Prof. Dr.
Süleyman Uludağ

İslâm Açısından

Mûsıkî ve Semâ'

MARİFET YAYINLARI

İSLÂM AÇISINDAN
MÛSIKÎ ve SEMÂ'

İSLÂM AÇISINDAN
MÛSIKÎ ve SEMÂ'

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ

(Bursa) Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÜÇÜNCÜ BASKI

MARİFET YAYINLARI
Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sok.
Defne Han No: 27 Kat: 3
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: (0.212) 526 22 70 - 513 92 25
Fax: (0.212) 513 92 25

Marifet Yayınları: 157
İslâmî Araştırmalar Dizisi: 55

ISBN 975-359-134-9

1. Baskı: İrfan Yayınları (1976)
2. Baskı: Uludağ Yayınları (1992)
3. Baskı: Marifet Yayınları (1999)

Kapak : Bülent Usta
Baskı : Bayrak Matbaası
İstanbul (Mart) 1999

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Birinci Bölüm

MÛSIKÎNİN GENEL TARÎHİNE BİR BAKIŞ

Musıkînin Eskiliği 14
Musıkî Nedir? 16
İslâmın Güzellik Anlayışı 16
Musıkînin İstismar Edilmesi ve Kötüye Kullanılması 17
İslâm'ın Doğuşunda Musıkî 19
Musıkînin Millîlik Vasfı 20
Musıkînin Genel Tarihi 22
Yunan'da Musıkî 23
Hind ve Çin'de Musıkî 24
Yahudilikte Musıkî 24
Hıristiyanlıkta Musıkî 25
Arap Musıkîsi 29
İslâm Musıkîsi Üzerinde Yabancı Tesirler 33

İkinci Bölüm

KUR'ÂN'A GÖRE MÛSIKÎ

Musıkîyi Haram Kıldığı İddia Edilen Âyetler 44
Musıkînin Helâl Olduğuna Delil Sayılan Âyetler 50
Musıkî Hakkındaki Âyetlere Dâir Genel Bilgiler 55
Bir Mukayese 58

Üçüncü Bölüm

HADİSLERE GÖRE MÛSIKÎ

Genel Olarak Musıkî 65
Düğünlerde Musıkî 67
Bayramlarda Musıkî 73
Raks 80
Karşılama Töreni 91
Sahabenin Raksı 93
Yolculuk Türküleri 102
Gaza ve Cihad Musıkîsi 105
Güzel Sesle Kur'ân-ı Kerim Okuma 106
Hz. Peygamberin Sesi 113
İSLÂM ve ŞİİR 119
İslâmda Şiirin Yeri ve Önemi 119
Bürde Kasidesi 122
Mübah Eğlenceler ve Spor 130
Ses Sanatkârlarının ve Bestekârlarının Aldıkları Ücret 146
Konu ile İlgili Hadîsler Hakkında Bazı Açıklamalar
ve Sonuç 159

Dördüncü Bölüm

MÛSIKÎ HAKKINDA FAKİHLERİN GÖRÜŞÜ

Fıkıh ve Tasavvuf 171
Mezhep ve Tarikatlar 172
Irak ve Hicâz Fıkıh Mektepleri 174
Hanefî Mezhebinde Musıkî 179
Mâlikî Mezhebinde Musıkî 187
Şafiî Mezhebinde Musıkî 188
Hanbeli Mezhebinde Musıkî 190
Zâhirî Mezhebinde Musıkî 191
Şiîlikte Semâ' ve Musıkî 192

Fıkha Göre Makamla Kur'ân-ı Kerim ve Ezan Okumanın Hükmü 194
Musıkî Hakkında Diğer Fakihlerin Görüşleri 197
Fâkihlerin İhtilaf Etmelerinin Genel Sebepleri 198

Beşinci Bölüm

DÎNÎ MÛSIKÎ'NİN DOĞUŞU

Hâfızların Geliştirdiği Dinî Musıkî 209
Kur'ân-ı Kerim'i Arap Dili Musıkîsi ile Okumak 213
Kur'ân-ı Kerim'i Türk Dili Musıkîsi ile Okumak 214

TASAVVUF VE MÛSIKÎ 217
Zühd Devrinde Musıkî 219

TASAVVUF MÛSIKÎSİ 227
Semâ' ve Vecd 233
Resulullah'ın Semâ'ı ve Vecd 238
Ashabın Semâ'ı ve Vecdi 237
Sûfilerin Semâ'ı ve Vecdi 238
Semâ ve Hârikulâde Haller 240

İLK SÛFÎLER ve SEMÂ 243
MÛSIKÎNİN ÇEŞİTLİ TESİRLERİ 281
a) Musıkînin Çocuklar Üzerindeki Tesiri 281
b) Musıkînin Hayvanlar Üzerindeki Tesiri 282
c) Musıkî ile Tedavi 285
d) Musıkî Ruhun Gıdasıdır 286

MÛSIKÎNİN MÜBAH OLUŞUNUN İSPATI 289
Kıyas 289
Nass 290
Musıkîyi Haram Kılan Arızî Sebepler 295
Musıkî Mutlak Olarak Mübahtır 298

Üçüncü Bölüm

HADİSLERE GÖRE MÛSIKÎ

Genel Olarak Musıkî 65
Düğünlerde Musıkî 67
Bayramlarda Musıkî 73
Raks 80
Karşılama Töreni 91
Sahabenin Raksı 93
Yolculuk Türküleri 102
Gaza ve Cihad Musıkîsi 105
Güzel Sesle Kur'ân-ı Kerim Okuma 106
Hz. Peygamberin Sesi 113
İSLÂM ve ŞİİR 119
İslâmda Şiirin Yeri ve Önemi 119
Bürde Kasidesi 122
Mübah Eğlenceler ve Spor 130
Ses Sanatkârlarının ve Bestekârlarının Aldıkları Ücret 146
Konu ile İlgili Hadîsler Hakkında Bazı Açıklamalar
ve Sonuç 159

Dördüncü Bölüm

MÛSIKÎ HAKKINDA FAKİHLERİN GÖRÜŞÜ

Fıkıh ve Tasavvuf 171
Mezhep ve Tarikatlar 172
Irak ve Hicâz Fıkıh Mektepleri 174
Hanefî Mezhebinde Musıkî 179
Mâlikî Mezhebinde Musıkî 187
Şafiî Mezhebinde Musıkî 188
Hanbeli Mezhebinde Musıkî 190
Zâhirî Mezhebinde Musıkî 191
Şiîlikte Semâ' ve Musıkî 192

Fıkha Göre Makamla Kur'ân-ı Kerim ve Ezan Okumanın Hükmü 194
Musıkî Hakkında Diğer Fakihlerin Görüşleri 197
Fâkihlerin İhtilaf Etmelerinin Genel Sebepleri 198

Beşinci Bölüm

DÎNÎ MÛSIKÎ'NİN DOĞUŞU

Hâfızların Geliştirdiği Dinî Musıkî 209
Kur'ân-ı Kerim'i Arap Dili Musıkîsi ile Okumak 213
Kur'ân-ı Kerim'i Türk Dili Musıkîsi ile Okumak 214

TASAVVUF VE MÛSIKÎ 217
Zühd Devrinde Musıkî 219

TASAVVUF MÛSIKÎSİ 227
Semâ' ve Vecd 233
Resulullah'ın Semâ'ı ve Vecd 238
Ashabın Semâ'ı ve Vecdi 237
Sûfilerin Semâ'ı ve Vecdi 238
Semâ ve Hârikulâde Haller 240

İLK SÛFÎLER ve SEMÂ 243
MÛSIKÎNİN ÇEŞİTLİ TESİRLERİ 281
a) Musıkînin Çocuklar Üzerindeki Tesiri 281
b) Musıkînin Hayvanlar Üzerindeki Tesiri 282
c) Musıkî ile Tedavi 285
d) Musıkî Ruhun Gıdasıdır 286

MÛSIKÎNİN MÜBAH OLUŞUNUN İSPATI 289
Kıyas 289
Nass 290
Musıkîyi Haram Kılan Arızî Sebepler 295
Musıkî Mutlak Olarak Mübahtır 298

Altıncı Bölüm

MÛSİKÎNİN ÇEŞİTLERİ

1 - Hac Musıkîsi 303
2 - Marşlar 304
3 - Hamasî Şiirler 305
4 - Mersiye 307
5 - Sevinç ve Neş'e Zamanlarında Musıkî 308
6 - Aşk Şarkıları ve Türküleri 309
7 - Tasavvufî Musıkî 310
8 - Dinî Musıkî 312

DİNLEYENE GÖRE MÛSIKÎNİN NEVİLERİ 315
Kur'ân-ı Kerim ve Semâ'ın Tesir Dereceleri 320
Semâ'ın Âdâbı 329

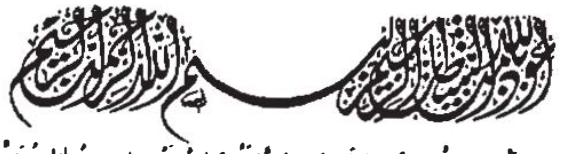
SEMÂ' KONUSUNDA TEORİLER 331
1 - Bezm-i Elest Nazariyesi 331
2 - İlâhî Güzellik Nazariyesi 342
3 - Ruhun Erkekliği, Nefsin Dişiliği Nazariyesi 344
4 - Fisagor'un Nazariyesi 347
Tasavvufî Musıkî Üzerinde Felsefî Tesirler 351

TARİKATLAR ve SEMÂ 356
Mevlâna-Mevlevîlik Semâ' 356
Nakşilik ve Semâ 370

MÛSIKÎ ALEYHİNDE VERİLEN FETVALAR ve
SÛFÎLERİN SAVUNMALARI 383

NETİCE 389
BİBLİYOGRAFYA 393

ÖNSÖZ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِنَا مُحَمَّدٍ
وَعَلٰى آلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِيْنَ

Cemiyetimiz birçok bakımdan devamlı bir değişmenin ve hızlı bir gelişmenin içinde bulunmaktadır. Bu değişme ve gelişme hâdisesinin en çok meydana geldiği sahalardan birisi de şüphesiz ki, güzel sanatlardır. Güzel sanatların mûsıkî dalında bu nevi değişme ve gelişme olayları en açık bir şekilde kendini göstermektedir. Mûsikî, eski durumu ile ölçülemeyecek kadar hızlı bir şekilde yayılmakta ve cemiyeti her taraftan sarmaktadır. Radya, televizyon, CD, video, müzik seti, teyp, pikap v.s. gibi ses yayan ve kaydeden âletler sayesinde mûsıkînin girmediği bir yer kalmamıştır. Yolda giderken, caddede gezerken, masa başında çalışırken, sofrada yemek yerken, kısaca her zaman ve her yerde musıkî dinlemek bugün için imkân dahilinde bulunmaktadır.

Cemiyetimizin her ferdini; gencini-yaşlısını, erkeğini-kadınını, şehirlisini-köylüsünü bu kadar yakından ilgilendiren mûsikînin dinî hükmünü bilmek, fayda ve lüzumu tartışılamayacak kadar önemi âşikâr olan bir husustur.

Mûsikînin dinî hükmünü belirtmek için asırlar boyunca yüzlerce eser yazılmıştır. Bunların birçoğu tetkik edilmemiş bir vaziyette ve yazmalar halinde kütüphânelerde bulunmaktadır. Bu eserlerin içinde mûsikîyi ilmî bir şekilde inceleyip müsbet bir neticeye bağlayanları bulunduğu gibi onu ibadetleştiren veya şiddetle yerenleri de mevcut bulunmaktadır. Üzülerek söylemek lâzımdır ki, duygulara hitap eden mûsikî hakkında genel olarak hissî hükümler verilmiştir. Bu konuda tarafsız bir şekilde araştırmalar ve sentezler yapıp ilmî sonuçlara ulaşan eserlerin sayısı

pek azdır. Mûsikî konusundaki eserlerin çoğunun hissîlikten ve aşırılıktan kurtulamamış olması, bu konuda dâimî surette bir takım şüphelerin doğmasına ve zaman zaman kavgalara varan sert tartışmaların yapılmasına sebep olmuştur. Bu hususa, zamanımızdaki hızlı değişme ve gelişmeleri de eklersek mûsikîyi din yönünden bir kere daha değerlendirmenin ve hükmünü açıkça belli etmenin önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Araştırmalarımızın konusu sadece: *"Musikînin dinî hükmü nedir ve ne olmalıdır?"* problemini çözmek ve tatmin edici bir neticeye bağlamaktır. *Farz, sünnet, mübah, mekrûh* ve *haram*dan ibaret olan İslâm'ın beş genel hüküm kategorisinden, mûsikînin hangisine dahil olduğunu tesbit etmektir. Mûsikî ve mûsikî âletlerinin tarihini, gelişmesini ve teknik yönünü araştırmak hem konumuzun hem de yetkimizin sınırları dışında kalmaktadır. Bundan dolayı esas konuyu aydınlatması gibi bir mecburiyet duyulmadıkça bu gibi hususlara temas etmekten dikkatle kaçınılmış ve konunun sınırları aşılmamaya çalışılmıştır.

En azından XII asırlık bir zaman için büyük ve meşhur âlimler tarafından yazılı ve sözlü olarak münakaşası yapılan bir konuda araştırma yapmanın pek kolay olmadığı ve yorucu çalışmalara ihtiyaç gösterdiği âşikârdır. Bu güçlüğe rağmen tatmin edici bir sonuca varmak için imkânlarımız nisbetinde elden gelen her şey yapılmıştır. Konunun en genel çizgilerle, en tarafsız bir şekilde incelenmesi ve şimdiye kadar bu sahada yazılan eserlerden daha mükemmel olması hedef olarak alınmıştır. Biz bu hedefe varmış olmanın kanaati içinde bulunmaktayız.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ

I. BÖLÜM

MÛSİKÎNİN GENEL TARİHİNE BİR BAKIŞ

MÛSİKÎNİN GENEL TARİHİNE BİR BAKIŞ

Şüphesiz ki, insanı diğer varlıklardan ayıran yegâne hususiyet "Düşünme vasfı" değildir. Yüksek hisler (**Hissiyât-ı Âliyye**) adı verilen estetik ve din hissi gibi duygular da sadece insana mahsus olan, ona hususiyet ve imtiyaz veren vasıflardır. Din hissi gibi güzellik hissi de insanın yaratılışında ve fıtratında mevcuttur. İnsan bu hislere doğuştan sahip bulunmaktadır. İslâm dini fıtrî bir dindir, hayat dinidir. İslâm dininin fıtrî oluşundan maksat insanın yaratılışına, ruhî ve bedenî hususiyetlerine uygun oluşu demektir. İslâmiyet insanların maddî ve manevî hiçbir hususiyetini reddetmez. Tersine insanda yaratılıştan mevcut olan bütün hususiyet, kabiliyet ve istidatların en uygun ve en mükemmel bir şekilde geliştirilmesini ve olgunlaştırılmasını ister. Tabiî istidat, kabiliyet ve özelliklerin korunmasını esas olarak alan İslâm dini; bu vasıfların yerli yerinde kullanılmasını, istismar edilmemelerini, kötüye kullanılmamalarını ve zararlı hale getirilmemelerini ısrarla tavsiye eder. İslâm, hiç bir beşerî arzu ve ihtiyacı reddetmez. İnsanın ruhî ve bedenî yaratılışına, psikolojik ve biyolojik vasıflarına uygun olmak şartıyla bütün beşerî ihtiyaç ve arzuların serbestçe tatmin edilmesini mübah sayar. Yeryüzünde mevcut olan

her şeyden bütün insanların faydalanmalarını en tabiî bir hak olarak görür ve Allah'ın her şeyi kullarım istifade etsin, diye yarattığına inanır.

İslâm dini ne kadar tabiî ve fıtrî ise mûsikî de o kadar tabiî ve fıtrîdir. Mûsikînin iptidaî maddesi olan ses ve ölçü Allah tarafından yaratılmış ve insan ruhuna yerleştirilmiştir. Allah tarafından insan ruhuna yerleştirilen bu duyguyu söküp atmak mümkün değildir. Bundan dolayı İslâm dini ile mûsikî arasında bir uygunluğun bulunacağı, bunların birbirine zıt düşmeyeceği pek tabiîdir. Bu konudaki araştırmalarda bu hususun esas olarak alınması müsbet sonuçlara ulaşılması bakımından zarurîdir.

Mûsikînin Eskiliği

Beşerî duyguların en tabiî olanlarından birinin estetik his olduğu hususunda şüphe yoktur. İnsanlarda, insan olarak var olalıdan beri güzellik hissi mevcuttur. İnsanlık güzele karşı daima bir ilgi duymuştur. Güzele karşı duyulan bu ilgi ve meyil neticesinde çeşitli sanat eserleri meydana getirilmiştir. Beşerin ruhunda mevcut güzellik duygusunun hariçteki bir ifadesi olan bu nevi sanat eserlerine tarihin her devrinde rastlanmaktadır. Eski çağlarda yaşayan insanlarla yakın çağlarda yaşayan insanlar arasındaki fark şudur: Eski çağlarda yaşayan insanlar yontulmuş veya yontulmamış taşlardan meydana getirdikleri mağara biçimindeki mabetlerle güzellik hislerini tatmin etmişken son asırlarda yaşayan insanlar bu nevi hislerini tatmin için *Süleymaniye, Selimiye, Ayasofya* gibi mabetler inşa etmek lüzumunu duymuşlardır.

İlk insan gayet basit, kaba, haşin ve iptidaî nağmelerle ve ağaçtan yaptığı basit düdüklerle güzellik duygusunu

ve mûsikî zevkini tatmin etme yolunu bulmuştu. Fakat son zamanlarda yaşayan insanlar bu gibi şeylerle tatmin olmamışlar, onun için de kendilerini bu bakımdan tatmin edecek yeni besteler, nağmeler, makamlar ve mûsikî âletlerini icad etmişlerdir.

Söz ve ses, beşerî duyguların ifade edilmesini temin eden iki önemli vasıtadır. İnsanlar öteden beri hislerini ses ve sözle ifade etmişlerdir. Acaba insanlar ilk defa hislerini ses ve teganni ile mi, yoksa sözle mi ifade etmişlerdir? Bu soruya bazı âlimler: *"İnsanlar ilk defa hislerini hem sesle hem de sözle aynı anda ifade etmişlerdir."* derken diğer bazıları konuşmaya kadir olamayan kuş gibi bazı hayvanların maksatlarını terennüm ederek sesle ifade ettiklerine bakarak: *"Teğannî ve terennüm konuşmadan evveldir, insanlar konuşmaya muktedir olamadıkları zamanlarda hislerini kuşlar gibi teğannî ve terennümle ifade etmişlerdir."* demişlerdir. Mûsikînin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin ne kadar gerilerine gidilirse gidilsin mûsikînin mevcut olduğu görülür. İnsanlıkla birlikte doğmuş olan mûsikî zamanla tekâmül etmiş ve gelişmiştir. (1)

Bütün beşerî müesseseler gibi güzel sanatlar da büyük bir tekamül ve inkişaf geçirdikten sonra zamanımıza kadar gelmişlerdir. Edebiyat, şiir, mimarî, resim, heykeltıraşlık ve mûsikî gibi güzel sanatların özellikleri, geçirdikleri inkılâb ve tekâmül burada bizi esas itibariyla ilgilendirmemektedir. Biz sadece güzel sanatların devamlı olarak geliştiğini ve güzelleştiğini, bu gelişmenin belli bir seviyeye ulaştığı zaman İslâm dininin doğduğunu ve güzel sanatlarla ilgili görüşünü ortaya koyduğunu işaret etmekle yetineceğiz.

---

1. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 1, s. 1, İst., 1928.

Mûsikî Nedir?

Mûsikî nedir? sorusuna çok çeşitli cevaplar verilmiş ve mûsikîkinin mahiyetini izah için bir takım tarifler ileri sürülmüştür. Burada bu tariflerden ikisini vermekle iktifa ediyoruz. J. J. Rousseu mûsikîyi şöyle tarif eder:

"Mûsikî, sesleri kulağa hoş gelecek şekilde terkip etmektir.;" (2)

Başka bir tarif de şöyledir:

"Mûsikî, ölçülü sesler vasıtasıyle estetik bir tesir ve heyecan husule getirme sanatıdır." (3)

Bu tariflerden anlaşılacağı gibi mûsikînin iptidaî maddeleri ikidir: Ses ve Ölçü. Ölçü vasıtasıyla sese güzellik, çekicilik ve tesirlilik verilmektedir. Taşların ustaca dizilmesinden mimarî eserler, renk ve ışıkların mâhirâne sıralanışından tablolar, kelimelerin sanatkârâne tertip edilişinden edebî eserler meydana geldiği gibi, seslerin intizam ve insicamlı bir şekilde dizilişinden de mûsikî eserleri meydana gelir, sesler arasındaki tenasüp ve âhenk mûsikîyi meydana getirir. Acaba iptidaî maddesi ve esas unsurları ses ve ölçüden ibaret olan mûsikînin İslâm nazarında değeri nedir?

İslâm'ın Güzellik Anlayışı

İslâm muhitinde büyük bir alâka gören ve başta Müslim olmak üzere birçok tanınmış hadîs âlimi tarafından rivayet edilen bir hadîste şöyle denilmektedir: *"Allah gü-*

2. Ahmet Muhtar, aynı eser, aynı yer.
3. Ahmet Muhtar, aynı eser, aynı yer.

zeldir, güzeli sever." (4) Allah'ın güzel olması ve güzelliği sevmesi İslâm cemiyetinde güzel sanatlara verilen değeri ve güzellik kavramı ile dinî inançların nasıl kaynaştığını açıkça göstermektedir. Mücerred güzellik kavramını Allah'ın bir vasfı kabul etmek suretiyle güzellik anlayışını inançlarıyla mezceden İslâmiyetin prensip olarak güzel sanatlardan olan mûsikîyi reddettiğini söylemeye imkân yoktur. Böyle bir hüküm İslâm mantığına aykırıdır. Kelâm ve Fıkıh Usulü âlimleri şu hususta ittifak etmişlerdir: *"Güzel olan Allah sadece güzel olan şeylerin yapılmasını emreder veya güzel olan Allah'ın emrettiği her şey güzeldir."* (5)

Mûsikînin İstismar Edilmesi ve Kötüye Kullanılması

İnsanlar; iyi, güzel ve doğru olan herşeyi kendi ihtirasları için istismar etmişlerdir. Din, iktisat, ahlâk, namus, siyaset, ilim ve teknik gibi şeylerin muhteris ve ahlâksız kimseler tarafından kendi gayeleri için sömürüldüğü ve kötüye kullanıldığı sık sık görülür. Mûsikî için de durum böyledir. Herkes çok tesirli bir vasıta olan mûsikîyi kendi hesabına ve çıkarına göre istismar etmek istemiştir. Dinin istismar edildiğini ileri sürerek lüzumsuz ve zararlı olduğunu iddia etmek ne kadar yanlış ise, istismar edilen ve kötü maksatlar için kullanılan mûsikînin bu özelliğinden ötürü lüzumsuz ve zararlı olduğunu ileri sürmek de o kadar yanlıştır.

---

4. Bu hadîs ilerde hadîsler bahsinde ayrıca izâh edilecektir.

5. Bütün kelâm ve fıkıh-usûlü kitapları, " güzellik - çirkinlik" (Husun-Kubuh) bahislerinde bu hususu incelerler.

Güzel sanatların, bu arada mûsikînin talihsizlikle vasıflandırılabilecek bir özelliği mevcuttur. Bu sanatlar her türlü ideolojinin, bütün dinlerin, çeşitli felsefi fikirlerin ve siyasî akımların yayılmaları için çok müsait bir vâsıta olmaktadır. Meselâ; Hıristiyanlık; resim, mimarî, heykeltıraşlık, edebiyat ve mûsikî gibi güzel sanatları kendi yanlış inançlarının yayılması ve tutunması için, bir propaganda vasıtası olarak kullanmıştır. Hıristiyan bir mîmarın, heykeltıraşın, ressamın, edibin, şâirin, filozofun ve mûsikîşinasm elinden çıkan bir sanat eseri Hıristiyanlık kokar. Hıristiyan sanat ve fikir dehâları harika sayılan sanat ve fikir eserlerini dinî sahada vermişlerdir. **Mozart, Bethoven, Pascal** gibi sanat ve fikir adamları geniş çapta Hıristiyanlığın tesirinde kalmışlar ve bu tesirleri verdikleri eserlerde aksettirmişlerdir. Bundan dolayı Hıristiyanlığın propagandasını yapan sanat eserleri aleyhinde bulunmak, İslâm için tabiî görülmelidir. Nitekim bugün bile en medenî memleketlerde Komünizm gibi zararlı ideolojilerin propagandasını yapan sanat eserlerinin basımı ve yayımı yasaklanmakta, böyle bir gaye için çalışan sanatkârlar takibata maruz kalmaktadırlar. Komünizm dünyası ise kendi ideolojisine hizmet etmeyen sanat eserlerine hayat hakkı bile tanımamaktadır. Çeşitli ideolojiler ve diktatörler gayelerine varmak için güzel sanatlardan ve sanatkârlardan faydalanmayı ihmal etmemişlerdir. Kendi gayelerini gerçekleştirmeyi kolaylaştıracak marşlar besteletmeyi unutmamışlardır. Bu durum güzel sanatların bu arada mûsikînin nasıl kötüye kullanıldığını açıkça göstermektedir.

İslâm nazarında **Mozart**'ın kilise için bestelediği nağmelerle, **Itrî**'nin cami için bestelediği *tekbir* ve *salâvat* nağmeleri arasında bir farkın bulunacağı tabiîdir. İslâmiyetin aleyhinde propaganda yapmak gayesi güden sa-

nat eserlerine İslâmiyetin müsamaha göstermesi kendi kendisiyle tenakuza düşmesi demektir. Pek tabiî olarak bir inançlar manzumesi olan, bir gayeye doğru yönelen ve mensublarını tesbit ettiği hedefe ulaştırmak isteyen İslâmiyet, iman ve gayesine uygun olmayan, davasının gerçekleşmesini engelleyen sanatları men etmiştir. Kilise mûsikîsinin ve haç tablolarının, fevkalâde güzel de olsa, camiye ve İslâm muhitine girmesi için İslâm'dan tolerans ve uysallık beklemek, eğer kötü niyet yoksa safdilliktir.

İslâm'ın Doğuşunda Mûsikî

İslâmiyet doğduğu zaman güzel sanatlar ve mûsikî ilkel dinlerin yayılma vasıtası durumundaydı. Uzun bir geçmişleri bulunan bu din mensublarının dinle ilgili beste ve nağmeleri büyük bir yekûn teşkil etmekteydi. Buna karşılık ilk zamanlarda müslümanların dinî besteleri mevcut değildi. Resim ve heykeltıraşlık gibi sanatlar hakkında İslâmiyetin görünüş itibariyle aleyhte olan tutumu bundan ileri geliyordu. Aynı durum edebiyat ve şiir için de bahis konusudur. Güzel sanatlar her türlü ideolojik ve dinî tesirlerden tecrid edilerek sırf sanat olmaları itibariyle ele alınır ve o maksat için kullanılırsa *(sanat için sanat)* bu takdirde İslâmiyetin aleyhte bir tutuma sahib olmayacağı tereddütsüz söylenebilir. Fakat bu bakımdan islâmî naslar incelendiğinde İslâmiyetin estetik sanatların kendi tabiî sınırları içinde kalmalarını normal görmekle beraber aynı zamanda bunları kendi gayesi için bir vasıta olarak kullanmak istediği de görülür. Meselâ, İslâmiyetin aleyhinde yazılan şiirleri ve bu şiirlerin şairlerini şiddetle kötüleyen ve tel'in eden Hz. Peygamber, aynı zamanda şiir sanatının İslâmiyetin yayılması ve müdafaa edilmesi için

kullanılmasını istemekte ve İslâm şairlerini şiir söylemeye teşvik etmektedir. Hz. Peygamberin şairi **Hassan b. Sâbit'e:** *"Benim namıma onları hicvet"* demiş olması bu durumu açıkça göstermektedir. (6)

Bu açıklamalardan çıkan netice şudur: ***Mûsikî*** İslâm nazarında mutlak olarak mubahtır. Fakat bunun günah olan bazı nevileri mevcuttur. Günah olan mûsikî ile, günah olmayan mûsikî arasında herkesin kabul edebileceği bir sınır çizmek mümkün değildir. Hangi mûsikî nevinin mübah, hangi mûsikî nevinin günah olduğunu bir kaide halinde ifade etmek oldukça güç bir iştir. Şimdiye kadar bu hususta yapılan tariflerin kifayetsiz kalışı bunu göstermektedir. Yapılacak iş bu hususta tarifler vermek veya kaideler koymak değil, meseleyi geniş bir şekilde incelemektedir. Mûsikî ile ilgili yazı yazan İslâm müellifleri, mûsikînin hükmünü kesin ve açık bir şekilde ifade etmenin güçlüğünü belirtmek için umumiyetle: *"Fihi tafsîlun"* yani bu inceleme ve araştırmaya ihtiyaç gösteren bir meseledir, tâbirini kullanmışlardır.

Mûsikînin Millîlik Vasfı

Mûsikî ile ilgili tetkiklerde dikkat edilmesi lâzım gelen en önemli hususlardan birisi, mûsikînin birçok bakımdan millî bir hususiyeti haiz oluşudur. Her milletin mûsikîsi, o milletin millî ruhundan, kollektif vicdanından, sanat kavrayışından ve güzellik anlayışından doğar. O milletin yaşadığı fizikî ve sosyal çevrenin kuvvetli bir şekilde tesiri altında kalır. Bu özelliğin tabiî bir sonucu olarak bir milletin mûsikîsinden o milletin fertleri zevk

6. Bu hadîs ileride tekrar izah edilecektir.

aldıkları ve tatmin oldukları halde diğer milletlerin fertleri tatmin olmayabilir. Hatta bir milletin mûsikîsi başka bir millet tarafından hiç de hoş karşılanmayabilir. (7) Mûsikî, milletten millete göre değiştiği gibi, fertten ferde göre de değişmektedir. Mûsikîdeki bu izâfîlik ve sübjektiflik bu hususta verilen hükümlerin de izâfî ve sübjektif olmasına ekseriya sebep olmaktadır. Mûsikî dil gibi birçok bakımdan belli bir kültür değeridir. Her ikisinin de esasını ses unsuru teşkil etmektedir. Milletlerarası yönü millîlik yönüne nisbetle zayıf kalmaktadır. İslâm dini ise millî bir din değildir. Bu dinin kanunları ve hükümleri cihânşumüldür. Çok çeşitli milletlere mensup olan fertler ve topluluklar İslâm dinini benimsemişlerdir. Bu milletlerin hepsinin kendilerine has sanat gelenekleri, güzellik anlayışları ve mûsikî zevkleri vardır. Müslüman bir milletin diğer bir müslüman milletin mûsikîsinden hoşlanmaması normaldir. Şarkı ve türkü gibi din dışı mûsikîlerde olduğu gibi, dinî mûsikîde de bu fark mevcuttur. İki müslüman millet yekdiğerinin dinî mûsikîsine kısmen yabancıdır. Zira bir milletin dinî mûsikî devamlı olarak o milletin din dışı mûsikîsinin tesiri altında kalmaktadır. Yakın komşularımız olan ve uzun zaman iç içe yaşadığımız milletlerin dinî mûsikîsi ile bizim dinî mûsikîmiz arasında büyük farklar her zaman göze çarpmaktadır. Muhtelif müslüman milletlerin radyolarında dinlenen Kur'an kıraatında bile bu nevi ses ve mûsikî farkları açık bir şekilde görülür. Arapların, İranlıların ve Türklerin sesi ve mûsikîsi birbirinden apayrı şeylerdir. Ferdî sesler gibi, millî seslerin de kendilerine mahsus vasıfları vardır. Bu sebeple milletlerarası bir din olan İslâm

---

7. Mûsikînin millîlik vasfı için bkz: Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 145. İstanbul, 1970. İhvânu's-Safâ, *er-Resâil*, c. 1, s. 206, 208, Beyrut, 1917.

dininin mûsikî hakkındaki görüşü tesbit edilirken millî ve kavmî hislerden dikkatle sakınmak gerekmektedir. Çünkü verilen bir hüküm sadece belli bir millete ait olmayacaktır. Bütün müslüman milletlere ait olacaktır. İslâm dininin mahallî ve millî örf ve âdetlere büyük değer veren umumî prensibi İslâm milletlerini mûsikî bahsinde de birbirine bağlayan bir unsur vazifesi görmektedir. İslâm milletlerinin birbirinden farklı olan sanat ve mûsikî geleneklerine saygılı olmak müslümanların dinleri icâbıdır.

Esas vasfı evrensellik olan bir din ile temel vasfı millîlik olan mûsikînin hükmünü tayin ve telif etmek oldukça güç bir meseledir. Bu konuda yerine göre birbirini tutmayan hükümler verilebilir. Aynı zamanda muayyen bir yerde günah olduğuna hükmedilen bir mûsikî nevinin başka bir yerde mübah olduğuna hükmedilebilir. Esasen bu nevi şeylerin İslâm'da birçok örnekleri de vardır. Meselâ kalpak giymeyi ve başta kâkül bırakmayı fıkıh âlimleri genellikle günah sayarken, bu hususların **Mâverâünnehirde** günah olmadığını, çünkü bu şekildeki giyimin orada salâh ve takva sahiplerinin şiârından olduğunu belirtmişlerdir. (8) Bunun gibi mûsikî için de yerine ve zamanına göre değişik hükümler vermek yanlış bir hareket olmaz.

Mûsikînin Genel Tarihi

Mûsikînin insanlık kadar eski ve köklü bir tarihe sahip olduğunu söylemiştik. En ilkel, en basit ve en vahşi cemiyetlerde bile mûsikî önemli bir yer tutar. İlkel cemi-

8. el-Gazzâlî, *Ihya*, c. II, s. 270. Mısır, 1939. Ayrıca bk: Bu eserin 171. sayfası.

yetlerde mûsikî müstakil bir sanat değildir. Dinî inançlarla kaynaşmış bir haldedir. Daha doğrusu ilkellere göre mûsikî demek din demektir. **Totemizm,** animizm, fetişizm, paganizm, natürizm ve şamanizm gibi ilkel dinlerde nağmelerle söylenen dinî metinlerin önemi büyük olmuştur. İlk defa mûsikî ile ilgilenen ve insanların mûsikî ihtiyaçlarını tatmin için çalışan din adamları olmuştur. İlkel dinlerin mensupları mûsikînin ibadet olduğuna, kendilerini Tanrılarına yaklaştırdığına, teğanninin ilâhî bir armağan olduğuna ve Allah tarafından kendilerine hediye edildiğine inanmakta idiler. İlkel cemiyetlerdeki mûsikînin rengi tamamıyla dinî ve ilâhî idi. Hukuk, ilim ve felsefe gibi mûsikî de dinden doğmuştur. Sosyolojik araştırmalar ve mûsikî tarihi hakkında yapılan çalışmalar bu gerçeği ortaya çıkarmıştır. (9)

Yunan'da Mûsikî

Eski Yunanda mûsikîye ve müzikli dinî âyin ve merasimlere büyük önem verilmekte idi. Yunanlılar mûsikî sanatını insanlara hediye eden ve onu koruyan ayrı bir Tanrının varlığına inanırlardı. Mûsikînin koruyucusu olan bu Tanrının adı *"Müz"* idi. Mûsikî kelimesi bu menşe'den gelmektedir. *Mûsikî* kelimesi ile birlikte bu sanatla ilgili bir takım terim ve nağmelerin eski Yunandan İslâm medeniyetine girdiği bilinmektedir. (10) Yunan filozoflarından **Pitagor** mûsikî sanatına ilk defa ölçüyü sokmak suretiyle ona ilmî bir veçhe vermiş ve ondan sonra mûsikî matematik ilimlerden sayılmıştır.

---

9. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 1, s.

10. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 1, s. Hüseyin Arel, *Türk Mûsikîsi Kimindir*, s. 85. İstanbul, 1969.

Hind ve Çin'de Mûsikî

Eski Hind ve Çin medeniyetlerinde mûsikînin dinî âyin ve merasimlerle birlikte icra edildiği, mûsikînin dinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği, bu sanata ilâhî ve dinî bir müessese nazariyle bakıldığı yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. (11) **Konfüçyüs** tarafından söylenen: *"Mûsikî ruhun gıdasıdır"* vecizesine bütün dünya samimiyetle inanmıştır.

Eski **Mısır, Fenike** ve **Mezopotamya** medeniyetleri ve dinleri arasında da mûsikînin yüksek bir mevki işgal ettiği muhakkaktır. (12)

Yahudilikte Mûsikî

Hz. Mûsa tarafından İsrâil Oğullarına tebliğ edilen dinde mûsikînin dinî hükmünün ne olduğu kesin bir şekilde ifade edilmemiştir. Ancak Yahudiliğin sonradan aldığı şekilde mûsikîye büyük bir önem verildiği bilinmektedir. Bu hususta ki rivayetlerden anlaşıldığına göre İsrail Oğullarına gönderilen peygamberler bizzat mûsikî ile meşgul olmuşlar ve mûsikî âletlerini çalmışlardır. **Hz. Davud**'un çok güzel bir sese sahip olduğu, ***mizmâr*** adı verilen bir mûsikî âletini çaldığı ve sayıları çok fazla olan bir mûsikî heyetinin devamlı olarak Hz. Davud'un sarayında mûsikî çaldığı İslâm ve Batı kaynaklarında müşterek kaydedilmektedir. (13) Müslümanlar arasında yaygın olan *"Dâvudî Ses"* deyimi bu menkîbelerle ilgilidir. **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'nin sesini çok beğenen Hz. Peygam-

11. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 1, s.
12. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 1, s.
13. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 1, s.

berin: *"Allah tarafından Davud'a verilen mizmarlardan sana da verilmiştir"* diye kendisine iltifatta bulunması aynı menkîbelerle ilgilidir. (14) ***Mezmur***'ların ve ***Zebur***'un nağmelerle ve ilâhî şeklinde okunduğuna dair rivayetler pek çoktur.

Hayber, Benû Kaynuka, Benû Kurayza gibi Yahudi kabilelerinden bir kısmı Medine'ye bitişik bir halde, diğer bir kısmı da bu şehrin yakınında yaşamakta idi. **Yemen**'de yaşayan Yahudilerin de Arablarla yakın münasebetleri vardı. Bu sebeple İbrânî mûsikîsinin ve mûsikî telâkkisinin Arap mûsikîsi üzerinde tesir icra ettiği muhtemel olmakla beraber bu konuda sarih rivayetlere rastlanmamaktadır.

Hıristiyanlıkta Mûsikî

Hıristiyanlık Yahudiliğin bir devamıdır. Ancak ilk Hıristiyan âyin ve ibadetlerinde mûsikî mevcut değil idi. Hz. İsâ ve Havârileri mûsikî ile ilgilenmemişlerdi. Kendilerinden sonra gelen ilk Hıristiyanlar arasında da dinî bir mûsikî görülmemiştir. Uzun bir zaman sonra resim ve heykel gibi mûsikî de Hıristiyanlığa bir bid'at olarak girdi ve yerleşti. Hıristiyanların ilk zamanlarda mağaralarda yaptıkları teganniler başlangıçta müslümanların Kur'an'ı kendi tabiî sesleri ile terennüm etmelerine benzemekte idi. İlk Hıristiyanlar dinlerine giren bu ilk bid'ata muhalefet etmişlerdi. Din ile mûsikîyi kabil-i te'lif görmemekte idiler. ***Teğanni*** ile birlikte saz kullanılması ancak IV. ve V. asırlarda câiz görülebilmişti. ***Org***'un kiliseye girişi daha sonraki tarihlere rastlamaktadır. (15)

---

14. Bu hadîs hadîsler bahsinde izah edilecektir. s. 39.
15. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 2, s. 35, 36, 37.

Sonradan Hıristiyanlığa giren mûsikî, Hıristiyanlığın gelişmesine paralel olarak tekâmül etti. Hıristiyanların âyin ve ibadetlerinden sayılmaya başlandı. Kilisede mûsikî dinî bir zaruret olarak kabul edildi. Eski Yunan ve İbrânî mûsikî sanatlarının tesiri altında hızlı bir şekilde gelişen kilise mûsikîsi, Orta Çağın bütün dünyaya hakim mûsikîsi haline geldi. İlk defa **Sait Abroise** (307-340) mûsikîyi sistemli bir hale getirerek Hıristiyanlığa soktu. Onun başlattığı hareket **Greguare** (542-604) tarafından devam ettirildi. Kilise muhitinde gelişen ve tekâmül eden dinî nağmeler IV. asırdan IX. asra kadar devam etti. VII., VIII. ve IX. asırlarda gelişen İslâm mûsikî sanatı bu mûsikînin tesirinde kalmıştır. (16) Ancak önemsiz tesirlere rağmen bu çağlarda İslâm mûsikî sanatının müstakil olarak kuruluşu tamamlanmış olduğundan, çok sesli Hıristiyan mûsikîsi İslâm muhitine girememişti. (17)

Orta Çağ mûsikîsi XVI. asra kadar kilisenin inhisarında kaldı. Mûsikînin kilisenin tesirinden kurtularak müstakil bir sanat haline gelmesi XVI. asırdan sonra mümkün olabilmişti. Modern Hıristiyan mûsikînin kurucularından olan Şuts (Schutz, 1586-1672), **S.Bah** (Boch, 1685-1750) gibi büyük besteciler dinî sahada değerli eserler vermişlerdir. Viyana mektebinin kurucularından olan **A. Mozart** (1756-1791) ve **V. Bethowen** (1770-1822) gibi milletlerarası şöhretler en değerli eserlerini kilise mûsikîsi sahasında vermişlerdir. Mozart'ın ölüler için bestelediği dua şeklindeki ilâhîleri demek olan ***"Rekiyem"*** leri, Bethowen'in katolik âyinlerinde çalınan dinî eserler demek olan ***"Mes"*** ler bu çağlarda meydana getirilmiş en

16. Ahmet Muhtar, *Mûsikî Tarihi*, c. 2, s.

17. H. S. Arel, *Türk Mûsikîsi Kimindir*, 164, Müellif bu eserinde bahsettiğimiz mûsikîler arasındaki karşılıklı tesirlerin tahlilini yapmıştır.

meşhur dinî bestelerdir. Romantiklerden **H.Berlioz** (1803-1863) un bestelediği ***rekiyem*** ve ***oratoryolar*** da aynı derecede ün yapmıştır. **F.Hendel** ve **J.Haydın** gibi meşhur mûsikîşinâsların oratoryoları mevcuttur.

İlk zamanlarda mûsikîye tepki gösterilmesi, sonradan mûsikînin semâ adiyle tasavvufa girmesi ve tarikatların âyinleri haline gelmesi, daha sonra *ney* ve *kudüm* gibi bazı çalgı âletlerinin de tekkelere girişi ile Hıristiyanlığın bahis konusu durumu arasında bir benzerlik görmemek mümkün değildir. Hıristiyanlar gibi müslümanlar da en büyük mûsikîşinâslarını dini sahada, tekkede yetiştirmişlerdir. (18)

Mûsikînin hıristiyanlıkta doğuşu ve gelişmesi ile müslümanlıktaki durumu şaşılacak kadar benzerlik göstermektedir. Başlangıçta tazyik ve takibâtâ maruz kalan hıristiyanlar gizlendikleri mağaralarda gizlice İncil'in âyetlerini terennüm ederek ibadet ve duâ yapmakta idiler. (Ahmet Muhtar, Mûsikî Tarihi, İstanbul, 11.1928, c. II, s. 35.) Bu terennüm tıpkı ilk zamanlarda müslümanların Kur'ân'ı güzel ve tabiî bir sesle okumalarına benzemekte idi. Sonra mûsikî diğer dinlerden hıristiyanlığa geçti. Hıristiyanların kendilerinden evvelki dinlerden aldıkları ilk şey basit teğanniler idi. (Aynı eser, aynı yer.) Fakat ilk hıristiyanlar dinlerine giren bu bid'ata muhalefet ve mukavemet etmişlerdi. Din ile mûsikîyi kabil-i te'lif görmemekte idiler. Teğannî ile birlikte saz kullanmanın câiz görülmesi ancak IV. ve V. asırlarda mümkün olabilmişti. Org'un kiliseye girişi daha sonraki tarihlerde mümkün olmuştur. (Aynı eser, c. II, s. 36.) Hıristiyanlığın zuhurunda din değiştiren İbrânî müğannileri muhtemelen kilise-

18. İbn Haldun, *Mukaddime*. Z. K. Ugan tercümesi, c. 2, s. 434. İstanbul, 1957.

de de aynı vazifeyi ifa etmişlerdi. (Aynı eser, c. II, s. 37.) Müslümanlıktaki gelişme de böyle olmuştur. Fakat çalgı âletleri hiç bir zaman câmiye girmemiştir. Câmi yerine ney ve kudüm gibi mûsikî âletleri tekkeye girmiştir.

Hıristiyan din adamları kiliseye giren mûsikîyi şu şekilde müdafaa etmişlerdi:

1) Teğannî ve terennüm Allah'a bağlanan ferdin rûhî neşesini ifâde eder. Mûsikî Allah'ın büyüklüğünü tasdik, te'yid ve terennüm için kullanılan bir vasıtadır.

2) Mûsikî, dinî âyin ve merasimleri şa'şaalandırır, parlak ve câzib hale getirir.

3) Mûsikî, dinî naslarm daha tesirli olmasını sağlar.

4) Mûsikî, vahdeti ve birliği temin eder. Kollektif ruhu ve şuuru birleştirir, kaynaştırır.

5) Mûsikî, din yönünden çok önemli olan aşk ve sevgi gibi insanî vasıfları geliştirir ve besler.

6) Mûsikî, dinî güfte ve metinlerin kolaylıkla ezberlenmesini ve uzun müddet hafızada kalmasını sağlar.

7) Mûsikî, gerçek manasiyle dinî bir his ve ruh hâleti doğurur.

8) İnsanların mûsikîsi meleklerin mûsikîsinin bir aksidir. Mûsikî evvelâ gökte vücuda gelmiş, sonra yeryüzüne inmiştir. Menşei semâvidir.

9) Mûsikî, fena bir şey bile olsa "Zararı az olan bir fena"dır. Daha büyük fenalıkları önler. Allah kullarınm zafını ve çocukça hareketlere karşı meylini bildiği için mûsikîye müsaade etmiş ve büyük günahların irtikabını küçük günahlara müsamaha suretiyle önlemiştir. Mûsikî yapılması zarûrî olan bir kabahat, işlenmesi kaçınılmaz

bir fenalık ve korunulması imkânsız olan bir kabahattır. Mûsikîdeki maslahat ve menfaat fenalık ve mazarrattan fazladır. (Ahmet Muhtar, Mûsikî Tarihi, c. II, s. 38.) Mûsikîyi meşru' göstermek için hıristiyanlar tarafından ileri sürülen bu gibi fikirlerin aynısına müslümanlarda da rastlanmaktadır. Sûfîlerin mûsikî ile ilgili fikirlerini dikkatle gözden geçirenler bu fikirlerin daha güzel ifâdesini bulurlar.

Arap Mûsikîsi

İslâmiyetin doğduğu ve yayıldığı ilk zamanlarda Arapların basit, sade ve iptidaî bir mûsikîleri mevcut idi. Arap mûsikî coğrafî muhitin basitliğini, sadeliğini ve yeknesaklığını haiz bulunmakta idi. "Göçebelik tabiatının tesiriyle ***şarkı, şiir, terane*** ve ***nağmeler***, develerini yürütmeye teşvik edecek mahiyette vezinli sözlerden ve gençlerin ıssız sahalarda bu kabilden sade ve basit olarak söyledikleri şarkılardan ibaretti. Arapların sadece sesle yaptıkları nağmelere ***terennüm***, şiirle söyledikleri nağmelere ***ğınâ*** denirdi." Arapların İslâm'dan önce ve İslâm'ın doğuşu sıralarında estetik hislerini tatmin ettikleri mûsikî tamamen amelî bir mahiyette idi. Bu devirde mûsikî nazariyatının mevcut olduğunu gösteren hiç bir mûsikî terimi ve nazarî mûsikî deyimi mevcut değildir. Terennüm ve *ğınâ* gibi deyimler tamamıyla amelî mûsikîye aittir. ***Müsika, Müsikî, Müsikâ*** ve ***Müsikâr*** gibi Arapların nazarî mûsikîyi ifade etmek için kullandıkları kelimeler Yunancadır. Bu terimler nazarî mûsikî bakımından müslümanların Yunan tesiri altında kaldıklarını göstermekle beraber, bu tesirden evvel VIII. asrın sonlarında ve IX. asrın başlarında bir mûsikî nazari-

yatının meydana getirilmiş olduğu sabit bulunmaktadır. **el-Kindî** mûsikî hakkında dördü elimizde mevcut olan yedi kitap yazmıştır. **Farabî** mûsikîye dair yazdığı eserlerde sesin ve mûsikînin fizik ve fizyolojik esaslarını Yunan nazariyatçılarından daha esaslı bir şekilde incelemiştir. *el-Mûsikî, el-Kelâm fi'l-Mûsikî, Kitâbün fî Ihsâsi'l-Ikâ'* ve *el-Mûsikî'l-Kebîr* isimli eserleri Farabî'nin mûsikîye dair yazdığı başlıca eserlerdir. (19)

C. Zeydan cahiliye Araplarınm mûsikîsini şöyle anlatır: "Her milletin bir mûsikîsi bulunacağı tabiîdir. Çünkü mûsikî ruhların dili ve duyguların tercümanıdır. Bir milletin mûsikîsi kendi tabiatına ve geleneklerine uygun olur. Cahiliye zamanında Araplar çadırda yaşar ve hayvanlarını otlatmakla vakit geçirirlerdi. Araplar, şiir istisna edilirse diğer güzel sanatlarla ilgilenmemişlerdi. Bu devrede Araplar sadece şiiri kendi tabiî sesleriyle, mûsikî makamı olmaksızın okumuşlar ve ondan zevk almışlardır. Mûsikîye doğru atılan ilk adım bu olmuştur. Bilindiği gibi şiir mûsikînin anasıdır. Sonra *Hudâ* adı verilen bir terennüm şekli ortaya çıktı. Arap gençlerinin deve güderken ve ıssız yerlerde vakit geçirirken tabiî sesleriyle söyledikleri türkülere hudâ denildi. Daha sonra *Ğınâ* ve *Ta'ğbîr* denilen mûsikî nevileri ortaya çıktı. Şiirin güzel sesle terennüm edilmesine ğınâ, şiirden başka şeylerle terennüm edilmesine de tağbîr derlerdi. Ğınâ daha sonra *Nasb, Senâd* ve *Hecez* olmak üzere üç nev'e ayrıldı. Yolcu, süvari ve gençlerin terennümüne nasb adı verildi. Bu nevi ğınâ ile mersiyeler de söylenirdi. Bu çeşit mûsikînin Cenâb b. Abdullah tarafından icad edildiğine inandıkları için buna: *"Cenab'ın ğınâsı"* da derlerdi. Hudânın aslının nasb olduğuna inanırlardı. Senâd, hare-

19. Former H. G. *İslâm Ansiklopedisi*, Mûsikî Maddesi.

keti ve nağmesi bol bir ğınâ çeşidi idi. Def ve kaval gibi âletlerle çaldıkları ve çalarken oynadıkları mûsikî cinsine hecez derlerdi. İslâmdan evvel ğınâ Medine, Tâif ve Hayber gibi büyük şehirlerde yaygındı.

Çalgı âletlerinden Arapların bildikleri en meşhur şeyler yuvarlak ve kare şeklinde büyük ve küçük *def*lerle çok basit bir şekli bulunan ***düdük*** ve ***kaval*** idi. Arapların, defle mizmardan ve bunlarla yakın ilgileri bulunan ve üflenerek veya vuralarak çalınan basit mûsikî âletlerinden başka bir şey bilmedikleri anlaşılmaktadır. Tanbur, saz, ud, davul ve zurna gibi mûsikî âletlerini Araplar Bizans ve İran'dan almışlardır. İslâm'dan önce bu nevi çalgı âletleri Araplar tarafından bilinmemekte idi." (20)

Arap mûsikîsinin basit ve cılız kalarak gelişemeyişinin faktörleri tarihî, iktisadî, coğrafi ve kültüreldir. **İbni Haldun** bu sebeplere dikkati çekmekte ve şöyle demektedir: *"Mûsikî bir sanat olup ancak sosyal ve medenî bakımdan gelişmiş muhitlerde yayılır. Ekonomik bakımdan durumları refah seviyesine ulaşan cemiyetler buna ihtiyaç duyarlar. Araplar iktisadî sıkıntı içinde bulundukları için ve dinleri mûsikî gibi eğlenceli şeyleri terke kendilerini zorladığından mûsikî ile ilgilenmemişlerdir."* (21) İslâmiyetten önce Arapların siyasî bir birlik teşkil etmemiş olmaları -her ne kadar **Seb'e, Maîn** ve **Hımyer** gibi bir takım devletler kurmuşlarsa da-, yaşadıkları coğrafyanın eskiden ilim ve kültür merkezi olan **Mısır** ve **Mezopotamya** gibi yerlerden büyük çöllerle ayrılması ve ulaşımın çok güç şartlar altında yapılması diğer hususlarda olduğu gibi mûsikî bakımından da geri kalmalarına sebep olmuştu. Bu

---

20. Corci Zeydân, *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, c. 5, s. 39, İstanbul, 1928.

21. Ibn Haldun, *Mukaddime*, c. 2, s. 432.

sebepten dolayı cahiliye çağında ve İslâmiyetin ilk yıllarında Araplar mûsikî nazariyatından habersiz kaldıkları gibi mütekâmil amelî bir mûsikîye de sahip olmamışlardır. Bildikleri şey deve türküleri ile kaval, düdük ve def gibi basit mûsikî âletleri ile söylenen bir takım nağmelerdi. Bu noktaya dikkati çeken **İbn Haldun:** *"İnsanların birçoğu üstaddan öğrenmeden ve tahsil yapmadan tabiatlarının sevki ile istidatları sayesinde basit tenasübe rivayet ederler. Arapların kullandıkları kelimeler hareketli ve sakin olduğu için ses esasına göre tenasüplü şiirleri vardır. Beyitlerin sonundaki ses benzerliği de kafiyeleri meydana getirirdi. Fakat ses tenasübünün bu kadarı mûsikîye nisbetle pek önemsizdir. O çağlarda Araplar bundan başka bir şey idrak etmemişlerdir. Arapların mûsikî âletleri de def, ney, düdük ve kaval gibi basit ve iptidaî şeylerdi."* demektedir. (22)

İslâm'ın doğuşu sırasında Arap cemiyeti arasında mevcut olan mûsikî nevilerinin ve şekillerinin bilinmesi bu sanatın dinî hükmünü tayin bakımından çok önemlidir. O çağlarda Mekke'de ve bilhassa Medine'de mevcut olan mûsikî motiflerini, nağme şekillerini ve terennüm çeşitlerini tesbit etmek değişik şekillerdeki mûsikî nağmelerinin dinî hükmünü tayinde büyük bir kolaylık temin eder. O zamanki Arap mûsikîsinin çok iptidâî ve basit oluşu çeşitlerinin kolaylıkla tesbitini mümkün kılmaktadır. Hicrî II. asırda mûsikî İslâm cemiyetinde yayılırken o zamanın müctehidleri Hz. Peygamber zamanındaki mûsikîyi esas alarak kendi zamanlarında yeni çıkan mûsikî nevilerinin hükmünü tesbite çalışmışlardır. Bunların yaptıkları kıyasları ve tartışmaların mahiyetini anlama bakımından da bu devredeki mûsikînin bilinmesi oldukça faydalı bulunmaktadır.

---

22. İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 2, s. 433.

İslâm Mûsikîsi Üzerinde Yabancı Tesirler

Genel olarak *İslâm mûsikîsi*nin İran tesirinde kaldığını gösteren rivayetlere sık sık rastlanmaktadır. İslâm'dan önce ekonomik refahın İran'da mevcut olduğundan bahseden **İbn Haldun,** Müslüman Arapların çeşitli şekillerde İran sanat ve mûsikîsinin tesiri altında kaldığını tebarüz ettirir. (23) Müslümanların mûsikîyi İran'dan aldıklarını gösteren muhtelif rivayetler mevcuttur. Araplar **Hz. Ömer** devrinden evvel mûsikîyi bilmezlerdi. Arapların bu hususta yaptıkları şey *hudâ* ve *nasb* gibi basit türkü şeklinde nağmeler söylemekten ibaretti. İlk defa Arap şiirini besteleyen **Saîd b. Miscah** olmuştur. Said, İran mûsikisini Arap mûsikîsine tatbik ederek bu mûsikîyi onlara öğrettikten sonra Bizans'a gitmiş ve Şam'da onların mûsikîsini de öğrenmişti. Tekrar İran'a giderek birçok yeni bestelerle birlikte mûsikî âletlerinin çalınmasını da öğrenen Said, Hicaz'a dönmüş ve Arap zevkine uymayan nağmeleri bir yana bırakarak diğer nağmeleri Arap şiirine uygulamıştır. Böylece yeni bir mûsikî tarzı ortaya koymuştu. Bundan sonra halk kendisine uymuş ve onu üstat tanımıştır. (24)

Bazı rivayetlere göre Kâbe'yi tamir etmekle meşgul olan İranlıların yanına gelen Said, onların mûsikî makamları ile söyledikleri şarkı ve nağmeleri dinlemiş ve bunları Arap şiirine tatbik etmişti. Bir köle olan Said'in mûsikîdeki kabiliyetini gören efendisi kendisini âzâd et-

23. İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 2, s. 432.
24. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 119, Kahire, 1969.

miş, Said de ondan sonra şarkı ve türkü söylemekle meşgul olmuştu. (25) **Muaviye**'nin bina yaptırmak maksadiyle Irak'tan getirdiği ustalardan Said'in mûsikî öğrendiği de kaydedilmektedir. (26)

İbn Muhriz adında bir mûsikî ses sanatkârının İran mûsikîsini Araplara tanıttığından da bahsedilmektedir. Babası Kâbe'nin hizmetçilerinden olan İbn Muhriz aslen İranlı idi. Bazen Mekke'de bazen de Medine'de ikâmet ederdi. İran'a ve Şam'a giderek oralardaki mûsikî nevilerini öğrenmiş, güzel bulduklarını Arap şiirine adapte etmiş ve böylece yeni bir çığır açmıştı. **İbn Muhriz** sonradan yetişen ses sanatkârları tarafından çok beğenilmiş, takdir edilmiş ve üstad olarak kabul edilmişti. Bu sebeple kendisine: *"Arap Ses Sanatkârı"* (Sannâ'ü'l-Arab) ünvanı verilmişti. İbn Muhriz de mûsikîyi ilk defa Said'den öğrenmişti. (27)

Bazı rivayetler ilk defa bestelenen Arap şiirini **Hz. Ali**'nin yeğeni **Abdullah b. Ca'fe**'e bağlamaktadır. **Abdullah b. Amr** mûsikî bilen bir cariye satın almıştı. Bunlar cuma günü şarkı söyler ve oynarlardı. Bunu müteakib **Nüşeyt** diye tanınan İranlı bir köle şarkı söylemeye başladı. Söylenen şarkılar Abdullah b. Ca'fer'in çok hoşuna gitti. Bunun üzerine Abdullah b. Amr'ın İranlı kölesi **Sâib** kendisine: *"Senin için bunların söyledikleri şiirleri besteleyeyim,"* demiş ve Arap şiirini bestelemişti. Bu hadise için **İbn Kelbî**: *"Müslüman Arapların ilk bestesi işte budur,"* demiştir. (28)

Medine'de Fars kavminden **Tuvays, Nüşayt** ve **Abdullah b. Amr'ın** kölesi **Sâib,** mûsikî ve şarkıda tema-

25. Ahmed Emin, *Fecrü'l-Islâm*, s. 119.
26. Ahmed Emin, *Fecrü'l-Islâm*, s. 199.
27. Ahmed Emin, *Fecrü'l-Islâm*, s. 120.
28. Ahmed Emin, *Fecrü'l-Islâm*, s. 121.

yüz etmişlerdi. Bunlar Arap şiir ve türkülerini öğrendikten sonra kendi ezgi ve nağmeleriyle teğanni etmeye başladılar. Kendi usulleriyle Arap şiir ve türkülerini çok güzel bir surette okuyorlardı. Bunların şöhreti etrafa yayıldı. **Ma'bed** ve çağdaşı olan sanatkârlar, **İbn Süreyc** ve emsali bunlardan çalgı ve müğannîlik öğrenmişlerdi. (29) Bundan sonra mûsikî ve şarkı sanatı tedricî bir şekilde gelişerek Abbâsî'ler zamanında en yüksek seviyesine ulaştı. **İbrahim b. Mehdî, Musullu İbrahim,** aynı zamanda bir fakih olan **Musullu İbrahim'in oğlu İshak** ve onun oğlu **Hammad** gibi en tanınmış mûsikî ve şarkı üstatları yetişti. Arap mûsikî sanatının gelişmesinde en büyük rolü oynayan bu sanatkârlardır. (30)

Bu rivayetler erken bir zamanda Arap mûsikîsinin geniş çapta İran tesirine maruz kaldığını göstermektedir. Yabancı tesirler sadece mûsikînin ses özellikleriyle ilgili değildir. Mûsikînin cemiyette söyleniş tarzı, yani bugünün diliyle ***konser*** demek olan ***mûsikî meclisleri*** ve bu meclislerle ilgili âdet ve an'aneler de tamamen İran'dan alınmıştır. İran hükümdarlarının yaptıkları gibi **Muaviye, Abdülmelik** ve **Hişam** gibi büyük Emevî halifeleri saraylarına celbettikleri mûsikî sanatkârlarını hususî cariyeleriyle perde arkasından dinler, eğlenir ve raksederlerdi. Hatta daha sonraki halifeler içinde daha ileri giderek ***müğanniye*** ve ***nedîmeler*** yanında raksetmekten, soyunmaktan ve uryan olmaktan çekinmeyenleri

29. Asıl adı T â v u s olan Tüvays, Hz. Osman'ın oğlu Ebân Medine'ye vâli tayin edildiği zaman mûsikî nezretmiş ve vâlinin isteği ile bu nezrini çalgı çalarak yerine getirmişti. Ebu'l-Ferec, *el-Eğanî*, c. 4, s. 223. Beyrut, 1962. Arap mûsikî sanatının kuruluşunda büyük hizmetler ifa etmiş olan Ubeyd b. Süreyc Türk idi. İbn Zübeyr'in Kâbe'yi tamir için İran'dan getirttiği ustalardan ud çalmayı öğrenmiş ve Mekke'de Arap şiirini ilk defa ud'la çalmıştı. Ebû'l-Ferec, *el-Eğânî*, c. 1, s. 233.

30. İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 2, s. 435. Corci Zeydan, *Medeniyet-i Islâmiye Tarihi*, c. 3, s. 391. Mesûdi , *Murûcu'z-Zeheb*, IV, 220-227.

de mevcuttu. Halifelerin mûsikî meclislerinden başka emir ve kumandan gibi devlet adamlarının da halifelerin mûsikî meclislerine benzeyen meclisleri vardı. (31)

İbn Muhriz ve İbn Miscah'ın mûsikî öğrenmek için Şam'a gittiklerini söylemiştik. İbn Haldun fetihlerden sonra Rûm çalgıcı, şarkıcı ve ses sanatkârlarının Arabistan'a dağıldıklarını, Hicaz'a geldiklerini, Arapların hademe, köle ve âzâdlıları olarak çalıştıklarını, bunları dinleyen Arapların kendi şiir ve türkülerini onların nağme ve sesleriyle terennüm ettiklerini anlatmaktadır. (32) Müslü-

31. Ahmed Emin, *Fecrü'l- Islâm*, s. 122. Bahriye Üçok, *Islâm'da Mûsikî Üzerine*, İlâhiyât Fakültesi Dergisi, c. 14, s. 83. Abdullah b. Ca'fer'in kölesinin söylediği çalgıyı Maviye'nin zevkle dinlediği, Muaviye'nin oğlu Yezid'in bu güzel sesli cariyeye âşık olduğu bilinmektedir. Ebû'l-Ferec, *el-Egânî*, c. 8, s. 143. Mehmed Zihni, *Meşâhirü'n-Nisâ*, c. 2, s. 80. İstanbul, 1295. Burada Yezid ile Ammare arasındaki aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Devrin eğlence âlemlerini coşturan mühanneslerin Halife Süleyman b. Abdülmelikin emri ile Medine'de hadımlaştırılmaları da bu devreye rastlamaktadır. Ebü'l-Ferec, *el-Egânî*, c. 4, s. 274, 276. Cemile gibi İbn Ca'fer'in bile zevkle dinlediği müganniyeler de bu devirde yetişmiş olan kadın sanatkârlardır. Ebû'l-Ferec, *el-Egânî*, c. 8, s. 189. Kaynaklar bu devirde mûsikî sanatının ne kadar fazla yayıldığını göstermek için şöyle bir hâdiseden bahsederler: "Fârabî kânûn'dan başka bir mûsikî âleti daha icad etmişti. Bu âlet kurularak çalınır ve kuruluş tarzına göre nağmeler çıkarır ve gayet hoş tesir meydana getirirdi. Farabî bir gün Seyfuddevle'nin şarkı ve çalgı meclisinde bulunmuştu. Meclistekiler Farabî'yi tanımıyordu. Farabî o mecliste bulunan ses sanatkârlarını beğenmeyince Seyfüddevle kendisine mûsikîden anlayıp anlamadığını sordu. Farabî bunun üzerine icad ettiği çalgı âletini sarılı bulunduğu kılıfından çıkardı. Âleti kurdu ve çalmaya başladı. Bunun üzerine meclistekilerin hepsi gülmeye başladılar. Sonra Farabî âleti söktü. Bu sefer başka bir tarzda kurdu. Tekrar çalmağa başladı. Bu sefer meclistekilerin hepsi ağlamağa başladı. Farabî âleti yeniden söktü ve yeni bir şekilde tekrar kurdu. Sonra çalmağa başladı. Bu sefer kapıcıya varıncaya kadar mecliste bulunanların hepsi uyudu. Onlar uyurken Farabî meclisi terkedip gitti. C. Zeydan, *Medeniyet-i Islâmiye Tarihi*, c. 3, s. 393.

32. İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 2, s. 435.

manlar, İran ve Bizanslılardan diğer ulûm-i dahîle'den evvel mûsikîyi almışlardı. Yabancı milletlerin mûsikîsini almak için tercüme külfetine ihtiyaç bulunmadığından bu durum gayet normal bir şeydir.

C. Zeydan, Hind ve Yunan'dan tercüme edilen mûsikî eserleri vasıtasıyle ve bu eserlerin yeni bir şekilde terkib edilmesi sayesinde yeni bir mûsikî tekniğinin ortaya çıktığından ve bu teknikle Arap mûsikîsinin mükemmelliğin zirvesine çıkmış olduğundan bahseder. (33)

Suriye, Filistin, Mısır ve Irak gibi eski Yunan, Bizans ve İran sanat ve kültür merkezlerinin erken bir zamanda müslümanlarm eline geçmesi; Emevîlerin başkent olarak eski bir Bizans şehri olan Şam'ı, Abbâsilerin ise yine öteden beri İran kültürünün merkezi olan Irak'ı kendilerine merkez yapmaları bahis konusu milletlerin sanat bakımından Arap sanatına etki etmelerine sebebiyet vermişti. Fethedilen memleketlerde ele geçirilen ve mûsikîyi çok iyi bilen çok sayıda İranlı ve Bizanslı harp esirlerinin Mekke ve Medine gibi merkezlere nakledilmeleri, buralarda köle ve cariye olarak kullanılmaları İslâmiyetin doğduğu iki önemli merkez olan Mekke ve Medine'nin yoğun mûsikî çalışmalarına sahne olmasına sebep olmuştu. Onun için Arap mûsikîsinin kurucuları olan sanatkârlar buralarda yetişmişlerdi. İran ve Bizans'tan alınan ganimet ve servetin fâtih müslümanların merkezleri olan Mekke ve Medine'ye nakledilmiş, bu servet ve ganimetle birlikte mağlûb milletlerin sanat, mûsikî ve eğlence gibi değerleri de bahis konusu yerlere intikal etmişti. Servet ve refah buradaki halkın eğlence ve mûsikî ile daha fazla ilgilenmesine yol açmıştı. Hicaz'da yetişmiş olan fıkıh, hadîs ve diğer âlimlerin mûsikî ile daha fazla ilgilenmesi-

33. C. Zeydan, *Medeniyet-i Islâmiye Tarihi*, c. 3, s. 391. İbn Haldun bu nevi hususları taklit nazariyesi ile izah eder.

ne yol açmıştı. Hicaz'da yetişmiş olan fıkıh, hadîs ve diğer âlimlerin mûsikî hakkında mutedil görüşlere sahib olmalarının sebebi bahis konusu durumdur. Hatta İmam Mâlik' in bile ilk zamanlarda mûsikî sanatiyle ilgilendiği, ses sanatkârlarıyla düşüp kalktığı, daha sonra annesinin tavsiyesiyle mûsikîyi terkedip hadîs ve fıkıhla meşgul olduğu bilinmektedir. (34) Önemli eğlence merkezleri haline gelen, Nâdirî ve Eş'ab gibi eğlendirici ve güldürücü simalar yetiştiren Mekke ve Medine gibi yerlerin eğlence ve mûsikî hakkında müsamahakâr olmalarının başka bir sebebi buradaki halkın hassas ruhlu olmaları ve eski Arap hoşgörülülüğünü devam ettirmekte olmalarıdır. Irak'taki mûsikî aleyhtarlığı ve dinde güçlük taraftarlığı daha ziyade İran tesiri ile meydana gelmekte idi. (35) Hicazlı hadîs âlimi İbn Cüreyc, mûsikîye muhalif olan Iraklı Abdullah b. Müreyğ'e: *"Recez hakkında ne dersin?"* diye sormuş, o da: *"Biz Iraklılar bunda bir beis görmeyiz"* diye cevap vermişti. (36) Yedi tanınmış fıkıh âliminden biri olan (Fukahâ-i seb'adan) Ubeydullah gayet güzel gazel, yani kadın tasvir eden şiirler okurdu. (37) Irak'da *nebiz*in, Hicaz'da mûsikînin müsamaha ile karşılanması birçok şair için lâtife konusu olmuştur.

İslâmiyetin doğuşundan evvel, doğuşu sırasında ve doğduktan sonraki ilk çağlarda Arapların ve komşuları olan milletlerin mûsikî sanatı bakımından durumları kısaca böyle idi. Bu şartlar altında doğan, gelişen ve tekâmül eden islâmî mûsikînin dinî hükmünü tayin ve tesbit etmek herhalde bahis konusu durumun bilinmesi-

34. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 178. Ebû'l-Ferec, *el-Egânî*, c. 4, s. 39.

35. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 187.

36. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 178.

37. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 178.

ne ihtiyaç gösterir. Doğru ve düzme hadîslerin tesbitinde de bu husus yardımcı olur. Hadîslerin mana ma nüfuz etmek ve maksadı doğru olarak anlamak da bu sayede mümkün olur. Fakîh ve müctehidlerin mûsikînin dinî hükmünü tayin ederken hangi şartlarda bulunduklarını ve bu şartlar içinde nasıl hareket ettiklerini bilme bakımından da mûsikînin anlatılan gelişimini bilmekte fayda vardır.

II. BÖLÜM

KUR'ÂN'A GÖRE MÛSİKÎ

KUR'ÂN'A GÖRE MÛSİKÎ

Hz. Peygamber zamanında besteli şiirlerin ve mûsikî nazariyatının bulunmadığı bilinmektedir. Rivayetler Arap şiirinin en erken **Hz. Ömer** zamanında bestelendiğini göstermektedir. Bu işin daha sonra yapılmış olması da muhtemel görünmektedir. (1) Mûsikî nazariyatı ise ilk bestelerden çok sonra ortaya konulmuştur. Bundan dolayı, radyoda Kur'ân-ı Kerîm okunmasının dinî hükmünün âyet ve hadîslerde açık bir şekilde ifade edilmeyişi ne kadar tabiî ise, mûsikînin dinî hükmünün kitap ve sünnette sarih olarak belirtilmemiş olması o kadar tabiîdir. İlerde ortaya çıkacak olan hadise ve meselelerin dinî hükümlerinin âyet ve hadîslerde belirtilmemiş olmasından daha tabiî bir şey olamaz. Ortada bulunmayan hadiseler için daha evvel hüküm vermekte hiç bir dinî fayda mevcut değildir. Üstelik bunda birçok mahzurlar da mevcuttur. Bundan dolayı bu yol İslâm'ın takip ettiği bir yol değildir.

1. İlk defa melodi ile (elhân) Kur'ân okuyan Ubeydullah b. Ebı Bekre olmuştur. *Lisânü'l-Arâb*, c. XV, s. 136. Ayrıca bkz. T. Okiç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Uslûbu ve Kıraatı* s. 20.

Bu gibi sebeplerden dolayı *Kur'ân-ı Kerîm*'de bugün bizim bildiğimiz manada bir mûsikî mefhumunu ifade eden ne bir âyet, ne de bir tâbir ve kelime mevcuttur. Genel olarak mûsikî ile yakından ve uzaktan bir ilgisi bulunan mefhûm ve kelimelere mûsikî manası verilmek suretiyle bu meseleye Kur'ân'da bir mesned ve delîl arama çabasına düşülmüştür. Mûsikînin aleyhinde olanlar mûsikînin haram olduğunu, lehinde olanlar helâl olduğunu göstermek için en uzak ihtimâlleri bile değerlendirerek nasları çok garib bir şekilde te'vîl etmişler ve böylece mukaddes metinde kendi görüşleri için bir sığınak bulmaya çalışmışlardır. Mûsikînin haram veya helâl oluşunun delili olarak kabul edilen başlıca âyetler şunlardır:

Mûsikîyi Haram Kıldığı İddia Edilen Âyetler

"Halktan öyle birtakım kimseler de vardır ki alay konusu yapmak ve körü körüne halkı Allah'ın yolundan sapıtmak için "Eğlencelik söz" (2) *satın alırlar, sahibini hor ve hakîr edici*

2. Bu âyette geçen ve bundan sonra da sık sık geçecek olan "el-*lehv*" ve *"Lehvu'l-hadîs"* kelimesi ve deyimi hakkında lûgat kitapları şu malûmatı vermektedirler: Haram olsun veya olmasın her türlü oyun ve eğlenceye *lü'b* ve *lehv* denilir. Yaratılış ve hikmete uygun düşmiyecek şekilde insanın ruhunu rahatlandırmasına ve eğlendirmesine de lehv denir. İnsanı neşelendiren, sonra hemen tesiri geçip giden şey; insanın vazifesini yapmasına engel olan şey. Zebîdî; *Tâcu'l-Arûs*, c. IX, s. 335. *"Onlar bir ticaret veya bir eğlence (lehv) gördükleri zaman oraya koşar ve seni terkederler"* (Cuma, 11) meâlindeki âyette insanın vazifesini yapmaya engel olan şeye lehv denilmiştir. "Kendisi ile oynanılan ve eğlenilen her şey, nikâh, kadın, meşguliyet" İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 259. Ğayri kıyasî olarak mûsikî âletlerine *el-Melâhî* denilmiştir. *"Eğlenenlerin (lâhûn) azap görmemelerini Rabb'imden niyaz eyledim, Rabb'ım bu dileğimi kabul buyurdu"* meâlindeki hadîste geçen "el-Lâhûn" (eğlenenler) kelimesi gâfil, budala, kasten değil, unutarak, yanılarak ve gafletle günah işleyen demektir. Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. X, s. 336. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 260. Feyrûzâbâdî, *Kâmûs tercemesi*, c. V, s. 1172.

azap işte bunlar içindir." (Lokman, 6) Bu âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle bir hadiseden bahsedilmektedir: **"el-Kelbî** ve **Mükâtil**'in anlattıklarına göre **en-Nadr b. el-Hâris** hakkında nâzil olmuştur. Nadr ticaret maksadiyle İran'a gider ve İran'ın destan ve masallarını para ile satın alarak Mekke'ye gelir ve Kureyş'e: "Muhammed (S.A.V.) size ***Âd*** ve ***Semûd***'dan bahsediyor, ben ise size **Rüstem** ve **İsfendiyar**'dan bahsedip **Kisraların** hayat hikâyelerini anlatacağım" der, başlar İran efsanelerini anlatırdı. Onun sözleri Kureyş'e daha hoş ve eğlendirici geldiği için Kureyş Kur'ân dinlemeyi terkederdi. (3) Bu

"Lehv, insanın vazifesini yapmasına ve kendisi ile ilgili işleri ifa etmesine engel olan şey" Râğîb, *el-Mülfredât*, s. 455. "Dünya hayatı bir oyun ve eğlence (lü'b ve lehv) den ibarettir" meâlindeki âyette lehv bu manada kullanılmıştır, Râğib, *el-Mülfredât*, s. 455. "Lehv oyun oynamak manasınadır, insanı, mühim ve kendisini alâkadâr eden şeyden sarf eden nesne ile meşgül olmak manasınadır ki lü'b (oyun) un manası bundan daha hususîdir. Lehv ve lühüvv bir nesneden pek hoşlanmakla ona meftûn olup dâimâ onunla avunup durmak manasınadır. Bazıları indinde ilhâ (oyalama, eğlendirme) söz ve nağamât ve âhenk istimâına meşgul olmak manasınadır. Melâhî lehv ve lü'b âletine denir, sâzende ve bâzende takımı gibi. Lehv bir nesneyi meftunluk derecesinde sevmek manasına gelir." *Kâmus tercemesi*, c. IV, s. 1171. "Ticaret rekabeti, mal ve evlâd yarışı mezarlığı boylayana kadar sizi görevinizi yapmaktan alı koydu" meâlindeki et-Tekâsür sûresinde geçen: "elhâküm" "sizi oyaladı" deyimi de bu manada kullanılmıştır. Sahabeler Kur'ân'da övülürken: "Öyle adamlar ki ne ticaret, ne de alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkor" (Nûr, 37.) âyetinde geçen ilhâ kelimesi ile: "Mallarınız ve evlâtlarınız sizi Allah'ı zikretmekten alıkoymasın." (Münâfikûn, 9.) âyetinde geçen ilhâ kelimesi de aynı manada kullanılmıştır. Yani bu âyetlerde insanın aslî ve dinî görevlerini yapmasına engel olan her şeye lehv denilmiş ve kötülenmiştir, bu oyalayıcı ve eğleyici şeyler isterse mal ve evlâd gibi meşruiyyeti âyet ve hadîslerle sabit olan şeyler olsa bile..

3. el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 179, Mısır, 1959. Aynı rivayet İbn Hişâm tarafından da te'yid edilmektedir: "Nadr Kureyş'in şeytanlarından idi, Resullûllah (S.A.V.) e düşmanlık ilân etmişti, Ona eza eder dururdu. Hîre'ye gitmiş ve İran efsanelerini öğrenmişti. Mekke'ye döndüğü zaman Resulûlullah (S.A.V.) in peşine takılırdı. Resullûllah (S.A.V.)

âyetin asıl nüzûl sebebi bu iken; şarap içmenin ve domuz eti yemenin bile haram kılmmadığı Mekke devrinde nâzil olan bu âyetin güzel nağmeleri ve mûsikîyi yasak etmiş olması imkânsız iken birçok müfessirler âyette geçen *"eğlendirici öz"* (lehvü'l-hadîs) deyimi ile mûsikînin kastedildiğini ve bu âyetin mûsikîyi haram kıldığını ısrarla savunmuşlardır. (4)

bir mecliste va'z edip oradan ayrıldıktan sonra hemen oraya gelir ve: "Ey Kureyş vallahi ben Ondan daha güzel şeyler anlatacağım." der ve İran destanlarını anlatmaya başlardı." "Nadr hakkında sekiz kadar âyet nâzil olmuştu." "**Esâtîrü'l-evvelîn**" (eski kavimlerin masalı) deyimi geçen âyetlerin hepsi Onun hakkında nâzil olmuştu." *Siretü Ibn Hişâm*, c. I, s. 195. Mısır, 1963. İsmail Hakkı Bursevî: "Bu âyet ekseri ehl-i Tefsîre göre Nadr b. Hâris hakkında nâzil olmuştur" demek suretiyle bu gerçeği ifade etmiştir. *Rûhü'l-Beyân*, c. III. s. 43, İstanbul 1360.

4. İbn Mesûd, "eğlendirici söz" (lehvü'l-hadîs) ten maksad ginâdır; İbn Abbas, ginâ ve benzeri olan şeylerdir; Câbir, ginâ, ve ginâyi dinlemektir demişlerdir. *Taberî tefsiri*, c. XXI, s. 61, 62. İkrime, maksad ginâdır; Dahhâk şirk ve küfürdür. Yine İbn Abbas'a göre; âyetteki "Sebilüllâh" (Allah'ın yolu) deyimi ile Kur'ân'ın kıraatı ve Allah'ın zikredilmesi kastedilmiştir. Müğanniye bir cariye satın alıp ona gece gündüz türkü söyleten ve onunla halkı Allah'ın yolundan saptıran bir adam vardı, âyet onun hakkında nâzil olmuştur. *Taberî tefsiri*, c. XXI. s. 63, el-Vâhidî, s. 198. Mücâhid; âyet türkü söyliyen cariye ve müğanniyeler hakkında nâzil oldu. el-Vâhidî, s. 197. Ginâ ve davul gibi her nevi eğlence âyetin şümülüne girmektedir. *Taberi tefsiri* c. XXI, s. 63. Ebû Ümâme anlatıyor: "Resullullah (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır: "müğanniyelerin eğitilmesi, yani kendilerine mûsikî öğretilmesi, alım ve satımı helâl değildir, bunlara karşılık olarak alınan para haramdır. Lokman sûresinin 6. âyeti böyleleri hakkında nâzil oldu. Bir adam türkü söyliyerek sesini yükseltti mi Allah ona iki şeytan gönderir. Şeytanlardan biri bir omuzuna, öbürü diğer omuzuna oturur ve susuncaya kadar ayakları ile o adamı döverler." el-Vâhidî, s. 198. *Taberî tefsiri*, c. XXI, s. 61. Bu hadîsi İbn Ebî Dünyâ Zemmü'l-Melâhî babında, et-Taberânî el-Mu'cemü'l-kebîr'de rivayet ederler, fakat hadîs zayıftır. el-İrâkî, el-Müğnî, ihyâ kenarı, c. II, s. 282. Bu konuda rivayet edilen hadîslerin hiç biri sahih değildir. Bu hususta en fazla sahabe sözü ve ictihadı (mevkûf hadîs) olarak bir şey rivayet etmek mümkündür. Yoksa Resulullah'a isnaden bir söz (merfû hadîs) rivayet etmek mümkün değildir. eş-Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, c. XIII, s. 107. Nitekim bu husus ilerde hadîsler bahsinde izah

2- *"Bu söze mi taaccüp ediyorsunuz ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz? Siz cidden çok dik başlı* (samid) *sınız."* (Necm, 59-60-61) Bu âyette geçen *"Sâmidûn"* kelimesi ile müğannîlerin kastedildiği ileri sürülmüştür. **İkrime, İbn Abbas'**tan naklederek bu kelimenin ğinâ manasına geldiğini bildirmiştir. Sâmid müğannî demektir. **İkrime'**den nakledildiğine göre müşrikler Kur'ân'ı işittikleri zaman teğannî yaparlardı, bu âyet işte bu gibiler hakkında nâzil olmuştu. (5) Fakat Mekke'de nâzil olan bu âyetle

edilecektir. Taberî yukardaki rivayetten sonra diyor ki: Doğrusu şudur ki, insanı oyalıyan, eğlendiren ve Allah yolundan alıkoyan her şeye şâmil olsun diye âyet mütlak olarak zikredilmiştir. *Taberî tefsiri*, c. XXI, s. 63. İmâm Gazzâlî bu âyetin mûsikîyi menetmediği kanaatındadır: eğlendirici sözle halkın dinini satın almak (Lokman, 6) ve onunla halkı Allah yolundan sapıtmak haramdır, kötüdür, bunda ihtilâf yoktur, fakat her ğina kendisi ile din satın alınan bir akçe ve Allah yolundan insanları sapıtma vasıtası değildir ki, bu âyetle sadece ğina kastedilmiş olsun. Bir kimse halkı Allah yolundan sapıtmak maksadı ile Kur'ân okusa bu da haramdır. Rivayete göre münafıklardan biri imamlık yapardı; namaz içinde; Resulullah hakkında itâb ve azâr ihtivâ eden Abese sûresini okumayı âdet edinmişti. Bu yüzden Hz. Ömer bir kere bu adamın boynunu kesmek istemişti. Çünkü Ona göre bu adam Kur'ân okumayı halkı Allah'ın yolundan saptırmak için istismar etmişti. Halkı Allah yolundan saptırmak için Kur'ân okumak bile haram olunca aynı maksat için okunan şiir ve ğinânın da haram olacağı âşikârdır. *Ihyâ*, c. II, s. 282.

Alûsî, Lokman sûresinin 6. âyetini tefsir ederken uzun uzadıya izahât verir ve der ki: eğlendirici söz deyiminin mûsikîye tahsis edilemiyeceği, hurafe, efsane ve güldürücü söz gibi mefhumların da bunda dahil olduğu bilinmelidir. İlerde görüleceği gibi bazı eğlence ve oyunlara bizzat Resulullah'ın müsaade ettiği, hatta bu gibi şeyleri teşvik ettiği sahih hadîslerde nakledilirken, bu gibi müsaadelerin verildiği ve teşviklerin yapıldığı bir zaman olan Medine devrinden çok evvel nâzil olan bu âyetin mûsikîyi her çeşitiyle haram kıldığını söylemek sadece isabetsiz bir hüküm olmakla kalmaz, aynı zamanda bu âyetle kastedilen hükmün Hz. Peygamber tarafından anlaşılmaması gibi bir mana tazammun etmesi dolayısiyle dinî terbiyeye de uygun düşmez. Çünkü Hz. Peygamberin böyle bir uygulamanın içinde bulunduğu hiç görülmemiştir, Onun tatbikatına ters düşen ictihadlara ise itibar edilmemelidir.

5. *Iğasetü'l-lehfân*, c. I, s. 276. *Telbîsu* İblîs, s. 224. *Avarifu'l-Maarif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 257.

mûsikînin haram kılınması mümkün ve makûl görülmemektedir. **Gazâlî**'nin de dediği gibi şayet bu âyet gınâyı yasak kılmış olsaydı aynı âyette ve aynı tarzda bahis konusu edilmiş olan *"gülme"* ve *" ağlamama"* fiillerinin de haram olması gerekirdi. " Burada kötülenen ve haram kılınan gülme, sırf müslüman oldukları için mü'minlere gülme ve onlarla alay etme şeklinde olan özel bir gülme tarzıdır" denilirse deriz ki: şiir ve ğınâ da tıpkı bunun gibidir. Yani sadece müslümanları kötülemek ve onlarla istihza etmek için söylenen şiir ve türküler haramdır. " Şâirlere ancak azanlar uyar." (Şuarâ, 224) meâlindeki âyetle şiirin bizzat kendisi değil, küffarın şiiri haram kılınmıştır. (6) *Ğınâ* hakkında da durum böyledir. Yani sadece müslümanlarm aleyhinde olan mûsikî türleri günahtır.

3– Allah Teâlâ Şeytanı huzurundan kovarken: " *Güç yetirebildiklerini sesinle zillete ve meskenete düşür.*" (İsrâ, 64) buyurmuşlardı. **Mücahid**'e göre bu âyette geçen " *Şeytan sesi*" (savtu'ş-şeytân, savtü'ke) den maksat düdük ve ğınâdır. Bir rivayete göre **Hasanu'l-Basrî** şeytan sesinden maksat deftir, demiştir. (7) Ancak ileride vereceğimiz izahattan anlaşılacağı gibi bir yandan bu âyetin def

6. *Ihyâ*, c. II, s. 282. Bu âyette geçen ve mûsikî ile meşgul olan müğannî manasına geldiği iddia edilen *"sâmid"* kelimesi; eğlence, gâfil, kibirli, şımarık, dik başlı ve böbürlenen gibi manalara gelmektedir. *Iğasetü'l-lehfân*, c. I, s. 276. Sâmid, dik kafalı, susan, ayakta duran, eğlenen ve müğannî demektir. Cevherî; *Sıhah*, c. I, s. 486. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 291. Cariyenin ginasını dinleyip eğlenmeye de sumûd denilir, aynı kaynaklar. Umumiyetle lüğatlar sâmid kelimesinin kibirli, şımarık ve böbürlenen gibi manalara geldiğini belirttikten sonra lehv ve ğinâ manasına geldiğini de kaydederler. Bilhasssa Himyer dilinde sumûd ğınâ manasında kullanılmıştır.

7. *Iğasetu'l-lehfân*, c. I, s. 274. *Telbîsu İblîs*, s. 224. İbn Teymiye, *Resâil*, c. II, s. 324. *Avarifu'l-Maarif*, ihyâ kenarı, c. II, s. 257.

çalmayı şeytan sesi sayması, diğer taraftan Hz. Peygamberin def çalmayı teşvik etmeleri kabil görülmemektedir.

4- *"Müşriklerin namazı Kâbe civarında ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir."* (Enfâl, 35) Bu âyette geçen ***"ıslık"*** (mükâ) ve ***"el çırpma"*** (tasdiye) kelimeleriyle mûsikînin kastedildiği ileri sürülmüştür. Fakat bunlarda da sarahat yoktur. (8)

5- *"Onlar ki boş lâflar işittikleri zaman yüz çevirirler ve: " Sizin ameliniz size, bizim amelimiz bize." derler."* (Kasas, 55) Bu âyette lüzumsuz ve *lağviyât* kabilinden olan ve bu gibi şeylerden yüz çevirenler medhedilmektedir. (9) Lâkin bu âyette de mûsikîyi menedşn sarih bir hüküm mevcut değildir. Âyatte geçen ve lüzumsuz manasına gelen ***"el-lağv"*** kelimesi ile güzel ses değil, İslâm'ın aleyhindeki konuşmalar ve dedikodular kastedilmiştir.

6- *"Onlar ki, yalan-dolan bulunan yerde durmazlar, lüzumsuz şeyler konuşulan bir yere uğradıkları zaman oradan savuşup gitmek suretiyle kendilerine iyilik ve ikram ederler."*

8. *Iğasetu'l-lehfân*, c. I, s. 262. İbn Teymiye, *Resâil*, c. II, s. 299. Bu âyette müşriklerin ıslık çalmayı ve el çırpmayı dinden saydıkları ve bununla Allah'a yaklaştıklarına inandıkları ilk nazarda anlaşılmaktadır. "Onların namazı ıslık ve el çırpmadır" ifadesinden bu mana anlaşılabilir. Lâkin ıslık ve el çırpma gibi şeylerin müşriklerin namazı ve ibadeti olmadığı da bilinen bir hususdur. Müşrikler namaz yerine bu işleri yaptıkları için, daha doğrusu müslümanlar Allah'a ibadet ederken onlar bu gibi abes işlerle uğraştıkları için mükabele yoluyla ıslığa ve el çırpmaya "onların namazı" denilmiştir. Aynı kaynaklar, aynı yerler. Yani bu âyette bir istihza ve istihfaf havası mevcuttur.

9. *Iğasetu'l-lehfân*, c. I, s. 260. Bu âyette geçen *el-Lağy* kelimesi önemi ve değeri olmayan söz, hükümsüz, kötü ve müstehcen söz, batıl ve küfür olan söz ve kuş nağmesi gibi manalara gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, c. XV, s. 250. Düşünülmeden gelişi güzel söylenen söz, kuş sesi. Râgib, *el-Müfredât*, s. 451. Şevkânî bu âyetten müsikînin haram olduğu neticesini çıkarmanın yanlış olduğunu söylemektedir. Şöyle ki: a) Yahudilerden bazıları müslüman olmuşlardı, bunlar yahudilerle karşılaştıkları zaman onların tenkit ve hakaretlerine maruz kalmakta idiler.

(Furkan, 72) *"Zûr"* meyl ve sapma demektir, maksat batıla meyletme ve haktan sapmadır. Yalan söz ve yalan şâhitliğe zûr denilir. Bu âyette; dedikodu meclislerine gitmeyen ve oradaki tezvîrâtı dinlemeyen, böylece her şeyden önce kendi nefislerine ikramda bulunan kimselerin hali övülmektedir. Fakat hal böyle iken **Muhammed b. el-Hanefiyye**'nin bu âyette geçen *"zûr"* kelimesine ğınâ manası verdiği ve bazılarının da ona uydukları nakledilmektedir.

Mûsikînin Helâl Olduğuna Delil Sayılan Âyetler

Mûsikî aleyhtârları Kur'ân'ın mûsikîyi haram kıldığını göstermek için çeşitli âyetleri delil diye ileri sürerken, mûsikînin meşruluğuna inananlar da bu inançlarını te'yid edecek bazı âyetlerden bahsetmişlerdir. Bu nevi âyetlerin başlıcaları şunlardır:

1- *"İmân edip ameli salih işleyenler cennet bahçelerinde neşelendirileceklerdir."* (Rûm, 15) Bu âyette geçen *"Habr"* kelimesinin semâ' demek olduğu ileri sürülerek âyete:

Ayet İslâm'ı kabul eden yahudî mühtedîlerini medh için nâzil oldu. b) Veya İslâm'ı kabul eden yahudî mühtedîler, diğer yahudîlerin Tevrat'ı ve Tevrat'a bulunan Nebî (A.S.) in vasıflarını tahrif ettiklerini görünce onlardan yüz çeviririlerdi. Âyette onların bu davranışı övülmüştür. c) Müslümanlar batıl söz işittikleri zaman bu gibi konuşmalarla ilgilenmez, savuşup giderlerdi, âyet onların bu halini methetmektedir. d) Ne yahudi ne de hıristiyan olmayan bir taife vardı, bunlar Nebî, (A.S.) in zuhurunu beklerlerdi, Nebî (A.S.) zuhur edince ona iman ettiler. Fakat bu yüzden müşriklerin tenkidine düçâr oldular, âyet müşriklerin sataşmalarına önem vermiyen ve onlardan ayrılıp giden bu kimseler hakkında nâzil oldu. *Neylü'l-Evtâr*, c. III, s. 108. İbn Kesîr'e göre bir Habeş delegasyonu Nebî (A.S.) in huzuruna gelmiş, Kur'ân dinlemiş, ağlamış ve İslâm olmuştu. Ebû Cehl'in onları kınamasına karşılık onlar: "Sizin ameliniz size, bizim amelimiz bize" deyip yüz çevirmişlerdi. Âyet onlar hakkında nâzil olmuştu. Bkz. *İbn Kesîr Tefsiri*; Kasas, 55. âyeti tefsiri.

"İmân edip, ameli salih işleyenlere cennet bahçelerinde mûsikî dinletilecektir" tarzında bir mana verilmiş ve içki içme, ipekli giyinme, altın ve gümüşle süslenmiş eşyayı kullanma gibi, fiillerde olduğu gibi, mûsikî de cennet nimetleri arasında görülmek ve sayılmak istenmiştir. (10)

2- *"Onlar ki, söz dinlerler ve en güzeline tâbi olurlar, işte Allah'ın hidayete erdirdikleri kimseler bunlardır, idrak ve insaf*

10. ***Habr*** sevindirmek ve neşelendirmek demektir. *el-Müfredât*, s. 106. Habr ve habre nimet manasına gelir. Âyetteki manası surûr, ikrâm ve ihsân demektir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 158. Cevherî, *Sıhah*, c. II, s. 620. Behâ, hüsn ve cemâl, yani güzellik manasına gelir, Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c. III, s. 188. Hatt, şiir ve kelâmın ***tahbîr***'i demek bunların güzelliştirilmesi demektir. Süslenen, güzelleştirilen ve güzel olan nağmelere de habre denilmektedir. *Lisânu'l-Arab*, c. IV, s. 158. *Tâcu'l-Arûs*, c. III, s. 188. Zeccâc bu âyette geçen "yuhbarûn" kelimesine semâ' yani mûsikî manasını vermiştir. *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 158. Ebû Mûsâ Eş'arî'nin güzel sesi ile okuduğu Kur'ân'ı onun haberi olmadan zevkle dinleyen Hz. Peygamber ertesi gün onu takdir etmiş, O da: "Yâ Rasulallah şayet senin kıraatını dinlediğini bilseydim onu tahbîr ederdim" demişti. Buradaki tahbîr kıraatı süslemek ve güzelleştirmek demektir (tahsînü'l-kıraat, tezyînü'l-kıraat) *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 157. *Sıhah*, c. III, s. 620. Güzel şiir okuduğu için cahiliye şâirlerinden Tüfayl b. Gazevi'ye " ***el-mühabbir***" adı verilmişti. *Sıhah*, c.III, s.620. Bundan başka: "Siz ve eşleriniz cennete giriniz, orada pek ziyâde ikram göreceksiniz." (Zuhrüf, 70) meâlindeki âyette geçen habr kelimesine de mübalağalı ikram manası verilmiştir. *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 158. Cennet bahçelerinde sevindirilmek, neşelendirilmek ve ferahlandırılmaktan mûsikînin kastedildiğini mutasavvıflar kabul ve müdafaa etmişler ve bunu da mûsikînin mübah oluşunun bir delili olarak öne sürmüşlerdir. Risâle, s. 151. İbn Teymiye, *Resâil*, c. II, s. 314. İbn Teymiye'ye göre bu âyetten mûsikinin mübah olduğu hükmü çıkarılamaz, bu âyette geçen habr kelimesi semâ' manasına bile gelse semânın ahirette mübah oluşundan dünyada da mübah oluşu neticesi çıkarılamaz. Cennette içki (Muhammed sûresi, 15) ipekli kumaşlar, altın, gümüş kullanmak da mübah olacaktır. Bunların cennette mübah oluşundan dünyada da mübah oluşuna intikal edilemez. Bunun için: "Mûsikî helâl olmasaydı cennette bulunmazdı" şeklindeki bir iddia doğru ve tutarlı değildir. İbn Teymiye, *Resâil*, c. II, s. 318. Bu âyete istinaden sûfîlerin cennet bahçelerinde mûsikînin bulunduğuna ve o vasıta ile neşelendirmenin vuku bulacağına inandıkları muhakkaktır.

sahibi olanlar da yine bunlardır." (Zümer, 18) Bu âyette geçen *el-Kavl* (söz) kelimesi küllî ve umumî bir mana ifade eder. Bu âyet mûsikînin meşru oluşunun delili sayılmıştır. (11) Zîra mûsikî sözlerin en güzeli (ahsenü'l-kavl) dir. Güzellik vasfına sahip olan sözler methedildiğine ve güzel sözlere uyulmak emredildiğine göre mûsikîyi dinlemek de meşrudur demektir. Zira mûsikâl seslerin diğer seslerden farkı güzel ve ölçülü oluşlarıdır. Söz ve ses dinlemek günah olmadığına göre bunların güzelini ve hatta en güzel olanını dinlemek neden günah olsun?

3- *"Yerleri ve gökleri yaratan, melekleri elçi olarak gönderen ve onları ikişer, üçer ve dörder kanatlara malik kılan Allah'a hamd olsun, halkta dilediğini ziyade eder, şüphesiz ki, Allah her şeye kadirdir."* (Fâtır, 1) Bu âyette geçen: *"halk'da ziyade eder"* ibaresine: "Dilediğine yaratılış güzelliğine ilâveten ses güzelliği verir," şeklinde bir mana verilmiştir. Cismânî varlıktan ve güzellikten başka bir de ses güzelliğinin fazla olarak verilmesi yaratılışta ziyadelik, in'am ve ihsanda fazlalıktır. (12)

4- *"Seslerin en fenası eşeklerin sesidir."* (Lokman, 19) Rahatsız edici kötü bir ses olan eşek sesinin kötülenmesinden güzel seslerin mübah oluşu neticesine varılmıştır. Çünkü bunun mefhûm-i muhalifi güzel sesler fena değildir, helâldır, şeklindedir. (13)

5- *"De ki: Allah'ın kulları için var ettiği zinetleri haram kılan kimdir? Bunlar dünyada, özellikle kiyamet gününde iman edenler içindir, bilen kavimler için âyetlerimizi böylece*

11. *Risâle*, s. 151.

12. *İhyâ*, c. II, s. 268. *Avarifu'l-Maarif*, İhya kenarı, c. II, s. 230. *Risale*, 152. İbn teymiye, *Resâil*, c. II, s. 318. Kaynaklar genel olarak bu âyetten güzel sesin fizikî varlığa ve güzelliğe ilâveten verilen bir nimet olduğu manasını çıkarmışlardır. "Güzel ses, ilmin yarısıdır."

13. *İhyâ*, c. II, s. 265. İbn Teymiye, *Resâil*, c. II, s. 314.

tafsil ediyoruz." (A'raf, 32) Bu âyette; Allah tarafından kulları için yaratılan zinet, rızk ve nimetleri kimsenin haram kılmaya hakkı olmadığı, bu hoş nimetlerden herkesin faydalanması lâzım geldiği ifade edilmiştir. Mûsikî ruhun gıdası, aynı zamanda da hoş bir nimet olduğundan genel olan âyetin hükmünün şümûlüne girmektedir.

6- Araf sûresinin 172. âyetinde Cenab-ı Hakkın ruhları ilk defa yarattığı zaman onlara: *"Ben sizin Rabbınız değil miyim?"* diye sorduğu ve onlardan: *"Evet, Rabbımızsın!"* cevabını aldığı bildirilmektedir. Sûfîler insanoğlunun ilk defa duymuş olduğu bu ahenktâr, lâhûtî ve tatlı nağmenin dünyadaki nağmelerin ilk örneğini teşkil ettiğini genellikle kabul etmişlerdir. Nitekim bu husus ilerde izah edilecektir.

7- **Hz. Dâvûd**'a (A.S.) Allah tarafından çok güzel bir ses mucize olarak verilmişti. **Hz. Dâvûd** bu güzel sesi ile ***mezmûrları*** okur ve herkesi mest ederdi. Hayvanlar ve kuşlar bile o güzel sesin tesiri altında kalırlardı. Gerek Kur'ân'da ve gerekse hadîslerde büyük bir mucize ve nimet olarak vasıflandırılan bu güzel sesten sitayişle bahsedilmiştir. Hz. Dâvûd'a bir mucize olarak verilen güzel sesi; mutasavvıfların, mûsikîyi mübah kılan en kuvvetli delillerinden saydıkları müşahede edilmektedir. (14)

14. *İhyâ*, c. II, s. 269. Hz. Dâvûd sahip olduğu güzel sesi ile ağlar ve Zebûr okurdu. Hatta Onun güzel sesini işiten ins, cin, vahşî hayvanlar kendinden geçerek ölür ve meclisinde 400 kadar cenaze kalkardı. İhyâ, c. II, s. 269. Irâkî'nin kaynağını tesbit edemedim dediği ve Gazzâlî'nin hadîs diye rivayet ettiği bu hadîs tasavvufî çevrelerde oldukça yaygındır. Hz. Davud'un meclislerinde mûsikînin tesiriyle ölenler mevcut olduğu gibi, sûfîlerin meclislerinde de ölenler vardır. Merhum Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hz. Davud'un sesi ile ilgili âyetleri tefsir ederken bu hususta şu malûmatı vermektedir: "Biz Onun maiyyetinde dağları musahhar kılmıştık, tesbih ederlerdi, sabahleyin ve işrak vakti. Dağlar Hz. Davud'la birlikte tesbih eder ve Onun tesbihine *Tev'îb* ve *terci'* tarikiyle

cevap verirlerdi. Kuşları da toplanmış olarak müsahhar kıldık. Hepsi (dağ ve kuşlar) da Dâvûd için evvâb idi. Hep Ona terc'i yaparak ahenk ile tesbih ediyorlardı. Meselâ Dâvûd "evvâb" deyince onlar da "evvâb" diyorlardı. Hepsi yani Dâvûd, dağlar ve kuşlar da Onun için yani Allah için terci' yapıyorlardı. (Sad sûresi, âyet 18, 19) "Biz Dâvûd'a dağları müsahhar kıldık, dağlar ve kuşlar tesbih ederlerdi." (Enbiyâ, 79) "Ey dağlar ve kuşlar, Dâvûd'la birlikte ötün ve çinleyin (tev'ib) dedik. Bu, Dâvûd'a tarafımızdan verilen bir fazlu ihsan idi." (Sebe sûresi, 10)

Dâvûd'a öyle güzel bir ses, öyle şanlı bir edâ vermiştik ki, akşam sabah tesbih ettikçe bütün dağlar ve kuşlar Onun sesine iştirak eder, çinler ve öterlerdi. Güzel sesle *güzel elhan* Dâvûd'un hususî bir meziyeti, kuşları dahi başına toplayan bir mucizesi olmuştu. Savt-i Dâvûd (Dâvûdî ses) ile *mezâmîr-i Dâvûd* meşhurdur.

Bu güzel sanatı İslâm'da mütlak olarak mezmûm zannedenler olmuştur. Fakat bilmek lâzımdır ki: mezmûm olan fîsk olan *elhân*'dır. Yoksa Kur'ân okurken tertîl ve sesi güzelleştirme me'mûr bihtir.

Birçokları ğinânın, yani mûsikînin tesirini rûhânî zannederler. Böyle bir zan ruhu hevâ zannetmek olur. Ses bir hava titreşimi olduğu için mûsikînin doğrudan doğruya verdiği tesir ve heyecan bir bûse zevki gibi cismânî ve a'sâbî bir tesirdir. Teğannî ancak bir kelimenin, bir kelâmın manasını ruha duyurmağa hizmet etmesi itibariyledir ki rûhânî bir kıymet olabilir. Ehl-i fısk hep şehvânî mevzularla cismânî heyecan aradığı için manayı öldürerek sade asâba basan kuru nağmelerle cismânî tesir arar. Bu ise rûhânî şuuru terbiye değil, ifnâ eder. Belki fâsık için bütün şuurdan geçip mest-i lâ'ya'kil olmak bir zevktir. Fakat dinin, şer'in vermek istediği zevk bu değil, güzel manalı, mükaddes şuurlu bir hayat yaşatmaktır. Şer' istiyor ki: Kur'ân okunurken ses güzelleştirilsin, teğannî edilsin. Ancak nazmı bozarak, manayı unutarak kuru ses takibeden ehl-i fıskın elhân ve nağmeleriyle değil, elfazın tecvidini, fesahatını bozmayarak; manasını, belağatını incelikleriyle duyurarak şuurlu bir hayat yaşatacak olan bir *lahin* (melodi) ile okunsun ki buna hadîs-î nebevî'de *lühûn-i arab* (arap melodisi) tâbir olunmuştur ve ilmi edâ'da tecvîd ile tarif olunmuştur.

Bu suretle biz Kur'ân okurken Hz. Dâvûd'un mucizesini yaşamış oluruz. Hz. Dâvûd'un dağları teshir eden, uçan kuşları durduran mucizesi de kuru bir ses oyunundan ibaret terennümât-i mücerrede değil, rûhtan kopup Hudâ'ya arz olunan takdisât ve tesbihât idi. Bu manayı ifade için, dağlar ve kuşlar akıllı varlıklar gibi gösterilerek: "yâ cibâl, yâ tuyûr" denilmiştir." M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. VI, s. 3948. İlerde zikredeceğimiz hadîs ve görüşlerin ışığı altında Elmalılı Merhumun bu görüşlerinin değeri daha iyi anlaşılacaktır. Ancak şimdiden şunu da ilave edelim ki Hz. Dâvûd'un mûsikî âletleri çaldığını gösteren rivayetler de mevcuttur.

8- *"Allah onlar için boş olan şeyleri helâl, pis olan şeyleri haram kılmaktadır."* (A'raf, 157) Bu âyette geçen ***"et-Tayyibât"*** kelimesi zevk ve lezzet veren hoş şeyler manasına gelmektedir. Tayyibât kelimesi burada lâm-i ta'rifli olarak zikr edildiği için zevk ve lezzet veren şeylerin hepsine şâmildir. Tayyib; lezzetli, temiz ve helâl manalarına gelir. Âyette tayyib umûm ve şumûl ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu sebeple tayyib kelimesini bu üç manadan birine tahsis etmek mümkün değildir. Şayet tahsis yapılacaksa zihne ilk gelen zâhirî mananın esas alınması icabeder. Bu zâhirî mana ise lezzetli olan şeylerdir. Bundan dolayı meşhûr âlimlerden **İbn Abdüsselâm** *"Delâilü'l-Ahkâm"* adlı eserinde bu âyette geçen tayyibât kelimesi ile lezzetli şeyler (müstelizzât) in kastedildiğini kesinlikle ifade etmiştir. (15)

Mûsikî Hakkındaki Âyetlere Dâir Genel Bilgiler

Mûsikînin leh ve aleyhinde hüküm çıkarmak için ileri sürülen âyetler bunlardır. Mûsikîyi haram kıldığı iddia

15. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, c. 8, s. 109. Bu âyette zikredildiği gibi hoş, lezzetli ve zevkli şeyler manasına gelen "tayyibât"ın bütün mü'minlere helâl ve mübah kılındığını gösteren, bu gibi nimetlerden istifadeye müslümanları teşvik eden, Allah'ın bu gibi nimet ve lütûflarından faydalanmanın aleyhinde bulunanları edebî bir üslûpla kınayan daha birçok âyet mevcuttur. Meselâ, Mâide, 4, 5, 87; A'raf. 32, 157, "Allah, şükredesiniz diye tayyibatı size rızk olarak verdi." Enfâl, 26. gibi birçok âyetlerde geçen zevk ve lezzet veren şeylerin mü'minler için rızk olduğunu bildiren âyetlerin şumülü içinde mûsikînin de mütalea edilmesi garip karşılanmamalıdır. Zira tasavvufta mûsikînin ruhun gıdası (kûtü'l-Rûh) olduğunu kabul genel bir kanaattır. *İhyâ*, c. II, s. 289.

edilen Lokman, 6 (16); Necm, 59-61; En'am, 35; İsrâ, 64; Kasas, 35; Furkan, 72; Şuarâ, 224. âyetleri Mekke'de nâzil olmuştur. (17) Amelî ahkâmın teşrî' edilmediği bir devir olan Mekke'de nâzil olan bu sûre ve âyetlerin mûsikîyi haram kıldığını iddia etmek doğru görülmemektedir. İçki içmenin haram, zekât ve orucun farz kılmmadığı bir zamanda mûsikîyi -velevki îmâ yolu ile olsun- kötüleyen bir nassın bulunması makûl değildir. Farz-ı mühâl Mekke'de mûsikîyi haram kılan bir âyet nâzil olmuş olsa dahi Medine devrindeki tatbikat bunun aksini gösterdiği için, bu âyetlerin hükmünün Resulullah'ın fiili ve kavli ile mensûh olması icabeder. Çünkü ileride görüleceği gibi Medine devrinde mûsikîye sadece izin verilmekle kalınmamış, daha da ileri gidilerek bu işe teşvik edilmiştir. Bu duruma göre Mekke'de nâzil olan sûre ve âyetlerin mûsikîyi menetmesine rağmen Resulullah'm buna ruhsat vermiş olması ve bu âyetlerin hükmü ile amel etmemiş bulunması gerekir ki, imkânsızdır. Bazı âlimlerin ileri sürdükleri: "Nüzûl evvel, hüküm sonradır" (âyetin hükmü nüzûlünden teahhur etmiştir) şeklindeki fıkıh usûlü kâidesi de meseleyi halletmeye kâfi gelmediği gibi, "Mekke'de nâzil olan mezkûr sûreler medenî âyetler ihtiva etmektedir" demek de meseleyi izah eden bir hal şekli değildir.

16. Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, Lokman, 6. âyeti ile a) ğinâ, b) zikrü'llâhtan alıkoyan her şey, c) şirk ve bâtıl kastedilmiştir, der. Bkz. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, c. 6, s. 316. Şâm, 1384. Ebû Hayyân Esirüddîn Ebû Abdullah, Müğanniye bir cariye satın almak suretiyle halkın Kur'ân dinlemesine engel olan zatın adı İbn Hatal idi diyor. Bkz. *el-Bahrü'l-muhît*, c. VII, s. 183. Riyad, 1329. İbn Atiyye, Bu âyet küfürle ilgili bulunan lehvü'l-hadîs hakkında nâzil oldu demiştir. Aynı eser, c. VII, s. 184. Kurtubî, İbn Mesûd'un: "lehvü'l-hadîs vallahi billahi ğinadır" dediğini nakleder, ayrıca en-Nadr b. el-harîs kıssasına da temas eder. Bkz: *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XIV, s. 52, 53.

17. Zerkeşî, *el-Burhân, fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. I, s. 193.

Bundan dolayıdır ki, bu âyetleri izâh ve tefsir için sahabe ve tabiînden nakl ve rivayet edilen hadîsler merfû' değil, mevkûf'tur. (18) Yani bahis konusu âyetleri şerh ve izah edici hadîsler Resulullah'tan rivayet edilen hadîsler değil, sahabelerin kendi rey, ictihâd ve kanaatlarıdır. Fakat Mekke devrinde nâzil olan âyetler üzerinde Medine devrindeki tatbikata ters düşen açıklamalar yapmak da ayrıca münakaşa edilmesi lâzım gelen bir mesele halinde ortaya çıkmaktadır. Bu gibi sebepler sâikiyledir ki, bazı âlimler mûsikîyi meneden hadîslerden hiç birinin sahih olmadığını söylemek zaruretini duymuşlardır. (19)

Mûsikîye izin verdiği ileri sürülen Zümer, 18; Rûm, 15; Fâtır, 1; Lokman, 19. âyetleri de Medîne'de değil, Mekke'de nâzil olmuştur. (20) Bunun için bu âyetlerle mûsikînin mübah ve helâl olduğunu bildiren bir hükmün getirildiğini söylemek -Mekke şartları müvacehesinde- garip görülmektedir. Fakat bu âyetlerden mûsikînin mübah olduğu hükmünün rey ve içtihadla çıkarılması hiç olmazsa Medine'deki uygulamaya ters düşmediği için daha makûl görülmektedir. İşin enteresan tarafı Lokman sûresinin 6. âyeti mûsikînin haram oluşuna delil sayılırken aynı sûrenin 19. âyeti helâl oluşuna delil sayılmıştır. Yani Mekke'de nâzil olan Lokman sûresi mûsikîyi hem haram, hem de helâl kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, mûsikînin leh veya aleyhinde delil olmak üzere zikredilen ve âyetlere istinad ettirilen kıyas ve ictihadların te'lifi oldukça güç bir durum arzetmektedir.

Bu durum mûsikîye taraftar olanlarla, aleyhinde bulunanların Kur'ân'da kendi içtihadlarını te'yid ve tasdîk edecek bir melce ve mesned aramak zaruretini duymala-

18. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, c. VIII, s. 107.
19. Aynı eser, c. VIII, s. 107.
20. Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c. I, s. 193.

rından ileri gelmiştir. Aslında Kur'ân'da mûsikîyi haram veya mubah kılan sarih bir kayıt yoktur. Kur'ân'da övülen veya kötülenen mûsikî değil, sözdür. O da bazı nevileri. Delil diye ileri sürülen ibâre ve âyetler ya birtakım genel kavramlar (umûmât) dır veya bazı zahirî lâfızlar (zevâhir) dir. **El-Fâkihânî** bu konuda: "Kitabüllâh'da ve sünnette mûsikî âletlerini haram kılan sarih bir kaydın mevcut olduğunu bilmiyorum. Bu konuda ileri sürülen şeyler ya bir takım genel kavramlardır veya esas manaya nazaran tâli derecede kalan bir takım zâhirî manalardır. Bu gibi şeyler akla yatkın görünse bile kesin delil değildir" demektedir. (21)

Bir Mukayese

Lokman sûresinin 6. âyetinde geçen ***Lehvü'l Hadîs*** (eğlendirici söz, eğlencelik söz) deyiminden mûsikî aleyhtârları ğınâ'nın haram olduğu hükmünü çıkarmışlardır, bu tâbirde geçen "söz" (el-hadîs) İslâm'da prensip olarak helâldır. Ancak ***"eğlenceli"*** sıfatını alan söz günahtır. Demek ki, bu âyetle ***"söz"*** değil, mûsikî hiç değil, sadece özelliği: ***"eğlencelik"*** olan söz menedilmiştir. Mûsikî söz değildir. Lâkin âyette geçen ***"söz"*** (hadîs) kelimesinin sıfatı olarak zikredilen ***"eğlendiricilik"*** (lehv) müzikâl seslerin de bir derece sıfatıdır. Onun için eğlendirici sözün yasak oluşundan eğlendiricilik niteliğine sahip bulunan sesin yani mûsikînin de yasak olduğuna istidlâl edilmiştir. Ancak âyetin devamı bu tâbirden neyin anlaşılması gerektiğini kâfi derecede aydınlatmaktadır: "İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak gayesi güden ve

21. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, c. VIII, s. 108. Kur'ân'da mevcut olmayan bir şeyi varlığı ispat edilmeye çalışıldığı vakit leh ve aleyhteki sözler eşdeğerde olur.

halkı Kur'ân'dan uzaklaştırmak maksadına matûf bulunan eğlendirici sözleri" haram kılmaktadır. Şu halde eğlendirici her söz bile haram değildir. Eğlendirici bir sözün haram olabilmesi için insanları, İslâm'ın davet ettiği yüksek hedeflerden uzaklaştırıcı ve saptırıcı bir niteliğe haiz olması lâzımdır. Eğlendirici sözün haram olması için bu nitelik aranınca, eğlendirici söze kıyasedilen ses ve mûsikîde de bu niteliğin aranması, bu vasfa haiz olmayan seslerin mubah, olanların haram olması pek tabiî bir netice olarak ortaya çıkar. Demek ki, prensip olarak eğlendirici söz ve sesler haram değildir. Sadece Allah'ın yolundan saptıran eğlendirici söz ve sözler haramdır. İslâm'ın insanları davet ettiği yüce hedeflere ulaşılmasını engelliyen her nevi sözün ve sesin haram olmasından daha tabiî bir şey olamaz. Ancak bu duruma göre; âyete, sadece sesleri kıyas etmek doğru değildir. İnsanları Allah'ın yolundan sapıtan her şey haramdır. Hatta bir kimse halkı Allah'ın yolundan sapıtmak için Kur'ân okusa veya mushaf satın alsa bu da haramdır, küfürdür. (22) Bu duruma göre mûsikînin haram olduğunu göstermek için özellikle bu âyete baş vurulmasının sebebini anlamak kolay olmamaktadır. Çünkü halkı Allah'ın yolundan sapıtmak için ğmâ satın almakla mushaf satın almak arasında hiç bir fark yoktur. Bu açıklamalar mûsikînin haram olduğunu göstermek için hangi nitelikteki söz kıyas edildiğini sarahaten göstermektedir. Diğer âyetler için de durum böyledir.

Mûsikî taraftarlarının mûsikînin helâl olduğunu göstermek için Zümer sûresinin: *"Onlar ki sözü dinlerler ve sözün en güzeline uyarlar"* meâlindeki 18. âyetin izahı da Lokman sûresinin 6. âyetinin izahı gibidir. Bu âyette *"sö-*

22. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 108. I. cihan Harbi'nde istismar maksadı ile Ruslar Kur'ân bastırıp dağıtmışlardı.

zün en güzeline" (Ahsenü'l-kavle) tâbi olanlar methü senâ edilmiştir. Bu âyete istinaden, güzel sözlerin makbul sayılmasından güzel seslerin de makbul sayılması lâzım geldiği hükmü çıkarılmış: "Sözlerin güzeli makbul olunca seslerin güzeli demek olan mûsikînin de makbul sayılması lâzım gelir" denilmiştir. Lâkin bu âyette de mûsikîden sarih olarak bahsedilmemekte, sadece güzel ses güzel söze kıyas edilerek bir hüküm çıkarılmaktadır.

1- *"Halktan öyle kimseler var ki, insanları Allah'ın yolundan sapıtmak için (eğlendirici söz) satın alırlar."* (Lokman, 6)

2- *"Onlar ki söz dinler ve (sözlerin en güzeline) uyarlar."* (Zümer, 18)

Şimdi mûsikî bu iki söz (lehvü'l-hadîs; ahsenü'l-kavl), *"eğlendirici"*, *"sözün en güzeli"* çeşitinden hangisine kıyasedilecek? Bir ses nevi olan mûsikî bu iki söz nevinden hangisine benzemektedir? Tâ ki onun hükmüne tâbi olsun. Aşikârdır ki, mûsikîde eğlendiricilik vasfı mevcut bulunmaktadır. Bu bakımdan o *"eğlendirici söz"* (lehvü'l-hadîs) e benzemektedir. Fakat her mûsikî nevinde insanları Allah'ın yolundan sapıtma ve uzaklaştırma niteliği bulunmadığı, hatta bazı mûsikî nevilerinde insanları Allah'ın yoluna ulaştırma, yaklaştırma ve bu yoldan ayırmama vasfı bulunduğu da bir gerçektir. Yine çok açık olarak bilinmektedir ki, mûsikîde güzellik niteliği de bulunmaktadır. Bu bakımdan mûsikî "en güzel söz" (ahsenü'l-kavl) e benzemektedir. Onun için mûsikînin ahsenü'l-kavlin taşıdığı hükmü taşıması gerekmektedir. Ancak şu var ki, ahsenü'l-kavl manalı ses demek olan sözlerin en güzeli iken mûsikî manadan mücerred seslerin en güzeli demektir. Onun için de kıyas eksiktir. Fakat mûsi-

kînin lehvü'l-hadîs'e kıyas edilmesinden ahsenü'l-kavl'e kıyas edilmesi daha doğru ve daha makûldur. (23)

Kur'ân'da mûsikînin leh ve aleyhinde sarih bir hükmün bulunmaması bakımından mûsikî aleyhtârları ile taraftârlarının Kur'ân karşısındaki durumları aynıdır. Yani her iki tarafın da mûsikînin hükmünü açıkça beyan ediyor diye zikrettikleri deliller eş değerdedir. Burada tam bir *"tekâfü-i edille"* (antinomi) hali mevcuttur, yani bu noktada deliller kifayetsiz kalmaktadır. Ancak mûsikînin hükmünü naslarm sarih hükmünde arama bahsinde durum böyle iken, Kur'ân'dan kıyas yolu ile çıkarma konusunda mûsikî taraftârlarının durumu daha kuvvetli görünmektedir. Ayrıca Medine devrindeki tatbikat daha çok bunları haklı çıkarmaktadır. Bundan başka Kur'ân'ın çok güçlü bir ***iç mûsikîye*** sahip olması, mûzikâl ses ve sözlerle örülen Kur'ân'ın ses mimarisinin eşi bulunmayan hârikulâde bir ses âbidesi ve mucizesi halinde ortada durması realitesi bunlara hak vermeye bizi zorlamaktadır. (24)

Görülüyor ki, güzel sanatların en önemlilerinden olan mûsikînin dinî hükmü hakkında Kur'ân'da sarih bir şey yoktur. O halde mûsikînin dinî hükmünü Kur'ân'ın lâfızlarında değil, manasında; sözlerinde değil, esprisinde; ibarelerinde değil, prensiplerinde aramak gerekir. Ancak Kur'ân'ın ruhuna ve felsefesine vakıf olmak saye-

23. Şevkânî'nin de kaydettiği gibi ne kitabüllâh'da ne de Resulullâh'ın sünnetinde, hatta ne de kitap ve sünnete istinad eden mantikî kıyas ve istidlâllerde mûsikî âletlerinin verdiği ölçülü ve hoş sesleri dinlemenin haram olduğunu gösteren hiç bir kayıt yoktur. *Neylül'l-Evtâr*, c. VIII, s. 106.

24. En güzel sesleri ve en güzel sözleri kullanarak insanı büyüleyen muhteşem bir ses mimarisi tesiseden Kur'ân'ın bu iç mûsikîsi (el-mûsikî'd-dâhilî) için bkz: Prof. Sübhî Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, s. 385. Şâm, 1965. Ayrıca Seyyid Kutup, *et-Tasvîrü'l-Fennî fi'l-Kur'ân.*

sinde mûsikînin dinî hükmünü doğru olarak anlamak mümkün olur. Bu cihetin anlaşılmasında Resulullah'ın Medine'deki hayatı ayrıca önem taşır. Hz. Peygamber'in; dinî ahkâmı daha teferruatlı bir şekilde tebliğ ettiği Medine devrinde, mûsikî karşısında takîndığı müsamahakâr tavır mûsikînin haram olduğuna Kur'ân'ı şahid tutanların bu tutumlarında ne derece isabetli olduğunu tayin etmemize yardım edecektir. O zaman görülecektir ki ileri, hür ve rasyonel görüşler karşısında bir tepki olarak ortaya çıkan muhafazakâr görüşler, âdeta kendi kanaatlarını ilâhî ve mukaddes kitabın içine yerleştirmenin veya samimî içtihadlarına manevî bir otorite temin ederek görüşlerine ilâhî bir telkîn gücü kazandırmanın gayreti içinde bulunmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in mûsikî ve mûsikînin dinî hükmü ile ilgili yönünü göstermek için verdiğimiz bu izahattan sonra bu İlâhi Kitabı en iyi anlayan ve onun tebliğcisi bulunan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu meseleyi nasıl anladığını ve tatbik ettiğini inceliyelim: O zaman yukarıda geçen âyetlerin gerçek manalarını ve bu âyetlere dışardan verilmek istenen manaların hakikî mahiyetini daha iyi anlamış olacağız.

III. BÖLÜM

HADÎSLERE GÖRE MÛSİKÎ

HADÎSLERE GÖRE MÛSİKÎ

Genel Olarak Güzellik:

1- *"Şüphesiz ki: Allah güzeldir, güzeli sever."*

Adil olan Allah'ın adaleti sevmesi, kullarının da âdil olmasını istemesi demek olduğu gibi, güzel olan Allah'ın güzelliği sevmesi demek de kullarının güzel olmasını ve güzeli sevmelerini istemesi demektir.

Bu hadîs mûsikî ile doğrudan doğruya değil, dolayısıyle ilgilidir. Mûsikî; şiir, edebiyât, resim, hatt, raks ve mimârî gibi güzel sanatların en önemlilerinden olduğu için İslâm'ın **"güzellik"** kavramı hakkındaki görüşünü büyük bir belağât ve açıklıkla ortaya koyan bu hadîs-i Nebevî'yi hadîsler serisinin başına almış bulunmaktayız. Esasen eskiden hüsn-i hat, şiir, edebiyât ve mûsikî gibi güzel sanatlarla uğraşanlar veya bu hususlara dair yazı yazanlar bu hadîsi zikretmekle işe başlarlardı. Bu hadîsi en güzel yazılarla yazar, en mü'tena mütiflerle süsler, levha haline getirir, başlarının ucuna asar ve âdetâ bu hadîsin mana güzelliğine denk bir ses (lâfız) ve şekil (yazı) güzelliği ortaya koymak için derin bir vecd ve heyecanla çalışır, ruhlarında ve sanat dehalarında mevcut bulunan güzellik istidadını tecessüm ettirirlerdi. Rûhî kabiliyetlerini ve mana güzelliklerini maddeye nakşetmek suretiyle onu hâricîleştirmekten müstesna bir zevk alırlardı. O kadar ki bu

hadîsin manasını bilmeyenler bu manayı ses ve şekil güzelliği sayesinde anlamak imkânını bulurlardı. Bu idrak dinî samimiyetle sanat samimiyetini yanyana getirmiştir. Sanat kabiliyet ve zevklerini dinî imân ve vecdle mezceden, kaynaştıran ve birleştiren müslüman sanatkârları derin bir aşk ve şevk ile çalışmışlar, çift kanat (sanat ve din) ile uçmuşlar, tasavvuru bile insanı şaşırtan çok yüksek hedeflere ulaşmışlar ve bu sayede sadece müslümanlara değil, bütün insanlığa ölmez şâheserler armağan etmişlerdir. Müslüman sanatkârlar ideal güzelliğin bir örneğini meydana getirirken bu hadîsten güç ve hız almışlardır. Bu sebeple teberrüken o büyüklerin geleneğine uymakta ve ibdâ' kabiliyetlerinin zuhurunu temin eden bu düsturla konumuza girmekteyiz.

Güzel sanatlar bakımından önemi âşikâr olan bu hadîs en sağlam kaynaklar tarafından rivayet edilmişir. (Meselâ bkz.: *Müslim*, kitâbü'l-îmân bâbu tahrîmi'l-kibr ve beyânihi, c. I, s. 93. İbn Mâce, *kitâbu'd-duâ* 10. bâb. *Müsned-i İmâm Ahmed*, c. 4, s. 133, 134, 151.) Müslim'in rivayeti şöyledir: Resullullah (S.A.V.) buyurmuş ki: "Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan bir kimse cennete giremez." Bu sözü işiten bir zât, "Yâ Resulullah, insan elbisesinin yakışıklı, ayakkabısının güzel olmasını şüphesiz ki arzu eder." demişti. Bunun üzerine Resulullah: "Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever, (bu kibir değildir. Fakat) kibir kendini büyük görerek hakkı red ve inkâr etmek, halkı hor ve hakir görmektir." buyurdu. (*Müslim*, c. I, s. 93.)

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde bu hadîse şöyle nakledilmektedir: giyimi ve kuşamı güzel olan bir adam Resulallah'a gelerek: "Yâ Resulallâh! Ben güzeli seven bir kimseyim (innî recülün hubbibe ileyye'l-cemâle). Onun için gördüğün gibi (güzel giyimli ve kuşamlı) yım. Güzelliği o kadar çok severim ki hiç bir kimsenin bu bakımdan benden (veya bir kimsenin nalinimin sırması bakımından bile menden) üstün olmasını arzu etmem, bu kibir midir? demişti. Resulullah; *hayır, fakat kibir hakkı reddetmek ve halkı hakir görmektir*, buyurmuşlardı. (*Ebû Dâvûd*, kitâbu'l-libâs, bâbu mâcâe fi'l-kibr, c. II, s. 380. *Tirmizî*, kitâbü'l-birr bahsi, Müsned-i İmâm Ahmed, c. I, s. 385, 428 de de bu hâdiseden bahsedilmektedir.) Demek oluyor ki: câzib, nâzik, zarif, kibar, yakışıklı ve güzel olmak, böyle olmaya özenmek ve böyle olanları sevmek kibir değildir. Tersine bu Allah tarafından sevilen bir husustur.

Kelâm ve usûl-i fıkıh âlimleri, "Hüsün-Kubüh" bahsinde, güzel olan Allah'ın sadece güzeli emrettiğini veya Onun emrettiği her şeyin güzel olduğunu, çirkini menettiğini ve menetiği her şeyin çirkin olduğunu ittifakla beyan etmişlerdir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Allah her şeyin üzerine iyilik ve güzellik yazmıştır. Bir kimseyi katl (idâm) ederken bile onu güzel bir tarzda öldürünüz, bir hayvanı boğazlarken de güzel bir şekilde boğazlayınız."* Müslim, kitâbu's-sayd ve'z-zebâih, bâbü'l-emr bi-ihsâni'z-zebâin ve'l-katl, c. III, s. 1548. Görüldüğü gibi İslâm'da; sesin, sözün, hareketin, ibadetin, düşüncenin, kısaca her şeyin güzeli ve iyisi aranmakta ve güzel (ihsân) İslâm'ın müradifi olmaktadır. Yani güzel demek İslâm demektir.

Düğünlerde Mûsikî

2- "Hz. **Âişe**'den rivayet edilmiştir: *Hz. Âişe bir defa (yanında büyüttüğü akraba) bir kadını Ansar'dan bir adamla evlendirmişti. (Düğünden dönen Hz. Âişe'ye) Nebî (S.A.V.) sordu: Yâ Âişe! Şüphesiz ki Ansâr (kadınları mûsikî ve) eğlenceyi severler."*

(*Buhârî*, kitâbu'r-nikâh bâbü'n-nisvetü'l-lâtî yühdîne'l-mer'ete ilâ zevcihâ, c. IV, s. 140.)

Bu hadîs kaynaklarda muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde "eğlence" (*lehv*) tâbiri yerine "kadın tasvir eden şiir demek olan *"ğazel"* tâbiri kullanılmaktadır. "ğazel, kadınlarla âşikâne konuşma manasınadır. ğazil, daimâ sohbet eden zen-dost (kadın-dostu) a denir. Tağazzül kadınlarla sonbet ve ülfette tekellüf eylemek demektir" (Kamûs tercümesi, c. 4, s. 4. Kadınlarla eğlenmek de ğazeldir, İbn Manzûr, *lisânü'l-Arap*, c. II, s. 492.) Bu duruma göre hadîsin manası kadınları eğlendirecek ve onlara türkü söyleyecek bir ***müğanniye*** yok mu idi, bir müğanniyenin türkü ve şarkı söylemesi Ansar'ın çok hoşuna gider" demektir. Nitekim İmâm Ahmed bu hadîsi şöyle rivayet eder: "Hz. Âişe Ansar'dan akrabası olan bir genç kızı (câriye) evlendirmişti. Resulullâh ona sordu: kızı kocasına götürdünüz mü? Kızı kocasına teslim edecek ve zifafa atacak kadınlar gönderdiniz mi? Hz.

Âişe, Evet. diye cevap verdi. Resulullâh: Keşke bir de müğanniye gönderseydiniz de:

"Eteynâ-kûm, eteynâ-küm -Fe'hayyûnâ nühayyîküm"

"Size geldik, size geldik -Bizi selâmlayınız, sizi selâmlayalım" türküsünü söyleseydi. Çünkü Ansar gazel (kadın tasvir eden şiirlerin nağme ile okunmasını) sever buyurdu. *Müsned*, c. I, s. 391; c. 6, s. 360. Bu hadise aynen *Ibn Mâce*'de de nakledilmektedir. c. I, s. 613. Birçok kaynaklar Resulullâh tarafından, düğünde söylensin diye sormuştu. *Müsned-i Imâm Ahmed*, c. 4, s. 67; c. 5, s. 379.

Bu hadîs Resulullâh'ın düğünlerde çalınan çalgı karşısında takındığı tavrı kesin olarak tayin ettiği halde Buhârî şârihleri bir takım garip ve anlaşılması güç te'villerle bu hadîsten mûsikînin câiz oluşu hükmünün çıkarılamıyacağını bildirmişlerdi. Buhârî şârihi *Kirmânî* bu hadîsi şerh ederken diyor ki: "Bu hadîs ğınânın cevâzına ve ruhsatına delâlet eder mi? diye sorulsa' hayır, etmez derim. Çünkü ibarenin istihbar (ansar lehvi severmi) manasına gelmeşi muhtemeldir." *Buhârî şerhi Kirmânî*, c. 19, s. 117. Fakat genel olarak hadîs ve fıkıh âlimleri bu hadîsten düğünlerde çalgı çalınmasının caiz olduğunu hükmünü çıkarmışlardır. Prof. Kâmil Mirâs bu hadîsi: "Yâ Âişe hani sizin def çalan ve şiir söyleyen müğanniyeniz yok mu? Ansâr'ın böyle oyunı hoşuna gider" diye tercüme ettikten sonra Hz. Âişe'nin evlendirdiği kız Ebû Ümâme'nin yetim kızı Fâriğa idi. *Tavzih* sahibinin beyanına göre velîme cemiyetlerinde def ve ona benzer şeyler çalınmasının caiz olduğunda ulemanın ittifakı vardır. Velime cemiyetinden başka zamanlarda def, çalgı makûlesini İmâm Ebû Yûsuf aile içinde kadınların, çocukların çalıp eğlenmesini de tecvîz eder." demektedir. (Bkz. *Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid Tercemesi*, c. II, s. 346.)

3- **"Müavviz b. Afrâ'** *nın kızı* **er-Rübeyyi'** *(Hâlid b. Zekvân'a) anlatıyor: Zifafa girdiğim gecenin sabahı Resulullâh yanıma geldi. Ve şimdi senin oturduğun gibi yatağıma oturdu. Bu sırada kızlar Bedir savaşında ölen babalarımız hakkında söylenen hamâsî şiirleri def çalarak söylemeye başladılar. Bu arada kızcağızlardan birisi: "Içimizde yarın ne olacağını bilen bir Nebî vardır," dedi. Bunun üzerine Resulullâh ona: Bunu bırak da evvelce söylediğin gibi söyle."* **buyurdu.**

(*Buhârî*, kitâbü'n-nikâh bâbü darbi'd-def fi'n-nikâh ve'l-velîme, ayrıca kitâbu'l-meğazî bahsi, c. VI, s. 360. *Ebû Dâvûd*, kitâbu'l-edeb bâbün fi'n-nehy ani'l-ğinâ, c. 2, s. 578. *Ibn Mâce*, kitâbü'n-nikâh bâb, 21. *Müsned-i İmâm Ahmed* c. 4, s. 259, c. 6, s. 360.) Resulullâh'm kızları "içimizde yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var" ibaresinin def çalarak okunmasından menetmesi "yarın ne olacağını Allah'tan başka hiç bir kimse bilmez" şeklindeki islâmî akideye aykırı olduğu ve Resulullah'ın ğaybi bildiği manasını taşıdığı içindir. Fıkıh âlimlerinin, "din bakımından başkalarına örnek olan kimseler (müktedâ bih, nümüne-i imtisâl) eğer mene kadir olmıyacaklarsa müzikli ve çalgılı düğünlere gidemezler" şeklinde bir kâideleri mevcuttur. Din ve âhlâk bakımından müslümanlar için en büyük örnek insanın (üsve-i hasene) Resulullâh olduğu Ahzab sûresinin 21. âyetinde sarih olarak ifade edilmişir. Buna rağmen O, örnek insan düğüne gitmiş, def ve türkü dinlemiş, hatta kızları bu işe teşvik et- miştir. Bundan sonra gelecek olan 4 numaralı hadîs sahabenin de bu bakımdan Hz. Peygamberin izinde yürüdüğünü göstermektedir.

4- "Âmir b. Sa'd diyor ki: *Bir düğün münasebetiyle **Kur b. Ka'b** ve **Ebû Mesûd el-Ansârî**'nin yanına gitmiştim. Bu iki sahabenin yanlarında türkü söyleyen müğanniye kızların bulunduğunu gördüm. Dedim ki: Siz Resulullâh'ın sahabelerisiniz, aynı zamanda Bedir savaşında bulunma faziletine ve şerefine de sahipsiniz. Buna rağmen huzurunuzda böyle işler nasıl yapılıyor? Dediler ki: Istersen buyur, otur ve bizimle birlikte sen de dinle, istersen geç-git, fakat şunu bil ki: düğünde mûsikî (lehv) dinlemek için bize ruhsat verilmiştir."*

(*Nesâî*, kitâbü'n-nikâh bab el-lehv ve'l-ğinâ inde'l-ğurs, c. 6, s. 109.) Bu hadîse göre düğünlerde çalgı ve mûsikî çalmak ve dinlemek için Resulullâh tarafından müslümanlara izin verildiği Bedir savaşının şanlı iki gâzîsinin şâhidlikleriyle sabit bulunmaktadır. Bu şehadet hem kavlî ve hem de fiilî bir şehadettir.

Düğünlerde; eğlenme, neş'elenme, sevinme, oynama, gülme ve şen şakrak olma gibi hususlara hususî bir ilgi göstderdiği açıkça

anlaşılan Hz. Peygamberin bu tutumunun sonradan ne hale getirildiğini daha iyi anlamak için bu konuda verilen ve fıkhî zihniyeti aksettiren birkaç fetva nakledelim:

Mesele: Zeyd'in düğününde taamdan sonra çalğu çalındıkta; Amr: "İstimâ idenler kâfirdür" dise ne lâzim olur? Cevap: Eğerçi nesne lâzim gelmez, amma "Fâsiklardür, fâcirlardür" dimek evlâdür. *Fetâvây–i Ebû's-Suud*, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no: 388, varak: 383b.

Mesele: Çalğulu düğünlere varub: "Mübarek olsun" diyen Zeyd'e şer'anne lazim olur? Cevap: Düğün mübarek olsun didiyse kâfir değildür, anda olan münkerata mübarek olsun didiyse kâfir olur. Aynı eser, varak, 384 b. ve 385 b.

Mesele: Zeyd, Hind'e nikâh eyledüği zamanda tabl (davul) çaldırsa, şer'an nikâh-i mezbûr helâl olur mu? Cevap: Ol fiil haramdür. Aynı eser, varak, 386 b.

Mesele: Çalğulu düğünlerde pişen taamı yemek şer'an helâl olur mu? Cevap: Çalğu mâidenin üzerinde olmayıcak erâzili nâs yeseler haram olmaz. Aynı eser, varak, 384 a. ve 382 b.

Mesele: Çalğulu düğünlere varup, taamın yeyup ve gayri çalğu çalınan yerlere varan Zeyd'in hatib ve imam olması caiz olur mu? Cevap: azli vacip olur, aynı eser, varak, 384 a.

Mesele: Zeyd: "Düğünde zikrüllah itmekten davul-zurna çaldırmak yekdür" dise Zeyd'e ne lâzim gelür? Cevap: Ta'zîr-i şedîd lâzim olur. Aynı eser, varak 390 a.

Ebû's-Sûud Efendi'nin bu fetvalarından sonra Gazzâli'nin: "İbn Mücâhid, çalğılı (semâ) olmayan düğünlere davet edildiği zaman icabet etmezdi." dediğini nakledelim. *Ihya*, c. 2, s. 267.

5- *Helâl (nikâh) ile haram (cinsî münasebet) arasındaki fark, (helâl olanda) türkü söylenmesi ve def çalınmasıdır."*

Bu hadîs *Buhârî*, *Müslim*, *Tirmizî*, *Nesâî* ve *İbn Mâce* gibi meşhur hadîs âlimleri tarafından rivayet edilmiştir, bkz: *Neylü'l-Evtâr*, c. 6, s. 198. İmâm Ahmed, *Müsned*, c. 4, s. 259 da bu hadîsi şöyle bir hadiseden sonra kaydetmiştir: Ebu Belc; Muhammed b. Hatîb'e, "Ben iki defa evlendim, fakat hiç birinde de düğünümde def ça-

lınmadı" demişti. İbn Hatib: çok fena, hiç iyi etmemişsin, dedikten sonra "Resulullâh'ın helâl nikâh ile haram arasındaki fark def çalmaktan ibarettir" dediğini işittim, demiştir." Zina ve fuhuş gibi şeyler gizli yapıldığında Hz. Peygamberin insanları fuhuştan korumak ve zinanın önüne geçmek için alenîliğe büyük bir kıymet verdiği, nikâhın def çalınarak, türküler söylenerek ilân edilmesini istediği görülmektedir.

6- *"Nikâhı def çalarak ilân ediniz."*

İbn Mâce, kitâbü'n-nikâh bâbü i'lâni'n-nikâh, c. I, s. 611. *Tirmizî*, kitâbü'n-nikâh bâbü mâ câe fî i'lâni'n-nikâh.

7- *"Nikâhı ilân ediniz, mescidlerde kıyınız ve nikâhta def çalınız."*

Tirmizî, kitabü'n-nikâh bâbü mâ câe fî i'lâni'n-nikâh, Neylü'l-Evtâr, c. VI. s. 199.

8- *"Nebi (S.A.V.) gizli yapılan ve def çalınarak: "Size geldik, size geldik, bizi selâmlayınız, sizi selâmlayalım" türküsü söylenmiyen nikâhlardan hiç hoşlanmazlardı."*

(Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, c. VI, s. 199. Bu hadîs Abdullah b. Ahmed tarafından *el-Müsned*'de rivayet edilmiştir.)

Bütün bu hadîsler Hz. Peygamber zamanında o zamanın kültür ve sosyal çevresi ile mütenasip bir mûsikî ile mûsikî sanatkârlarının mevcud olduğunu göstermektedir. Bundan evvel geçen 2 nolu hadîsin bazı rivayetlerinde Resulullâh: "Türkü söyleyecek ve def çalacak bir kız (câriye, müğanniye) gönderdiniz mi?" buyurdu" şeklinde bir ilâve ile nakledilmiştir (hel baa'stüm câriyeten tadribü bi'd-deffi ve tüğannî). *Neylü'l-Evtâr*, c. VI, s. 200 İmâm Ahmed şöyle bir hadîs nakletmektedir: "Kadının biri Resulullâh'a (S.A.V.) e gelmişti. Resulullâh Hz. Âişe'ye: Bunu tanıyor musun? diye sormuş, O da hayır, yâ Resulullâh diye cevap vermişti. Bunun üzerine Resulullâh, bu falanın müğanniye (kayne) sidir, sana şarkı söylemesini arzu eder misin? Demiş, O da evet, demişti. Resûlullâh, öyleyse ona bir tabak ver, demiş, bunun üzerine kadın şarkı söylemeye başlamıştı. Onun şarkısını dinleyen Hz. Peygamber, "Bunun burnunun deliklerine şeytan üfle-

miş." *Müsned*, c. III, s. 449. demek suretiyle takdirlerini beyan buyurmuşlardı. Düğünlerde müğanniyelerin def çalmalarını ve türkü söylemelerini gösteren daha başka rivayetler de mevcuttur. Hz. Hamza Ansar'dan birinin evinde içki içiyormuş, bir müğanniye de ona türkü söylüyormuş, bu sırada oraya devesini getirmiş olan Hz. Ali bu hali görmüş, *Müğanniye* Hz. Hamza'ya bu deveyi göstererek: "Ey Hamza, semiz develere bak, evin önündeki sahada ayakları sımsıkı bağlanmış. Haydi Hamza bunların boğazına bıçağı daya, boyunlarını kana boya. Bunların en nefis parçalarından şarap için biryân ve çömlek kebabı yapmak için acele et" meâlinde olan bir şiiri irticalen ve nağmeli olarak söylüyordu. Durumu Hz. Ali, Resulullâh'a haber vermiş, O da Zeyd b. Harise'yi alarak vaka mahalline gitmişti. Bunları gören Hz. Hamza, siz babamın kölelerinden başka bir şey değilsiniz, diye övünmüş, onun bu halini gören Hz. Peygamber de geri dönmüşlerdi. Şecâat ve hamasatı nisbetinde ashab-ı semahattan olan Abdulmüttalib'in bu nechib oğlu sâika-i sekir ile işlediği bu münasebetsizlikten müteessir olarak bilâhere Hz. Ali'ye develerin bedelini vermek suretiyle işlediği ziyanı tazmîn etmiş, bu mesele de bu suretle kapanmıştı. "Bu vakanın içki içmenin haram kılınmasından evvel vukua geldiği konu ile ilgili olarak rivayet edilen hadîslerde belirtilmiştir. Bkz: Kâmil Mirâs, *Tecrîd Tercemesi*, c. VII, s. 245, 247, 249. Hicâz mmtakasından müğanniyelerin daha eski tarihlerde de mevcut olduğunu gösteren rivayetler de mevcuttur. Meselâ, Tirmizî "Zâriyât" suresinin tefsiri ile ilgili hadîsler rivayet ederken "el-Cerâdetân" kelimesinin izahını bahis konusu etmektedir. el-Cezerî'ye göre eskiden Mekke'de sesi ve mûsikîsi ile meşhur iki müğannîye bulunmakta ve bunlara *"C e r â d e t â n"* (iki cerâde) adı verilmekte idi." Bkz: el-mebâr Kefûrî, Ebû'l-Alî b. Muhammed b. Abdurrahman, ölm. h. 1353: *Tuhfetü'l-ahvazî bişerhi Câmi'it-Tirmizî*, c. IX, s. 160. Kâhire, 1967. Aynı hadîs için bkz: *Müsned Ahmed* b. *Hanbel*, c. 3, s. 482. Bu hadîs göstermektedir ki sadece Medine'de değil, çok eskiden beri Mekke'de de müğanniyeler bulunmakta idi. Nitekim bundan sonra gelecek olan 9 numaralı hadîste Hz. Âişe: "Evimizde iki kız türkü söylüyordu, fakat bunlar müğanniye değildi" demektedir ki bu hadîs de o zaman müğannilerin bulunduğunu, fakat Hz. Âişe'nin hücresinde türkü söyleyen Ansar kızlarının müğanniye olmadıklarını gösterir.

Bayramlarda mûsikî

Bu gibi örneklerde görüldüğü gibi *ğınâ* ve *mûsikî* için izin verilmesi ve hatta bu işin teşvik edilmesi sadece düğünlere mahsus bir keyfiyet değildir. Aynı müsaade ve teşvikin, düğünlerden çok farklı olarak bir de dinî ve ruhânî havası bulunan günler demek olan bayramlarda da bahis konusu olduğunu gösteren hadîsler de oldukça sıhhatli ve kuvvetlidir. İbâdet ve tâat günleri olan dinî bayramlarda ğınâ ve mûsikî çalmanın, dinlemenin cevaz ve meşrûiyetini gösteren başlıca hadîsler de şunlardır:

9- "**Hz. Âişe** *(R.A.)* dan: Şöyle demiştir: *Bir kere Resûlullâh (S.A.V.) yanıma gelmişti Yanımda Büas (hâdisesiyle ilgili olarak söylenmiş olan hamâsî şiirleri def çalarak) terennüm ederek çalan iki câriye bulunuyordu. Resulullâh (S.A.V.) yatağına yatıp yüzünü öbür tarafa çevirdi, sonra* **Hz. Ebû Bekir** *(R.A.) içeri girdi. "Bu ne hâl, Resulullâh (S.A.V.) in huzurunda şeytanın* ***mizmârı*** *(yani şeytanın düdüğü ve sesi) ne gezer?" diye beni azarladı. Bunun üzerine Resulullâh (S.A.V.) ona dönüp: "Bırak, onlara (Her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır) buyurdu. Babam başka şeyle meşgul olunca cariyelere işaret ettim, dışarı çıktılar.*

Büas, İslâmiyetten evvel Evs ve Hazrec kabileleri arasında çıkan kanlı bir hâdisenin cereyan ettiği günün adıdır. Bu hadîs en sahih kaynaklar tarafından nakledilmiştir. Rivayetler arasında az-çok farklar bulunmaktadır. Bkz: *Buhârî*, c. II, s. 3. *Müslim*, c. II, s. 605. *Nesaî*, c. III, s. 59. Bu üç kaynak da bu hadîsi kitâbü'l-iydeyne bahsinde rivayet etmişlerdir. *Nesâî*'de: "tadribâni bi'düffeyni", "tadribâni bi'ddüffi ve tüğanniyâni" yani bu iki genç kız ellerinde birer def olduğu halde türkü söylüyorlardı, ilâvesi mevcut bulunmaktadır. *Nesâî*, c. II, s. 159, 160. *Müslim*'de ise "Tüğanniyâni ve tadribâni" yani türkü söylüyor ve def çalıyorlardı, ilâvesi mevcuttur. (*Müslim*, c. II, s. 608.)

Bu hâdisenin vukûa geldiği zamanı anlatmak için: "Bu olay hacı-

ların Mina'da bulundukları günde cereyan etmişti, Resulullâh o sırada ihramda bulunuyordu." *Müslim*, c. II, s. 608, denilmektedir. Buna göre hadise eyyâm-i teşrik gibi mübarek günlerde geçmiştir. Resulullâh hâc için Mekke'ye gidemediği halde Medine'de ihrama girmiş bulunmakta idi. Burada önemli olan özel olarak teşrik tekbirlerinin getirilmesi vacip kılınan mübarek dinî günlerde bile mûsikînin çalınmasına ve dinlenmesine izin verilmiş olması ve ibadet mülâhazasiyle bu işin menedilmemiş bulunmasıdır. (Bkz: *Müslim*, c. II, s. 608.)

Hadîste geçen *"câriye"* kelimesi, genç kadın, yeni yetişkin, güçlü kuvvetli (şâbbe, fetât) kız manasına gelmektedir. Bkz: *Müslim* dip notu, c. II, s. 607. "Câriye taze ve genç avrat'a denir.", "Yaşlı olsun genç olsun köle olan kadınlara da cariye adı verilir." *Kamus tercemesi*, ilgili madde. Hadîs Şârihleri bu hadîsten kadın sesini dinleminin mübah olduğunu hükmü çıkarılmasın diye cariye kelimesine akıl ve mantıkla kabil-i çıkarılmasın diye cariye kelimesine akıl ve mantıkla kabil-i te'lîf olmayan manalar vermişlerdir. Suyûtî; kadın cinsi içinde cariye, erkek cinsi içinde gülâm (çocuk) gibidir, bülûğa ermemiş olan erkek ve kız çocuklarına ğalâm ve cariye adı verilir. Demektedir. Bkz: *Nesâî* dip notu, c. III, s. 160. Buharî şârihi Aynî de aynı görüşü tekrarlamaktadır, bkz: *Umdetü'l-kârî*, c. III. s. 359. *Sahihi Buhârî* mühtasarı *"tecrıd"i terceme* ve şerheden Ahmed Naim de hadîs şarihlerinin bu görüşlerini aynen naklet-mekte ve çalgı çalan iki kızdan bahsederken: "Ansardan nâ-bâliğa iki kızcağız imiş ki biri Hassân b. Sabit (R.A.) m cariyesi imiş. Bu iki kızdan birinin ismi Hammâme imiş, diğerinin ismi hakkında hiç bir kayt yoktur" demektir. *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 204. Hz. Âişe'nin durumunu kurtarmak için de hadîste geçen "ve Ene câriyetün" "Ben o zaman genç bir kızdım" cümlesini: "O zaman ben henüz çocuktum" şeklinde tercüme etmektedir. Aynı eser, c. III, s. 215. Her şeyden evvel kaynaklar diğer kızın ismini, "Zeyneb" olarak kaydetmektedirler (*Fethü'l-Bârî*, c. II, s. 92). Bundan sonra zikredilecek olan hadîste habeşli oyuncuları seyreden Hz. Âişe: "Ben o zaman câriye idim" diyor. Halbuki bazı kaynaklarda o zaman Hz. Âişe'nin henüz bülûğ çağına ermemiş olduğundan bahsedilmiştir. Bkz: Aynî, c. III, s. 360. Diğer taraftan Habeş heyetinin H. 7. senede (Amü'l-vüfûd) Medine'ye geldikleri İbn Hacer ve Aynî tarafından bu hadîslerin izâhı sırasında ifade

edilmiştir. Böyle olunca en az birkaç seneden beri Resulullâh'la evli bulunan Hz. Âişe'nin nâbâliğa olduğu nasıl iddia olunabilir? 2 numaralı hadîsten bahsedilirken Hz. Âişe'nin yanında bulunan bir cariyeyi Ansardan biri ile evlendirdiğinden söz edilmişti. Eğer câriye büluğa ermeyen kız demek ise henüz büluğa ermemiş olan bir sabi çocuk gelin edilir mi? Sonra bu hadîsin diğer rivayetlerinde "Ansardan iki cariye" (Bkz. *Buhârî*, c. II, s. 3) denilmekte olduğuna göre bunların köle olmadıkları da anlaşılmış olmaktadır. esasen bu hadîsin diğer bazı rivayetlerinde: "ve leysetâ bimüğanniyeteyni" yani bu iki genç kız müğanniye değildi. (Bkz: *Müslim*, c. II, s. 607) denilmekte olduğuna göre hücre-i saadette türkü söyleyen ve def çalan kimselerin köle olmayan Ansarın iki genç kızı olduğu anlaşılır. Esasen müğanniye olan köle kız ve kadınlara ***"Kayna"*** adı verilmektedir. Bütün bunlar birer gerçek iken sanki o zaman Hz. Âişe Resulullâh'la evli değilmiş ve sanki henüz sabi bir çocukmuş gibi "O zaman henüz ben çocuktum" şeklinde hadîsin metnini anlamak ve öyle anlatmaya çalışmak bilmiyoruz ne derece doğrudur. Bu mesele üzerinde biraz fazlaca durmamızın sebebi bundan sonra gelecek olan hadîslerde de câriye kelimesinin sık sık zikredilmiş olmasıdır.

Hadîste geçen ***"ğınâ"*** ve ***"teğannî"*** kelimeleri üzerinde de biraz durulması icabetmektedir: Ğ i n â, elif-i maksûre ile yazılırsa zenginlik, muhtaç olmama manasma gelir, fakirliğin zıddı demektir. Az muhtaç olma manasına da gelir. "Gerçek zenginlik nefs zenginliğidir" meâlindeki hadîste geçen ğınâ bu mânayadır. Mal ve servet sahibi olmaya da ğinâ denir. ***Ğinâ, iğnâ, tağannî, teğanî*** ve ***istiğnâ*** birini ihtiyaçtan kurtarma ve onu yoksul ve muhtaç olmaktan halas eylemek manalarına gelir. Kocası olduğu için veya güzel olduğu için süslenmeye muhtaç olmayan kadına ***ğâniye*** denir. Kur'ân'da geçen ğinâ ve bu kökten türetilen kelimeler hep bu manada kullanılmıştır. Râğib, *el-mülredât*, s. 366. Eif–i memdûde ile yazılan ***ğinâ*** kelimesi de yukarıdaki manalarda kullanılırsa da daha çok bu kelime ***nağme, mûsikî*** ve ***terennüm*** manasına kullanılır. "Ğinâ, teğânî, iğtinâ, teğannî ve istiğnâ ğanî ve zenğin olmak manasına gelir. "Kur'ân'la teğannî etmeyen bizden değildir" hadîsinde geçen teğannî kelimesi Sufyân b. Uyeyne'ye göre istiğnâ manasına gelir. Buna göre hadîsin manası! "Kur'ân'a sahip olduğu için kendini ğanî ve zengin saymayan bizden değildir" demek olur. Rağib, el-müfredât, s. 366. İbn Manzûr, lisânü'l-

Arab, c. XV, s. 136. Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, c. X, s. 271. Üğniye de ğinâ manasına gelir, bunun çoğulu *eğanî* gelir. Ğınâ, nef' ve faydalanma manasına gelir. *Üğniye* müzik manasına da gelir. Cevherî, *es-Sıhâh*, c. VI, s. 2450. Ğinâ, hoş, lâtîf, ahenktâr, mevzûn ses ve nağme manasına geldiği gibi sadece şiir söylemek manasına da gelir. "ve'l-arab tüsemmî'l-inşâde ğinâe" Araplar şiir söylemeyi ğinâ derler. Nevevî, *Müslim şerhi*, c. VI, s. 184. Asr-ı saadette *şiir* ile *mûsikî* yekdiğerinden ayırd edilmeyecek derecede karışmış olduğu içindir ki ilerde ayrıca şiirle ilgili hadîsleri de nakledeceğiz. "Bir Nebisinin Kur'ân'ı teğannî edip onu cehren okumasını dinlediği gibi Allah Teala hiç bir şeyi dinlememiştir" meâlindeki hadîste geçen teğannîye bazılar istiğnâ, bazıları ise *tatrîb* (hoş sada) manasını vermişlerdir. İbn Manzûr, *lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 136. "Hz. Âişe'nin yanında bulunan iki kız *Büas olayı* ile ilgili ğınâ terennüm etmekte idiler." Demek "Şiir inşâd ediyorlardı" demektir. Bu, ehl-i lehv ve lü'bün anladığı manada ğınâ değildi. Ğinâ hoş nağme ve şiir söyleme demektir. İbn Manzûr, *lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 139, 140. Kur'ân-ı Kerîm'de mûsikî manasında hiç kullanılmamış bulunan ğinâ kelimesinin en sahih hadîslerde birçok defa kullanılmış olması Kur'ân'ın mûsikî mevzuunda leh ve aleyhte hiç bir şey söylemediğinin en açık delilidir.

Hadîste ve hadîsin muhtelif rivayetlerinde *mizmâr, mizmâre, müzmûr, mezmûr,* ve *zemir* şeklinde geçen kelime düdük, ıslık, nağme, güzel ses ve ğınâ manasma gelmektedir. *Müslim*, dip not, c. II, s. 608. Esas itibariyle mizmâr nefesli sazlara verilen isimdir. Düdük, kaval v.s. gibi. Fakat burada cariyelerin yanmda deften başka mûsikî âleti bulunmadığından: "Şeytanın mizmârı" deyimi ile "Şeytanın sesi ve nağmesi" kastedilmiştir. Ahmed Naim, *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 210. *Mûsikî* dinlemenin ve *mûsikî âletlerini* çalmanın caiz olduğunu en açık bir şekilde gösteren bu hadîsle bile mûsikînin şeytan işi olduğuna, onun için bununla meşgul olmanın caiz olmadığına istidlâl edilmiştir. Çok dolanbaçlı yollardan gidilerek ve adetâ zorlanarak bu hadîsle mûsikînin mübah olmadığı sonucuna varılmaya uğraşılmıştır. Meselâ, İbnü'l-Cevzî bu konuda şöyle diyor: "Bu hadîste bahis konusu olan kızların yaşları küçüktü, Hz. Âişe de küçük yaşta (sağîre) bulunuyordu. Onun için Resulullâh (S.A.V.) Onun yanına kızlar gönderir, bu kızlar Hz. Âişe ile oynarlardı. Hz. Âişe'ye bu ğınânın ma-

hiyetinden sorulmuş, O da: "bu yolculuk esnasında söylenen türkülerden ibaretti demişti" *Telbîsü Iblîs*, s. 218. "Araplar şiir okumaya da ginâ derlerdi, bu hadîsteki ginâ şiir okuma şeklinde olan ginâdır." "Ebû Tayyib et-Taberî bu hadîsi izah için demiştir ki: Bu hadîs (mûsikîin haram olduğunu ispat için kullandığımız) bir delildir. Çünkü Hz. Ebû Bekir bu sese "şeytanın mizmârı" adını vermiş, ve onun bu sözü Resulullâh tarafından reddedilmemiştir, Onun Ebû Bekir'i reddettiği husus bayram günü çalınan türküleri inkârda fazla sertlik göstermesi idi. O zaman Hz. Âişe çocuk (sağîre) idi. Büluğ çağına erdikten ve tahsil gördükten sonra Hz. Âişe'den sadece ginânın kötülüğünü bildiren sözler rivayet edilmiştir. Yeğeni Kâsım b. Muhammed ondan tahsil görmüştü. Öyle iken ginâyı kötüler ve dinlemekten halkı menederdi." *Telbîsü Iblis*, s. 129, 130. İbn Teymiye de aynı görüşleri tekrarlamaktadır: *Resâil*, c. II, s. 301. Bu iki kızın mükellefiyet çağında olmadıklarını söyleyen (İbnü'l-lehfân, c. I, s. 275) Arapçada "li-külli sâkıt'ın lâkit'ün" (her yitiğin bir bulanı olur) şeklinde bir söz vardır ki biz bunu "Bitli mercimeğin kör alıcısı olur" diye ifade ederiz. "Mûsikî aleyhtârları kendilerinden evvel gelen seleflerinin mûsikîyi zemmeden sözlerini buldukça sevinmekte ve üzerinde hiç düşünmeden delil diye nakletmekte ve bu sözler asırlarca tekrarlanıp durmaktadır. Durum böyle olmasa idi manası çok açık ve seçik olan bu hadîsi mûsikînin aleyhinde delil olmak üzere kullanmak nasıl mümkün olurdu?" rivayetlerdeki ufak-tefek ihtilâflardan şu malûm oluyor ki Ebû Bekir (R.A.) Resulullâhı (S.A.V.) o heyette görünce malûmatları olmaksızın kızların ezgi okuduklarına zâhib olmuş ve şarkı-çalgı gibi şeylerin menhî olduğunu bildiği cihetle Aleyhi's-salâtü ve's-Selâm Efendimize niyabeten nehy-ü-inkâr'da bulunmuş olup meseleyi bilâhere (S.A.V.) Efendimiz tavzih buyurmuşlardır." Ahmed Naim, *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 210. "Buhârî'nin diğer rivayetinde "teğaşşâ bi-sevbihi "Resulullâh ihram ile örtündü", *Müslim*'in rivayetinde "meseccin bi-sevbihi" "Resulullâh ihramına bürünmüştü" denildiğine göre (S.A.V.) Efendimiz Hazretleri cariyelerin söylediklerini dinlemiyorlarmış." Aynı eser, c. III, s. 209. Bu gibi sözlerin makuliyet derecesi ve doğrulukları ortadadır. Şayet bu nevi nağme ve çalgıların haram olduğunu daha evvel Resulullâh Hz. Ebû Bekir'e söylemiş ise, şimdi bu cariyelerin bu nevi mûsikîyi hane-i saadette icra etmelerine niçin müsaade etmiştir? Kızlara mani olmak isteyen Hz.

Ebû Bekir'e evvelki farazî beyanın hilâfına niçin mani olmuştur? Ve nihayet kulakları tıkamadıkça orada söylenen mûsikîyi dinlememesi mümkün müdür? Kaldı ki Resulullâhın (S.A.V.) çalgıyı dinlediğini gösteren pek çok rivayetler mevcuttur.

Hadîsin birçok rivayetlerinde geçen *Def* -ki daha fasîhi düff şeklindeki telâffuzdur- kelimesi bildiğimiz mûsikî âleti (âlet-i tarab) dır. Yalnız, pulsuz olan dairelere def, pullu olana *"Mizher"* denir. Süyûtî, *Sünen-i Nesâî* dip notu c. III, s. 160.

Birçok hadîslerde mûsikî ile şeytan sesinin arasında bir münâsebetin mevcut olduğundan bahsedilmiştir. Bu durum ise mûsikî muhaliflerinin mûsikînin şeytan sesi olduğunu iddia etmelerine yol açmıştır. Onun için bu hususu biraz olsun izah etmek hem konunun ve hem de hadîslerin anlaşılması bakımından faydalı olacaktır. Bazı hadîslerde "Kadın şeytandır" denilmiştir. *Buhârî* ve *Müslim*'in rivayet ettikleri bir hadîste: "Şüphesiz ki kadın şeytan suretinde gelir ve gider. Hoşunuza giden bir kadın gördüğünüz vakit münasebette bulunmak için eşinize gidiniz. Çünkü bu, nefsinizde uyanan hisleri geri çevirir" buyrulmuştur. Bkz: *Müslim*, c. II, s. 1021. Yine *Buhârî*, *Müslim* ve *Tirmizî*nin rivayet ettikleri bir hadîste: "Benden sonra erkekler için kadınlardan daha tehlikeli ve zararlı bir şey bırakmadım" buyrulmuştu. Bkz: *Tâc*, c. II, s. 283. Rivayete göre Resulullâh (S.A.V.) Efendimize cehennem gösterilmiş ve O da cehennemdekilerin çoğunun kadınlar olduğunu görmüştü. Bkz: *Buhârî*, c. II, s. 28. *Müslim*, c. II, s. 626. (re'eytü eksere ehlihâ en-nisâ) Bütün bu hadîslere rağmen Resulullâh'ın en çok sevdiği üç şeyden biri kadın idi. "Şu dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: a) kadınlar, b) hoş ve güzel koku, c) göz aydınlığım ve ruhumun neşesi ise namaz içindedir." (Nesâî, İmâm Ahmed ve Hâkim, bkz: *Tâc*, c. II, s. 279.) İslâm'a göre erkekleri fuhşa sürükleyerek onları iffetsiz ve namussuz yapan kadın aynı zamanda iffetli ve namuslu bir hayat yaşamanın da vasıtasıdır. Resulullâh İslâm gençlerine hitaben: "Ey gençler imkân bulan evlensin. Çünkü bir kimsenin gözünü ve tenasül uzvunu haramdan korumasının en tesirli yolu budur." (Buhârî, *Müslim*, *Tirmizî*, *Nesâî*, *Ebû Dâvûd*. Bkz: *Tâc*, c. II, s. 278) buyurmuşlardır. Ahlâkî ve manevî hastalıkların ilâcı kendi cinsinden olur. Kadın fitnesinin ve ibtilâsının önüne yine kadınla geçilebilir. Bu hadîslerde kadına "şeytan", "en zararlı mahlûk", "cehennemlikler" denilmesi kadın esas ve prensip itibariyle mübah, helâl ve

birçok ahvalde faydalı ve lüzumlu olmasına mani değildir. Bazı kadınların şeytan gibi insanı aldatıcı, fuhşa sürükleyici ve sefahete düşürücü bir takım vasıflarını ileri sürerek İslâm dininin kadına verdiği yüksek değeri ve büyük önemi inkâr etmek doğru olmadığı gibi fuhşa, içkiye ve sefahata sürükleyici bir takım vasıflar taşıyan bazı mûsikî nevilerinin bu özelliklerini bahis konusu ederek mûsikîyi prensip olarak red ve inkâr etmek, sonra bunun bir takım istisnaları olduğunu söylemek ve mûsikîye dar bir saha ve ibâhe dâiresi çizmek de doğru değildir. Esasen "Şeytan" kelimesi her zaman "İblîs" manasında kullanılmamaktadır. Bir hadîste Hz. Peygamber: "Her insanın bir şeytanı var" Buyurmuş, Senin de mi var? sorusuna: "Evet, Benim de var. Rabbım bana yardım etti de şeytanım müslüman oldu. Artık o bana sadece hayır emreder oldu" (esleme şeytânî) buyurmuşlardır. (*Müslim*, c. IV, s. 2167) Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i İblisin şerrinden koruduğuna ve şeytanın müslüman olmasının mümkün olmadığına göre buradaki şeytan sözünün iblîs manasında kullanılmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Hadîsin manası, ya: "Ben şeytanın şerrinden sâlim kaldım" veya: "Nefis şeytanım tam olarak terbiye ve tehzîb edildiği için bana inkiyâd etmiş ve teslim olmuştur" şeklindedir.

Bundan evvel 8 numaralı hadîsin izahında Resûlullâh'm: "Bu kadının burnunun deliklerine şeytan üflemiştir." dediği zikredilmiştir. İleride geçeceği gibi Hz. Peygamberin huzurunda def çalmayı ve türkü söylemeyi nezreden bir kadından bahsedilirken Resûlullâh'ın mûsikî sesine şeytan sesi ismini verdiği imâ edilmektedir. Bu hadîste de kızların ve deflerin sesini Hz. Ebû Bekir şeytanın sesine benzetmiştir. Her halde bu gibi ifadelerden mûsikînin şeytan işi ve İslâm'a zıd bir sanat olduğu hükmünü çıkarmak mümkün değildir. Bütün rivayetler göz önüne getirilirse böyle bir sonuca varmanın imkânsız olduğu anlaşılacaktır. Hakikat şudur ki: zekice yapılan işler, ustalıkla yapılan hareketler ve maharetle icra edilen sanatlar öteden beri "Şeytan" ve "cin" teşbihi ile anlatılmaktadır. Bu ifade yerine göre bir hayranlığı ve takdir hissini açıklar. Cin gibi adam, şeytanca iş, tâbirleri ekseriya bu manada kullanılmaktadır, dünyevî bir davranışla cismânî zevkleri tatmin gayesi güden def seslerine ve kızların nağmelerine Hz. Ebû Bekir'in "şeytan sesi" demesi ve Hz. Peygamberin: "Bırak, çalsınlar" dediği halde "Bu şeytan sesi değildir" dememesi bu durumla izah edilebilir. Yoksa Hz. Ebû Bekir'in bu nağmelere "Şey-

tan sesi" adını vermesini yerinde bulmak; Resûlullâh'ın bu şeytanca işin ve iblisce hareketin yapılmasına müsaade ve müsamaha gösterdiği, hatta Hz. Ebû Bekir'e mani olmak suretiyle İslâm'a zıd olan bu davranışı teşvik ettiği manasını tazammün eder ki, aklı başında bir mü'minin kabul edeceği bir keyfiyet değildir; bu hadîsin izahını İbn Hazm'ın şu sözü ile bitirelim: "Resûlullâh'tan sonra bu ümmetin en hayırlısı ve en faziletlisi olan Hz. Ebû Bekir'in mûsikîyi tenkit ve reddetmesinin isabetsiz olduğu Hz. Peygamberin Onu reddetmesi ile sabit olunca; öbür mûsikî aleyhtarlarının mûsikîyi reddetmelerinin hiç bir değeri olmıyacağı apâşikâr bir surette anlaşılmış olur." (Bkz: İbn Hazm, *el-Mühallâ*, c. 5, s. 92, 93.)

Raks

10- "Hz. Âişe (R.A.) dan rivayet edilmiştir: Hz. Âişe diyor ki: *Vallâhi Resulullâh (S.A.V.) i hücremin kapısının yanında duruyorken gördüm. Habeşliler Resulullâh (S.A.V.) ın mescidinde kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Oyunu seyredebilmem için Hz. Peygamber beni ridâsiyle örtmekte idi. Sonra O beni (oyunu seyredebilmem) için ayakta dururdu, ben usanana kadar bu vaziyette bulunurlardı. Düşünün ki, o zaman ben, yeni yetişmiş ve oyun seyretmeye düşkün genç bir kızdım. Yine bir bayram günü idi. Sûdan'dan gelen siyâhîler (mescidde Resulullâh'ın huzurunda) kalkan-mızrak oyunu oynuyor (ve böylece raksediyorlardı.) Pek iyi hatırlayamıyorum ama ya ben oyunu seyretmek için Resulullâh (S.A.V.) dan izin istemiştim de O muvafakat buyurmuşlardı veya hiç bir şey söylemediğim halde O: "oyun seyretmek ister misin?" diye sormuşlardı da ben: "Evet," demiştim. Her ne ise , Resulullâh beni arkasında, yanağım yanağına değecek şekilde durdurdu. (Ridasiyle beni örttü.) Başımı mübarek omuzuna koydum ve oyunu seyretmeye başladım. Resulullâh haydi bakalım. Erfide Oğulları, keyfinize bakınız, oyuna devam ediniz, buyurdu. Nihayet seyretmekten usandığımda, artık yeter mi, doydun mu?*

diye sordu. Evet, demem üzerine; öyleyse haydi git." dedi. Bazı rivayetlerde bu hadîsin: "Oyunu seyretmekten utanç ve bıkkınlık gelene kadar Resulullâh bana oyunu seyrettirdi. O zaman ben genç bir kızdım. Oyun ve eğlenceye düşkün olan yetişkin ve genç bir kızın oyun seyretmeye ne kadar istekli olacağını varın da kıyas edin."

Bu hadîs en sağlam kaynaklar tarafından ve az çok farklı rivayet şekilleriyle nakledilmiştir. Bkz: *Buhârî*, kitâbü'l-iydeyn, c. II, s. 3. Ayrıca *Buhârî* Kitabü'l-cihâd, Kitâbü'l-menâkib, Kitâbü'l-Nikâh gibi bölümlerde de bu hadîseyi tekrar tekrar anlatır. *Müslim* ise Kitabü'l-iydeyn, c. II, s. 608 ve Kitabü'l-mesâcid'de aynı hadîsi rivayet eder. *Nesâî*, Kitabü'l-iydeyn, c. III, s. 159. *Müsned-i Ahmed*, 2/368. 6/56, 83, 84, 166, 186, 242, 247, 270, *Ebû Dâvûd* bu hadîsi biraz değişik şekilde rivayet eder, c. II, s. 579.

Birçok kaynaklar tarafından rivayet edilen ve çok meşhur olan bu hadîs mûsikî (ğinâ) den ziyade ***raks*** (dance) ile ilgili bulunmaktadır ki, tasavvufta buna ***semâ', devr, deverân*** gibi isimler verilmektedir. Hadîste geçen "lü'b" tâbirinden maksad oyundur. Bazı rivayetlerde "lü'b" (oyun) kelimesi yerine ***"zefn"*** *(raks)* kelimesi kullanılmıştır. Hz. Âişe: "Habeşlilerin oynunu seyretmem için" (li-anzüre ilâ zefni'l-habeşe) demektedir. İmâm Ahmed, *Müsned*, c. VI, s. 116.

Birçok rivayetlere göre bu oyun mescidde oynanmıştı. Onun için İbn Hazm *el-Mühallâ* adlı eserinde bu meseleyi izah ederken "el-lü'b ve'z-zefn mübahün fi'l-mescid" camide oynamak ve raksetmek mübahtır." "Bayram günlerinde mescidde veya mescid dışında türkü söylemek, oynamak ve raksetmek güzel bir şeydir." şeklinde başlıklar atmakta ve konuyu bu başlıklar altında incelemektedir. Bkz: *el-Mühallâ*, II.3, V.92, VI.246. Müslim şöyle diyor: "Habeşliler Resulullâh (S.A.V.)in yüce huzurunda oynarlarken Hz. Ömer geldi, oyuncuları taşlamak için hemen yerden taş kapmaya teşebbüs etti. Bu durumu gören Resulullâh (S.A.V.): "Bırakın Ömer, çünkü onlar Erfide Oğullarıdır" denilmektedir. *Nesâî*, c III, s. 160. Nesâî bu konu ile ilgili hadîsleri: "Bayram günü devlet reisinin huzurunda oyun oynamak", "Bayram günü câmide oyun oynama ve kadınların bunu seyretmesi" başlıkları altında rivaye

etmektedir. İbn Hazm da tıpkı bu konuda ehl-i hadîs gibi davranmıştır.

Buhârî'nin diğer bir rivayetinde Hz. Âişe: "Usanan ben oluncaya kadar oyunu seyretmeye devam ederdik" (hatta ekûne Ene'l-lezî es'esü), Nesâî'nin rivayetinde: Resulullâh Hz. Âişe'ye: "Daha doymadın mı? Daha doymadın mı? (e mâ şebi'ti?) diye sormuş, o da Resulullâh'ın nezdindeki itibarını anlamak için: hayır, diye cevap vermişti. *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 214. Başka bir rivayete göre Hz. Âişe diyor ki: "Yâ Resulullâh acele etme, dedim. Bunun üzerine Resulullâh benim için beklemeye başladı. Sonra yine yetmez mi? diye sordu. Ben yine acele etme, dedim. Bunu derken de Habeş oyuncularını seyretmeye doymuş ve oyunu seyretmek arzusu bende kalmamıştı. Lâkin istedim ki Resulullâh (S.A.V.) in benim için ayakta durucu diğer ümmühût-i mü'minînin kulağına varsın da benim Onun nezdindeki kadrü kıymetimi bilsinler." *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 214. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber Habeşlilerin oynadıkları askerî mahiyetteki harb oyunlarını Hz. Âişe'ye doya doya seyrettirmişti. Resulullâh'm bu hususta ne kadar sabırlı, anlayışlı ve müsamahalı olduğunu anlatmak için de yine Hz. Âişe: Düşünün ki, ben o zaman oyun seyretmeye çok istekli genç bir kızdım. Ne kadar uzun bir müddet oyunu seyrettiğimi varın da hesabedin" diyor.

Bu hadîste geçen: "Pek hatırlayamıyorum, oyunu seyretme teklifi evvelâ Resulullâh'tan mı geldi, yoksa bunu ben mi teklif etmiştim" ibaresi bir tereddüt meydana getirmekte ise de diğer rivayetler bu tereddüdü tamamen izale edecek kadar sarihtir. *Nesâî*deki bir rivayete göre Hz. Peygamber: "Yâ Âişe, gel de seyret" (Yâ Âişe teâlî, fe'nzurî) denilmiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ben oyunculara temâşa etmek isterim," demişti. *Müslim*, c. II, s. 610. *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 213. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, c. III, s. 358. Hatta bazı rivayetlere göre Resulullâh gayet nazikâne bir iltifatta bulunarak: "Pembe yanaklı, bunları seyretmek arzu eder misiniz?" "yâ Humeyrâ, etühibbîne en tenzurî iley'him) demişlerdi. İbn Mâce, c. II, s. 826. bâbün: el-müslimûn şürekâün fî selâsin. Hâkim'in *Buhârî* ve *Müslim* şartlarına rivayet ederek tahric ettiği bir hadîste de "Humeyrâ" (Pembe yanaklım) deyimi geçer, *İbn Mâce* dip notu, c. II, s. 827. Humeyra tâbiri İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, c. III, s. 96. Aynî, *Ümdetü'l-Kârî*, c. III, s. 358 de kaydedilmiş-

tir. Nesâî'nin bu kelimeyi ihtiva eden bir rivayeti mevcuttur. *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 213.

Bu hadîste geçen: "Erfide Oğulları" (Benî Erfide) Habeşlilerin lâkabıdır. Veya Erfide, Habeşlilerin sülbünden geldiklerine inandıkları büyük ced'leridir. Veyahut da Habeşlilerin rakseden ve türkü söyleyen soyunun ismidir. Kirmânî, *Buhârî Şerhi*, c. I, s. 60. Kâhire, 1356. *Nesâî*, c. III, s. 160. *Tecrid Tercemesi*, c. III, s. 214. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. III, s. 96.

Hadîste: "Dûne'küm yâ benî Erfide" "Hadi keyfinize bakın, oyununuza devam edin ey Erfide Oğulları" buyrulduğuna göre Habeşîler mescidde oynamak için bizzat Resulullâh tarafından teşvik edilmişlerdir.

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber yahudilere karşı bir gösteriş yapmak, İslâm dininin oyun ve eğlenceyi yasak eden, meşru zevk ve hazları haram sayan, sevinmeye ve neşelenmeye karşı olan bir din olmadığını göstermek için Habeşlilerin mescidde oynamalarına müsaade etmiş ve onlara oyunu terkettirmek isteyen Hz. Ömer'i bu işten menetmek suretiyle Habeşlilerin mesciddeki oyunlarına devam etmelerini istemiştir. O; Yahudilerin, İslâmiyeti hayatın gerçeklerini ihmal ve inkâr eden, ham sofuların ve kuru zahidlerin dini şeklinde anlama ve bu şekilde anlatmalarının önüne geçmek için Habeşlileri oyun oynamaya teşvik etmişti. Bunun için Habeşlilere engel olmak isteyen Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ömer'e: "Habeşlilere dokunmayın, yahudiler dinimizin genişliğini görsünler, şüphesiz ki Ben çok müsamahakâr bir Hanîf (tabiî) dini ile peygamber olarak gönderildim" (lita'leme'l-yehûdü enne fî dîne'nâ fushatün) İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, c. III, s. 96. Kurtubî, Lokman sûresinin 6. âyetini izah ederken buna benzer bir hâdiseden bahseder: "Hz. Peygamber hicret günü Medine'ye ayak bastığı zaman huzurunda çalgı çalınmış. Hz. Ebû Bekir çalgı çalanlara engel olmak istemiş, bunun üzerine Resulullâh Hz. Ebû Bekir'e: "Yâ Ebû Bekir, onlara dokunma, ta ki yahudiler dinimizde mevcud bulunan genişliği ve toleransı öğrensinler" buyurmuşlardı. *el-Câmi' li'ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XIV, s. 54. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber hem *raksı*, hem de *çalgıyı* menetmek istiyenlerin bu davranışlarına engel olmuştur. "Bir gün Resulullâh *dirgile* (bir nevi raks) oynayan kimselere uğrayıp pes anlara didi ki: cid eylen ey Erfide Oğulları, hatta yehûd ve nasarâ tahkikâ bileler ki

bizim dinimizde ruhsat ve fushat vardır. İmdi bu hadîste ibâhat-i lü'b ve raksa delâlet vardır. Ankaravî, *Hucceti's-semâ'*, s. 7. Kâhire, 1256. h. Hz. Peygamberin Medine'ye teşriflerinde çalınan çalgılardan biraz sonra ayrıca bahsedilecektir.

Bu hadîs Hz. Peygamberin *raks* ve *oyun* karşısında takındığı tavrı açıkça göstermektedir. Ayrıca Hz. Âişe'nin arkadaşları ile oyun oynadıkları ve bunları gören Resulullâh'ın durumu tabiî ve normal karşıladığını bildiren rivayetler de mevcuttur. Hz. Âişe, kızlarla oynardım, arkadaşlarım gelir benimle oynarlardı. Demektedir. İmâm Ahmed, *Müsned*, c. VI, s. 57. *Ebû Dâvûd*, "Kızlarla oynamaya dair" (bâbün fî'l-lü'b bi'l-benât, c. II, s. 580) bir bölüm ayırarak Hz. Âişe'nin kız arkadaşları ile oyun oynadığını, Resulullâh'm eve geldiği zaman, onların dışarı çıktıklarını, dışarı çıkınca da içeri girdiklerini anlattıktan sonra şöyle bir hâdiseden bahseder: "Resulullâh Tebuk veya Hayber gazasından dönmüşlerdi, evlerinin önünde sehve denilen ve bir perde ile etrafı çevrilli bulunan bir sofa vardı. Rüzgâr esmiş, perdeyi aralamış ve perde arkasındaki Hz. Âişe'nin oyun arkadaşı olan kızlar görünmüşlerdi. Bu durumu gören Resulullâh, bu ne hâl yâ Âişe. Diye sormuşlar, Hz. Âiş de, kız arkadaşlarım. Diye cevap vermişti. Resulullâh aralarında bezden iki kanadı bulunan bir (oyuncak) at görmüş ve: peki aranızda gördüğüm bu şey nedir? diye sormuş, Hz. Âişe, at. Deyince; ama üzerindeki şu şey ne? diye sormuş, Hz. Âişe, o da kanatları, deyince Resulullâh; demek bir at, iki kanat, ha demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Âişe, Yâ Resulullâh Hz. Süleyman'ın atları bulunduğunu ve bu atların kanatları olduğunu işitmedin mi? deyince Resulullâh o kadar gülmüşlerdi ki mübarek dişleri görünmüştü." *Ebû Dâvûd*, c. II, s. 581. Yine Hz. Âişe Resulullâh'la evlendikleri zaman ürcûha denilen bir salıncak veya tahtarevalli üzerinde oynamakta olduğunu, kadınların kendisini buradan alarak zifafa götürdüklerini anlatmaktadır. *Ebû Dâvûd*, bâbün fî'l-ürcûze, c. II, s. 581. Bu rivayetler Hz. Âişe'nin evliliğin başlangıcından itibaren ve ta Tebûk seferine kadar (ki bu sefer Hz. Peygamberin vefatından bir sene kadar evvel yapılmıştı) zaman zaman kız arkadaşlarıyla oyun oynadığını göstermektedir. Rivayetler Hz. Âişe'nin oyuncak atı, salıncak ve tahtarevalli ile oynadığını ifade etmekte sarihtir. Ancak O zaman Medine'de cari bulunan *raks* nevinden oyunların oynanıp oynamadığı hususunda hiç bir kayıt yoktur.

Raks ve ***ğinâ***'ya şiddetle karşı olan âlimler bu hadîsler karşısında çok güç durumda kalmışlardır. Hz. Peygamberin raks ve ğinâ hakkındaki beyanları ve bilhassa tutum ve davranışını te'vîl etmek kolay kolay mümkün olmamaktadır. Çünkü söz te'vil edilebilir, fakat fiil te'vîl edilemez. Bunun içindir ki ***raks*** ve ***ğinâ*** ile ilgili hadîs ve haberleri te'vil etmek isteyen mûsikî muhalifleri çok güç durumda kalmışlar ve te'vîl yapacağız derken akla ve hayale sığmayan sözler söylemişlerdir. Bunlardan bir kısmını naklediyoruz: evvelâ bunlar meseleyi nesh formülü ile halletmek istemişler ve "***Harbe*** ile mescidde oynamak Kur'ân ve sünnetle neshedilmiştir" demişler ve bunun için Nûr sûresinin 36. âyeti ile: "Çocuklarınızı ve delilerinizi mescidlerinizden uzaklaştırınız" meâlindeki hadhîsi bu hükmü nesh eden naslar diye zikretmişlerdir. Fakat âyet ve hadîste bu durumu meneden sarih bir kayt yoktur, bunların nüzûl ve vürûd tarihleri de bilinmediği için neshin sübûtü mümkün görülmemektedir. **eş-Şevkânî**, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 97. Ayrıca bu hadîs zayıftır. Aynı eser; VIII/97. Bu hadîsin, Habeşlilerin mescidde oynadıklarını bildiren hadîsin ortaya çıkardığı durumu bertaraf etmek için bu işe muhalif olanlar tarafından uydurulmuş olması da muhtemeldir. Nitekim birçokları bu hadîsin mevzû olduğundan bahsetmişlerdir. Mâlikilerden bazılarının **İmâm Mâlik**'ten naklettiklerine göre, Habeşliler mescidin dışında oynamışlar, fakat **Hz. Âişe** onları mescidden seyretmişti. Lâkin bu da doğru değildir. Çünkü, İmâm Mâlik'in görüşü Habeşlilerle ilgili hadîsin diğer rivayet yollarında açıkça söylediği sözlere muhaliftir. **eş-Şevkâni**, *Neyü'l-evtâr*, c. VIII, s. 97.

Umumiyetle bu hadîsle, bir kimse kendi malı (memlûke) olmasa dahi ***müğanniye*** bir cariyenin sesini dinleyebilir, bu günah değildir, isterse o cariye kendisinin olmasın hükmü çıkarılmıştır. Bkz: **İbn Hacer**, Fethü'l-bârî, c. III, s. 95. Ayrıca erkeklerin oynuna bakmanın caiz olduğu hükmü de yine bu hadîsten çıkarılmıştır. Bkz: **Nevevî**, *Müslim Şerhi*, c. VI, s. 184.

Nevevî şöyle diyor: Bu hadîse göre kadınların erkekler tarafından oynanan oyunu seyretmeleri caizdir, ancak kadınların; erkeklerin bedenlerine bakmamaları lâzım gelir. Kadınların yabancı erkeklerin yüzlerine bakmalarının cevazını gösteren bir husus yoktur. Bu hadîse göre **Hz. Âişe** Habeşlilerin yüzlerine ve vücûdlarına değil, oyunlarına ve ***harbelerine*** bakmıştır. (leyse fîhi enne'hâ nazaret

ilâ vücûhihim ve ebdânihim ve inne'mâ nazaret ilâ lü'bihim ve hırâbihim) Bkz: Nevevî, *Müslim Şerhi*, c. VI, s. 184. Bayram bahsi. Suyûti, Nevevî'nin bu fikrini *Nesâî şerhi*nde nakleder: "Hz. Âişe Habeşîlerin oyun ve harbelerine bakmakta idi, yüzlerine ve bedenlerine değil, her ne kadar kasıdsız olarak gözü onların yüz ve bedenlerine çarpmak ve çarpar çarpmaz hemen gözünü sakındırmakta ise de. Bkz: *Sünenü Nesâî*, c. III, s. 159. dip not. Umumiyetle Nevevî'nin bu fikri diğer hadîs şârihleri tarafından da benimsenmiştir. Fakat acaba oyuncuların bedenlerine ve yüzlerine bakmadan bir oyunu seyretmek aklen ve mantıken mümkün müdür? Vücud ve oyun ayrı ayrı şeyler midir? Gerçekten de Hz. Âişe bu düşünce ile mi oyunu seyretmiş veya Hz. Peygamber bu şartla mı ona oyunu seyretmesi için izin vermişti? Her halde böyle şeylerin vukuu bir yana, tasavvuru bile düşüncenin temel prensiplerine zıt düşmektedir. O halde hadîs şârihleri niçin bu gibi beyanlarda bulunmuşlardır? Bunun sebebi şudur: Hz. Peygamberin zevcelerinden Ümmü Seleme diyor ki: Bir gün ben ve Meymûne Resulullâh'ın yanında bulunuyorduk. O sırada İbn Ümmi Mektûm yanımıza geldi. O zaman hicâp âyeti nâzil olmuş ve örtünmekle emrolunmuştuk. Resulullâh buyurdu ki: Ümmü Mektûm oğlundan örtünün. Biz dedik ki: Yâ Resulâllâh, o amâ değil mi? Bizi nereden görecek? Nasıl tanıyacak? Hz. Peygamber, evet öyle ama, siz de mi amâsınız. Onu görmüyor musunuz? buyurdu. Bu hadîs *Tirmizî*, *Ebû Davud*, *Nesâî*, *Ahmed* ve *Ibn Hibbân* tarafından rivayet edilmiştir; eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, c. VI, s. 125. İmâm Mâlik, *Muvattâ*'da rivayet eder: bir kere Hz. Âişe bir amâ görmüş ve örtünmüştü. Kendisine o seni göremez. Denilince; fakat ben onu görüyorum, diye cevap vermişti. Aynı eser: c. VI, s. 125. Nûr sûresinin 30. âyetinden "Mü'min hanımlar da: gözlerini sakınsınlar" hadîslerin manasını teyid eden bir hüküm çıkarılmak istenmiştir. Bu hadîs ve âyetlere dayanan bazı âlimler erkeklerin kadınlara bakmaları caiz olmadığı gibi kadınların da erkeklere bakmaları caiz değildir demişlerdir. İmâm Ahmed'in, el-Hâduveyh'in ve bir kavle göre İmâm Şafiî'nin görüşleri böyledir. İşte Nevevî bu gibi âlimlerin görüşlerine uymuş, bahis konusu hadîs ve âyetleri esas almış ve Hâbeşlilerle ilgili hadîsi te'vil etmiştir. Kendisinden sonra gelen âlim ise bu fikri ondan nakl etmekle yetinmişlerdir. Fakat bütün bunlar fiilen ve aklen imkânsız olan bir şeyi imkân dairesine sokar mı? mantık ilminin okunması-

nı haram sayan Nevevî için ortada böyle bir problem mevcut değildir. O yaptığı te'vil ile meselenin halledilmiş olduğuna kani bulunmaktadır. Diğer taraftan Hanefiler ve diğer İslâm uleması meseleyi böyle görmemiştir. Aşağı yukarı bütün hanefi fıkıh kitapları namaz bölümünün setr-i avret bahsinde kadınlar için erkeklerin göbekle diz arası hariç vücudun diğer kısımlarına bakmanın caiz olduğunu ifade etmişler ve Kitabü'l-kerahe bölümünde de aynı görüşleri tekrarlamışlardır. İyi bir tesadüf eseri olarak *Buhârî* ve *Müslim*'in yine Ümmü Mektum'un âmâ oğlu ile ilgili olarak rivayet ettikleri bir hadîs bunlar için sağlam bir delil teşkil etmiştir. Ebû Amr b. Hafs karısı Fâtıma bint Kays'ı boşamışlardı. Fatıma durumu Hz. Peygambere bildirdi. Resulullâh da Fatıma'ya dedi ki: İddet müddetini İbn Mektûm'un evinde bekliyerek tamamla, sonra müddetin bitimini bana bildir. Çünkü o amâ bir adamdır, onun yanında elbiseni çıkarabilirsin. Fatıma iddet müddetini İbn Mektûm'un evinde oturarak tamamladı. Sonra da Hz. Peygamber tarafından Zeyd b. Hârise'nin oğlu Üsâme'ye nikâhlandı. *Neylü'l-evtâr*, c. VI, s. 127. *Ebû Davud*, c. I, s. 531. *Ebu Davud* ilk hadîsin Hz. Peygamberin zevcelerine hâs, son hadîsin ise bütün kadınlara şâmil olduğunu söyleyerek bir te'lif yapmıştır. Aynı kaynaklar, aynı yer.

"Bu hadîs, vücutlarına bakmamak şartiyle kadınların erkeklerin oyunlarını seyretmelerinin caiz olduğunu gösterir. Kadının, kendisine yabancı olan bir erkeğin yüzüne şehvetle bakması ittifakla haramdır. Sahih olan görüşe göre şehvetsiz bakması da haramdır." diyen Nevevî, (Bkz: *Müslim Şerhi*, c. VI, s. 183. *Kirmânî*) c. VI, s. 61.) O zaman Hz. Âişe'nin büluğ çağına ermemiş bir çocuk olduğunu veya bu hâdisenin hicab âyetinin nâzil omasından evvel vukua geldiğini kesinlikle söylemektedir. Aynı eser, aynı yer. Ayrıca Bkz. *Neylü'l-evtâr*, c. VI s. 125. İbn Hacer, Nevevî'nin bu fikirlerine karşı şu delilleri ileri sürmüştür:

Hadîste Hz. Âişe, Resulüllâh beni örtmekte idi, dediğine göre bu hadise Hz. Âişe'nin büluğ çağına ermesinden evvel ve hicab âyetinin nâzil olmasından sonra idi. Aksi halde örtünmenin sebebini izah güçtür. Habeş heyetinin hicretin yedince senesinde geldiği bilindiğine göre o zaman Hz. Âişe'nin takriben 15-16 yaşlarında olması gerekir. İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, c. III, s. 96. *Neylü'l-evtâr*, c. VI, s. 125. Merhûm Ahmed Naim'in *Tecrid Tercümesi*nde

(III/215) verdiği malûmat da böyledir. Bu konuda: "Hz. Âişe (R.A.) o zaman kendisinin dediği gibi çocukluk devresini atlatmamış 15 yaşında bir hanım olmuş olur." Demekte ve Hz. Âişe'yi hem çocuk hem de hanım diye tavsif etmektedir. (III/215)

Bu hâdis vesile edilerek mutasavvıflara en ağır hücumlarda bulunulmuştur. Aynî, İbn Hacer, Kirmâni ve Nevevî gibi hadîs şerhcileri bu bahiste ya doğrudan doğruya sûfîlere hücum etmişler veya sûfîlere hücm edenlerin fikir ve kanaatlarını tasvib ederek bol bol nakletmişlerdir. Bunlara ait birkaç örnek zikretmek uygun olacaktır. Sûfîlere en ağır hücumlarda ve sert tenkitlerde bulunanların başında Kurtubî gelmektedir. Aynî'nin *Ümdetü'l-kârî*, (c. III, s. 359) de naklettiğine göre Kurtubî bu hususta şöyle diyor: "*Ğinâ*nın haram oluşu hususunda ihtilâf yoktur. Cahil sofîlerin bidatlarına itibar edilmemelidir. Zira onların bu hususla ilgili sözlerini araştırır ve fiillerini müşahede edersen o zaman onlarda zındıklık eserlerinin mevcut olduğunu görürsün."

İbn Hacer'in, *Fethü'l-bârî* (c. III, s. 95) de Kurtubî'den naklettiği sözler Aynî'nin naklettiklerinden daha yumuşak değildir. İbn Hacer'in nakline göre Kurtubî bu konuda şöyle diyor: "Sofiyye bu hadîsle *ğinâ*'nın mübah olduğuna, âletli veya âletsiz olarak söylenen mûsikîyi dinlemenin caiz olduğuna istidlâl etti. Fakat bu yanlıştır. Çünkü sofilerin bidatı olan *ğinâ*, haram olduğu hususunda ihtilâf edilmeyen ğinâ nevidir. Lâkin kendilerinde hayır olduğu sanılan kimselerin çoğuna şehvâniyet ve nefsâniyet galib oldu. Bunların çoğunda delilere ve çocuklara mahsus olan fiiller zuhur etti, ölçülü ve ahenkli hareketlerle raksettiler. Bunlardan bazıları ğinâyı ibadet ve taat sayacak kadar yüzsüzlük ve hayasızlık ettiler. Onlara göre *semâ'* insana çok yüksek ve şerefli olan manevî haller yaşatır. Sahtekâr insanlar tarafından söylenen bu nevî sözler gerçek manasiyle zındıklığın âlâmetleridir."

Mesele: Zeyd imama uyalı cemaatla namaz kılsa, badehû bilseki imam olan devr ile raks eyleyen sûfîlerden imiş namazını iade eylemek lazım mıdır?

Cevap: Lazımdır. Ebû Suud, V, 446.

Tasavvufta *raks*, *deverân* ve *semâ* gibi adlar verilen ve Habeş hadîsine istinad ettiği ileri sürülen bu nevi fiil ve hareketler için söylenmiş olan bu ve emsalî sözlerin haklılığı ve sofiler tarafından

bunlara verilmiş olan cevaplar ilerde ayrıca izah edileceğinden şimdilik bu mesele üzerinde durmuyoruz. Sadece Gazzâli'nin 9 ve 10 numaralı hadîslerden çıkardığı sonuçları kısaca nakletmekle iktifa ediyoruz.

Gazzâli bu hadîslerle ilgili olarak şu görüşleri ileri sürmektedir: "Bu hadîsler ***mûsikî*** ve ***oyunun*** haram olmadığını sarih olarak gösteren naslardır. Bu hadîsler muhtelif ruhsatların mevcudiyetini göstermektedir: a) Oyun oynamak caizdir, Habeş oyuncularının durumu bunu gösterir. b) Aynı şekilde camide oyun oynamanın caiz olduğunu gösterir. c) Resulullâh'ın: "hadi bakalım Erfide Oğulları" sözü oyun oynamak için verilen bir emir ve istektir. Böyle olunca oyunun haram olduğunu söylemek nasıl mümkün olur? d) Hz. Peygamberin Ebû Bekir ve Ömer (R.A.)ın Habeş oyuncularını red ve inkâr etmelerinden menetmesi ve sebep olarak, bu bayram günüdür, yani sevinme ve neşelenme günüdür, oyun ve mûsikî neşelenmenin vasıtalarıdır, demesi de dikkati câliptir. e) Oynanan oyunu ve çalınan mûsikîyi seyretmek ve dinlemek için Hz. Âişe'nin arzusuna uyarak uzun uzadıya beklemesi gösterir ki: kadınların ve çocukların oynanan bir oyunu seyretmelerini temin etmek suretiyle onların gönlünü hoş etmek ve böylece güzel huyluluk ve anlayış göstermek ham sofuluk ve kaba zahidlik yaparak onların bu gibi şeyleri seyretmelerine ve dinlemelerine engel olmaktan iyidir. f) Hz. Peygamberin ilk olarak Hz. Âişe'ye, oyunu seyretmeyi arzu eder misin, diye teklifte bulunması da çok önemlidir. Zira teklif Hz. Âişe'den gelseydi, belki bu teklifi reddetmek bir mahzur olur ve bu mahzuru bertaraf etmek için ona müsaade etmek mecburiyeti doğmuş olurdu. g) Şeytanın düdüğüne benzetilmiş olmasına rağmen kadınların çaldığı defleri ve söyledikleri türküleri dinlemenin caiz olması. bu husus haram olan mûsikînin bu nevi mûsikî olmadığını gösterir. i) Hz.Peygamber yattığı yerden kızların söyledikleri türküleri ve çaldıkları defleri işitmekte idi. Şayet böyle yerlerde oturmak caiz olmasaydı bu seslerin duyulduğu bir yerde bulunmayı caiz görmezdi. Bu durum kadın sesini dinlemenin haram olmadığını gösterir. ***Kadın sesi*** bir fitnenin zuhur etmesi endişesi halinde haram olur. Bu ölçüler ve naslar def çalmanın, kılıç-kalkan oyunu oynamanın, ***mûsikînin, raksın,*** zencî ve habeşîlerin raksını seyretmenin mübah olduğuna delâlet eder. Neşelenelecek zamanlarda bu gibi

şeylerin mübah oluşu bayram gününe kıyasendir. ***Düğün, ziyafet, sünnet düğünü***, çocuğun dünyaya gelişi zamanı (akîke) ve ferden gelme gibi sevinç ve neşe zamanları eda bayram hükmündedir. Arkadaşları ziyaret, arkadaşlarla görüşme ve bir yerde toplanma, yemek veya sohbet için bir araya gelme gibi meşru zamanlarda ve şeriata uygun şekilde neşelenme vakitlerinde ***semâ*** dinlemenin hükmü bayram gibidir. *İhyâ*, c. II, s. 276. **Gazzâli**, Hz. Âişe'nin kızlardan oyun arkadaşları bulunduğunu, bu kızların oynamak için hücre-i saadete gelmekte olduklarını, Resulullâh'm bunların gelişinden memnun olduğunu bildirmektedir. Irâkî ise, Hz. Âişe'nin kızlarla oynadığını bildiren hadîslerin *Buhârî*, *Müslim* ve *Ebû Davud* tarafından rivayet edildiğini kaydetmektedir. *Ihyâ*, c. II, s. 276.

11- *"Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir: Resulullâh (S.A.V.) otırmakta idi. Bir gürültü ve çocuk sesleri işittik. Hz. Peygamber ayağa kalktı, bir de baktı ki, Habeşli bir kadın raks etmekte ve etrafında da çocuklar toplanmış bulunmakla. (Bana bunu seyretmek ister misin? diye sordu . Evet, demem üzerine beni usanana kadar seyrettirdi."*

Habeşli bir kadının Medine'de raksettiğini, çocukların etrafına toplanarak onu seyrettiklerini, bunu bir gürültü halinde duyan Hz. Peygamber'in Hz. **Âişe**'ye oyunu seyrettirdiğini birçok güvenilir kaynaklar kaydetmiş bulunmaktadır. Bkz: **İmâm Ahmed**, *Müsned*, c. III, s. 152, c. VI, s. 116. **Tirmizî**, *Tühfatü'l-ahvazî*, c. X, s. 179. *Aynı*, c. III, s. 358. **Ahmed Naîm** de bu rivayeti şu şekilde kaydetmektedir: "Nesâi'deki; bir gürültü ve çocuk sesleri işittim. Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) ayağa kalktı. Meğer Habeşli bir kadın oynuyor. Çocuklar da etrafına toplanmış. Resulullâh, Yâ Âişe gel de bak, buyurdu." *Tecrid Tercümesi*, c. III, s. 212. Her halde Habeşlilerin oynaması bir defaya inhisar etmemiştir. ***Raks*** ve ***mûsikî*** ile meşhur bir ırk olan Habeşlilerin ve zencilerin muhtelif zamanlarda oynamış olmaları lâzım gelmektedir. Hz. Peygamberin hicreti zamanında Medine'ye ilk defa feldiği zaman da Habeşliler oynamışlardı. Bu hadîsler meseleye yeni bir unsur getirmektedir. O da bir kadının herkesin görebileceği bir yerde oynaması, Hz.Peygamberin ise bu durumu menetmediği gibi üstelik muhte-

rem eşine de bunu seyrettirmek istemesidir. Gerçi daha evvelki rivayetler ve bundan sonra zikredilecek hadîsler Resulullâh'ın ***mûsikîyi*** ve ***çalgıyı*** dinlediğini ve başkalarının dinlemesine müsaade ettiğini ve hatta onları bu işe teşvik ettiğini göstermekte ise de bir kadın raksının bu şekilde karşılandığını gösteren başka bir rivayet mevcut değildir. Bu bakımdan çok ilgi çekici bir durum meydana getirdiği muhakkak olan bu hadîsin hadîs şârihleri tarafından yoruma tâbi tutulmamış olması da dikkate şâyandır.

Bu hadîslerde geçen ***"zefn"*** kelimesi raks manasına gelmektedir. *Kamus Tercümesi*, V. 642. ***Raks*** ise kalkıp oynamak, sallana sallana oynamak, yelerek yürümek ve küpte şarap kaynamak gibi manalara gelmektedir. Araplara mahsus bir oyun nevine ***rakkâse*** denir. ***Irkâs*** deveyi yeldirmek manasınadır. Harıl harıl yukarı kalkıp inmeye ***terakkus*** denir. *Kamus Tercemesi*, II, 1180. Sofîlerin raksettikleri yere ***Merkase*** derler. *Ahtârî*.

Karşılama Töreni

12- **Hz. Enes**'*ten rivayet edilmiştir: "Resulullâh (S.A.V.) Medine'ye teşrif ettikleri zaman Onun gelişinden duydukları memnuniyeti ve sevinci ifade etmek için Habeşliler harbeleriyle oynamışlardı."*

Bu hadîsi *Ebû Davud*, Kitabü'l-edeb bâbün fîn'n-nehy ani'l ğinâ, c. II, s. 579 da rivayet etmiştir. *Buhârî* de: "Bâbü makdemi'n-Nebî (S.A.V.) ve ashâbühü ilâ'l-Medine" bölümünde bu hadiseden bahsetmiştir. Ayrıca Bkz: **İbnü'l-Hacer**, *Fethü'l-bârî*, c. VIII, s. 263. **Aynî**, c. III, s. 359. Resulullâh Medine'ye geldikleri zaman ne mescid vardı, ne de bayram namazları teşrî kılınmıştı. Onun için Habeşlilerin bu oyunu, bundan evvelki rivayette anlatılandan çok evvel ve ondan başka idi. "Bir rivayete göre Habeşliler, Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin Medine'ye teşriflerinde izhâr-i surûr ederek ***harbe***lerle oynamışlardı ki o gün bayram günü olmamakla beraber bayramdan daha büyük bayram olduğunda da şüphe yoktur. Bu rivayetlerin ikisi de sübût bulduğu takdirde Enes (R.A.) ın bahsettiği habeşîler, vefd-i habeşîlerden başka olacaktır demektir." diyen Merhûm Ahmed Naim bu noktaya dikkati çekmiştir. *Tecrid Tercümesi*, c. III, s. 212. "*Müsned-i Serrâc*'da Enes

(R.A.) dan nakledildiğine göre habeşîler Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin karşısında sıçrayıp kendi dillerince bazı sözler tekrar ederlermiş. Bunlar ne söylüyor diye süal buyrulmuş. Meğer: "Muhammedün abdün sâlihün veya Ebû'l-Kâsım tayyibün" (Muhammed iyi bir kuldur veya Muhammed hoş bir insandır) derlermiş." *Tecrid Tercümesi* c. III, s. 213. *Imâm Ahmed*'in rivayetinde: "Habeşliler Resulullâh (S.A.V.) m huzurunda oynuyor, raksediyor ve Muhammed sâlih bir kuldur, diyorlardı." denilmektedir. *Müsned*, c. III, s. 152.

13- İbn Azib diyor ki: *Resulullâh (S.A.V.) Medine'ye geldikleri zaman buradaki halkın duymuş oldukları derin sevinci başka bir zamanda duyduklarını hiç görmedim. Cariyeler: "Allah Resûlü (S.A.V.) şehrimize teşrif etmiş bulunmaktadırlar" diye nidâ ediyorlardı.* Hâkim'in rivayeti şöyledir: *"Hz. Peygamber Medine'yi şereflendirdikleri zaman Benî Neccâr kızları Onu karşılamaya çıktılar. Kızlar def çalarak şiir ve türküler okumuşlardı."*

14- *Hz. Peygamber ilk defa Medine'yi şereflendirdiği zaman kadınlar def çalarak ve müzikli olarak (bi'd-deffi ve'l-elhâni) şu meşhur beyitleri okumuşlardı: Talaa'l-bedr aleynâ...*

Yukarıdaki 13 ve 14 numaralı hadîslerin birçok rivayetleri mevcut bulunmaktadır. 13. hadîs Hâkim, 14. hadîs Ebû Sa'd tarafından rivayet edilmiştir. Bkz: *Fethü'l bâri*, c. VIII, s. 263. Beyhâkî de *Delâilü'n-nübüvve*'de bundan bahsetmiştir. Bkz: Irâkî, *el-Müğnî*, İhyâ kenarı, c. II, s. 275. Gazzalî *İhyâ*'da bu hadîsleri mûsikînin caiz olduğunu göstermek için zikreder. İbn Cevzî de bu hadîsten bahsederek, "Şiir söylemek ve ekseriya şiir söylerken def çalmak Arapların âdeti idi" der. *Telbîsü Iblîs*, s. 216. Ayrıca Bkz: *Kurtubî Tefsiri*, c. XIV, s. 54.

Tirmizî 13 numaralı hadîsle ilgili olarak başka bir rivayetten bahsetmektedir. Bu rivayet şöyedir: Nebî (S.A.V.) bir kere Medine'de bir yerden geçerlerken aniden, def çalarak ve türkü söyleyerek:

"Nahnü cevârin min benî'n-neccâr". "Yâ habbezâ Muhammedin min câr" "Biz Neccâr Oğulları kabilesine mensup kızlarız, Hz.

Muhammed ne iyi ve hoş bir komşudur" beyitlerini okuyan kızlara rastladı ve "Allah bilir ki ben sizi seviyorum" (Allâhü ya'lemü ennî ühibbü'ḳünne) demek suretiyle onlara mukabelede ve iltifatta bulundu. *Ibn Mâce*, c. I, s. 612.

Ankaravî 14. hadîsle ilgili olarak şöyle der: "Hz. Nebî (A.S.) in Medine'ye geldiklerinde bazı ***müğanniye*** hatunlar ***inşâd-i*** şiir edup, ***defle*** ve ***elhân***la istikbâl edup bu beyti dirlerdi: "Vedâ tepelerinden üzerimize bir ay doğdu, bizi Allah'a ve Allah için davet ettiği sürece bize şükretmek vacip oldu" Ol Hazretin kudûmi sebebiyle olan surûru izhâr için bu ahvâli iderlerdi ve bu surûr-i Muhammed (A.S.) dir. Bu minvâl üzre semâ câizdir, her kâdimin kudûmünde ve sebeb-i mübahın esbâb-i surûründe" Ankaravî, *Hüccetü's semâ*, s. 26.

Resulullâh (S.A.V.) in yeni yurdu Medine'yi şereflendirmesinin buradaki halk arasında büyük bir sevinç ve derin bir heyecan yaratttığı, bu hava içinde Medinelilerin yeni misafirlerini bir bayram ve düğün havası içinde karşıladığı, bu ortam içinde def çalan, türkü söyleyen ve rakseden kimselerin de kendilerine düşeni yaparak törene bambaşka bir renk verdikleri, bu parlak karşılama merasiminin sanatkârlara şahsî ve ictimâî his ve heyecanları ifade etmek imkânını verdiği muhakkaktır.

Sahabenin Raksı

15- "Rivayet edilir ki: *Bir kere Resulullâh (S.A.V.)* Hz. Ali'*ye; "Sen bendensin, ben de sendenim' demiş, o da (sevincinden) hoplamıştı. Sonra* Hz. Cafer'*e, "Senin sûretin ve sîretin bana benzedi" demiş, o da (sevincinden) hoplamıştı. Bundan sonra* Zeyd b. Hârise'*ye: "Sen benim kardeşim ve mevlâmsın" demiş, o da (sevincinden) hoplamıştı."*

Bu hadîsin kaynakları hakkında Irâkî şu malûmatı vermektedir: neşe ve sevinç zamanlarında bazı sahabeler oynamış (hoplamış) lardı.Hadîs *Ebû Davud* tarafından hasen bir isnadla rivayet edilmiştir. Bu hadîsi *Buharî* de rivayet etmiştir. Ancak onun rivayetinde "oynadı, hacel" kaydı yoktur. Irâkî, *el-Muğnî*, İhyâ kenarı, c. II, s. 275, 300. Bu hadîsin *Buhârî, Müslim* ve *İmâm Ahmed*'e atfen

Neylü'l-Evtâr (c. VI, s. 348) de nakledilen şekli şöyledir: "Hz. Ali kardeşi Ca'fer ve Zeyd b. Hârise, Hz. Hamza'nın kızı hususunda ihtilâf etmişler ve her biri bu kıza bakmak benim hakkımdır diye iddia etmişler ve hüküm vermesi için Hz. Peygambere başvurmuşlardı. Hz. Ali bu kıza bakmak benim hakkımdır. Çünkü amcamın kızıdır. Ca'fer, kıza bakmak asıl benim hakkımdır. Çünkü yeğenim olduktan başka teyzesi de eşimdir. Zeyd, kıza bakmak benim hakkımdır. Çünkü kardeşimin kızıdır (Hamza ile Zeyd arasında manevî bir kardeşlik mevcuttu), demişlerdi. Hz. Peygamber, teyze, anne yerindedir, demiş ve kızı Hz. Cafer'in hanımına vermişti." Bu hadise *Ebû Davud*'da da böylece kaydedilmiştir, c. I, s. 530.

Hadîste geçen, "hacel" kelimesi, bir adam utandığı zaman hayret ve dehşet içinde kalıp cansız maddeler gibi sakin olmak, bir adama bir iş çok müşkil olduğu için ne şekilde hareket edeceğini bilmemek ve şaşkınlık içinde kalmak, bir kimse devlet ve ikbalı hazmedemeyip sermestlik eylemek manaları gelmektedir. *Kamus Tercümesi*, III, 1265. Tasavvuftaki ***semâ*** ve ***vecd*** anlayışını sert bir şekilde yeren İbnü'l-Cevzî bu hadîsin sahih bir hadîs olduğunu kabul etmekte ve: "Buradaki ***hacel*** sevinç zamanlarına has bir yürüyüş şekli manasına gelmektedir" demektedir. *Telbîsü Iblîs*, 250. Bu hadîs yukarıya kaydettiğimiz şekliyle en güvenilir tasavvuf kitaplarında kaydedilmiş bulunmakta ve bu şekliyle tekrarlanıp durmaktadır. Sûfîler bu hadîs ile sahabenin raksetmiş olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Onun için metinde geçen ***hacel*** kelimesini raks diye tercüme etmekten hiç çekinmemektedirler. Meselâ, *Ihyâ*, c. II, s. 275, 300 de ve *Avârifü'l-maarif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 242 de bu hadîs kaydedilmiştir. Bu hadîsle raksa âdeta dinî bir renk vermişlerdir. "Ebû Tâlib Mekkî *Kûtü'l-kulûb*'da ***semâ***'ın ibâhetini cemâat-ı sahabeden nice kimselerden nakleyledi ve ehl-i sünnetten daha nice kimselerden nakleyledi. Pes buyurdular ki Ashab-i Kirâmdan Abdullâh b. Ca'fer semâ eyledi, İbn Zübeyr, Müğîre ve İbn Şube ve Muaviye itmediler, gayrileri semâ eylediler." *Hüccetu's-semâ*, s. 16. "Eğer her ***raks*** haram olaydı bazı ashab-ı kiramdan inde's-surûr raks zâhir olur muydu? Halbuki cemaat-ı sahabeden mervîdir ki vakta anlara bir surûr vârid oldukta raks ylediler. Anlara surûr ve ***hubûr*** (neşe) dan isabet iden şey sebebiyle. Halbuki Hz. Nebî (A.S.) ol hîn'de onları raks eylemekten meneylemedi ve bu ashab-ı kiramın raks eylemesi Hamza kı-

zının kıssasında vaki olmuştur. Anın terbiyesine Hz. Ali, kardaşı Hz. Cafer ve Zeyd b. Hârise (R.A.) ecmaîn ihtisâm eyledikleri sebeple. Pes Hz. Hamza'nın kızının terbiyesinde husumet edup birbirinin başın yardılar ve Hz. Resulullâh (S.A.V.) e geldiler. Hz. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Ali Esedü'llâha buyurdular: Yâ Ali sen bendensin ve ben sendenim. Pes Hz. Ali Cenapları bu sururdan raks eyledi. Andan sonra Hz. Ali'nin karındaşı Hz. Cafer'e buyurdular ki: Yâ Ca'fer, bana benzedin. Pes Hz. Ali'nin raksından sonra bu surûrdan Hz. Ca'fer raks eyledi Ba'dehu Hz. Zeyd'e buyurdular ki: sen bizim karındaşımızsın ve sâhibimizsin. Pes Zeyd dahi verâ-ı raks-ı Ca'fer raks eyledi.Hacel ve zefn lügattaa raksadırler. Bunların bu raksları ferah ve surûrları sebebiyledir. Fukaranın dahi raksları bu kabildendir." *Huccetü's-semâ*, s. 6.

Bu hadîsin içine zamanla bazı şeylerin ilâve (idrâc) edildiği muhakkaktır. Sahabelerin birbirinin başlarını kırdıklarına dair sahih bir rivayet bulmak mümkün değildir. Fakat hadîsin önemi şuradan ileri gelmektedir ki bazı sûfîler uzun zaman kafalarını meşgul eden, kalplerini rahatsız eden bir müşkülü halletikleri veya kalblerine manevî âlemden bir feyz, bir varid ve bir mana geldiği zaman gayri ihtiyarî oturdukları yerlerinden zıplamakta ve sevinçlerinden oynamaya ve raksetmeye başlamaktadırlar. Nitekim ilerde örnekleri zikredilecektir. Çok arzu edilen bir şeyin yerine gelmesi ve hasret ve iştiyakla olması beklenen birşeyin oluvermesi anmda insan bazan aşırı sevincin saikiyle kalkıp oynamaya başlamaktadır. İşte bu hadîsle bu nevi mistik haller ve heyecanlar

Ankaravî'nin *Ihyâ*'dan terceme ettiği bu hadîsten başka ve konu bakımından daha önemli bir hadîste ise Hz. Peygamberin bu nevi hallerinden ve vecdlerinden bahsedilmektedir: "Ulemâdan bazıları izhar-ı vecdi inkâr eylediler ve dediler ki tahkîka tevacüd bidattır ve bidat dalâllettir. Pes ehl-i tevâcüd ehl-i dalâllettir. Biz kabul etmiyoruz ki tevâcüd dalâlet ola. Ne hâl ile tevâcüd bidat olur ki tahkîk Hz. Nebî (A.S.) dan sudur eyledi. Nitekim Şeyh Sühreverdi *Avârifu'l-Maarif*'de 25. babta kavl-i semâ'da tasrih edup Enes b. Mâlik'ten mesned bir hadîs-i şerif rivayet buyurup der ki: Hz. Enes Buyurdu ki, biz Hz. Resul (A.S.) ın katında hazır idik. Şol vakit ki Cibrîl-i Emîn ona nâzil olup dedi ki Yâ Resulâllâh Hak Teala sana selâm etti, buyurdu ki ümmetinin fukarası zenginlerden evvel cennet-i a'lâya dahil olacak; 500 sene evvel girecekler.

Pes Hz. Risâletpenâh Efendimiz bu kelâmdan mesrûr olup buyurdular ki, Ey Benim ashabım, sizin içinizde hiç bir kimse var mıdır ki şiir diye ve manzûm kelâm söyleye. Pes bedevîlerden birisi, evet, vardır Yâ Resulallâh, dedi. Pes Resul (A.S.) buyurdular ki, getir. Ol dahi: "Aşk yılanı kalbimi soktu, onun ne tabibi, ne de devası vardır. Onun ilâcı sadece âşık olduğum sevgilidir, hastalığımın muskası ve ilâcı onun yanındadır." meâlinde olan iki beyt okudu. Pes Hz. Risaletpenâh bu beytte sevgili namını işitecek tevacüd eyledi ve ashap dahi ol Hazretle beraber tevacüd eylediler, hatta mübarek ridaları omuzlarından düştü. Pes bu tevacüdlerinden fâriğ olup mekânlarına geldikte Muaviye dedi ki: Ne aceb güzel oynarsız Yâ Resulâllâh. Hazret dahi buyurdular ki: sus Yâ Muaviye, kerim değildir şol kimse ki sevgili anıldıkta hareket etmiye. Pes Hz. Şeyh Sühreverdi buyururlar ki bu hadîs-i şerîfi irâd eyledik, işittiğimiz ve bulduğumuz gibi ve ashab-ı hadîs bu hadîsin sıhhatında tekellüm olup kâil olmuşlardır ve biz bir şey bulmadık. Resulullah'tan naklolunan ehl-i zamanın vecdine ve semâma ve ictimâına müşakil ve müşabih olan illâ bu hadîsi bulduk. Ne acep güzel hüccettir sofiyyeye ve ehl-i zamâneye semâlarında ve vecdlerinde ve hırka paralamalarında." *Hüccetu's-semâ*, s. 10. Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maarif*'te naklettiği hadîs Ankaravî'nin tercümesinin tıpkısı değildir. *Avârif*'teki metinde: "Hz. Peygamberin omuzundan düşen rida Resulullâh tarafından parçalanmış ve orada hazır bulunanlardan her birine bir parça verilmişti, rida 400 parçaya ayrılmıştı." Denildikten sonra: "Ehli zamanın vecdine, semâma, toplantılarına ve hâllerine uygun düşen bundan başka hadîs bulamadık. Bu hadîs sahih olsaydı ehl-i zamanın; semâı, hırka parçalama ve yırtılan hırkanın taksimi gibi hareketleri için ne güzel bir delil olurdu. Allah bilir ama içimde bu hadîsin sahih olmadığına dair bir şüphe var. Ben bu hadîste Hz. Peygamberin sahabeleriyle yaptığı toplantılardaki zevki bulamadım. Sahabe işi bu hadîste anlatılan raddeye vardırmamıştı. Gönül bu hadîsi kabul etmek istememektedir, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır." *Avarifü'l-maârif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 295. Sühreverdi böyle dediği halde hemen hemen bütün mutasavvıflar Ankaravî gibi işlerine gelmeyen kısmı nakletmemişlerdir. Haklı olarak bu noktada muhaliflerin tenkitlerine maruz kalmışlardır. Öyle görünüyor ki bahsedilmeyen hadîsin son kısmı sofiler arasında unutulmuş ve daima ilk kısımları nakledilmiştir. Onun için

birçok sofi gerçek duruma vakıf olmadan hüsnüniyetle hadîsi eksik olarak nakletmiştir. **Muhammed b. Tâhir el-Makdisî** tarafından semâ ile ilgili olarak yazılan eserlere de dercedilmiştir. Hadîsin lâfzında rekaket var, şiir Arap şiirinin üslûbüne zıddır, Hz. Peygamberin mal ziyanmı meneden beyanlarına aykırıdır, kalbler bunu kabulden nefret etmektedir, denilmiş ve bu hususlar, bu hadîsin mevzû olduğunun delili sayılmıştır. Nevevî bu hadîs için, bâtıldır, rivayet edilmesi haramdır, Hz. Peygambere atfedilmesi helâl değildir, rivayet eden tazîr cezası ile cezalandırılır. İhtiyat kaydı ile Sühreverdî'nin bunu nakletmiş olmasına aldanmamak lâzım gelir, demektedir. Bu hususlar için Bkz: **Ebû'l-Hasan b. Irâkî el-Kenânî**, *Tenzîhü'ş-şerîati'l-merfûa an ahâdisi'ş-şerîati'l-mevzûa*, c. II, s. 233.

16- *"Resulullâh (S.A.V.) gaza maksadıyla Medine'den ayrılmışlardı. Medine'ye dönünce siyah bir câriye huzuruna gelerek: Yâ Resulullâh, Allah seni sağ, sâlim ve muzaffer olarak dönderirse huzurunda def çalacağım ve türkü söyleyeceğim diye nezretmiştim. Şimdi ne yapmamı emir buyurursunuz? Resulullâh (S.A.V.): Eğer böyle bir adak adadıysan nezrini yerine getir, aksi halde yapma, buyurdu. Bunun üzerine câriye çalgı çalmaya başladı. Bu sırada Hz. Ebû Bekir geldi. O çalmaya devam ediyordu. Sonra Hz. Osman geldi ve câriye yine çalmaya devam etti. Daha sonra Hz. Ali geldi, o yine çalıyordu. En sonra Hz. Ömer geldi. Cariye onun geldiğini görünce defi altına aldı ve üstüne oturdu. Bunu gören Resulullâh (S.A.V.): Yâ Ömer! Şüphesiz ki şeytan seni görünce girmeye delik arıyor, buyurdu ve durumu Hz. Ömer' e hikâye etti."*

Bu hadîsi **Tirmizî** *Sünen*'inde (Kitâbü'l-menâkib, bâb, 71), *Ebû Dâvûd* aynı şekilde *Sünen*'inde (Kitâbü'l-eymân ve'n-nüzûr, bâbü mâ yü'merü bihi mine'l-vefâ ani'n-nezr) c. II, s. 213. *İmâm Ahmed Müsnedi*'inde c. V, s. 353 rivayet etmişlerdir. *Ebû Davud*'un rivayetinde: "evfî nezreki" (nezrini yerine getir) fazlası vardır. c. II, s. 213. *Imam Ahmed* bu hadîsin biraz değişik şeklini başka bir vesile ile nakleder: "İbn Ebî Evfâ anlatıyor: Hz. Ebû Be-

kir bir defa izin alarak Resulullâh (S.A.V.) in yanına girmişti. Burada bir cariye def çalmakta idi. Sonra Hz. Ömer izin isteyerek içeri girdi. Daha sonra Hz. Osman izin istedi ve içeri girdi. Cariye Hz. Osman'ın geldiğini görünce def çalmayı bıraktı. Bunun üzerine Resulullâh (S.A.V.): "Osman (R.A.) haya sahibi bir zattır" buyurdu." *Müsned*, c. IV, s. 353. **Hatîb**, bu hadiseye benzeyen bir rivayet kaydetmiştir: "Hz. Âişe diyor ki, yanımda bir kadın vardı. Onun söylediği türküleri dinliyordum. Resulullâh (S.A.V.) içeri girdi. Kadın bu halde olmaya devam etti.Sonra Hz. Ömer geldi. Kadın onun geldiğini görünce oradan firar etti. Bunun üzerine Resulullâh (S.A.V.) güldü. Hz. Ömer bunun sebebini sordu. Hz. Peygamber durumu anlattı. Durumu öğrenen Hz. Ömer, Resulullâh (S.A.V.) güldü. Hz. Ömer bunun sebebini sordu Hz. Peygamber durumu anlattı. Durumu öğrenen Hz. Ömer, Resulullâh (S.A.V.) in dinlediğini dinlemedikçe vallâhi buradan çıkmam, dedi. Bunun üzerine kadın ona da dinletti." *Tenzîhü'ş-şerîa*,c. II, s. 223. **Dâre-Kutnî**'nin naklettiğine göre bir kere Hassân b. Sâbit'in diğer sahabelerle bir câriyenin pullu bir defle söylediği *türkü*yü dinlediklerini Hz. Peygamber görmüş ve yanlarına gitmişti. Topluluğun önünde gide gele tükü söyleyen cariyeyi Hz. Peygamber görünce onlara, ne bunu yapın dedi, ne de yapmayın dedi. Cariyeye yaklaşınca cariye türkü söyleyerek: "Bu şekilde eğlenmekte bir mahzur var mıdır?" Dedi. Hz.Peygamber güldü ve inşallâh bir beis yoktur, dedi. *Tenzîhü'ş-şeria*, c. II, s. 223. Burada naklettiğimiz son üç hadîsin zayıf olduğu muhakkaktır. Hatta bunların Mevzû Hadîs kitaplarında nakledilmesi mevzû olduğunu bile gösterir. Ancak *Tirmizî* ve *Ebû Davud* hadîsleri ile bunlar arasındaki farka dikkati çekmek için nakletmeyi faydalı bulduk. Bu hadîsleri bir hadisenin çeşitli şekillerde rivayet edilmesi şeklinde düşünmek de mümkündür. "Cümlenin maksûdu bir amma rivâyât muhtelif."

Hadîsler, kadınların nağme ile okudukları *şiir, türkü* ve *şarkıyı* dinlemenin mübah olduğunu açıkça göstermektedir. Hanefî âlimlerinden Aynî, *Umdetü'l-kârî* (c. III, s. 360) da, 9 numara ile kaydettiğimiz hadîsin izahı sırasında: "Bu hadîs, bir kimsenin; kendisinin olmasa bile yabancı bir cariyenin nağme ile okuduğu şiirleri (savtü'l-câriye bi'l-ğinâ) dinlemenin caiz olduğunu gösterir" demektedir. Hadîslerde durum açıkça belirtildiği halde bazı âlimler kadının sesinin namahram olduğunu söylemişlerdir. İbn

Hacer el-Heytemî bu hususta şu bilgileri vermektedir: "İster cariye olsun, ister hür kadın olsun, ister fitne ve fesad çıkması endişesi bulunsun ister bulunmasın yabancı kadın sesi nâmahremdir. Şafiilikte üstün tutulan görüş budur. Kâdi Ebû Tayyib, perde arkasından bile olsa kadın sesi dinlemenin haram olduğunu sarahatla belirtmiş ve bu hususta âlimler arasında ihtilâf bulunmadığını iddia etmiştir. el-Azrâ'î, *müganni* ve *müganniye* kendileri fitne mahalli olmasa bile onlardan dinlenen ginâ insanı başkalarıyle fitneye düşüreceği için kadın sesi avrettir. Bu ses bilhassa kötü huylular, sevdalılar, âşıklar ve daima zihni özel bir sima ile meşgul olanlar için fitneye düşmenin bir yolu olur, demektedir. Sahîh olan görüşe göre kadın sesi nâmahrem değildir. Yeter ki fitneye düşmek endişesi bulunmasın. el-Azra'î, kadın sesinin nâmahrem olmaması, müganniyelerin seslerinde olduğu gibi *nağme, elhân* ve *mevzûn* olarak çıkmaması, eğile büküle söylenmemesi halindedir, demektedir. Kurtubî der ki: ginânın mübah olduğuna kani olanların hepsi, bir erkek veya kadının kendisine yabancı olan birinin sesini dinlemesinin haram olduğunu söylemişlerdir, söylenen şey ister Kur'ân olsun ister şiir olsun, arada fark yoktur. Zira şehevî hisleri tehyîc eder, onun için de fitne endişesi mevcuttur. Hele dinlenen ses nağmeli olursa, o zaman kadının vücûdunun güzelliğine bakmak gibi olur. Hatta kadının bedeninin güzelliğine bakmaktan ise nağmeli sesini dinlemekten fitne ve fesad daha çabuk zuhur eder. Çünkü ses, sesin sahibi görülmeden bile nefse tesir eder." (Bkz: İbnü'l-Hacer el-Heytemî, *Kefu'r-Ruâ' an müharremâti'l-lehv ve's-Semâ*, s. 26. Mûsikînin dinî hükmünü izah için Mısırlı birinin *"Farahü'l-Esmâ' bi'Ruhasi's-Semâ"* adlı eserine reddiye olmak üzere yazılan bu eser aynı müellifin *"ez-Zevâcir an Iktirâfi'l-Kebâir"* adlı eserin hâmişinde basılmıştır. Kâhire, 1356. Adından da anlaşılacağı gibi mütasavvifeyi red için kaleme alınmıştır.) Şüphesiz ki *er-Ruâ'*da söylenen bu sözlerde hakikat payı vardır. Çünkü insan hiç tahmin etmediği bir zamanda şeytanın ağına düşebilir. Bu hususa bir mim koyduktan sonra diğer âlimlerin görüşlerini ve yukardaki kanaata zıt olan görüşleri anlatabiliriz. *el-Fıkh alâ'l Mezâhibi'l-Erbaa'*da bu konudaki dört mezhebin görüşü şu şekilde anlatılmıştır: "Kadın sesi nâmahrem değildir. Çünkü Hz. Peygamber (S.A.V.) in hanımları sahabe ile konuşurlardı. Sahabe onların beyan ettikleri dinî ahkâmı dinlerlerdi. Fakat fitne korkusu olursa o zaman kadın se-

sinin dinlenmesi haram olur, velevki bu ses Kur'ân tilâvet etmiş olsun." c. I, s. 192. Görüldüğü gibi bu hüküm nağmeli olmayan kadın sesleri içindir. 3 numara ile naklettiğimiz hadîsi izah ederken Şeyh Mansûr Ali Nâsıf: "Bu hadîs kadın sesinin nâmahrem olmadığını gösterir. İmâm Şâfiî ile ulemadan bir cemaatın görüşü budur. Ancak fitne endişesi bulunmaması ve sesin perde arkasından dinlenmesi lâzım gelir" demektedir. *Tâc*, c. II, s. 301. Fakat bu hususu en güzel izah eden Gazzâli olmuştur. *İhyâ*'da şöyle diyor: "Yaptığımız izahlardan mûsikînin dinlenen kimsenin, kendisine bakılması helâl olmayan ve dinlenmesinden fitne çıkması endişesi bulunan kadın olması halidir. Fitnenin zuhuruna sebep olması endişesi olan oğlanlar da bu hükümdedir. Bu durumda ses sırf mûsikî olduğu için değil de sadece fitne endişesi bulunduğu için haramdır. Hatta bir kadının nağmeli ve mûsikîli olmayan sesi ve konuşması fitneye sebep olabilecekse, böyle bir endişe mevcutsa onunla konuşmak bile caiz değildir. Hatta ve hatta Kur'ân okusa bile sesini dinlemek helâl olmaz. Besbellidir ki nağmeli kadın sesi mûsikîden dolayı haram değildir. Sabi ve oğlanlar için de durum böyledir. Soru: Acaba, nağmeli kadın sesi, fitne ve fesad kapısını kapatmak için her hâlükârda haramdır mı demeli, yoksa sadece fitne çıkması ve bu fitnenin de zinaya sebebiyet vermesi halinde ve yalnız bu durumda olan kimseler için mi haramdır, demeli? Hangisi daha doğrudur? Bu hususta kanaatim şudur: Bu mesele, fıkhın iki ana prensibinden herbirinin kendi şumûlüne almak istediği bir konudur. Birinci prensip şudur: yabancı bir kadınla başbaşa kalmak (halvet) ve onun yüzüne bakmak fitne endişesi olsun olmasın haramdır. Çünkü bu yol bir fitne yoludur, onun için de şeriat bu kapıyı tamamen kapamıştır, istisnalarını nazar-ı itibare almamıştır. İkinci prensip şudur: oğlanlara ve sabilere bakmak, fitne endişesinin bulunması hali müstesna, mübahtır. Bu hususta sabiler kadınlar hükmünde tutulamaz, özel durumlar müstesnadır. İşte kadın sesinin hükmü bu iki prensip arasında devredip durmaktadır. Kadının sesini kadına bakmaya kıyas edecek olsak bu kapıyı kökünden kapamak gerekir.

Bu takrîbî bir kıyastır. Zira iki durum arasında şu fark vardır ki, insanın içinde uyanan şehvet ilk olarak o kimseyi kadının yüzüne bakmaya sevkeder, sesini işitmeye değil. Kadına bakmanın; insandaki kadına dokunma arzusunu kışkırtması, kadının sesini işitmenin kadına dokunma isteğini tahrik etmesi gibi değildir. Ya-

ni bakmak insanı daha çok tahrik eder. Bunun için nağmeli olmayan kadın sesi haram (avret) kılınmamıştır. Devamlı olarak sahabeler; selâm, fetva, süal ve istişare gibi vesilelerle kadınlarla konuşmuşlardır. Fakat şu da var ki nağmenin şehveti tahrikte (ses üzerine) zait olan bir tesiri vardır. O halde nağmeli kadın sesini sabilere bakmaya kıyas etmek daha uygundur. Çünkü sabiler tesettürle emrolunmamışlardır, tıpkı kadınlar seslerini örtmekle emrolunmadıkları gibi. Bu duruma göre münasip olan fitne ihtimali olan yer ve zamanları gözönünde bulundurmak ve nağmeli kadın sesini sadece bu hallerde haram saymaktır. Bana göre en ma'kûl kıyas işte budur. Hz. Âişe'nin odasında türkü söyleyen iki kızın durumu da bunu te'yid eder. Malûmdur ki Hz. Peygamber bu kızların sesini işitmekte ve seslerini işitmekten sakınmamakta idi. Fakat Onun için bir fitne korkusu da söz konusu değildi. Bunun için de sakınmamakta idi. O halde mûsikîli kadın sesini dinlemenin hükmü kadın ve erkeğin genç ve yaşlı olmaları gibi hallerine göre değişik olur. Bu gibi hallerde hükümlerin değişken olması mümkündür. Bundan dolayıdır ki oruçlu bulunan yaşlı bir adamın karısını öpmesini, gencin ise bunu yapmamasını bir kanaat olarak benimsiyoruz. Çünkü gencin busesi cinsî münasebete sebep olur, bu ise mahzurludur. Mûsikî de bakmaya ve yaklaşmaya sebep olur ki, bu da haramdır. Görülüyor ki, bu meselenin hükmü şahıstan şahsa değişmektedir." *Ihyâ*, c. II, s. 281.

Bu hadîslerdeki geniş müsamaha anlayışını ve tabiîliği görenler sonradan gösterilen şiddet ve sertliğin İslâm dininin bünyesinden gelmediği kanaatına varmakta güçlük çekmezler. Gerçekten de bu hayat dininin mensupları daha sonraki zamanlarda öyle fetvalar vermişlerdir ki, insan bu fetvaları okurken verilen fetvaların mana ve mahiyet itibariyle, haşa Hz. Peygamberi bile nübüvvet makamından ve risalet mevkiinden azletmek vasfına haiz olduğu vehmine kapılmaktan kendini alamamaktadır. İlerde bu fetvalar üzerinde ayrıca durulacaktır. Şimdilik bir fetva nakletmekle yetiniyoruz:

Mesele: Çalğulu düğüne varup taam yeyup ve gayru çalğu çalınan yerlere varan Zeydin hatîp ve imâm olması caiz olur mu?

Cevap: azli vacip olur. *Fetâvâ-i Mevlânâ Ebû's-Suûd Kayseri*, Râşid Efendi Kütüphanesi, no: 388.

Mesele: Zeyd-i kâdı taht-i kazasında ***raks*** ve ***deveran*** ile zikrullah idüğün bildikten sonra bunları te'dib itmeyerek ihmal eylese zeyd-i kâdı neye mustahak olur.

Cevap: Azle müstahak olur. *Ebu's-Suud*, V. 350.

Yolculuk Türküleri

17- *"Hz.* **Enes***'ten rivayet edilmiştir: Resulullâh (S.A.V.) in güzel sesli bir deve sürücüsü (el-hâdî) vardı. Resulullâh (S.A.V.) ona, ey* **Enceşe** *develeri yavaş sür ve cam (gibi nazik olan kadın) ları sakın kırma."* buyurdu.

Nebî (S.A.V.) Hanımlarının yanına gelmişti. Kadın (ların bindikleri develer) **Enceşe** *denilen bir sürücü tarafından sevkedilmekte idi. (Sesin ve nağmelerin tesiriyle develerin hanımları rahatsız edecek kadar hızlandırdıklarını gören Hz. Peygamber) Aman Enceşe, cam (gibi nazik olan kadın) ları ağır sevket, buyurdu.*

Enceşe hadîsi en sağlam kaynaklar tarafından rivayet edilmiş olan bir hadîstir. Bkz: *Buhârî*, Kitâbü'l-edeb, c. IV, s. 108. *Müslim*, Kitâbü'l-fazail, bâbü rahmeti'n-Nebî (S.A.V.) li'n-nisâ ve emri's-sevvâk matayâ'hünne bi'r-rifk bi'hinne, c. IV, s. 1811. *Müsned-i Ahmed*, 1/35, 84. 3/107, 117, 176, 187, 202, 206, 227, 254, 285, 286. 6/376.

Develerle yolculuk yapan Arapların veya deve çobanlarının mûsikîsine ***Hadv, Hudâ***, ve ***Hıdâ*** gibi isimler verilmekte, bu gibi deve türkülerini söyleyenlere ise ***Hâdî*** veya ***Hâddâ*** denilmektedir. "Hadv, hudâ ve hıdâ deveyi ***recez*** (türkü, nağmeli şiir) ile sürmek manasına gelir. Bu madde, deveyi nağme ve terâne ile teşvik ederek sürmeye mahsustur. el-hâdî ve el-hâddâe nağme ile deve sürücüsüne denir." *Kamus Tercümesi*, IV, 910. "Hudâ develeri türkü ve terâne ile sürmek demektir." (el-hadv, sevkü'l-ibil ve'l-ğinâ lehâ) Deve sürücüsüne hâdî ve hâddâe denildiği gibi ***Sâik*** ve ***Sevvâk*** da denilmektedir. *es-Sıhâh*, VI, 2309. Ayrıca *Tâcü'l-ârûs* ve *lisânü'l-arab*'ın el-hadv maddesi.

Bazı rivayetlerde, "Deve türküleri söyleyen ve ***Enceşe*** denilen siyah oğlan (ğulâmün esved)" denildiğine göre Enceşenin bir zenci

olduğu anlaşılmaktadır. *Müslim*, c. IV, s. 1811. Esasen o zamanın mûsikî ve raksla tanınmış olan kimselerin çoğu ***habeşi, zenci*** ve siyah idi. Mescidde rakseden adamlar habeşli idi, Hz. Peygamberin huzurunda def çalarak türküler söyleyen kadın siyahtı. Enceşe aynı şekilde siyah ırktandı. Çok güzel bir sese malik bulunan ve bundan dolayı Hz. Peygamberin: "Bizi ferahlandır" (erih'nâ Yâ Bilâl) iltifatına mazmar olmuş olan Hz. Bilâl-i Habeşî siyah idi. Atletizm, jimnastik ve mûsikî sahasında siyah ırkın üstün bir kabiliyete sahip olduğu öteden beri bilinmektedir. İşte bu yüzdendir ki ***Arap mûsikîsi*** çok erken bir devirde ***Afrika mûsikîsi***nin ve zenci nağmelerinin tesiri altında kaldığı haklı olarak ileri sürülmektedir.

Hadîsin bazı rivayetlerinde geçen: "Veyhake" "aman aman bir kaza çıkarma, dikkatli ol, bu güzel nağmeler ne böyle" gibi bir manaya gelmektedir. Bazı rivayetlerde "veyhake" yerine, "geberesice ne de güzel sesin var" manasma gelen "veyleke" kelimesi kullanılmıştır. Veyhake ve veyleke sözleriyle meth ve taaccub ifade edilir. *Müslim* dip notu, c. IV, s. 1181.

Bu hadîste kadınlara ***Kavârîr*** denilmiştir. Kavârîr, cam, şiş, kadeh ve sürahi gibi manalara gelen bir kelimedir. Kadınlar cam gibi nazik ve kırılmaya karşı dayanıksız oldukları için bu teşbih yapılmıştır.

Hz. Peygamberin Enceşe'yi türküyü ağır söylemeye davet etmesi iki şekilde izah edilmiştir: a) Enceşe üzerine kadınların bindiği develerin arkasına düşmüş, şiir okuyor ve kadın konusu üzerine söylenmiş âşikâne türküler söylüyordu. Bu durum karşısında bu sesin kadınlara tesir ederek onlar hakkında bir fitne vesilesi olacağı endişesi bahis konusu olduğu için bu nevi deve türkülerini ağır söylemesi emrolunmuştu. Nitekim: "Mûsikî zinanın oynaşıdır" denilmiştir. b) Hz. Peygamber kadınlara rıfk ile muamele yapılması lâzımgeldiğini anlatmak için bu sözle yürüyüşün ağır olmasını istemişti. Çünkü mûsikîyi dinleyen develer bundan zevk almakta ve hızlarını arttırmakta idiler. Böyle olunca da binicileri rahatsız etmekte ve yormakta idiler. Kadınlar düşmesin, rahatsız olmasın ve onlara bir zarar gelmesin diye Hz. Peygamber "Rüveydeke" yani ağır sür, demişti. Normal ve tabiî sebep bu ikinci şık iken mûsikîye taraftâr olmayan âlimler birinci şıktan bahs etmişler ve Enceşe'nin güzel sesinin kadınları baştan çıkarması ihtimali

bulunduğundan bahsetmişlerdir. Halbuki Müslim ve Buhârî gibi hadîs âlimleri bu hadîsi: "Hz. Peygamberin kadınlara karşı merhamet ve rıfk ile davranması" başlığı altında zikretmişlerdir.

Buhârî ve *Müslim* bu hadîsi rivayet ederken hadîsi Hz. Enes'ten nakleden Ebû Kılâbe şöyle dediğini bildirirler: Hz. Peygamber: "Yâ Enceşe rûveyden sevkeke bi'l-kavrîr" cümlesi ile birlikte öyle bir kelime söyledi ki bunu içinizden birisi söyleseydi onu ayıplardınız." Her halde bu arada Hz. Peygamber pek nezih ve çok lâtif cinsî bir şaka yapmayı da ihmal etmemişti. Onun bu konuda nasıl lâtife yaptığını anlatmak için şu hâdiseyi nakledelim: Sahabeden Ebû Talha'nın çocuğu ölmüştü, durumu Hz. Peygambere arzedince Resulullâh: "Bari bu gece yeni çocuk için zifaf yaptın mı?" (a'rastümü'l-leylete) demişler, o da evet, deyince, "eh Allah ikiniz için de mübarek eylesin," demişlerdi. 9 ay sonra bu münasebetten bir oğlan çocuğu dünyaya gelmişti. *Müslim*, Kitabü'l-âdâb, 5 bab, c. III, s. 1689.

İbn Hacer el-askâlânî, Enceşe'den bahsederken: "Enceşetü'l-Esvedü'l-hâdî, yani deve türküleri söyleyen siyah Enceşe güzel sesle *hudâ* söylerdi. Belâzûrî'ye göre Habeşli idi. Enceşe kadınlar için, el-Berâe b. Mâlik erkekler için deve türküleri söylerdi. Onun hudâsı develerin hareketini hızlandırırdı. Bazı rivayetlere göre Enceşe *mühannes*, yani karı huylu bir oğlan idi. Onun için Hz. Peygamber kendisini evden kovmuştu" demektedir. *el-Isâbe*, c. I, s. 81-82. Kadınlarla âşikâne konuşmalar yapan, karı huylu, kanlarla sohbet eden ve puşt gibi manalara gelen mühannes'lerin Hz. Peygamber tarafından la'netlenip kovulması hadisesinden *Ibn Mâce*, Kitabü'l-hudûd, c. II, s. 872. *Ebû Davud*, Kitabü'l-edeb, c. II, s. 580 bahsetmişlerdir.

Bu rivayetler, ıssız çöllerde günlerce yolculuk yapılırken hem yolcuları eğlendirmek, hem de develerin hızlı yürümelerini sağlamak için türkü söyleyen ve halkı eğlendiren kimselerin bu nevi kervanlarda görevlendirilmekte olduğunu göstermektedir. Rivayetlerde: "Resulullâh (S.A.V.) in sesi güzel olan bir sürücüsü vardı" (kâne li'Rasuli'llâh (S.A.V.) hâdın haseni's-savtı) (*Müslim*, c. IV, s. 1812.) şeklinde bir ibare kaydedildiğine göre Hz. Peygamberin de bu müesseseden faydalandığı görülmektedir. Nitekim bunu teyid eden başka rivayetler de mevcuttur. Hz. Ömer; türkü "yolcunun azığıdır" demiştir.

el-Berâe b. Mâlik b. en-Nadr el-Leysî Resulullâh (S.A.V.) in develerini nağme ve türkü ile süren (hâdî) bir zat idi. Sesi güzeldi. Bir sefer esnasında Resulullâh (S.A.V.) için *recez* (türkü) söylemiş, Resulullâh (S.A.V.) de ona: "Aman kadınlara bir zarar vermeyesin" (iyyâke ve'l-kavârîr) demişti. Berâe, Hz. Enes'in kardeşi idi. Bir gün Enes, Berâe'nin yanına gitmişti. Güzel nağmelerle şiir (şarkı) mı okuyorsun? Halbuki Allah sana bundan daha hayırlı olan Kur'ân'ı vermiştir demişti. Berâe hakkında Hz. Peygamber: "Üstü başı dağınık öyle insanlar vardır ki: Şu şöyle olacak diye yemin etse Allah onu yemininde doğru çıkarır. İşte Berâe bunlardan biridir." demişti. *el-Isâbe*, c. I, s. 147. *el-Istiâb*, c. I, s. 147. *el-Isâbe* kenarında. Berâe en faziletli (ahadü'l-fuzalâ) ve en kahraman (min ebtâli'l-eşddâ) sahabelerden idi. Tek başına katlettiği müşriklerin sayısı yüzden fazla idi. *el-Istiâb*, c. I, s. 141.

Hz. Peygamber sefer esnasında bu nevi mûsikînin söylenmesini hoş görmüş ve hatta bunu teşvik etmiş olmakla beraber O daha ziyade bu gibi yolculuklarda türkü yerine, güzel nağme ile Kur'ân okunmasını arzu etmiş ve bunun için de: "Kur'ân'ı nağme ve *teğanni* ile okumayan bizden değildir" buyurmuşlardı. Nitekim ilerde bu husus açıklanacaktır.

Gaza ve Cihad Mûsikîsi (mehter ve marşlar)

18- *Seleme b. el-Ekva' anlatıyor: Hayber fethi münasebetiyle Resulullâh (S.A.V.) la birlikte geceden yola çıkmıştık. İçimizden biri, şâir bir zat olan* **Âmir b. el- Ekvâ'***a; bize biraz nağme ile şiir okumaz mısın? diye ricada bulundu. Bunun üzerine Âmir nağme ile şiir okumaya ve develeri sürmeye başladı. Âmir: "Allah'ümme lev'lâ Ente me'htedeynâ. Ve lâ tasaddaknâ, ve lâ sallaynâ" (Ey Alahım! Sen olmasaydın biz hidayete ermezdik. Sadaka vermez, namaz kılmazdık) beyti ile başlıyan şiiri nağme ile okumaya koyuldu. Hz. Peygamber bu sesi işitince bu sürücü kimdir? diye sordu. Âmir, diye cevap verilince, Allah onu rahmetine kavuştursun, diye dua buyurdu. Sahabeden biri, Yâ Resulallâh! Şüphesiz ki, bu duan kabul olacak. Fakat ne olurdu biraz geç dua etseydin de Onun*

(ğınâsından veya arkadaşlığından) faydalansaydık, dedi. Bir müddet sonra savaş başlayınca, **Âmir** *bir Yahudiyi öldürmek için ona kılıcıyla hücum etti, fakat bir kaza eseri olarak kılıç kendine geri döndü. Ve kendi kılıcı ile şehid oldu. Sahabeler, Âmir'in ameli ve ibadeti boşa gitti demeye başladılar. Kardeşi* **Seleme** *buna çok üzüldü. Resulullâh Amr'in kardeşi Seleme'ye neye üzüldüğünü sordu. O da, Sahabeler böyle böyle diyorlar, onun için üzgünüm deyince, Hz. Peygamber; yalan söylüyorlar, Amir şerefli bir mücâhid ve şanlı bir gazî olarak şehid oldu, buyurdu.*

Amir ile ilgili bulunan bu hadîs *Buhârî* tarafından Kitabü'l-megâzî'de ve *Müslim* tarafından Kitabü'l-cihad, Hayber gazvesi bahsinde c. III, s. 1427. (İmam Ahmed, *Müsned*, c. IV, s. 47, 48, 50) rivayet edilmiştir. *Müslim:* "Kâne Amirün recülen şâiren, fe'nezele yahdû bi'l-kavm" (Amir şair bir adamdı, arkadaşlarının ricası üzerine hudâ (türkü) söylemeye başladı) demektedir. c. III, s. 1427.

Issız çöllerde yol alınırken özlemi duyulan vatana bir an evvel ulaşmayı, yolcuları neşelendirmek suretiyle seferin kolaylaşmasını ve uzun mesafelerin kısalmasını sağlayan mûsikî manevî yolculuk esnasında da aynı rolü oynar. İnsan ruhlar âleminden gelmiştir, esas ve ana vatan orasıdır. Bir hikmete mebni ayrıldığı elest bezminin hasret ve iştiyakı içinde bulunmakta ve küdsîler âlemine vasıl olmak için bir sefer halinde bulunmaktadır. Mûsikî işte insanı o kudsîler ve rûhânîler âlemine götüren veya gitmesini kolaylaştıran bir vasıtadır. Sûfîler için önemli olan mûsikînin bu özelliğidir. "Pes *Menâzilü's-Sâirîn* şerhinde Kâşânî der ki: es-Semâ' hâdin yahdû külle ahad'in ilâ vatani'hi'l-hâss, yani semâ' bir sâiktir ki herkesi kendi vatan-ı mahsûsuna çeker." Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, s. 63.

Güzel Sesle Kur'ân-ı Kerîm Okuma

19- *"Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz."*

Hadîsi rivayet eden kaynaklar: *Buhârî*, fazailü'l-Kur'ân bahsi, Babü kavli'n-Nebî (S.A.V.) el-mâhir bi'l-kıraat maa'l-kirâmi'l-berere. *Ebû Davud*, Kitabu's-Salât, bâbü istihbâbü't-tertîl bi'l-kıraat, c. I, s. 338. *Nesâî*, Kitâbü'l-iftitâh, tezyînü'l-kıraat bi's-savt, c. II, s. 1349.

Ibn Mâce, Kitabü ikâmeti's-salât ve sünenüha, bâbün fî hüsni's-savt bi'l-kıraat, c.. I, s. 424. Ayrıca Bkz: el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed; *Keşfü'l-hafâ*, c. I, s. 442. Beyrut, 1351. Musiki ile Kur'ân okumanın cevazı çıkarılabilir, diye bu hadîsin rivayetini yasaklayan âlimler mevcuttur. İbn Kesir, *T.Zeyli*, 35. Bu hadîse göre Kur'ân kıraatının nağme, hoş seda ve güzel sesle süslenmesi emredilmiş bulunmaktadır. Hadîsin bazı rivayetlerinde: "zeyyinû" "süsleyiniz" kelimesi yerine: "Hassınû" "güzelleştiriniz" tâbiri varid olmuştur. Dârimî ve Hakîm rivâyetinde: "Kur'ân'ın güzelliğini ve zînetini daha da arttırır" buyrulmuştur. Ebû Nüaym Alkamel'den şunu rivayet eder: Alkame demiştir ki, ben Kur'ân'ı güzel sesle okuyan bir adam idim. İbn Mesûd bir adam göndererek beni yanına çağırttı, yanına vardım. Bana dedi ki: anam babam sana feda olsun, bana bu Kur'ân'ı tertîl ile oku da dinleyeyim. Çünkü ben Resulullâh (S.A.V.) in, güzel ses Kur'ân'ın zînetidir, dediğini işitmişimdir, dedi. Mûsikîye ve Kur'ân'm elhân ve teğanni ile okunmasına taraftar olmayanlar, ters bir mantıkla hadîsin altını üstüne getirmişler ve bundan kendi kanaatlarına uygun bir netice çıkarmak istemişlerdir. Mantıkta akis ve hadîs usulünde kalb adı verilen bir mantık oyunu ile hadîsi hem mana ve hem de lâfız bakımından şu şekilde değiştirmişlerdir: "Zeyyinû asvâte' küm bi'l-Kur'ân" yani seslerinizi Kur'ân'la süsleyiniz ve güzelleştiriniz. Bu şekle getirilen hadîse maklûb hadîs adı verilmektedir. *Keşfü'l-hafâ*'da: "güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini arttırır" kaydı varken hadîsin bu şekilde aksedilmesi şaşılacak şeydir" denilmektedir. Bu bilgiler için Bkz: *Keşfü'l-hafâ*, c. I, s. 442. Kur'ân kadîmdir, Allah kelâmıdır. Ses ise hadîstir, insan fiilidir, hadîs olan insan fiili ile kadîm olan Allah kelâmı süslenemez, güzelleştirilemez. O zaten güzeldir, insan sesiyle güzelleştirilmesine ihtiyacı yoktur, bundan münezzehtir. Fakat insan sesi onu okuyarak güzelleşebilir. İşte hadîsin altı üstüne getirilirken bu mantıktan hareket edilmiştir. Hadîs aksedildiği zaman ortaya çıkan yeni mana hadîsin esas manasını hükümsüz hale getirmese ve hatta ona tam olarak zıt olmasa bu da güzel bir tevcîhdir, denilebilirdi.

20 *"Cenab-ı Hak; güzel sesiyle cehren ve teğanni ile Kur'ân okuyan bir Peygambere kulak verdiği gibi hiç bir şeye kulak vermemiştir."*

Hadîsin kaynakları: *Buhârî*, Kitabü't-tevhîd, c. VIII, s. 214. *Müslim*, Kitabü, salati'l-müsafirîn ve kasrihâ, c. I, s. 545. *Ebu Davud*, Kitabü's-salât, c. I, s. 339. *Nesâî*, Kitabü'l-istiftâh, c. II, s. 140. Bu ve diğer hadîslerde geçen "Ezine" "kulak verdi" fiili mecazî manada kullanılmıştır, büyük bir arzu ve istekle dinlemek ve işitmekten kinayedir. Nağme ile okunan Kur'ân'ın Allah tarafından dinlenmesi demek bu nevi kıraatların dinlenmesini Allah Teala'nın istemesi demektir.

21- *Allâh Teâla; güzel sesiyle cehren Kur'ân okuyan bir adam (ın tilâvetin) ı, müğanniye bir cariyeye sahip bulunan bir kimsenin cariyesini (inin mûsikisini) dinlemesinden daha fazla bir istekle dinler.*

Ibn Mâce, Kitâbü fazâili'l-Kur'ân, bâbü mâ câe fî hüsni's-savt bi'l-Kur'ân, c. I, s. 425. Bu hadîsin metninde geçen ***"kayne" müğanniye cariye*** manasma gelmektedir. Bu hadîsler nağme ile okunan Kur'ân'ı Allah'ın dinlediğini göstermektedir. Gazzâli'nin *Ihyâ*, c. II, s. 279 da zikrettiği bir hususa bakılacak olursa Hak Teâlâ'nın da teğanni ve terennümde bulunduğuna hükmetmek lâzım gelir. Gazzâli şöyle der: "*İncil*'de yazılmıştır ki: Biz size ğinâ eyledik, siz niçin aşk ve şevke gelmezsiniz. Biz size nağmelerimizi duyurduk, siz niçin raks eylemezsiniz? Yani, biz sizi zikrüllâh ile şevklendirdik, siz niçin bana müştak olmazsınız." *Ihyâ*, c. II, s. 279 ve Ankaravî, *Huccetü's-semâ*, s. 21. İlâhî nağmelerin ve lâhûtî terennümlerin işitilmesi konusuna ilerde temas edilecektir. Burada, sûfîlerin mûsikîye ilâhi bir mahiyet atfettiklerini hatırlatmakla yetinelim.

22- *"Şüphesiz ki, bu Kur'ân hüzünle nâzil oldu. Onu okuduğunuz zaman ağlayınız. Eğer ağlayamazsanız ağlar görününiz. Onunla teğannî ediniz. Kur'ân'ı teğanni ile okumayan bizden değildir."*

Ibn Mâce, fazâilü'l-Kur'ân, c. I, s. 424. *Ebû Dâvûd*, Kitabü's-salât, c. I, s. 339. İbn Mâce yukarıda terçemesi geçen hadîsi zikretmeden evvel şöyle bir hâdiseden bahseder: Abdurrâhman b. es-Sâib an-

lanıyor; bir defa **Sa'd b. Ebî Vakkas** yanımıza gelmişti, o zaman Hz. Sa'd'ın gözleri amâ olmuştu. Selâm verdi ve: Sen misin? diye sordu. Kendimi tanıttım. Beni tanıyınca: Merhaba kardeşimin oğlu. Senin Kur'ân'ı güzel bir sesle okuduğunu duydum, dedikten sonra Hz. Peygamberden işittiğini söylediği yukarıdaki hadîsi nakletti. *İbn Mâce*, c. I, s. 244. *Ebû Davud* bu hadîsle ilgili yan bilgi verir: Bu hadîsin ravilerinden olan İbn Ebî Müleyke diyor ki: bir gün **Ebû Lübâbe, Ubeydüllah b. Ebû Yezîd**'in yanından geçmişti. Ubeydüllâh, Ebû Lübâbe'yi evine girene kadar takip etmiş. İçerde, evi eski, üstü başı eski elbise ile giyimli bir adam görmüş. Bu adam: "Resulullâh, (S.A.V.) in Kur'ân'ı teğanni ile okumayan bizden değildir." Dediğini işittim, demişti. İbn Ebî Müleyke'ye sorulmuş, peki ama adamın sesi güzel değilse ne yapacak? İbn Ebî Müleyke bu soruya: gücü yettiği kadar sesini güzelleştirir. (Yühassinü'hü mâ istetâe) diye cevap vermişti. *Ebû Davud*, c. I, s. 339.

Hadîste geçen "***Teğannî***'ye" iki nevi mana verilmiştir: a) Teğannî, istiğnâ, yani başkasına muhtaç olmamak manasma gelir. **Süfyan b. Uyeyne**: "Kur'ân'la teğannî etmeyen bizden değildir" hadîsinde geçen teğannî'ye istiğnâ manasını vermiştir. Kur'ân'a sahip olduğu için kendisini ğanî ve zengin bilmeyen, başkalarına muhtaç olmadığına inanmayan kimse bizden değildir, demek olur. b) Teğannî ***tatrîb*** (hoş sedâ) manasına gelir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, c. XV. s. 1633. Esasen ğinâ; nağme, hoş seda ve şiir terennüm etmek manasma gelmektedir. Aynı eser, c. XV, s. 139-140. "Lisan bilginlerine göre buradaki teğanninin terennüm ve elhânla Kur'ân okumak manasına gelmesi daha makuldur": *İhyâ*, c. I, s. 286. Diğer hadîslerin manası da bu hadîste geçen teğannî deyiminin istiğna değil, terennüm manasına alınması lâzım geldiğini açıkça göstermektedir. Develer üzerinde yolculuk yapan Araplar sefer esnasında ***er-Rukbânî*** (kervân türküsü) ve ***el-Heci*** (hicrân ve ayrılık türküleri) denilen bir türkü nevini terennüm ederlerdi. Kur'ân nâzil olunca Resullâh (S.A.V.) yolculuk esnasında ***rükbânî*** ve ***hecîr*** yerine Kur'ân terennüm edilmesini arzu etmişlerdi. **İbn Manzûr,** *lisânü'l-arab*, c. XV, s. 136. Hadîs bu hususu ifade etmektedir. Başka bir hadîste: "Kitabullâhı öğreniniz, Onu unutmamak için zaman zaman okuyunuz ve Onunla teğanni ediniz." **İ. Ahmed,** *Müsned*, c. IV. s. 146. Buyrulmuştur ki, bu da aynı manaya gelir.

*23- Resulullâh (S.A.V.) bir defa **Ebû Mûsâ'l-Eş'arî'nin** okuduğu Kur'ân'ı dinledi ve ona: "Ey Ebû Mûsâ, sana Dâvûd (A.S.) a verilen **mizmarlardan bir mizmâr** verilmiştir." buyurdu.*

Hadîsin kaynakları: *Buharî*, Kitabü fazâilü'l-Kur'ân bi'hüsni's-savtı bi'l-kıraat. Kitabü menâkibi'l-ansâr, Ebû Mûsâ bahsi. Müslim, Kitabü salâti'l-müsâfirîn ve kasrihâ, babü istihbâbi tahsîni's-savt bi'l-Kur'ân, c. I, s. 546 ve Kitabü'menâkibi'l-ansâr, Ebû Mûsâ bahsi. *Nesâî*, Kitâbü'l-iftitâh, Tezyînü'l-Kur'ân bi's-savt, c. II, s. 140. *Ibn Mâce*; Kitâbü ikâmeti's-salât ve ve's-sünneti fî'hâ, bâbü hüsni's-savt bi'l-Kur'ân. *Dârimî*, Kitabü's-salât. İmâm Ahmed'in *Müsned*'i c. II, s. 354, 369, 450. c. V, s. 349, 351, 359. c. VI, s. 37, 167.

Müslim bu hadîsi şu şekilde rivayet eder: Resulullâh (S.A.V.) buyurdu ki: "Akşam senin kıraatını (zevkle nasıl) dinlediğimi bir görseydin! Muhakkak ki sana Hz. Davud'a verilen düdüklerden bir düdük verilmiştir." *Müslim*, c. I, s. 546. *Nesâî*, c. II, s. 140. Ebû Mûsâ böyle bir iltifata nail olunca: "Yâ Resulullâh kıraatımı dinlediğini bilseydim tilâveti mi güzel nağmelerle süslemek için bütün gayretimi sarfederdim." (Lev a'limtü enne'ke tesmaü kıraatî le'habbar-tühü le'ke tahbîrâ) Bkz: *Lisânü'l-arab* ve *Tâcü'l-arûs*, hıbr maddesi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûp ve Kıraatı*, s. 21. İbn Kesir *Tefsir Zeyli*, 35.

Ebû Mûsâ'ya söylenen bu söz başka bir münasebetle Abdullah b. Kays için de söylenmiştir. Ebû Hüreyre diyor ki: Bir kere Resulullâh (S.A.V.) mescide geldi, Kur'ân okuyan bir adamın kıraatını dinledi, sonra da adam kim? diye sordu. Abdullah b. Kays denilince: "Bu adama Davud'un *mizmar*larından bir mizmâr verilmiştir" dedi. *Ibn Mâce*, c. I, s. 426. *Müslim*, c. I, s. 546.

Rivayetler Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Hz. Sâlim'in de fevkalâde güzel bir sese sahip olduğunu ve Hz. Peygamberin Onu da zevkle dinlediğini ve sesini takdir ettiğini göstermektedir. Hz. Âişe diyor ki: Bir akşam Resulullâha (S.A.V.) gelmekte geç kalmıştım. Yanına gelince, nerede idin? diye sordu. Senin arkadaşlarından birinin fevkalâde güzel bir sesle okuduğu Kur'ân'ı dinlemekte idim, diye cevap verdim. Bunun üzerine Onunla birlikte bu kıraatı dinledik. Resulullâh daha sonra bana dönerek: Bu Ebû Huzeyfe'nin

mevlâsı Sâlimdir, ümmetim içinde böyle birisini yaratan Allah Teala'ya hamdü senâlar olsun (elhamdülillâhi'l-lezî caale fî ümmetî misle hâzâ) buyurdu. *Ibn Mâce*, c. I, s. 425. İbn Hacer, *el-Isâbe*, c. II, s. 7.

Rivayetler Hz. Peygamberin müezzini Hz. Bilâli Habeşî'nin de çok güzel bir sese sahip olduğunu ve bu sesin Hz. Peygamber tarafından manevî bir zevk içinde dinlendiğini göstermektedir. "Hz. Nebî (A.S.) beşeriyet galebe kıldıkta ve rûhâniyet mestûr oldukta zevk-i rûhâniye rucû' için "Erih'nâ Yâ Bilâl" (ey Bilâl bizi ferahlandır) buyururlardı ve ol semâ'ın zevki ile rahat olurlar ve lezzet-i ruhaniyetleri bulurlardı." Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, s. 62. *Ebû Davud* tarafından rivayet edilen bu hadîsin değişik rivayet şekilleri için Bkz: *Keşfu'l-hafâ*, c. I, s. 108.

Hz. Peygamberin, güzel sesli kimselerin okuduğu Kur'ân'dan bambaşka bir ruhânî zevk ve apayrı bir hazz aldığı şüphesizdir. Onun güzel sesten aldığı sırrî zevki gösteren rivayetler pek çoktur. Hz. Peygamber bir defa Abdullah b. Mesûd'a: "Bana Kur'ân oku" demişti. İbn Mesûd buna şaşırmış ve: Yâ Resulallâh (S.A.V.): "Ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi arzu ediyorum" demişlerdi. Bunun üzerine İbn Mesûd, Nisâ sûresinden okumaya başlamıştı. "Her ümmetten bir şâhid getirdiğimiz ve Seni de onlara şâhid olarak getirdiğimiz zaman hâl ne olacak." (Nisâ, 41) âyetine gelince başını kaldırmış Resulullâh'ın mübarek gözlerinden sel gibi göz yaşı akıttığını görmüştü. *Müslim*, c. I, s. 551. Resulullâh: "Kur'ân'ı maharetle okuyanlar a'lâ-i illiyyîn'de en faziletli meleklerle birlikte bulunacak. Fakat Kur'ân'ı güçlükle ve meşakkatle okuyanlar için de iki ecir var." (*Müslim*, c. I, s. 550. *Buhârî*, Faziletü'l-Kur'ân bahsi.) Demiş ve böylece hem Kur'ân'ı ustalıkla okuyanların derecesini belirtmiş ve hem de Kur'ân'ı zor okuyan heveslilerin şevkini kırmamış, bilâkis onları da okumaya heveslendirmiştir.

Yukarıda geçen hadîste Ebû Mûsâ'nın sesi, Hz. Davud'un mizmarına benzetilmiştir. *Mizmâr* aslında düdük ve kaval gibi nefesli mûsikî âletlerine verilen bir isimdir. *Nağme, terennüm* ve *hoş sada* manasma da gelir. Ebû Mûsâ'nın sesinin güzelliği, avâzının ve nağmesinin tatlılığı, terennümünün letâfeti mizmârın sesine benzetilmiştir. Hâlâ *Dâvûdî ses* diye meşhur olan Hz. Dâvûd ses

güzelliği ile ün yapmış bir peygamberdir. *Müslim*, c. I, s. 547 ve *Nesâî*, c. II, s. 141. dipnotları.

Kayalardan, kıyılardan bir ateştir çağlar.
Lahn-i Dâvûd ile inler gûyâ yine dağlar.

M. ÂKİF

Daha evvel Hz. Ebû Bekir tarafından şeytan sesine benzetilen mizmar, burada Hz. Peygamber tarafından Hz. Dâvûd'un sesine benzetilmiştir. Tuhaf şeydir ki, Hz. Ebû Bekir'in mizmarı şeytan sesine benzetmesini tasvip etmiyen ve onu bir mucize olmak üzere Hz. Dâvûd'a verilmiş bulunan ilâhî nağmelere benzeten Hz. Peygamberin bu beyanlarına rağmen mizmar birçok ulemâ tarafından haram sayılmaya devam edilmiştir.

Herhalde Kur'ân'ın mana, üslûp ve nazım güzelliğine bir de hoş sedası ile meşhur olan Hz. Dâvûd'un güzel nağmeleri eklenince dinî his ve heyecanları coşturmuştu, böylece dinî zevklerle sanat zevki birleşmişti. İşte dinî mûsikînin menşeini burada aramak lâzım gelir. Sûfîler, ses ve Kur'ân güzelliklerinin birleşerek ulvî hislerin nasıl uyarıldığını ve coşturulduğunu ifade eden bu hadîsi semâ anlayışlarının delili ve temeli olarak görmüşlerdir. 18 numaralı hadiste anlatıldığı gibi Âmir b. Ekva'ın okuduğu nağmeli şiirler tekkelerde okunan ilâhîlerden farklı değildir.

"Ve bir hadîste dahi Ebû Mûsâ Eşarî'nin methinde buyrulur: Yâ Ebâ Mûsâ! Sana Hâk canibinden Dâvûd'un düdüklerinden bir düdük i'tâ olundu. Hüsn-i savt ve halavet-i nağmesinden ötürü mizmara teşbih olundu." *Huccetu's-semâ*, s. 17. İsmail Hakkı Bursevî bu hususta şöyle der: "Savt-ı hasenle kıraat memdûhtur. Cemi'-i Enbiyâ ism-i hasen, vech-i hasen ve savt-ı hasen ehlidir. Hadîste: "Kur'ân'ı seslerinizle zinetlendiriniz" denilmiştir. Nitekim Ebû Mûsâ el-Eşarî'nin Kur'ân'la teğannisi hakkında: "Buna âl-i Dâvûd'un mizmarlarından bir mirzmar verilmiştir" buyrulmuştur. Hatta Ebû Mûsâ demiştir ki: Eğer ben Resulullâh'ın tilâvetimi dinlediğini bileydim, Kur'ân'ı savtım ile daha ziyade tezyin ederdim. Yani, Kur'ân'ın manen ve nazmen zîb ve zîneti yerindedir. Fe emmâ hüsn-i savt libâsiyle ziyade revnak ve behâ bulur. Hasılı, kulakta tesir cihetinden kuvvet artık olur. Bu cihettendir ki Kâ'be'yi, Türbe-i Nebeviyye'yi, evliyâ makamlarını ve kâmil insanların kabirlerini tezyin ederler, ta ki ziyaretçiler ve ibretle bakanlar için daha heybetli ve kalblerde daha tesirli ola. Zira

gah olur ki aslında büyük olan bir şeyin azametine, büyüklüğe delâlet eden emmarelerle intikal olunur."

"Ey mü'min, hadîsi mezkûrde mizmarla tâbir olundu, darb-i mesel tarıkiyle. Yani Hz. Dâvûd'un hüsn-i savt ve halavet-i nağmesi olduğu gibi ki, güya hançeresinde mezamir var ki onunla zemrederdi. Ve tilâvet-i *Zebur*'da bu tesirden dolayı vahşî hayvanlar ve kuşlar bile dinlemek için hazır olurlardı. Ve gah olurdu ki kemâl-i tesirinden rûh-i ulvî bedenden ayrılır ve o meclisten nice müminleri ölü olarak kaldırırlardı. Ebû Mûsâ'ya dahi bu mezamirden bir mizmar ihsan olunup hüsn-i savtla Kur'ân okur ve teğannî eylerdi. Şöyle ki sâmîlere dinletir ve ehl-i derdi inletirdi. Pes bu mana eğer mezmûm olaydı Resulullâh anı menederdi. Ve asla ruhsat vermezdi. Fe keyfe ki meth-ü-senâ eyledi. Ve mizmara teşbih eyledi. Eğer bu teşbih başkasının kelâmında vaki olaydı, hakkında neler söylerdin ve belki de bu teşbihi yapana kâfir derdin. Haşa, belki teşbihin sırrını bilmekden hatırına neler gelir ve lâkin zahirde maslahat için te'vil edersin ve belki ne söyleyeceğin bilmezsin. Ne acib, kendini ehl-i sünnetin ekâbirinden sayarsın ve böyle makamlarda haktan batıla kayarsın." M. Ali Aynî, *Türk Azizleri*, s. 214. İstanbul, 1944.

Aslında çok güzel olan Kur'ân; heybetli, haşmetli, şa'şaalı, cazibeli ve büyüleyici bir mûsikîyle, hayret ve dehşet hislerini uyandıran bir beste ile insanlığa sunulduğu zaman artık onun yüceliği ve güzelliği herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmakta ve hatta bu yoldan Kur'ân güzelliğini ve büyüklüğünü âdeta insanın iradesini elinden alarak zorla kabul ettirmektedir. Bu itibarla hadîs olan sesle, kadim olan öz güzelleştirilemez, insan sadası Allah kelâmını süsleyemez diyerek "Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz" hadîsini: "Seslerinizi Kur'ân'ı süsleyiniz" şeklinde alt-üst eden kuru mantığa dayanan kelâmî düşünce cevaplandırılmış olur.

Hz. Peygamber'in Sesi

24- **Hz. Berâe** diyor ki: *Bir akşam Resulullâh (S.A.V.) Tîn sûresini okurken dinlemiştim. Sesi (veya kıraatı) Ondan daha güzel olan birini görmemiştim.*

Buhârî tarafından, (kitabü't-Tevhid, c. VIII, s. 214 de) rivayet edilen bu hadîsin birçok şahidleri, yani aynı manaya gelen benzerleri vardır. Allah, Enbiyaya güzel bir nağme ihsan eylemiş, sonra da Peygamberlerinin bu güzel sesleriyle ***terennüm*** ve ***teğanni*** ederek okudukları Kur'ân'ı (ilâhî kitapları) hoş sedaya meftûn olup güzel sesli müğanniler satın alan bir kimsenin bu müğannileri dinlemesinden daha büyük bir istekle dinlemiştir. Her şeyi dinleyen ve işiten Hak Teâlâ Hazretlerinin Peygamberlerinin tilâvetini bu şekilde dinlemesi güzel sese verilen önemin bir ifadesidir. Bkz: İbn Kesir, *Tefsir Zeyli*, 36.

Abdullah b. Müğaffel el-Müzenî, Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamberin Fetih sûresini *"Terci"* (titrek bir ses, uzata uzata okuma; âââ gibi, boğazda sesi tekrarlaya tekrarlaya okumak) ile okuduğunu bildirmektedir. Bu hadîsi İbn Müğaffel'den rivayet eden Muaviye b. Kurra diyor ki; İbn Müğaffel Kur'ân'ı tercî ile okudu. Şimdi halk olmasa İbn Müğaffel'in kıraatını size naklederdim, demektedir. *Müslim*, c. I, s. 547. İbn Kesir, Hz. Peygamberin Mekke'nin fethi esnasında süvari olduğunu, altında bulunan ve yürümekte olan hayvanın hareketinin tesiriyle sesinin titrek ve kesik kesik çıktığından bahsetmektedir. Bkz: İbn Kesir, *Tefsiri Zeyli*.

Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in tarif ederken: "Onun kıraatı harf harf, tane tane, açık-seçik bir kıraattı," demektedir. *Nesâî*, c. II, s. 141. *Ebû Dâvûd*, c. II, s. 338.

Hz. Enes ise Resulüllâh'm kıraatını şöyle tavsif eder: "O uzata uzata okurdu" (kâne yemüddü medden) *Ebû Dâvûd*, c. I, s. 338.

Kâdı İyâz, Hz. Peygamberin çok fasih ve belîğ bir konuşma ve ifade etme melekesine sahip olduğunu anlattıktan sonra Ümmü Ma'bed'den naklen: "Hz. Peygamberin sesi açık seçik, nağmesi ise güzel idi," demektedir. *eş-Şifâ*, c. I, s. 47. Mısır, 1950. Hz. Peygamberin Kur'ân'ı *çâr-gâh* makamı ile okuduğunu söyleyen hafızlar vardır.

Güzel ses ibadet midir? Bu açıklamalardan sonra güzel sesin, diğer bir deyimle dinî mûsikînin İslâm nazarında bir ibadet sayılıp sayılmadığı, güzel sesle okunan dinî metinlerin dinî his ve heyecanları kamçılayıcı bir tesire sahip bulunup bulunmadığı meselesi üzerinde durulabilir. Çok güzel bir sese sahip bulunan Hz. Peygamberin güzel sese karşı ilgi duyduğu, güzel sesli kimselerin

okudukları Kur'ân'ı dinî bir zevk ve şevkle dinlediği, sesi güzel olan sahabeleri takdir ederek onlara iltifatlarda bulunduğu verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

İlerde de görüleceği gibi sûfîler güzel sesin insanı Allah'ına yaklaştıran, ruhu yaratıcısına yükselten, nefsi kötülüklerden temizliyen bir etkisi ve niteliği bulunduğunu kabul etmekte ve bundan dolayı da onu ibadet saymaktadırlar. Buna karşılık yeni bir ibadet nevinin ortaya atıldığından, bunun çirkin bir bid'at olduğundan, bu gibi davranışla İslâm dinin tahrif edildiğinden bahseden mûsikî muhalifleri sûfîlerin anlayışını şiddetle reddederek onlara kâfir diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Her şeye rağmen dinî mûsikîyi kuran ve geliştiren sûfîlerin bu tutumları acaba Hz. Peygamberin hadîslerine ve İslâm dininin mantığına ne derece uygundur?

İslâmda namaz, oruç gibi bedenî ibadetler, zekât ve sadaka gibi mâlî ibadetler ve hac gibi hem bedenî, hem de mâlî ibadetlerden başka pek çok ibadetler mevcuttur. İslâm'ın ibadet ve taat anlayışı oldukça geniştir. Müminin iyi niyetle yaptığı her iş ibadettir. Bir kimse yapılması günah olan bir iş yapmaya niyet etse, sonra bundan vazgeçse (Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilen ve Nevevî tarafından kırk hadîsin 37. si olarak zikredilen bir kûdsi hadîste Hak Teala Hazretleri: "Bir kimse bir günah işlemeye niyet eder de sonra onu işlemekten vazgeçerse) Allah Teala o kimseye bir tam sevap (hasene-i kâmile) verir, (denilmektedir.) Başka bir hadîste ise: "Bir kimse güzel bir tarz da abdest alır, sonra câmilerden birine gitmek için yola çıkarsa, Allah Teâlâ o kimsenin attığı her adım için bir sevap verir, manevî bakımdan bir derece terfi ettirir, bir günahını affeder." (*Müslim*, Kitabü'l-mesâcid, bâbü salâti'l-cemaat, c. I, s. 453) denilmektedir. Demek ki, aslında mübah olan yürüme fiili niyete göre ibadet olmaktadır. Bir kere **Sa'd b. Ebî Vakkas** hastalanmışlardı. Onu ziyarete gelen Hz. Peygambere malının üçte ikisini ölmeden evvel sadaka olarak dağıtmak istediğini söyledi. Hz. Peygamber ona, "Vârislerini zengin olarak bırakman onları fakir olarak bırakmandan daha hayırlıdır, Allah rızası için yaptığın her işten dolayı sevap alırsın. Hatta Hak Teâlâ rızası için hanımının ağzına lokma koysan bu da sevaptır, ibadettir." (Hatta el-lükmetü tecalü'hâ fi-imreetike) dedi. *Buhârî, Müslim;* Kitabü'l-vasiyye, bâbü'l-vasiyye bi's-sülüs, c. III, s. 1250.

İslâm dinin kişinin hanımı ile yaptığı cinsî münasebeti bile ibadet saymıştır: Hz. Peygamber her tesbihin, her tekbîrin, her tahmidin, her tehlilin, her emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkerin sevap ve sadaka olduğunu bildirdikten sonra: "ve fî büd'i ahadi'küm sadakatün" yani yaptığınız cinsî münasebete de sadaka sevabı vardır" buyurmuşlardır. Hz. Peygamer böyle deyince sahabeler, Allah Allah, şehevî arzularımızı tatmin için eşimizle cinsî münasebette bulunacağız ve bundan dolayı da Allah Teâlâ bize ecir ve sevap verecek ha, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, tabiî tabiî, öyle olacak, eğer siz şehvânî his ve arzularınızı gayr-i meşrû bir şekilde tatmin etseydiniz bu sizin için günah olmayacak mı idi? İşte hâl ve vaziyet budur, meşru yoldan cinsî arzularını tatmin eden kimse ecir ve sevaba bunun için nâil olur. *Müslim*, Kitâbü'z-zekât, c. II, s. 697. İyi niyetle yapılan mübah işler ibadet ve taata dönüşür, eşinin hakkına riayet, onun gönlünü hoş etme,insanlığa faydalı bir evlât yetiştirme, kendinin ve eşinin iffetli ve namuslu olmasını sağlama, haram olan şeylere bakmayı ve onlar üzerinde düşünmeyi önleme gibi gayelerle yapılan cinsî münasebetin ibadet sayıldığı bu hadîsten açıkça anlaşılmaktadır. Bir insanın kötülük yapmaktan kendini koruması bile sevaptır, ibadettir. Aynı esr. c. II, s. 699.

Ferdî bünyeyi zina ve fuhuş gibi günahlardan korumak için cinsî münasebetin ibadet sayıldığı bir dinde dinî, millî ve içtimâî bünyeyi yabancı mûsikîlerin yıkıcı ve bozucu tesirinden koruyan, insanın gıybet, bühtan, nemîme ve kumar gibi kötü alışkanlıklar edinmesine engel olan mûsikî çalışmalarının ve bu gibi mülâhazarla mûsikî dinlemenin neden ibadet olmayacağını anlamak kolay olmamaktadır. Sanatın, bilhassa mûsikî sanatının millî ve dinî hayatta oynadığı rolün önemi aşikâr iken, ictimâî bünyenin ehemmiyeti ferdî bünyenin öneminden daha mühim iken mûsikînin günah olduğundan bahsedilmesi İslâm mantığına uygun düşmemektedir. Kaldı ki, güzel bir sese sahip bulunan Hz. Peygamberin güzel sesli sahabelere duyduğu ilgi ve onlar tarafından okunan şiir ve Kur'ân'a gösterdiği alâka da dinî bir mûsikînin temeli olma karakteri göstermektedir. Güzel sesli sahabelerin okuduğu Kur'ân'ı Hz. Peygamber dinî bir vecd ve şevk içinde dinlemişlerdir. Dinî mûsikî dediğimiz şey bundan başka bir şey değildir.

Dinî mûsikî muhalifleri makam ve nağme ile okunan Kur'ân, münacaat, naât ve ilâhîlerin insan üzerinde icra ettiği tesirin manaya dayanan ruhî bir tesir olmayıp sırf sese dayanan nefsanî bir tesir olduğunu, mûsikînin dinî ve manevî tesiri yok etiğini, böylece din perdesi altında nefsanî zevklerin tatmin edildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşte olanların başında olan İbn Teymiye: "Nefsânî ve şehvânî zevk ve hazları terkedip zühd, rıyâzât ve mücahede hayatı yaşadıklarını iddia edenler aslında terkettikleri zevk ve hazların daha mükemmellerini,oşu anlarını yaşamaya başladıkları için diğerlerini terketmişlerdir. Bu kimselerin yeni rinden eski halleri daha iyi idi. Eskiden de nefis için, zevk için mûsikî dinlemişlerdi. Fakat onu din ve ibadet saymamışlardı. Bunların yaptıkları şey daha büyük haz için küçük hazlarda zühd göstermek, daha muazzam zevk ve lezzetler almak için basit olanlarından vazgeçmekten ibarettir." "Kalb için besin ve rızkdır, ruh için gıdadır, nefs için kanaattır" dedikleri mûsikînin kalb için temin ettiği hiç bir menfaat ve maslahat yoktur, kalbe sadece zararı dokunur, onu ifsad eder. Vücûd için şarap ne ise ruh için de mûsikî odur. Mûsikînin ruhta yaptığı tahribat, içkinin bedende yaptığı tahribattan daha büyüktür. Mûsikî dinleyenlerin şarap içenler gibi sermest ve sarhoş olmaları bunu gösterir," demektedir. İbn Teymiye, *er-Resâil*, c. II, s. 303, 306, 308. İlerde anlatılacağı gibi bu şekilde düşünen İbn Teymiye ve izleyicileri mûsikîyi şarap gibi, hatta ondan daha tehlikeli bir madde saymışlar ve en ağır biçimde tenkit etmişlerdir.

25- *"Cenâb-ı Hak hiç bir Peygamber göndermemiştir ki, güzel sesli olmasın. Peygamberinizin sesi de güzeldir, yüzü de güzeldir."*

(*İhyâ*, c. II, s. 268. Bu hadîsler için bkz: İbn Kesir, *Tefsir Zeyli*, 33, 38.)

Peygamberler ruh ve vücût yapısı bakımından eksiği ve kusuru bulunmayan ve bu bakımdan insanların en mükemmeli olan kimselerdir. Ruhî ve fizikî yapılarında eksiklik yoktur. Onlar hem fizikî bünye (sûret, halk) hem de ruhî bünye (sîret, huluk) bakı mından insanların en

güzel tiplerindendir. Fizikî yapının bir parçası olan ses bakımından da durum aynıdır. Peygamberlerin sesleri etrafındakileri rahatsız edici bir nitelikte değildir. Bilâkis onları okşayacak hoş ve lâtif bir vasfı haiz bulunmaktadır. İnsanı kendilerine ısındıran ve insana emniyet telkin eden bir sedaları vardır. Peygamberlerin fizikî güzelliği:

"Canım kurban olsun senin yoluna
Adı güzel, kendi güzel Muhammed."

diyen şairler için ilham kaynağı olmuştur.

İSLÂM VE ŞİİR

İslâmda Şiirin Yeri ve Önemi

26- *"Şiirin bazı türleri hikmettir."*

Hadîsin kaynakları: *Buhârî*, Kitabü'l-edeb, bâbü mâ Necûzü mine'ş-şiir, ve'r-recez, ve'l-hudâ ve mâ yekrehü min'hü, c. VII, s. 107. *Ebû Dâvud*, Kitâbü'l-edeb, bâbü bâ câe fi'ş-şi'r, c. II, s. 58. Ebû Dâvud bu hadîsi: "Öyle ifade vardır ki sihirdir, öyle şiir vardır ki, hikmettir" (in mine'l-beyâni sıhren ve inne mine'ş-şir'ri hükmen) şeklinde rivayet etmektedir. Hz. Peygamberin şiir zevkini ve sevgisini gösteren pek çok hadîs mevcuttur. Bunlardan kısaca bahsedelim:

eş-Şerîd isminde bir sahabe anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber beni terkisine aldı ve eğer biliyorsan bana Ümeyye b. Ebî's-salt'tan bir miktar *şiir* oku, dedi. Pek dedim ve bir beyit okudum. Oh ne hoş, biraz daha oku, dedi. Ben de okudum, böyle böyle yüz beyit okudum. Sonra Resulullâh (S.A.V.) "Adam nerede ise şiirinde müslüman olacakmış (kâde yüslimü fî şi'ri'hi) dedi. *Müslim*, Kitabü'ş-şi'r, c. IV. s. 1767. Bu hadîs göstermektedir ki şâirlerin kalbine gelen ilham hemen hemen İslâm dininin aynısı gibi bir şeydir. Nitekim bu manayı ifade etmek için: ***"Şairlerin kalbleri Allah'ın hazineleridir"*** (kulûbü'ş-şuârâ hazâinü'llâh) denilmiştir. *Keşfü'l-hafâ*, c. II, s. 104.

Başka bir hadîse göre bir gün Hz. Peygamber, şâirlerin söylediği sözlerin en doğrusu Lebîd'in: "Allah müstesna her şey bâtıl ve fanidir" (elâ küllü şeyin mâ hala'llâh bâtılün) sözüdür, demişler ve bu sözü beğenerek nakletmişlerdi. *Buhârî*, c. VII, s. 107. *Müslim*

c. VI, s. 1768. en-Nâbiğa diye meşhur olan Kays b. Abdullâh, Hz. Peygamberin yanında şiir söylemiş, Resulullâh da: "Öt bakalım yâ Ebâ Leylâ, Allâh ağzını kapatmasın," buyurmuşlardı. *İhyâ*, c. II, s. 272.

Hz. Peygamber Şâir-i Resulillâh diye meşhur olan Hassan b. Sâbit'i şiir söylemeye teşvik eder ve o şiir söylerken: "Ruhu'l-kudüs Hassân'la beraberdir" (inne rûha'l-kudüsi maa Hassân) derdi. İslâm düşmanlarını şiirle hicveden Hassân b. Sâbit Hz. Peygamberin: "Hâci'him" veya "ühcû'hüm ve Cibrîlü maake" şeklindeki iltifatına nâil olurdu. Bkz: *Buhârî* ve *Müslim*, Fazailü's-sahabe bahsi, Hassân b. Sâbit bölümü. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber Hassân için mescidde bir kürsü yaptırmıştı. O da kürsüye çıkar *şiir* okur, Hz. Peygamberi methederdi. *İhyâ*, c. II, s. 272. Bir gün Hassân mescidde şiir okurken Hz. Ömer mescide gelmiş ve Hassân'a dik dik bakmıştı. Bunu gören Hassân, niye böyle sert sert bakıyorsun. Bu mescidde senden daha hayırlı biri (Hz. Peygamber) varken ben bu mabedde şiir okumuş bir adamım (lekad enşedtü ve fihi men hüve hayrün minke) dedi. Sonra Ebû Hüreyre'ye dönerek: Resulullâhın (S.A.V.) bana: "Benim namıma onlara cevap ver" (Ecib annî) ve: "Allah'ım Onu Ruhü'l-Kudüs ile teyid et" dediğini işitmedin mi? demişti. *Nesâî*, Kitabü'l-mesâcid, babu'r-ruhsat fi inşâdi'ş-şiir'il-hasen fi'l-mescid, c. II, s. 37. *Ebû Davud*, c. II, s. 599.

Hz. Peygamberin çok yüksek bir edebî zevke sahip olduğunu gösteren bu rivayetlerden başka bizzat kendisi nin de *şiir* okuduğunu gösteren rivayetler mevcuttur. Ahzab savaşında sahabeler: "Biz, hayatta bulundukça Hz. Muhammed'le savaşacağız diye Ona biat ettik" meâlinde olan şiirler okuyor ve H. Peygamber de: "Allah'ım, hayatı âhiret hayatıdır, Sen ansar ve muhacirleri kerem ve ihsanına nail eyle" meâlinde olan beyitleri söylüyor ve bir *mani* tarzında onlara mukabele ediyordu. Medine'de mescid inşa edilirken de Hz. Peygamberin bu tarzda *şiirler okuyarak* camiin inşaatında bir işçi gib içalıştığı bilinmektedir. *Buhârî*, Menâkibü'l-ansar, c. IV, s. 227. *Ihya*, c. II, s. 271.

Hz. Peygamberin *şiir* aleyhinde bulunduğunu gösteren bazı rivayetleri mevcuttur. Bu hadîslere dayanan bazı âlimler şiir buruk ve somurtkan bir yüzle bakmışlardır. *Müslim*'in Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadîse göre Hz. Peygamber: "Bir kimsenin içini

kendisini hasta eden ve sıhhatını bozan bir ilâçla doldurulması zihnini şiirle doldurmasından daha hayırlıdır," buyurmuşlardır. *Müslim*, c. IV, s. 1769. *Ebû Davud*, c. II, s. 598. **Ebû Saîd el-Hudrî** şöyle diyor: "Bir gün Hz. Peygamberle Medine civarında bir köy olan Arc'da geziyorduk. Şiir söyleyen bir şâire rastladık. Hz. Peygamber, şu şeytanı yakalayınız, muhakkak ki bir adamın içini zehirle doldurması zihnini şiirle doldurmasından daha hayırlıdır, buyurdu. *Müslim*, c. IV, s. 1770. Her halde hayatının her devrinde ***şiire*** ve ***edebiyata*** büyük bir alâka duymuş olan Hz. Peygamberin bu sözü söylemiş olması o şâirin söylediği şiirin ya İslâm inançlarına aykırı olan putların methiyesini ihtiva etmesinden şiirin müstehcen oluşundan ileri gelmiştir. İffet ve namus duygularını yok eden, ahlâkı bozan, edep dışı kelime ve tasvirler ihtiva eden, dinsizlik, ahlâksızlık, hainlik telkin eden şiir nevileri için bu hadîsin ihtiva ettiği tehdid her zaman doğrudur. Bu itibarla **Ebû Dâvud**'un *Sünen*'inde kaydedildiği gibi bu iki nevi hadîsler arasında bir neshin mevcut oluşundan bahsetmeye lüzum yoktur. **Ebû Dâvud**, c. II, s. 599. Dinî akidelere , örf ve âdetlere, millî duygulara ve değer lere saygısızlığı telkin eden şiirler, sanat bakımından ne kadar üstün olursa olsun her memlekette ve her zaman yasaklanmaktadır. Onun için Hz. Peygamberin de bu nevi şiirleri yasaklamış olmasından daha tabiî bir şey olamaz. İnsanlığa öğrettiği manevî değerleri hafife alan ve müslümanlığı yeren şiir nevilerine müsamaha göstermiş olması düşünülemez.

Şiirin aleyhinde olduğu zannedilen ve aslında şiirin belli bir kısmı ile ilgili bulunan bu gibi hadîsler şiir söylemenin caiz olup olmadığını münakaşa eden bir zihniyetin meydana gelmesine sebep olmuştur. Şiir söylemeyi ve dinlemeyi caiz görmeyen kimselerden başka, "Şiir söz gibidir, şiirin güzeli sözün güzeli, çirkini sözün çirkini gibidir" (*Keşfü'l-hafâ*, c. II, s. 10) hadîsine dayanan telifci bir yol takip edenler de olmuştur. **Hz. Ömer**'in şâir Hâssân'ın mescidde şiir okumasını hoş görmemesi ihtiyatlı ve muhafazakâr tabiatlı kimselerin şiir okumayı endişe ile karşıladıklarının bir tezahürü olarak görünmektedir.

Aslında ***mûsikî*** ile ilgisi yok zannedilen ***şiir*** meselesini burada bahis konusu etmemizin sebebi ekseriya güftelerin ve mûsikîye konu olan sözlerin şiir oluşundandır. Bazan bir bestenin güftesi gayri ahlâkî sözler ihtiva ettiği için o gibi bestelerin dinlenmesi

caiz görülmemektedir. Ayrıca mûsikî muhalifleri şiir aleyhinde söylenen hadîslere dayanarak mûsikînin haram olduğunu iddia ettikleri gibi, mûsikî taraftarları da şiir lehinde olan hadîslere dayanarak mûsikînin helâl olduğunu ifade etmişlerdir. Bundan daha önemlisi Hz. Peygamber zamanında cari bulunan ***mûsikî*** ile ***şiir*** kesin olarak ayrılmış değildir. Bazan mûsikî (ğinâ, teğanni ve terennüm sözleri) şiir yerinde kullanıldığı gibi, bazan da şiir mûsikî manasında kullanılmaktadır. Lisan ve lügat âlimleri ***ğinâ*** kelimesi hakkında bilgi verirlerken ayrıca ve önemle: "ğinâ şiir söylemektir" demektedirler. Onun için şiirle ilgili hadîsleri ve onlara ait kısa açıklamaları buraya aldık. Meselâ Gazzâlî şiirle mûsikî arasındaki münasebeti şu şekilde göstermektedir: "Hz. Peygamber ve sahabeleri zamanında develerin arkasında türküler söylemek Arapların âdeti idi. ***Hudâ*** adı verilen bu türküler hoş seda ve ölçülü seslerle söylenen şiirlerden başka bir şey değildi. Bir sahabenin olsun bu işi tasvip etmediği bilinmemektedir. Tersine bazan develerin hareketini hızlandırmak, bazan da bundan zevk almak için bu gibi türkülerin söylenmesini, bunları söyleyenlerden rica ederlerdi. O halde şiirin; sırf manası anlaşılan, hoş seda ve ölçülü nağmelerle söylenen, insana zevk veren bir söz olduğu lâzım gelir. Çünkü mübah olan parçaların toplamından meydana gelen yekûn da mübahtır. Parçalarda bulunmayan bir mahzur bulundurmadıkça bir mübaha karşı bir mübah eklendiği için o mübah haram olmaz. Şiire güzel nağmelerin eklenmesinde ise hiç bir mahzur yoktur. Zaten bir sözde mahzur bulunursa o sözün ***nesir*** şeklinde olanı da, nazım şeklinde olanı da, nağmelisi de, nağmesizi de haram olur." *İhyâ*, c. II, s. 270.

Bürde Kasidesi

27- *"Suâd (benden ayrılıp) gitti, onun için bugün kalbim derin bir üzüntü içindedir." "Zincire vurulan ve âzâd edilmeyen bir köle haline gelen kalbim onun izindedir." "Suâd (âilesiyle buralardan) göçüp gittiği günün sabahı; gözleri sürmeli, bakışları mûnis, nağmesi güzel bir ceylândan başka bir şey değildi. Suâd, önden bakılınca ince belli, arkadan bakılınca tombul kalçalı idi. O fidan boylu, ne uzun ne de kısa idi. "Gülümsediği zaman kar gibi beyaz ve parlak dişleri görünür." "O*

dişlerin üzerindeki ıslaklık sanki akşam-sabah içilen şarabın kalıntıları." "Ağzındaki ıslaklık derin ve taşlık vadilerden çıkan ve kuşluk zamanına kadar üzerinden şimal rüzgârı geçtiği için buz gibi soğuk bir hale gelen berrak bir su ile köpürtülmüş şarap gibidir."

Sîretü'n-Nebî (S.A.V.), İbn Hişâm, c. IV, s. 939. Mısır, 1963. İbn Hişam'dan başka daha pek çok müellif tarafından nakledilen ve tevatür haddine ulaşan bu kaside ***İslâm edebiyatı***nda ilk olarak yazılan bir ***na't***dır. Kasidenin şâiri meşhur Arap şâirlerinden ve ***müallakât-ı sebâ'*** sahiplerinden **Züheyr'in oğlu Ka'b**'dır. Züheyr'in bir sene boyunca üzerinde çalışarak senede bir kere halka sunduğu kasidelere ***"Havliyyât"*** adı verilirdi. Züheyr ***hikemî (didaktik) kasideler*** yazardı. **Hz. Ömer** onun kasidelerinden çok hoşlanırdı. **Büceyr ve Ka'b** adındaki çocuklarından ikisi de şâirdi. Deve çobanlığı yaparlardı. Ka'b'ın kardeşi Büceyr Hz. Peygambere gelerek müslümanlığı kabul etmişti. Hz. Peygamberin Tâif seferinden dönüşünü takip eden günlerde Büceyr kardeşi Ka'b'a bir mektup yazarak Resulullâh'm Fetih günü Mekke'de daha evvel kendisini hicvetmiş, eza ve cefada bulunmuş olanlardan bazılarını öldürttüğü, geriye kalan **İbn Zeba'**râ ve Hebeyre gibi Kureyş şâirlerinin ise kaçtıklarını bildirerek; eğer canını kurtarmak istiyorsan Allah Resülüne iltica et. Çünkü O pişmanlık duyarak kendisine sığınanlardan hiç bir kimseyi öldürmemektedir, eğer bunu yapmazsan istediğin yere git, demişti. Kardeşinin müslüman oluşuna ve kendisini İslâmiyete davet edişine çok sinirlenen Ka'b yazdığı bir kaside ile kardeşini ve İslâmiyeti ağır bir dille hicvetmiş ve âdeta hakaretler yağdırmıştı. Bu kasideden haberdar olan Hz. Peygamber Ka'b'ın kasidesine bir kaside ile cevap verdi. Büceyr'in kasidesi Ka'b'a ulaşınca, dünya başına yıkılmış gibi oldu. Çok üzülen ve çok korkan Ka'b, kabilesinden kendisini himaye etmelerini istedi. Fakat isteği kabul edilmedi. Bunun üzerine şaşırıp kaldı. Yakınlarının tavsiyesine uyarak Medine'ye geldi, burada bir tanıdığının yanında misafir oldu. Sabah olunca ev sahibi ile camiye geldi, sabah namazında Hz. Peygamberin huzuruna vardı, diz çöktü, ellerini Onun ellerinin üzerine koydu ve şahsen kendisini tanımıyan Hz. Peygambere: "Yâ Resulullâh, Ka'b b. Züheyr'ı yaptıklarına pişman olmuş, müslümanlığı da kabul etmiş, özür dilemek için huzuruna getirsem özrünü kabul eder, kendisi-

ne emân verir misin? diye sordu. Hz. Peygamberden, evet, cevabını alınca, Ka'b b. Züheyr benim, demişti. Bu hadiseyi seyreden ensardan biri, müsaade et de şu Allah düşmanının boynunu vurayım Yâ Resulallâh diyerek Ka'b'ın üzerine atıldı. Fakat Hz. Peygamber ona engel oldu. Bunun üzerine Ka'b, Hz. Peygamberi methetmek için hazırladığı kasidesini irticalen okumaya başladı. Hz. Peygamber okunan kasideyi büyük bir ilgili ile dinledi. Buna çok memnun oldu. Okadar ki daha kaside bitmeden üstündeki ***Bürde***'sini çıkararak Ka'b'ın sırtına geçirmekten kendini alamadı. Onun için bu kasideye ***Bürde Kasidesi*** adı verildi. Bkz: *İbn Hişâm*, c. IV, s. 938.

Kaside; kadın, aşk ve şarap tasvir eden ve adına ***Nesîb***, ***Teşbîb*** ve ***Tağazzül*** denilen beyitlerle başlamaktadır. Kasideye adını veren Süâd, şâirin sevgilisi veya amcasının kızı, kendisinin uzun bir zamandan beri ayrı düştüğü eşi, veya Leylâ gibi hayâlî bir kadın, veyahut da devesi idi. Eskiden cahiliye devrinde dinleyicinin ilgisini çekmek için kadın, aşk ve şarap tasvir eden beyitlerle kasideye başlamak âdetti. Ka'b bu edebî geleneğe uyarak kasidesine başlamış, lâfza değil manaya bakan Hz. Peygamber de bunu normal karşılayarak kasidenin güzelliğinden zevk almıştı. Şâir; vedâ sabahı gördüğü sevgilisini, hoş nağmeli (eğannü), tatlı bakışlı (ğadîdü't-tarfi) sözleri sürmeli (mekhûl) ceylana benzetmektedir. Sonra kendisine doğru gelen sevgilisinin zarif ve ince belli, arkasını dönünce de tombul kalçalı bir görünüşü olduğundan bahsetmekte ve uzunluğundan veya kısalığından şikâyet edilmesine imkân olmayan bir fidan boya sahip olduğunu anlatmaktadır. Kasidenin diğer beyitleri ise şarap (râh) ı tasvir etmekte ve sevgilisinin kar gibi dişleri üzerinde bulunan ıslaklığı ve tükrüğü derin vadilerden çıkarılmış, gece şimal rüzgârlariyle soğutulmuş temiz bir su ile köpürtülmüş şaraba benzetmektedir.

Müslüman âlimler sözü güzelleştirmek (tahsîn-i kelâm) hoş ve cazib şekle sokmak (telmîh), şiiri dokunaklı ve ince bir hale getirmek (tarkîkü'ş-şi'r) ve bir sanat gösterisi yapmak için kadın ve şarabın vasıflarından bahsedildiğini ileri sürmüşlerdir. İzz b. Abdüsselâm tefsirinde şöyle demiştir: "Şiir söylemeye ve teşbîhler yapmaya izin verilmiştir. **Ka'b b. Züheyr** Hz. Peygamberin huzurunda Bânet Süâd diye meşhur olan kasidesini okudu. Hz. Peygamber bu kasideyi tasvib ederek dinledi, hiç bir noktası-

nı tenkit etmedi. Kasidenin içi istiare ve teşbinhlerle dolu idi. Hatta bu kasidede tükrük şaraba benzetilmişti. Halbuki o zaman şarap haram kılınmıştı. Lâkin şarabın haram kılınışı onlara göre hoş oluşuna engel değildi. Zaten onlar şarabı hoş ve güzel,göre göre terkettikleri içindir ki büyük ecir almışlardı." İbn Abdilber, şiirin güzelliğini ilim ve akıl sahiplerinden hiç biri inkâr edemez. Hiç bir sahabe, hiç bir âlim ve hiç bir örnek insan yoktur ki ya bir şiir söylememiş veya misal olmak üzere zikretmemiş veyahut da dinleyip de buna rıza göstermemiş olsun, demiştir. Başka bir âlim ise; eski ve yeni âlimlerden hepsi şarapla ilgili *teşbih* ve *istiare*lere şiirlerinde yer vermişlerdir. Hatta ilim ve zühdü dillere destan olan *Ebû İshâk eş-Şirâzî* bir kere reislerden birine bir şiir okumuş, şiirde şaraptan bahsetmişti. Reis, Hoca efendi Allah uzun ömürler versin ama sen şarabı mübah kıldın, deyince, Hoca; benim maksadım cennetteki şaraptır, demişti. İmâm et-Taberânî'nin Tâbîîn ve Teba-i tâbîîn'e ait gazelleri toplayan hacimli bir eseri bulunduğu bilinmektedir. İbn Hacer Heytemî, *Kef-fu'r-ruhâ'*, c. I, s. 23. Heytemî, *ez-Zevâcir an iktirafi'l-kebâir* adlı eserinde ***teşbîb***, ***nesîb***, ***hiciv*** ve ***şiir*** gibi şeyleri günah-i kebâirden olmak üzere zikretmektedir. c. II, s. 175, 177.

Fıkıh âlimlerinin ne derece şiir aleyhinde bulunduklarını anlamak için şu fetvaya bakmak kâfidir:

Mesele: Zameane şairlerinin hüsniyâta ve hicviyâta mütaallık şiir dimeleri helâl mıdır?

Cevap:

Terket hevây-i şiir ki sevdâ-i hamdır.

Sihr-i helâl olsa da anı dimek haramdır.

Fetâvay-i Ebû's-Suud, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no 388, varak 386 a.

Genel olarak fıkıhcılar bu konuda: "Şiir söylemek ve bazı hallerde türkü söylemek mübahtır, ancak şiir ve türkülerin şarap ve saç, yanak, dudak, diş göz, kaş, kirpik, bel, kalça, bacak, baldır, göğüs ve boy gibi kadına ait vasıflar ihtiva etmemesi lâzım gelir" demektedirler. Bu hususların şiir, türkü ve şarkılarda bulunmasını caiz gören sûfiler ise bu görüşlerinden dolayı sert tenkitlere maruz kalmaktadırlar. Fakat mutasavvıflara bu yönden yöneltilen yenme ve kötülemelerin haklı olduğunu söylemeye imkân yok-

tur. Kadın ve şarap tasvirine ait hususların şiir ve türkülerde yer almasını caiz görmeyenler bu gibi tasvirlerin insanları şarap içmeye ve kadınlarla gayri meşru ilişkiler kurmaya teşvik ettiğinden bahs etmektedirler. Fakat Kur'ân'da müminler için cennette şarap ırmaklarının bulunduğundan (Muhammed sûresi, 15), ins ve cin eli dokunmadık, yakut ve mercana benzeyen tatlı bakışlı ve gönül alıcı cariyelerin mevcudiyetinden (Rahman, 56, 57, 58), yeni yetişkin, genç ve birbirleriyle yaşıt bakire kızlardan (Vâkıa, 35, 36, 37), göğüsleri tomurcuklanmış (Nebe, 33) inci gibi iri gözlü hûrîlerden, (Vâkia, 22) ellerinde dolu kadeh bulunan gilmân ve vildandan (Vâkia, 17, 18; Nebe, 34) bahsedilecek, bu âyetler aşkla ve şevkle dinlenecek, kimsenin aklına, kötü bir şey gelmeyeceği, fakat aynı hususlar mutasavvıfların ***münacaat, na't, ilâhî, dua*** ve ***şiir***lerinde bulundu mu, bu caiz olmayacak, haram sayılacak, insanı içkiye teşvik ettiği, halkı ahlâksızlığa, iffetsizliğe, sefahete, gençleri baştan çıkarmaya, onlara şehvet ve nefsaniyet arzularını kuvvetlendiren fikirler telkin etmeye, fuhuş ve zinaya kışkırtmaya sebep olduğu iddia edilecek. Her halde şairler ve mutasavvıflar için bu nevi teşbih ve istiarelerin kullanılması bir kusur değil, bir meziyet olsa gerektir. Şair ve sûfîler bu gibi teşbih ve istiareleri kullanırken Hz. Peygamberin huzurunda yapılan işten başka bir şey yapmış olmuyorlar. Örnekleri âyet ve hadîslerde bulunan teşbih ve istiarelerin yeni ve orijinal şekillerini ortaya koymuş oluyorlar. İlk defa söylenmiş bir naat olan ***Bürde kasidesi***nin ***nesîb, teşbîb*** ve ***tağazzül*** bakımından da müslüman şair ve sûfîler için bir model teşkil edeceği pek tabiîdir. Nitekim sahabe zamanından itibaren bu gibi ***temsil, teşbih*** ve ***istiare***ler hem dinî ve hem de din dışı şiirlerde bol bol kullanılmıştır.

Fuzûlî, Hz. Peygamberi meth için yazdığı meşhur ***Su Kasidesi***'nde:

Men lebin müştakiyem, zühhâd kevser tâlibi.
Nitekim meste mey içmek hoş gelir, huşyâre su.

"Ben senin dudaklarının özlemi içindeyim. Zâhidler ve sofular ise kevser istemedeler. Bu da pek tabîdir. Çünkü benim gibi sarhoşlara aşk şarabı içmek, ayıklara ise su içmek hoş gelir." Derken hem kadınların vasfı olan dudaktan, hem de şarap ve sarhoşluktan bahsetmekte, bu gibi ***mecaz*** ve ***kinaye***lerden faydalanarak Hz. Peygamberi övmektedir. Aşağı yukarı bütün şâir sûfîler her ko-

nuda bu gibi ***teşbih, istiare, mecaz*** ve ***kinaye***leri rahatlıkla ve çok serbest bir şekilde kullanmışlardır. Zaman zaman bu hususta o kadar ileri gidilir ki, gerçekten bir kadın tasviri veya şarap tavsifi mi yoksa ilâhî ve dinî aşk tasviri mi yapıldığı kestirilemez.

Din dışı şiirlerde ise bu gibi tasvirlere daha çokrastlanır. Kasidelerde ***kadın, aşk*** ve ***şarap*** tasvir etmek için ***nesîb, teşbîb*** ve ***teğazzül*** adı verilen özel bir bölüm ayrılır.

Esdi nesîm-i nev'bahâr açıldı güller subh–dem
Açsun bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm ı Cem
Dönsün yine paymâneler olsun tehî hum'hâneler
Raks eylesün mestâneler mütribler ettikçe neğam
Lütfeyle sâkî nâzı ko mey sunki kalmaz böyle bû
Dolsun surâhî-vü sebû boş durmasın peymâne hem.

diyen büyük kasideci **Nef'î** bu gibi beşerî hisleri şiirlerinde başarılı bir şekilde terennüm etmişlerdir. ***Gazel*** denilen şiir nevinin konusu esasen bu gibi duygulardır. Kadın, şâirler için en önemli ilham kaynaklarından biridir. Edebiyat sahasında büyük bir önemi bulunan edebî eserlerden mühim bir kısmı kadından ilham alınarak meydana getirilmiştir. Edebiyatımızın da bir kısmı kadından ilham alınarak meydana getirilmiştir. Türk edebiyatında önemli bir yeri bulunan ***Makber***'i **Abdulhak Hâmid**'e ilhâm eden **Fatma Hanım** olmuştur.

Kadın, aşk, şarap gibi tasvirler ihtiva eden şarkı ve türküleri söylemenin veya dinlemenin dinî hükmü hakkında **Gazzâli** şu mühim malûmatı vermektedir: "Âşıkların; kendilerini teselli etmek, aşk ve şevklerini coşturmak için dinledikleri mûsikî helâl olan semâm 6. nevidir. Mûsikî dinlerken sevgilisini temaşa ediyorsa mûsikî onun aşk ve şevkini coşturur. Bu nevi mûsikîde her ne kadar elem varsa da sevgiliye vüslat ümidi buna eklenince bir nevi zevk hasıl olur. Çünkü ümit zevk, ümitsizlik ise elem verir. Ümitten hasıl olan zevkin kuvveti, ümit edilen şeye duyulan iştiyak ve hasret nisbetinde olur. Şu halde bu gibi hallerde dinlenen mûsikî aşk hislerini coşturur, şevk duygularını kaynatır, sevgilinin güzel vasıflarını sayıp durmak suretiyle vüslat ümidinden hasıl olan zevki arttırır. Eğer özlemi duyulan kimse, kendisiyle vüslat halin-

de bulunmak mübah olan kimse ise bu gibi şeyler helâldır. Meselâ eşine veya cariyesine âşık olan kimse bunlar tarafından söylenen mûsikîyi can kulağiyle dinleyebilir. Böylece sevgilisini temaşa etmekten hasıl olan zevk kat kat artar. Sevgilisini seyrettiği için göz, mûsikîsini ve nağmesini dinlediği için kulak, konusu vüslat ve hicran olan şiirlerin hoş manalarını anladığı için gönül haz ve nasibini alır. Böylece zevkler birbirini kovalar. Bu ise istifade edilmesi mübah olan dünya nimetlerinden başka bir şey değildir. Zaten "dünya dediğimiz şey de oyun ve eğlenceden ibarettir." (En'am, 32) ve bu zevkler de o neviden bulunmaktadır. Aynı şekilde bir kimseye cariyesi darılsa veya her hangi bir sebeple araları açılsa o kimse mûsikî ve terennüm ile vüslat ümidinin zevkini uyandırmak ve şevkini kamçılamamak için *semâ* yapabilir. Fakat cariyesini sattıktan veya boşadıktan sonra böyle şeyler yapması artık ona haram olur. Çünkü temaşa ve vüslat suretiyle gerçekleştirilmesi caiz olmayan özlemi tahrik etmek mübah değildir."

"Bir kimsenin; zihninde bir oğlan (sabi) sureti canlandırması veya bakılması helâl olmayan bir kadın hayal etmesi, sonra dinlediği şarkı ve türküde geçen vasıfları tasavvurundaki oğlan veya kadının vasıfları olarak anlaması haramdır. Çünkü bu gibi hususlar, işlenmesi haram olan fiillerle alâkalı bulunan düşünceleri tahrik eder. Varılması mübah olmayan neticelere davet eden arzuların uyanmasına sebep olur. Gençler arasında çıkan âşık ve sefihlerin çoğu şehevî arzuların coştuğu bir zamanda bu gibi hususları açığa vurmaktan çekinmez. Bu gibi şeyler onlar hakkında haramdır. Zira, bu iki taraf için de bir illet (zehir) dir. Yoksa mûsikînin kendisine göre haram değildir. Bundan dolayıdır ki bir Hakîme, aşk nedir? diye sorulunca: "İnsanın beynine çıkan bir dumandır. Cinsî münasebet bunu yok eder, mûsikî ise coşturur." diye cevap vermişti." *İhyâ*, c. II, s. 277.

"Bir güzellik o güzelliği idrâk eden duyu organı için sevimlidir. Allah güzeldir, güzeli sever. Gerçek manada güzel sadece Allah olduğu için hakikî anlamda aşk ona mahsustur. Bu güzellik ve bu güzelliğe duyulan aşk ortaklık kabul etmez. Bu aşk emsalsiz ve ikincisi bulunmayan bir aşk olduğu için aşk deyiminin ondan başkası için kullanılması hakikat değil, mecâzdır. Eksik olan ve eksik olduğu için de hayvan derecesine yakın bulunan kimse, aşk denilince derinin deriye değmesi ve cinsî arzuların tatmininden

başka bir mana anlamaz. Eşeklere benzeyen bu gibi kimselerin yanında aşk, şevk, vüslat ve üns gibi tâbirleri kulanmaktan sakınmalıdır. Bu deyimleri ve manalarını onlardan korumalıdır. Tıpkı hayvanlara ot, yaprak ve sap verilip nergis ve reyhan gibi çiçekler onlardan muhafaza edildiği gibi." *İhyâ*, c. II, s. 278.

"Kadınların boyları, bosları, yanakları, saçları v.s. gibi hususlarla ilgili olarak yapılan teşbih demek olan ***nesîb***'e gelince: Bunun dinî hükmü üzerinde çeşitli görüşler vardır. Fakat doğru olan görüşe göre nesîb, müzikli olsun veya olmasın söylenmesi (nazmı) ve okunması (inşâdı) haram değildir. Fakat nesîb dinleyen bir kimsenin burada geçen hususları muayyen bir kadının vasıfları olarak anlamaması lâzımdır. Eğer belli bir kadının vasıfları olarak anlayacaksa eşi veya cariyesi gibi kendisine helâl olan bir kadının vasıfları olarak anlaması gerekir. Eğer yabancı bir kadının vasıflarını olarak anlarsa bu gibi şeyler üzerinde düşündüğünden ve bunu böyle anladığından dolayı günaha girer. Bu özellikteki kimselerin prensip olarak kendilerini mûsikîden korumaları lâzım gelir. Çünkü aşkın hakimiyeti altında bulunan bir kimse, münasip düşsün düşmesin işittiği her şeyi aşkı ile ilgili görür. Zaten hiç bir söz yoktur ki, istiare yolu ile başka manalarda anlaşılması mümkün olmasın. Bir kimsenin kalbinde hâkim olan Allah sevgisi olursa ona; zülfün siyahlığı küfrün karanlığını, ışıl ışıl olan yanakların parlaklığı imânının nûrunu, vüslatın anılması Allah'a kavuşmayı, hicrânın zikredilmesi kötü huylu insanlar zümresinde bulunduğu için Allah'la kendisi arasında bir hicabın mevcut olduğunu, vüslat zamanında insanın zihnini allak bullak eden ***rakîb*** adının söylenmesi Allah'a ünsiyet halinde olma durumunu alt-üst eden dünya gâilelerini ve dertlerini hatırlatır. Bu hatırlama işi o kadar ani ve hızlı olur ki üzerinde düşünmeye ve teşbihin manasını tayin etmeye hiç lüzum hissedilmez. Daha doğrusu kalbte ve zihinde hangi fikir ve manalar varsa işitilen sözlerden derhal bunlar anlaşılır. Nitekim şeyhlerden biri çarşıdan geçerken bir satıcının: "Hıyâr (salatalık) ın on tanesi bir habbeye, diye bağırdığını işitmiş ve derhal vecde gelmişti. Kendisine bunun sebebi sorulunca on tane hıyâr (hayırlı insanlar) ın değeri bir habbe olunca, şırâr (şerli insanlar) m kıymeti ne olur? Diye cevap vermişti. *İhyâ*, c. II, s. 280. "Kalbi ilâhî aşk âteşi ile yanan bir kimsenin vecdi anlayışına göre, anlayışı da tahayyülüne göre olur. Böyle bir şey tahayyül et-

mek için kendi maksad ve muradının şâirin maksadına uygun olması da şart değildir. Şu halde kelimelerin değiştirilmesinde büyük bir fayda yoktur. Hatta bir kimsede galib ve hâkim olan beşerî aşk ise hangi lâfızla olursa olsun mûsikîden kaçınması lâzım gelir. Fakat bir kimse muhabbetüllâhın galibiyeti ve hakimiyeti altında bulunuyorsa lâfızların başka oluşu ona zarar vermez, yüksek himmetine uygun hoş manalar anlamasına engel olmaz." *Ihyâ*, c. II, s. 280. Gül gibi, çiçek gibi hoş ve lâtif olan mûsikînin hayvanlar seviyesinde bulunan insanların istismarından ve süflî arzularına âlet etmelerinden korunması lâzımgeldiğini söyleyen Gazzâlî'nin bu fikirleri tasavvufun bu konudaki anlayışının veciz bir ifadesi olarak kabul edilmelidir. Mevlânâ bir rubâîsinde bu hususu şöyle ifade eder:

Her çiz kî ân hoş'est nehy'est mûdâm
Tâ mî'neşeved delîl-i în merdüm-i âmm
Ver'ne mey-ü, çengü, sûret-i hûbânû, semâ'
Ber hâss helâlest—û ber âmm harâm.

"Halk tabakasından olan kimselere delil olmasın, onların süflî arzularına halet edilmesin diye hoş ve güzel olan her şey devamlı olarak menedilmiştir. Yoksa mey içmek, çeng çalmak, güzel sevmek ve güzelin yüzüne bakmak, mûsikî dinlemek yüksek zümreden olan seçkin zevat için helâldır, halk için haram ise de." Görüldüğü gibi Gazzâli'de fikirler Mevlânâ'da daha çok mecazların içine görülmektedir.

Mübah eğlenceler ve spor

28- *"Müslüman bir adamın; sadece yayı ile ok atması, atına eğitim yaptırması ve hanımı ile sevişmesi müstesna bütün eğlenceleri batıldır. Bu üç nevi eğlence ise batıl değil, haktır."*

Muhtelif kaynaklarda farklı şekillerde rivayet edilen bu hadîs, mûsikî ve raks muhalifleri tarafından kullanılan en kuvvetli delildir. Hemen hemen bütün fıkıh kitaplarında mûsikînin haram olduğunu göstermek için bu

hadîs zikredilmekte, mûsikînin hadîsteki istisnaların haricinde kaldığı belirtilmekte ve bundan dolayı da batıl ve haram olması lâzımgeldiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hadîste geçen sınırlayıcı kaydın ve batıl kelimesinin -çok hatalı da olsa da- maksatlarına uygun bir şekilde tefsir ve izah edildiği görülmektedir.

Kaynaklar: *Tirmizî*, fezâilü'l-cihâd bâbü mâ câe fî fazli'r-remyi fî sebili'llâh. *Ibn Mâce*, Kitâbü'l-cihâd bâbü'r-remyi fî sebili'llâh, c. II, s. 940. **Zeynüddîn Irâkî**, *el-Müğnî*'de "Bu hadîs ashab-ı sünen, yani *Tirmizî*, *Nesâî*, *Ebû Davud* ve *Ibn Mâce* tarafmdan rivayet edilmiştir. Fakat hadisin senedinde ızdırâb var, bu muzdarib bir hadîstir." demektedir. *Ihyâ* kenarı, c. II, s. 283. "Bir veya birden fazla ravilerin muayyen bir hadîsin ibaresini ve senedini değişik şekillerde rivayet etmeleri ve bu farklı rivayetlerden birini diğerine tercih etmenin mümkün olmaması haline ızdırap, böyle bir hadîse de muzdarib hadîs adı verilmektedir. Muzdarib hadîs, ravilerin zabt bakımından eksik ve kusurlu olduklarına delâlet ettiği için zayıf bir hadîstir." **Ahmed Naim**, *Tecrid Tercümesi*, c. I, s. 304. Gerçekten de bu hadîs, hadîs kitaplarının cihad bölümünde ve ***atış eğitimi*** ile ***at talimi*** bahsinde rivayet edilmekte, fakat her hadîs kitabında öbür kitablardan bir hayli farklı bir şekilde nakledilmektedir. Meselâ **Nesâî**'nin *Sünen*'inde c. VI, s. 23 de *ok atışı* talimleri yapmanın faziletinden bahsedilmekte, fakat diğer eğlence nevilerinin batıl olduğundan bahsedilmemektedir. *Müslim*, Kitâbü'l-cihad, c. III, s. 1492 de at yelesinde hayrın bulunduğundan, Kitâbü'l-emâret, c. III, s. 1522 de atış temrinleri yapmanın fazilet ve lüzumundan bahsetmekte fakat eğlencenin batıl olduğuna temas etmemektedir. *Ebû Davud* da metinde geçen üç eğlence nevine temas etmekte fakat bunun dışında kalan eğlence çeşitlerinin batıl olduğunu zikretmemektedir. Bkz: *Ebû Davud*, Kitabü'l-cihad, bâbün fi'r-remy, c. II, s. 12. Bazıları bu hadîsin değişik rivayet şekillerini bir araya getirerek ve rivayetleri yekdiğeri ile tamamlayarak daha derli-toplu bir metin meydana getirmişlerdir. Rivayetleri birbiriyle tamamlayarak parça bohça haline getirilen metin şöyledir: **"Ukbe b. Amir'**den nakledildiğine göre Nebî (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır: "Şüphesiz ki Allah (düşmana atılan) bir ok sebebiyle üç kişiyi cennetine kor: hayır ve sevap ümid

ederek bu oku yapan sanatkâr, bu oku satın alarak Allah yolunda cihad yapan bir gaziyi donatan, bu oku Allah yolunda savaşırken kullanan. ***Atıcılık*** ve ***binicilik*** öğreniniz. Fakat atıcılık öğrenmemiz sizin için binicilik öğrenmenizden daha hayırlıdır. Üçü müstesna insanoğlunun bütün eğlenceleri batıldır: ***ok atmak, at eğitmek, zevce ile sevişmek,*** bunlar hak olan eğlencelerdir." Bu hadîste geçen atıcılık ve binicilik *Kütüb-i Sitte*'de en açık bir şekilde zikredilmişir. Fakat eğlencenin sınırlanması ve batıl sayılması sadece birkaç kaynakta geçmektedir. Hadîs derleyen kaynaklar metnini verdiğimiz hadîsi aynen zikretmekte ve sonra da; bu hadîs *Tirmizî, Nesâî, Ebû Davud, Ibn Mâce* ve *Imam Ahmed* tarafından rivayet edilmiştir. Demektedirler. Bkz: *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 89. İnsan bu nevi atıfların doğruluğuna inansa da bahis konusu kitaplarda bu hadîsin zikredilen metnini arasa nafile bir sürü zaman ve emek kaybetmiş olur. Her ne ise bu hadîs zayıf bir hadîstir, senedde geçen ravilerin münker olduğundan bahsedilerek haklarında dedikodu yapılmıştır. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 89. Bundan dolayı delil olma kuvvetinde değildir. İbn Hazm'ın da belirttiği gibi düzme bir hadîs olması da mümkündür. Sahih bir senedi bulunmayan bu zayıf hadîsin doğru olduğu kabul edilse bile metinde belirtilen istisnaların haricinde kalan bütün oyun, eğlence ve mûsikî nevilerinin batıl ve haram olduğu manası bu hadîsten anlaşılmaz. Bir kere hadîs cihada teşvik konusunda vârid olmuştur. Bu ve benzeri hadîslerin hadîs kitaplarının cihad bahsinde zikredilmiş olması bu hadîsin nasıl bir hava içinde ve ne gibi bir gaye için söylendiğini açıkça göstermektedir.

Bu hadîse göre eğlenceler ikiye ayrılmaktadır: a) Hak olan eğlence atıcılık, ***binicilik*** ve zevce ile oynaşma ve sevişme. b) Bâtıl olan eğlence bu üç hususun dışında kalan bütün oyun ve eğlenceler. Şimdi şu soruyu soralım: Acaba savaşa hazırlık için at eğitmek, binicilik ve atıcılık egzersizleri yapmak bir oyun ve eğlence midir? Her halde bu sorunun cevabı: "İnsan öldürmek ve memleket tahrimb etmekle sonuçlanan savaşa hazırlıktan daha ciddî dünyada hiç bir iş yoktur" hükmü olacaktır. Bundan anlaşılmaktadır ki, en ciddî iş olan harbe hazırlık için yapılan atıcılık ve binicilik gibi eğitim faaliyetlerine mecaz yolu ile hadîste "eğlence" tâbir edilmişir. Yakın bir gelecekte mi, yoksa uzak bir gelecekte mi vukua geleceği bilinmeyen harp hazırlıklarının sağladığı fayda hemen göz-

le görülmediği ve ilk nazarda bir eğlence manzarası arzettiği için hadîste bu nevi realitelere ve ciddî işlere mecazen eğlence adı verilmiştir. Yoksa oyun ve eğlence bahsinde bu hadîsin sınırlayıcı hükmü esas alınsa İslâm'da hiç bir eğlence caiz değildir, sonucuna varılır. Çünkü atıcılık ve binicilik eğlence olmakla ilgisi bulunmayan en ciddî bir iştir. O zaman tek eğlence olarak zevce ile mülâğebe ve müdâabe (sevişme ve oynaşma) nevi kalmaktadır.

"Üç husus müstesna müminin bütün eğlenceleri batıldır" deyiminden takyîd ve inhisâr manası çıkarmak da çok yanlıştır. Çünkü hadîste bahis konusu edilen üç nevi eğlenceden başka daha pek çok eğlence nevilerinin meşrû ve mübah olduğu çok sahih hadîslerde ifade edilmiş bulunmaktadır.

a) Düğünde, bayramda ve sefer dönüşü v.s. gibi zamanlarda *çalgı çalma*nın veya çalınan çalgı ve söylenen türküleri dinleminin ve böylece eğlenmenin mübah olduğu sahih hadîslere dayanılarak yukarda gösterilmiştir.

b) Habeşlilerin yaptıkları gibi harp oyunları oynayarak veya bunu seyrederek eğlenmek mübahtır.

c) Avlanmak suretiyle eğlenmek ve *av sporları* yapmak mübahtır. Bu hususun sadece caiz olması bir yana aynı zamanda Mâide sûresinin 2. âyetinde tavsiye edildiği görülmektedir.

d) *Yüzmek* suretiyle eğlenmek ve spor yapmak mübahtır. Hadîste: "Çocuklarınıza yüzücülük ve atıcılık öğretiniz." Başka bir hadîste: "Çocuk için en hayırlı eğlence yüzme, kızlar için ise yün eğirmektir" denilmiştir. *Keşfü'l-hafâ*, c. II, s. 68. *Makasidü'l-hasene*, 289.

e) *Koşu* ve *yarış* da meşru ve mübah olan eğlencelerdendir. Bir sefer esnasında **Hz. Âişe** ile Hz. Peygamber bir koşu yapmışlardı. Müsabakada Hz. Peygamber'i, Hz. Âişe geçmişlerdi. Bir müddet sonra bir daha yarışa çıkmışla, fakat, Hz. Âişe şişmanladığı için bu sefer Hz. Peygamber onu geçmişlerdi. Müsabaka sona erince Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye: "Bu birincilik o birinciliğe karşılıktır" demişlerdi. *Ebû Davud*, Kitâbü'l-cihâd, c. II, s. 28. *Müsned*, *Neylü'l-evtar*, c. VIII, s. 95. **Seleme b. el-Ekvâ**, Hz. Peygamberin muvafakatı ile bir defa ansardan bir zat ile Medine'ye kadar koşmuşlardı. *Müslim*, *Müsned*, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 95. Hz. Peygamber at koşullarına da katılmış ve baş olan ata mükâfat vermiş-

ti. Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud, Nesâî, Neylü'l-evtâr, c. VIII, s. 81. Bir kere Hz. Muhammed'in atı yarışlara iştirak etmiş ve yarışı kazanmıştı. Hz. Muhammed atının bu muvaffakiyetinden fevkalâde memnun olmuştu." Asr–i saadet tarihi, c. II, s. 797. Hz. Peygamberin daima birinci olan Adbâ isminde bir devesi vardı. Bir müsabaka esnasında bir bedevî gelmiş, yarışlara atılmış ve birinci olmuştu. Bütün müslümanlar bu hadîseye çok üzüldüler ve üzüntülerini: "Bedevînin devesi Adbâ'yı geçti" cümlesini tekrarlayarak ifade ettiler. Hz. Peygamber ise: "Dünya hayatı işte böyledir, ikbâl vererek yükselttiği her şeyi alçaltır." Dedi ve üzüntüsünü ifade etti. Buhârî, Müsned, Neylü'l-evtâr, c. VIII, s. 83.

f) *Güreşmek* veya *güreşi seyretmek* suretiyle eğlenmek de mübah ve helâl olan eğlencelerdendir. Hz. Peygamber bir defa **Rükâne** adında bir pehlivanla güreşmiş ve onu yenmişti. *Ebû Davud*, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 96. Kaynaklar bu hususta şu bilgiyi vermektedir: Bir gün Hz. Peygamber el-Bathâ denilen bir mevkide bulunurken **Rükâne** yanına geldi ve: Yâ Muhammed, benimle güreş tutabilir misin? dedi. Hz.Peygamber; yenersem ne var? diye sordu. Bir koyun, cevabını alınca güreş başladı. Fakat çok geçmeden Hz. Peygamber Rükane'yi yenmişlerdi. **Rükâne** tekrar tekrar güreşmek istemiş, fakat her defasında da yenilmişti. Netice olarak Rükâne, Yâ Muhammed, şimdiye kadar kimse benim sırtımı yere getiremedi, beni yenen sen değilsin (sahip olduğun manevî güçtür) dedi ve müslüman oldu. Hz. Peygamber de koyunu kendisine iade etti. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 96.

Örneklerden açıkça anlaşılmaktadır ki bahis konusu hadîs, helâl olan eğlenceleri üçe inhisar ettiren ve bunun dışında kalan eğlencelerin hepsini yasaklayan bir hadîs değildir. "Münafığın âlameti üçtür: yalan söyler, sözünden döner, emanete hiyanetlik eder." meâlindeki hadîs "Münafığın üçten fazla âlameti yoktur" manasına gelmediği ve münafığın âlametini üçe inhisar ettirmediği gibi, bu hadîs de müslümanın üç eğlenceden başka meşru eğlencesi yoktur manasına gelmez. Bkz: *Ihyâ*, c. II, s. 283.

Mûsikî muhalifleri hadîste geçen Bâtıl kelimesine de haram ve zararlı gibi oldukça ağır manalar vermişlerdir. Hatta bu manayı küfre kadar götürenler vardır. Bu yüzdendir ki, ***mûsikî*** meselesi fıkıh usulü ilmi ile de irtibâtlandırılmıştır. Fıkıhcılara göre ***mûsikî*** zararlı olmasa bile "abes" tir. Abesin manası bir gaye için ve bir

hikmete göre yapılmayan faydasız iş demektir. Fıkıhcılara göre insan fiili ya zararlı, ya abes, ya da faydalı olur. Şeriat faydalı olan amel ve fiilleri emretmiş, öbürlerini yasaklamıştır. Bu sonuca hangi mantık ve istidlâl tarzı ile varıldığını göstermek için bir örnek verelim: Şeriat çirkin (kabîh) olan her şeyi nehyetmiştir. Nehy, nehyedilen şeyin çirkinlik vasfı itibariyle iki kısımdır: a) li'aynihi kabîh, yani özü ve esası itibariyle çirkin olan şeyler: küfür, yalan ve abes gibi. b) Li'ğayrihi kabih olan şeyler, cuma için ezan okunurken alış-veriş yapak ve gasbedilen toprakta namaz kılmak gibi. **Fahrülislâm Pezdevî**, *Usûl-ı Pezdevî*, **Abdülaziz** Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, c. I, s. 29. İst. 1307. Bu örnekte dikkat edilmesi lâzım gelen husus abes (faydasız) fiilin küfür ve yalan gibi en ağır günahlarla aynı değerde tutulmuş olmasıdır ki, diğer usûl-ı fıkıh âlimleri de aynı görüşü tekrarlamışlardır. Bu temel fikirden hareket edilerek mûsikî dinleyen veya söyleyen kimselere kâfir denilmiştir. Nitekim ilerde izah edilecektir.

Buna karşılık mutasavvıflar ve mûsikîye taraftar olanlar bu veya diğer hadîslerde geçen bâtıl kelimesini bir hayli yumuşatmışlar ve bu kelimenin her zaman haram karşılığı olarak kullanılmasının yanlış olduğunu belirtmişlerdir. "Bu hadîste geçen bâtıl kelimesi haram değil, faydasız manasında kullanılmıştır. Nitekim Habeş oyuncularını seyretmek bu üç nevi eğlencenin dışında kaldığı halde haram bir eğlence değil idi. Onun için sayısı sınırlı olan meşrû eğlencelere kıyas yolu ile daha başka eğlenceler de ilâve edilir. Bu durum gösterir ki bâtıl kelimesi ile tavsif etmek câiz görülse bile bahçelerde gezinmek ve kuş seslerini ve ötüşlerini dinlemek müslümanlar için haram değildir." *Ihyâ*, c. II, s. 283. "*Mûsikî*ye eğlence (lehv) diyorlar, bu doğrudur, ancak sırf eğlence olması itibariyle eğlence haram değildir. Eğer eğlence sözü ile yapılmasında fayda olmayan fiil kasdediliyorsa buna da cevabımız şudur; bir insan günde yüz defa elini başına koymayı itiyad edinse bu abes ve faydasız bir harekettir, fakat haram değildir. Allah Teala, abes ve faydasız yere yemin etmek demek olan lağv kabilinden yeminlerden dolayı bile insanları muahaza etmemektedir. (Bakara, 225; Mâide 89). Yemin yolu ile, fakat kasıdsız ve niyetsiz Allah'ın isminin faydasız bir şekilde zikredilmesi bile kınanmayı ve sorumlu olmayı gerektirmezken raks ve şiir nasıl müahezeyi icabettirir? Hulasa bâtıl sözü haram demek değildir, faydasızdır, demektir. Bir kimse hanımına: kendimi sana sattım, dese hanımı da seni sa-

tın aldım, dese sevişme, eğlenme ve hoş vakit geçirme gayesiyle yapılan bu akit batıl bir akittir, fakat -şeriâtın menettiği temlik kastedilmedikçe haram değildir. *İhyâ*, c.II, s. 281.

Suyûtî, *Te'yîdü'l-hakîkati'l-aliyye* adlı eserinin semâ bahsinde Ebû Derdâ'nın: "Hak üzerine bana yardımcı olsun diye bazen nefsimi bâtıl (lehv) ile eğlendirerek rahatlandırırım (isticmâmû'n-nefs)" dediğini nakleder.

Sûfilerin bazan bâtılı hoş ve cazib göstermek için onun Allah'ın bir tecellisi ve zuhuru olduğundan bahsettiklerine rastlamak garibsenecek bir şey değildir. İnsanın ruhunu ferahlandıran, içini şenlendiren ve kalbini rahatlandıran oyun ve eğlenceye sûfiler bir meşruiyet vermişler ve bunları ciddilik derecesinde makbul tutmuşlardır.

Çûn ba'z-ı zuhûrât-ı Hak âmed bâtıl
Pes münkir-i bâtıl neşeved cüz câhil
Der küll-i vücûd her ki cüz Hak bîned
Bâşed zi hakîkatü'l-hakâik gâfil.

(*Nafahât* trc., s. 490)

Ebû'l-Vefâ Harizmî diyor ki: "Hakk'ın bazı zuhur ve tecellisi bâtıl şeklinde olmaktadır. Onun için cahillerden başkası bâtılı red ve inkâr etmez. Bir kimse varlık âleminde bulunan şeyleri Hak'tan başka bir şey olarak görürse o hakîkatların hakikatinden gâfil olmuş olur."

Şeyh Ebû Medyen de:

"Lâ tünkîr'ül-bâtıle fî zuhûrihi
Fe innehü ba'zu zuhûrâtihi"

Tavrına ve tecelli şekline bakıp da bâtılı reddetmeyiniz. Çünkü o da Hakk'ın başka bir neviden olan zuhûrudur. Bâtıla lâyık olduğu değeri verirsen Hakkı lâyikiyle idrâk etmiş olursun, demektedir. (Nafahât terc., s. 607) Varlığın mutlak hayır olduğuna inanan ve nikbinliği (optimizim, iyimserlik) esas alan sûfilerin böyle düşünmelerini tabiî görmek lâzımdır. Ayrıca Sehl Tüsteri'nin fikirlerine de bakınız: s. 135.

Mûsikî, oyun ve *eğlence* gibi hususları bazı âlimler ısrarla terazinin batıl ve günah kefesine koyarlarken, diğerleri hak ve sevap kefesine veya hiç olmazsa ne o, ne bu kefeye koymamak temayü-

lünü göstermektedirler. Her iki taraf da mûsikînin haram veya helâl olduğunu muhataplarına kendi vicdan ve akl-i selimleriyle buldurmak istemişler ve bunun için aşağıda bahis konusu edeceğimiz bir diyalog ortaya atmışlardır.

Mûsikînin şiddetle aleyhinde bulunan İbn Kayyim şöyle bir örnekten bahsetmektedir: Adamın biri İbn Abbas'a sormuş: Mûsikî bahsinde ne buyurursunuz? Helâl mıdır? İbn Abbas: Allah'ın Kitabında haram kılınan şeyden başkası için haram diyemem. Adam: Peki o halde helâl mıdır? İbn Abbas: Bunu da söyleyemem, fakat sana şunu sormak isterim: Kıyamette hak ile batıl ayırt edildiği zaman mûsikî hangi tarafta bulunabilir? Vicdanına danış ve söyle. Adam: Batıl tarafında bulunur. İbn Abbas, kendine kendin fetva verdin, hadi işine git. *Iğâsetü'l-lehfân*, c. I, s. 262. Aynı eserin aynı yerinde fukuha-i seba'dan olup da muhatabına mûsikînin yerinin cehennem olduğunu kabul ettiren Kâsım b. Muhammed'e ait bir diyalog daha nakledilmektedir. Sonra İbn Kayyim: "İçki, livata, zina ve teşbib gibi şeylerle ilgili bulunmayan günahın hükmü işte budur" demektedir. Aynı eser, aynı yer.

Mûsikîyi kötülemek için pek erkenden böyle farazî ve cedelî görüşler ortaya atılırken mûsikî taraftarları bu faraziyeleri maharetle kendi lehlerine çevirebilmişlerdir: "İbn Cüreyc mûsikîye ruhsat verirdi. Kendisine denildi ki: kıyamet günü Allah'ın huzuruna celbedilip işlediğin günahlar ve sevaplar getirilince dinlediğin mûsikî terazinin hangi kefesine konulacak? Sevap (hasenât) tarafına mı yoksa günah (seyyiât) tarafına mı? İbn Cüreyc, ne sevap ne de günah tarafına konulacak, çünkü mübahtır. *Risale*, s. 152. *İhyâ*, c. II, s. 268, demek suretiyle bu soruya gayet rahat bir cevap vermiştir. Gazzâli, İbn Cüreyc'in bu cevabına şu hususu da ilâve eder: "Çünkü mûsikî lağv (lüzumsuz ve hükümsüz bir şey)'e benzer. Allah lüzumsuz yere yapılan yeminlerden bile insanı sorumlu tutmaz." Bakara, 225. İbn Hazm, "Biri çıkıp mûsikî hak mıdır? Hak olmadığına göre haktan sonra dalâletten başka ne vardır?" (Yunus sûresi, 32. âyet) dese ona: "Âmellerin değeri niyatlere göredir, neye niyet edilirse ele o geçer. Mûsikî dinleyen bir kimse bununla nefsini dinlendirmeye ve ibadet ve taatta bulunmak için güçlenmeye niyet etse batıl bir iş yapmış olmaz. Allah, haram kıldığı her şeyi Kur'ân'da açık açık anlatmıştır. Mâide, 119. Mûsikî, haram olduğu bildirilen kategoride yoktur. Haram olduğu bildi-

rilmeyen şey bize helâldır." Demektedir. *Risâlün fi'l-ğinâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no. 2704, varak, 233b.

Mûsikî, oyun ve *eğlence* gibi şeyler birçok kimse tarafından cehennemlik bir iş olarak görülürken diğer bazı âlimlerin bu gibi hususları nasıl iyi ve hoş karşıladıklarını göstermek için *Gazzâlî*'yi dinleyelim: "Mûsikînin hükmünü tayin için yapılacak olan kıyas en fazla bunun bir eğlence ve oyun olduğunu gösterir. Evet, mûsikî öyledir. Fakat esasen dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibaret değil midir? En'am sûresi, 32. Bundan dolayıdır ki, Hz. Ömer eşine: "Sen evimin bir köşesinde kendisiyle eğlendiğim ve avunduğum bir kimsesin" demişti. Bir çocuğun doğumuna sebebiyet veren cinsî temas hariç, kadınlarla yapılan sevişme ve cinsî münasebetlerin bütünü eğlenceden başka bir şey midir? Aynı şekilde galîz olmayan lâtifeler de böyle bir eğlencedir ve helâldır. Habeş oyuncularının eğlencesinden daha büyük ve açık hangi eğlence vardır? Halbuki bu eğlencenin mübah olduğu nass'la sabittir. Bu konuda benim kanaatim şudur: "Eğlence kalbe rahatlık verir, fikrî yorgunlukları hafifletir, daima zorlanan ve ciddî işlerle meşgul edilen kalpler körleşir, eğlence ile kalbi rahatlandırmak ciddî iş görmesi için ona yardım etmek demektir. Meselâ, devamlı olarak fıkıh okuyan bir kimsenin cuma günü tatil yapması icabeder. Çünkü bir gün tatil, diğer günlerde neşe ve istekle çalışmayı sağlar. Devamlı olarak nafile namaz kılan bir kimsenin bazan mola vermesi icabeder. Kerahet vakitlerinde namaz kılmak bunun için mekruh sayılmıştır. Tatil ve dinlenme çalışmaya yardımcı olur. Eğlence hayatı ciddî hayata hizmetçi olur. Daima ciddî bir hayat yaşamaya takat getirilemez, buna sabr edilemez. Peygamberin nefis ve ruhları hariç, sürekli olarak hak üzere olmak herkes için acıdır. Şu halde eğlence; yorulan, bıkan, usanan ve sıkılan kalbin devasıdır. Öyle olunca da mübah olması gerekir. Fakat ilâçta olduğu gibi eğlencenin dozunun fazla olmamasına dikkat edilmesi lâzım gelir. Şu halde bu niyetle yapılan eğlence ibadet (kurbet) haline gelir. Bir kimse *semâ* dinlese, dinlediği semâ onun kalbinde bulunan iyi ve güzel hasletleri açığa çıkarmasa ve onu iyi hareketlere teşvik etmese, dinlediği mûsikîden hükmü işte budur. Yani böyle birisi için mûsikî dinlemenin müstahap olması lâzım gelir. Tâ ki bu vasıta ile anlattığız gayeye vara. Evet, bu durum kemâlin zirvesinde olanlara nazaran eksikliktir. Çünkü

kâmil insan nefsini hak olandan başkasiyle rahatlandırmaya ve neşelendirmeye muhtaç değildir. Fakat unutmamak lâzımdır ki: "Hasenât-i ebrâr seyyiât-i mükarrebîndir, yani iyi insanlara göre yapılması sevap olan işleri kâmil olan insanların yapması günah olur. Kalbi tedavi etmenin ve gönlü hoş bir şekilde Hakka sevketmenin usûlüne vakıf olanlar kesinlikle bilirler ki;: kalbi bu gibi işlerle neşelendirmek müstağni kalınmayacak olan faydalı bir ilâçtır." *İhyâ*, c. II, s. 284.

Gazzâli tarafından *İhyâ*'ya alınan bu fikirler ondan evvel de yaygın idi. **Sehl b. Abdullah** şöyle diyor: "Sıdk sahibi bir kimsenin işlediği batıl (eğlence) daha çok hak (ciddî hayat) üzere olmasını sağlar." (Yekûnü bâtilühü müziden li'hakkıhi) **Suyutî**, *Te'yîdü'l-hakikati'l-aliyye*, semâ bahsi. Nefsi neşelendirmek ve dinlendirmek gayesi ile dinlenen mûsikî ekseriya mübah olur. Fakat bazan saf ibadet haline dönüşür. Aynı eser, aynı yer.

Bir hadîste: "Oynayınız, eğleniniz. Çünkü ben sizi ham sofu ve kuru zâhid kimseler olarak görmek istemem." Buyrulmuştur. Bu hadîs; meşrû oyun ve eğlencenin usanan ve sıkılan ruhun neşesi ve rahatı, paslanan kalbin cilâsı olduğunu göstermektedir. Bunun içindir ki, **Hz. Ali**; kalb zorlanırsa körleşir, **İbn Mesûd**, tıpkı beden gibi zihne de usanç ve bıkkınlık gelir, makûl ve hikmete uygun düşen usûllerle onu neşelendiriniz. Demişlerdir. **Ömer b. Abdülaziz**, bir gün öğle vakti yatmış uyumaya başlamış, kapıda bir sürü iş ve ihtiyaç sahipleri bekliyormuş. Oğlu bunu görünce: Baba, ashab-ı mesalih kapıda bekliyor, sen ise burada uyuyorsun, demiş. O da: Yavrum, nefsim bineğimdir. Ona fazla yükiersem mahvetmiş olurum, diye cevap vermişti. "Nefsin bineğindir, ona rıfk ile muamele et." **İbn Abbas**, Kur'ân ve hadîs hakkında biraz fazla konuştuğu zaman etrafındakilere döner: "Bizi biraz ekşiletin" (develer lezzetli otlar içinde fazla yayılınca, ot dokunmasın diye biraz da ekşi otların bulunduğu yerlerde otlatırlar ve buna Araplar ekşitme derlerdi.) Derdi. Hz. Peygamberin dinî sohbetleri biraz fazla uzayacak olsa, O: "Kulakların ihtiyacı vardır, biraz da şiirlerinizi ve hikâyelerinizi dinleyelim," derdi. Bu hususlar için Bkz: *Keffu'r-ruâ*, c. I, s. 162-163.

Açıkça görülmektedir ki, kafası yorulan ve zihni bulanan kimseler için tekrar salim bir kafaya kavuşmanın en emin yolu oyun, ***eğlence*** ve ***mûsikâ***dir. Daima ciddî ve düşünceli olmak, durma-

dan ibadet veya dünyevî işlerle meşgul olmak mümkün değildir. *Mûsikî* ve *eğlence* insanı ruhen, zihnen ve bedenen dinlendirmektedir. İnsan zekâsı bunlar vasıtasiyle bilenir (teşhîzü'l-hâtır) kalbi neşelenir (isticmâmü'n-nefs). Bilenen zekâ, dinlenen kalb ile daha verimli ve daha ciddî çalışmak mümkün olur. Mûsikî, oyun ve eğlence bu bakımdan hayatın tuzu ve biberidir. Tuzsuz ve bibersiz yemekler yenebilir ama tadı olmaz, tuz ve biber çok olursa o zaman da yemeğin yine lezzeti bulunmaz. Bunların dozunu iyi ayarlamak lâzımdır. Gazzâli bu hususu daha güzel bir örnekle açıklar: "Oyun ve eğlence kalbi ferahlandırmak için mübah kılınmıştır. Dinlenen ve neşelenen kalbte ticaret gibi dünyevî işlerle veya namaz ve tilâvet gibi âhiret işleriyle ciddî bir şekilde meşgul olma arzusu uyanır. Ciddî işlerle fazla meşgul olma yanında az miktarda eğlence olursa bu hoş görülür. Meselâ, yanakta bir iki siyah ben (hâl) in bulunması yana güzellik verir, fakat benler çok olursa yüzü çirkinleştirir. Azı güzel olan her şeyin çoğu da güzel olmaz, bunun gibi azı mübah olan her şeyin çoğu da mübah olmaz. Meselâ, ekmek yemek mübahtır, fakat tıka basa karnı ekmekle doldurmak haramdır. Mübah olan mûsikî bu bakımdan diğer mübahlar gibidir." *İhyâ*, c. II, s. 281.

Zamanımızda bu hususun önemi daha da iyi anlaşılmıştır. Devlet hayatında, fabrikalarda, imalâthanelerde ve işyerlerinde oyun, eğlence, mûsikî, tatil, gezi ve spor gibi hususlara büyük önem verilmekte, böylece zihnen ve bedenen çalışanların iş gücü arttırılmaktadır. Sanırız ki, verilen izahlar bu gelişmenin İslâm'a uygunluk derecesini tayinde yardımcı olur. Burada şunu tekrar edelim ki, metinde zikredilen hadîsin sahih olduğu kabul edilmesi halinde bile bu hadîsin mûsikîyi ve eğlenceyi yasakladığı asla söylenemez.

29- *"Ebû Amr el-Eş'arî (R.A.), Nebî (S.A.V.) in şöyle dediğini işittim demiştir: "Ümmetimin içinde zina yapmayı, ipekli giyinmeyi, içki içmeyi ve mûsikî dinlemeyi helâl sayan kimseler türeyecektir. Bunlardan bazıları dağların kenarına, mesirelik yerlere (iyş-ü nûş etmek için) çekileceklerdir. Çobanları sahip bulundukları sürüleri (mezelik yapmak için) akşam yanlarına getirecek sabah tekrar gütmeye götürecek. İhtiyaç*

içinde bulunan bir kimse (yardım istemek için) yanlarına gelecek (zina, içki (4) ve mûsikî ile sermest olan bu sefih ve hissiz insanlar ona bugün git, yarın gelirsin diyeceklerdir. Şüphesiz ki, işte bundan dolayı Allah Teâla onların başına daha sabah olmadan bir belâ verecek ve (eteklerinde eğlendikleri) dağı başlarına yıkacaktır. Bu musibetten artta kalanlar ise tâ kıyamet gününe kadar maymun ve domuz suretinde oldukları halde kalacaklardır."

Bu konuda rivayet edilen hadîslerin en sağlamı ve en kuvvetlisi Buharî'nin bu hadîsidir. Bu meâlde daha pek çok hadîs varsa da bunlar garib, münker ve mevzû hadîslerdir. Asla itimada şayan değildir. Onun için bu gibi hadîslere dayanarak birine kâfir, bidatci ve delâletçi demek mümkün değildir. Kaldı ki, Buharî'nin bu hadîsinin senedi de tenkid edilmiştir.

Buhârî, Kitabü'l-eşribe, fî men yestehillûne'l-hamre, c. VI, s. 243. *Tecrid Tercümesi*, c. XII, s. 47.

Buhârî tarafından rivayet edilen ve Emevîlerle Abbasîler zamanında yaygın bulunan bir işret nevini tasvir ettiği ileri sürülen bu hadîsin senedine itiraz edilmiş, hadîsin düzme olduğu öne sürülmüş, bu ise Buhârî'nin hadîs ilmi sahasındaki yüksek kudretine hayran olanların şiddetli tepkilerine yol açmıştır. Hadîsin senedine itiraz eden ve Buhârî'yi kitabına uydurma hadîs alan kimse durumuna düşürenlerin başında Endülüs'ün tanınmış âlimlerinden İbn Hazm gelmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa kitaplığı, no. 2704 de kayıtlı bulunan ve bir mecmuanın 232b-234a varakları arasında yer alan: *"Risâletün fi'l-ğinâi'l-mülhî e mübahün hüve em mahzurun"* adlı risalesinde İbn Hazm diyor ki: Buhârî bu hadîsi müsniden (senedli olarak) rivayet etmemiştir. Senedde ismi geçen Ebû Amr isimli ravinin kim olduğu malûm değildir. Varak, 233a. Daha sonra İbn Hazm, mûsikîyi kötüleyen hadîslerin hepsi çürük (sâkıt) tür, bu hususta sahih olan hiç bir şey yoktur. Varak, 233b. Bu konuda rivayet edilen hadîslerin hepsinin zayıf olduğu hususunda İbnü'l-A'rabî, *el-ihkâm*'da, İbnü'n-Nahvî, *el-Umd*'da, Gazzâli ve İbn Tâhir İbn

Hazm'a muvafakat etmişlerdir. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 107. Irâkî; Buharî bu hadîsi ta'lîken (müellak olarak) rivayet etmiştir. Onun için de İbn Hazm hadîsi zayıf saymıştır. Demektedir. *el-Müğnî* ihyâ kenarı, c. II, s. 269.

Hadîs sahasında en büyük otorite olan, hep sahih hadîsler ihtiva ettiğine inanıldığı için eserine *es-Sahîh* veya *Sahîh-i Buharî* adı verilen İmâm Buharî'ye yöneltilen bu tenkit, Buharî taraftarlarınca sert tepki ile karşılanmıştır. Şârih Aynî bu hadîsi izah ederken: "İbn Hazm'ın bu hadîs müallaktır, onun için hüccet olamaz, demesi bir vehimdir. Buharî her ne kadar bu hadîsi ta'lîken rivayet etmiş ise de onun rivayet ettiği müallak hadîsler sahihtir" demektedir. *Ümdetü'l-kârî*, c. X, s. 91-92. Diğer bir Şârih olan İbn Hacer, Buharî'yi, İbn Hazm'a karşı uzun uzadıya müdafaa etmiş, bu hadîsi destekleyen şâhid ve tâbi' hadîsleri nakletmiş, senedin sağlam bir sened olduğunu, iddia edildiği gibi zayıf bir yanı bulunmadığını öne sürmüştür. *Fethü'l-bârî*, c. XV, s. 151, 154.

Aşağı yukarı mana itibariyle bu hadîsle aynı meâlde olan ve diğer kaynaklar tarafından rivayet edilen hadîsler de şunlardır:

a) "Ümmetimden bir gurup insan içki içecek, fakat içtikleri içkiye başka ad takacaklardır (yani içkinin adını değiştirmek suretiye içilen şeyin şarap olmadığını ve dolayısıyle de haram sayılmayacağını iddia edeceklerdir.) Başlarının ucunda def, dönbelek çalınacaktır. Hak Teala bunları yerin dibine geçirecek ve bunlardan bir kısmını maymun, diğer kısmını domuz suretine sokacaktır. *İbn Mâce*, c. II, s. 1333. İbn Hibbân, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 100. el-Münzirî, *et-Terğîb*, c. III, s. 263.

b) "Bu ümmetin başına yerin dibine batma, sürgün ve suret değişmesi gibi arzî ve semâvî belâlar gelecektir. Müslümanlardan biri sordu: bunlar ne zaman olacak Yâ Resulallâh? Hz. Peygamber cevap verdi: müğanniyeler ve def, dönbelek, zuhur edip içki içildiğinde." Hadîsi, *Tirmizî* rivayet etmiş ve: "Bu garîb bir hadîstir" demiştir. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 102. *et-Terğîb*, c. III, s. 263. Garib hadîslerin ekserisi zayıftır, garib hadîs araştıranlar ayıplanmaktadırlar. İmâm Mâik, hadîsin en nâhoş olanı garib olanıdır, Abdurrezzâk b. Hemmâm, hadîsin garibini iyi bir şey zannederdik, meğer fena bir şey imiş, demişlerdir. *Tecrid Tercümesi*, c. I, s. 108.

c) "Ümmetimden bir gurup insan; yemek, içmek, oynamak ve eğlenmek suretiyle bir gece geçirir. Fakat maymun ve domuz suretine girdikleri halde sabahlarlar. Bunların gurubuna mensup olan bir bölük için, kendilerinden evvelki ümmetlere gönderildiği gibi bir kasırga gönderilir ve bu kasırga onları kırar geçirir. Bunların başına bu âfetin gelmesinin sebebi; şarap içmeyi, ***def çalmayı*** ve ***müğanniye cariler*** edinmeyi helâl saymış olmalarıdır. *Müsned*, c. V, s. 259, 329. Bu hadîsin senedinde bulunan **Ferkadü's-Sabahî** için **İmam Ahmed**, kavi değil; *Tirmizî*, üzerinde dedikodu olmuş bir kimse demişlerdir. **İbn Mâin** ise bu güvenilir bir ravidir, demiştir. *Neylü'l-evtâr*, c. 8, s. 102.

d) "Ümmetimden bir tâife yiye içe, oynaya eğlene zevk ü safa içinde bir gece geçirir. Fakat sabah olur olmaz da maymun ve domuz şekline girmiş olurlar. Başlarına yere batmak ve yerin dibine geçmek gibi afetler gelir. Sabah olunca halk; bu gece falan kabile yerin dibine geçirilmiş, bu gece falan beylerin yurdu yere batmış derler. Birçok kabile ve vilâyetten müteşekkil olan Lût kavmine olduğu gibi bunların başlarına da gökten taş yağar. Daha eveel birçok kabile ve vilâyetten meydana gelen, Ad kavmini helâk eden şiddetli bir kasırga gönderilir. Bu musibete uğramayı hak etmelerinin sebebi içki içmeleri, hısım ve akrabayı ziyareti terketmeleridir." Hadîs **İmam Ahmed, İbn Ebî Dünya** ve **Beyhakî** tarafından rivayet edilmiştir. *et-Terğîb*, c. III, s. 251.

e) "Savaşta elde edilen ganimet şahsî mal sayılır, emanet olarak bırakılan eşya adam soymak için fırsat bilinir, zekât, sadaka veya borç para vermek zannedilir, din dışı gayeler için eğitim yapılır, kişi karısına itaat ederken annesine saygısızlık eder, arkadaşına yaklaşırken babasından uzaklaşır, câmilerde yüksek sesler zuhur eder, bir kabileyi o kabilenin en fasıkı idare eder, en rezil kimse kabilenin lideri olur, şerri dokunmasın diye bir kimseye iyilik edilir, ***müğanniler*** ve ***def-dönbelek*** zuhur eder, içki içilir ve bu ümmetin sonra gelenleri evvel gelenlerine lâ'net eder ise o zaman kıpkızıl bir rüzgâr, bir zelzele, yere batma, şekil değişme, sürgün gibi felâketlerin -ipliği kopmuş boncuğun peş peşe düşmesi gibi- birbirini kovalamasını bekleyiniz." 15 kötü huydan bahseden bu hadîsi *Tirmizî* garip olduğunu bildirerek rivayet etmiştir. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 102. *et-Terğîb*, c. III, s. 250. Camilerde yüksek seslerin, çalgıcı ve türkücü cariyelerin zuhurunu büyük felâketlerin

işareti sayan bu hadîs hakında İbn Hazm, Hz. Ali'nin rivayet ettiği iddia olunan bu hadîste geçen ravilerinin çoğunun kimler olduğu bilinmemektedir, hüviyetleri meçhuldur, demektedir. *Risâletün fi'l-ğinâ*, varak, 233a.

f) "Resulullâh (S.A.V.) buyurdu ki: Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, ümmetimden bazıları gecelerini şımararak ve böbürlenerek oyun ve eğlence ile geçirecekler, fakat sabah olunca domuz ve maymun suretine sokulacaklar. Cezaları; haram kılman hususları helâl sayma, şarkıcı cariyeler edinme, içki içme, faiz yeme ve ipekli giyinmedir." *et-Tergîb*, c. III, s. 263.

Bu hadîslerde bahis konusu edilen şekil ve suret değişmesi, insanın domuz ve maymun biçimine sokulması (mesh ve tebdil) hakmda İbnü'l-A'rabî bu tebdilin geçmiş ümmetlerde olduğu gibi hakikat olması muhtemel olduğu gibi tebdîl-i ahlâktan kinaye olmak ihtimali de vardır, demiştir. *Tecrid Tercümesi*, c. XII, s. 48.

Bu hadîslerde kadın-içki-mûsikî üçlüsü hep birlikte zikredilmiştir. Sefihlik, fuhuş ve ahlâksızlık bu sacayağı üzerine oturan içtimâi bir hastalıktır. Dünyaya hâkim olan miletleri kemiren, yiyen, çökerten ve en nihayet yok eden bu üç başlı ejderhadır. Günümüzde; genel evlerde, meyhanelerde, barlarda, sazlarda, pavyonlarda, gece kulüplerinde, diskoteklerde ve partilerde yaşanan din dışı hayat bu temele dayanır. Onun için fuhuş ve alkol kokan bir mûsikî nevini, meyhane müziğini, İslâm dininin haram kılmış olmasından daha tabiî bir şey olamaz. Hadîslerin zayıf oluşu bu nevi mûsikînin haram sayılmasına mani değildir. Çünkü hadîslerin manası doğrudur. Hatta bu konuda hiç hadîs bulunmasa bile İslâm dininin genel esaslarına dayanarak bu nevi meyhane ve seks mûsikîsinin haram olduğunu söylemek kolaylıkla mümkündür. Hadîsler İslâm dininin bu esprisini ifade etmiş bulunmaktadır. Fakat hepsi zayıf olan bu hadîslerde geçen bazı aşırı ifadeleri ihtiyatla karşılamalı, önemli meselelerin mesnedi olarak kullanmamalıdır. Fuhş ve içkinin tamamlayıcı bir parçası olan mûsikî hakkında Gazzâli dikkate değer açıklamalar yapmaktadır:

"İslâm dini bazı *mûsikî* nevilerini, *nağmeleri* ve *çalgı âletleri*ni yasaklamıştır. Fakat bunlara ait zatî kötülüklerden ileri gelmemektedir. Öyle olsaydı insanın zevk aldığı her şeyin bunlara kıyas edilerek yasaklanması gerekirdi. Asr-ı saadette içki haram kılın-

mıştı, halkın içki tiryakisi oluşu bu yasaklamada sert hareket edilmesine ve emzikten kesme işinde mübalağalı davranılmasına sebep oldu. Hatta ilk zamanda içine içki konulan kapların bile kırılması emredilmiş ve içkici insanların şiarı olan her şey, bu arada çalgı âletleri ve nağmeler de haram kılınmıştı. Mûsikînin yasaklanması içkiye tâbi bir yasaklama keyfiyeti idi. Tıpkı, zinanın başlangıcı olabilir diye yabancı bir kadınla başbaşa kalma (halvet) nın yasaklanması ve sarhoşluk vermese bile az miktardaki içkinin de menedilmesi gibi. Her haramın bir harimi vardır, haramın hükmü civarında bulunan harime de sirayet edebilir. Böylece harîm, haramı koruyan bir çit ve yasak bölge vazifesi görür. Üç sebepten dolayı içkideki yasaklamaya uygun bir şekilde ve ona tâbi olarak bazı mûsikî çeşitleri haram kılınmıştır:

a) Sebep olma: İçki âlemlerine ait *mûsikî*yi dinlemek içki içmeye sebep olur. Çünkü bu nevi nağmelerden alınan zevk içkiden alınan zevkle tamamlanır. Bu gibi sebeplerden dolayı sarhoşluk vermese bile içkinin az miktarı haram kılınmıştır.

b) Hatırlatma: İçkiyi yeni terketmiş olan kimselerin mûsikî vasıtasiyle içkiyi ve içki meclislerini hatırlamamaları gayesi güdülerek bu nevi nağme ve çalgı âletleri yasaklanmıştır. *Mûsikî* içkiyi hatırlatmanın, hatırlama ona karşı bir arzu duymanın, kuvvetlenen arzu ise bu işi icra etmenin vesilesi olur. Bu gibi sebepler göz önünde tutularak içki içmeye mahsus küp, kap ve kadehlerin kullanılması yasaklanmıştı. Çünkü bu kaplara bakmak içkiyi hatırlatır. Hatırlama ise içkiye götürür. Mûsikî bir kimseye içkiyi hatırlatacak ve o kimsede içki içmek isteğini uyandırıp, içki içmesine sebep olacaksa o kimse sadece bu sebepten dolayı mûsikî dinlemekten menedilir.

c) Benzeme (Teşebbüh): *Mûsikî* için toplanmak fasıkların âdeti haline geldiği zaman onlara benzememek için bundan menedilir. Çünkü: "Bir kavme benzeyen o kavimden olur." Bundan dolayıdır ki, bir sünnet züppelerin ve bid'atcıların şiarı haline gelirse onlara benzememek için o sünnetin terkedilmesi lâzım gelir, diyoruz. *Davul* ve *trampet* gibi şeyler bu sebebe dayanılarak yasaklanır. Çünkü bu çalgı âletlerini kullanmak aşağılık insanların (mühannesîn) âdetidir. Bu gibi kimselere benzemek endişesi olmasa bu nevi çalgı âletleri ile hacılar ve gaziler için çalınan davul arasında bir fark görmemek icabederdi. Yine bu esasa dayanarak

diyoruz ki, bir araya gelip toplanan kimseler meclislerini süsleseler, içki kaplarını ve kadehlerini hazırlasalar, içine bal şerbeti dökseler, oraya kadehlerini dönderecek ve kendilerine sunacak bir sâki dikseler, sâkiden kadeh alsalar ve kadeh tokuşturarak birbiri şerefine içseler içilen şey mübâh bile olsa böyle hareket etmek onlar için haram olur. Çünkü böyle yapmada ayyaş ve fesad ehline benzeme vardır. Yine bu esasa istinaden, bir yerde kalpak giyinmek ve başta kakül ve perçem bırakmak fesad ehlinin kıyafeti haline gelirse menedilir. Fakat bu gibi kıyafetlerden Mâverünnehir halkı menedilemez. Zira bu kıyafet orada salâh ehlinin şiarıdır. *Ud* ve *rebab* gibi çalgı âletlerinin haram kılınmasının sebebi bunların işret âlemlerinde kullanılmaya mahsus oluşudur. Ayyaşların kullanıldıkları mûsikî âletleri hariç, *kaval*, *davul* ve *def* gibi güzel, ölçülü ve hoş ses çıkaran çalgı âletleri bu hükümde değildir. Zira bunların içki ile ilgisi yoktur, içkiyi hatırlatmaz, ona teşvik etmez. Ayyaşlara benzemeyi gerektimez. Onun için bu nevi seslerin dinlenmesi öten kuşları dinlemek gibi aslî manası üzerine mübah olarak kalır.

Bundan anlaşılır ki, mûsikî mücerred hoş ve leziz sesler olduğu için haram kılınmış değildir. Helâl kılınmasında sakınca bulunan kısmı müstesna akıl, mantık ve kıyas bütün hoş şeylerin helâl sayılması lâzım geldiğini gösterir. "Allah'ın kulları için çıkardığı zinetleri, hoş rızkları kim haram kılabilir?" Araf, 32. *İhyâ*, c. II, s. 270.

Ses Sanatkârlarının ve Bestekârların Aldıkları Ücret Meseleleri

30- *"Mûsikî bilen cariyeleri satmayınız, satın almayınız, eğitmeyiniz, bunlarla ilgili olarak yapılan ticarette hayır yoktur, İnsanlardan bazıları vardır ki, halkı Allah yolundan saptırmak için eğlendirici söz satın alırlar."* (Lokman, 6) âyeti bunlar hakkında nâzil oldu.

Tirmizî, K. Tefsir, 31. sûre.

Bu konu ile diğer hadîslerin meâlleri:

a) "Resulullâh (S.A.V.) ***müğanniyelerin*** alım ve satımını, bunların kazancını, getirdikleri para ve kârı nehyetti." ***İbn Mâce,*** Kitübü't-ticâret bâbü mâ lâ'yehillü bey'uhü, c. II, s. 733.

b) "Allah Teala müğannilerin satılmasını, satın alınmasını, para kazanmasını ve eğitilmesini haram kılmıştır." Taberânî, zayıf bir hadîsle rivayet etmiştir. *Müğnî,* İhyâ kenarı, c. II, s. 282.

c) "***Mûsikî*** dinleyen ve dinletenin kazancı haramdır." (Kesbü'l-müğannî ve'l-müğannâ leh harâmün) *Neylü'l-evtâr,* c. VIII, s. 108. Bu hadîs: "Müğanniye ve müğanninin kazancı haramdır" şeklinde de rivayet edilir.

e) "Allah ***mûsikî*** söyleyene de dinleyene de la'net eylesin." (La'ane'llâhü'l-müğannî ve'l-müğannâ lehü). Nevevî bu hadîsin sahih olmadığını söylemiştir. Sahavî, Zerkeşî ve Sûyutî de aynı görüştedirler. *Makâsidü'l-hasene,* s. 335. Keşfü'l-hafâ, c. I, s. 143. Aliyyü'l-Kârî bu hadîsi düzme hadîsler arasına almıştır. *Mevzûâtü Aliyyi'l-Kârî,* s. 64.

f) "***Ses sanatkârı cariye***lerin kazancı haramdır." (Kesbü'l-müğanniyât harâmün) Ebû Ya'lâ, *Keşfü'l-hafâ,* c. II, s. 110, *Câmiü's-sağîr,* c. II, s. 90. Münavî bu hadîsi: "Zina ve mûsikî ile kazandıkları haramdır" şeklinde açıklar. *Feyzü'l-kadîr,* c. IV. s. 550.

g) "***Müğanniye***nin satılmasına karşılık alınan bedel zehir ve katrandır, müğanniyenin mûsikîsini dinlemek haramdır, ona bakmak yasaktır. Ses san'atkârından sağlanan kâr köpekten temin edilen kazanç gibidir. Köpeğin satılmasına bedel olarak alınan para haramdır. Haramla beslenen bir kimse için en uygun yer cehennemdir." (Semeü'l-kayn suhtün ve ğinâühâ haramün..." *Camiü's-sağîr,* c. I, s. 143. Fakat Zehebî: "Bu münker bir hadîstir." demiştir. *Feyzü'l-kadîr,* c. III, s. 339.

h) "Safvan b. Ümeyye anlatıyor: Bir gün Resulullâh (S.A.V.) le birlikte idik. Amr b. Mürre yanımıza geldi ve Yâ Resulullâh! Allah benim şaki (cehennemlik) bir kimse olacağımı takdir eylemiştir. elimle def çalmaktan başka bir yoldan rızkımı kazanacağıma kani değilim. Müstehcen olmamak ve fuhşla ilgili bulunmamak şartiyle türkü söylememe izin veriniz, dedi. Resulullâh ona: "Hayır, bu olamaz. Bu işi yapmana izin vermek suretiyle sana ihsan ve inamda bulunamam. Ey Allah'ın düşmanı yalan söylüyorsun.

Allah sana helâl-i hoştan rızık verdiği halde sen helâl olan rızkı bırakıp onun yerine haram kıldığı rızkı tercih ediyorsun. Böyle bir işle meşgul olduğunu önceden bilseydim bunu yapmana engel olurdum. Buradan defol. Bundan sonra bu işi yaparsan seni feci şekilde dövdürürüm, ibret-i halem için başını tıraş ettiririm, bu diyardan kovarım, Medine delikanlılarının seni soymalarını helâl kılarım." dedi. *İbn Mâce*, Kitübü'l-hudûd bâbü'l-mühannesîn, c. II, s. 872. Bu hadîsin ravilerinden olan Bişr b. Nümeyr hakkında İ. Ahmed, "Hadîs uydurur," Yayâ el-Kattân, "Bu adam kizb erkânından bir rükündür" demişlerdir. Aynı kaynak, aynı yer. Ayrıca Bkz: *Telbîsü iblîs*, s. 226.

Ses sanatkârı câriyelerin alım ve satımını, bunlar vasıtasıyle para kazanılmasını ve maişetini temin etmesini haram kıldığı iddia edilen hadîslerin başlıcaları bunlardır. Bir kısmı uydurma ve diğer bir kısmı zayıf olan bu hadîslere dayanılarak çok önemli hukukî sonuçlar çıkarılmıştır. Meselâ İslâm hukukuna göre cariyenin sesinin güzel olması, mûsikî bilgisine ve kültürüne sahip olması bir değer ifade etmez. Cariyenin diğer bedenî güzellikleri, sanat maharetleri, zihnî kabiliyetleri ve kültürü ona değer verirken, kıymetini meşrû bir şekilde yükseltirken ve bu gibi hususların pazarlıkta bahis konusu edilmesi hukuken normal karşılanırken tam manasiyle fizikî güzelliğin bir nevi bulunan ses güzelliğine değer verilmemektedir. Tersine cariyenin güzel sesli oluşunun hukuken kusur sayılacağı kabul edilmiştir. İbn Kayyım, ***mûsikî bilgisi***nin ve ***ses güzelliği***nin İslâm'da meşrû bir fayda ve hukukî bir kazanç sayılmadığını şu örnekle ispat etmeye çalışır: Yetim çocuklara bir cariye miras olarak kalmıştı. Çocuklar cariyeyi satmak istemişlerdi. İmam Ahmed demiş ki, bu cariye ancak mûsikî bilmeyen basit bir köle itibar edilerek satılabilir. Demişler ki, bu cariye *mülğanniye* olarak satılırsa 20 bin, basit bir cariye itibar edilerek satılırsa sadece 2 bin eder. İmam Ahmed tekrar: "Sadece basit bir cariye olarak satılabilir," demişlerdi. Mûsikîden sağlanan para mübah olsaydı İ. Ahmed yetimlerin malının zayi olmasına razı olmazdı. Şeyh Ebû İshak, *et-Tenbîh*'de "Mûsikî, çalgı âletleri ve şarap nakli gibi haram olan menfaatlarla ilgili olarak yapılan akitler sahih değildir" demekte ve Ebû Zekeriyya en-Nevevî de, *er-Ravza*'da bu görüşlere katılmaktadır. Mûsikî söylemek mesken masûniyetini kaldıracak ve bir eve sahibinin izni olmadan girme-

yi meşru kılacak kadar ağır bir günah sayılmıştır. İmam Ebû Yusuf: "Bir evden mûsikî ve çalgı sesleri işitilse, farz olan nehy ani'l-münkeri yapmak için o eve sahibinin izni olmadan girilebilir." Demiştir. Mûsikî dinlemenin veya söylemenin cezası da hukuken tesbit edilmiştir. Evinde mûsikî sesleri duyulan bir kimsenin evine gidilir, ısrar ederse habsedilir, kırbaçla dövülür ve sürgün edilir. *Iğasetü'l-lehfân*, c. I, s. 245, 246, 248. İmam Şâfiî'nin bu gibi işleri deyyusluk saydığı bildirilmektedir. Aynı eser, c. I,s. 248. Görüldüğü gibi ***güzel ses, mûsikî bilgisi*** ve bunlar vasıtasiyle geçim temin edilmesi hukuk yönünden meşru olarak kabul edilmemiş, değeri olan bir mal "Mâl-i mütekavvim" sayılmamıştır. Onun için bahis konusu hadîslerin bu gibi hukukî kanaatların mesnedi olmak üzere vaz' edilmiş olması da mümkün görünmektedir.

Islâm hukuku yönünden ***mûsikî***nin ve ***mûsikîşinâsın*** değeri budur. Buna göre konservatuar gibi yerlerde mûsikî eğitiminin ve öğretiminin yapılması, buralarda vazife' alacak olan ***öğretmen***lere, ***ses sanatkârları***na, ***bestekâr***lara, ***müzikolog***lara, çalgı aleti imal eden veya satanlara ücret ve maaş ödenmesi mümkün görünmemektedir. Bando, ***mehter***, ***askerî*** ve ***savaş marşları***, düğün ve bayramlarda çalınan çalgının hukuk bakımından durumu ve değeri de böyledir. Böyle bir hukuk mantığına göre hareket edildiği takdirde dinî hayatın ve milli kültürün neler kaybedip neler kazanacağı ayrı bir mesele olmakla beraber, konu ile ilgili âyet ve hadîslerin böyle bir hukukî kanaata varmaya müsait olmadığı, bu neviden hukukî kanaatların tabiî ve realist olamıyacağı ve bundan dolayı da uygulama imkânını bulamıyacağı ve sadece bir tehdid unsuru olarak ortada kalacağı verilecek olan izahlardan anlaşılacaktır. Sûfiler genel olarak mezhep imamı büyük müctehidlerin bu gibi kanaatlara sahip bulunmadıklarına ve bu nevi fikirlerin sonradan kendilerine atfedilmiş olabileceğine inanmaktadırlar.

31- *"Bir kimse ses sanatkârı cariye dinlerse kıyamet günü iki kulağına eritilmiş kurşun dökülür."* .

Câmiü's-sağır, c. II, s. 163. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, Müğanniye ve ses sanatkârı cariyelerin dinlenmesini şiddetle meneden birçok zayıf ve düzme hadîs rivayet edilmektedir. Bunların en yaygın olanları şunlardır:

a) "Müğanniyeden ve müğanniyeyi dinlemekten, kovuculuktan ve kovuculuğu dinlemekten, ğiybetten ve ğiybeti dinlemekten, mûsikînin ve mûsikîyi dinlemekten nehyolunmuştur." *Câmiü's-sâğîr*, c. I, s. 190. Haram olduğu kesinlikle malûm olan ğiybet ve nemîme ile birlikte zikredilmek suretiyle mûsikînin de aynı hükümde olduğu kanaatı verilmeye çalışılmıştır. Hafız Irâkî bu hadîs için; senedi zayıftır, demiştir. *Feyzü'l-kadîr*, c. VI, s. 320.

b) "*Mûsikî* (veya *müğanniye*) dinleyenlere cennette rûhânîleri dinlemek için izin verilmez." *Câmiü's-sağîr*, c. II, s. 163. *Kurtûbî tefsîrî*, c. XIV, s. 53. Rûhânîlerden maksat cennetlik insanların seslerini zevkle dinliyecekleri kurrâ (okuyucular) dır. *Feyzü'l-kadîr*, c. VI, s. 60. Her halde bu hadîs: "Dünyada içki içenler âhirette bundan mahrum kalır," ölçüsünde söylenmiş bir söz olup daha sonra hadîs diye nakledilmiştir.

32- *(Allah tarafından) "çalgı âletlerini kırmak için (peygamber olarak) gönderildim."*

İmam Ahmed, *Müsned*, c. V, s. 257, 268. Müsned'de rivayet edilen bu hadîsin tamamı şöyledir: "Nebî (S.A.V.) şöyle buyurdu: Allah Tealâ beni âlemlere rahmet ve hidayet olmak üzere gönderdi, düdük, def-dönbelek gibi mûsikî âletleriyle cahiliye zamanında tapılan putları kırmamı emreyledi. İzzetine yemin eden Rabbim şöyle ferman buyurdu: "Kullarımdan bir kul bir damla içki içmez ki ben ona o damla yerine cehennemin irinlerinden içirmiş olmayayım. O kul ister müazzeb olsun, ister mağfiret edilmiş olsun, yani istese de istemese de bu olacaktır. Bir kimse bir sabiye bir damla içki içirse ona da bunun yerine cehennemin katranlarından içiririm, istese de istemese de. Sırf benden korktuğu için içki içmeyi terkedenlere cennet nimetleri içinde kendi nezdimden (hazîretü'l-kuds, hıyâzü'l-kuds) içiririm. Müğanniyelerin alımı, satımı, eğitimi, ticareti ve satılmasından elde edilen para haramdır." *Müsned*, c. V, s. 157, 168. Ayrıca Bkz: *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 102, 104. *et-Tertîb*, c. III, s. 261. *Iğasetü'l-lehfan*, c. I, s. 281. *Telbîsü Iblîs*, s. 225.

"Rabbım şarabı ve *mûsikî âletleri*ni bana haram kıldı." İhyâ, c. II, s. 269. Irâkî, İmâm Ahmed tarafından rivayet edilen bu nevi hadislerin hepsinin zayıf olduğunu bildirmektedir. İhya kenarı, c. II, s. 269.

Mûsikî bilgisini ve ***ses güzelliği***ni meşrû bir bilgi ve değer saymayan islâm hukukçuları mûsikî âletlerini (âlâtü'l-melâhî) de kıymeti olan bir mal olarak görmemişlerdir. Dinî mûsikîye taraftar olduğu bilinen **İsmail Hakkı Bursevî, din** dışı mûsikî bahis konusu olunca: "Bayram günlerinde mûsikîye ruhsat veren hadisler metrûktur, bunlarla amel edilmez. Bunun için polis (mühtesib) in bayram günlerinde çalınan mûsikî âletlerini yakması lâzım gelir." demektedir. *Ruhu'l-beyân*, c. II, s. 44.

Osmanlı Devletinin en güçlü şeyhü'l-islâmlarından sayılan İbn **Kemâl Paşazâde** 40 tane hadîsi açıklayan bir eser yazmıştır. Bu eserde 35. hadîs olarak Hz. Peygamberin ***mûsikî âletleri***ni kırmak için gönderildiğinden bahs eden hadisi zikretmiştir. Bu hususta şöyle diyor: Bir hadîste: "Ben çalgı âletlerini kırmak ve domuz öldürmek için gönderildim" buyurulmuştur. Bu hadîste geçen ***mizmâr*** kelimesi ile bütün çalgı âletlerinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Burada geçen "kırmak" (kesr) hakikat değildir. Nehy'de mübalağadan kinayedir. *Hidaye* ve *hidaye şerh*inde kaydedildiği gibi bir kimse bir müslümana ait ***davul, saz, kaval*** ve ***düdük*** gibi bir çalgı âletini kırsa İmâm **Ebû Yusuf** ve İmâm **Muhammed**'e göre kırdığı âletlerin kıymetini ödemesi lazım gelmez. Çünkü âletleri kıran kimse bu işi emr bi'l-ma'rûf diye yapmıştır. Yapılması emredilen bir iş ise tazminata konu olamaz. Fakat kırılan mûsikî âletleri zimmi (kâfir)'ye ait olursa tazminat vermek icabeder. Tıpkı bir müslümana ait domuzu öldürmenin tazminat konusu yapıldığı gibi. Fakat İmâm Azâm'a göre âletler müslümana ait olması halinde bile kıranın tazminat vermesi icabeder" "Şarap dökmekte de durum böyledir." İşte İbn Kemâl, İmâm Azâm'ın kanaatına rağmen böyle konuşmakta, İmâmeyn'in görüşlerini tercih eder görünerek gavurlara ait âletlerin korunması gerektiğini söylerken müslümanlara ait malların kırılması için adeta halkı teşvik etmektedir. Gavurlara tanınan mal mesuliyetinin müslümanlara tanınmamasını bu şekilde izah eden İbn Kemâl mûsikînin haram olduğu ve hatta bunu inkar etmenin küfür olduğunu göstermek için ayrıca bir risale yazmıştır ki, ileride bahis konusu edilecektir. Hz. Peygamberin "kesr-i mezâmir ve katl-i hanâzîr" için gönderildiğine inanan, İbn Kemâl'dan başka daha pek çok osmanlı âlimi vardır. Aynı konuda İbn Kemâl'den sonra Şeyhülislâm olan **Ebû's-Suud Efendi** şöyle fetva vermiştir:

"Mesele: Meclis–i fıskda çalgu çalan Zeyd'in, çalgı âletini Amr ve Sâlih urup paralasa ne lâzım gelir? Cevap: Sevâb–i azim ile müsâb olur ki, bi fazlillah. Aleti habîsenin ağaçlığı halinde kıymetini vermek dahi lazım gelmez. Fetva bu kavl üzerinedir. Fetâva–i Ebû's-Suud, 386 b.

Mûsikî âletlerini kırmayı emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l münker prensibinin bir icabı sayan fıkıh âlimleri *çalgı âletleri*ni kırmanın caiz olduğunu ve bu âletleri kıran kimselerden tazminat alınamıyacağını iddia ederken bu hadîse istinad etmişlerdir. "Ben ancak yüksek bir ahlâkı (mekârim-i ahlâkı) tamamlamak için gönderildim" *Muvatta*, Makasidü'l-hasene. s. 105, diyen bir peygamberi mûsikî âletlerini kırmak için gönderilmiş gibi göstermek Onun yüce gayesini küçültmek ve ülvî vazifesini basitleştirmek olur. O ne mûsikî âletlerini imal etmek ne de imha etmek için gönderilmişti. Mûsikî âletlerini imal ve istimal kadar bunları kırmakta onun vazifesi haricinde idi. Bu sebeple dine ve ahlâka aykırı olmadıkça mûsikî haletlerin mübah görmüş, hatta bazan bu işe teşvikte bulunmuştu. Buna karşılık bir kere bile olsun bir mûsikî âletini kırdığı veya kırdırdığı bilinmemektedir. Bunun için "Çalgı âletlerini kırmak için gönderildim" mealindeki hadîs veznine vurularak ortaya atılmıştır. Sonra da mûsikî mühalifleri en azından zayıf olan bu gibi hadîsler üzerine çok önemli hukukî hükümler bina kılmışlar ve bunlarla da mûsikînin islâmda şiddetle haram olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bunu yaparken de halkı anarşiye ve insan haklarını çiğnemeye tahrik ettiklerinin farkına varmamışlardır. Köprülü Mehmed Paşa zamanında bu gibi bahanelerle adeta halk ayaklanmak için kışkırtılmıştı. Nâîmâ bu hadiseden bahsederken: "Meğer meşveretleri bu imiş ki İstanbul'da ne kadar tekke varsa hedm ettikten sonra saçlı ve taçlı dervişan fukarasına tecdid-i imân ettireler ve kabul etmeyenleri katledeler" demektedir. *Nâîmâ tarihi*, c. VI, s. 236. Kadızâdeler güzel sesle Kur'ân, *naat* ve *münacaat* okuyanların öldürülmelerini sırf bunun için caiz ve hatta lüzumlu görmüşlerdir.

Mevsûk olmayan bu gibi hadislere dayanarak: "Nikahlarınızı def çalarak ilân ediniz" diyen Hz. Peygamber'i sanat ve kültür düşmanı gösterenler islâma en büyük kötülüğü yapmışlardır.

33- **Nâfi** *anlatıyor: Bir gün* **Abdullah b. Ömer** *beni terkisine aldı. Yolda giderken bir çobanın çaldığı kaval sesini işitti. Bu sesi işitir işitmez parmaklarıyla kulaklarını tıkadı ve yoldan uzaklaştı. Bir müddet gittikten sonra bana: "Kaval sesi hâlâ geliyor mu?" diye sordu. Hayır, demem üzerine parmaklarını kulaklarından ayırdı ve: "Bir kere Resulullâh (S.A.V.) la birlikte bulunuyordum, böyle bir ses işitmişler ve aynen benim yaptığım gibi yapmışlardı,"* dedi.

Ebû Dâvud, kitabü'l-edeb babü keraheti'l-ginâ, c, II, s. 579, Ebû Davud bir yandan bu hadisi Hz. Peygambere atfen rivayet etmiş diğer yandan: "Bu münker bir hadistir" demiştir. Aynı eser, aynı yer.

Kaval sesi dinlemek günah olduğuna göre İbn Ömer niçin Nâfiîn bu sesi dinlemesine izin verdi? Halbuki Nafi'e kulaklarını tıkamasını emredebilirdi. Daha evvel de Hz. Peygamber aynı şekilde hareket ettiğine göre kendisi kaval sesi dinlememiş fakat İbn Ömer'in dinlemesine müsaade etmiş demektir. Muhtemelen Hz. Peygamber ve daha sonra İbn Ömer kaval sesini işittikleri zaman manevî ve ruhanî bir hal içinde idiler. Bu ses o derûnî hallerini ihlâl ettiği için dinlememişlerdi. Yanındakilere menetmemesi bunu gösterir. **Gazzâli**, *İhya*, c. II, s. 284. Fakat daha çok bu hadisin düzme olması ihtimali üzerinde durulmuştur.Zaten Ebû Dâvud bu hadise güvenilmemesi lazım geldiğini anlatmak için, bu münker bir hadîstir, der.

34- *"Şüphesiz ki* ***mûsikî*** *kalbte nifak meydana getirir."*

Ebû Davud, c. II, s. 579. Bu hadis bir çok şekillerde rivayet edilmiştir. Bir rivayette: "Mûsikî, su ot bitirir gibi nifak bitirir." *Câmiü's-sağîr*, c. II, s. 73. Diğer rivayette: "Oyun ve eğlence, suyun ot bitirmesi gibi kalbte nifak bitirir. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allaha and olsun ki, Kur'ân ve zikir su ot bitirir gibi kalbte imân bitirir." *Makasidü'l-hasene*, s. 296, *Keşfu'l-hafâ*, c. II, s. 80, denilmiştir.

Hadîsin Ebû Davud'daki tam ifadesi şöyledir: "Ebû Vâil bir defa bir düğün ziyafetinde bulunmuştu. O ziyafette bulunanlar oyna-

mışlar, şarkı ve türkü söylemişler, böylece eğlenmeye koyulmuşlardı. Bu hali gören Ebû Vâil, elleriyle dizlerini döverek: "Resûlullâh (S.A.V.) ın, mûsikî kalpte nifak bitirir" dediğini işittim dedi. *Ebû Davud*, c. II,s. 579. İbn Kayyim mûsikînin kalbi nasıl ifsad ettiğini ve içini fesadla doldurduğunu göstermek için geniş tahliller yapar ve ğinâ münbit-i nifaktır, der. *Iğâsetü'l-lehfân*, 1-c. I,s. 266.

Herşeyden evvel bu hadisin senedi sahih değildir. İbn Kayyim bile bunun Hz. Peygambere ait merfû bir hadis değil, İbn Mesuda ait mevkûf bir hadis olduğunu bildirmekten kendini alamamıştır. Alî Kârî bu hadisi *Mevzûât*'ına almış ve Nevevî'nin, bu hadis sahih değildir dediğini nakletmiştir. S. 56. Irakî de, Ebû Davud tarafından rivayet edilmiş bulunan bu hadîsin senedinde meçhûl râviler bulunduğu için hadîs sahih değildir, demektedir. *el-Müğnî*,ihyâ kenarı, c. II, s. 283. Gazzâli; yaranmak, şöhret,riya ve gösteriş için söylenen mûsikînin kalbte nifak bitireceğini kabul eder. Ancak: "Güzel elbise, iyi bir binek v.s. gbi şeyler de böbürlenilerek kullanılırsa onlar da kalbte nifak bitirir." bunların nifak bitirmeleri prensip itibariyle haram olmalarını gerektirmez, der. *Ihyâ*, c. II, s. 283. Sûfîlerin bazıları buradaki "ğinâ" kelimesine "zenginlik" manası vermiş ve hadisin manasını: "Zenginlik kalpte nifak bitirir" haline getirmiştir. *Keffu'r-ruâ*, c. I,s. 13, 16. *Keşfu'l-hafâ*, c. II, s. 80.

35- *"Dünya ve âhirette melûn iki ses vardır: Nimet ve refah zamanında duyulan çalgı sesi, müsibet zamanında koparılan feryadü figan."*

Câmiü's-sağîr, c. II,s. 46. Bezzâr, Makdisî, İbn Merduveyh, Ebû Nüaym, Taberânî. *Neylü'l-evtar*, c. VIII, s. 107. *Iğâsetü'l-lehfân*, c. I, s. 272.

Tirmizî'nin: "sahihtir" kaydiyle rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: "Hz. Peygamber, Abdurrahman b. Avf ile birlikte hurmalığa gitmişlerdi. Oraya vardıkları zaman Hz. Peygamber oğlu İbrahim'in can çekişmekte olduğunu gördü. Onu kucakladı, gözleri dolmuştu. Bu hali gören Hz. Abdurrahman, Yâ Resulûllah sen de mi ağlıyorsun? Halbuki bu gibi yerlerde insanları ağlatmaktan menediyordun, demekten kendini alamadı. Hz. Peygam-

ber ona şu cevabı verdi: "Ben kimseyi ağlamaktan men etmedim. Sadece ahmak ve fâcir (serserice ve günaha sokan) iki ses nevinden menettim. Bunlardan biri oyun ve eğlence zamanlarında çıkarılan nağmelerle şeytanın mizmarının sesi, diğeri müsibet zamanlarında yüz tırmalama, üst-baş yırtma, feryad ve figan eyleme şeklinde çıkarılan sestir. Benim bu ağlamam merhametimin eseridir. Merhamet etmeyene merhamet edilmez. Bu ölüm hak ve şaşmaz bir va'd olmasaydı, sonra ölenlerimizin evvelce ölenlerle buluşmaları söz konusu olmazdı. Ey İbrahim biz sana daha da çok üzülecektik, bizi çok mahzun ettin. Bizim gözlerimiz ağlar, kalblerimiz hüzünlenir. Fakat Rabbımızın gazabına sebep olacak bir söz ağzımızdan çıkmaz. *Iğâsetü'l-lehfan*, c. I, s. 273. *Telbisü iblis*, s. 225. Bu hadiste geçen serseri ve facır iki sesle mûsikînin kastedildiği ileri sürülmüştür.

İbn Ebî Dünya'nın rivayet ettiği bir hadiste mûsikîye şeytanın Kur'ân ve ezanı adı verilmiştir. Şeytan Allah'ın huzurundan kovulunca ev, meclis, yemek, içki, müezzin, Kur'ân, kitap, söz, elçi ve tuzak istemiş, Allah Teâlâ da hamam evin, pazar meclisin, besmele çekilmeyen şeyler yemeğin, sarhoşluk veren şeyler içeceğin, çalgı âletleri müezzinin, şiir Kur'ân'ın, insan vücuduna yapılan nakışlar kitabın, yalan sözün, kahinler elçilerin ve kadınlar tuzağın olsun demişti. *Iğâsetü'l-lehfân*, c. I, s. 270. İbn Ebî Dünya'nın **Ebû Ümâne** vasıtasıyle Hz. Peygamberden rivayet ettiği bu hadisin sahih bir hadis olmadığının **İbn Kayyım** da farkındadır. Onun için: "Bunu te'yid eden daha birçok rivayetler mevcuttur, zaten iyi ve güzel sözün kitap ve sünnetten bir şâhidi vardır" demektedir. Aynı eser, aynı yer. Yani İbn Kayyım'a göre şiire şeytanın Kur'ân'ı, çalgı âletlerine şeytanın müezzini demek güzel bir şeydir ve güzel olduğu için de Kur'ân ve sünnete bu manayı teyid eden işaretler mevcuttur. Şiir ve mûsikî gibi güzel sanatlara değil de bu sanatları yermek için söylenen sözlere güzel demek, bir zihinde güzellik kavramının teşekkül etmediğinin bariz bir delilidir.

Sûfîler bu hadis için şöyle bir te'vil bulmuşlardır: "Şu iki melûn sesten nehyolundum demek, bu iki ses nevinden ve iki durumdan başkalarından menolunmadım demektir. Bu hadis bu iki yerden başka yerlerde bulunan mûsikî nevilerinin mübah olduğuna delalet eder" **Kuşeyrî**, *er-Risâle*, s. 152.

36- *"Bir kimse terennüm ederek sesini yükseltirse Allah ona iki şeytan gönderir. Gelen şeytanlar bu adamın omuzlarına oturur ve topuklarıyla göğsünü döverler, tâ ki adam susa."*

Bu hadisi İbn Ebî Dünya *Zemmü'l-melâhî* adlı eserinde, Taberânî *el-Mu'camü'l-kebîr*de rivayet etmişlerdir. Fakat hadis zayıftır. Irâkî, *el-mülğnî* ihyâ kenarı, c. II, s. 282.

37- *Resulullâh (S.A.V.) şöyle buyurdu: Zil şeytanın düdüğüdür. Zil ve köpek bulanan bir yere melekler girmezler."*

Müslim, kitabü'z-zinnet, babü kerâheti'l-kelb ve'l-cerez, c. III, s. 1672. *Ebû Davud*, kitabü'l-cihâd, bâbûn fî ta'liki-l-cenes, c.II, s.23. Başka bir hadiste Nebî (S.A.V.): "Def ve davul çalmaktan ve düdük sesinden nehyolundum" buyurmuşlardır. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 204. Fakat bu hadis zayıftır.

38- *"Gece teğanni yapan bir adamın sesini işiten Nebî (S.A.V.): Bu adamın (kıldığı namazın hükmü) yoktur, buyurdu."*

Neylü'l-evtâr, c. VIII, s. 204. Bu hadîs de zayıftır.

39- *"Oyun ve eğlence benden değildir, ben de oyun ve eğlenceden değilim."*

Câmiü's-sağîr, c. II, s. 123. Bazı rivayetlerde: "Batıl benden değil, ben de batıldan değilim" ilâvesi mevcuttur. Aynı kaynak, aynı yer. Fıkıh kitaplarında çokça zikreden sahih hadîsler mevcuttur: "Tavla (nerdeşîr) oynayan bir kimse sanki elini domuzun etine dokundurmuş ve kanına bulamıştır." *Müslim*, Kitübu'ş-şi'r, bâbü tahrimi'l-lü'b bi'n-nerdeşîr, c. IV, s. 1770. Fakat sadece tavlayı yasaklayan böyle bir hadis mevcuttur. Bu da bir eğlence olmaktan ziyade kumar mahiyetinde bir oyun olduğu içindir. Satranç oynamanın mübah olduğundan bahsedilmektedir. Bkz: *İhyâ*, c. II, s. 281. Bir zekâ sporu olarak kabul edilen ve kumarla, yani şansla pek ilgisi bulunmayan satrancın şafiîlikte mübah sayıldığı bilinmektedir. Fakat bu görüşün İmam Şâfiî'ye isnad edilmesinin doğru olmadığını ileri sürenler de vardır. İbn Hacer Heytemî, *ez-*

Zevâcir an İktirâfi'l-kebâir, c. II, s. 166 da satranç oynamayı 245, günah-ı kebair olarak zikreder. *Keffu'r-ruâ'*, c. I, s. 164 de aynı konuya temas eder ve bu konudaki fikirleri genişçe nakleder, satrançla ilgili hadîslerden hiç birinin sahih olmadığını nakleder.

40- *"Mûsikî dinlemek günahtır, mûsikî dinlemek için toplanmak fasıklıktır, mûsikîden zevk almak küfürdür."*

Neylü'l-evtâr, c. VIII, s. 104. Irâkî bu hadîsin mürsel olduğunu bildirir. *İhyâ*, c. I, s. 269. Gerçekten de birçok sahih hadîslere zıd olan bu hadîsin sahih olması mümkün görünmemektedir. Mûsikî taraftarlarına kâfir diyenlerin bu ithama bir mesned bulmak için böyle bir hadîs ortaya atmış olmaları ihtimali kuvvetli görünmektedir. Her şeyden evvel mûsikînin günah ve haram olduğu kabul bile edilse, bundan zevk duyan kimsenin kâfir olması ehl-i sünnet mantığına aykırı bulunmaktatır. Şarab ve zina gibi haram olduğu kesinlikle malûm olan fiilleri icra edenler şuphesiz ki, bundan zevk almaktadırlar. Fakat bundan dolayı içki içen ve zina eden kimselerin kâfir oldukları iddia edilmemektedir. Hz. Peygamber bir defa: "Cebrâil, ümmetimden şirk koşmadan ölenlerin cennete gireceklerini müjdeledi" demişlerdi. Hz. Ebû Zer bunun üzerine: Bu kimseler hırsızlık ve zina yapsalar da mı? diye sormuş ve: evet, hırsızlık ve zina yapmış olsalar bile, cevabını almıştı. *Müslim*, Kitübü'l-iymân, c. I, s. 94. Abdülahad en-Nûrî *devrâna* dair risalesinde: "Her günahtan lezzet almak hakikî manada küfür olsa; meselâ, zina ve livata, belki bütün günahlar nefsânî lezzetle olduğundan küfür olması lâzımdır ki, bu Havariç ve Mutezile'nin mezhebidir. Bu duruma göre Mutezile ve Havariç'in mezhepleri doğru, ehl-i sünnetinki yanlış demek olur." s. 98. İst. tz. İbn Kayyim; Irak uleması, mûsikîyi şahidlik ehliyetini yok eden ve fasıklığı gerektiren bir günah saymışlar ve bu hususta: "Mûsikî fısktır, ondan zevk almak küfürdür," diye bir hadîs rivayet etmişlerdir. Fakat bu çok belîğ bir söz olmakla beraber bunun Hz. Peygamber'e ait olması doğru değildir" demektedir. *Iğâsetü'l-lehfân*, c. I, s. 245. Hadîs uyduranlara ve düzme hadîs nakledenlere en ağır hakaretler yağdırmak âdeti olan İbn Kayyim, birçok müslümanı kâfir olmakla itham için uydurulan bu mevzû hadîs karşısında susmakta, "Hadîs olmasa bile doğru bir sözdür" diyerek tasvip bile etmektedir.

KONU İLE İLGİLİ HADÎSLER HAKKINDA BAZI AÇIKLAMALAR VE SONUÇ

Mûsikî ve ***raksla*** alâkalı olarak pek çok hadîs rivayet edilmiştir. Ancak bu hadîslerin çoğu düzmedır. Mûsikî ve raks lehinde de hadîs uydurulduğu bir vakıa olmakla beraber daha çok mûsikî ve raks muhalifleri hadîs uydurmak zorunda kalmışlardır. İslâm'da mûsikî ve raksın caiz olduğunu gösteren birçok sahih hadîs bulunduğundan bu bahiste hadîs vaz'etme işi onlara kalmıştır. Genel olarak hadîs vaz' etmekle suçlanan mutasavvıflar, ellerinde bol miktarda sahih hadîs bulunduğundan bu meselede hadîs vaz' etmek veya mevzû hadîslerle amel etmek ihtiyacını duymamışlardır.

Bazı âlimlere göre mûsikî ve raksı yasaklayan hadîslerden hiç biri sahih değildir. Bu mesele ile ilgili olarak rivayet edilen hadîslerin tamamı düzmedir. **İbn Hazm** bu konu ile ilgili hadîsleri naklettikten ve bunlara ait teknik tenkitleri yaptıktan sonra: "Mûsikî ve semâ'ı haram kıldığı ileri sürülen hadîslerden hiç biri sahih değildir. Bunların hepsi uydurmadır." "Mûsikîyi menettiği ileri sürülen hadîslerin tümü çürüktür." (1) *"Bu hususta asla sahih bir hadîs mevcut değildir."* (2) demektedir. İbn Hazm'ın "sahih değildir" dediği hadîsler arasında Buharî'nin hadîsleri de mevcuttur.

Hadîs âlimi **İbnü'l-A'rabî:** "Mûsikînin haram olduğunu gösteren hiç bir sahih hadîs mevcut değildir." **İbn Tâhir el-Makdisî:** "Mûsikînin haram olduğunu ispat için delil diye ileri sürülen hadîslerin bir harfi bile sahih de-

1. İbn Hazm; *Risâletün fi'l-ğinâ*, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, No: 2704. varak, 233a. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 104.

2. İbn Hazm, aynı eser, varak, 233b.

ğildir." demişler ve bu konuda Gazzâli ile İbnü'n-Nahvî de kendilerini takip etmişlerdir. (3)

Esasen mûsikinin haram olduğundan bahseden hadîsleri rivayet etmiş olan Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce gibi büyük hadîs âlimleri bile bu hadîsleri naklettikten sonra eksériya: "Bu hadîs münker veya garîb veya zayıftır... v.s." demişler ve bu neviden rivayet edilen hadîslere güvenilmemesi lâzım geldiğine işaret etmişlerdir. ***Mûsikî*** ve ***raks*** muhalifleri ise bu kayıtlara hiç temas etmeyerek hadîsleri: "Kütüb-i Sitte'de yer alan hadîsler" diyerek rivayet etmişler ve bu hadîslerin sahih olduğu intibâmı hâkim kılmaya gayret etmişlerdir. Böylece ilim yolunu değil, yanıltma yolunu tutmuşlardır. Nitekim bu hususlara hadîslerin izahları yapılırken temas edilmişti.

Fakat her nedense mutasavvıflar bu hadîslerin doğru olduğunu kabul etmişler ve: "Fakat bu hadîsler ***dinî mûsikî***yi değil, dinî olmayan mûsikîyi haram kılmaktadır" demişlerdir. Halbuki bu gibi düzme hadîsler, en azından dinî mûsikî kadar din dışı normal mûsikîyi de haram kılmamaktadır.

Mûsikî ve raksa muhalif olanlar, bir yandan bu hususlara cevaz veren hadîsleri aklın almayacağı bir şekilde te'vîl ederken, diğer yandan en azından zayıf olduklarını gayet iyi bildikleri hadîsleri kesin ve kat'î birer delil (Hüccet-i kâtına, Bürhân-ı bâhire) olarak görmüşler ve öyle göstermişlerdir. **İbnü'l- Cevzî,** *Telbîsü Iblîs*'te, **İbnü'l-Kayyım,** *Iğâsetü'l-lehfân*'da bu gibi derme-çatma rivayetleri delil diye öne sürerek mûsikî muhaliflerine ve mutasavvıflara veryansın etmişlerdir. Meselâ, İbn Kayyım, mûsikîye "Şeytanın ezânı", şiire "Şeytanın Kur'ân'ı" diyen bir düzme hadîs naklettikten sonra: "Bunun kitap

3. *Neylü'l-evthar*, c. VIII, s. 107.

ve sünnetten birçok delilleri var, zaten her güzel sözün âyette ve hadîste birçok şahidleri bulunur" demektedir. Bu görüşte olanlar bazan daha da ileri giderek halkı mûsikîden menetmek için hadîs uydurmanın bile caiz olduğuna kâni olmuşlardır. Bir taraftan: "Bana yalan bir söz atfeden cehennemde yerini hazırlasın" mütevatır hadîsi varken, diğer taraftan bu zihniyetteki insanlar terğîb (sevaba teşvik) ve terhib (cehennemle korkutma) için hadîs uydurmak caizdir diye bir kâide ortaya atmaktan çekinmemişlerdir. Konuya berraklık vermesi bakımından Âkif'in şu beyitlerini nakledelim:

Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dini
Hürafeler bürümüş en temiz menâbiini
Değil hakâik-i şer'in bugün, bedihiyyât
Bilâ münakaşa inkâr olunuyor... Heyhât
Kitabı, sünneti, icmâı kaldırıp attık
Havassı maskara yaptık, avâmı aldattık

Yıkıp şeriatı bambaşka bir binâ kurduk
Nebiyye atf ile binlerce herze uydurduk
O hali buldu ki cüreti: "Yecûzü fî't-terğîb"
Kararı ezelî fetvâ kesildi, hem de ne garib.
Hadîs vaz'ediyorken sevab uman bile var
Sevabı var mı imiş bir zaman gelir anlar.
Cihânı titretiyorken nidây-i: "Men kezzebe"
İşitmiyor mu bir bakın şu bîedebe.
Lisan-ı Pâk-ı Nebîden yalanlar uyduruyor
Sıkılmadan da sevap işledim deyip duruyor.
Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına
Cinayetin kalacak zanneder misin yanına.

Safahat, s. 274.

Uydurulan hadîslerle; güzeli seven, hoş nağmelerle okunan kıraattan zevk alan, evinde def çalman ve türkü söylenen, düğünlere giden, düğünlerde def çalınmasını ve şarkı söylenmesini isteyen, çalındığı zaman dinleyen,

neşeli, güler yüzlü ve hayatın insanı bir Peygamberin sırtına bir cübbe geçirilmiş, hep zikrü tesbihle meşgûl olsun diye bir eline tesbih, oynayan, şarkı ve türkü söyleyenleri haşlasın diye diğer eline asâ verilmiş, riyazât ve mücahedât ile benzi soldurulmuş, takatsız ve fersiz hale getirilmiş, halktan tecrid edilmiş ve bir kûşe-i inzivâya oturtturulmuştur. Yani taassup ve cehalet Hz. Peygamberi böyle bir hüviyet içinde görmüş ve göstermiştir. Allah Teâla ve Resûlü, Kur'ân ve sünnette ***raksı*** ve ***mûsikî***yi haram kılmadıkları halde bu gibi şeyleri haram kılınmış gibi göstermişler ve en-Nablûsî'nin de dediği gibi Allah'a ve Resûlüne iftira ve bühtan eylemişlerdir: "Tahavî, Tarsûsî ve Câmiü'l-fetâvî' müellifinden rivayet edilen nakiller batıl ve saçma şeylerdir, sahih değildir. Din âlimlerine iftiradır. Allah ve Resûlüne yalan ve iftira isnad edenlerin İslâm ulemasına yalan ve iftira isnad edecekleri tabiîdir." (4)

Âlimler; raks ve mûsikî ile ilgili bulunan hadîslerin değişik hükümler taşıdığı için ihtilâfa düşmüş değillerdir. Tersine bu hususta ihtilâf etmeleri değişik hükümler taşıyan hadîslerin vaz' edilmesine sebep olmuştur. Hadîsler arasında görülen fark ve ihtilâflar geniş ölçüde bu durumla ilgilidir. Yoksa nesh bahis konusu değildir.

Konu ile ilgili hadîslerin vürûdü zamanında İslâm mûsikî sanatı kurulmuş değildi. Hz. Peygamber zamanında mûsikî nazariyâtı mevcut bulunmamakta idi. Teknik manada besteler ve mütekâmil mûsikî âletleri yoktu. Sadece tabiî sesle çıkarılan nağmelerle anonim bir takım besteler bulunmakta idi. Bu durum nazar-ı itibara alınırsa makam, beste (elhân, üğniye, eğânî) ve birçok mûsikî

4. Nablûsî, *Risâle fî hakki'z-zikri'l-cehr*, Süleymaniye, Nafiz Paşa, No: 392. varak, 33b.

âletlerinden bahseden hadîslerin düzme olduklarına kolaylıkla hükmolunabilir. Ud, kemân, kanun, saz, zurna, trampet, ney v.s. gibi âletlerden bahseden hadîslerin doğru sayılması mümkün değildir.

Her şeye rağmen fuhuş ve şarap kokan bir raks ve mûsikî nevinin İslâm'da kesinlikle haram kılınmış olduğu ve bununla ilgili hadîslerin sıhhatından şüphe edilmemesi lâzımgeldiği gerçeğini gözden uzak tutmamak icabeder. Fakat bu nevi hadîsler içinde bile mübalağalı ve şiddetli tehdidler ihtiva eden sıhhatı şüpheli birtakım hadîslerin bulunduğu muhakkaktır.

İhtiyat esası:

Mûsikî ve raks gibi hususlardan ictinab edenler bir de şu hususu ileri sürmüşlerdir: *Buhâri* ve *Müslim* tarafından rivayet edilen bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "Haram kılınmış olan şeyler besbellidir, helâl olan şeyler de bellidir. Fakat ikisi ortasında haram mı helâl mı olduğu belli olmayan bir takım şüpheli şeyler (müştebihât) vardır ki birçok kimseler bunları bilemezler. Şüpheli şeylerden sakınanlar dinlerini ve ırzlarını zan ve tereddütten korumuş olurlar. Şüpheli şeylere düşen, haram olan şeylerin içine düşmüş olur." (5) Mûsikî ve raks haram olmasa bile haram olması ihtimali ve şüphesi olan bir şeydir. İhtilâf konusu olan şeyler haram dairesinden çıkmış olsalar bile "şüpheli olma" dairesinden çıkmış sayılmaz. (6) Buna usûl-i fıkıhta: **"İhtiyata en uygun olanla amel etme"** (amel bi'l-ahvet), **"İhtilâf ve münakaşa konusu olmayan dinî görüşlere göre hareket etme"** (el-

5. Nevevî, *40 Hadîs*, 6. hadîs.
6. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 109.

ahz bi'ekalli mâkîle) gibi adlar verilmektedir. Takva, ihtiyat, salâh ve azimet yolunun bu yol olduğundan bahsedilmiştir. Lâkin bu görüş de mutlak manada doğru değildir.

Müsamaha esası:

Buna karşılık şu gibi naslardan bahsedilmiştir: Allah Teâla: *"Yer yüzünde bulunan her şeyi (istifade edesiniz) diye sizin için yarattık."* (Bakara, 29) buyurmuştur. Bu âyet: "Eşyâda aslolan ibahedir" prensibini vaz' etmektedir. Başka bir âyette: *"Haram kıldığımız şeyleri Kur'ân'da açık açık anlattık."* (Enam, 119) buyurulmuştur. Mûsikî ve raksın haram olduğu Kur'ân'da anlatılmadığına göre günah değildir demektir. Bir hadîste: "Helâl, Allah Teâla'nın Kur'an'da helâl kıldığı şeydir. Haram, Allah Teâlâ'nın Kur'an'da haram kıldığı şeydir. Allah Teâlâ'nın bahsetmediği ve sükûtla geçtiği şeyler affettiği hususlardır." denilmiştir. (7) Hadîsin bazı rivayetlerinde: *"Allah'ın affını kabul ediniz. Çünkü Allah hiç bir şeyi unutacak değildir." "Rabbın unutkan değildir."* (Meryem, 64) ilâveleri vardır. (8) **Hâkim, Bezzâr, Dârekutnî**'nin şu rivayeti daha sarihtir: *"Allah bir takım hususları farz kıldı, bunları zayi etmeyiniz. Bazı hususları -unuttuğu için değil de size acıdığı için- sükût ile geçti, bunları araştırmayınız.* (9) *"Dinde aşırılık ve aşırı hassasiyet menolunmuştur. "Dinde aşırı gitmeyiniz."* (Nisâ, 171) *"Dinde aşırılıktan sakının. Eski ümmetler dinde aşırılık yaptıkları için mahvoldular."* (10) Dinî konularda özemeciliğe varacak kadar incelik göstermenin hiç bir

7. *Tirmizî*, Kitabü'l-libas, bâbü mâ câe fî lûbsi'l-firâ. *Ibn Mâce*, Kitabü'l-etime, bâbü ekli'l-cübn ve's-semen, c. II, s. 1117.

8. *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 111.

9. Aynı eser, aynı yer. Ayrıca Bkz: Nevevî, *Hadîsü'l-erbaîn*, 30.hadîs.

10. Suyutî, Camiü's-sağîr, c. I, s. 116.

dinî değeri yoktur. Hz. Peygamber üç defa: "Kahrolsun özemeciler" (Helâke'l-mütenattıûn) buyurmuşlardır. (11)

Hz. Peygamber bir defa bir iş yapmış ve bunu yapmaları için sahabeye de ruhsat vermişti. Fakat sahabeler bu ruhsatı hiç boş karşılamamışlar ve çok aşırı dinî bir hassasiyet göstererek (tenezzühen) o işi yapmaktan ictinab etmişlerdi. Ashabın bu şekilde davranmasını öğrenen Hz. Peygamber üzüldü, yüzünün renginden belli olacak kadar öfkelendi. Bu vesîle ile iradettiği bir hutbede: *"Size ne oluyor ki, yapılması için izin verdiğim bir hususu yapmaktan kaçınıyorsunuz, bu ruhsatı hoş karşılamıyor ve aşırı bir dinî hassasiyet gösteriyorsunuz. Allah'a yemin ederek söylüyorum ki Hak Teâla'yı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim. Öyle iken ben bu gibi işleri yapmakta bir beis görmüyorum da siz görüyorsunuz."* (12) dedi. Bu hadîs göstermektedir ki, Hz. Peygamberin yaşadığı nezih dinî hayattan, daha nezîh bir dinî hayat yaşamak mümkün değildir. Bu, yanlış bir hareketin eseridir. Aşırı dinî hassasiyetten dolayı Allah ve Resûlünün verdikleri ruhsatları hoş karşılamayan ve bu gibi ruhsatlara göre hareket etmekten kaçınan muhafazâr tabiatlı insanlar her devirde mevcuttur. Aman istismar edilmesin aman yanlış anlaşılmasın, olaki günah işlenmiş olur gibi aslında samimî, fakat çok yanlış endişelerle Resulüllah'ın yaptığı ve yapılmasına müsaade ettiği hususları bile takva ve salâh icabıdır diye yapmaktan sakınmışlardır. Daha sonraki asırlarda bu gibi endişeler mûsikî ve raksla ilgili görüşlerin yozlaşarak kelimenin tam manasiyle hurafe haline gelmesine sebep olmuştur.

11. Müslim, Kitabü'l-ilm, bâbü heleke'l-mütenattıûn, c. IV, s. 2055. Özemeci: Sık dokuyup, ince eleyen.

12. *Müslim*, Kitabü'l-fazâil, bâbü ilmi'n-Nebî, c. IV, s. 1829. *Buhârî*, Kitabü'l-itisâm, c. VIII, s. 133.

Aslında dinde güçlük yoktur. Mâide, 6; Hac, 78. âyetlerinde bu husus açık olarak ifade edilmiştir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Din, kolaylıktır. Dini, bütün inceliklerıyle uygulamak için gayret gösteren ve güç harcayanlar bu konuda behemehal yenilgiye uğrarlar. O halde ortalama bir yol tutun ve dini takrîbî bir surette tatbik edin. (Böyle yaparsanız az amel için çok sevap alacağınızı, yanılarak işlediğiniz hataların affedileceğini) müjdelerim."* (13) Bu hadîs-i şerîf, amelde ıfka teşviki ve taammüktan; dinde en iyi olanını yapacağım diye uğraşmaktan tahziri mütazammindir." (14) Diğer bir hadîste: *"Ben kolay uygulanan müsamahakâr bir din ile gönderildim."* buyurulmuştur. (15) Aynı manaya gelen başka bir hadiste: *"Allah'a en sevimli olan dinî uygulama kolaylığa ve hoşgörüye dayanan uygulamadır."* buyurulmuştur. (16) Diğer bir hadîsin meâli şöyledir: *"Şüphesiz ki Allah günahın işlenmesini arzu etmediği kadar da ruhsatlarla amel edilmesini arzu eder."* (17) *"Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz"* düsturu bu konuda da esastır. (18) Bu noktadan hareket eden bazı âlimler fıkıh usûlünde: *"Dinde en kolay olana göre hareket" (amel bi'l-eyser)* esasını ortaya koymuşlardır. **İstihsan** da böyle tarif edilmektedir. Bu konuda ihtilâftan kaçmak ve korunmak için sıkıntıya girmeye lüzum yoktur. Çünkü: *"Ümmetimin ihtilâfı onlar için geniş bir rahmettir."* (19) buyrulmuştur.

13 *Buharî*, Kitabü'l-imân, bâbü ed-Dîn yüsrûn, c. I, s. 14. çe kitabü'l-itis¬am, bâbü mû yekrehü mine't-tammük ve't-tenâzü'fi'l-ilm ve'l-gülüvv fi'd-dîn, c. VIII, s. 136.

14. *Tecrid Tercümesi*, s. 41.

15. *Müsned*, c. II, s. 236; c. V, s. 266; c. VI, s. 116, 233.

16. *Buharî*, c. I, s. 14; c. VIII, s. 136. *Tecrid Tercümesi*, c. I, s. 41.

17. *Müsned*, c. II, s. 108.

18. *Müslim*, Kitabü'l-cihad, c. III, s. 1358. *Buharî*, Kitabü'l-edeb.

19. *Makasidü'l-hasene*, s. 26. *Keşfü'l-hafâ*, c. I, s. 66.

Mûsikî ve ***raksın*** mübah olduğunu gösteren deliller hem çok, hem açık, hem de sahihtir. Fakat Gazzalî'nin de dediği gibi: "Doğruyu taklitçilikle arayan ve bulmak isteyen kimselere ne kadar çok delil getirilirse getirilsin yine dellilerin eş değerde (teâruz) olduğuna kanaat getirirler. Bunun için de şaşkınlık içinde kalırlar. Bu delillerden birini tercih bile etseler keyfî bir şekilde tercih etmiş olurlar." (20) "Fakat mûsikînin mübah olduğunu gösteren deliller güneş gibi açıktır. Bu netice aşikâr bir surette ortaya çıktıktan sonra sonuç kimin görüşüne muhalif düşerse düşsün bu önemli değildir." (21)

Peygamberimiz ve Onun tebliğ ettiği İslâm bir milletin ve bir kabilenin örf ve an'anesine büyük bir kıymet verir. Yerine göre bir hususun dinî hükmünü tayin ve tesbit için delil sayar. Örf, âdet ve an'anelerin değişmesiyle bunlar üzerine binâ kılman meselelerin dinî hükmü de değişir. İmam Muhammed'in örf ve âdete dayanarak, Hz. Peygamber'in keylî (ölçülür) saydığı riba mallarını veznî (tartılır) addetmesinin sebebi budur. *"Ezmine ve emkinenin tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz"* şeklindeki küllî kaidenin manası da budur.

20. *Ihyâ*, c. II, s. 268.

21. *Ihyâ*, c. II, s. 281. Mûsikînin lehindeki delillerin çokluğuna ve sağlamlığına bakanlar işi daha ileri götürerek: "Mûsikîye haram diyenler kâfir olur." "Mûsikîyi dinlemeyenler fâsık olur." demişlerdir. Ahmed b. Muhammed et-Tûsî: *"Bevârikü'l-ilmâ' fî tekfîri men yüharrimü's-semâ'"* (Süleymaniye, Esad Efendi, no : 1434, varak, 28) adıyla yazdığı bir risalede bu tezi müdafaa etmiştir: "Hz. Peygamberin huzurunda şiir, ğınâ ve def çalınmış, söylenmiş ve dinlenmiştir. Bu üç hususu, Resulullâh haram işlemiştir diye yapmayan veya bu hususta kalbinde şüphesi bulunan kimse ittifakla kâfir olur. Semâ' ve ğınâdan ictinabedenler ise fasık olur." varak, 30b, 31a. Ali Kâri de Gazzâli'nin kardeşi Ahmed Gazzâli'nin mûsikîye haram diyenlerin kâfir olacakları ispat için bir eser yazdığını *Aynü'l-ilm*'de ifade eder.

Mûsikî tamamen örf, âdet ve an'anelerle ilgili bulunan bir sanattır. Bu bakımdan mûsikî ile ilgili olarak hadîslerde beyan edilen hükümler bir yönü ile dinîdir, diğer dinî hükümler gibi değişmez, insanlar tarafından tebdil ve tağyir edilemez. Fakat diğer yönü ile, yani hükümlerin mevzuu itibariyle örf, âdet ve an'anelerle ilgilidir. Örf, âdet ve an'anelerin zaman, mekân ve cemiyete göre değişmesiyle bu gibi gelenekler üzerine bina kılınan hükümler de değişir. Temel ve mevzu olan âdetin değişmesiyle âdetin vasfı olan dinî hükmün de değişeceği pek tabiîdir. Bu sebeple, zikredilen hadîsler lâfız ve şekil itibariyle Hz. Peygamber zamanında Araplar arasında carî bulunan mûsikînin hükmünü ifâde eder. Lâfız ve şeklin ihtiva ettiği esas manadan istifade edilerek zaman, mekân ve cemiyet itibariyle değişen ve devamlı olarak yeni yeni şekillere giren mûsikînin dinî hükmünü tayin etmek mümkün olur.

IV. BÖLÜM

MÛSİKÎ HAKKINDA FAKİHLERİN GÖRÜŞÜ

MÛSİKÎ HAKKINDA FAKİHLERİN GÖRÜŞÜ

Fıkıh ve tasavvuf

Mûsikî, mutasavvıflarla müteşerri (fakih) ler tarafından aynı şekilde karşılanmış değildir. Genel olarak mutasavvıflar mûsikîye karşı müteşerrilerden daha anlayışlı ve müsamahalı davranmışlardır. Fıkıh mezheplerinin mûsikî hakkındaki görüşlerini nakletmeden ve fıkıh itibariyle semâ'ın hükmünü izah etmeden evvel fıkhın ve fıkıhla ilgili olarak teşekkül eden mezheplerin, tasavvuf gibi ayrı bir hususiyet arz eden düşünce sistemi ile olan münasebetine ve fıkıh mezheplerinin müşterek vasıflarına temas etmek zarurî bulunmaktadır.

Mûsikînin tasavvufî çevrelerde iyi karşılandığı, hatta birçok tarikatların esasını *semâ'* yani mûsikînin teşkil ettiği bilinmektedir. Buna karşılık fıkıhta en müsamahakâr görüşler bile ancak mûsikînin sadece mahdut bazı nevilerinin mübah oluşundan bahsetmektedirler. Umumî ve mutlak bir ibâhe ve serbestî anlayışı fıkıhta mevcut değildir. (1) Tasavvufda mûsikî özel deyimli ile semâ' bir iba-

1. Hemen hemen bütün Hanefî fıkıh kitapları mûsikî hakkında "el-Melâhî küllühâ harâmün" yani "Bütün nevileriyle çalgı haramdır"

det sayılacak kadar rağbet görmesine mukabil, (2) fıkıhta ancak çok dar sınırlar içinde kalan bir ibâhe ve serbestîden bahsedilmesi ve sûfilerin mûsikîyi tarikatlarının bir esası haline getirerek bir ibadet vechesi vermek yolundaki gayretlere şiddetle hücum edilmesi ilgi çekici sonuçların ortaya çıkmasına, bu farklı meslek mensuplarının yekdiğerinin tesiri altında kalmalarına sebebiyet vermiştir.

Mezhep ve Tarikatlar

Fıkıh mezhepleriyle tasavvufî tarikatlar arasında mensupları bakımından bir uygunluk ve âhenk mevcut değildir. Hanefî mezhebinden olanların tarikatleri diğer mezheplere mensup olanlardan ayrı ve farklı değildir. Hanefîlerin kendilerine has bir tarikatları mevcut olmadığı gibi, diğer mezhep mensuplarının da kendilerine mahsus bir tarikatları bulunmamaktadır. Başka başka mezheplerde bulunanların muayyen bir tarikate mensup oldukları ve o tarikatta birleştikleri sık sık görülür. Bazan şeyh hanefî, müridlerinin çoğu veya hepsi diğer mezheplerden olur, bazan da bunun tersi durumlar görülür. Nakşî tarikatında bulunan birinin aynı zamanda Mevlevî olması mümkün olmadığı gibi, Hanefî mezhebinde bulunan birinin aynı zamanda *Mâliki* veya *Şâfiî* veyahut *Hanbelî* olması mümkün değildir. Fakat Hanefî mezhebine men-

hükmünü müdafaa ederler, bk: *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, Kitâbü'l-kerahe bölümünün velime bahsi." İhtilâf ginânın haram, mekruh ve en nihayet mübah oluşundadır. Müstahab olmadığı hususunda ulemanın ihtilâfı yoktur, tersine bu hususta ulemanın icmâı ve ittifakı vardır." *Telbisu İblis*, s. 240.

2. "Cüneyd, Şiblî ve Nûrî gibi eski sûfîler semâ ve raks eylediler, semâ ve raks etmeyi ibadet addeylediler." Ankaravî, İsmâil Rûsûhî; *Huccetu's-semâ*, s. 5.

sup bulunan birinin Nakşî, Mevlevî, Melâmeti, Bayrâmî, Rufâî v.s. gibi herhangi bir tarikata mensup olması pekâlâ mümkündür. Aynı şekilde bir Kadirî'nin dört fıkıh mezhebinden birine mensup olması çok normaldir. Bu sebeple mezheplerin ayırdığı insanları tarikatlar birleştirmekte, tarikatların böldüğü insanları da mezhepler birleştirmektedir. Mezhep ve tarikat mensupları itibariyle ortaya çıkan bu tedâhül, giriftlik ve iç içe olma durumu İslâm ümmet ve cemiyetinin kaynaşmasına, yekdiğerini perçinlemesine, manevî bir bütün haline gelmesine ve parçalanmamasına sebep olmuştur.

Bu durum fikrî bakımdan bazı güçlüklerin meydana gelmesine âmil olmuştur. Meselâ; Hanefî mezhebinde bulunan kimselerin, tarikatları icabı bu mezhebin mûsikî hakkındaki görüşünü benimsemelerine engel teşkil etmiştir. Bu gibi durumlarda umumiyetle mezhep görüşleri terk edilerek tarikat görüşleri ile amel edilmektedir. Bu ise tarikat-şeriat, mutasavvıf-müteşerri' çekişmesinin önemli bir kaynağı olmaktadır. Meselâ, Hanefî mezhebinde olan bir Mevlevî, mûsikî bahsinde mezhebinin görüşünden tarikatının telâkkisini üstün tutmaktadır. Tasavvufla fıkhın en büyük ihtilâf konusunu teşkil eden mûsikî bahsinde, mûsikî hakkındaki görüşlerine bakarak bir sûfînin hangi mezhebe mensup olduğu tayin etmek mümkün olmamaktadır. Daha ileri gidilerek denebilir ki: mûsikî hakkında fıkhın görüşleri tasavvufî çevrelerde tamamen veya kısmen terkedilmektedir. Meselâ *Celvetiye* tarikatına bağlı olan **İsmail Hakkı Bursevî** indinde Hanefî mezhebinin ve İmâm Azam'm mûsikî hakkındaki görüşleri önem taşımamaktadır. O, bu hususta mezhebinin imamı olan İmâm Azam'a değil, tarikatının icaplarına uymakta ve aşağıda görüleceği gibi mûsikî aleyhtârlarını şiddetle tenkid etmektedir. *Ruhu'l-Beyân* adlı tefsiri da-

hil olmak üzere bütün eserlerinde mûsikînin önem ve lüzumundan bahseden İsmail Hakkı'nın Hanefî olduğu ileri sürülerek, eserlerindeki mûsikî ile ilgili görüşlerin Hanefî mezhebinin görüşleri olduğunu sanmak büyük hatalara sebep olur. Mevlevî tarikatinde bulunan birçok Hanefî âlimleri için de durum aynıdır. Hanefîlerin mûsikî hakkındaki sert, ağır ve şiddetli görüşleri tasavvufî çevrelerde yumuşatılmış ve hafifleştirilmiştir. Daha doğrusu mutasavvıf olan Hanefî fukahası mezhep imamlarını kendileri gibi düşünüyor göstermeye ve mûsikî ile ilgili kendi tasavvufî görüşlerini imamlarına mal etmeye gayret etmekten geri durmamışlardır. Hanefî mezhebine büyük bir sadakatla bağlı olan Nakşî tarikatında bile mûsikîye ibadet nazariyle bakılması bunun en açık delillerinden bulunmaktadır. (3)

Irak ve Hicâz Fıkıh Mektepleri

Fıkhın Irak ve Hicaz mesleklerine ayrıldığı bilinen bir husustur. (4) Bu iki ekol arasındaki en önemli ihtilâf konularından birini mûsikînin dinî hükmü teşkil eder. Irak

3. İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât*, . I, s. 306. 286. mektup. İstanbul, 1963.

4. Ahmed Emin, *Duhâ'l-Islâm*, c. II, 151.Kâhire, 1938. Hicaz fıkhı ile Irak fıkhı arasında mevcut olan ihtilâflı konulardan birinin mûsikî bahsi olduğuna dair kaynaklarda pek çok bilgi bulunmaktadır. "Abdullah b. Ömer el-Umarî diyor ki: Hac için yola çıkmıştım. Genç ve güzel bir kadın gördüm. Biraz müstehcen (nefes) şarkılar söylüyordu. Devemi ona yaklaştırdım ve: Ey Allahın câriyesi, sen hacı değil misin? dedim. Kadın yüzünü açtı, güneş onun güzelliği yanında soluk kalmıştı. Dedi ki: Amca düşün biraz, çünkü ben el-Urcî'nin:

"Sevab ümidi ile haccetmeyen, günahsız ve zavallı âşıkları öldürmek için hacceden kadınlardanım." sözü ile anlatmak istediği kimselerdenim, dedi. Kadına: Bu yüzü ateşte yakmaması için Allah'a dua edeceğim, dedim. Bu söz Said b. Müseyyeb'e ulaşınca: "Vallahi onun yerinde Irak'ın ham sofularından birisi olsaydı: "Defol buradan kahpe, Allah yüzünü çirkinleştirsin," derdi. Fakat bakınız, Hicazın âbidleri ne kadar

fıkıh ekolünde mûsikîye karşı menfî bir tavır takınılmasına mukabil Hicaz fıkıh ekolünde mûsikînin müsbet karşılandığı görülmektedir. (5) İslâm'ın doğduğu ve hadîslerin bol olduğu bir yer olan Hicaz'da mûsikî hakkında müsbet ve müsamahakâr davranılmasının o zamanın Arap örf ve âdetine uygun olduğu, Irak'taki sert ve müsamahasız görüşlerin İran tesiriyle ortaya çıktığı Ahmed Emin tarafından ileri sürülmüştür. (6) Fakat bu iki meslek arasındaki fark H.2 ve 3. asırlara ait bulunmaktadır.

kibar ve zarîf insanlardır." demişti. *el-Eğânî*, I-XXV. Beyrut, 1962. c. I, s. 380. Medine'nin tanınmış fıkıh âlimi Said b. Müseyyeb'e; bazı zahidlerin şiir okumayı mekruh gördükleri haber verilince: " Öyleyse onlar a'cemî (yabancı) zühde sülûk etmişler." diye cevap vermişti. İbn Tâhir, *Kitabü's-Semâ'*, varak, 44b.

Evzâî, 5 meselede Iraklıların, 5 meselede de Hicazlıların görüşü terkedilir, dedikten sonra, Hicazlıların çalgı âletlerini dinlemek mübahtır" şeklindeki görüşü ile amel edilmemelidir, demektedir. Aynı eser, varak 20a. Bu da, Iraklıların bu konuda Hicazlılar gibi düşünmediklerini gösterir.

Eğânî de, Hicazın tanınmış hadîs ve fıkıh âlimlerinden Atâ ile ilgili şöyle bir hadise nakledilmektedir: "Atâ b. Ebî Rabah şarkıcı İbn Süreyc'e rastladı ve ona: Ey fitneci, yaptığın bu işten vazgeçmeyecek misin? Allah halkı senin şerrinden korusun, diye çıkıştı. İbn Süreyce: Benim şerrim ne imiş, diye sordu. Atâ: Şu habîs bestelerin yok mu? Onlar halk için fitne oluyor, diye cevap verdi. Şarkıcı ona: "Kendisine tâbi olduğun Resulullâh ve ashabı hakkı için besteli olarak okuyacağım bir şiiri dinle. Ondan sonra bu işten vazgeçmemi emredersen vallahi bu işi terkedeceğim, dedi. Atâ, bu zatı şarkı söylemekten vazgeçirmek ümidiyle, "Söyle bakalım," dedi. O da Cerîr'in bir şiirini okudu. Bu besteyi dinleyen Atâ sallanmaya başladı. Bundan sonra bu şiirden başka söz söylemeyeceğine yemin etti ve Mescid-i haram'da yerine çekildi. Ondan sonra kendisine haram ve helâlle ilgili olarak bir şey sormak için gelen ve karşısında el-pençe duran kimselere bu şiiri okutur, ondan sonra fetva verirdi. *el-Eğânî*, c. I, s. 238.

5. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 120.

6. Ayne eser, s. 115, 120; *Duhâ'l-İslâm*, c. I,s. 124. İbn Kesîr'in "Taannüt adını verdiği bu durumda İran'ın tesiri âşikâr bir surette görülmektedir, bk. İbn Kesîr *Tefsîr Zeyli*, s. 24. Mısır. ts.

Tasavvufî sistemlerin ve tarikatların ortaya çıkmasiyle bu farkların eski önemini kaybettiği, fıkıh mezhebi mensuplariyle birlikte fıkhın mûsikî ile ilgili telâkkisinin tasavvufun tesiri ve câzibesiyle yumuşadığı ve tasavvufun potasında eridiği görülmektedir. (7) Bunun neticesi olarak Irak fıkıh ekolüne mensup olanların mûsikî hakkındaki görüşleri Hicaz fıkıh ekolü mensuplarının aynı konudaki düşüncelerinden daha müsamahalı bir duruma gelmiştir. Bağdad'ın Abbasî devletinin başkenti oluşu, her taraftan buraya gelen ganimetlerle buradaki halkın müreffeh bir hayat yaşamasının mümkün olması ve halkının karışması Irak'ın bir eğlence merkezi haline gelmesine ve bununla ilgili hükümlerin toleranslı bir hal olmasına sebep olmuştu. (8) Bu hal daha sonraki asırlarda daha bariz bir şekilde görünmeye başlandı. Meselâ, Hanefî olan mevlevîlerin mûsikî hakkındaki görüşleri hiç bir şekilde Hicaz

7. Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm* s. 120. *Duhâ'l-İslâm*, c. I, s. 124.

8. Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, c. I, 230. Irak - Hicaz fıkıh mektepleri arasındaki bu fark zamanla önemini kaybetmesine rağmen daima nazarî planda tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu devirdeki fıkıhcıların rey ve ictihadları sonraki fıkıhçılar için âdeta nass kuvvetinde bir delil sayıldığından onlara ait görüşlerin etkisi sürekli olmuştur. Mezhep imamlarının görüşleriyle Vehhabîlerin kanaatları arasında, zâhire münhasır bile olsa tuhaf bir paralellik bulunup Hanefileri ve diğer mezhep mensuplarını bu bakımdan tenkit ederken dâima mezhep imamlarına istinad etmişler ve onların reylerini birer nas gibi naklet-mişlerdir. Böylece mezhep imamlarının gerçek haleflerinin kendileri oldukları kanaatını yaymaya çalışarak diğer müslümanları dört mezhep imamlarının görüşlerinden inhiraf etmekle itham etmişlerdir. Muhammed Ahmed Başmîl: *"Iskâtü'r-ruâ' bi-edilleti tahrîmi'l-ğinâ, ve's-semâ',"* s. 28. Mekke, 1961. adlı eserinde mûsikîye hücum etmekte ve Vehhâbîlerin görüşünü ortaya atarak bu görüşlerin doğruluğunu dört mezhep imamlarının ictihadlariyle ispat etmeye çalışmaktadır. Daha evvel İbn el-Cevzî *Telbîsu iblîs*'de, İbn Teymiye, *el-Furkân beyne evliyâi'r-Rahmân ve evliyâi'ş-şeytân*'dan ve İbn el-Kayyim, *Iğâsetu'l-lehfân*'da aynı şekilde hareket etmişlerdi. Ayrıca bk: Şatıbi *Itisam* 1/264.

fıkıh mektebinin görüşünden daha az müsamahalı değildir. Tersine mevlevîlerin bu konu ile ilgili görüşleri çok daha müsamahalı olduğu için Hicazlıların şiddetli tenkidine maruz kalmıştır.

Daha sonraki asırlarda Hicaz ve Irak fıkıh mensuplarının, müctehid ve fakihlerinin yekdiğerine hoca ve talebe olma durumuna girmeleri bu iki fıkıh kolu arasındaki farkın azalmasına tesir eden sebeplerden birini teşkil etmiştir. Muayyen bir mezhebe bağlı olan *mütekaddimin* ile aynı mezhebe bağlı olan *müteahhirîn* arasında mûsikînin hükmü konusunda görülen ictihâd ve kanaat farkları bu nevi âmillerin tesiriyle vücûda gelmiştir. Hanefî fıkıh kitaplarında: "Bu meselenin hükmü mütekaddîmine göre şöyledir, fakat müteahhırînin tercih ettiği kavl budur" gibi tâbirlere sık sık rastlanır. Bu durum mûsikî bahsinde de söz konusudur. Nitekim biraz sonra izah edilecektir.

Mûsikînin bütünü hakkında fakihlerin görüşü iki muhtelif şekil arzetmektedir. Mûsikîye bir kül olarak bakan fakihler iki farklı nazariye ile bu meselenin tetkikine girişmek istemişlerdir.

a) Nehiy mutlak, ibâhe istisnâdır:

Bazı müctehidler mûsikî ve diğer eğlenceleri prensip olarak haram görmektedirler. Bunlara göre İslâm eğlenceyi ve mûsikîyi tamamen ve mutlak olarak yasak etmiştir. Onun için bu konuda aslolan hürmet, yani bu gibi şeylerin haram oluşu hükmüdür. Mübah olan eğlence ve mûsikî nevileri genel olan bu yasaklama kaidesinin bir istisnasını teşkil eder. *"Üç husus müstesna müslümanın eğlenmesi batıldır."* (9) hadîsini bunlar kendi görüşlerinin delili olarak ileri sürerler.

9. *et-Tirmizî, Ebû Davûd* (Tâc, 2/309). Bu üç husus kişinin ok ve yayı ile oynaması, atına idman yaptırması ve eşi ile oynamasıdır.

b) İbâhe mutlak, Nehiy istisnâdır:

Diğer bazı müctehidler ise mûsikî ve eğlenceyi prensip olarak mübah görürler. Bunlara göre *mûsikî* bütünü ile ve mutlak bir surette mübah kılınmıştır. Eğlence konusunda esas olan ibahedir. Haram olan eğlence ve mûsikî nevileri genel olan bu ibâhe kaidesinin bir istisnasını teşkil eder. *"Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibârettir." (ve mâ hâzihi'l-hayatü'd-dünyâ illâ lehvün ve la'ibün."* (10) Meâlindeki âyetleri kendi görüşlerinin bir delili olmak üzere ortaya atarlar. Bu âyetlere dayanarak hadîslerde yasak edilen mûsikî nevini umumî olan ibâhe ve serbestînin bir tahsisi ve istisnâî bir hal olarak görürler.

Hiç bir fıkıh mezhebine ve tasavvufî tarikate mensup olmayan ve kendilerine *mühaddis* ismi verilen müelliflerin mûsikî hakkındaki görüşlerini de bahis konusu etmek lâzım gelmektedir. Hadîs âlimleri umumiyetle bu bahiste sert ve katı davranmaz, güçlük çıkarmaz ve müsamahasız hareket etmezler. Fakat mühaddislerin bu konudaki müsamahaları mutasavvıfların müsamahasına hiç benzemez. Bu sebeple tasavvufî müsamaha muhaddislerin şiddetle tenkit ettikleri ve gayrı islâmî buldukları bir husus olmuştur. Mühaddislerin müsamahası daha ziyade Hicaz fıkıh mektebi'ne bağlı olan fıkıhcıların müsamahasına benzer. Hicazdaki müsamaha anlayışı üzerinde buralarda bulunan hadîs âlimlerinin çokluğunun tesir ettiği göz önünde bulundurulursa benzerliğin sebebini kolaylıkla anlamak mümkün olur. Muhaddisler müsamahasını; ibadet telâkki edilmemek, ifrata varılmamak ve asrı saaddetteki örneklerin dışına çıkılmamak şartiyle mûsikînin mübah sayılması şeklinde hulâsa edebiliriz. Maa-

10. Bu meâldeki âyetler Kur'ân'ın birçok yerlerinde tekrarlanmıştır. bk: Enâm, 32; Ankebût, 64; Hadid, 20; Muhammed, 36; *İhyâ*, c. II, s.

mafih muhaddisler arasında fıkhın İrak koluna bağlı olan fakihler kadar mûsikînin aleyhinde bulunanlara da rastlanmaktadır.

Hanefî Mezhebinde Mûsikî

Hanefî mezhebi diğer mezheplere nazaran daha müsamahalı ve daha çok intibak kabiliyetine sahip olan bir mezheptir. Bu mezhepte bulunan ve dinî hükümleri çıkarmaya yarayan *"istihsan"* metodu mezhebin çeşitli örf ve âdetlere sahip olan cemiyetler tarafından kolaylıkla tatbik edilmesini sağlamıştır. Ayrıca Hanefî mezhebi örf ve âdetlere büyük bir değer vermekte ve nassın bulunmadığı bir çok yerlerde şer'î delil saymaktadır. Buna rağmen Hanefîlik hiç bir zaman mûsikî hususunda diğer mezheplerden daha müsamahakâr olmamıştır.

Hanefî fıkıh kitaplarında mûsikîye ayrıca bir bölüm ayrılmamıştır. Genel olarak düğünde verilen ziyâfet *(velîmeh)* ve bir de ezân dolayısiyle *"ğınâ"* ya yani mûsikîye temas edilmiştir. Hanefî fıkıh kitaplarında ğınâ bahsi umumiyetle *"Kitâbü'l-Kerâhiyyet"* ve *"Kitâbü'l-Hatar ve'l-İbâhe"* bölümünde yer almaktadır. Ğınânın bu bölümde incelenmesi bile bu mezhepte mûsikînin hiç hoş karşılanmadığını ve günah sayıldığını gösterir. Hanefîlerin mûsikî hakkındaki görüşlerini bu mezhebin en güvenilir kaynaklarına istinaden izah edelim:

Burhaneddîn el-Mürğinânî'nin *"el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî"* adlı meşhur Hanefî fıkıh kitabının *"el-kerahiyyet"* bölümünün *"el-velime"* bahsinde bu konuda şu malûmat verilmektedir: "Düğün yemeğine davet edilen kimse düğün mahalline gittiği zaman orada oyun ve çalgının bulunduğunu görse oturup yemeğini yemesinde bir beis yoktur. Ebû Hanife buyurdu ki: "Bir kere böyle

bir şeye mübtelâ olmuştum, fakat sabrettim" (11) yani davet mahalli olan düğün yerinden ayrılmadım. Oyun ve

11. Büyük fıkıh âlimi İmam A'zam'a ait olmak üzere mûsikî hakkında fıkıh kitaplarında nakledilen görüşü bundan ibarettir. *Mûsikî* hakkında menfî bir tavır takınan fıkıhcılar mezhep imamlarını da bu görüşe iştirak ettirmişlerdir. Fakat bu büyük âlimin güzel sanatlardan olan mûsikî hakkında müsbet bir görüşe sahip olduğu ve sanat düşmanı olmadığı da bir gerçektir. Diğer kaynaklar bu hususta fıkıh kitaplarından daha emin bilgi vermektedir. "el-Asma'î şöyle diyor: İmam Azam'ın Kûfe'de ses sanatkârı bir komşusu vardı. Bu zat gece evine sarhoş olarak döner, odasına çekilir, şarkı söyler, Ebû Hanife de onun şarkısını zevkle dinlerdi. (ve yesma'u Ebû Hanife ginâehü fe yu'cibühü.) Bu zat ekseriya: "Ezâûnî ve eyye feten ezâû" (Beni kaybettiler, fakat cephede gedikleri dolduracak, felâketli günlerde iş görecek bir yiğit kaybettiler) şarkısını söylerdi. Bir gece, gece bekçileri bu adamı yakaladılar ve götürüp hapsettiler. O gece Ebû Hanife sesin kesildiğinin farkına vardı. Sabah olunca durumu soruşturdu. Vaziyet kendisine haber verilince; giyindi, kuşandı, ata bindi ve Vali İsâ b. Mûsâ'ya vararak; akşam bekçileri komşumu yakalayıp hapsettiler, ben komşum hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum, diye hüsn-i şehadette bulundu. İsâ, bekçilerin o gece tutukladıkları sanıkların hepsini Ebû Hanife'ye teslim ediniz, diye emir verdi. Bunun üzerine o gece yakalananların hepsi serbest bırakıldı. Ebû Hanife delikanlıyı çağırdı ve: "Beni kaybettiler..." şarkısını söyleyen genç sen değil misin? Bak seni zayetmedik!" diye kulağına fısıldadı. Delikanlı, estağfirüllah, fakat lütfettiniz, Allah senden çok razı olsun Ey Kâdı diye karşılık verdi. Ebu Hanife, hadi şu şarkıyı bana bir daha tekrarla, çünkü ben buna alışmıştım, bunda bir beis de görmemekteyim" dedi. Adam, peki, baş üstüne, dedi ve şarkıyı okudu. İbn Tâhir, *Kitabü's-Semâ'*, varak, 33a, 33b. *el-Eğânî*, c. I, s. 389, c. XIX, s. 162. İmam Azam'ın dinlediği bu zat devrin meşhûr ses sanatkârlarından İbnü'l-Arcâ (veya Urcî) idi. Birsarhoşun şarkılarına bile bu kadar ilgi duyan imam Azam'ın çalgılı düğünleri terketmek veya terketmeyi tavsiye etmek gibi bir kanaata sahip olduğunu düşünmek mümkün görünmemektedir. Urcî sonra sâlih kişi oldu.

İ.Azam, ginâyı hukûkî bir mesele olarak görmemiş, hükmü üzerinde durmamış, vesimde de durum böyledir.

Irak fıkıhcılarının mûsikî konusunda sanıldığı gibi mutaassıb olmadıklarını anlatmak için şöyle bir hâdiseden bahsedilmektedir: Muhammed et-Temîmî, mûsikîye ne dersin, diye eş-Şerîf Ebû Ali b. Ebî Mûsâ'ya sormuş, o da demiş ki, bu konuda ne söyleyeceğimi bilmiyorum, ancak sana şunu anlatayım. Bir gün hocamız Ebû'l-Hasan Abdülaziz'in dostlarına verdiği ziyafette (H. 370 de) bulunmuştum. Mâlikîlerin

çalgı bulunan yeri terketmemekten ibaret olan bu hüküm davete icabet etmenin sünnet oluşundandır. Hadîste: "Davete icabet etmeyen Ebû'-Kâsim (S.A.V.) e asi olmuştur" buyrulmuştur. O halde düğünde çalgı ve oyun gibi bid'atlar vardır, diye sünnet olan davete icabet terkedilemez. Nitekim diğer hususlarda da durum böyledir. Meselâ, ölünün etrafında feryad ve figan koparılarak ağlansa bile yine de cenaze namazına iştirak etmek farzdır. Böyle bir cenaze namazına iştirak eden kimse eğer çığlıklar atarak ağlıyanları bu işten menetmek kudretine sahipse meneder, değilse sabreder. Bu, başkaları için örnek olma (müktedâbih, nümüne-i imtisâl) durumunda olmayan kimseler için bahis konusudur. Başkalarına örnek olanlar bu gibi şeyleri önleme gücüne sahip değilse orada oturmaz, çeker giderler. Çünkü gitmemelerinde dine kötülük etme ve müslümanlara günah kapısını açma gibi mahzurlar vardır. İmâm Azam'ın bahis konusu hareketinin, onun halka örnek olan bir kimse durumuna gelmeden

imamları Ebû Bekir el-Ebherî, Şâfiîlerin şeyhi Ebû'l-Kâsim ed-Dârkî, hadîs âlimlerinin şeyhi Ebû'l-Hasan Tâhir b. Hüseyn, vâiz ve zâhidlerin hocası Ebû'l-Hüseyn b. Sem'ûn, kelâm âlimlerinin başı İbn Mücâhid ve arkadaşı Bakillânî bu davette hazır bulunmuşlardı. Hocamız Ebû'l-Hasan ise Hanbelî idi. Ebû Ali diyor ki: Eğer binanın tavanı uçup, bunlar altında kalarak ölselerdi Irak'ta sünnete uygun fetvâ veren bulunmazdı. Ebû Abdüllah Gülâm yanlarında idi. Güzel sesi ile Kur'ân okumakta idi. Biraz da türkü ve şarkı söyle, denildi,söyledi, onlar da dinlediler. Ebû Ali diyor ki, bu manzarayı gördükten sonra bu meselede, haramdır veya mübahdır diye fetva vermek benim için mümkün olmadı. İbn Tâhir, *Kitabu's-Semâ*, varak, 12b. 13a. Suyûtî, *Te'yîdü'l-Hakîki'l-Aliyye, varak*, 61b. *Telbîsü Iblîs*, s. 232.

Abdülahad en-Nûrî semâ'a dair risalesinde: "Şimdiki münkirân İmam Azam (R.A.) m ne akvalı ne de efalı ile âlimlerdir. Haşa ki, İ. Azam onlardan hoşnud ola. Zira İmam Azam ehl-i bâtına ve ehl-i tahkike muhabbet üzerine idi. Şimdiki cehale-i münkirin İmam Azam'a bazı şeyler iftira ederler, helâl ve haram olma cihetinden. Rûz–i cezada hâllerine muttali olurlar." s. 103. demektedir. Ona göre Fıkıhcıların

evvelki zamana ait olduğu nakledilmektedir. Çalgı ve oyun, düğün yapılan evin yemek yenen kısmında ise örnek olmayan insanların bile orada oturmamaları lâzım gelir. Çünkü bir âyet-i kerîmede: *"Sana Kur'ân nâzil olduksan sonra zâlim insan gurupları ile oturma"* (12) buyrulmuş olması böyle hareket etmenin lüzumunu gösterir. "Anlattığımız bu hükümler çalgı ve oyunun mevcudiyetini bilmeden düğüne gidenler için bahis konusudur. Gitmeden evvel bu hususu bilenler düğüne gidemezler. Çünkü davete icâbet, ifa edilmesi gereken bir hak ve vazife olmaz. Bir emrivaki ile karşılaşılması hali buna benzemez. Zira, çalgının mevcudiyetini bilmeden davet mahalline giden için daveti tamamlamak, yarıda kesmemek rivayet edilmesi lâzım gelen bir haktır. Bu mesele gösterir ki, çalgı nevilerinin hepsi haramdır. Çubuk ve düdük öttürülerek teğannî yapılmış bile olsa." (bk: *el-Hidâye*) (13)

mûsikî ve raksın haram olduğunu İmam Azam'a atfetmeleri yalan ve iftiradan ibarettir.

12. Enâm, 68.

13. *Hidaye* müellifi Burhaneddîn el-mürğinânî (ölm. h. 786) tarafından ileri sürülen bu görüş aşağı yukarı bütün Hanefî fıkıhcıları tarafınan kabul edilen bir hususdur. İbn Nüceym aynı görüşleri aynı ibarelerle tekrar ettikten sonra (bk. *el-Bahru'r-râik*, 8/214) şöye diyor: "Mücerred teğannî hususunda ihtilâf edilmiştir. Bazılarına göre bu mutlak olarak haramdır, dinlemek günahtır. Şeyhu'l-İslâm Halvânî bu görüştedir. Diğer bazılarına göre usanç ve yalnızlık zamanlarında efkârı def için teğannî câizdir, fakat eğlence (lehv) şeklinde olmamak kaydiyle. Serahsî'nin görüşü de böyledir. Terennüm edilen şiirlerde hikmet, kıssa, ibret, ölü ya da gayr-i muayyen kadın tasvîri bulunursa mekruh değildir. Aynı eser: 8/214. Bir hadîste: **"Çalgı âletlerinin sesini dinlemek haramdır, çalgı çalınan yerde oturmak fasıklıktır, mûsikâl seslerden zevk ve lezzet almak küfürdür"** buyrulmuştur. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*. c. VIII, s. 215. "Düğün ziyafeti için yapılan davete icabet etmek sünnettir. Ama orada eğlence (lehv) olduğu bilinirse davete icabet edilmez." Şeyh zâde Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleyman, *Mecma'u'l-enhûr fî şerhi mülteka'l-ebhur*, c. II, s. 432. İstanbul, h. 1070. "Çünkü Hz. Ali şöyle demiştir: Bir kere yemek yapmış

el-Hidayenin iki muteber şerhi olan *"Inâye"* ile *"Fethu'l-kadîr"* de Hidaye'nin metni kılı kırk yararcasına tah-

---

ve yaptığımız yemeğe Resulullâh'ı davet etmiştik, Resulullâh eve geldi, fakat evde resim görünce döndü geri gittii" Bu hadise gösterir ki, başkalarına nümune olan kimseler çalgılı olduğunu bilmedikleri düğünlere davet icabı gitseler bile çalgının bulunduğunu görür görmez geri dönmelidirler." Aynı eser, 2/432, 433. "Çalgı âletleri liaynihî haram değildir. Çaglı âletini çalan ve dinleyen bu hareketle eğlence (lehv) kasd ederse haramdır. Niyete göre çalgı âletlerinin bazan helâl bazan haram sayılması bu âletlerin liaynihi haram olmadıklarını gösterir. Ameller niyetlere göredir." "el-ümûr bi-mekâsidihâ" Muhammed Emin İbn Abidîn, *Hâşiyyetü reddi'l-muhtar âlâ dureri'l-muhtar*, c. V, s. 233, 243. Kitâbü'l-hatar ve'l-ibâhe bahsi. İstanbul, ts. "Şiirin vezin ve kafeyisini, dilin fesahatını anlamak için teğannî caizdir." Aynı eser, 5/242. "Müayyen ya da diri kadını vasfeden, içki içmeye teşvik eden ve içinde hiciv bulunan şiirlerin terennüm edilmesi caiz değildir. Zühdiyât (ilâhiler), gayri müayyen ya da ölü kadın tavsif eden, fesahat ve belağat için iştişhâd, rüzgâr, su, çiçek gibi şeyleri tasvir eden şiirlerin terennüm edilmesi helâldır. Eğlence kasdiyle olursa helâl olmaz. Nasihat ve hikmet ihtiva eden şiirlerin tenennümü de mübahtır." Aynı eser, 5/242. Fetvâ kitaplarında da bu hususlar asırlarca tekrarlanmış durmuştur. "Halkın saygı gösterdiği kimse ziyafete gittiği takdirde oradakiler ğinâ ve eğlenceyi terkedeceklerini bilirse gider, aksi halde gidemez." *el-fetâvâ'ı-âlemgîriyye*, c. V, s. 380. Mısır. el-matbaatü'l-meymûniyye. ts. *Timurtâşî*'de de böyle denilmiştir. Aynı eser, 5/380 "Sâlih bir adam fasıklar sofrasına davet edilse, bu kimsenin daveti red ve boykot etmesi fasıklarm fıskına engel olacaksa davete icabet etmesi münasip olmaz. Ona düşen vazife daveti boykot etmek suretiyle nehy ani'l-münker görevini ifa etmektir. Şâyet bu sâlih kimsenin daveti boykot etmesi fasıklar üzerinde etkili olmıyacak ve fısklarına engel teşkil etmiyecekse davete icabet edip yemek yemesinde bir beis yoktur. Fakat yapılan bu işin fısk ve günah olduğunu belirtmesi şartiyle. Aynı eser, 5/380. *"Hazenetü'l-müftîn"* de de bu mesele bu şekilde anlatılmıştır. İmam Ebû Yusuf'a göre bayram ve düğün olmasa bile bir aile içinde kadınların ve çocukların def ve çalgı çalıp oynamaları caizdir. Kâmil Mirâs, *Tecrîd Tercümesi*, c. V, s. 347. Fakat İbn Kayyim: "İmam Ebu Yusuf'a göre bir evde çalgı sesi işitilirse menetmek gayesi ile o eve izinsiz girilebilir," demektedir. *Iğâsetü'l-lehfan*, c. I, s. 241. Hanefilere göre mûsikî çalınan yerden geçmek icabederse mûsikîyi dinlememeye gayret etmelidir. Yetkili devlet memuru çalgı ile iştiğal edenleri hapsedebilir, kırbaçla döğebilir, evinden tard edebilir. Aynı eser, 1/245. Kırk Hadîs şerhinde Hanefilerin

lil edilir ve İmam Azam'ın bahis konusu söz gayet ince tetkiklere tâbi tutulur. Hanefî fakihlerinin İmam Azam'ın *"Bir kere ğınâ dinlemek belâsına maruz kaldım, fakat sabrettim"* sözü üzerinde uzun uzadıya durmalarından anlaşıldığına göre İmam Azam'ın mûsikî konusunda ihtilâfı

mûsikî hakkındaki görüşlerini anlatan meşhur Osmanlı Şeyhu'l-İslâm'ı İbn Kemâl: "Bir kimse başkasına ait bulunan şarabı döktüğü zaman o kimsenin döktüğü şarabın bedelini şarabın sahibine ödemesi gerekmez. Çünkü şarap değeri olan bir mal "mâl-i mütekavvem" değildir. Tıpkı bunun gibi bir kimse başkasına ait bulunan mûsikî âletlerini kırsa o âletlerin değeri kırana ödettirilemez. Çünkü, şarap gibi mûsikî âletleri de şer'an değeri olan (mütekavvem) bir mal değildir. Koca şeyhu'l-islâmın böyle düşündüğü bir imparatorlukta mûsikînin gelişme şansını takdir etmek güç değildir. Bunlar görüşlerini: "büistü li-kesri'l-mezâmîr" yani ben çalgı âletlerini kırmak için gönderildim, şeklinde rivayet ettikleri hadise istinad ettirmek istemişlerdir. İbn Hacer el-Heytemî, İmam Azam'ın mûsikîyi haram saydığını *"Keffu'r-rua'"* adlı eserinde belirtmektedir. İmâm Muhammed'e mûsikî hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sorulduğunda: "Hiç hoşuma gitmez, zira kalpte nifak bitiren tesiri ve özelliği vardır" diye cevap vermişti. İğâsetü'l-lehfân, c. I,s. 245. En muteber Hanefî fıkıh kitaplarından biri olan Abdullah b. Mahmûd b. Mevlûd'un *el-Ihtiyâr li-ta'li'l-muhtâr* adlı eserinde: "Eğlencenin her çeşidi mekruhtur. Hadîste: "mâ ene min deddin ve lâ'd-dedd minnî" yani ben oyun oynayanlardan değilim, oyun oynayan ve eğlenen de benden değildir, buyrulmuştur. Ayrıca bkz: Bedâiu's-sanâi' istihsan bahsi. Hz. Ali satranç oynayanlara selâm vermemiş ve: "Karşısında el pençe durduğunuz bu heykeller de ne oluyor?" (Enbiyâ, 52, Hz. İbrahim'in babasına ve kavmine tevcih ettiği bir sorudur) demişti. Kumar oyununda kullanılan cevizleri yemek haramdır, fakat çocukların oynadıkları ve kumar olmayan oyunlarda kullanılan cevizler yenilebilir. *el-Ihtiyâr*, c. IV, s. 167. İhtikâr bahsi.

İmâm Ebû Yûsuf, oyun oynayanlara selâm vermeyi mekruh görmüştür. Ona göre böyle kimselere selâm verilmezse tahkir edilmiş ve bu işe devam etmelerine engel olunmuş olunur. *Bedâiu's-sanâi'* istihsan bahsi. Fakat İmâm Azam'a göre böylelerine selâm vermek mekruh değildir. Aynı eser, aynı bahis. Hanefî olan Nakşilerde bile aynı ağır hükümlere rastlamak kabildir." Kâdî Zahîrü"d-dîn, işitilen şarkı ve türkü için; inanılarak veya inanılmayarak "bu güzeldir" diyen derhal irtidad eder, "kâfir olur" demiştir. *Mektûbât*, c. I,s. 266, 279. mektup. Burada buna benzer daha birçok ağır hükümler yer almaktadır.

önleyecek ve maksadı kesin bir şekilde ifade edecek bir fikri ve kavli olduğu bilinmemektedir. İmam Azam'ın: *"übtülîtü bi-hâzâ merreten fe-sabertü"* yani bunu (çalgıyı) bir kere belâ kabilinden dinledim, fakat sabrettim, sözünden onun mûsikîyi haram saydığı sonucu çıkarılmıştır. Şöyleki: İmam Azam bir kere bir düğüne davet edilmişti, orada çalgının bulunduğunu bilmiyormuş, gidince çalgının bulunduğunu görmüş, fakat bundan dolayı düğün meclisini terketmeyi istediği halde terkedememiş ve sabretmişti. Bu meseleye: *"Davete icabet etmek sünnettir, çalgı dinlemek ise Imam Azam' a göre haramdır, haramı işlememek için niçin sünneti terketmemiştir?"* şeklinde vaki olan itiraza şu şekilde cevap verilmiştir. Davete icabet etmek sünnettir. Hadîste "Davete icabet etmeyen Allah'a ve Resûlüne isyan etmiş olur" buyrulmuştur. Bundan dolayı İmam Azam çalgı yok sanarak daveti kabul etmiş ve düğün yerine gitmişti. Çalgı olduğunu bilseydi gitmezdi. Davete icabet etmek gerçi sünnettir ama bir kere icabet edildi mi o daveti tamamlamak vacip olur, geri dönülmez. Zira başlanan sünnetlerin yarım bırakılmaması ve bitirilmesi vaciptir.

Fıkıh kitaplarında düğün ziyafetlerine iştirak ekseriya cenaze namazında hazır bulunma keyfiyeti ile mukayese edilmektedir. Cenaze namazını kılmak farz-i kifâyedir. Cenaze için ağlamakta bir mahzur yoksa da bağıra çağıra ağlamak menedilmiş ve haram kılınmıştır. Bağıra çağıra ağlanan cenaze namazına iştirak farz, fakat haram olan bağırma ve çağırmaları dinlemek de günahtır. Burada yapılacak şey cenaze namazına gitmek, kabilse bu nevi feryad ve figanlara mani olmak, değilse sabretmektir. Düğün ziyafetleri için de durum aynıdır. Cenaze namazından, din bakımından günah olan bağırarak ağlama vardır, diye ictinab edilemeyeceği gibi bir düğünde de gü-

nah olan çalgı var diye gitmekten imtina edilemez. Çalgılı ve müzikli düğünlere davet edilenler bu davete icabet ederler. Güçleri yeterse bu bid'atları menederler, yetmezse sabrederler. Örnek insanlar çalgıyı behemahal menetmelidirler, menetmeye muktedir değillerse davete icabeti terketmelidirler. İmam Azam'ın sabretmesi örnek bir kimse olmadan evvelki zamana aitti. Böylece İmam Âzam'ın bahis konusu davranışı Hanefî fakihlerinin "Örnek insanlar mene kadir değillerse düğüne gidemezler, çalgının olmadığını bilmeden giderlerse daveti terkederler" şeklindeki kanaatları te'lif edilmiş olur. Bazı Hanefî fakihleri çalgı bulunan düğüne vaki olan davete icabetin mutlak olarak caiz olmadığına kanidirler. Çünkü bunlara göre ğinâ, yani mûsikî ve kadm tasviri ile ilgili şiirler (ğâzel) haramdır. *Mücerred mûsikî günahtır.* (14) Fakat diğer taraftan düğün ve bayram gibi günler münasebetiyle bazı mûsikî nevilerini mübah gören Hanefîler de mevcuttur. (15) Her ne olursa olsun mûsikî hakkında en ağır sözlerin Hanefîler tarafından sarfedilmiş olduğu muhakkaktır. Hanefî fakihleri hadis olduğunu ileri sürerek şu ibareyi naklederler: "İstimâ'u'melâhî ma'siyetün ve'l-culûs aleyhâ fıskun ve't-telezzüz bihâ küfür" yani çalgı âletlerini dinlemek günahtır, çalgı çalınan yerde oturmak fasıklıktır, çalgıdan zevk almak küfürdür. (16) Hanefîler ve diğer fukaha genel olarak mûsikî ile meşgul olmayı ve bunu bir meslek haline getirmeyi fasık ve facirlere ait bir sanat saymışlardır.

14. *Fethu'l-kadîr tekmilesi*, Kitabu'l-kerahe bahsi.

15. *Tecrîd Tercümesi*, c. V, s. 347.

16. *Iğâsetu'l-lehfân*, c.I s.245. *el-Bahru'r-râik*, c. VIII, s. 215. Bkz: bu eserin 153. sayfası.

Malikî Mezhebinde Mûsikî

Fıkhın Hicaz kolunu en güzel bir şekilde temsil eden Mâlikî mezhebidir. Iraklılar mûsikîyi haram, nebîzi (bir meşrûbât nevi) mübah, Hicazlılar ise tam tersine nebîzi haram, mûsikîyi ise helâl sayarlardı. Mâlikîler; nikâh ve düğün gibi yerlerde çalınan mûsikîyi ve mûsikî nevilerini mübah görürler. Mâlikîlerden bazıları her nevî eğlenceli ve sevinçli günlerde mûsikî dinlemenin mübah olduğuna kânidirler. ***Recez*** ismi verilen şiir ve türkülerin dinlenmesini mutlak bir surette caiz görürler. (17) Medinelilerin, mûsikînin mübah olduğu hususunda icma ettiklerini İbn Tâhir ve diğer bazı müellifler iddia etmişlerdir. (18) ***Mezâif ve ûd*** gibi çalgı âletlerini İmâm Mâlik'in mübah gördüğünü Kaffâl ve Rayânî naklederler. (19) Medine uleması çalgı âleti ile bile olsa mûsikînin câiz olduğunu söylemişler, Şafiîlerle Zâhirîler bu hususta kendilerine uymuşlardır. (20) Ancak İmam Mâlik'in mûsikîyi ve mûsikînin dinlenmesini menettiğini, mûsikî bilen müğanniye bir câriyeyi, kusurlu sayılacağı için sahibine geri verilmesini câiz gördüğünü naklettikten sonra İmam Mâlik'in: "Medinelilere hangi mûsikî nevi hakkında ruhsat veriyorsun" diye sorulduğunda, *"Hiç bir nevine müsaade etmiyorum, bunu içimizden fasık olanlar yapıyor"* diye cevap verdiğini işaret eder. (21) İ. Mâlik'in mûsikîden

17. Abdurrahman el-Cezîrî, *el-fıkh alâ mezâhibi'l-*arbaa, c. II, s. 43. Mısır, 5. baskı. ts.

18. Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr min şerhi müntekâ'l-ahbâr bi-ahâdisi Seyyidi'l-Ahyâr*, c. VIII, s. 105. Mısır, 1961.

19. Aynı eser, c. VIII, s. 105.

20. Aynı eser, aynı yer.

21. *Iğâsetü'l-lahfân*, c. I, s. 125. İmâm Mâlik'ten bu gibi şeyler nakledilmekle beraber onun ve Hicaz fıkıhcılarının mûsikîyi mübah gördüklerine dâir olan rivayetler üzerinde de ısrar edilmektedir. Kuşeyrî şöyle

zevk almayan kişilere: "Duygusuz adam" dediği de nakl edilir. (bkz: Kuşeyrî; *Risâle*, Semâ bahsi, s. 642)

Şafiî Mezhebinde Mûsikî

Şâfiî mezhebi Irak fıkıh mezhebi ile Hicaz fıkıh mezhebini mezcetmiştir. Şâfiî mezhebinin mûsikî hakkındaki görüşünü **İmam Gazzâlî**, *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı eserinde etraflıca izah etmiştir. Tasavvuf bahsinde bu görüşler bahis konusu edilecektir. Gazzâlî İhyâ'da İmâm Şâfiî'nin mûsikîyi prensip olarak mübah gördüğünü söylemektedir. Şâfiî şöyle demiştir: "Hicaz âlimlerinden birinin bile mûsikîyi haram saydıklarını işitmedim." "Güzel sesle baharı tasvir eden şiirler söylemek mübahtır." (22) İmâm Şâfiî'den mûsikînin aleyhinde bazı sözler de nakledilmiştir: "*Mûsikî* hoş olmayan ve batıla benzeyen bir eğlence-

diyor: "Selef besteli şiir dinlemiştir, müsikînin mübah olduğuna kanî olan selef ulemasından biri de İmâm Mâlik'tir. Hicazlıların hepsi mûsikîyi mübah görmektedirler. (ehlu'l-Hicâz küllühüm yübîhûne'l-ğinâ ve emmâ'l-hudâ fe icmâun minhüm alâ icazetihi) Deve türkülerinin söylenmesi ise Hicazlılara göre icmâ ile mübahtır. Bu hususta birçok haber ve eserler vardır. İbn Cüreyc semâ hususunda ruhsat verirdi. Ona şöyle bir soru sorulmuştu: Kıyamet günü hesaba çekilince, sevap ve günahların tartılmak üzere teraziye konulunca müsikî terazinin hangi kefesine konulacak? Şöyle cevap vermişti: Ne sevap tarafına, ne de günah tarafına. Yani o mübahtır. Bk. *er-Risâle*, s. 151. Mısır, 1957. Hicazlıların ve İmâm Malîk'in mûsikîyi mübah saydıkları şeklindeki kanaat oldukça yaygındır. O kadar ki, bu husus edebiyata, şiirlere de aksetmiş ve çeşitli fıkra ve mizahların konusu olmuştur. Ahmed Emin bu hususta *Duhâ'l-Islâm*, c. I, s. 124 de şöye diyor: Irak fakihlerinin, bir içki nevi olan nebizi helâl saydıkları yaygındı. İbn Ebî Leylâ nebizî haram sayar, fakat Ebû Hanife bu hususta kendisiyle mücadele ederek görüşünü reddederdi. Nebîzi mübah gören İmâm Azam bu hususta, büyük sahabelerden olup fıkıh bilgisiyle meşhur olan Abdullah b. Mes'ud'un kanaatına tâbi olmakta idi. Çünkü İbn Mes'ud'a göre de nebîz içmek helâldi. Bk: en-Nevevî, *Şerhu Müslim*, 4/362. ez-Zeylâî, 6/45. Bununla beraber verâ' ve takva icabı Iraklı fakihler nebiz haramdır demek benim için de-

dir, bununla fazla meşgul olan sefih insanlardır, bunların şahidlikleri kabul edilemez." "Müğanniye bir cariyesi olan bir kimse halkı toplayıp cariyesinin söylediği türküleri dinletse bu kimse sefih sayılacağından şahidliği makbul olmaz." İmam Şâfiî vurularak çalınan bazı mûsikî âletlerini mekruh görür ve: "Halkın Kur'ân'la meşgul olmasını önlemek için bunu zındıklar icad etmişlerdir," derdi. Dindar ve mürüvvet sahibi insanların sanatı ve mesleği oyun olamaz diyen İmam Şâfiî oyunu oynamayı da mekruh görmüştür. (23) Fakat Gazzâlî, İmam Şâfiî'nin bu gibi beyanlarından onun mûsikîyi haram saydığı veya mübah görmediği sonucuna varılamaz diyor. İbn Sabbâ', Ebû İshâk, Kâdî Ebû Tayyib Taberî gibi Şâfiî imamları; İmam Şâfiî'nin mûsikînin haram olduğuna kâni olduğunu söylemişlerdir. (24) İmam Şâfiî'nin mûsikîyi haram saydığını iddia eden daha pek çok Şâfiî'nin âlimi vardır.

falarca nebiz helâldır demekten daha hayırlıdır." "Gökten atılmam ve kasırgalar tarafından parçalanmam bir katr nebiz içmemden daha hayırlıdır." demiştir.

Zevkine ve keyfine düşkün olanların bu ruhsattan faydalandıkları, şâir ve ediblerin bu gibi durumları mizâh ve lâtîfe konusu yaptıkları bilinmektedir. Bunlardan bir şâir diyor ki:

Re'yühü fi's-semâ re'yün Hicâziyyûn
Ve fi'ş-şarab re'yü ehli'l-trâk

Yani onun görüşü mûsikî konusunda Hicazlıların görüşüne, şarab (içki) konusunda ise Iraklıların görüşüne uygundur. Başka birisi ise şöyle diyor: "Ehl-i Haremeyn (Mekke ve Medineliler) mûsikîyi helâl, nebîzi haram kıldılar, ehl-i Irak ise nebîzi mübah, mûsikîyi haram kıldılar. Bunlar bu hususta ittifak edene kadar, her ikisini yapmak hususunda bize ruhsat vermiş oldular, çünkü bu hususţaki ihtilâfları bu iki şeyi yapmak hususunda bize ruhsat oldu." *Duhâ'l-İslâm*, 1/52.

22. *Iğâsetü'l-lehfân*, 1/248. *er-Risâle*, 152.

23. *Iḥyâ*, 2/267.

24. *Iğâsetü'l-lehfân*, 1/246. Ayrıca bk: *Kitabu'l-fıkh ala'l-mezâhibi'l-erbaa*, 2/42.

Hanbeli Mezhebinde Mûsikî

İmam Ahmed esasen hadîs mektebine bağlıdır, re'ye ve rey taraftarlarına pek iltifat etmez. Bu bakımdan ayrı bir özellik gösterir. Hanbelîler; *ud*, *davul*, *saz* gibi çalgı âletlerini caiz görmezler, bu nevi mûsikî âletlerinin çalındığı düğüne gitmenin doğru olmadığına inanırlar. Fakat mücerred mûsikîyi, yani güzel sesle terennümü mübah görürler. Hattâ Kur'ân okurken, va'z ve nasihat mahiyetinde olan şiir ve ilâhîleri okurken terennümü müstehap görürler. (25) İmam Ahmed'e, oğlu mûsikînin hükmünü sorduğunda; İmam Mâlik'in: "Bununla içimizde fasık olanlar meşgul oluyor" sözünü naklettikten sonra: "Hiç hoşuma gitmez, zira kalpte nifak bitirir" diye cevap vermiştir. (26) Yetimlere mûsikî sanatkârı olan bir cariye miras kalmıştı. Ses sanatkârı cariyenin satılarak kıymetinin mirasçılar arasında paylaşılması hususu İmam Ahmed'e sorulunca: "Mûsikî bilmeyen basit bir cariye olarak satılmalıdır" demişti. Kendisine: "Ses sanatkârı olarak satıldığı takdirde 20 bin edeceği, aksi halde 2 bin bile etmeyeceği söylenince tekrar: "Ancak ve ancak basit bir cariye olarak satılabilir" diye cevap vermişti. İmam Ahmed yetimlerin mallarının zayi olmasına asla razı olmayacağına göre mûsikî sanatını mal ve menfaat olarak kabul etmediği ve bu sanata tekabül eden değere mukabil para alınmasını caiz görmediği bu fetvasından açıkça anlaşılmaktadır. (27) Câriyeye; yaşı, güzelliği, bilgisi ve görgüsü değer verirken ona göre mûsikî bilmesi değer vermemektedir. Üstelik mûsikî bilgisi bir kusur ve günah sayıldığından bu bilgiye karşılık alınan para haram olmaktadır.

---

25. *el-Fıkh ale'l-mezâhibil'l-arbaa*, c. II, s. 44.
26. *Iğâsetül'l-lehfân*, c. II, s. 248.
27. Aynı eser, aynı yer. *Telbisu iblis*, s. 231.

Zâhirî Mezhebinde Mûsikî

Nasların ruhuna değil, lâfzına bağlı kalan zâhirî mezhebi birçok bakımdan müteassıp bir mezhep olarak bilinmektedir. Bu mezhebin adı olan *"zâhirî"* sözünden bile bu anlaşılmaktadır. Fakat bu mezhebin mûsikî bahsinde pek toleranslı davrandığı da bir gerçek olarak ortada durmaktadır. Bu mezhebin büyük imamlarından ve mezhebin ikinci kurucusu olan **İbn Hazm** mûsikîye dâir müstakil bir eser yazmış ve *mûsikîyi* menedən bütün hadîsleri hadîs tenkidi metoduna göre tenkid ederek bunlardan hiç birinin sahih olmadığını ileri sürmüştü.

İbn Hazm'ın "Sahih değildir" dediği hadîsler arasında Buhârî ve Müslîm hadîsleri de vardır. Bu mezhebe göre mûsikînin her nevi mutlak olarak helâldır, mûsikînin haram veya mekruh olduğunu söylemek yanlıştır. **İbn Tâhir el-Makdisî** de bu kanattadır. Gerek İbn Hazm, gerekse İbn Tâhir bu kanaatlarından dolayı çok ağır tenkidlere maruz kalmışlardır. (28)

28. İbn Hazm mûsikî bahsine *el-Mühallâ* isimli eserin (4/246, 5/92, 93 ve 2/3 cild ve sayfaların) de de temas etmiştir. Bu konuyu izah için koyduğu başlıklar oldukça entarasandır. Başlığın biri: "Câmide mûsikî söylemek ve oyun oynamak mübahtır" (el-lu'b ve'z-zefn mübâhâni fi'l-mescid) diğeri: "Bayram günleri câmide ve câmi dışında oynamak, eğlenmek ve türkü söylemek güzel bir şeydir" (el-ginâ, ve'l-lu'b ve'z-zefn fî eyyâmi'l-iydeyn hasenün fi'l-mesâcid ve gayrihi). Bütün fıkıh âlimleri mûsikî bahsini fıkhın "kerâhet" "hatar" bahsinde incelerken ve haram sayarken İbn Hazm'ın tıpkı hadîs âlimleri gibi başlıklar atarak mûsikînin ve oynama ve eğlenmenin câmide bile yapılmasını tasvib etmesi ve bunu bir fıkıh hükmü olarak müdafaa etmesi oldukça ilgi çekicidir. İbn Hazm diyor ki: "Hz. Peygamberin yanında câriyeler türkü söylüyor ve Hz. Âişe de bunları dinliyordu. Bu sırada oraya gelen Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer cariyelerin türkü söylemelerini red, inkâr ve tenkid ettiler. Fakat bu tenkidlerin isabetsiz olduğu Hz. Peygamber tarafından beyan edildi. Resulullâh'tan sonra bu ümetin en faziletlisi olan iki büyük zatın mûsikîyi tenkidlerinin bir kıymet ifade etmediği böylece anlaşılınca, mûsikî aleyhtarı olan diğer kimselerin mûsikîyi tenkid etmelerinin hiç bir değeri olmayacağı ap-âşikâr şekilde anlaşılmış olur. Bk: İbn Hazm, *el-Mühallâ*, c. V, s. 92-93 ve c. II, s. 3.

Şiilikte Semâ ve Mûsikî

İmamiye ve isnâaşeriyye gibi isimler de alan Caferi Şii'leri daha çok hüzne ve ağlamaya önem vermişler, Nevha (Noha) adı verilen yas ilahilerini söylemeyi adet edinmişler. Fakat gına adını verdikleri musikiye de karşı çıkarak çoğu zaman bunun haram, bazan mekruh bazan da mübah olduğunu ifade etmişlerdir. Şeyhu't-Taife diye tanınan şii âlimi Tûsî (Ö. 460) et-Tehzib ve el-istibsâr isimli eserlerinde musikinin haram olduğunu, musikî aletlerini alıp satmanın caiz olmadığını açıkça ifade etmiş, Cafer Sâdık ve Ali Rıza gibi Şii imamların da bu görüşte olduklarını belirtmiştir. Küleyni'nin el-Kâfi'sinde de bu yasak ifade edilmiştir. Seyyid Murtaza Râzi, Tebsiretu'le-avâm, Tahran, 1913 s. 133.

Mutasavvıfları şiddetle eleştirmiş, raks ve semâ etmelerini onların en büyük ayıbı olarak görmüştür. Hadikatu'ş-Şia isimli eserinde Erdebili mûsikî ve raksa şiddetle hücum etmiş, bunun kesinlikle haram ve şeytan işleri olduğunu ifade etmiştir. Şehid-i Sâni diye tanınan ünlü Şii âlimi de musiki ile şarabı ve kumarı aynı hükümde tutar. Sebzevârî, Şeyh Ali Şehidi gibi şiilerce büyük bilgin olarak kabul edilen ünlüler de musikî ve raksın haram olduğuna dair ayrı eserler yazmışlardı. Muhammed Kâşânî, Vâfi isimli eserinde Şii âlimlerini musiki konusunda şiddet göstermeye sevk eden hususun Emevi ve Abbasîler zamanında düzenlenen içkili ve kadınlı eğlence toplantıları olduğunu söyler. Gerçekten de Şiilîğin teşekkül ettiği dönemlerde Şii toplum büyük bir sıkıntı içinde ve korkunç baskı altında yaşarken iktidarda olmanın verdiği imkânla düzenlenen eğlence toplantılarındaki çalgı ve

raksı caiz görmeleri mümkün değildi. Şii âlimler bir yandan musikî ve raksı kesin ve toptan reddederken diğer yandan hallerine ağlamak ve gözyaşı dökmek için bir mâtem mûsikîsi geliştirmişlerdi.

Bununla beraber milyonlarca mensubu bulunan Şii mezhebinin âlimleri toplumun musikisiz ve rakssız yapamayacağını görerek tıpkı Sünniler gibi musikiyi haram olan ve olmayan diye ikiye ayırmak zorunda kalmışlardır. En müsamahalı Şii alimi musikinin haram olduğunu söyler. Ardından da caiz olan musikinin de bulunduğunu kayd eder.

Bu yüzdendir ki 1979 İran'da şeriata dayanan İslâm Cumhuriyeti kurulunca şeriat hükümlerine aykırı olduğu iddia edilerek musiki ve raksın her türü yasaklanmıştı. İran'da ancak 1989'da bir erkek sanatçının konser vermesi mümkün olmuş, 1991 yılı sonunda ise Parisa isimli bir kadın sanatçının, sadece kadınların izlediği bir konser vermesine göz yumulmuştu. Bu çeşit mûsikî de çoğu zaman nevha ve yas müziğidir. Firdevsi'nin ve eski İran kahramanı Rüstem'in heykellerine dokunmayan İran şeriat idaresi musikiye karşı katı bir tutum takınmış olmakla beraber bu tutum gittikçe gevşemektedir.

Aslına bakılacak olursa musikî ve raks konusundaki hanefilerin görüşü Caferilerin bu konudaki görüşlerinden daha hoşgörülü, ılımlı ve gerçekçi değildir. (Şiilikteki mûsikî için bk. İsmail Hâkimi, Semâ der Tasavvuf, Tahranı, 1367. s. 45-55.)

Fıkha Göre Makamla Kur'ân-ı Kerîm ve Ezan Okumanın Hükmü

Başta Buhârî olmak üzere birçok hadîs âlimi tarafından rivayet edilen bir hadîse göre Resulullâh (S.A.V.) Efendimiz: *"Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz"* buyurmuşlardır. Bundan dolayı bir kimsenin kendi tabî sesi ile Kur'ân'ı terennüm ederek okuması umumiyetle fıkıhta caiz görülmüştür. Fakat makamla Kur'ân okumayı hiç bir mezhep caiz görmemiştir. Bunun içindir ki, bahis konusu hadîsin bazı fıkıh kitaplarında: *"Sesinizi Kur'ân'la güzelleştiriniz"* şeklinde rivayet edildiği ve bu hadîsten Kur'ân'ın makamla okunmasının cevazına istidlâl edilmesinden sakınılmak istendiği müşahede edilmektedir. (*)

Hanefî Mezhebi: Hanefî mezhebinin en sağlam kaynaklarından olan *Hidâye şerhi Fethu'l-kadîr tekmilesinde* aynen şöyle denilmektedir: "Mezhebimizin büyük âlimleri buyurdular ki: makamla (***elhân***) okunan Kur'ân'an dinlenmesi günahtır, Kur'ân'ı makamla okuyan da dinleyen de günaha girer." Genel olarak bu hükme bütün Hanefî fıkıh âlimlerinin katıldığı görülmektedir. (29) Esasen mûsikî aleyhinde oldukları bilinen Hanefîlerin bu bahiste de aynı görüşlerini devam ettirmelerinden daha tabiî bir şey yoktur.

(*) Bir insanın kendi tabii sesi ile Kur'anı okumasının caiz veya müstehap olduğu konusunda icma vardır. İbn Kesir, *Tefsir Zeylî*, 37.

29. "Elhân ve makamla Kur'ân okumak ve dinlemek günahtır." Aynî, *Umdetü'l-kâri fî şerhi sahîhi'l-Buhârî*, c. III, s. 359. "Teğannî ile Kur'ân ve ezan okumak ve dinlemek helâl değildir." İbn Abidîn, *Haşiyetü raddi'l-muhtâr*, c. I, s. 359. ezan bahsi. "Ezânda ve Kur'ân kıraatında telhîn (mûsikî) mekruhtur, helâl değildir, böyle meclislerden kalkıp gitmek lâzımdır." *Mecmau'l-enhûr*, c. I, s. 74 ve c. II, s. 432. Aynı hususu İbn Nüceym *Bahru'r-râik* adındaki meşhur fıkıh kitabının ezan bahsinde tekrar eder. Bk: c. I, s. 270 "Ezanda lahnm yani tatrîb ve terennüm demek olan telhinin bulunmaması lâzım gelir, ezanda telhîn caiz de-

Mâlikî Mezhebi: Mâlikîler de lahn ve nağme, yani mûsikî makamları ile Kur'ân okunmasını caiz görmezler. Makam ve mûsikî kâideleri ile Kur'ân okumanın ve dinlemenin günah olduğuna kânidirler. (30)

gildir, fakat teğannisiz olmak şartiyle güzel sesle ezan okumakta bir beis yoktur. Telhinle ezan okuyan müezzini dinlemek helal değildir. Ezan için hüküm bu olunca, telhinle Kur'ân'ı okumanın veya telhînle okunan Kur'ân'ı dinlemenin hehal olmıyacağı âşikâr bir surette anlaşılmış olur." Aynı eser, aynı yer. *Fetâvâ–i Bezzâziyye*'de: "Kur'ân'ı makam (tercî) ile okumak ekseri fukahaya göre mekruhtur, helâl değildir. (kale; ekserü'l-meşâyih: yekrehü ve lâ-yahillü) Çünkü böyle yapanlar fısk halinde bulunan fasıklara şeklen benzerler. Bunun için bu nevi tercî ezanda mekruh sayılmıştır. Ezanda lahnin haram olduğu hususunda ihtilâf yoktur. Elhanla Kur'ân okuyanlar mütenebbih olacaklarsa ikaz edilir, aksi halde edilmezler." Hafizu'd-dîn Muhammed Bezzâz el-Kerhî (ölm. h. 827): *el-Fetâ'l-bezzâziyye, el-Fetâvâ'l-âlemgîriyye* kenarında, c. VI, s. 347. "Kur'ân namazda elhân (makam) ile okunsa, böyle bir okuyuş kelimelerin değişmesine sebep olursa namaz fasid olur. Bu durum harf–i med ve harf-i lîn'lerde olursa bozulmada fahiş dereceye varmazsa namaz bozulmaz. Namazın dışında elhânla Kur'ân okumak hususunda meşâyih ihtilâf etmiştir. *el-Hulâsa* isimli eserde kaydedildiğine göre fukahanın çoğuna göre böyle kıraatlar mekruhtur. Bu nevi kıraatları dinlemenin hükmü de kerahettir. el-Kerderî, *el-Vecîz* adlı eserinde sahih olan budur, demiştir." Bkz: *Fetâvâ'-Hindiyye*, c. I, s. 82. Bulak, h. 1310. "Telhîn yani kelimeleri değiştirecek derecede teğannî ile ezan okumak mekruhtur. İbn Melek:: *Şerhu'l-mecmû*. Fakat ezan için sesi güzelleştirmekte bir mahzur yoktur." Aynı eser, c. I, s. 56. Ayrıca Bkz: *Fetâvâ'l-hâniyye*, c. III, s. 406. "Telhîn (teğannî) ile Kur'ân ve ezan okumak ve dinlemek helâl değildir." Ahmed et-Tahavî, *Haşiyyetü't-tahâvî âlâ merâki'l-felâh*, ezan bahsi. Bulak, h. 1318. "ezânda telhîn yani teğanni mekruhtur, çünkü bid'attır." Bkz:: *el-Ihtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, ezân bahsi. Bütün Hanefî fıkıh ve fetva kitaplarının verdiği ve üzerinde ittifak ettiği husus, işte bundan ibarettir. Fakat buna rağmen çok eskiden beri ezan ve Kur'ân'm makamla okunmakta olduğu ve bunun artık çok tabiî, normal ve makbul sayıldığı da bir gerçektir. Hanefilerin bu görüşleri kitaplarda kalmıştır, hayatta uygulama imkânı pek bulmamıştır. Sâ'dî, bed ses ile durmadan ezan okuyan birine: "Niçin kimseye fırsat vermeden ezanı hep sen okuyorsun?" diye sormuş. O zat da: "Allah rızası için okuyorum." deyince; Sâ'dî: "Allah rızası için okuma" demişti.

30. İbn Haldûn, *Mukaddime Terc.* c. II, s. 467.

Şâfiî Mezhebi: İmam Şâfiî lahn ve nağme ile Kur'ân okumayı câiz görmüştür. Fakat İmam Şâfiî lahn ve nağme sözü ile mûsikî nağmelerini ve makamlarını kast etmemektedir. Zira mûsikî makamları ile Kur'ân okumayı İmam Şâfiî de caiz görmemektedir. Fakat, harflerin mahrec ve sıfatlarını tahrif etmemek, bozmamak ve değiştermemek şartı ile fıtratan mevcut bulunan bir istidâd ile sade ve tabiî ses ve nağmelerle Kur'ân okumak İmam Şâfiî'nin tecvîz gördüğü bir husustur. (31)

Hanbelî Mezhebi: Harfleri tağyir ve kelimeleri tahrif etmemek kaydiyle Hanbelîler güzel sesle Kur'ân okumayı müstahap görürler, fakat mûsikî makamları ile Kur'ân okumayı mekruh sayarlar. (32)

Görülüyor ki, zamanımızda olduğu gibi *Nihavend, Hicaz, Hüseynî, Rast, Sûzinâk* v.s. gibi makamlarla Kur'ân okunmasını hiç bir mezhep caiz görmemektedir. (Bkz: İbn Kesir, *Tefsir Zeyli*, 36) Yani Kur'ân bestelenmez.

31. Aynı eser, aynı yer. İmâm Şâfiî *el-Ümm* adlı fıkıh kitabında ezandan bahsederken teğannî meselesine de temas eder: "Müezzinin ezânı yüksek sesle okuması lâzım gelir, müezzin tutulurken sesinin iyi ve güzel olmasına dikkat edilmesini de arzu ederim. Zayıf seslinin ezanı duyulmaz, güzel ses ise dinleyene tesir eder ve onu rikkata getirir. Ezanın, eğmeden, bükmeden, sözlerinde teğannî yapmadan, tertîl ile tane tane okunmasını arzu ederim.": Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (ölm. h. 150-204) *el-Ümm*, Mısır 1961.

32. *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-arbaa*, c. II, s. 44.

Ezanı melodi (elhan, makam) ile okumak mekruhtur. Adamın biri Hz. Ömer'e, seni Allah rızası için seviyorum. Hz. Ömer, senden Allah rızası için nefret ediyorum, zira ezanı makamla okuyorsun, Serahsı. 1/38.

Mûsikî Hakkında Diğer Fakîhlerin Görüşleri

İslâm'da yetişen müctehid ve fakihler dört mezhep imamından ibaret değildir. Bunlardan başka binlerce müctehid mevcut bulunmaktadır. Dört mezhebin kurucuları olan imamlar mûsikî ile ilgili görüşlerini müctehid olan hocalarından almışlardır. Bu mezheplerden birine mensup olan fakihler de mezhep imamlarının görüşlerini müdafaa ederek devam ettirmişlerdir. Bu bakımdan dört mezhebin dışında kalan ve ekseriya dört mezhep imamlarından daha yüksek dinî bir mevkileri bulunan müctehidlerin görüşlerine temas etmek lüzumlu görünmektedir.

Önce şu hususu belirtelim: mûsikî hakkında ifrata ve tefrite giden iki uç vardır. Bunlardan biri çok aşırı giderek *mûsikîyi* her nevi ile haram saymakta ve bu hususun icmâ ile de sabit bulunduğunu iddia etmektedir. Meselâ, *Tartûşî'nin: "Fî tahrîmi's-semâ'"* adlı eseri bu vadide yazılmış olan eserlerden biridir. Mûsikînin haram olduğunu, mübah olmadığını müdafaa için yazılan anti tez mahiyetinde daha pek çok eser mevcuttur ki, ilerde örneklerinden bahsedilecektir.

İkinci uç, tefritte olanlardır. Bunlara göre mutlak surette *mûsikî* mübahtır, haram değildir. Mûsikînin haram olduğunu gösteren ne bir âyet, ne de bir hadîs mevcuttur. Aksine mûsikînin caiz olduğunu gösteren pek çok hadîs mevcut bulunmaktadır. Üstelik mûsikînin cevazı hususunda ulemânın icmâ'ı ve ittifakı da vardır. İbn Hazm ile İbn Tâhir bu tezi en hararetli bir şekilde müdafaa etmişler ve bu hususta müstakil eserler telif etmişlerdir. Mûsikînin caiz olduğunu ispat etmek için birçok eserler

yazılmıştır. Bu eserlerin çoğu mutasavvıflara ait bulunmaktadır. (33)

Bu iki uç arasında uzlaştırıcı ve telif edici birçok eserler daha vardır. Sentez mahiyetinde olan bu nevi eserlerin sayısı da az değildir.

Şevkânî, mûsikînin cevazına kani olanların isimlerini **İbn en-Nahvî**'*nin, el-Umd*" adlı eserine istinaden şöyle sıralar:

a- A s h a p t a n : *Hz. Ömer, Osman, Abbdurrahman, Ebû Ubeyde, Sa'd b. Vakkâs, Ebû Mesûd el-Ansârî, Bilâl, Üsâme, Erkâm, Hamza, Ibn Ömer, Âişe ve daha başkaları... (R.A.)*

b- T â b i î n d e n : *Saîd b. Müseyyeb, Kâdı Şüreyh, Sâlim b. Ömer, Hârise b. Zeyd, Saîb b. Cübeyr, Şa'bî, Zührî, Atâ b. Rebah, Ömer b. Abdülaziz ve daha başkaları...*

c- T e b e - i T â b i î n d e n : Sayılmayacak kadar pek çok kimse bu görüştedir. (33) *Ibn Tâhir:* Mûsikînin mübah olduğuna dair ashap ve tabiînin icmâı vardır; **İbn Kuteybe:** Mûsikînin cevazı hususunda harameynin icmâları vardır; **Mâverdî:** Hicâzlılar ibadet edilmesi emredilen senenin en faziletli günlerinde (bayram ve arefe günleri) ötedenberi mûsikîye ruhsat veregelmişlerdir, demektedirler. (34)

Fakîhlerin İhtilâf Etmelerinin Genel Sebepleri

Mûsikînin dinî hükmünü tayin ve tesbite çalışan fıkıh âlimleri bu hususta bir fikir birliğine sahip değillerdir.

33. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, c. VIII, s. 107-108.

34. Aynı eser, c. VIII, s. 105. Kettânî, *et-teratibu'l-idariyye*, Rabat, 1346, c. II, s. 120, 145.

Tersine aralarında büyük ihtilâflar ve görüş farkları mevcuttur. Bu farkların genel sebeplerini şu şekilde özetliyebiliriz:

1- Hadîslerde mûsikînin hükmü hakkında görülen farklı durumlar mezhep imâmların görüş ve ictihadlarına tesir etmiş, hadîslerdeki ihtilâflar ictihad farkları şeklinde devam etmiş ve bu durum fıkıhçıların ihtilâf etmelerinin bir sebebi olmuştur. Mûsikî hakkında farklı görüşlere sahip olan imâmlar görüşlerine uygun gelen hadîsleri esas alarak buna muhalif olan hadîslerin ya mensûh ya da zayıf ve mevzû olduğuna hükmetmişlerdir. İbn Hazm'da görüldüğü gibi. Kısaca hadîsler arasında görülen ihtilâflar yeni bir renk alarak ictihad ve rey ihtilâfları halinde kendini devam ettirmiştir.

2- Muayyen bir fakih ve müctehide bile çeşitli görüşlerin izafe edildiği görülmektedir. Meselâ, bir yandan İmam Mâlik'in Medine'deki mûsikî hakkında: "Bunu içimizden fasık olan yapıyor", İmam Şâfiî'nin: "Mûsikî bâtıla müşâbihtir", İmam Ahmed'in: "Mûsikî kalpte nifak bitirir" dedikleri rivayet edilirken, diğer taraftan aynı imamların mücerred mûsikîyi mübah ve helâl saydıkları da kaynaklarda nakledilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, muayyen bir mezhebe mensup olan kimselerin bir kısmı aynı zamanda bir tarikata bağlı oldukları için bunlardan bir kısmı mûsikînin haram veya mekruh olduğuna diğer bir kısmı ise helâl ve mübah olduğuna kanaat getirmişler, her iki taraf da mezhep imamlarını kendilerinden yana ve kendileri ile aynı düşüncede göstermek için kendi fikir ve kanaatlarını imamlarına nisbet etmekte bir mahzur görmemişler, bağlı oldukları mezhebin metod ve umumî esaslarının böyle bir hükmün verilmesine müsait olduğuna samimiyetle inanarak bu nevi neticeleri imamlarına

mal etmişlerdir. (35) İmamlardan nakledilen ve kendilerine âidiyeti çok şüpheli olan sözleri mevsûk ve doğru göstermek, mevsûk ve doğru olanları zayıf ve şüpheli göstermek bu nevi inançlardan ileri gelmektedir. Meselâ, İmam Gazzâlî, İmam Şâfiî'nin mûsikîyi mübah gördüğünü ileri sürer ve İmam Şâfiî'den bu husus te'yid edecek sözler nakleder. Diğer taraftan İbn Sâbbâ', İmam Şâfiî'nin mûsikîyi haram saydığını söylemekte ve ondan bunu te'yid edecek sözler nakletmektedir. (36) Bu nevi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

3- Mezhep imamlarının mûsikînin her nevine aynı gözle bakmadıkları ve her çeşidine aynı hükmü vermedikleri muhakkaktır. Hadîslere ve Kur'ân'ın genel prensiplerine istinaden, mûsikînin bazı nevilerini câiz, bazı nevilerini ise haram veya mekruh görmüşlerdir. Sonradan gelen ve bu mezheplere bağlı olan kimseler kendi görüşlerine uygun olarak mûsikînin mübah veya haram oluşunu mûsikînin bütün nevilerine teşmil etmişler, imamlarının bu hususta yapmış oldukları tefrîk ve tasnîfleri nazar-ı itibara almadan mûsikînin farklı kısımları için söylenmiş olan sözleri kendi şahsî kanaatlarına uygun bir şekilde değerlendirilmişlerdir. Mezhep imamlarının mûsikî nevileri için ayrı ayrı hüküm vermiş olmaları, mezhebin mensuplarına bu görüşleri istedikleri gibi te'vîl, tefsir ve terkip etme imkânını vermiştir.

35. Meselâ, Şâh Veliyyü'llâh ed-Dehlevî, *el-Insâf fî beyanî esbâbi'l-ihtilâf* adlı eserinde bu hususa dikkatı çekmiştir. Hudarî de bu hususu kabul etmşitir. Bkz:: Muhammed el-Hudarî, *Târihu't-teşrii'l-Islâmî*, Mısır, 1964.

36. İbn el-Kayyim, İğâsetu'l-Lehfân (c. II, s. 245) de 4 mezhep imamının mûsikîyi haram saydıklarını iddia ederken İbn en-Nahvî *el-Umd* adlı eserinde bu imâmların mûsikîyi mübah gördüklerini ileri sürer. Bk: *Neylü'l-evtar*, c. VIII, s. 105.

4- Mezhep imamları âbid, zâhid, nefislerine hâkim ve takvâ sahibi kimselerdi. Mekruh olan şeylerden haram imiş gibi sakınırlardı. Bu sebeple prensip itibariyle *mûsikî*nin bazı nevilerini mübah, bazı nevilerini ise haram görmekle beraber hepsini dinlemekten kaçınırlardı. Bunun tabiî bir sonucu olarak hangi mûsikî nevinin ve çalgı âletlerinin dine ve ahlâka aykırı olduğunu, ahlâkı bozduğunu, nefsânî ve şehvânî arzuları tahrik ettiğini, hangilerinin bu vasıfta olmadığını tecrübe ve müşahede ile bilmemekte idiler. Zirâ bu nevi eğiencelerle ilgilenmemişlerdi. Kendilerine anlatılan sözlere istinaden hüküm ve fetvâ vermekte idiler. Mûsikî ve mûsikî âletleri ise zaman, mekân, örf, âdet ve cemiyete göre çok değişken bir karaktere sahiptir. Devamlı surette inkişâf ve tekâmül eder. Müctehidlerin kıvasta esas aldıkları mûsikî nağmeleri ve çalgı âletleri kendi devirlerindekine şekil bakımından hiç benzememekte idi. Hadîslerde zikredilen ve kıyasta esas alınan mûsikî âletlerine nazaran kendi zamanlarındaki çalgı âletleri çok değişmiş ve çok tekâmül etmişti. Müctehidler tesadüfen bir mecliste mûsikî dinledikleri zaman eski görüşlerinden ekseriya rucû' ediyorlardı. Nitekim İmam Ahmed, oğlunu mûsikî dinlerken görmüş ve onu bundan menetmemişti. Oğlu babasına: Babacığım, eskiden beni bundan menetmiyor mu idin? diye sorunca: "Dinlediğin mûsikî böyle ise bunda bir mahzur yoktur." (Yâ büneyye izâ kâne hâzâ: naam) diye cevap vermişti. Diğer bir rivayete göre İmam Ahmed'in oğlu Sâlih diyor ki: Mûsikîyi çok severdim, babam ise hiç hoşlanmazdı. Bir gece kasideci İbn el-Habbâz'ı evimize davet etmiştim. Babamın uyuduğuna kanaat getirinceye kadar yanımda kaldı, sonra teğannî ve terennüm etmeye başladı. Babamın damda kımıldadığını duydum, yukarı çıktım baktım ki, babam mûsikî dinliyor ve eteklerini kol-

tuğunun altına alarak rakseder gibi damda hareket ediyordu. (37)

5- Müctehidler devrindeki mûsikî Hz. Peygamber devrindeki mûsikîden çok farklı ve çok değişikti. Müctehidler mûsikînin bu yeni şeklinin hükmünü hadîslere dayanarak tayin etmişlerdi. Müctehidlerin Hicâz ve Irak gibi çeşitli fıkıh mekteplerine mensup olmaları, tabiat, estetik, zevk, kültür, bilgi ve istidad bakımından birbirinden farklı olmaları kıyaslarda vardıkları sonuçların değişik olmasını icabettiren bir faktör olmuştur.

Hz. Peygamber devrine yakın bir zamanda yaşamış ve birçok sahabe ile görüşmüş olan büyük müctehidlerin ve mezhep imamlarının, Ebû Hanife, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed (R.A.) gibi mezhepleri hâlâ yaşamakta olan mezhep kurucularının görüşünü bilmemeleri, yeni mûsikî nevileri için ictihad ve kıyas yolu ile verdikleri hükümlerin İslâm'ın ruhuna uymadığı söylenemez. Bu bakımdan mezhep imamlarının görüşleri mûsikînin dinî hükmünü tayin ve tesbit bakımından çok önemlidir. Fakat bu imamların bu hususta ne düşündükleri kesin olarak bilinmemektedir. Sonradan yetişen âlimlerin mezhep imamlarını kendi görüşlerinin bir delili olarak kullanmaları, onları kendileri gibi düşünüyor göstermemize mani olmaktadır. (38) İleriki bahislerde bu husus daha fazla aydınlanacaktır.

37. *Telbîsu Iblîs*, s. 120, 134. "Bunun kötü yerlerde kullanıldığını söylemişlerdi, onun için hoş karşılamamıştım" diyen İ. Ahmed'in bu sözü onun kendisine söylenen sözlere göre fetvâ verdiğini göstermektedir. *Telbîsu Iblîs*, s. 120. Buna mukabil İmam Mâlik'in gençliğinde mûsikî sanatiyle meşgul olduğu rivayet edilmektedir. İhtimal ki o mûsikîyi bunun için daha müsamahalı karşılamıştır. (*Kurtubî Tefsiri*, c. XIV, s. 54)

38. İbnu'l-Cevzî bu hususta şöyle diyor: "Şâfiî mezhebinin sonraki ulemasından ilmi az, heva ve hevesi çok bazıları mûsikîye ruhsat verdiler." *Telbîsu Iblîs*, s. 123. İbnü'l-Cevzî bu görüşte olanları objektif olma-

makla, mezhep imamının görüşünü kendi görüşüne uydurmakla suçlamaktadır. Ona göre, Şâfiî mezhebinin büyük âlimleri mûsikînin cevazını reddetmişlerdir. Eski âlimler mûsikînin helâl olmadığı hususunda ihtilâf etmemişlerdir. Sonraki âlimlerin büyükleri ise mûsikîyi reddetmişlerdir. Ebû Tayyib et-Taberî ğınânm zem ve men'ine dair bir eser yazmıştır. Bizzat İmâm Şâfiî Irak'tan ayrılırken: "Irak'ta zındıkların icadettikleri ve o vasıta ile halkın Kur'ân'la meşgul olmasına engel oldukları adına *"tağyîr"* denilen bir şey bıraktım," demiştir. Tağyîr o zaman mûsikîye verilen bir isimdi. Hatta bu işle fazla meşgul olanlara *"el-Müğayyire"* deniliyordu. Bunlar besteli şiirler ve ilâhîler dinledikleri zaman bundan hoşlanıyor, raksediyor ve böylece halleri değişiyordu. Bunun için kendilerine bu isim verilmişti veya ilâhîlerle halkı dünyadan soğutup ahirete ısındırdıkları için bu ismi almışlardı. Birinci görüş Ebû Mansûr el-Ezherîye, ikinci görüş ez-Zeccâc'a aittir. Aynı eser, 222. İmam Şâfiî, *Kitâbu edebi'l-kâdî* adlı eserinde, bir adam mûsikîye devam ederse şâhidliği reddolunur, adaleti batıl olur, demektedir. Aynı eser, 223. İbnu'l-Cevzî, İmam Ahmed'in mûsikîyi mübah gören görüşlerinin besteli dinî şiirlerle (ilâhî, zühdiyyât) ilgili görmektedir. Aynı eser, s. 220 Ebû Hanîfe'nin nebîz içmeyi mübah görmesine rağmen mûsikîyi mekruh saydığını ifade eden İbnü'l-Cevzî; İbrâhim en-Nehâî, Şâ'bî, Hammâd, Sufyân-i Sevrî, gibi Kûfeli âlimlerin ve bütün Basralı âlimlerin mûsikîyi ittifakla mekruh saydıklarını ve bu hususta aralarında ihtilâf bulunmadığını bildirmektedir. Aynı eser, s. 222. Ebû Tayyib et-Taberî diyor ki: Büyük şehirlerin bütün âlimleri ğınânın men'i ve keraheti hususunda icmâ ve ittifak etmişlerdir. Bu ittifaktan ayrılarak şâz görüşler ileri sürenler İbrahim b. Sa'd ile Ubeydullah el-Anberî'dir. Resulullâh, "ümmetimin büyük bir kâhir ekseriyetinin benimsediği görüşlerden ayrılmayınız, onlardan ayrılan cehenneme gider. Cemaatten ayrılmayınız, cemaatten ayrılan ve bu hal üzere ölen cahiliyye ölümü ile ölmüş olur," buyurmuşlardır. Aynı eser, s. 222.

Verilen bu izahatttan anlaşılacağı gibi fıkıh, mûsikîyi çok soğuk ve antipatik karşılamıştır. Mûsikîye karşı soğukluk ve hoşnutsuzluk bütün fıkıh kitaplarında açıkça görülen bir haldir. Medrese ve zâhir uleması tekkeye ve sûfilere karşı giriştiği amansız mücadelede fıkhın bu telâkkisini delil olarak kullanmış ve fakihlerden ilham almıştır.

V. BÖLÜM

DİNÎ MÛSİKÎ'NİN DOĞUŞU

DİNÎ MÛSİKÎ'NİN DOĞUŞU

Teknik manada *dinî mûsikî*nin doğuşu, din dışı mûsikînin doğuşundan ve gelişmesinden sonradır. Emevîler ve Abbasîler zamanında mûsikî gerek nazarî, gerekse teknik ve icra bakımından büyük ve hızlı değişmelerin içine girmişti. Halife, vezîr, kumandan, vali v.s. gibi devlet adamları ile zenginlerin ilgisi sayesinde mûsikî sanatı gelişti ve yaygınlaştı. Gelişen mûsikînin din lehine istifade edilmesinden daha tabiî bir şey olamazdı. Nitekim din dışı mûsikîye ait nağmelerin ve seslerin Kur'ân'ın kıraatı üzerindeki tesirleri erken bir zamanda görülmeye başladı. Aynı zamanda *"zühdiyât"ı*, yani ilâhîleri de bu nağmelerle söyleme temayülü belirdi. Bu devrede Arap mûsikîsi üzerinde Bizans ve İran mûsikî sanatlarının tesiri bariz bir şekilde kendisini gösterdiğinden aynı tesirler din dışı mûsikî vasıtasiyle Kur'ân tilâvetine ve ilâhilere de geçmeye başladı. Kur'ân'ın ve ilâhîlerin: "Ehl-i Kitab" ve "Ehl-i Fısk"ın melodileriyle okunmaya başlandığını gören zühd ve takva sahibi müslümanlar: "Kur'ân'ı ehl-i kitabın ve ehl-i fıskın melodileri ile okumak caiz değil-

dir" (*) tarzında bir prensip ortaya attılar ve bu prensibi daha sonra bir hadîs şeklinde rivayete başladılar. Bu hadîsin meâli şudur: "Kur'ân'ı Arap dili mûsikîsi ***(lühûnü'l-arab)*** ile okuyunuz, fasık ve günahkârlarla ehl-i kitap olan Mûsevîlerin ve Îsevîlerin nağmeler (lühûn) inden sakınınız. Benden sonra Kur'ân'ı şarkıcıların ruhban ve ölüye ağlayanların tarzında okuyacak bir kavim çıkacak, Kur'ân onların boğazlarından aşağıya inmeyecek, onların ve onlara imrenenlerin kalpleri fitneye tutulmuştur. (1) Bu hadîsin başka bir rivayeti de şöyledir: *"Kur'ân'ı Arap dili mûsikîsi ve nağmeleri ile okuyunuz, ehl-i fıskın nağmelerinden sakınınız."* (2) Bu hadîsin manası şudur: Emevîler ve Abbasiler zamanında gelişen mûsikî içkili, kadınlı ve danslı mûsikî meclislerînde çalınmakta idi. Kârî ve hâfızlar Kur'ân'ı bir yandan bu mûsikînin nağmeleri ile, diğer yandan Yahudi ve Hıristiyanların mukaddes metinlerin okumak için tahsis ettikleri melodilerle okumaya başlamışlardı. Gayri müslimlere ve fıskü

(*) Bk: İbn Kesir, *Tefsir Zeyli*, 36.

1. "İkra'û'l-Kur'âne bi lühûni'l-arab ve iyyâküm ve lühûne ehli'l-fısk ve'l-kebâir ve ehli'l-kitâbeyn" Tayyib Okiç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kıraatı*, s. 21.

Hadis için bkz: *Câmiu's-Sağir*, I, 52. Lühûn-ı arab hadisi tehdit yollu söylenen ve senedi hasen olan bir hadistir. İbn Kesir, *Tefsir Zeyli*, s.36. Müslümanlar gibi Hıristiyanlar da ilk önce yasaklamadıkları dinî mûsikîyi sonradan mübah, hatta müstehab saymışlardır.

2. "İkra'û'l-Kur'âne bi lühûni'l-arab ve asvâtihâ, iyyâküm ve lühîni ehli'l-fısk" İbnü'l-Manzûr, *Lisânü'l-arab*, c. XIII, s. 379, 383. Bu metinlerde geçen "lahn" kelimesi sonraki devirlerde makam ve beste manasında kullanılmaya başlanmıştır. "Lahn bestelenmiş ölçülü seslerdir." (el-esvâtü'l-mesûğa ve'l-mevzûa) "Kıraatta telhin demek tağrîd ve tatrîb demektir. *Lisanü'l-arab*, c. XIII, s. 379. Lahn: hoş nağme, nakarat (tercîü's-savt), şiiri, ginâyı güzelleştirmek. Buradaki lühûn sözü ile zamanımızdaki kurranın kıraatı kastedilmişe benzemektedir. Nasara ve Yehûd kitaplarını böyle okurlardı. *Lisanü'l-arab*, c. XIII, s. 383. *Tâcü'l-arûs*, c. IX, s. 331. *Sıhâh*, c. VI, s. 2193, 1781.

fucûr sahiplerine ait nağmelerle Kur'ân'ın ne kadar çeşitli melodilerle okunduğunu göstermeye kâfidir: **el-Haytam el-Allaf**'ın, Kur'ân-ı Kerîm'in elhan ile okunmasına dair Abbasî halifelerinden Mansûr'a vermiş olduğu bir tasnif dikkate şayandır. Bu tasnife göre Hicazlılar, Kur'ân-ı Kerîm'i tabiî şekli ve Arap üslûbü ile okurlarken; Şamlılar, râhiplerin üslûbünü, Kûfeliler Nabatî üslûbünü, Basralılar da Hüsrevânî-Farisî üslûbunu kullanırlardı." (3)

Bu rivayet Kur'ân kıraatı, yani dinî mûsikîmiz üzerindeki Bizans, Yahudi, Nabatî ve İran mûsikî sanatlarını ne kadar erken bir zamanda ve ne kadar kuvvetli bir tarzda tesir icra ettiğini açıkça göstermektedir. İslâm'da dinî mûsikî ile ilgili çalışmalar ilk olarak kıraat ve ilâhîler gibi konular etrafında yapıldı. Onun için ilâhîler (zühdiyât) ile ilgili mûsikî çalışmalarını yürüten mutasavvıflarla tilâvet ve kıraatla ilgili çalışmaları yapan kurrâ (hafızlar) dinî mûsikînin kurucuları olan iki tip din adamı hüviyeti ile ortaya çıkmışlardır.

Hâfızların (Kârî) Geliştirdiği Dinî Mûsikî

Hz. Peygamberin; Kur'ân'ı güzel sesle okumaları için ümmetini teşvik etmesi müslümanlarm Kur'ân'ı güzel

3. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de güzel sesli kurra hakında şöyle diyor: İmam Asım (ölm. 127) Kur'ân'ı güzel sesle okuyanların birincisi idi. (kâne ahsene'n-nâsi savten bi'l-Kur'ân) c. I, s. 155. İmam Nâfi'in ravisi Kâlûn, (Kur'ân'ı çok hoş bir şekilde okuduğu için (ceyyidü'l-kiraat) kendisine rûm dilinde iyi ve hoş manasına gelen Kâlûn adı verilmişti. c. I, s. 112. Diğer ravi Verş (ölm. 196) için: "Kâne Verş ceyyide'l-kıraat ve hasene's-savt" yani Verş'in hoş bir kıraatı ve güzel bir sesi vardı, denilmektedir. c. I, s. 113. Kıraat imamlarından İbnü'l-Kesîr (ölm. 120) Ebû Amr (ölm. 154), el-Yezîdî (ölm. 202) edebiyat, gramer, belağat gibi lisan sahasında ün yapmışlardı. el-Kisâî tanınmış bir nahiv âlimi idi, (ölm. 189) c. I, s. 121, 134, 172.

sesle ve hoş nağme ile okumalarına ve böyle okunan kıraatlara ilgi göstermelerine sebep oldu. Esasen her insanın fıtratında mevcût bulunan güzele ve güzel sese alâka duyma istidadı böyle bu neviden dinî bir teşvikle birleşince dinî mûsikînin zuhuru için yeter sebep olabildi. Müslümanlar, nazmı ve manası güzel olan Kur'ân'ı ona lâyık bir ses güzelliği ile okumayı kendileri için dinî bir ideal bilmişler ve bu ideali gerçekleştirmek için bütün gayretlerini seferber eylemişlerdir. Bu gayretlerin neticesinde Kur'ân'm ***melodi (elhân, lühûn)*** ile okunması meselesi zarurî bir şekilde ortaya çıktı. Sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden olan kurrâ Kur'ân'ı güzel sesle okumayı kendilerine gaye edinmiş olmakla beraber onlar daha çok kıraatların dil ve gramer yönü ile ilgilenmişlerdi. Onun için tanınmış kıraat bilginleri güzel sesten ziyâde edebiyat ve gramer bilgisi ile ün yapmışlardı. Bu kıraat imamları Kur'ân'ı beste ve makamla ilgisi bulunmayan tabiî nağme ve ses güzelliği ile okurlardı. Bunların içinde Kâlûn, Verş ve Asım gibi çok güzel ve tesirli bir sese sahip olan kurrâ mevcut bulunmakta idi. Ancak İbn el-Kesîr, Ebû Amr, el-Kisâî ve el-Yezîdî gibi daha çok edebiyat, gramer, hitabet, belâğat ve fesahat sahasında tanınmış olanları çoğunlukta idi. (4) Fakat zamanla iş değişti. Dil âlimi kurrâ azalmaya başladı. Bunların yerine yavaş yavaş mûsikî bilgisine ve ses güzelliğine sahip hafızlar geçmeye başladı. Zamanla hafız kelimesi, Kur'ân'm manasından ve dilinden hiç anlamayan fakat lâfzını mûsikî kaidelerine göre güzel sesle okuyan bir zümrenin adı olarak kullanılır oldu.

4. Bk: İbn Cezerî, *a.g.e.* c. I, s. 121 ve dvm.

Kaynaklar *melodi (elhân)* ile Kur'ân okuma işinin ilk defa tâbiîn zamanında çıktığından bahsetmektedir. (5) **Prof. Tayyib Okiç** bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "İbn Kutaybe'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'in elhân (melodi) ile okunması çok erken başlamıştır. Sahabîlerden olan **Ebû Bekre Nüfey'***in oğlu* **Abdullah b. Ebû Bekre** (bazı kaynaklar bu ismi Abdullah değil, Ubeydullah şeklinde zikrederler) Kur'ân-ı Kerîm'i elhân ile okuyan ilk kimsedir. Bu zat Kur'ân-ı Kerîm'i hüzünlü bir tarzda okumakla beraber, şarkıya asla benzetmezdi. Sonradan bu tarz kıraatı ondan torunu **Abdullah b. Ömer b. Abdullah** öğrenmiş ve etrafa yaymıştır. Bundan dolayı bu türlü okuyuşa "Kıraatü İbn Ömer" *(Ibn Ömer Kıraatı)* denilmiştir. (6) Yine aynı tarzda Kur'ân okuyanlardan **Sa'îd el-Allâf;** kıraatı, zamanın hükümdarı Harun er-Reşîd'in çok hoşuna gitmesi dolayısiyle hükümdarın himayesine girmiş ve kendisine de *"Kâriü Emîri'l-Mü'minîn"* (Hükümdarın Kârii saray hafızı) denilmiştir. (7)

Aradan zaman geçtikçe muhtelif bölge ve şehirlerdeki güzel sesli okuyucalar, Kur'ân kıraatını mahallî melodilerle karıştırarak âhengi bozmuşlar ve kıraatı âdeta, şarkı ve gazellere benzetmişlerdir. İslâmiyette bu türlü kıraata asla cevaz verilmemiştir. Meselâ; **el-Haytam el-Allaf:** *"Emme's-sefînetü fekânet..."* (el-Kehf, âyet, 79) âyeti kerimesini malûm bir şarkının melodisi ile okuyan ilk kimse idi. el- Haytam'dan başka **Aban b. Tağlib, İbn A'yun** ve diğer bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatını profan şarkı melodileri ile karıştırmışlardır. Bunlar arasında bilhassa **Muhammed b. Sa'd et-Tirmîzî** şarkıların melodi-

5. Bk: Tayyib Okiç, a.g.e. s. 17.

6. "Kara'tü bi'l-Ümarî" demek Ömer tarzında okudum, demektir. *Lisanü'l-arab*, c. XV, s. 136.

7. Böylece saray hafızlığı müessesesi ilk defa kurulmuş oldu.

lerini, olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatına tatbik etmiştir.

Kur'ân kıraatının bu şekilde şarkı melodileriyle karıştırılması neticesinde bir takım yenilikler ortaya çıkmıştır:

a) *"Ter'îd": Kıraat arasında sesi titretmek;*

b) *"Tatrîb": Sesi kaldırmak ve indirmek suretiyle medd yerlerini fazlasiyle uzatmak ve meddin bulunmadığı yerde med yapmak;*

c) *"Tahzîn": Tabiî ve mutad kıraat tarzını bırakıp, sanki huşûdan ağlayacak gibi bir tarza geçmek;*

d) *"Bir harfi iki harf olarak telâffuz etmek: Yani lüzumsuz yere şedde yapmak; bir harfi gizlemek, okurken ıkınıp sıkınmak ve bilhassa harflerin mahreçlerine riayet etmemek.*

Bu kıraatler caiz değildir. Esasen kıraatler için dikkat edilmesi ve bilinmesi gereken hususlar, başlıca kaideler tecvid ilminde tesbit edilmiştir.

Meşhûr hadîscilerden *el-A'meş'in* bir rivayete göre, hicrî birinci asrın sonlarına doğru, ileri bir yaşta vefat eden ünlü sahabî **Enes b. Mâlik'in** huzurunda birisi, elhân ile Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlayınca Enes, bu okuyuşu takbih etmiştir. Bu rivayetten anlaşılıyor ki, Kur'ân-ı Kerîm'in elhan ile okunması Abbâsîlerden hayli zaman evvel, yani Emevîler devrinde bile görülmüştür.

Bütün bu izahlardan çıkan netice, Kur'ân-ı Kerîm'i güzel sesle ve tecvid kaidelerine göre, yani Arap elhanı ile okumak, arzu edilen okuma tarzıdır. Yoksa *"Profan"* teğanni, şarkı söyler gibi Kur'ân-ı Kerîm okumak caiz değildir. Hz. Peygamber bu okuyuş tarzını şöyle tarif buyurmuşlardır: *"Kur'ân'ı fasık ve günahkârların (diğer bir varyanta göre ehli kitabın) elhânı ile değil, Arap elhanı ile okuyunuz."*

Teğanni ile Kur'ân-ı Kerîm okunmasının bazı memleketlerde itiyad haline gelmesini, sonraki İslâm uleması da takbih etmiştir. (8)

Kur'ân-ı Kerîm'i Arap Dili Mûsikîsi İle Okumak:

Kur'ân-ı Kerîm Arapça olarak nâzil olmuştur. (Yusuf, 2) Bunun için O'nu *Arap dili mûsikîsi (lühûnü'l-arap)* ile okumak esastır. Burada Arap dili mûsikîsi ile, Arapların uzun okudukları heceleri uzun, kısa okuduklarını kısa, kalın okuduklarını kalın, ince okuduklarını ince okumak, ses ve hecelerin telâffuz ve sıfatlarına dikkat etmek, med, lîn, kasr, terkîk, tefhîm, idğam, ğunne, izhar gibi telâffuz esaslarına rivayet etmektir. Arapça olan bir metnin okunmasında o dilin fonetiğinin esas alınmasından daha tabiî bir şey olamaz. Ancak bu durum Türk ve Fars gibi Arap olmayan milletlerin Kur'ân'ı kendi dil mûsikîleri, hançere yapıları ve millî sesleri ile okuyamayacakları, Arap kurrasını ve hafızlarını taklit mecburiyetinde oldukları manasına gelmez. Her milletin Kur'ân'ı kendi millî sesi ile okuması Kur'an'm tesirini arttırır, telkin gücünü kuvvetlendirir. Onun için bu tarz kıraat Kur'an'ın nüzûl gayesine, hikmetine ve şerefine de uygun düşer. Esasen Kur'ân'ın millî sesle okunmasının önüne geçilmesi imkânsızdır. Daha millîyetçiliğin doğmadığı ve millîyetçilik cereyanlarının bulunmadığı zamanlarda bile Kur'ân'ı millî ve kavmî bir sesle okumak bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır. Onun için ya Arap millîyetçilerinin veya müstaassıpların vaz' ı olan ve Kur'ân'ın Arap elhanından başkası ile okunmasının caiz olmadığını bildiren hadîsin sıhhatını kabule imkân yoktur.

8. Tayyib Okiç, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kıraatı*, s. 19.

Kur'ân-ı Kerîm'i Türk Dili Mûsikîsi ile Okumak:

Kur'ân-ı Kerîm Arapça nâzil olmakla beraber O'nu her milletin kendi millî sesi ve dil mûsikîsi ile okumakta bir mahzur bulunmadığını gösteren rivayetler mevcuttur. Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud, Nesâî ve İbn Mâçe gibi hadîs âlimleri tarafından rivayet edilen bir hadîse göre Hz. Ömer bir gün Hişâm b. Hakîm'in namazda iken, Furkân sûresini Resulullâh'm kendisine okuttuğundan bambaşka bir tarzda okuduğunu görmüş, buna gadablanmış, namazın bitmesini zor beklemiş, namazı bitiren Hişâm'ın yakasına sarılmış, *sana bu kıraatı kim öğretti?* diye sormuş, *Resûlullâh öğretti,* cevabını alınca; *Yalan söylüyorsun. Çünkü Resûlullâh bu sûreyi bana senin okuduğun tarzdan başka bir şekilde okudu,* demiş. Sonra da Hişâm'ı, elinden tutarak Huzûr-u Risâlet'e getirmiş, durumu anlatmış, Resulullâh evvelâ Hişâm'a, *Oku! Yâ Hişâm,* demiş; Hişâm evvelce okuduğu tarzda Furkan sûresini okumuş, Resûlullâh, *Doğru işte Kur'ân tam böyle nâzil oldu,* demiş. Sonra aynı sûreyi Hz. Ömer'e okutmuş, O da bu sûreyi bildiği gibi ve Hişâm'dan farklı bir şekilde okumuş, Resulullâh, ona da: *Bu da doğru, Kur'ân böyle de nâzil oldu, demiş ve sonra da ilâve etmişti: Şüphesiz ki, bu Kur'ân yedi harf üzerine nâzil oldu. Kolayınıza geleni ve dilediğinizi okuyunuz.* (9) Çok mevsuk kaynaklar tarafından nakledilen bu hadîs göstermektedir ki, Hz. Peygamber müslümanların Kur'ân-ı Kerîm'i farklı şekillerde okumalarını tasvip etmiştir. Hişam'ın ve Hz. Ömer'in Furkân sûresini farklı tarzda okumaları, mana bakımından değil, ses bakımından değişik bir okuma şekli idi. Öz beöz Arap olan iki ferdin farklı okumalarını bile tasvib

9. Ahmed Şânin, *Târihü'l-Kur'ân*, s. 241. Kahire, 1966.

eden Hz. Peygamber şüphe yok ki, daha tabiî olan millî sesler arasındaki ihtilâfı hoş karşılayacak ve izâlesi imkânsız olan bu farkların ortadan kaldırılmasını istemiyecekti. Bundan dolayıdır ki, bazı âlimler: *"Kur'ân yedi harf üzerine nâzil oldu"* hadîsini: *"Kur'ân yedi milletin dili üzerine nâzil oldu"*, *"Kur'ân yedi milletin dili ile okunmaya elverişli bir tarzda nâzil oldu"* şeklinde anlamışlardır. (10)

10. *el-Mükaddimetân fî ulûmi'l-Kur'ân*, s. 212. Bu dillerin Habeş, Rûm, Süryanî, Fars, Nabatî, Tahaviyye ve Arap dilleri olduğu ileri sürülmüştür. Bkz: aynı kaynak, aynı yer. Bir kavim gelecek Kur'ân'ı mûsikî (mizmar) haline getirecek, içlerinden birini, daha faziletli ve daha bilgili olduğu için değil, sırf onun mûsikîsini dinlemek için (namazda) öne geçirecekler, o zaman ölümü temannî ediniz. İbn Kesir. *Tefsir Zeyli*, 36.

Fıkıhçılar, mûsikinin ve eğlencenin her nevini haram saydıkları için tabiî olarak mûsikîye ihtiyaç duyanlar isteklerini değişik şekillerde ve kamüfleli olarak gidermenin yolunu aramışlardır. Zemahşeri diyor ki: Fudayl b. İyaz bir soru üzerine; "Kur'ân'ın melodileri mûsikîden alınmıştır, mûsikî dinlemekten utanan kimseler, mûsikîdeki nağmeleri, Kur'an'a tatbik ettiler. Onun için güzel sesli olmayanların kıraatı ekseriya bunların hoşuna gitmez. Halbuki böyle birisinin kıraatı güzel sesli birinin kıraatından daha hayırlı olabilir. Birisi Kur'ân okur sesi beğenilir ve bu adam ne güzel okudu denilir, mümkündür ki onun kıraatı hançeresini geçmemiştir, lafızda ve dilde kalmış, kalbe tesir etmemiştir." demiştir.

Velid b. Yezid, Kur'ân'ı ilk defa makamla okuyan kıraat âlimi el-Heysem'i çağırtmış, Kur'ân okutmuş, sonra şarkı söylemesini istemiş, fakat Heysem, ben şarkıyı güzel okuyamam, demiş. Velid ise: Fakat okuduğun Kur'ân'm makamı şu şarkının makamının aynısı değil mi, diye sormuştu. Tatrib (makam) ile kıraat, ebyât (şarkılar) dan ayât (Kur'ân)a nakledilen melodilerle olmuştur. Bundan sonra Kur'ân makam (telhin) ile okunmuştur. Bu melodiler muğanniyelere öğretiliyordu. Daha sonra kıssacı din adamları bunu para kazanmanın ve servet sahibi olmanın bir yolu haline getirmişlerdi. Bu gibi dalkavuklar bu yoldan halkın teveccühünü kazanmaya çalışırlar. Hafif akıllılar, cahil erkek ve kadınlar buna kanmışlardır. Allah'ın kelamı ne hoştur dedikleri zaman, Kur'ân'ın manasının değil, melodilerin hoş oluşunu kast ederlerdi. Zemahşeri, *Rebi'u'l-ebrar*, V, 1/171, 172.

Din dışı melodilerin nasıl dini bir renge girdiği ve fıkıhcıların makamla Kur'ân okumaya neden tepki gösterdikleri bundan anlaşılır.

Türkler öteden beri kendi hançere, ses ve dil mûsikîine uygun bir kıraat tarzına sahip olmuşlardır. *İstanbul kıraatı* denilen okuma şekli bunun tipik bir örneğidir. Bu tarza: *"Arap dili mûsikîsi ile kıraat"* (lühûnü'l-arab) tâbirine karşılık olmak üzere: *"Türk dili mûsikîsi ile okumak"* (lühûnü'l-etrâk) diyebiliriz. Lühûnü'l-etrâk'la Kur'ân okunmasını engelleyen hadîsin Arap milliyetçileri ya da mütaassıplar tarafından vaz' edildiği anlaşıldıktan sonra sahih hadîsler ışığı altında Türk dili mûsikîsi ile Kur'ân okumanın tabiî bir şey olduğu rahatlıkla söylenebilir.

TASAVVUF VE MÛSİKÎ

Mûsikî konusunda fıkıhcıların görüşlerini, ihtilâflarını ve ihtilâf sebeplerini nakletmiş bulunmaktayız. Bu ihtilâflar Hicaz ve Irak fıkıh mektepleri ile fakîh ve muhaddislerin içtihadları ile ilgili bulunan basit bir ihtilâftır, köklü bir yönü yoktur. İhtilâfın konusu: *"Mûsikî mübah mıdır, haram mıdır yoksa mekruh mudur?"* gibi hususlardır. Gerek hadîsleri izah ederken, gerekse fıkıhcıların görüşlerini naklederken Gazzalî gibi mutasavvıflardan bahsetmemiz bu gibi mutasavvıfların fıkıhla ilgili görüşleri dolayısıyladır. Mûsikî mevzuundaki tasavvufî görüşleri bundan sonra anlatılacaktır.

Şimdi *mûsikî* hususunda fıkıh ve hadîs sistemleri ile tasavvuf sistemi arasında bulunan görüş farklarına ve düşünüş ayrılıklarına gelmiş bulunmaktayız. Bu yeni ihtilâfta, fıkıh ve hadîs âlimleri ihtilâfın bir tarafını, sûfîler de diğer tarafını teşkil etmektedirler. Bu ihtilâf sanıldığı gibi şeklî ve lâfzî bir ihtilâf değil, esasa taallük eden köklü bir ihtilâftır. Fıkıh-hadîs ilimleri ile tasavvuf sistemlerinin mahiyet ve hususiyetlerinden doğan, onun için de te'lif edilmesi imkânsızdır denecek derecede güç bir ihtilâftır. Bu ihtilâf öyle güçlü ve köklü bir ihtilâftır ki tasavvufun doğması ve gelişmesine paralel bir surette gelişen ve şiddetlenen fıkıh-tasavvuf ihtilâfı karşısında ev-

velce bahsedilen Hicaz-Irak fıkıh mektepleri ihtilâf önemini tamamen kaybetmiş ve bu yeni ihtilâf içinde eriyerek onun malzemesi haline gelmiştir. Önceki ihtilâflarda mûsikînin lehinde ve aleyhinde delil olmak üzere zikredilen âyet ve hadîsler daha da çoğaltılmış, mûsikî ile ya pek az ilgisi bulunan veya hiç münasebeti bulunmayan âyet ve hadîsler görüşlerin delili olmak üzere ileri sürülmüştür. Önceki ihtilâflara ilâveten farklı sistemlerin bünyesinden doğan yeni ihtilâflar ve münakaşalar şiddetlenmiş ve meseleyi daha da karışık bir hale getirmiştir. Yeni ihtilâfta, bilhassa ihtilâfa taraf olan sistemlerden tasavvuf cihetinde İran, Hind, Bizans ve Yunan tesirleri, yani dış etkenler kendilerini kuvvetli ve açık bir şekilde hissettirmişdir. Fakih ve mühaddisler ile sûfîler arasında geçen ve zaman zaman *Müteşerri'-mütasavvıf, şerîat-tarikat, tekke-medrese, molla- derviş* gibi adlar alarak devam eden anlaşmazlığın zuhur ve eski ihtilâfların yerini alması ani ve kesin bir şekilde değil, çok ağır ve tedricî bir surette olmuştur. Bununla beraber eski ihtilâfın taraflarına, yani hadîscilerle fıkıhcılar (Hicaz-Irak) ın taratarlarına az çok her zaman rastlamak mümkün olmaktadır.

Mûsikî bahsinde müteşerri'lerle mutasavvıflar arasında mevcut bulunan ihtilâf: "Mûsikî helâl mıdır, değil midir" gibi nisbeten basit bir ihtilâf olmayıp, mûsikînin cezbedici, Allah'a yaklaştırıcı, ilâhî sırlara âşinâ kılıcı, nefsi tehzib, ruhu tezkiye, kalbi tasfiye ve insanı terbiye edici bir özelliğe sahip olup olmaması şeklinde bir ihtilâftır. Daha doğrusu mûsikînin insanı Allah'a yaklaştıran (takarrub) bir ibâdet ve taat (dinî bir âyin) kabul edilip edilmemesi meselesidir. Teferruatı bir yana bırakacak olursak genel olarak mutasavvıfların mûsikînin bahis konusu hususiyetlerini kabul ve müdafaa ettiklerini, fakîh ve mühaddislerin reddettiklerini, Gazzâli gibi fıkıhla da meşgul

olan mutasavvıfların tasavvufun görüşünü benimsediklerini, **İbn Cevzî** *ve* **İbn Kayyim** gibi sûfiyâne hayatla da meşgul oldukları bilinen fıkıh ve hadîs âlimlerinin ise müteşerrilerin kanaatlarını tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Zühd Devrinde Mûsikî

Sûfîlerin dinî mûsikî ile ilgili fikirlerini görmeden evvel, sûfîlerin mübeşşirleri sayılan zâhidlerin bu konudaki kanaatlarından kısaca bahsedelim.

Zühd tasavvufun başlangıcıdır, sûfiyâne hayat zâhidâne hayat ile başlar. Hicrî ikinci asrın sonlarına doğru tasavvufî hayat doğmadan evvel İslâm rûhânî hayatına âbid ve zahidler hakim idi. Tasavvufî hayat doğduktan sonra da zühdî hayat, gerek sûfîyâne hayata giriş için bir hazırlık devresi şeklinde, gerekse tasavvuftan tamamen müstakil bir tarzda varlığını devam ettirmiştir. Bu neviden bir zühd hayatı yaşayanlar raks ve semâ gibi şeyleri en ağır şekilde tenkit etmişlerdir.

Zühd hayatı; haram ve mekruh olan hususlar bir yana, mübah ve helâl olan nimetlerden bile normal şekilde faydalanmayı şiddetle tenkid eder. Yemek, içmek, evlenmek, uyumak, konuşmak, çalışmak; mal, ev ve evlât sahibi olmak bile zahidler tarafından sanki haram imiş gibi görülmüş ve o şekilde kötülenmiştir. Dünyadan el etek çekmeyi isteyen ve bütün dünyevî nimetlere sırt çevrilmesini telkin eden perhizkârların; eğlenmek, raks ve mûsikî gibi bahislerde nasıl davranacaklarını tahmin etmek güç olmasa gerek.

Dünyevî hayatta tam bir perhizkârlık isteyen ve mutasavvıfların mübeşşirleri olan ilk zahidler daima mûsikî-

nin aleyhinde bulunmuşlardır. Bunlardan **Fudayl b. İyâz** (ölm. H. 187) mûsikî hakkında şöyle diyor: "Mûsikî zinanın oynaşıdır" (1) (*el-Ğinâ rükyetü'z-zinâ*) Yani mûsikî dinleyen kimse iradesine hakim olmak için ne kadar çalışırsa çalışsın yine de dinlediği mûsikî kendisini büyüler ve zinaya sevkeder. Birçok kimseler Fudayl'ın bu sözünü bir hadîs şeklinde de rivayet etmişlerdir. (2) Fakat bu bir Arap atasözüdür.

Zâhidlerden biri: "Mûsikî, insanı günaha sokan âmillerden biridir" demiştir. (3)

Yezîd b. Velîd bu bahiste şöyle demiştir: "Mûsikîden sakının, çünkü o hayayı noksanlaştırır, şehveti arttırır, mürüvveti yokeder, içkinin yerine kâim olur, sarhoşluğun yaptığını yapar. Behemahâl mûsikî dinleyecekseniz, kadınları mûsikî meclilerinden uzaklaştırınız. Çünkü mûsikî zinanın davetçisidir. (4) **Ebû Tâlib Mekkî** de mûsikîden bahsederken fıkıh ve hadîs âlimleri gibi beyanlarda bulunur, mûsikî dinlemenin doğru olmadığını, zühd'de bunu terketmenin icabettiğini, bildirir. Kur'ân-ı Kerîm'i güzel sesle okumanın lüzum ve faydasına işaret ederek, Kur'ân'ın mana güzelliği ile ses güzelliği arasındaki münasebetini şu sözlerle ifade eder: "Ses hikmetin cesedi ve meskenidir. Hikmet ise sesin ruhu ve canıdır. İnsan bedenine, içinde ruh vardır diye ihsan ve ikram olunur. Tıpkı bunun gibi ses ve sözlere de içinde hikmet vardır diye ikram ve i'zâzda bulunulur. Allah Teâlâ ilâhî ilmini ve hikmetini kullarına sesler içinde ve sada vasıtasiyle takdim eylemiştir. (5) Fakat **Mekkî** makam ve me-

1. *İhyâ*, c. II, s. 283.
2. Ali Kârî, *Mevzûat*, *Keşfü'l-hafâ*, c. II, s. 82.
3. *İhyâ*, c. II, s. 283.
4. *İhyâ*, c. II, s. 283.
5. Tâlib Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, c. I, s. 80, 101, 106, 125.

lodi (telhin) le Kur'ân okumayı bid'at sayar ve bunun mekruh olduğundan bahseder, ezan için de aynı şeyi söyler. (6) Mekkî, mûsikî bahsinde çok ihtiyatkâr bir dil kullanır. Ona göre; ***semâ***, nefsânî gayeler için dinlenirse haram; cariye ve zevce gibi mahrem olan kimselerden dinlenirse mübah ve haram olması şüpheli; Allah'a bağlılığı arttırmak için kalb ile dinlenirse mübahtır." (7)

Ebû Ali er-Rûzbârî'ye sormuşlar; (ölm. H. 322) O "Mûsikî âletlerini dinleyen, sonra da; ben öyle bir dereceye vasıl oldum ki, hallerin değişmesi bana tesir etmiyor" diyen kimselere ne dersin? Şöyle cevap vermiş: "Evet, vallahi böyle kimseler vasıl olmuşlardır, ama nereye biliyor musunuz? Cehennemin dibine." (8)

Zühdü kadar zahirî ilimler sahasındaki bilgisiyle meşhur olan tanınmış sûfî **Hâris el-Mühâsibî** (ölm. H. 243) şöyle diyor: "Söylenmesi ve bakılması helâl olmayan şeyleri dinlemek de helâl değildir. Zira dinlemenin hükmü söze ve nazara tabidir. Semâ, ğınâ, müslümanlara eza ve eğlence, gebermiş hayvanın eti ve kanı gibi haramdır." (9) Kulağa büyük önem verilmesini isteyen Mühasibî: "İnsan için en zararlı ve tehlikeli organ, dilden sonra kulaktır. Dış tesirler en seri şekilde kulak yolu ile kalbe gider. Onun için kalbi bozan ve fitneye düşüren en tehlikeli organ kulaktır." **Vekî' b. el-Cerrâh** şöyle demiş: "20 sene evvel bir bid'atcıdan bir kelime işitmiştim, hâlâ onu kulağımdan çıkarabilmiş değilim." **Tâvûs** ise "bid'atcılar yanında sözlerini işitmeyeyim diye kulaklarını tıkardı." **Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir** mûsikînin hükmünü sorana: "Kıyamet günü Allah hak ile batılı ayırdığı za-

6. Aynı eser, c. I, s. 336.
7. Sühreverdî, *Avarifü'l-maarif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 225.
8. es-Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, s. 356.
9. el-Mühâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, s. 70, Haleb, 1964.

man ğınâ hangi tarafta olur? diye sormuş, batıl tarafta, cevabını alınca; hadi işine git. Kendine kendin fetva verdin." demişti. (10)

Ebû Bekir el-Acûrî şöyle demiştir: "Bağdat'ı terkettim. Zaten orada daha fazla kalmak benim için helâl olmazdı. Zira Bağdatlılar her hususta, hatta Kur'ân ve ezânın okunmasında bile bid'atlar ihdas ettiler. Yani; Kur'ân'ı ve ezâm makam ve melodi ile okumaya başladılar." (11)

İbn Teymiye; İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Ma'rûf el-Kerhî, Seriyyü's-Sakatî, Ahmed b. Ebî'l-Havârî, Ebû Süleyman ed-Dârânî gibi ilk zahidlerin, Şeyh Abdülkadir, Şeyh Adî, Şeyh Ebû'l-Beyân ve Şeyh Hayat gibi büyük mutasavvıfların semâ yapmadıklarını söylerken kısmen haklıdır. (12) *Ibn Teymiye'ye* göre mekân, imkân ve dostlar gibi bazı şartların bulunması halinde semâ'a cevaz veren Cüneyd gibi bazı sûfîler, bilâhere bu kanaatlarından dönmüşlerdir. Şeyh Abdülkadir gibi semâ'ı meneden mutasavvıflar da vardır. (13) Zâhidler, bazı sahabelere nisbet ettikleri sözlerle Sahabeyi de bu konuda kendileriyle aynı düşüncede imiş gibi göstermişlerdir. Naklettikleri bir söze göre Hz. Osman şöyle demiştir: "Resûlullah'a biat ettikten sonra teğannî etmedim, temennîde bulunmadım, tenasül uzvuma sağ elimle dokunmadım." Fakat Gazzâli'nin de dediği gibi şayet Hz. Osman'ın bu sözü mûsikînin haram olduğunun bir delili olsaydı o zaman temenni ve sağ elle zekere dokunmanın

10. Aynı eser, s. 71. H. el-Muhasibî'nin mûsikî lehinde sözleri de vardır. Nitekim ilerde izah edilecektir.

11. *Kûtü'l-kulûb*, c. I, s. 337.

12. İbn Teymiye, *Resâil*, c. II, s. 304, 312.

13. Aynı eser, c. II, s. 304, 312.

da haram olması gerekirdi. Sonra Hz. Osman'ın terkettiği her şeyin haram olduğu ne malûm? (14)

Zühd hayatı tasavvuf hayatına dönüşürken, devamlı ve ısrarlı mukavemetlere rağmen semâ mistik hayatta yaygın hale geldi. Tasavvuf zamanla kendi sâlîklerine ve mensuplarına hüviyetine uygun kanaatı benimsetti, diğer zahidleri kendi sistemine çekmeye başladı. Artık inkişâf eden tasavvuf içinde semâ' tarikatların v tarikat âyinlerinin ayrılmaz bir cüz'ü haline geldi. Önceleri ***zühdiyât*** denilen ilâhîlerin ve tasavvufî şiirlerin melodi ile okunması tasavvufta görülmüş, daha sonra ney ve ***kudüm*** gibi mûsikî âletleri de buna eklenmişti. Fakat tasavvufun teorik ve teozofik bir karakter almasına karşı gelerek zühd ve amel yoluna sımsıkı bağlı kalan Horasan zahidlerinin tuttuğu yol olan ***Melâmet*** ile ***Nakşilik*** gibi bazı tarikatlar, mûsikînin insanı Allah'a yaklaştırıcı ve yüceltici özelliğini hiç bir zaman inkâr etmemiş olmakla beraber tarikat ve meşreplerinde semâ'a yer vermemişlerdir. Bu hususa ilerde ayrıca temas edilecektir.

Zühd ve takvası dillere destan olduğu için farklı mezhep ve tarikat mensuplarınca makbul bir insan sayılan **Hasan-ı Basri:** "Def çalmak peygamberlerin sünneti olamaz" (*leyse'd-Deffu min sünneti'l-mürselîn*) demiştir. (15) Fakat H. Basri'nin mûsikîyi iyi ve hoş karşıladığı da nakledilmektedir. Bir kere mûsikîden sorulunca: "Ne hoş bir şey! Sıla-i rahim yapmamıza, üzüntülerimizi dağıtmamıza ve hayır işlememize vasıta oluyor" demişti. (16) İbn Tahir, eski zâhidlerin kendi zamanındaki ham sofular gibi olmadığını anlatmakta ve bunun için şöyle bir örnek-

14. *Ihya*, c. II, s. 283.

15. *Avarifu'l-Maarif*, c. II, s. 289.

16. Zemahşeri, *Rebî'ü'l-Abrâr ve nüsûsü'l-Ahbâr*, Kayseri, Raşid Efendi Kütüphanesi, No: 56, c. I, varak, 172a.

ten bahsetmektedir: Kadının biri Hasan Basri'ye gelerek: "Bir erkek karısı varken evlenebilir mi?" diye sormuş, H. Basri, evet, deyince, kadın yüzünü açmış ve: "Benim gibi bir karısı olan da mı?" diye sormuş, H. Basri yine, evet, senin gibi bir karısı olan da, cevap vermişti. Ay yüzlü kadın oradan savuşup giderken, aman ya Ebâ Saîd erkeklere böyle şeyler söyleme, demiş, H. Basri de adamın evinde böyle bir hanım olduktan sonra dünyevî ikbâlin ve bedbahtlığının onun için ne ehemmiyeti var!" demişti. İbn Tâhir, (17) Yahya b. Main diyor ki: Mısır'da değeri bin dinar olan bir cariye gördüm. Ondan -Sallallâhü aleyhâ- (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) daha güzelini görmedim. Dediler ki Yâ Ebâ Zekeriyya, senin gibi birisi böyle konuşur mu? Yahya; sus, Sallalallâhü aleyhâ ve alâ külli şeyin melîhin (Allah'ın salât ve seâmı hem onun ve hem de güzel olan her şeyin üzerine olsun) diye cevap verdi. (18) İlk zâhidlerin güler yüzlü, şen, şakrak, şakacı ve müsamahakâr olduklarından sahseden İbn Tâhir taassubun ve ham sofuluğun çıkışını şu şekilde anlatmaktadır: Eski zâhidlerden bazıları takva ve vera' icabı mûsikî dinlemeyi terketmişlerdi. Nitekim aynı sebepten dolayı lezzetli yemekler yemeyi, soğuk su içmeyi ve yumuşak elbise giymeyi de terk etmişlerdi. Bunları terketmeleri günah olduğuna inandıklarından değildi. (19) Hz. Peygamber bir kere keler yemekten imtina etmişti. Keleri yememisinin sebebi sorulunca: "Haram olduğu için değil, yetiştiğim muhitte bulunmadığı için yemiyorum" demişlerdi. O mecliste huzurunda keler yenmişti. Sonradan gelen din adamları, müslümanlar evlâ olan şeyi terkeder

17. İbn Tâhir, *Kitabu's-Semâ*, Köprülü Kütüphanesi, No: 391. varak, 43a.

18. Aynı eser, varak, 44a.

19. Aynı eser, varak, 22a, 23b.

diye keleri yiyenleri ağır şekilde tenkit ettiler. Daha sonra gelenler işin aslına vakıf olmadıkları için ve bir de zahid ve sâlih bir kimse görünerek halka yaklaşmak gayesiyle bir cehalet eseri olarak kelerin yenmesini haram kıldılar. (20) Tahir'e göre mûsikînin haram kılınması işte böyle olmuştur. "Zâhid geçinen bir kavim her zaman zuhur edegelmiştir. Bunlar, cehaletin sevki ile aşırı zühd göstererek halka yaklaşmak, onların gözünde hoş görünmek, taraftarlarını çoğaltmak ve halkın elinde ve avucunda bulunan malı almak için Allah ve Resulünün helâl kıldığı hususları haram kılmaktadırlar." (21)

20. Aynı eser, varak 22b.
21. Aynı eser, varak, 4b.

TASAVVUF MÛSİKÎSİ
(SEMÂ')

Hicrî II. asrın sonuna doğru zühd devri olgunlaşıp tasavvuf haline gelince (1) sûfiyâne hayatta çok önemli bir takım gelişmeler ve yenilikler görüldü. Bu devrede ilk defa **Râbi'atü'l-Adeviyye** (ölm. H. 185) mistik manada Allah sevgisinden, **Seriyyü's-Sakatî** tasavvufî Allah anlayışı (Tevhid) den, **Zû'n-Nûn** manevî makamlardan, **Bayezid-i Bestâmî** fenâ, şatah ve sekrden, **Ebû Saîd el-Harrâz** bekâ'*dan*, **Cüneyd-Bağdâdî** sahv (ayıklık) tan, **Hallâc** aynü'l-cem', hulûl ve ittihaddan bahsetmişlerdir. Melâmet ve fütüvvet gibi zühdî ve mistik hareketler de ilk defa bu asırda zuhur etti. Tarikat ve tekkelerin doğuşu da yine bu devreye rastlanmaktadır. Hicrî III. asrın ilk yarısında görülen hızlı ve köklü değişmelere konu olan en önemli bir mesele de şüphesiz ki, ***"dinî mûsikî"*** (semâ') dır. Hususî bir tâbir olarak tasavvufta *semâ* adını alan dinî mûsikî genel hatları ile ilk defa bu derece ortaya çıkmış oldu. Ancak tasavvufî mûsikînin zuhuru çeşitli iç ve dış tenkitlere sebep olmuştu. Onun için kuruluş halinde bulunan dinî mûsikî daimî surette fıkıh ve hadîs âlimlerinin tenkidine (dış tenkid) maruz kaldığı gibi bütün

1. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 7.

zâhidlerin ve hatta bazı sûfîlerin hücum hedefi olmaktan (iç tenkit) da kurtulamadı. Ayrıca semâ'ı caiz gören sûfiler de bunu muayyen kimseler için ve belli bir dereceye kadar caiz görmekte, bunun dışındaki mûsikîyi tenkit etmekte idiler. Bu durum **Cüneyd** ve **er-Rûzbârî** gibi bazı sûfîlerden, hem mûsikînin lehinde, hem de aleyhinde bazı sözlerin nakledilmesine ve daha sonra muayyen bir sûfîye ait bu gibi görüşlerin istenildiği gibi değerlendirilmesine sebep oldu. Bunun neticesinde, meselâ **Cüneyd'i** hem mûsikî taraftarları, hem aleyhtarları kendi görüşlerinin delili olarak kullanma imkânını bulmuş oldular. Bununla beraber bu devre sûfîlerin aslında söyleyemedikleri sözleri kendilerine isnad etme, benimsemedikleri görüşleri onlara yamama gibi hususlar da bunlardan nakledilen fikirlerin değişik olması sebebini teşkil etti.

Tasavvufta *"Dinî mûsikî"* deyimi yerine ısrarla *"Semâ'"* tâbiri kullanılmıştır. Bunun çeşitli sebepleri mevcuttur:

a) Bir defa sûfîler mûsikî (ğınâ) kelimesi yerine semâ sözünü kullanmakla o devirde yaygın bulunan keyf, ve nefis ehli ile karıştırılmaktan sakınmak istemişlerdi. Çünkü dünyaya dalan kimseler mûsikîyi nefsânî zevk ve keyf için dinledikleri, bu işi yaparken dinin emir ve yasaklarına riayet etmedikleri halde mutasavvıflar mûsikîyi tamamen bundan başka bir gaye için ve apayrı bir şekilde dinlemişlerdir. Onun için sûfîler zevk ve keyfine düşkün insanların *(ehlü'l-levh ve'l-lü'b)* mûsikîyi ifade için kullandıkları ***ğınâ, teğannî, ellhân, tellıin*** gibi kelimeler yerine ***semâ*** deyimini kullanmaya bilhassa dikkat etmişlerdir.

b) Sûfîler ***semâ'*** deyimini ekseriya ölçülü ses ve hoş seda manasına gelen mûsikî yerinde kullanmakla beraber bu deyim ile zaman zaman daha şümûllü kavramlar kas-

tetmişler ve semâ tâbirini ölçülü ve hoş olmayan lâalettayin sesleri de kapsıyacak kadar geniş bir anlamda kullanmışlardır. Biraz sonra verilecek örneklerden de anlaşılacağı gibi bir işportacının sesi, bir bağırma ve nara atma onlara göre bir semâdır. Mistik mühayyile tabiatta işitilen bütün seslerde lâhûtî bir âhenk görmüştür, âdeta tabiattaki nizâmı bir mûsikî ahengi olarak anlamıştır. Kâinatı, bütünü ile Allah Teâlâ'nm bir tecellisi olarak gören mutasavvıfların bütün seslerde bir mûsikî âhengi görmeleri şaşılacak bir şey değildir, mistisizmin mantığına göre bu çok tabîdir. Onun için *tasavvufta semâ demek mûsikî demek değildir, ondan çok daha şumüllü bir şeydir. Semâ demek kulak vasıtası ile işitilen bütün sesler demektir. Mûsikî sadece semânın özel bir bölümüdür. Hatta tasavvufta; sesle hiç ilgisi bulunmayan manevî hakikatlar, sırlar, hikmetler, rüyetler ve müşahedeler de bir mûsikî (semâ) dır.* Daha da ileri giderek: *"Tasavvufta sessizlik de bir mûsikîdir"* diyebiliriz. (*)

(*) Aşık Paşa *Garîbnâme*'sinde tasavvufî mûsikîye temas eder, aya, güneşe, yere, göğe, yıldızlara, meleklere, arşa, kürsiye, kısaca herşeye semâ yaptırır. Konumuzu aydınlatacak bazı beyitleri aşağıya naklediyoruz.

Nesf-i kül'dür didi çerh urdı semâ'
Cuşa geldi yirü gök durdı semâ'
Gör müdevvirler ki nice iş'dedur
Ol semâ'da her biri cünbiş'dedür.
Gör nice giyinmiş altun tom gün
Ayı bir gör kim olur mı hiç melâl
Ol semâ'da gah bedir'dur gah hilâl
Gör bu yıldızları nice sevnişür
Ol semâ'da hareket eyler yüğrişür.
Gör denizler mevci nice çalhanur
Ol semâ'da bu denizler yayhanur.
Gör nebattan kim nice nimet gelur
Ol semâ'da kamusi lezzet alur
Enbiyâ vü evliyâ vü hâs ü âm
Ol semâ'da yile virmiş neng ü nâm

c) Sûfîler kendilerini bu konuda tenkit etmek bahis konusu olunca, semâ kelimesindeki geniş şumül ve elâstikiyetten faydalanarak bu tâbir ile Allah'tan ve Resûl'ünden semâ-ı kastettiklerini sık sık ifâde etmişlerdir. (2) Allah, melek ve Peygamberlerden semâ (işitme, mûsikî dinleme) ile kastettikleri manayı birkaç örnekle açıklayalım:

Hakîm (sûfî) lerden biri şöyle demiş: Kur'ân okur, fakat halâvetini bulamazdım. Sonra sanki Resulullâh Ashabına Kur'ân okuyor da Onu dinliyormuşum gibi (Peygamberden semâ) okudum. Sonra bir derece daha yükseldim. Bu sefer Kur'ân'ı sanki Cebrail Hz. Peygamber'e okuyormuş da ben de (Nebî A.S. ile) dinliyorum (Melekten semâ) gibi okudum. Sonra Allah Teâlâ beni başka bir makama ulaştırdı. Şimdi ben Kur'ân'ı Mütekellimin (Allah) den dinliyorum. Dinlediğim esnada sabır ve tahammül edilmeyecek derecede büyük zevkler ve hazlar buluyorum. (3) Sûfîlere göre Allah Teâlâ ses içinde de tecelli eder. **Ca'ferü's-Sâdık:** "Allah Teâlâ halk için Kâmında

---

Cümle mahlûkât ü cümle ins ü cân
Yirü gök'ü zâtü cismü cân
Ol semâ'da hareket eyler kamusi
Kimseye hiç assı kılmaz namusi
Cümle halkı oynadan ol "ün" dürür
Kim semâ'ın sazı "kâf'ü "Nûn" dürür.

Dr. Neclâ Pekolcay,
İslâmî Türk Edebiyatı,
c. I, s. 252. İst. 1967.

2. İbn Teymiye semâı bu genişlikte anlayan ve buna dayanarak onu muhtelif kısımlara ayıranları, "Kelâm ilmi" kötüdür, denildiği zaman bu iddiayı reddetmek için, kelâmı harf, isim ve fiil gibi cinslere ayıran veya susmanın faziletinden bahseden veya konuşmanın mübah olduğundan dem vuran kimselere benzetmektedir. Bkz: *er-Resâil*, c. II, s. 303.

3. *Kûtü'l-kulûb*, c. I, s. 105. *İhyâ*, c. I, s. 295.

tecelli etti. Fakat Onu göremiyorlar," demiştir. (4) Ca'ferü's-Sâdık'a namaz kılarken bir hal ârız olmuş ve bayılarak yere düşmüştü. Kendine gelince: "Sana ne hal oldu?" diye sorulmuş, bir âyeti, kalbimde durmadan tekrar ediyordum. Nihayet âyeti söyleyenin (Allah) den işittim. Onun kudretini müşahede karşısında takat getiremedim, demiştir. (5)

Bu örneklerde görüldüğü gibi Allah'dan, Resulü'nden ve Melek'ten (semâ) dinlemek de tasavvufta semâ olduğuna göre sûfîler nazarındaki semâ fizik ve fizyolojik bakımdan bir takım özellikler gösteren müzisyenlerin anladıkları mûsikî değildir. Onlar tamamen ruhânî sırlara, manevî gerçeklere ve iç âlemlerinde duydukları ulvî seslere de semâ adını vermişlerdir. Hâfiften semâ, vicdanın sesini, ruhun sadasını dinleme, manasına gelir. Bu bakımdan semâ'ın sınır ve şumülünü tesbit ve tayin bile mümkün değildir. Fakat şu husus bir gerçektir ki, sûfîler mûsikî dinlemekle Kur'ân dinlemeyi semâ ismi altında toplamakla ikisinin de aynı hükümde bulunduğunu dolaylı olarak anlatmaya çalışmışlar, bazan daha açık konuşarak mûsikînin de ibâdet olduğunu ifade etmişlerdir.

d) Sûfîler; ***ğınâ, elhân ve mûsikî*** deyimlerini kullanmamak suretiyle kendilerini dini bozmak ve yeni ibadetler uydurmakla suçlayan zâhir ulemasının hücumlarına hedef olmaktan korunmaya çalışmışlardır. Kur'ân dinlemekle mûsikî dinlemeyi aynı isim altında toplamakla hem mûsikîye dinî bir renk vererek onu Kur'ân dinlemekle bir tutmuşlar, hem de muhaliflerinin yerme ve kötülemelirinden kurtulmaya gayret etmişlerdir. Tenkit edildiklerinde: "Bizim semâmız Allah ve Resulündendir,

4. *Kûtü'l-kulûb*, c. I, s. 100. *İhyâ*, c. I, s. 295.
5. *Kûtü'l-kulûb*, c. I, s. 101. *İhyâ*, c. I, s. 295.

sahabe de böyle semâ ederdi" demek suretiyle hem kendilerini müdafaa etmiş, hem de muhaliflerini şaşırtmış oluyorlardı. Fakat bu, sadece bir demagoji değildir. Mistik muhayyile her nevi sesleri Allah'tan duymaya ve dinlemeye (semâ mine'llâh) elverişlidir. Onun için sûfîler bunda samimîdirler. Lâkin muhatapları tarafından anlaşılamamanın sıkıntısı ve güçlüğü içindedirler.

e) Bu devrede sûfîler, adına *Kavvâl* denilen sohbet meclislerinde ilâhî söylemek için hususî surette toplantılara getirilen kimseler *(ilâhici, müğannî, gôyende)* den de faydalanmışlardır. Kavvâl sadece ilâhî söylemezdi. O, icâbederse şiir de okurdu. Güzel seslidir. Mûsikî ve makam da bilir. Böylece Kur'ân okuyanların meclislerine *(halka-i kurrâ)* ilâveten bir de ilâhî okuma meclisleri *(halka-i müğannîn)* ve kurranm yanısıra bir de *kavvâl'lar* ortaya çıkmış bulunmakta idi. (6) Fakat bu devrede, sonradan tekkelerde kullanılan ney ve kudüm gibi mûsikî âletlerinin özel olarak kullanıldığı bilinmemektedir.

f) Sûfîler, meclislerinde önemli bir yer tutan *mûsikî* ve *raksa* (semâ ve vecd) eğlence ve oyun nazarı ile bakılmaması için büyük bir hassasiyet göstermişlerdir. Tasavvufun ve semâ'ın serapâ ciddiyet olduğunu, eğlence ve oyunla en küçük bir ilgisinin bulunmadığını ısrarla belirtmişlerdir. (7) Kısaca ehl-i semâ kat'iyen ehl-i lehv değildir. (8) Bu noktada aşırı bir hassasiyet gösteren sûfîler bazan semâ (dinî mûsikî) ın dışında kalan bütün mûsikî nevilerini haram sayacak kadar ifrata gitmişlerdir.

g) Buna rağmen mistisizmin genel temayülüne uyarak, sûfîler din dışı mûsikî, şarkı, şiir ve nağmeleri de

6. *Ihyâ*, c. II, s. 295.
7. Şuhreverdî, *Avarifü'l-maarif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 279.
8. *Ihyâ*, c. II, s. 298.

kendi meşrep ve hallerine göre anlamışlar, bu gibi şeylerden rahatlıkla faydalanmasını bilmişler, daha doğrusu bu gibi şeyleri kendi gayeleri için istismar etmişlerdir. Böylece *dinî-lâdînî mûsikînin* tesirine kapılarını açmış bulunmaktadır. İleride örnekleri zikredilince de görüleceği gibi sûfîler müğannî ve müğanniyelerin sesleri tesiri ile vecde gelmişler, hattâ bu gibi lâ-dinî seslerin tesiri ile hayatlarından olmuşlardır. Daha da ileri giderek kimse canlarının bile *(nâkûs)* Allah Taâlâ'yı tesbih ediyor görmüşlerdir. Bu gibi bir havanın içine giren sûfîlerin, şâirlerin şiirlerinde kastettikleri manalar umurunda bile değildir. (9)

Semâ ve Vecd

Semâ'dan bahsedilirken *vecd*'den bahsedilmemesi imkânsızdır. Çünkü vecd semâ'nın semeresidir, vecdin semeresi de ya ölçülü ve âhenkli harekettir -ki mevzûn harekete raks ve tasfîk adı verilir- veya ölçülü olmayan harekettir -ki buna da ızdırâb, sallanmak adı verilir. (10) Bundan dolayıdır ki, tasavvuf kitaplarında ekseriya semâ ile vecd bahisleri birlikte anlatılmıştır. Gazzâli bu meseleyi *"kitabü âdâbi's-semâ' ve'l-vecd"* başlığı altında incelemiştir. Ölçülü hareketleri seslerden ayrı düşünmeye esasen pek imkân da yoktur. Onun için; vecd, semâ'ın meyvesi olan bir hâldır, semâ dinlemenin neticesi olarak Hak Teâlâ tarafından *"gelen"* (vârid) manadır, semâ yapan bu manayı kendinde bulur (vecd). Bu buluşa *vecd* adı verilir. (11)

9. *el-Lüma'*, s. 297. *Risâle*, s. 157, *Ihyâ*, c. II, s. 285.
10. *Ihyâ*, c. II, s. 266.
11. *Ihyâ*, c. II, s. 266.

Vecd iki türlü sonuç doğrur: ***Bilgi*** (marifet, irfan, keşf, ilham, feyz), ***Hâl.***

a) Vecd esnasında insan ilim ve irfan sahibi olur. Bu vasıta ile tenbîh ve işâret kabilinden bilgiler elde edilir. Vecd esnasında insan muşâhede makamına erişir, keşfi açılır, sezgi gücü (hads) kuvvetlenir, yeni bir anlayışa sahip olur, gaybi görür. **Sâid bin el-A'râbî** - *"vecd; rakibi müşahede etmek, yeni bir anlayışa sahip olmak ve ğaybı mülâhaze etmektir"* demiştir. Semâ'dan evvel bilinmeyen bir şeyi vecd esnasında keşfetmek mümkündür. Çünkü **Gazzâli'nin** de dediği gibi keşf şu gibi sebeplerle hâsıl olur:

1- Keşf tenbihle hâsıl olur, semâ ise iyi bir uyarıcıdır.

2- Keşf hallerin değişmesi ve değişen hallerin müşâhede ve idrak edilmesiyle hasıl olur. Değişen halleri idrak etmek, bir nevi evvelce bilinmeyen rûhî hâdiseler hakkında bilgi sahibi olmak demektir.

3- Keşf kalb temizliği ile hasıl olur, semâ' ise kalbi sâf hale getirir, saflaşan kalb keşfe uygun hale gelir.

4- Semâ' kuvveti ile kalbte bir ferahlık ve rahatlık meydana gelir. Bu gibi rûhî bir rahatlığın tesiri ile kalb evvelce göremediği şeyleri görme gücüne kavuşur. Tıpkı devenin dinlenip rahatladıktan sonra daha çok yük taşıyabilmesi gibi. Devenin işi yük taşımak olduğu gibi kalbin işi de yeni şeyler keşfetmek ve melekûtun sırlarına vakıf olmaktır. Keşfin açılmasına vesile olan sebepler işte bunlardır. Hattâ kalb saflaştığı zaman orada hakikatler, görülen bir sûret veya kulakla işitilen bir ses -ki buna ***hâtif***ten gelen ses denir- halinde müşahede edilir. Saf hale gelen kalpte hâtifin sesi işitildiği gibi, **Hz. Hızır'**ın sûreti de görülebilir. Çünkü o gönül sahiplerine muhtelif suretlerde temessül eder. Meleklerin Peygamberlere te-

messül etmesi de böyle hallerde olur. Yine bu gibi durumlarda kalblerde gizli bulunan şeylere vakıf olmak (zemâir-i kulûba ıttılâ) da mümkün olur. Kalb temizliğine sebep teşkil eden semâ hakkı avlamak için bir ağ vazifesi görür. Semâ'm ortaya çıkardığı bilgi ve hal, anlatılabilen ve anlatılamıyan olmak üzere iki nevidir.

b) Semâ'ın ortaya çıkmasına sebep olduğu manevî haller ve değişmeler, kabz-bast, heybet-üns, vecd-tevacüd, cem'-fark, fenâ-bekâ, ğaybet-huzûr, sahv-sekr, zevk-sirb, mahv-isbât, setr-tecelli, telvin-temkîn, mühadara, mükâşefe, müşahede ve muayene, havf-recâ, şevk-hüzün gibi şeylerdir. Semâ bu gibi halleri kuvvetlendirir ve coşturur. Bunun tesiri ile insanda birtakım fevkalâde haller zuhur eder. Eğer; harekete geçirme, harekette ise sakinleştirme, âdetine aykırı bir şekilde davranacak kadar halini değiştirme, veya hareketten alıkoyma, âdetine muhalif bir şekilde bakma, konuşma ve davranma gibi hususlar dıştan bakılınca hissedilmiyecek derecede zayıf ise buna vecd denilmez. İster zayıf olsun, ister kuvvetli olsun bu gibi hareketler dıştan bakılınca belli olursa buna ***vecd*** adı verilir. Bu fibi hallerin bir kimsede zuhuru ve onun dış hareketlerini değiştererek başkalaştırması gelen vecdin kuvvetli oluşuna veya vecde gelen kimsenin vücudunu bu gibi hareketlerden koruma kuvvetine ve organlarını zaptetme kudretine göre değişik olur. Bazan iç âleme gelen vecd çok kuvvetli olur, fakat kendisine vecd gelen kimse daha kuvvetli olur, fakat kendisine vecd gelen kimse daha kuvvetli olduğu için onda bir hal değişikliği görünmez. Bazan da gelen ***(vârid)*** vecd zayıf olduğu ve harekete sebep olacak kadar kuvvetli olmadığı için hâl değişmesi görülmez. (12) İrade dışında ve kendiliğinden

12. *İhyâ*, c. II, s. 290. Bu konuda daha çok bilgi için bu esere bakılmalı. Ayrıca er-Risale, 34. el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 112.

olan hâle ***vecd***, istek ve irade ile meydana getirilen hâle de ***tevâcüd*** denir. (13) Semâ esnasında vecde gelen sûfîler bazan iradeli, bazan da iradesiz olarak vecde gelirler. Genel olarak semâ' dinlemek suretiyle vecde hazırlık yapıldığı için bu gibi haller vecd olmaktan ziyade ***tevacüd***dür. Burada tevacüdden maksad da ***raks*** ve ***deverân***dır. Semâ' dinleyen kimsenin kalkıp tevâcüd haline gelmesi adetâ -tâbir câize- mûsikî dinleyen kimselerin kalkıp dansetmesi gibi bir şeydir. Bundan dolayı biz burada vecd kelimesini daha çok tevacüd (raks) manasında kullanacağız. Tasavvuf kitaplarında semâ'ın tesiri ile vecde gelen sahabe, tâbiîn ve etbâ'ü't-Tâbiînden birçok örnekler verilir. Bunlardan bazılarını naklediyoruz.

Resulullah (S.A.V.)'ın Semâ'ı ve Vecdi

Hz. Peygamber: *"Beni, Hûd sûresi ihtiyarlattı"* demesi bu sûreyi okurken geçirdiği derin vecd hallerinin bir ifâdesidir. Çünkü ihtiyarlamak duyulan endişe ve hüznün tesiri ile olur ki, bu da bir nevi vecd demektir. (14) İbn Mesûd bir defa Hz. Peygambere Nisâ sûresini okumuştu: *"Her ümmetten bir şâhid getirip seni de onlara şâhid kıldığımız zaman hâl ne olacak?"* (15) âyetine gelince gözlerinden yaş boşaltan Resulullâh, *"yeter artık, yeter."* buyurdu. (16) Bir kere Resulullâh: *"Eğer onlara azab edersen şüphesiz ki onlar senin kullarındır."* (17) meâlindeki âyeti okudu ve ağladı. (Müslim) (18) Resulullâh Kur'ân okurken müjde âyetlerine geldikçe sevinir, neşelenir (istibşar)

13. *Ihyâ*, c. II, s. 292, *Risale*, 34.
14. "Şeyyebetnî sûretü Hûd" *Ihyâ*, c. II, s. 294.
15. Nisâ sûresi, 41.
16. *Müslim*, c. I, s. 551. *Ihyâ*, c. II, s. 294. *Buhârî*.
17. Mâide sûresi, 118.
18. *Ihyâ*, c. II, s. 294.

ve dua ederdi. Allah'ın azabından ve cehennemin şiddetinden bahseden âyetlere gelince ağlar ve Allah'a sığınırdı. (19) Korkma ve neşelenme vecdden ibarettir. Resulullâh el-Müzzemmil sûresinin 13. âyetinin okunduğunu duymuş ve vecde gelerek kendinden geçmişti. (20) Allah Teâlâ vecd sahiplerini Kur'ân'da methederek: *"Peygamberi dinledikleri zaman, hakkı tanıdıklarının bir nişânesi olarak gözlerinden yaşlar akıttıklarını görürsün"* (21) buyurmuştur. Rivâyet olunur ki, Resulullâh namaz kılarken, mübarek göğsünden bıçkı sesi gibi bir sesin çıktığı duyulurdu. *(Ebû Dâvud, Nesaî, Tirmizî.)* (22)

Ashabın Sema'ı ve Vecdi

Sahabe ve tabiîn içinde, Kur'ân okunurken kendinden geçen, ağlayan ve bayılan, hattâ ölen birçok kimseler mevcuttur. Tabiînden **Zürâre b. Evfâ** imam olur, *Rakka* şehrinde halka namaz kıldırırdı. *"Sûra üflendiği zaman"* (23) meâlindeki âyeti okuyunca kendinden geçti ve mihrapta öldü. (24) **Hz. Ömer:** *"Şüphesiz ki, Allah'ın azâbı vukûa gelecek ve onu hiç bir kimse geri çevirmeye muktedir olamıyacaktır"* (25) meâlindeki âyetin okunduğunu işitince bir sayha attı ve bayılarak yere yığılıverdi. Kaldırıp evine götürdüler, evinde bir ay kadar hasta yattı. (26) Tabiînden **Ebû Cerîre, Sâlih er-Mürrî** Kur'ân okumuş O da bir nara atarak ölmüştü. (27) **İmam Şâfiî:** *"Bugün on-*

19. *İhyâ*, c. I, s. 285.
20. *İhyâ*, c. II, s. 294.
21. Mâide sûresi, 83.
22. *İhyâ*, c. II, s. 294.
23. *İhyâ*, c. II, s. 294. Müddessir, âyet, 8.
24. *İhyâ*, c. II, s. 294.
25. *İhyâ*, c. II, s. 294. Tûr, 6.
26. *İhyâ*, c. II, s. 294.
27. *İhyâ*, c. II, s. 294.

lar konuşmazlar, izin de verilmez ki, özür dileyenler" (28) meâlindeki âyeti okuyan birini dinlemiş ve baygınlık geçirmişti. (29) *Alî b. Fudayl: "Halk Rablarına hesap vermek için kalktıkları vakit..."* (30) meâlindeki âyeti okuyan birini dinlemiş ve bayılarak yere düşmüştü. İşte vecd esnasında sûfîlerin geçirdikleri haller de aynen böyledir. (31)

Kur'ân-ı Kerîm okununca sahabeye: *"Tüylerin ürpermesi", "Kalblerin yumuşaması", "Haşyet", "Korku"* (32), *"Titreme ve endişe"* (33) gibi haller arız olurdu. Ashabın Kur'ân'da buldukları ve hallerinin değişmesine sebep olan bu gibi hususlar vecdden başka bir şey değildir. Fakat bunlar keşf kabilinden değil, hâl kabilinden olan vecdlerdir. Ama mükâşefe ve tenbih şeklindeki vecdin sebebi hâline gelebilirler.

Sûfîlerin Semâ'ı ve Vecdi:

Sûfîlerden biri: *"Ey nefs -i mütmainne, sen ondan o senden razı olduğu halde Rabbına dön"* (34) meâlindeki âyeti okuyan birini dinledi ve okuyucudan bu âyeti tekrar etmesini rica etti. Sonra, nice zamandır ki nefsine d ö n, d ö n... diyorum. Fakat dönmüyor. Dedi ve vecde geldi, bir nara attı ve ruhu çıktı. (35) **Ebû Bekir b. Muaz:** *"Onları kıyamet günü ile korkut"* (36) meâlindeki âyeti okuyan birini dinledi, sallanmaya başladı, sonra: "Korkuttuğun ve korkuttuktan sonra bile sana ibadet ve taatla gelmeyen

28. *Ihyâ*, c. II, s. 294.
29. *Ihyâ*, c. II, s. 294.
30. Mütaffifîn, âyet, 6.
31. *Ihyâ*, c. II, s. 294.
32. Zümer sûresi, 23.
33. Enfâl sûresi 3.
34. Fecr sûresi 27.
35. *Ihyâ*, c. II, s. 295.
36. Gâfir sûresi, 18.

kuluna merhamet et" diye bir sayha attı ve bayıldı. (37) **İbrahim b. Edhem:** *"İze's-semâü'n-şakkat"* sûresini okuyan birini dinlemiş, bunun üzerine bütün organları sallanmaya ve zangır zangır titremeye başlamıştı. (38) **Muhammed b. Subayh** anlatıyor: Adamın biri Fırat nehrinde yıkanıyordu. Nehrin kenarından uğrayan başka bir adam: *"Ey suçlular, siz ayrılın bakalım"* (39) meâlindeki âyeti okuyordu. Bu sesi işiten adam suda sallanmaya başladı. Nihayet suya battı ve boğularak öldü. (40) derler ki, **Selmân-i Fârisî** bir genç görmüştü. Delikanlı Kur'ân okuyordu. Bir âyete gelince tüyleri ürpermişti. Selmân bu genci çok sevmişti. Bir müddet onu göremedi. Soruşturmaya başladı. Hasta olduğunu öğrenince ziyâretine gitti. Genç, ruhunu teslim etmek üzere idi. Selmân'a: "O gördüğün tüy ürpertisi var ya işte o çok güzel bir sûrete girerek bana geldi ve Cenâb-ı Hakk'ın bütün günahlarımı affettiğini bana müjdeledi." dedi. (41)

Tasavvufî kaynaklar bu gibi vak'aların eski ümmetlerde de görüldüğünü gösteren birçok örnekler kaydederler. "Rivâyet olunur ki, **Davud** *(A.S.)* ın kıraatını ins, cin, kuşlar ve bütün vahşî hayvanlar dinlerlerdi. Zebûr'u okuduğu zaman onun tilâvetini işitip de ölenlerden 400 kişinin cenazesi kaldırılırdı." (42) Ebû Hureyre Resûlullâh'tan nakleder: Rivayet olunur ki, Benî İsrâil'de dağ başında yaşayan bir oğlan vardı. Bir gün annesine, semâyı kim yarattı, diye sordu. Annesi, Allah; deyince bu sefer peki yeri kim yarattı? diye sordu. Yine, Allah cevabını al-

37. *İhyâ*, c. II, s. 295.
38. *İhyâ*, c. II, s. 295.
39. Yasin sûresi, 59.
40. *İhyâ*, c. II, s. 295.
41. *İhyâ*, c. II, s. 295.
42. *İhyâ*, c. II, s. 295.

dı. Peki, dağları kim yarattı? diye sordu. Yine, Allah cevabını aldı. Nihayet, bulutları kim yarattı, diye sordu. Yine, Allah cevabını alınca, öyle ise şimdi ben Allah'tan semâ' ediyorum (Allah'ın yüce şânını işitiyorum) dedi. Sonra kendisini kayalardan aşağı attı ve paramparça oldu. (43)

Allah Teâlâ, kitapları kullarım zikrullahtan zevk alsın diye indirdi. Sûfîlerden biri; İncil'de şöyle yazıldığını görmüş: Ben size teğannî ettim, siz neden bundan zevk almazsınız. Biz size çalgı çaldık. Siz neye raks etmezsiniz. Yani biz sizi zikrullah ile şevklendirdik. Siz neye şevke gelmezsiniz. (44)

Tasavvuf kitapları bu gibi vak'aların pek çok örneklerini muhafaza etmektedir.

Semâ' ve Hârikulâde Hâller

Semâ' esnasında hâsıl olan vecdin keşf ve hâl'den başka bir de hârikülâde haller meydana getirme özelliği vardır. Sûfîlerden biri semâ' esnasında vecde gelince ayakları yerden kesilir, bir arşın kadar havaya kalkar, ve o hâlde iken ileri-geri gider gelirdi. (45) Semâ' esnasında bir sûfîden vecd zuhur etmişti. O halde iken yanan mumu alarak gözüne koymuştu. Hâdisenin şâhidi olan zat adama yaklaşmış ve dikkatle gözüne bakmıştı. Sûfînin gözünden bir nâr veya nûrun çıktığını, bunun mumun hararetini geri döndürdüğünü görmüştü. (46) Sûfîlerden biri semâ' esnasında yanan ateşin üzerinde oturur-kalkar ve hiç etkilenmezdi. (47) Bir sûfî anlatıyor: Sahilde bulu-

43. *İhyâ*, c. II, s. 279. *Avarif*, c. II, s. 248.
44. *ihyâ*, c. II, s. 279, *Hüccetü's-semâ*, s. 21.
45. Sühreverdî, *Avarifü'l-maarif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 249-250.
46. Aynı eser, aynı yer.
47. Aynı eser, aynı yer.

nuyorduk. Kardeşlerimizden biri bir ses işitti. Semâ'm tesiriyle kalktı, suyun üzerinde dolaşmaya başladı. Sonra gelip yerine oturdu. (48) Şeyhlerden biri demiş ki: Havada ve suda yürüyen bir cemaat gördük ki, bunlar semâ' ederler ve semâ'esnasında vecde gelerek kendilerinden geçerlerdi. (49)

Ebû Hafs en-Nisâbûrî el-Haddâd (demirci) bir gün dükkânında demir döverken birisinin Kur'ân okuduğunu işitti. Bu esnada vecde geldi, hislerini kaybetti, elini ateşe soktu ve kızgın demiri eli ile çıkardı. Bu hâdiseyi gören şâkirdi, "bu ne hâl yâ Üstâd?" diye sordu. **Ebû Hafs** duruma vakıf olunca dükkândan ayrıldı ve bu sanatı da terketti. (50) Çünkü bu sanat, açıklamak istemediği bir halinin açıklanmasına sebep olmuştu.

Bu örnekler semâ'ı vecdden ayrı düşünmenin imkânsız olduğunu göstermeye kâfi gelir kanaatındayız. *Semâ' sebep, vecd onun neticesidir. Sebebi neticeden, neticeyi sebepten ayrı düşünmeye imkân yoktur. Onun için vecd ve vecdin sonucu olan keşf, hâl ve hârikülâde (keramether) hallere temas etmek bir zarûrettir.* Ayrıca sûfîler; semâ' hakkındaki fikirlerini bir cümle ile ifâde ederlerken aynı cümle içinde vecdden de bahsetmişlerdir. Vecd hakkındaki fikirlerini semâ'dan ayırmak kabil olmamaktadır. Esasen tabiî olan da budur.

48. Aynı eser, aynı yer.
49. Aynı eser, aynı yer.
50. *Risale*, s. 37.

İLK SÛFÎLER VE SEMÂ'

Zû'n-Nûn : (Sevbân b. İbrahim Ebû'l-Feyz Zû'n-Nûn el-Mısrî, ölm. H. 245- M. 859)

Tasavvufun kurucularındandır. Zühd hayatı onunla teozofik bir mahiyet almaya başlamıştır. Câmi'nin deyimi ile: "İmam-ı vakt ve yegâne-i rüzgâr ve bu tâifenin başı idi." (51) Onun için semâ' hakkındaki fikirleri çok önemlidir. Çünkü sonraki sûfîlere bu bakımdan da örnek olmuştur.

1- Zû'n-Nûn'a güzel sesten sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Güzel ses, hoş lâtif olan her şeye Allah Teâlâ tarafından tevdî olunmuş birtakım hitaplar (mühatabât) ve işaretlerdir. İlâhi mesajı iletirler. İyi bir taşıyıcıdır. (52)

2- Aynı mahiyetteki başka bir soruya şöyle cevap vermişti: "*Semâ'*, Hak'tan gelen bir mana (vârid) dır, kalbleri zorlamak ve Hakk'a sevketmek için gelmiştir. Semâ'ı

51. Câmi, *Nafahâtü'l-Üns Tercümesi*, s. 87. Nicholson, *Fi't-tasavvufi'l-islâmî ve târihihi*, s. 7.

52. Serrâc, *el-Lüma'*, s. 269. *Risâle*, 153. Yani Allah Teâlâ hoş sedâ ve güzel nağmelerle insanlara hitabeder, demek istemektedir.

Hak ile dinleyen hakîkat derecesine çıkar, nefsâniyetle dinleyen ise zındıklaşır. (53)

3- **Ahmed b. Mükâtil el-Akkî** anlatıyor: Zünnûn Bağdad'a gelince oradaki sûfîler toplanıp kendisini ziyaret ettiler. Yanlarında bir de kavvâl (müganni) vardı. Sûfîler bu müğannînin bir ilâhî okumasına izin vermesi için Zunnûn'a ricada bulundular. Zunnûn bu ricayı kabul etti. İlâhîci şu şiiri okudu:

Aşk kuvvetlenip beni kalır edince hâlim ne olacak?
Kalbimdeki dağınık ve müşterek aşkı bir noktada toplayan sensin
Dert ve düşüncesi bulunmayanların güldükleri bir zamanda,
elem içinde boğulduğu için ağlamakta olan kimseye mersiye okumaz mısın?

Bu beyitleri dinleyen Zunnûn vecde gelmek için ayağa kalktı (tevâcüd), fakat yüzüstü yere düştü. Alnından kan akmaya başladı. Fakat bu kanlar yere düşmemekte idi. Onun bu halini gören diğer bir adam daha vecde gelmek (ve raksetmek) için ayağa kalktı. Fakat Zunnûn ona: Allah'tan kork. Çünkü O senin ayağa kalktığını (ve sunî olarak vecde gelmek istediğini) biliyor, dedi. Bunun üzerine adam yerine oturdu. (54)

53. *el-Lümâ*, 271. *Risâle*, s. 153. c. II, s. 289. Zunnûn, vecde: "Kalbleri Hakka gitmeye zorlayın" adını vermiştir. Vecd ise semâ'ın tesiri ile gelen bir hâl (vârid) dır. Bundan dolayı Zunnûn semâ'a "Haktan gelen" (vârid-i Hak) demiştir. İslâm-Türk mûsikî çevrelerinde çok tekrar edilen: **"Mûsikî mü'minin imanını, kâfirin küfrünü artırır"** sözünün menşei Zunnûn'un bu görüşüdür. Bayezid Bistami ve ilk sûfîlerden Hakim Tirmizî semâ'ı kabul etmezlerdi, melamet ehli de semâ'ı hoş karşılamazdı.

54. *el-Lümâ'*, s. 290, *Risâle*, 155. *İhyâ*, c. II, s. 291. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 235. Ebû Ali ed-Dekkâk bu hikâyeyi bahis konusu ederek: "Zunnûn adama, bunun yeri burası değildir" diye ikazda bulunduğu için adama haksızlık etti. O adam ise insaf sahibi bir kimse olduğu için bu ikazı kabullenmiş ve geri dönüp yerine oturmuştu, demektedir.

Hâris el-Mühâsibî: (Ebû Abdullah b. el-Hâris b. Esed el-Mühâsibî, ölm. H. 243 - M. 857.)

Bağdad sûfîlerinden çoğunun üstadı sayılan el-Mühâsibi devrin meşhur mutasavvıflarındandır. (55) Manevî ilimler kadar zâhirî ilimler alanındaki geniş bilgisi ile ün yapmıştır. Tasavvufu ahlâkçı ve akılcı bir temele dayanır.

Semâ' bahsinde şöyle diyor: *"Üç şey, diğer üç şeyle birlikte bulunursa bunlardan istifade edilir; oysa biz bugün bunları kaybetmiş bulunmaktayız. Bu üç şey şunlardır: Korumak şartiyle güzel yüz, dindar olmak kaydı ile güzel ses, vefakâr olmak suretiyle güzel kardeşlik ve arkadaşlık."* (56)

Yahya b. Müâz er-Râzî: (ölm. H. 258- M. 871.)

Semâ nedir diye sorulunca: *"Güzel ses, Allah Teâlâ tarafından, içinde Allah sevgisi bulunan bir kalbe gelen ferahlık (revha) dır."* diye cevap vermişti. (57)

Risâle, s. 155. Gâzali ise bu meseleyi şöyle izah eder: "Bu esnada Zunnûn adamın kalbine müttali olmuş, onun sunî bir şekilde vecde geldiğini anlamış ve: "Senin ayağa kalktığını görmekte olan Allah Teâlâ, kendisinden başkası için ayağa kalkman (tevacüd) hususunda sana hasımdır" demişti. Adam vecdinde samimî olsaydı oturmazdı. Çünki iradesi elinde olmazdı. Bu fıkra vecdin mükaşefe (irfan) ve hâl husule getirdiğini de gösterir. *İhyâ*, c. II, s. 291. Zunnûn'un Şeyhi ile de ilgili bir fıkra anlatılır. et-Tayalisî er-razî, Zunnûn'un şeyhi İsrafil'in yanına girmiş, İsrafil kendi kendine terennüm ediyormuş. et-Tayalisî'ye bir şey söyleyebilir misin? diye sormuş. et-Tayalîsî, hayır, deyince, o halde sen kalbsizsin, demiştir. *el-Lümâ*, s. 288. *İhyâ*, c. II, s. 298.

55. Sülemî, *Tabakât's-sûfiyye*, s. 56.

56. *el-Lümâ*, 269, *Risâle*, 1120, 153. *İhyâ*, c. II, s. 262. Gazzâli Mühasibî'nin bu sözünü Yahya b. Muaz'a ait olarak zikreder ve Mühasibî'ye ait olmak üzere nakledildiğini kaydeder. Zühdüne, takvasına ve dinî gayretine rağmen bu sözü söylemiş olması onun semâ'ı caiz gördüğünü gösterir, der. *İhyâ*, 2/262. Mühasibî'den evvelce de bahsetmiştik.

57. *el-Lümâ*, s. 269. Başka bir sûfi: "Güzel ses, Allah aşkının âteşi bulunan kalbleri rahatlandırmak için Allah tarafından gönderilen bir ferahlıktır" demiştir.. *el-Lümâ*, s. 269.

Ebû Said el-Harraz: (ölm. H. 277 - M. 890)

Fenâ-bekâ nazariyesinin kurucusu olarak kabul edilen Harrâz devrinin tanınmış sûfîlerindendir. (58)

1- Semâ' konusunda şöyle diyor: Semâ'ın etkisi altına girerek hareketlerinin ve vecdin kendisine malik olduğunu iddia eden kimsenin doğru söylediğinin alâmeti, içinde bulunduğu meclisi vecdi ile güzelleştirmesidir.

Şeyh Ebû Abdurrahman bu sözü Ebû Osman el-Mağribî'*ye* anlatmış o da: "Asgarî böyle olması lâzımdır. Fakat daha doğru alâmet ise o mecliste bulunup da hak üzere olan herkesin onunla ünsiyet etmesi, ona ısınması ve batıl üzerine olan herkesin ondan rahatsız olmasıdır," demiştir. (59)

2- Harraz diyor ki: Alî b. el-Müvaffak'ı semâ' yaparken gördüm. "Beni ayağa kaldırınız, beni kaldırınız" diyordu. Kaldırdılar, ayak üstü durdu ve vecde geldi ve: "Ben danseden bir şeyhim" (*Ene eş,Şeyhü'z-zeffân*) dedi. O bu sözü ile akranlarının ve sohbet arkadaşlarının yanında halini gizlemek istemişti. (60)

Seriyyü's-Sakatî: (Ebû'l-Hasan Serî b. Müğalles es-Sakatî, ölm. H. 251 - M. 865)

Vecde gelen bir kimsenin sayha atabilmesi için, kılıçla yüzüne vurulsa acı hissetmeyecek derecede rahatsız ve kendinden geçmiş olması lâzımgelir demiştir. (61)

Cüneyd-i Bağdâdî: (el-Cüneyd b. Muhammed Ebû'l-Kâsım el-Hazzâz el-Kavârî, ölm. H. 296 - M. 908.)

58. Sülemî, s. 228.
59. *Risale*, 154.
60. *Risale*, s. 156. *el-Lümâ*, s. 290.
61. *İhyâ*, c. II, s. 301. *Avarif*, c. II, s. 283. İbn Hafif , *Siretu İbn Hafif*, s. 91, 306.

Seyyidü't-Tâife ve Tâvûsü'l-Ulemâ gibi ünvanlarla anılan ve bütün tarikat mensuplarınca büyük bir sûfî olarak kabul edilen Cüneyd tasavvufun kuruluşunda önemli rol oynamış *misâk, salıv ve tevhid* konularında yeni açıklamalar getirmiş önemli bir şahsiyettir. Muhtemelen semâ' meselesini *mîsâk nazariyesi* ile izah eden ilk kimse Cüneyd'dir. Onunla başlayan: "Mûsikîyi Elest Bezmi ile izâh" meselesi ondan sonra tasavvufî mühitte luzlı bir şekilde yayılmıştır.

1- Cüneyd'e sormuşlar: Sâkin olarak görülen bir kimse semâ' dinlediği zaman niçin sallanmaya başlıyor? Ona ne hâl ârız oluyor? Şöyle cevap vermiş: Allah Teâlâ ilk mîsâk'ta insan ruhuna *"Elestü bi'Rabbiküm"* diye hitabettiği zaman ruhlar: *"Kâlû belâ"* demişlerdi. O zaman bu sözü semâ' (işitmek) den hasıl olan zevk ve lezzetler ruhlara sirayet etti, bu sesin tatlılığı ruhların içine doldu. Şimdi bu dünyada mûsikî dinleyen kimseler onu hatırlarlar da onun için harekete geçerler. (62)

2- Cüneyd diyor ki: Bir gün Seriyyü's-Sakatî'nin yanına gitmiştim. Orada baygın bir halde yatan bir adam gördüm. Buna ne oldu? diye sordum. Kitabullah'tan bir âyet dinlemişti de... denildi. O âyeti bu adamın üzerine bir kere daha okuyun, dedim. Âyet okundu, fakat âyet okunur okunmaz adam kendine geldi. *Serî*, bunun böyle olacağını nereden bildin? diye sordu. Hz. Yusuf'un gömleği, Yakûb (A.S.) ın gözlerinin hem kör, hem de körlükten kurtulup görür hale gelmesine sebep oldu, diye cevap verdim. Serî, bu izâhımı çok beğendi ve tasvib etti. (63)

3- Cüneyd: "fakir (sûfî) ler üzerine Allah Teâlâ'nın rahmeti ve feyzi üç yerde nâzil olur:

62. *Risâle*, s. 153.
63. *Risâle*, s. 156.

a) *Semâ'* (mûsikî) dinledikleri zaman, çünkü onlar semâ'ı sadece Hak'tan dinlerler.

b) *Yemek yedikleri zaman,* çünkü onlar sadece mecbur kaldıkları zaman (ibadet ve taatta bize güç versin diye) yemek yerler.

c) İlmî sohbetler yaptıkları zaman, çünkü onlar sadece evliyânın vasıflarını müzâkere ederler. (64)

4- Cüneyd, semâ' yapmak üç şartın bulunmasına bağlıdır: *zaman, mekân, ihvan.* (65) Nerede, ne zaman ve kimlerle semâ' yapılması lâzım geldiğini iyi bilmek lâzımdır. Derler ki, Cüneyd bir ara semâ'ı terketmişti. Eskiden semâ' yapardın, şimdi niye yapmıyorsun? diye sorulunca: "Kimden semâ' dinleyeyim?" diye sormuş. Kendin kendinden dinle denildiği zaman da: "Fakat kiminle?" diye cevap vermişti. (66) Bu sözler Cüneyd'in semâ' yaparken; zamanını, mekânını ve semâ'da hazır bulunacak olan kimseleri seçmede gösterdiği titizliği ifâde eder.

5- Ebû Muhammed el-Cerîrî anlatıyor: Bir gün Cüneyd'in yanında bulunuyordum. İbn Mesruk ve daha başkaları da vardı. Orada bulunan bir kavvâl ilâhî söyledi. İbn Mesruk ve orada bulunan diğer zevat vecde gelerek ayağa kalktılar (tevacüd) Cüneyd sâkin sâkin yerinde oturuyordu. Kendisine: Efendimiz neden semâ' yapmazsınız? Semâ'dan etkilenmiyor musunuz? diye sordum.

64. *el-Lümâ'*, s. 272. *Risâle*, 253. İhyâ, c. II, s. 268. *Avarifü'l-Maarif*, c. II, s. 228. Kelâbâzî bu sözü şöyle nakleder: Fakir üzerine Allah'ın rahmeti üç yerde iner; yemek yerken. Çünkü onlar ihtiyaç duymadıkça yemezler. Konuşurken. Çünkü bir zaruret bulunmadıkça konuşmazlar. Semâ' dinlerken. Çünkü vecde gelmedikçe semâ' yapmazlar. Yani ruhânî bir zevk bulmadıkları nağmeleri dinlemezler. *et-Taarrüf li'mezhebi ehli't-tasavuf*, s. 161.

65. *el-Lümâ'*, s. 272. *Risâle*, s. 154. İhyâ, c. II, s. 298.

66. *İhyâ*, c. II, s. 300. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 255. *Te'yîdü'l-hakîkat*, semâ bahsi.

"Dağları duruyor görürsün, halbuki onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler," (67) deyip cevap verdi. Cüneyd bana sordu: Semâ'dan etkileniyor musun? Etkilenince nasıl hareket ediyorsun? Efendim, dedim. Semâ' yapılan bir yerde gittiğim zaman orada hürmet ve tazim edilecek şeyhler varsa kendimi zapteder ve vecdimi belli etmemeye çalışırım. Yalnız kaldığım zaman kendimi ve vecdimi salıveririm de öylece vecde gelmeye çalışırım (tevâcüd). (68)

Bu hikâyenin tahlilini yapan Ebû Alî ed-Dakkâk der ki: Cerîrî, büyük velilerin hukukuna saygı gösterdiğinden ve semâ' meclislerinde âdâba riâyetin gayreti içinde bulunduğundan, sırf onun âdâba riayetkâr oluşunun bereketi sayesinde Allah onun vaktini korudu da: "Kendime gelen vecdi zaptettim, yalnız kalınca vecdimi salıveriyorum, vecd haline geçiyorum" dedi. Yoksa vakti gelip hâl gâlib olduktan sonra vecdi tutmak veya salıvermek mümkün olmaz. Lâkin Cerîrî'nin samimî bir şekilde şeyhlerin hukukuna saygı göstermesinin bir sonucu olarak Allah onun vaktini korudu. Halk içinde vecdine hakim olup belli etmemek, tek başına kalınca salıvermek onun için mümkün olabildi. (69)

6- Cüneyd'in sohbetlerine devam eden bir genç vardı. Zikr ile ilgili bir şey işittiği zaman yüzünün rengi değişir, ıkınıp-sıkınmaya başlardı. Bir gün Cüneyd ona: "Bir daha böyle yaparsan artık benim sohbetlerime gelme." dedi. Cüneyd'in bu ikâzından sonra genç, bir şey işitecek olsa hemen yüzünün rengi değişir, fakat kendine hâkim olmağa ve nefsini zaptetmeye gayret ederdi. O kadar ki, vücûdunda bulunan her kılından bir damla ter çıkardı.

67. Neml sûresi, 88.
68. *el-Lümâ*, s. 294. *Risâle*, s. 34. *İhyâ*, c. II, s. 299.
69. *Risâle*, s. 34.

Günlerden bir gün genç şiddetli bir nara attı ve böylece kendisini telef etti. (70)

7- **Ca'ferü'l-Huldî** anlatıyor: Horasanlı bir zât yanında bir cemaatla Cüneyd'in huzuruna geldi ve ona: "Bir kimse nazarında kendisini öven ve yeren ne zaman müsavî olur?" diye sordu. Cüneyd daha cevap vermeden başka bir şeyh: "Timarhâneye girip iki iple bağlanınca" diye cevap verdi. Cüneyd bu Şeyhe, bu senin bileceğin bir şey değil, dedi ve soruyu şu şekilde cevaplandırdı: "Hakîkaten ve yakînen mahlûk olduğunu idrak ettiğin zaman." Bu cevabı alan adam bir sayha attı ve öldü. (71)

8- **Mühiddîn b. Arabî**, *Futûhâtü'l-Mekkiyye* adlı kitabın son kısmından, tavsiyeler bölümünde, **Feridüddîn-Attâr**, *Tezkiretü'l-Evliyâ* isimli eserin **Cüneyd** bahsinde şöyle bir menkîbe naklederler:

"**Ca'fer b. el-Helvâ** diyor ki: Cüneyd ile Hicaz yolunda birlikte bulunuyorduk. Giderken Tûr-i Sînâ dağına çıktık, Hz. Mûsâ'nın durduğu yerde durduk. O yerin heybetinin tesirini kendimizde hissettik. O yerde bizim yanımızda bir kavvâl (müğannî) var idi. Hz. Cüneyd o kavvâla işaret etti. O ilâhî okumaya başladı bir beyt okudu. Cüneyd bunu işitir işitirmez tevâcüd eyledi. Biz de onunla birlikte tevâcüd eyledik. Vecdin tesiriyle o kadar kendimizden geçtik ki, hiç birimiz yerde miyiz, gökte miyiz bilemedik. Yakınımızda bir kilise vardı, içinde bir râhib bulunuyordu. Bu hali gören râhib bize bağırarak: Ey ümmet-i Muhammed, bana cevap verin, dedi. İçimizden hiç biri onun sesine kulak vermedi. Çünkü hepimiz kendimizden geçmiş ve hoş bir dem içine girmiştik. Ra-

70. *el-Lümâ'*, s. 285. *Risâle*, s. 156. *Ihyâ*, c. II, s. 299. *Avarifü'l-maarif*, 2/280.

71. *el-Lümâ'*, s. 295. *Ihyâ*, c. II, s. 295.

hib ikinci defa nidâ eyledi. Fakat yine cevap alamadı. Üçüncü defa: "Ma'bûdunuz hakkı için söyleyin, niçin bana cevap vermiyorsunuz. Bunun üzerine içimizden biri ona cevap verdi. Semâ'm tesiri bizden zâil olup bu işi bitirdiğimiz zaman Cüneyd'e dedik ki: Şu Rahib bize seslendi ve bize yemin verdi. Cüneyd: O rahibi buraya getirin, dedi. Rahibi çağırdık, geldi, selâm verdi ve hanginiz şeyh ve üstaddır? diye sordu. Cüneyd gösterildi. Rahib Cüneyd'e: Ey Cüneyd, şu yaptığınız işten bana haber ver, bu içinizden bir tâifeye mi mahsustur, yoksa dininizde bu iş herkese mi teşmîl kılınmıştır? Cüneyd bu soruya: "Bizim dinimizde bu şekilde vecde gelmek, semâ' dinlemek ve raseylemek, dünyada zühd hayatı yaşayan bazı guruplara mahsustur, diye cevap verdi. Rahib, ne niyetle ayağa kalkıyorsunuz? diye sordu. Cüneyd, Allah'tan ümitvâr olmak, ferahlamak ve muhabbetle şâd olmak niyetiyle, diye cevap verdi. Râhib, ne niyetle semâ' yapıyorsunuz? diye sordu. Cüneyd: *"Elestü bi'Rabbiküm"* hitâbının zevkini bulmak niyetiyle dedi. Râhib yine sordu: Bu hitab ve ses nedir? Cüneyd cevap verdi: Bu ezelî bir hitaptır, yani semâ'ın lezzeti ezelî nihânın lezzetine benzer. Râhib: Ne niyetle (vecd ve istiğrâk hâlinden tabiî hale ve) sahv'a gelirsiniz, dedi. Cüneyd: Kulun Rabbına icâbet etmesi niyeti ile. Zira, sahv hâline gelmeyince kul Rabbına icâbet edemez, dedi. Bunun üzerine Râhib kelime-i şahâdet getirip müslüman oldu. Sonra Cüneyd Râhibe, benim doğru söylediğimi nasıl bildin? diye sordu. Râhib bu soruya şöyle cevap verdi: İncil'de okudum, Ümmet-i Muhammed'in yüksek zümresi (havâs) hırka giyerler, idâre edebilecekleri en az şeye kanaat getirirler, her hâlde Allah ile kaim olurlar, Onun iştiyâkı içinde bulunurlar, Onun aşkından vecde gelirler. Bundan sonra

Râhib üç gün yanımızda kaldı, sonra Allah Teâlâ'nın rahmetine kavuştu. (Rahmetü'llâhı aleyh.) (72)

9- Cüneyd şöyle demiş: "Semâ', (kasten onu) isteyenler için fitne, fakat tesadüfen dinleyenler için bir rahatlıktır." (73)

10- Cüneyd: "Bir mürîdin semâ'ı sevdiğini görürsen bil ki, onun ruhunda tenbellik kalıntıları vardır" demiştir. (74)

11- Cüneyd; rüyada İblis'i gördüm ve ona sordum: Sûfî arkadaşlarımıza karşı hiç başarı sağladın mı? Onlardan bir nasib alabiliyor musun? Onları sapıtmak suretiyle meramına nail oluyor musun? Bana şöyle cevap verdi: İki vakit müstesna, onları dalâlete düşürmek suretiyle felekten kâm almak bana çok güç geliyor. Bu iki vakit nedir? diye sordum. *Semâ' yaptıkları, bir de bir şeye baktıkları zaman onları büyüler ve kendilerine nüfûz, ederim,* diye cevap verdi. Bu rüyamı şeyhlerden birine anlattım. Şeyh bana: "Şeytanı bir daha rüyanda görürsen ona de ki: Ahmak, onların semâ' ve bakışlarından sana ne? Bundan senin kazancın ve istifâden ne oluyor? (Göz ve kulak vasıtasıyla onları günaha sokunca) bunda senin kârın ne oluyor ki, onlardan bir nasip alıyorum veya onlara karşı bir zafer sağlıyorum, diyorsun. (75)

72. Ankaravî, İsmâil Rusûhî, *Hüccetü's-semâ'*, s. 11-12.

73. *Risâle*, s. 153.

74. *Risâle*, s. 155. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 254. derler ki, temkin sahibi âriften başkası için semâ' yapmak sahih olmaz. Başlangıç halinde bulunan müride semâ' mübah kılınamaz. Çünkü müridin mevlâsı hakkındaki marifeti kemâl mertebesine ermemiş, nefsânî arzularından ayrılmak için mücahede yapmamıştır. Marifeti kemâl derecesinde olanların; mücahede, riyazât ve şehevî arzuları terkettikten sonraki semâ'ları Allah'la daha çok meşgul olmak için rahatlık talebetmek gayesi ile olur. Bu ise yüksek hallere ve iyi gayelere ulaşmaya yardımcı olur. Zekeriyâ Ansârî, *Risâle kenarı*, s. 255.

75. *Ihyâ*, c. II, s. 299. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 230.

Görüldüğü gibi en sağlam kaynakların verdiği malûmat bütün sûfîlerce büyük bir velî olarak kabul edilen ve onun için kendisine: *"Seyyidü't-Tâife"* (sûfîler Tâifesinin Beyi), *"Tâvûsü'l-Ulêmâ"* (Âlimler zümresinin süslü kuşu) gibi isimler verilen ve tasavvuf semâ'sının parlak bir yıldızı olan Cüneyd'in Semâ' (mûsikî) dinlediğini, semâ' esnasında Allah'ın rahmetinin indiğine inandığını, semâ'm ilâhî ve ezelî bir kaynağı bulunduğuna kani olduğunu, ancak bunun tasavvufa ilk girenler için bazı hallerde zararlı olabileceğini, onun için semâ yaparken bunun zamanının, yerinin ve bir de semâ' meclisinde hazır bulunacak olanların iyi seçilmesi lâzım geldiğine kâni olduğunu göstermektedir.

Ş i b l î : (Ca'fer b. Yunus Ebû Bekir eş-Şiblî, doğumu, 248 H. - 861. M. / ölm. 342. H. - 941. M. takriben)

Semerkand'm doğusunda bir kasaba olan *Üşrûse*'den Bağdad'a gelerek yerleşen bir Türk âilesinin çocuğu olarak Irak'ta dünyaya gelen Şiblî, tasavvuf bakımından önemli bir şahsiyettir. (76)

1- Şiblî diyor ki: Nice zamanlar olur ki, Azîz ve Celîl olan Allah'ın Kitabından bir âyet dinlerim de bu ilâhî sesin tesiriyle maddî âlemi terk ederim ve dünyaya tamamen sırt çeviririm. Sonra yine hâlime, kendime ve halka döndürülürüm. Bu durumda iken ne o, ne de bu halde bulunurum. Kur'ân'ı dinleme halimden (ve ilâhî sesin tesiriyle) ilk vatana, ruh âlemine dönerim. (77)

2- Şiblî: "Seni O (Allah) a cezbeden şey (semâ') Ondan sana bir âtifet ve lütuftur. Seni kendine geri çeviren şey ise ondan sana bir şefkattır. Aksi halde Ona teveccüh

76. Şibli'nin türklüğü için bkz: Kâmil, M. eş-Şeybî, *Dîvânü Ebî Bekir eş-Şibli*, s. 24 ve dvm.

77. *Hilye*, c. X, s. 374. *Risâle*, s. 155. *İhyâ*, c. II, s. 294.

ettiğin zaman kendi kuvvetinden ve kudretinden teberrî ve tecerrüd etmek için: *"Lâ havle ve lâ kuvvete"* demen sahih olmazdı. (78)

3- **Ahmed Mükâtil el-Ukkî** anlatıyor: Bir Ramazan gecesi Şiblî ile birlikte bir imâmın peşinde namaz kılıyorduk. İmam: *"Eğer isteseydik sana vahyettiğimiz Kur'ân'ı geri alırdık..."* (79) meâlindeki âyeti okuyordu. Şiblî bu âyeti dinlerken şiddetli bir sayha attı. Canı çıktı, dedim. Titriyor: "Sevgililere bile işte böyle hitap edilir," diyor ve bunu tekrarlayıp duruyordu. (80)

4- **Abdullah b. Ali** anlatıyor: Bir gece Şiblî ile beraber bulunuyordum. Bir kavvâl (ilâhîci) bir şeyler okudu. Şiblî bir sayha attı ve oturduğu yerde vecde geldi. Yâ Ebâ Bekir, halk arasında oturarak vecde gelişinin sebebi nedir, diye soruldu. Kalktı, bir de ayakta vecde geldi, sonra: "Arkadaşlarımın bir, benim ise iki sekr (sarhoşluk ve vecd) im var. Bunlardan biri sadece bana hastır, dedi. (81)

5- Şiblî, "Hıyârın onu bir dinar" diye bağıran bir sebze satıcısının sesini işitti. "Hıyârın onu bir dinar olursa şirârın değeri ne olur?" dedi ve bir sayha attı. (82)

6- Şiblî: "Ey sevgili Selmâ'yı soran: Bana onun nerede konakladığını bilen birinden haber verebilecek mi-

78. *Risâle*, s. 155. Maddî âlemden dönmek ve ilâhî âleme yönelmek için bende kuvvet ve takat yoktur, bu güç sadece Allah'tan gelmektedir, demek olan la havle ve lâ kuvvete illâ billah, vecd halinde Allah'a yükselmenin ve vecdden sonra tekrar eski hale gelmenin Allah'ın kudretiyle olduğunu yakînen bilmekle sahih olur.

79. İsrâ, 86.

80. *Risâle*, s. 156; *İhyâ*, c. II, s. 294.

81. *Risâle*, s. 158.

82. *Risâle*, s. 157; *İhyâ*, c. II, s. 280. Bu örnek sûfîleri vecde getiren ve onun için de semâ adını alan seslerin ne kadar şümullu olduğunu gösterir.

sin?" manasına gelen beyitleri okuyan birisinin sesini işitti, bir nara attı ve: "Hayır, Vallâhi iki cihanda O (Allah) dan haber veren yoktur," dedi. (83)

7- Şiblî: "Sevginiz hicrandır, aşkınız dargınlıktır, vüslatınız fırkattır, sulhunuz harptır" manasına gelen beyitleri sık sık okur ve vecde gelirdi. (84)

8- Şiblî'ye semâ' sorulunca: "Dışı fitne, içi ibrettir. (85) İşaretlerden anlayanlar için ibreti dinlemek helâldır. Aksi

83. *Avârifü'l-maarif*, c. II, s. 251.

84. *İhyâ, c. II, s. 287. Gazzâli bu beyt hakkında geniş açıklamalar yapar ve bunun hem* hak olarak, hem de batıl olarak anlaşılmasının mümkün olduğunu bildirir.

85. *Risâle*, s. 154. *el-Lümâ'*, s. 272. *İhyâ*, c. II, s. 289. Gazzâli: "Dostluğunuz ve sevginiz ayrılıktır" beyti hak olarak da batıl olarak da anlamak mümkündür, diyor ve meseleyi şöyle izah ediyor: a) Bu şarkı halk için, hatta Allah'tan başka bütün dünya ve felek için anlaşılabilir. Dünya kendisine bağlananlara karşı aldatıcı, kandırıcı ve mahvedicidir. Sevgi perdesi arkasında düşmanlık gösterir. b) İnsan bu şarkıyı kendisi ile Allah'ı arasındaki durumu tasvir ediyormuş gibi anlayabilir. İnsan Allah hakkında düşününce, onun düşüncesi cehalet oluyor. "Allah'ı hakkiyle takdir edemediler." (Hac, 74) Ona ibâdet riyâdır. Çünkü Allah'tan hakkı ile korkmak ve takva üzere olmak mümkün değildir. Onu sevmek illetlidir. Çünkü onu sevdiğini söyleyenler nefsânî arzularını onun için bırakmış değillerdir. Allah Teâlâ birine hayır murad ederse ona kendisinin kusurlarını gösterir.

"Rüzgâr kırdı dalımı, ellerin günahı ne,
Ben yitirdim yolumu, yolların günahı ne."

"Kimseden etmem şikâyet, ağlarım ben halime,
Titrerim mücrim gibi baktıkça istikbalime."

şarkılarını Gazzâli'nin dediği manada anlamak mümkündür. c) İnsan eski günlerine bakar, onu beğenir, sonra neticesine ve bugünkü haline bakar, onu hor ve hakir görür. Çünkü riyâ ve aldanış içinde bulunduğunu hisseder. Onun için bu beyitleri Allah'tan ve O'nun kaza ve kaderinden şikâyet gibi anlar. Bu ise batıldır, küfürdür. Dinleyenin kabiliyet ve anlayışına göre birden fazla manada anlaşılmayacak hiç bir beyt yoktur. *İhyâ*, c. II, s. 288.

halde semâ' fitneyi davet eder ve insanı belâya marûz bırakır, demiştir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî: (ölm. H. 215 - M. 830)

1- Ebû Süleyman şöyle diyor: "Şüphesiz ki güzel ses, kalbte bulunmayan bir şeyi kalbe sokmaz. Semâ', esasen kalbte bulunan şeyi harekete geçirerek açığa çıkarır. Ahmed Ebî'l-Havârî bu söz için: "Vallahi Ebû Süleyman çok doğru söylemiştir," demiştir. (86)

2- Ahmed b. Ebî'l-Havârî, *elhân (melodi)* ile okunan şiirler hakkında ne dersin? diye sorduğu süale Ebû Süleyman'dan şu cevabı almıştır: "İki kişiden semâ' (dinlemek) bir kişiden dinlemekten çok hoşuma gider." (87)

86. *Risâle*, s. 157. *Avârifü'l-maarif*, c. II, s. 265. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, s. 552. ed-Dârânî'nin bu görüşü daha sonraki sûfiler tarafından gayet iyi bir şekilde geliştirilmiştir. Meselâ, Gazâlî şöyle diyor: "Kalbler ve ruh (sırr) lar, sırrların hazineleri ve cevherlerin yatağıdır. Sır ve cevherler kalblerde ve rûhlarda dürülmüştür, tıpkı âteşin demirde ve çakmak taşında dürülmüş olduğu gibi, mahzenlerde ve topraklar altında suların saklanması misâli. Ruhların derinliklerinde gizlenen cevherleri çıkarmak için çakmak taşına benzeyen semâ'dan başka yok yoktur, tesir etmek için kulak dehlîzinden başka menfez mevcut değildir. O halde semâ' kalbte olanı tatlı ve ölçülü nağmeler açığa çıkarır, kötülüğünü de iyiliğini de ortaya serer. Semâ' bir kalbi coşturduğu zaman, esasen onda mevcut olan şeyden başkasını meydana çıkarmaz. Nitekim küp de içinde bulunandan başkasını sızdırmaz. O halde kalb için semâ' en doğru bir kriterdir, en sağlam bir şahiddir. Semâ' kalbe girince, orada galib olan şeyi coşturmaktan başka bir şey yapmaz. Kalbler, tabiatı icabı semâ'a itaatkârdır. Onun için kalbin içine giren semâ' onu deşer ve onda, saklı bulunan şeyleri açığa çıkarır." *İhyâ*, c. II, s. 266. Bu fikri, Ziya Paşa'nın bir beytinde geçen: "İşret" kelimesi yerine "Elhân" (semâ) kelimesini koyarak:

"Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i semâ'da.
Elhân, gûher—i âdemi temyize mihenktir"

şeklinde ifade edebiliriz.

87. *Risâle*

3- **Ebû Süleyman;** tavaf yapan birinin: "Yâ Sa'terberâ" diye bağırdığını işitmiş ve bayılarak yere düşmüştü. Kendine geldiği zaman: Ne oldu? diye sorulunca, adamın: *"is'a tere birrî"* (kulum sa'yü-gayrette bulun ki iyiliğimi göresin) diye nidâ ettiğini sandım, demiştir. (88)

4- **Ebû Süleyman** bu konuda kendisine soru soran birine: "Güzel ses dinlemek isteyen bütün kalbler zayıftır. Böyle kalbler, uyumak isteyen bebeklere benzer, nağmelerle tedavî edilmelidir," demiştir. (89)

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî:
(ölm. H. 273 - M. 886)

Aynı zamanda *Sehliye* adında bir tarikatın da kurucusu olarak gösterilen Sehl sûfîlerin büyüklerinden ve imamlarındandır.

1- Sehl semâ' hakkında şöyle diyor: "Semâ', Allah Teâlâ'nın kendisine tahsin ettiği ve Ondan başka hiç bir kimsenin vakıf olamadığı bir bilgidir." (90) Yanî ilâhî bir sırdır.

2- **Alî b. Hüseyn** anlatıyor: Sehl'e senelerce hizmet ettim. Dinlediği Kur'ân ve zikir gibi şeylerin tesiriyle hâlinin değiştiğini hiç görmedim. Hayatının son demle-

88. *Risâle*, s. 156. *Ihyâ*, c. II, s. 280.

89. *Risâle*, s. 157. es-Serrâc, "Çalış ki, iyiliğimi göresin" sözünü nakleder. Ancak bu sözü, Ebû Süleyman ed-Dimişkî'ye değil de Ebû Hulmân es-Sûfî'ye ait olmak üzere zikreder. Sonra da: "Dinleme ve işitme niyete göredir. Ebû Hulmân bu sözü kendine göre ve haline uygun olarak anlamıştı, der. el-Lumâ', s. 289.*Kamus Tercümesi*, c. II, s. 396. Kaydedildiğine göre "sa'ter" kekik otu, "Sa'tarâ" şen ve şakrak adam, manasına gelmektedir. Ayrıca hadîs âlimlerinden Yusuf b. Ya'kûb'un lâkabı da "sa'terâ" idi. Hacının sa'tarâ demesi muhtemelen bir adamın adını söylemesidir.

90. *Risâle*, 155.

rinde: *"Bugün sizden artık kurtuluş fidyesi alınmaz"* (91) meâlindeki âyet huzurunda okunmuştu. Sehl'in titrediğini ve halinin değiştiğini gördüm, az kalsın yere düşecekti. Sahv haline dönünce kendisine gelip bunun sebebini sordum. "Dostum zayıfladık" diye cevap verdi. (92)

3- İbn Sâlim diyor ki: Bir gün Sehl'in huzurunda: *"Bugün, her şeyin mâliki ve hâkimi Rahman olan Haktır"* (93) meâlindeki âyet okunmuştu. Sehl'in hâli değişti, nerede ise yere yığılıverecekti. Bunun sebebini sordum: "Artık zayıfladık" dedi. 94

4- Sehl, yüksek bir mertebe olan "Sıdık" dercesine ulaşan *Sâdık*'ları tavsif ederken: "Sâdık; bilgisizliği bilgi-

91. Hadîd, 15.

92. *el-Lumâ'*, s. 292; *Risâle*, 157. *İhyâ*, c. II, s. 300. *Avârifü'l-maarif*, c. II, s. 272.

93. Aynı kaynaklar, aynı yerler, Sehl, ilk zamanlarda kuvvetli olduğu için kalbine gelen vârid ve mananın tesiriyle değişmezdi. Sonra ihtiyarlayıp zayıf düşünce artık takat getiremez olmuştu. Fakat buna rağmen yine temkini elden bırakmamıştı, kendisinde bayılma ve nara atma gibi haller görülmemişti. Onun için İbn Sâlim Sehl'e sormuş: Zayıflık bu ise kuvvetlilik nasıl olur? Sehl şöyle cevap vermiş: Kalbe gelen vârid ve mana ne kadar kuvvetli olursa olsun, bundan daha güçlü olan kâmil onu kuvveti sayesinde yutar ve vârid onu değiştiremez. Sehl öyle kâmil bir veli idi ki, her zaman şuhûd halinde idi, daima huzur-i ilâhîde bulunurdu. Onun için: **"Hâli kable-'s-salât ve ba'dehâ vâhidetün"** yani, benim halim namazda iken de namazdan evvel de birdir," demiştir. Bu demektir ki, onun namazda iken bulduğu huzur ve ruhânî zevk aynen namaz dışında da devam etmekte idi. Bunun gibi büyük velilerin semâ halindeki durumları semadan evvelki halin aynıdır. *el-Lumâ*, 292-293, *Risâle*, 157. *İhyâ* c. II, s. 300. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 272. Hz. Ebû Bekir, Kur'ân'm tesiriyle ağlayan birini görünce: "Biz de böyle idik. Fakat sonra kalblerimiz güçlü, gönüllerimiz dayanıklı hale geldi," demiştir. Kur'ân dinleyen, buna alışan, Onun nuru ile ülfet ve ünsiyet eden kimse artık Kur'ân'ı garib bulmadığı için hali değişmez. Vecde gelen kimse ise garib bir şeyle karşı karşıya bulunandır. Kur'ân'la halin değişmemesinin sebebi budur. *el-Lumâ*, s. 293. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 273.

94. *Risâle*.

sini, eğlencesi ciddî olarak çalışmasını ve dünya hayatı âhiret hayatını arttıran kimsedir" demişti. (95)

en-Nûrî: (Ebû'l-Hasan en-Nûrî Ahmed b. Muhammed, ölm. H. 295 - M. 907)

1- Nûrî'ye, **sûfî** kimdir? diye sorulunca: "Semâ' dinleyen ve sebepleri tercih eden kimsedir," diye cevap vermişti. (96)

2-Nûrî, bir semâ' meclisine uğramış ve orada şu beyitleri dinlemişti: *"Senin aşkın ile öyle bir dereceye vardım ki, akıl sahipleri budan hayrete düştüler."* Bu beyti işiten *Nûrî*, kalktı, vecde geldi. Fakat yüzükoyu yere düştü. Kesildikten sonra yerde kılıç gibi keskin ve sivri uçları kalan kamış tarlasına saplandı. Bu beyti tekrar ede ede sabaha kadar orada yürüdü. Ayakları kan fışkırıyordu. O kadar ki, kamışlar ayaklarını yemiş, bacaklarını kemirmişti. Nûrî bu hâdiseden sonra ancak birkaç gün yaşamıştır. (97)

3- Nûrî, aralarında ilmî meseleler tartışılan bir toplulukla birlikte bulunuyor, fakat susmayı tercih ediyor, tartışmaya katılmıyordu. Nihayet başını kaldırdı ve şu neşideyi okudu: "Benim ağlamam Onu uykusuz bıraktı, Onun ağlaması da beni. Şikâyet ediyorum, fakat anlatamıyorum. O da şikâyet ediyor, fakat anlatamıyor bana. Lâkin Onu aşk ve derdinden tanıyorum. O da beni aşk ve derdimden tanımakta." Bunun üzerine orada bulunanla-

95.-"es-Sâdikü yekûnü cehlühü müzîden li'ilmihi, ve bâtilühü müzîden li-hakkihi, ve dünyâhü müzîden li'âhiretihi" *Avârifü'l-maarif*, c II, s. 240. Suyutî, *Te'yidül'l-hakikati'l aliye*, semâ' bahsi. Daha evel Ebû Derdâ: "Hakk için bana yardımcı olsun diye bazan batıl ve eğlence ile nefsimi rahatlandırırım" demişti. Kûtü'l-kulûb, c. II, s. 506. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 239. Yani mûsikî bir eğlence ve batıl bir iş bile olsa bu gibi batıl işler insanın zekâsını biler **(teşhîzü'n-nefs)** ruhunu neşelendirir **(isticmâmü'n-nefs.)** Böylece hak ve ciddî işlerin yapılmasına yardımcı olur.

96. *Risâle*, 127.

97. *el-Lumâ*, s. 289. *İhyâ*, c. II, s. 288.

rın hepsi ayağa kalktı ve vecde geldiler. İlmî meselelere daldıkları zaman böyle bir vecd kendileri için hasıl olmamıştı, her ne kadar ilim hak ve ciddî bir şey ise de. (98)

R u v e y m : (Ruveym b. Ahmed el-Bağdâdî, ölm. H. 300 - M. 915)

1- **Ruveym'e,** sûfîlerin semâ, esnasındaki vecd (buluş) ların tesiriyle yaptıkları hareketlerden sorulmuştu; şöyle cevap vermişti: sûfîlerin semâ' esnasında başkalarının ulaşamadıkları manalar görmektedirler. Onlara; bana gel, bana gel, diye işaret olunmaktadır. Sûfîler bu nimetlere nâil olduk, diye neşeleniyorlar. Sonra araya bir perde çekiliyor, sevinç hali ağlama haline dönüyor. Bir de bakmışsınız ki, kimi elbisesini yırtıyor, kimi nâra atıyor, kimisi de ağlıyor. Yani herkes haline göre bir hareket yapıyor. (99)

2- **Ruveym'e,** yetiştiğin eski şeyhlerin semâ' esnasındaki halleri nasıl idi, diye sorulunca: "İçine kurt düşmüş bir sürü gibi dağınık ve perişan" diye cevap vermişti. (100)

3- **Ruveym** diyor ki "Sûfîler, Cenab-ı Hakk'ın, *"Elestü bi'Rabbiküm"* ezelî hitabını işittikleri zaman bu ilk hitabın nağmeleri ruhlarının derinlikerinde ve sırlarında gömüldü (kümûn). Nitekim aynı zamanda bu hitab (ın manaları) akıllarının derinliklerinde saklanmıştı. Ruhlarının derinliklerinde yatan nağmeleri (işittiklerinde veya bu nağmeler) zuhur ettiği zaman harekete geçerler. Nitekim akıllarında bir istidad halinde bulunan gizli kabiliyet de hak haber verildiği zaman açığa çıkar ve hakkı tasdik eder. (101) Görülüyor ki, bu noktada Ruveym tıpkı ***Cüneyd*** gibi düşünmektedir.

98. *İhyâ*, c. II, s. 296.
99. *Risale*, 154. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 228.
100. *el-Lumâ*, s. 288. *Risâle*, 156.
101. *et-Taarruf li'mezhebi ehl't-Tasavvuf*, s. 161.

4- **Ruveym** Hz. Ali'ye atfen diyor ki: bir gün Hz. Ali bir kilise çanının sesini işitmiş ve bu çan (nâkûs) ne diyor, biliyor musunuz? diye etrafındakilere sormuş, "Bilmiyoruz," cevabını alınca: Şüphesiz ki bu çan: "Sübhanallâh, Hak, Hak, Mevlâ Sameddir, Bâkîdir," diyor, demiştir. (102)

e r - R û z b â r î : **(Ebû Alî Ahmed b. Muhammed,** ölm. H. 322 - M. 933)

Tasavvuf sahasındaki geniş bilgisinden başka ayrıca fıkıh ve hadîs âlimi olan büyük bir sûfîdir.

1- Semâ nedir? diye soran birine: "Sırların ve ruhların sevgiliyi seyretmeleri (*mükâşefetü'l-esrâr ilâ müşâhedeti'l-mahbûb)* dir," demiştir. (103)

2- Rûzbârî şöyle diyor: Bir gün bir sarayın yanından geçiyordum. Sarayın yanına atılmış bir genç gördüm, etrafında birçok kimse toplanmıştı. Bu gence ne oldu, diye sordum. Dediler ki: Bu genç bu sarayın civarından geçerken sarayda bulunan müğanniye bir cariyenin: "Seni görmeye tama' eden kul şüphesiz ki çok büyük ve asil bir arzu ve himmete sahiptir" şarkısını söylüyordu. Bunu işi-

102. *Risale*, s. 157. Bu telâkki daha sonra şu beyitte en vecîz ifadesini bulmuştur:

"Hîç mîdânî çı gôyed çengü ûd
Ente Hasbî, Ente Kâfî Yâ Vedûd"

"Bu ûd ve saz ne diyor biliyor musun? Ey kullarını seven Allah bize Sen kâfîsin, Sen bizim vekilimizsin." *Minhâcü'l-fukara*, s. 64. *Hüccetü's-semâ*, s. 28.

"Her şey Onu tesbih ediyor ama siz onların tesbihini anlamıyorsunuz." (İsrâ, 44) meâlindeki âyete dayanan sûfîler mûsikî âletlerinin bile çıkardıkları nağmelerle Allah'a hamd ve Onu tesbih ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Kâtip Çelebi: "Eşyanın; hakikaten veya mecazen zatları ile Allah'ı tesbih etmeleri kabil, fakat zatlarının dışında kalan sesleri ile tesbih etmeleri mümkün değildir." diyor. *Keşfu'z-Zunûn*, c. I, s. 865.

103. *Risâle*, 155.

ten genç şiddetli bir nara attı ve ölü olarak yere serildi. (104)

3- Ebû Ali' ye, Kur'ân'dan başka bir şey dinlerken vecde gelerek hareket eden, fakat Kur'ân dinlerken kendisinde böyle bir hal görülmeyen kimsenin durumu sorulunca şöyle demişti: Kur'ân'ı dinlemek öyle bir sadmedir ki, şiddet-i galebesinden hiç bir kimse için kıpırdama imkânı bulunmaz. Diğer sözleri dinlemek ise rahatlık tesiri yapar ve o rahatlık içinde hakeret edilir. (105)

4- Bir gün Ebû Ali' ye semâ'dan sorulunca: "Keşke bundan tamamen kurtulsaydık" demiştir. (106)

5- Ebû Ali, "Semâ' dinlemek benim için helâldır, çünkü semâ'ın tesirinde kalmayacak bir dereceye ulaştım" diyen kimselere ne dersin diye soranlara, evet, ulaşmışlardır, ama nereye biliyor musunuz? Cehennemin dibine, demiştir. (107)

6- Yine Ebû Ali: "Semâ' ve tasavvuf bahsinde keskin kılıcın sivri tarafı gibi bir hadde ulaştık. Kıl kadar meyletsek cehenneme düşer ve mahvoluruz," demiştir. (108)

104. *el-Lumâ'*, s. 287. *Risâle*, 158.

105. *Risâle*, 155.

106. *el-Lumâ'*, s. 272. *Risale*, 154. *İhyâ*, c. II, s. 286. Semâ'da insanın edeb dışı hareket etmesi tehlikesi vardır. Onun için dinî mûsikî eğlence nevinden olan mûsikîden daha tehlikeli olabilir. Zira, bundaki hata insanı küfre, diğerindeki hata işe sadece günaha düşürür. Ebû Ali dikkati bu noktaya dikkati çemiştir. *İhyâ*, 2/286.

107. *Tabakatü's-sûfiyye*, s. 356. Risâle, s. 26.

108. *Risâle*, s. 157. *el-Lumâ'*, s. 299. Serrâc, bu sözü Cafer el-Huldîye ait olarak nakleder. Gazzâli: "Semâ ayakların sürçmesine müsait bir zemindir, zayıfları bundan korumak lâzımgelir," diyor. *İhyâ*, c. II, s. 299.

Ebû Ali ed-Dekkâk:

Meşhûr **Kuşeyrî**'nin kayınpederi olan bu zat büyük sûfîlerden sayılmaktadır.

1- Dekkâk şöyle diyor: ***Semâ'*** halk (avâm) için haramdır, çünkü bunların nefisleri ölmemiştir, diridir. Zâhidler için mübahtır, çünkü bunlar nefis mücadelesini gerçekleştirmişlerdir. Bizim dostlarımız için müstahaptır, çünkü onların kalbleri diridir. (109) Başka bir sûfî aynı hususu şöyle ifade etmiştir: Semâ' dinlemek nefsi ölü, fakat kalbi diri olanlardan başkası için sahih olmaz, böyle kimseler ise nefislerini müşahede kılıcı ile boğazlamışlardır. Kalbleri ise (ilâhî emir ve yasaklara) uygunluk nuru ile hayattadır. (110) **Sülemî** bu hususu şöyle anlatır: "Ceddimden işittim, semâ' yapanın kalbi ile semâ' yapması ve nefsinin ölü olması lâzımdır. Kalbi ölü ve nefsi diri olanlar için semâ' helâl değildir." (111)

2- Semâ' bahsinde halk üç sınıfa ayrılır: semâ' yapmaya özenen ***(el-mütesemmi')***, bu vakt ile semâ' yapar. Normal olarak semâ' yapan, ***(el-müstemi')***, bu hâl ile semâ' eder. Semâ' yapan, ***(es-Sâmi)***, bu Hak ile semâ eder. (112) Dekkâk'ın bu görüşü daha sonra semâ' mevzûunda birçok sınıflamaların yapılmasına sebep olmuştur ki, bu hal daha evvel **es-Serrâc**'da da görülmüştür.

109. *Risâle*, s. 153.

110. *Risâle*, 154.

111. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 230. Mevlânâ da bir rübâisinde: "Ber hâs helâl estü, ber âmm haram" yani seçkin kişilere helâl, halka haramdır diyor. Gazzâli de *Ihyâ*, c. II, s. 280'de aynı hususları belirtmiştir.

112. *Risâle*, 158. Denilmiştir ki, semâ iki kısımdır: İlim ve sahv halinde olma şartı ve semâ' yapanın (ilâhî) isim ve sıfatlara iyice vakıf olması kaydı ile olan semâ', aksi halde koyu bir küfrün içine düşülmüş olur. Hâl ile olan semâ; hakikatın hüküm ve tesirleri bütün çıplaklığı ile ortaya çıktığı için semâ' yapan kimsenin bütün beşeri hallerinden fânî olması ve nefsânî hazların kalıntılarından temizlenmesi bu nevi semâ'da şarttır. *Risâle*, s. 154.

3- Dekkâk diyor ki: şeriata uygun olanı müstesna, semâ' insan tabiatının icâbıdır; Hak ile olan hariç, semâ' üst-baş yırtmaktır; ibret olarak dinleneni başka, semâ' fitnedir. (113)

4- Ebû Ali ed-Dekkâk: "Kalbini Allah Teâlâ hakında düşünmek için toplayan (semâ' gibi bir) şeyde bir mahzur yoktur." (114) demiştir.

el-Husrî: (Ebû-Hasan Alî b. İbrahim el-Husrî, ölm. H. 371)

113. *Risâle*, s. 154.

114. *Risâle*, s. 158. Ebû Ali ile es-Sülemî (ölm. H. 412) arasında geçen şöyle bir hâdiseden bahsedilmektedir: Kuşeyrî diyor ki: Bir gün Ebû Ali ed-Dakkak'm huzurunda idim, derken Sülemî'den bahsolunmuş ve onun fukaraya uyarak semâ' yaptığı söylenmişti. Ebû Ali: "Onun gibi olana sâkin olmak daha münasip olur," demiş ve Kuşeyrî'ye hitaben: "Sülemî'nin yanına git. Sülemî'yi kütüphanesinde otururken bulacaksın. Önünde, Hallâc'ın şiirlerini ihtiva eden kırmızı ve dört köşe bir cildi bulunan bir kitap göreceksin. Onu al ve Sülemî'ye bir şey söylemeden bana getir. Ben de kalkıp bir öğlen sıcağında gittim, yanına girdim. Kendisi evinde idi, cildbend de anlattığı yerde duruyordu. Sülemî konuşmaya başladı ve dedi ki: Adamın biri ulemadan birinin semâ' esnasındaki halini tenkit ediyordu. Günün birinde bu adamın evinde yalnız bulunduğu bir zaman vecde tutulmuş gibi döndüğü görülmüş. Ne olduğu sorulunca: "Halli zor bir mesele ile karşılaştım. Derken meseleyi hallettim. Sevincimden kendime sahip olamadığım için kalkıp raksetmeye başladım," diye cevap vermişti. O zaman adama denildi ki: "İşte tenkit ettiği fukaranın semâ'daki halleri de aynen böyledir" *er-Risâle*, s. 107.

Bu hâdise göstermektedir ki, semâ' zihni açmakta, keskinleştirmekte ve onu işler hale getirmektedir. Bundan dolayı semâ' yapan evelce haledemediği çetin meseleleri semâ esnasında halletmekte, halledemediği için ızdırapta kaldığı meselenin halledildiğini görünce de kalkıp raksetmekte ve vecde gelmektedir. Demek oluyor ki, sûfî semâ'dan duyduğu hissî zevkten dolayı değil, müşkil bir meselenin manasına nüfuz ettiği için duyduğu manevî bir zevkten dolayı raks ve vecd haline gelmektedir. Aynı zamanda *"es-Semâ"* adında bir eserin müellifi bulunan (Bkz: *Tabakatu's-Sufiyye* önsözü, Nureddîn Şarîbâ neşri, Mısır, 1969. s. 40) Sülemî'nin bu fikri çok önemlidir.

1- Husrî şöyle diyor: "Kendisinden semâ' dinlenenin yok olmasiyle biten semâ'ı neyleyeyim. Dinlenen semâ'ın devamlı ve kesintisiz olmaması lâzımdır. (115)

2- Husrî diyor ki: Lâyık olan devamlı susuzluk ve devamlı içmektir, içtikçe susamahdır. (116) Semâ'ın bu derecesine ulaşanlar hiç bir hal üzere sabr edemezler, içmeleri ve edindikleri faydalar arttıkça kalblerine gelen heyecan ve feyz de artar.

3- Husrî şöyle demiş: "Bir sâikin sevkine muhtaç olan ne aşağı bir haldedir." (117) Harekete geçme, iç âlemin tesir altında kalması, bu tesirin eserlerinin dış yüzde belirlemesi ve insanın bir halden diğer bir hale geçmesi ve değişmesi itibariyle semâ' ile vecde gelmek; hak üzerine olan kimse için ne ise batıl üzerine olan kimse için de odur. Ancak semâ' ile vecde gelen ehl-i hak ve ehl-i bâtıl şu noktada ayrılırlar: batıl üzerine olan nefsinin heva ve hevesini bulduğu için, hak üzerine olan ise kalbinin iradesine uyarak vecde gelir. (118) O itibarla semâ' ile vecde gelmek tasavvufta bir kemâlin ifâdesi sayılmamaktadır.

e l - K e t t â n î: (Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Ca'fer el-Kettânî, ölm. H. 322 - M. 964)

"Sirâcü'l-Harem" (Kabe'nin meş'alesi) ünvanı ile tasavvufta anılan el-Kettânî semâ' konusunda şöyle diyor: (119)

1- "Halk tabiata ve beşerî arzulara uyarak semâ' eder. Müridlerin semâ'ı rağbet ve rehbet (ümit ve endişe) hal-

115. *el-Lumâ*, s. 272. *Risâle*, 154.
116. *el-Lumâ*, s. 272. *Risâle*, 154.
117. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 265.
118. Aynı eser, aynı yer.
119. *Tabakâtü's-sûfiyye*, s. 373.

leridir. Evliyânın semâ'ı nimet ve lütufları görmektir. Ariflerin semâ'ı müşâhede üzerine olur. Ehl-i hakikatın semâ'ı keşf ve iyân üzerine olur. Bunlardan herbirisinin bir mastarı ve bir makamı vardır." (120)

2- "Semâ, yapmayı arzu eden bir kimsenin semâ' esnasında rahatlık istememesi lâzımgelir. İnsanı coşturan semâ; vecd, şevk ve kuvvetli vâridlerin zuhur etmesine sebep olur, bunlar insanın ünsiyet ve ülfet ettiği her şeyi yok ederler." Kettânî sonra şu şiiri okudu: "Bulunduğum yerde vecde ve şevke gelirim, bunlar benim sâkin sâkin durmama engel olurlar. Vecd ve şevk hep benimle birliktedir, hiç ayrılmaz. O (vecd) şiârım, bu (şevk) âdetimdir." (121)

3- "Gelen vârid (mana) ler ya şekl'e veya Muvafık'a rastlar. Hangi vârid şekle rastlarsa ona karışır, hangi vârid müvafık'a rastlarsa onu sükûne kavuşturur. (122)

Ebû Osman el-Mağribî (ölm. H. 373 - M. 983)

1- "Kim mûsikînin (insanı ilâhî sırlara âşinâ kılıcı olduğunu) iddia eder de kuşların ötmesinden, kapının gıcırtısından ve rüzgârın hışırtısından semâ' yapmaz ve bir şey anlamazsa bilin ki, o kuru bir iddia sahibi olan zavallı bir kimse (fakir) dir." (123)

2- Sülemî diyor ki: Bir gün Ebû Osman'ı ziyarete gitmiştim. Biri orada bulunan kuyudan çark çevirerek su çıkarıyordu. Ebû Osman bana: "Bu çark ne diyor, biliyor musun?" diye sordu. Hayır, diye cevap verdim. "Allah, Allah..." diyor, dedi. (124)

120. *Tabakâtü's-sûfiyye*, s. 375. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 274.
121. *Tabakâtü's-sûfiyye*, s. 375. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 280.
122. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 274.
123. *Risâle*, s. 154.
124. *Risâle*, s. 157.

3- "Ehl-i hakkın kalbleri (ilâhî) huzurda hazır bulunan kalblerdir, kulakları ise (ğaybe) açık olan kulaklardır. (125)

Ebû Osman el-Mekkî: (ölm. H. 291 - M. 903)

"Vecdin keyfiyeti söz ile anlatılmaz. Çünkü vecd, Allah Teâlâ'nın îmân ve îkân sahibi kulları nezdindeki bir sırrıdır." (126)

Ebû Hafs en-Nisâbûrî: (ölm. H. 370 - M. 883)

Müridlerinden falancası semâ' meclislerinden hiç ayrılmıyor, semâ' edince de heyecanlanıyor, ağlıyor ve elbisesini yırtıyor, denilince; Ebû Hafs, "Boğulan kimse başka ne yapabilir, kurtaracağını umduğu her dala yapışmaz mı?" demişti. (127)

Ebû Amr ez-Züccâcî: (ölm. H. 348)

"Bir âmilin zoru ile maydana gelen hâl sahibinin durumu ne aşağı bir haldir! Semâ' hâl za'fıdır. Kuvvetli kimseler semâ'a da saza da muhtaç olmazlar." (128)

Ebû Abdullah es-Subeyhiy: "Açıktan açığa olan semâ' bir ifrattır, işaretle olan semâ bir külfettir, en latîf semâ' dinleyenden başkası için anlaşılması müşkil olan semâdır. (129)

Ebû Saîd b. el-A'rabî: (ölm. 341):

1- "Vecd; perdenin kalkması, rakîbin müşahede edilmesi, anlayışın hazır olması, ğaybın mülâhaza edilmesi,

125. *Şülemî*, s. 482. *Risâle*, s. 154.
126. *İhyâ*, c. II, s. 289.
127. *Sülemî*, s. 119.
128. *Sülemî*, s. 432.
129. *Sülemî*, s. 329.

sırrın konuşması ve kaybolan şeyin bulunmasıdır; vecd, bulunduğun yerde fânî olmandır." (130)

2- "Vecd, özel makamların ilkidir, ğaybı tasdik etmenin semeresidir. Vecdi tadan ve kalbinde vecdin nurları parlayan kimselerden şek ve şüphe zâil olur. (131)

Ebû'l-hüseyn ed-Derrâc:

1- "Vecd, semâ'da bulunan bir şeydir." (132)

2- "Semâ', beni hârikülâde güzel sahalarda dolaştırdı; daha sonra lütüf ve ihsanına nâil olduğum bir zamanda beni Hakk'ın varlığı ile var kıldı. Ondan sonra bana safa kadehinden içirdi. Bunun tesiri ile rıza makamlarına ulaştırdı ve daha sonra beni feza ve gezinti bahçelerine çıkardı." (133)

3- Derrâc görgü şâhidi bulunduğu şöyle bir hâdiseden bahsetmektedir: "Ben ve Fuvâtî, ***Basra*** ile ***el-Eble*** arasında bir yerde Dicle nehrinden geçecektik. Orada güzel bir saray gördük. Sarayın balkonunda bir adam ve onun yanında şarkı söyleyen müğanniye bir cariye vardı. Cariye: "Allah yolunda bütün sevgimi senin için harcıyorum. Her gün yeni bir renge giriyorsun ama şimdiki halin hepsinden fevkalâde" manasına gelen beyitleri okuyordu. Balkonun altında; elinde bir ibrik, sırtında bir hırka bulunan bir gencin müğanniyeyi dinlediğini ve: "Efendinin hayatı hakkı için şu son beyitleri bir daha tekrarla ne olur!" diye yalvardığını gördük. Cariye, gencin isteğine uyarak bu beyitleri tekrarladı. Zavallı genç: "İşte benimle Rabbımın arasındaki durum *(televvünî maa'l-Hakk)* aynen bu beyitlerin tasvir ettiği gibidir," dedi ve şiddetli bir

130. *Ihyâ*, c. II, s. 289.
131. *Ihyâ*, c. II, s. 289..
132. *el-Lumâ'*, s. 271. *Ihyâ*, c. II, s. 289.
133. Aynı eserler, aynı yerler.

sayha attı, sonra da canı çıktı. Köşkün sahibi bu manzarayı görünce, cariyeye: "Allah rızası için seni azad ettim," dedi. Basralılar geldiler ve genci defnettiler, üzerine (şehidler gibi) cenaze namazı kıldılar. Bundan sonra saray sahibi: "Beni tanırsınız, Allah katında şahidlerim olunuz, malımın hepsini Allah yolunda feda ediyorum, kölelerimin hepsi âzâd olsun," dedi. Sonra beline bir kuşak bağladı, sırtına bir hırka aldı, sarayı da sadaka olarak dağıttı, sonra geçti gitti. Artık bundan sonra ne onun yüzünü gören oldu, ne de durumundan haber alan." (134)

4- Yine Derrâc anlatıyor: "Yusuf b. Hüseyn er-Râzî'ye ziyaret için Bağdat'tan *Rey* şehrine gittim. Rey'e varınca evini sordum. Kime evini sordumsa: "Bırak şu zındık herifi, onu ne yapacaksın?" diye cevap verdiler. Bu duruma fena halde canım sıkıldı. Görüşmeden dönmeye karar verdim. O gece mescidde sabahladım. Kendi kendime: "Buraya kadar geldim, onu ziyaret etmeden dönmemeliyim," dedim. Evini sormaya devam ettim. Nihayet mescidine vardım. Mihrapta oturmuş ve yanında mushaf okuyan birinin kıraatını dinliyordu. Güzel yüzlü, güzel sakallı ve nûrânî bir şeyh olarak görmüştüm. Selâm verdim. Selâmıma mukabelede bulundu. Ve nereden böyle? diye sordu. Şeyh Hazretlerini ziyaret için Bağdat'tan geliyorum, dedim. Şöyle dedi: "Buraya gelirken uğradığın şehirlerden birine mensup bir adam sana: Yanımızda kal, burada sana ev alalım, evlendirelim, deseydi, bu teklif beni ziyaret etmene engel olur mu idi?" Efendim Allah Teâlâ beni böyle bir şeyle imtihan etmedi, etseydi nasıl hareket edeceğimi de bilmiyorum, dedim. Bana bir şey okuyabilir misin, diye sordu. Evet, okuyabilirim, dedim ve: "Hicran halimde inşa ediyorsun. Akıllı olsaydın inşa

134. *el-Lumâ'*, s. 286. *Risâle*, s. 156. *İhyâ*, c. II, s. 286.

ettiğini yıkardın" meâlinde olan bir şiiri okudum. Kur'ân'ı kapattı ve ağlamağa başladı. O kadar ağladı ki, sakalı ve elbisesi ıslandı. Bu kadar çok ağlamasına acıdım. Sonra bana: "Oğlum, bana zındık dedikleri için Rey halkını kınama. Namaz zamanından bu yana şu Kur'ân'ı okuyorum da bir damla olsun gözümden yaş akmıyor. İki beyit ilâhî ile başıma kıyamet koptu," dedi. (135)

İ b n e z - Z e y r î (Ebû'l-Abbas ez-Zeyrî):

Cüneyd'in sohbet arkadaşı olan fazilet sahibi bir şeyh idi. Semâ' meclislerine gider, eğer oradaki semâ' hoşuna giderse ridâsını sererek oturur ve: "Sûfî kalbi ile beraberdir" *(es-Sûfî maa kalbihi)*, hoşuna gitmezse: "Semâ' gönül sahipleri içindir" *(es-semâ li-Erbâbi'l-kulûb)* der ve pabuçlarını alarak oradan uzaklaşırdı. (136)

E bû S e h l e s - S u'l û k î:

1- Su'lûkî semâ' konusunda şöyle diyor: Semâ' yapan istitâr (perde arkasında olma hali) ile tecellî hâli arasında bulunur. İstitar hali alev alev yanmayı icabettirir. Tecelli hali ise ferahlık husule getirir. İstitar halinden müridlerin hareketleri doğar ki, bu za'f ve aczin ifâdesidir. Tecelli halinden ise vâsıl olanlara has bir sükûn doğar ki, bu istikamet ve temkinin ifâdesidir, ilâhî huzurda bulunanlara ait bir vasıftır. Bu makamda Allah tarafından gelen ilâhî heybetlerin karşısında solmaktan başka bir şey bulunmaz. Allah Teâlâ Kur'ân'da: "Onun huzuruna varınca şöyle dediler: Susun!" (Ahkâf, 19) (137) Yani terennüm halinden sükût hâli yüksektir.

135. *Risâle*, s. 156. *İhyâ*, c. II, s. 285.
136. *Risâle*, s. 154. *el-Lumâ'*, s. 272.
137. *Risâle*, s. 154. *Avârifu'l-maarif*, c. II, s. 229.

2- Bir gün Sülemî Nisâbur'dan çıkarak Merv'de bulunan Su'lûkî'yi ziyarete gitmişti. Muayyen günlerin sabahında müridleri toplayıp Kur'ân belletmek ve hatim toplantıları yapmak Su'lûkî'nin âdeti idi. Sülemî Merv şehrine varınca bu nevi toplantıların terkedilmiş olduğunu ve onun yerine zamanın tanınmış müzisyenlerinden muğannî ve hânende İbnü'l-Ferğânî için bir meclisin kurulmuş olduğunu gördü ve işi icabı içeriye girdi. Sülemî kendi kendine: "Allah Allah hatim meclisini kaldırmışlar, semâ' meclisini kurmuşlar" diye düşünmeye ve üzülmeye başlamıştı. Bir gün Su'lûkî, Sülemî'ye sormuş: Halk benim hakkımda neler söylüyor? Sülemî şöyle cevap vermiş: Ne diyecekler, Kur'ân meclislerini kaldırdı da onun yerine hânendeler meclisini kurdu, diyorlar. Su'lûkî, Sülemî'ye şu cevabı vermişti: "Bir kimse üstadına : "Niçin?" derse artık o bir daha felah bulmaz." (138)

Ebû Bekir ed-Dukkî ve Cehm ed-Dukkî

Ebû Bekir ed-Dukkî'ye demişler ki, semâ' esnasında coşan Cehm ed- Dukkî eline gelen bir ağacı tuttuğu gibi kökünden sökmüş. Bir müddet sonra Ebû Bekir ile Cehm bir davette bir araya gelmişlerdi. Ebû Bekir âmâ olmuştu. Cehm coşmuş ve deverâna başlamıştı. Ebû Bekir etrafındakilere, Cehm yaklaştığı zaman bana gösterin, demişti. Ebû Bekir çok zayıftı. Cehm yanından geçerken kendisine gösterdiler: "İşte bu O'dur" dediler. Ebû Bekir, Cehm' i bacağından yakaladı ve çivi gibi yere çaktı. Cehm çok uğraştı, fakat yerinden kıpırdıyamadı. Nihayet: "Ey Şeyh tevbe tevbe!" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir onu salıverdi. (139) Bu menkibe Ebû Bekir'in halini

138. *Telbîsu iblis*, s. 2409. *Melâmet*, s. 88.
139. *Risâle*, s. 35.

Cehm'in halinden çok üstün olduğunu göstermektedir. Yani sükût hâli semâ'dan üstündür, demektir.

Muhammed b. Mesrûk:
(ölm. H. 299 - M. 911)

İbn Mesrûk diyor ki: Cahillik günlerimde bir gece sarhoş olarak dışarıya çıkmıştım. "Tûr-i Sina'da bir şarab vardır ki, oraya uğradığım gündenberi su içenlere şaşar dururum" manasına gelen bir beyti terennüm ediyordum. Ben bu beyti söylerken diğer birisinin: "Cehennemde bir su vardır ki, ondan bir damla içip de karnında bir tane sağlam barsağı kalan bir kimse görülmemiştir" beytini okuduğunu işittim. Tevbe etmemin, kendimi ilim ve ibâdete vermemin sebebi işte tenennüm edilen bu beyt oldu. Bakınız mûsikînin kalb tasfiyesi üzerindeki tesirine. Mûsikî onun ruhunu o kadar temizlemişti ki, hakkın hakîkatı cehennem tasvir eden ölçülü ve anlaşılır ses ve söz şeklinde göründü ve kulakta duyulur hale geldi. (140)

Ebû Kâsım b. Mervân

Ebû Said el-Harraz'ın sohbetlerine devam eden bir sûfî idi. Semâ' meclislerine gitmeyi senelerce terketmişti. Bir kere bir davete gitmişti, orada bir hânendenin: "Suyun ortasında susuz olarak duruyor da su içmiyor" manasma gelen bir beyt okuduğunu işititti. Orada bulunanların hepsi bunun tesiri ile kalktılar ve vecde geldiler. Sâkinleştikleri zaman Ebû Kâsım sordu: Bu beyitten ne anladınız? Değeri yüksek olan manevî hallere karşı duyulan susuzluk ve sebepleri mevcut olduğu halde bundan mahrum kalma" manasını çıkarıyoruz, dediler. Bu

140. el-Lumâ', s. 297. İhyâ, c. II, s. 290.

izah Ebû Kâsım'ı tatmin etmedi. Peki sen ne anladın? diye sorduklarında: Değeri yüksek olan manevî hallerin tam ortasında bulunmak ve kerâmetler ihsan olunduğu halde bundan zerre kadar faydalanmamak, diye cevap verdi. *Ebû Kâsım,* bu sözü ile manevî hal ve kerametlerin ötesinde bulunan hakîkatlara işâret etmiştir. Manevî haller buraya varmadan evvel zuhur eder, kerametler başlangıçta görülür. Bundan sonra bile o hakîkatlara ulaşılmış olmaz, hakikat bunların ötesinde bulunur. *Ebû Kâsım* ile diğerlerinin anladıkları mana arasındaki fark susuzluğu ve özlemi duyulan hususun derecesinin değişik olmasından başka bir şey değildir. Değeri yüksek olan manevî hallerden mahrum olanlar evvelâ bu hallere karşı susuzluk duyarlar. Bu mertebede yerleşenler onun ötesine susuzluk duyarlar. Bu anlamaktan değil, rütbeden ileri gelen bir farktır. (141)

Ebû'l-Hasan b. Sâlim'e sormuşlar: *Semâ'*ı nasıl reddedebilirsin ki Cüneyd, Serî, Zunnûn gibi büyük sûfîler bile semâ' yapmışlardı? Cevap vermiş: Ben semâ'ı nasıl inkâr edebilirim ki, benden daha hayırlı olanlar semâ' etmişler ve buna cevaz vermişlerdir. Meselâ; **Abdullah b. Ca'fer et- Tayyâr** da semâ' ederdi. Benim reddettiğim şey semâ' esnasındaki oyun ve eğlencedir. (142)

İ b n N ü c e y d: (ölm. 366H.)

Nasrâbâzî semâ'ya çok düşkündü. Bundan dolayı bir gün kınanınca, "Bence oturup da ğıybet etmekten ise bir hânendeyi (kavvâl, goyende) dinlemek daha hayırlıdır," dedi. Ebû Amr b. Nüceyd bu fikre karşılık dedi ki: Heyhât, heyhât! Ebe'l-Kâsım iş hiç de öyle değildir. Bir kimsenin otuz sene ğıybet etmesi, semâ' esnasında ufak bir

141. *İhyâ*, c. II, s. 287.
142. *İhyâ*, c. II, s. 267. *Avarifü'l-maarif* c. II, s. 224.

hata yaparak kendisinde bulunmayan manevî bir hâli varmış gibi göstermesinden daha az tehlikelidir. Çünkü semâ'da küçük bir hata demek Allah'a ait olmayan bir şeyi ona ait gibi göstermek demektir. Bunun ise şu gibi sakıncaları mevcuttur:

a) Vermediği bir şeyi, O verdi, diye Allah'a iftira ki, iftira günahların en büyüğüdür.

b) Mecliste bulunanları kandırmak ve haksız yere onların kendisi hakkında hüsn ü zan beslemelerini sağlamak. Müslümanı kandırmak hıyanettir. Hadîste: "Bizi kandıran bizden değildir," buyrulmuştur.

c) Bu durumda bulunan bir kimse batıl üzere bulunduğu halde salah sahibi olarak görünüyorsa, bu kimseden ileride hakkında iyi niyet besleyen ve kendisine inanan kimselerin inancını ifsad edecek hareketler zuhur edecek olsa bu durum kendilerine hüsnüniyetle bakılan birçok salah ve takva sahibi hakkında halkın itikadını bozacaktır. Böylece inançları sarsılan halk, salah sahibi kimselerden feyz ve bereket almaktan mahrum olacaktır.

d) Halk; oturuşunda ve kalkışında ona uyacak, böylece hem batılı işlemiş olacak, hem de işlediği batılı halka da teklif etmiş olacak. O taplantıda bulunan ve firaset nuru ile bu kimsenin batıl üzere olduğunu bilen şahısların kendilerini tasvib etmelerini bir emr-i vâkî şeklinde temin edecek. Kendisine hak üzeresin, denilse yalan söylenmiş olacak, batıl üzeresin, dense fitne çıkacak.

Hülâsa bunun zararı ve günahı pek çoktur. Onun için Allah'tan korkmalı da titreme ve aksırma gibi defi imkânsız olacak bir hale gelmedikçe semâ esnasında hareket etmemelidir. (143)

143. *Risâle*, s. 157. *İhyâ*, c. II, s. 299. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 281.

İbrâhim el-Mâristânî: Cüneyd'in sohbet arkadaşlarından olan Mâristânî'ye semâ' esnasındaki hareketin sebebi sorulunca şöyle cevap vermişti: Bana ulaşan rivayete göre Hz. Mûsâ bir gün kavmine bir kıssa anlatmış, içlerinden biri aşka gelerek elbisesini yırtmıştı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya vahyederek: "O kuluma söyle, benim için elbisesini parçalamasın. Kalbini parçalasın, kalbini" demişti. (144)

Ebû Ya'kûb en-Nehrcûrî: (ölm. 330 H.-941 M.) *Semâ'*, yanışın tesiriyle insanın sırrına dönmesini temin eden bir hâldir. (145)

Atebetü'l-Ğulâm, bir adamın: "Semâ'nın Rabbını tesbih ederim. Şüphesiz ki, âşık büyük bir meşakkat içindedir." manasına gelen bir şiir okunduğunu işitmiş ve doğru, demişti. Başka bir sûfî aynı beyti işittiği zaman, yalan! demişti. Bunlardan her biri şiiri kendine göre değerlendirmişti. Basiret sahibi bir zatın dediği gibi bunların ikisi de doğru söylemişti. Sevgilisinden kâm alamayan, fakat kâm almak için uğraşıp duran, hicranın ızdırabını çeken bir âşıka göre bu beyitlerin manası doğrudur. Âşıkı ile ünsiyet eden, aşkının aşırı derecede oluşu sebebiyle âşıkından gördüğü cefalardan zevk alan, daime ümit içinde bulunan bir âşık için bu beyitlerin ifade ettiği mana yalandır. (146)

Müslim el-Abbâdî bir gün Atabetü'l-Ğulâm ile birlikte bazı kimseleri yemeğe davet etmişti. Hazırlanan sofra misafirlerin önüne getirilince birisinin yüksek sesele: "Yemekler ve hiç bir fayda sağlamayan nefsin istek ve lezzetleri ebedî saadet yurdunu düşünmenize engel oluyor, sizi eğlendiriyor" manasına gelen bir beyti terennüm

144. *el-Lumâ'*, s. 186. *Risâle*, s. 155. *Ihyâ*, c. II, s. 299. *Avarifü'l-maarif* c. II, s. 263.

145. *el-Lumâ'*, s. 271. *Risâle*, s. 154.

146. *Risâle*, s. 156. *Ihyâ*, c. II, s. 287.

ettiği işitildi. Atabe bir sayha attı ve baygın olarak yere yığılıverdi. Topluluk şaşakaldı. Vallahi yemeklerin bir lokmasının bile tadına bakılmadan sofra kaldırıldı. (147)

H a y r u ' n - N e s s â c : Bir gün Hz. Mûsâ kavmine bir kıssa anlatıyordu. Cemaattan biri bir nara attı. Hz. Mûsâ onu azarladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya şöyle vahyetti: Yâ Mûsâ, bunlar benim hoş kokumla koktular, benim aşkımı açığa vurdular, beni buldukları (vecd) için sayha attılar. Hâl böyle iken sen neden kullarımı azarlıyorsun? (148)

İ b n ü ' l - C e l l â anlatıyor: Mağrip'te iki şeyh vardı, her ikisinin de birçok müridleri bulunmakta idi. Birisinin adı Cebele diğerinin ki Züreyk idi. Bir gün Züreyk müridlerini alarak Cebele'yi ziyarete gitti. Züreyk'in müridlerinden biri bir şey okudu. Onu dinleyen Cebele'nin müridlerinden biri bir sayha attı ve öldü. Sabah olunca Cebele Züreyk'e, akşam okuyan adam nerede, şimdi de okusun, dedi. Adam geldi ve okumaya başladı. O okurken (vecde gelen) Cebele bir sayha attı. Bu naranın tesiri ile okuyucu öldü. Bunun üzerine Cebele: "Bire bir. Fakat bu işe ilk defa başlayan daha zalimdir," dedi. (149)

147. *el-Lumâ'*, s. 289. *Ihyâ*, c. II, s. 290.

148. *Risâle* s. 157.

149. *Risâle*, s. 155. İlk sûfilerin semâ' hakkındaki fikirleri daha sonraki mutasavvıflar tarafından nazım ve nesir yazılarla defalarca tekrar edilmiştir. Çok güzel bir örnek teşkil etmesi bakımından Şeyh Sinan'ın *Tazarrunâme*'sinden bazı beytler nakledelim:

Her semâ'ı sanma kim şeytânîdür
Bil semâ'ı ehl-i dil Rahmânîdür
Kim semâ'ı evliyânın münkiri
Rah-ı Hakkın bil ki oldur müdbiri
Her semâ'ı anlarun kurbet durur
Vecd ü hâl ü ser beser rahmet durur
Her defu ney anlara zâkir durur
Gizlü diller ehline zâhir durur
Anlar isen sen dahı ol dili

Mümşâd ed-Dîneverî: (ölm. H. 299 - M. 911) Ahmed b. el-Kerhî el-Vecihî anlatıyor: Hasan el-Kezzâr'ın evine sûfîler toplanır, bir hânende (kavvâl) ilâhî söyler, onlar da bunu dinler ve vecde gelirlerdi. Bu durumu Mümşâd ed-Dineverî görmüştü. Onu gören sûfîler sakinleştiler. Mümşâd: "Eski halinize dönünüz. Çünkü dünyanın çalgısı kulağıma doldurulsa benim düşüncemi meşgul etmez. Ah ne olurdu benim bu derdim birazcık dinseydi!" dedi. (150) Yani Mümşad kendisini o kadar çok Allah'a vermiş ve zihnini o kadar çok Hâlik Teâlâ ile meşgul etmişti ki yanındaki çalgı onun Allah'ı düşünmesine hiç engel olmuyordu.

Sûfîlerin, evlerine ***müğannî*** ve ***müğanniye***leri davet edip onlara ilâhîler okuttuklarını gösteren daha başka rivayetler de mevcuttur. Meselâ **Kâdi Ebû Mervân**'ın seslerini ve nağmelerini dinlemeleri için sûfîlere tahsis ettiği müğanniye câriyeleri bulunmakta idi. (151) Tâbiînden meşhûr **Atâ**'nın iki cariyesi bulunmakta idi. Bunlar güzel sesleri ile şarkı söyler, toplanan dostları bu nağmeleri dinlerlerdi. (152) **Avn b. Abdullah** güzel sesli cariyesine emreder. O da hüzünlü sesiyle şarkı söyler ve orada bu-

Var semâ' ur, şer'da yok mülşkili
Hoş demişlerdür hudâvendân-i hâl
Nefs-i nâdâna değil bu ney helâl
Hıkd ü buhl ü kin ü hırs ü hem hased
Dahı âdem'de olan evsaf-ı bed
Bu semâ' anı gönülden âridur
Turduğunca seni andan koridur.

Tazarrunâme, İstanbul, 1971.
M.Eğitim Yayınları, s. 213.

150. *el-Lumâ'*, s. 293-294. *Risâle*, s. 157. *Ihyâ*, s. 300.
151. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 231. *Telbîsü Iblîs*, s. 233.
152. *Ihyâ*, c. II, s. 267. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 231. *Telbisu Iblis*, s. 233.

lunanları ağlatırdı. (153) **Sa'd b. Abdullah ed-Dimişkî** sûfîler için müğanniye (kavvâle) bir câriye satın almıştı. Hânende câriye onlara kasideler okurdu. (154) Hz. Ali'nin yeğeni **Abdullah b. Ca'fer'in** müğanniye cariyeler satın aldığı ve şarkı söyleyen cariyeleri dinlediği, bunu mübah gördüğü pek meşhurdur. (155) **Kuşeyrî,** cariyelerin şarkılarını din'erken vecde gelen dervişlerden söz eder. (bkz: **Kuşeyrî,** *Risâle,* 658, 659) Görülüyor ki, toplu halde semâ; hanendelerin ve müğanniyelerin okuduğu ilâhî, şarkı ve kasideleri dinleme tasavvuf tarihinin çok eski zamanlardan beri tanıdığı bir hususdur. Mevlevîlikteki semâ' sadece bunun bir devamıdır.

Sûfîlerden birine semâ' sorulunca; şimşek gibi bir şey, parlar söner, nûr gibi bir şey, görünür kaybolur. Göz açıp kapama miktarı sahibi ile kalsaydı ne hoş olurdu! demişti. (156)

Şeyh Hammâd; "Vecde gelerek ağlamak fenânın tam olmayışından ve vücûdun kalıntılarının tamamen yok olmayışındandır," demiştir. (157) **Er-Rakkî** bir gece sabah namazına kalkmıştı. Düşe-kalka "Allah aşkına dert içinde boğulan âşıka kalbini iâde et. Zira onun, sevgilisinin yerini tutacak başka bir sevgilisi yok" manasına gelen beyitleri okuyor ve halk da etrafına toplanmış ağlıyordu. (158)

153. *Risâle,* s. 157. *Telbisu Iblis,* s. 234.
154. *Telbisu Iblis,* s. 233.
155. *Telbisu Iblis,* s. 234. *Risâle,* s. 152.
156. *Risâle,* s. 157.
157. *Avarifu'l-maarif,* c. II, s. 272.
158. *Risâle,* s. 156. Mehmed Zihnî Efendi, Yezîd ile Abdullâh b. Ca'fer'in cariyesi Ammare arasında geçen aşk hikâyesini naklettikten sonra: "Bu hikâyenin semâ'a (gınâ) dair olması zühd-i bârid ashabmca Abdullah Hazretleri'nden vaki olduğunu uzak bir ihtimal olarak görürlerse de *İhyâ* ve *Kuşeyrî Risalesi*'nde bu bahsi okuyanların vehimleri zail olur." demektedir. *Meşahiru'n-Nisâ,* İstanbul, 1295 H. c. II, s. 77. Yezîd,

Abdullah'ın çok sevdiği Ammare adındaki cariyesini görmüş, can-fezâ sada ve nağmesini dinlemiş ve ona âşık olmuştu. Aynı eser, c. II, s. 77, 80. Bu gibi örnekler daha sahabe zamanında müğanniye cariyeler dinlemenin âdet olduğunu göstermektedir.

Hakim Nîsâbûrî, *Nîsâbûr Tarihi*'nde, ben ve Fâris b. İsâ es-Sûfî nice defalar bir araya gelir, tesettüre riayet eden bir hanende hanım olan Hezâre'den -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- mûsikî dinlerdik, demektedir. *Telbisu İblis*, 233.

MÛSİKÎNİN ÇEŞİTLİ TESİRLERİ

a) Mûsikînin Çocuklar Üzerindeki Tesiri

Sûfîler hem mûsikînin dinen cevazını göstermek, hem de mûsikînin tabiî ve fıtrî bir ihtiyaç olduğunu belirtmek için mûsikînin çocuklar üzerindeki tesirinden de bahsetmişlerdir. Meselâ **Serrâc** ve **Kuşeyrî** gibi müellifler mûsikînin fayda ve faziletinden bahsederken beşikteki bebeklerin bile ninnilerin tatlı âhenginden zevk aldıklarını belirtmişlerdir. (1) Aynı noktaya dikkati çeken Gazâlî'nin bu konudaki fikirleri *Mevzûâtü'l-Ulûm'*da şöyle nakledilmektedir: "Mevzûn nağmelerin ruhlarla münâsebeti bulunduğu nasıl inkâr olunabilir ki, sabî mehdinde bîhâb ve bitâb iken savt-ı tîb onu iskât edip istirahat eder." (2)

"Acem padişahlarından biri geriye küçük bir çocuk bırakarak ölmüştü. Ona bîat edilmesi icabetmişti. Fakat acaba bu çocuğun akıllı ve zeki olup olmadığını nasıl bilelim diye düşünmeye başlamışlardı. Sonra bir hânende getirmeye,ona bir şeyler okutmaya, eğer çocuk bunu güzelce dinlerse kiyasetine hükmetmeye karar verdiler. Ses sanatkârı getirildi. Bir şeyler okumaya başladı. Bunun üzerine bebek güldü. Halk hemen bebeğin huzurunda

1. *el-Lumâ'*, s. 269. *Risâle*, s. 153.
2. *İhyâ*, c. II, s. 272. *Mevzûatü'l-ulûm*, c. II, s. 552.

yer öptü ve kendisine bîat etti. (3) Bu gibi fikir ve menkibelerle sûfîler mûsikînin beşerî ve tabiî bir şey olduğunu öne sürerken, mûsikî muhalifleri bu gibi şeyler mûsikînin insanca değil, çocukça bir şey olduğunu gösterir, diye mukabelede bulunmuşlardır.

b) Mûsikînin Hayvanlar Üzerindeki Tesiri

Sûfîler mûsikînin bazı hayvanlar üzerinde görülen hissedilir derecedeki tesirini de bu sanatın umumî ve tabiî oluşunun başka bir delili olarak görmüşler, mûsikîden zevk almayan veya mûsikîyi reddeden kimseleri hayvanlardan daha aşağı görmüşlerdir. Sûfîlerin eserlerinde bu konu ile ilgili olarak nakledilen meşhur menkîbe şudur: er-Rakkî diye meşhur olan **Ebû Bekir b. Muhammed ed-Dineverî** anlatıyor: Çölde yolculuk yapıyordum. Misafir olmak için bir Arap kabilesine gittim. Kabile mensuplarından biri beni misafir etti. Orada, eli–kolu bağlı siyah bir oğlan ve evin önünde serilmiş bir sürü ölü develer gördüm. Sadece arık ve zayıf bir deve sağdı. O da nerede ise canı çıkacak birhalde idi. Oğlan bana dedi ki: Sen bu akşam misafirsin, efendimin nezdinde senin büyük itibarın var. Ne olur efendimin yanında benim lehimde şefaatçı ol. Çünkü o senin tavassutunu reddetmez. Belki senin sayende bu bağlardan kurtulurum. Ev sahibi yemek getirince ona: "Bu köleyi serbest bırakmadıkça yemeğini yemem," dedim. Ev sahibi, "Bu köle bütün malımı mahvetmek suretiyle beni fakir hale düşürdü," dedi. "Ne yaptı," diye sordum. "Bu kölenin çok güzel bir sesi var. Ben, gördüğün şu develerin sırtından geçinmekte idim. Develere ağır yük yükledi. Sonra arkalarına düşe-

3. *Risâle*, s. 157, 153. *Lıma*, 269.

rek nağmeleri (hudâ) ile develeri sürmeye başladı. Hoş nağmelerin âhengine kendilerini kaptıran develer bu yük ile üç günlük yolu bir gecede aldılar. Fakat yükleri indirilince gördüğün gibi biri müstesnâ hepsi yere serilerek öldüler. Lâkin sen benim misafirimsin. Yanımdaki itibarın büyüktür. Bu sebeple köleyi senin için affettim. İplerini çözebilirsin," dedi. Kölenin sesini dinlemeyi arzu ettim. Sabah olunca bu arzumu ev sahibine açtım. Ev sahibi, orda bulunan bir kuyudan su içmekte olan develere türkü söylemesi için köleye emir verdi. Oğlan deve çobanlarının türkülerini söylemeye başlayınca devler sesin geldiği tarafa yöneldiler. O arık deve de başını kaldırdı, yularını kopardı ve sesi dinledi. Ben ise yüz üstü yere düşmüştüm. Çünkü bundan daha lâtif ve daha hoş bir ses işitmemiştim. (4) **Gazalî** bu hâdiseyi naklettikten sonra der ki: Şu halde mûsikînin kalb üzerinde hissedilir derecede aşikâr bir tesiri mevcuttur. Mûsikînin tesiriyle harekete geçmeyenin yaratılışında eksiklik vardır. Bunlar normalden inhiraf etmiş olan kimselerdir. Ruhâniyetten uzaktırlar. Hayvan tabiatından daha kaba, deve ve kuşlardan daha kaba bir yaratılışa sahiptirler. Hatta bütün hayvanlardan daha kabadırlar. Çünkü bütün hayvanlar mevzûn nağmelerden etkilenmektedirler. Bundan dolayıdır ki, sesini dinlemek için kuşlar **Hz. Dâvûd**'un başucunda dururlardı. (5) Mûsikîden zevk almayan kimselerin nâkıs olduklarını **Serrâc** da belirtmektedir. (6) **İsmail Hakkı**

4. *el-Lumâ'*, s. 269. *Risâle*, s. 153. *İhyâ*, c. II, s. 273.

5. *İhyâ*, c. II, s. 273.

6. *el-Lumâ'*, s. 272. Arı ve yılan gibi bazı hayvanların mûsikî dinledikleri zaman raks ettikleri görülmüştür, İbn Kesir, 37. "İmdi ben derim ki, Hak Teâlâ'nın sırrı azîmi vardır nağamât-i mevzûnenin ervaha münasebetinde. Hatta bir mertebedir ki ervahda ezhâr ve ûd ve onda meşdûd olan evtâr tahrik ve teşvik eylemeye ol kimse fâsidü'l-mizâc ve gayr-i kâbil-i ilâçtır. Niçün olmaya ki, sabi mehdinde bî-hâb ve bî-rahat

Bursevî bu bahiste en sert çıkışları yapmış olanların başında yer alır: "Ne acip kendini ehl-i sünnetin ekâbirinden sayarsın ve böyle makamlarda haktan batıla kayarsın. Ne acib bî-meşrebsin ki, hayvandan betersin ve ne garîb fersûde-dilsin har'dan betersin. Kulağına girmedi mi?: "Humeyrâ benimle konuş" ve işitmedin mi ki: "Ya Bilâl bizi rahatlandır." Ah kim vesait içindesin yine vesaiti bilmezsin. Yürü, bu bağ-ı fenâda bülbül gibi inle veyahut bir bülbül-i hoşnevâyi dinle. Tâki bir gül-i bahâra eresin ve bir gül yüzlünün yüzünü göresin. Eğer amel etmezsen, taşa dönersin. Taş ile demir arasındaki fark şudur ki demir Dâvûd'un elinde mum gibi yumuşadı. Ya sen demir kadar olmadın mı ki, mülâyim olasın ve âteşîn güftelerden tesir bulasın. Ey sığır, insan ol ki aşkın demidir ve ey sağır perde-i sem'in kaldır ki hakâik hengâmıdır. Ya Kur'ân'la teğannî etmek câiz olacak sâir ezkâr ile teğannî eylemek niçin câiz olmaya ve ehl–i teğannî meclisine varmak mutlak münker ola. İnkâr senin sıfatındır ki, o sebeple ma'rûf sana münker ve güzel olan şey çirkin gelir." (7)

iken savt-i tîb onu iskât edupistirahat eder. Ondan ağrebdir ki şutür ve cemel mübtelây-i bâr-i ahmâl iken ve belâdet-i tab' ve adem-i idrâke mükarrer iken yine onlara cemmâlin ayıttığı sada ve hudâ bir mertebe tesir eder ki, o ahmâl-i sekîle ona hafif gelir ve a'nakını canib-i savta meddeder ve nihayet mertebede câi' ve atşân ve her vechile tab'ı perişan iken önünde olan âb ve alefi terkedup o nağmeye teveccüheder. Gah olur ki, nefsini sürat-i şeyr ve tarab ile itlâf eder." *Mevzûâtü'l-ulûm*, 2/552.

7. *Türk Azizleri*, s. 115. Şeyh Sa'dî Şirâzî, *Bostan* adlı eserin aşk-mahabbet ve tarikat bölümünün son kısmında semâ'dan bahsetmiş ve semâ'dan anlamayanları Bursevî gibi eşşek olmakla tavsif etmiştir: "Şehvetperes semâ' eri olamaz. Güzel âvâz ile uyuyan kimse uyanır, sarhoş değil. Seher yeli gülleri açar, odunu değil. Onu ancak balta açar. Görmez misin, develer güzel sesli kervancıların mavalları ile nasıl aşka, şevke ve raksa geliyorlar? Develerin bile başında hoş nağmenin aşkı ve şevki varken insanda mûsikî zevki olmazsa o kimse insan değil, eşşektir. (Şutür-râ şûrû tarab der sere'st. Eğer âdemî-râ nebâşed har–est)

Bülbülün sesinden zevk alan sadece insanlar değildir. Nice kurt ve kuşlar da tıpkı insanlar gibi o güzel sese koşarlar. Koyun-kuzu, keçi-oğlak melemelerinin meydana getirdiği tabiî mûsikîye, çobanın elindeki kaval, keçinin boynundaki çan, koyunun boğazındaki kelenk, kuzu ve oğlağa asılan zil ayrı renk verir. Bu sesler çobanın içinde yaşadığı ses âbidesini ördükten başka sürünün iştahla otlamasını da sağlar. Son zamanlarda yapılan araştırmalar en soğuk kanlı bir canlı olan yılana varıncaya kadar bütün hayvanların, hattâ bitkilerin bile mûsikîden etkilendiklerini ortaya koymuştur.

Mûsikî muhalifleri gibi, hayvanların mûsikîden zevk almalarını mûsikînin beşerî ve insanî değil, hayvanî ve behîmî bir zevk verdiği iddia etmeye imkân yoktur.

c) Mûsikî ile Tedavi: (Musico-therapie)

Sûfîler mûsikînin insan sağlığı üzerinde yaptığı tesirden de bahsetmişler ve mûsikînin bu husûsiyetini bu sanatın faydalı ve lüzumlu oluşunun bir delili olarak görmüşlerdir. Sûfîler aklî ve asabî hastalıkların mûsikî ile tedâvî edildiğinden bahsetmişlerdir. Bu konuda Serrâc: "Eskiler "s e v d â" (Histeri) hastalığını hoş nağmelerle (tîb-i savt) ile tedâvi ederlerdi. Bu sâyede hastanın illeti zâil olur ve sıhhata kavuşurdu," demektedir. (8) Mûsi-

8. *el-Lumâ*, s. 269. Mûsikî ile tedâvi İslâm âleminde öteden beri bilinen bir husustur. *Fisagor* ve *Aristo* gibi Yunan filozoflarında olduğu gibi *Zekerîya er-Râzî* (854-932), *Farabî* (870-950) ve *Ibn Sinâ* (980-1037) gibi İslâm filozoflarının da hem hekim, hem de müzikolog oldukları görülmektedir. Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâlarında bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. *Evliyâ Çelebi*; Manisa, Süleymaniye ve Edirne dârü'ş-şifâ'larında mûsikî ile tedâvi usûlüne baş vurulduğunu bildirmektedir. Edirne Dârüşşifası hakkında: "Merhûm ve mağfûr Bayezîd-i Velî... Vakıfnâme'sinde hastalara devâ, dertlilere şifa, dîvânelerin ruhlarına gıda ve def-u sevdâ olmak üzere on adet hânende ve sâzende

kînin ızdırabları teskin eden, ağrıları dindiren ve sancıları kesen bir niteliği bulunduğunu göz önünde bulunduran bugünkü tabâbet de mûsikîyi geniş ölçüde rûhî ve aklî hastalıkların tedâvisinde kullanmaktadır. Bakırköy Akliye ve Asabiye Hastahanesi'nde zaman zaman meşhur müzisyenlere konserler verdirilmesi modern tabâbette mûsikînin önemini gösterir. Modern hekimlikte sâdece sinir hastalıkları için değil, uykusuzluk, yarım baş ağrısı, mide veya on iki parmak ülseri gibi organik hastalıkların tedavisinde de mûsikîden istifade edilmektedir. Esasen tababetle mûsikînin gayesi bir bakıma aynıdır. İnsanların dert ve ızdırablarını teskin etmek, acılarını unutturmak her ikisinin de gayesidir.

d) Mûsikî Ruhun Gıdasıdır

Tasavvuf tarihinin çok erken zamanlarında mûsikînin ruhun gıdası ve rızkı olduğuna inanılmaya başlanmış ve bu husus en açık bir ifâde ile anlatılmıştır. **Kelâbâzî** (ölm. H. 380 - M. 990) *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf* adlı eserinde der ki; (*) Ebû'l-Kâsim el,Bağdâdî'nin şöyle

gûlâm tahsis etmişti ki, üçü hânende, biri neyzen, biri kemânî, biri mûsikârî, biri santurî, biri çengî ve biri ûdî olup haftada üç kere gelerek hastalara mûsikî faslı verirler, demektedir. Bkz:: *Seyahâtnâme*, c. III, s. 270.

"Be emr-i Hay Kadîr nicesi âvâz-i sazdan hoşhâl olur. Hakaik-i ilm-i Mûsikî'de *Nevâ, Rast, Dügâh, Segâh, Çârgâh, Sûznâk* makamları onlara mahsustur. Cümle saz ve makamlarda ruha gıda vardır." *Evliya Çelebi Seyahâtnâmesi*, c. III, s. 470. İstanbul 1314. Evliya Çelebi ayrıca hanende, sâzende, mutrıb, rakkas, mükallid, meddâh, müdhik (komedyen) hakkında ve bunların imalâtçıları, mûcidleri, pirlerine dair bilgi verir. c. I, s. 632.

(*) Diş tabibi M. Sadık Yiğitbaş'ın: *"Mûsikî ile Tedavî"* isimli eseri son zamanlarda neşredilmiş bulunmaktadır. Mûsikînin insan sağlığı, hayvan, bitkiler üzerindeki tesiri hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler bu esere müracaat etmelidirler.

dediğini işittim: "Semâ' iki nevidir: a) Bazı kimseler bir sözü dinler ve ondan bir ders ve ibret çıkarırlar. Bu gibi semâ' ancak temyiz ve huzûr-i kalb ile dinlenir. b) Nağme dinlemek. Nağme rûhun gıdasıdır. (Vehiye kûtü'r-rûhi) Ruh gıdasını ele geçirdi mi yüce makamına doğru yönelir ve bedenini idare etmekten vazgeçer. Onun için de semâ' yapanda sallantı ve hareket gibi haller görülür." **Gazzâlî** de **İhyâ** (c. II, s. 289) da: "Marifet sahipler için semâ' ruhun gıdasıdır. (es-semâ' gizdü'l-ervâh li-ehli'l-marifet) Çünkü semâ' diğer fiillerden çok daha ince hassas bir vasıftır. Onun için mûsikî zevki ancak ince bir tabiat ve saf bir ruhla idrak edilir." diye yazmaktadır. **Serrâc** da aynı hususu aynı ifâde ile *el-Lumâ'*, s. 271 de kaydetmiştir. **Suhreverdî**, *Avarifu'l-maarif* (c. II, s. 279) de: "Mûsikî bazıları için bir devâ, bazıları için bir gıdâ, diğer bazıları için ise bir ferahlıktır." (es-Semâ' li-kavmin ke'd-devâ ve li-kavmin ke'l-gızâ ve li-kavmin ke'l-mirvaha) diye kaydetmektedir. **Kuşeyrî**: "Marifet sahiplerine göre semâ' Allah'ın ruhlar nezdindeki bir lütfudur," demektedir. (9) Her halde çok rahat ve çok yüksek bir tonla:

Pes gıday-i âşıkân âmed semâ
Ki der'û bâşed hayâl-i ictimâ' (10)

şüphesiz ki mûsikî âşıkların ruhları için bir gıdadır. Çün-

9. *Risâle*, s. 154. Fi'l-hakîka semâ' bir mirkât-i ilâhidir sâmii hadîd-i gaflet ve kasvet-i kalbîden huzûz-i rûhaniyete mürtekî eyler. Ve bir maskaldır ki, jenkâr-i tefrikayı mirât-i dilden siler, mücellâ kılar. Semâı inkâr eden şol kimsedir ki, ezvâk-i rûhâniyeden bîhaber ve çâşn-i mahabbet ve meveddetten bîeser innîn tabiat ve fusürde dil ve pür kasvet bir haceri lâ yefhemdir. Zevk–i semâ' duymamış ve bir dem onun canlı evliyaya uymamış. Pes onun ruhu pürileli şehd ve şeker-i semâ'dan lezzet almamış *Minhacu'l-fukarâ*, s. 60-61.

10. *Mesnevî*, c. IV, beyt, 743. Nakşî tarikatında kendisine büyük bir ehemmiyet atfedilen Yusuf-i Hemedânî de mûsikînin ruhun gıdası olduğu kanaatındadır: "Fe hüve li'l-Ervâhî kûtü'hâ ve li'l-Eşbâh gizâü hâ

kü onda sevgiliye vasıl olma ümidi ve onunla birleşme hayâli vardır, diye bu hususu dile getirirken yeni bir anlayıştan bahs etmemekte idi Hz. Mevlânâ.

ve li'l-Kulûb hayâtühâ, ve li'l-Esrâr bekâühâ." Yani, mûsikî; ruhun gıdası, bedenin rızkı, kalbin hayatı ve sırrın bekâsıdır. eş-Şa'Ranî, *el-Tabakatü'l-Kübrâ*, c. I, s. 135. Mûsikîye şiddetle hücumlarda bulunan İbn Teymiye de sûfilerin mûsikîyi ruhun gıdası, kalbin rızkı ve nefsleri Allah'a uçuran bir vasıta (yec'alûnehü kûten li'l-kulûb ve gizâen li'l-ervâh ve hâdiyen li'n-Nüfûs) saydıklarını belirtir ve: "Halbuki beden için şarab ne ise ruh için de mûsikî odur," der. Bkz: *Mecmûâtü'r-Resâili'l-Kübrâ*, c. II, s. 303, 306.

MÛSİKÎNİN MÜBAH OLUŞUNUN İSPATI

Sûfîler, zâhir ulemasının iddia ettiği gibi mûsikînin haram olmadığını, tersine helâl olduğunu göstermek için tamamen aklî ve mantıkî birtakım ispat şekilleri ortaya atmışlardır. İslâm dinini, insan tabiatını ve mûsikînin esas unsurlarını tahlile dayanan bu ispat şekillerini burada bahis konusu ediyoruz:

Evvelâ: *"Mûsikî"* mefhumunu teşkil eden unsurları tek tek tetkik etmek, sonra hepsini birer birer izâh etmek gerekmektedir. *Semâ'* : hoş, ölçülü, manası anlaşılan ve kalbi hislendiren bir sesi dinlemektir, diye tarif edilmektedir.

Bu duruma göre mûsikînin en umûmî vasfı: "Hoş ses" olması keyfiyetidir. Bundan sonra hoş sesler ölçülü ve ölçülü olmayan diye ikiye ayrılmaktadır. Ölçülü olanlarda manası anlaşılan (şiir gibi) ve anlaşılmayan (bülbül sesi gibi) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Hoş sesin, sadece hoş olduğu için dinlemesinin haram sayılması doğru değildir. Çünkü nass ve kıyas bunun helâl olduğunu göstermektedir.

Kıyas

Mûsikî, dinleme hassası olan kulağın kendisine mahsus olan bir şeyi idrak etmekten zevk almasıdır. İnsanın

bir aklı ve beş tane de duyu organı mevcuttur. Her duyunun bir idrâkı vardır. İdrak edilen eşyada bu duyu organlarının zevk alacakları bir hassa vardır. Meselâ, görme duyus; yeşillik, akar su, şelâle, güzel yüz ve güzel renkler v.s. gibi göze hitap eden güzel şeylerden zevk alır. Buna karşılık göz; donuk ve çirkin renklerden nefret eder. Koklama duyusuna sahip olan burun; güzel kokulardan zevk alır. Buna karşılık kokmuş ve pis şeylerden tiksinir. Tatma duyusu olan dil; yağlı, tatlı ve ekşi şeylerden hoşlanır. Buna karşılık pis ve kokmuş şeylerden hiç hoşlanmaz. Dokunma duyusu olan deri; yumuşak, mülâyim ve pürüssüz şeylerden zevk alır. Buna mukabil sert, kaba ve pürüzlü şeylerden zevk almaz. Akıl ise ilim ve marifetten zevk alır. Buna karşılık cehalet ve anlayışsızlıktan hoşlanmaz. Tıpkı bunlar gibi işitme organı olan kulak da idrâk ettiği bülbül ve diğer bazı seslerden zevk aldığı gibi eşek anırtısı ve diğer ikrâh edilen seslerden hoşlanmaz. Kulağın algıladığı sesler de hoşa giden ve gitmeyen diye ikiye ayrılır. Bu duyunun ve aldığı zevkin diğer duyulara ve aldıkları zevklere kıyas edilmesinden ortaya çıkan durum ne kadar âşikârdır. (1)

Nass

1- Âyet ve hadîslerde de güzel sesler övülmüş ve eşek sesine benzetilen çirkin ve bed sesler yerilmiştir. Nitekim bu husus hadîsler bahsinde izâh edilmişti. "Sadece Kur'ân okuma veya okunan Kur'ân'ı dinleme şartı ile güzel sese cevaz verilmiştir." demek doğru değildir. Öyle olsaydı bülbül sesinin de haram olması lâzım gelirdi. Çünkü bunun Kur'ân'la bir ilgisi yoktur. Manası bulunmayan bülbül ve âlet sesi gibi sâde sesleri dinlemek câiz

1. Kulağın diğer organlarla bu şekilde mukayese edilmesi için Bkz: *el-Lumâ'*, s. 273. *İhyâ*, c. II, s. 268. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, s. 549.

olunca içinde hikmet ve hakikat bulunan sesleri dinlemek niçin câiz olmasın? Şüphesiz ki, şiirin bazı nevileri hikmettir. Hoş ve güzel olması itibariyle sesin hükmü budur.

2- ***Hoş ve ölçülü sese gelince:*** Ölçü güzelliğin ötesinde ve ondan başka bir şeydir. Zira birçok sesler vardır ki, güzledir, fakat ölçülü değildir. Aynı şekilde birçok sesler vardır ki, ölçülü oldukları halde hoş değildir. Ölçülü sesler çıktıkları yer (mahrec) itibariyle üç nevidir: Düdük, saz ve davul gibi âletlerin çıkardıkları sesler. Hayvan hançeresinden çıkan sesler. Bu da ya hayvan-i nâtık olan insan olur veya bülbül, kumru ve muhtelif sesler çıkaran diğer hayvan ve kuşlar olur. Bu nevi sesler hoş ve ölçülü olduktan başka seslerin başı ile sonu arasında bir tenasüp bulunur. Bunun için de bu neviden sesleri dinlemekten zevk alınır. Seslerde esas olan hayvanların hançeresidir. Mûsikî âletleri bu sesler esas alınarak icad edilmiştir. Bu ise sun'î olanı tabiî olana kıyas etmekten başka bir şey değildir. Esasen icâd edilen her sanatta bu durum vardır. O halde hoş ve ölçülü olduğu için bu sesleri dinlemenin haram kılınmış olması imkânsızdır. Bunun için bülbül veya diğer kuşların ötüşünü dinlemenin haram olduğu kanaatına kimse varmamıştır. İnsanla hayvan hançeresi arasında fark bulunmadığı gibi, hayvanla cansız eşya arasında da bu bakımdan bir fark bulunmamaktadır. O halde insan iradesi ile cansız eşyadan çıkan seslerin bülbül sesine kıyas edilmesi uygun olur. İnsan iradesiyle çıkan sesler ister boğazdan, ister def ve davul gibi şeylerden çıksın müsâvîdir. Bu kaideden şeriatın yasak kıldığı çalgı âletleri nevilerinden başkası istisna edilemez. Şeriât; yasak kıldığı mûsikî âletlerini, bunlardan zevk alındığı için haram kılmış değildir. Öyle olsaydı insanın zevk aldığı her şeyin haram kılınmış olması lâzım gelirdi. Fakat içki

haram kılınınca, yasaklama işi tesirli olsun diye içki âlemlerinde kullanılan çalgı âletleri de haram kılınmıştır. Hattâ ilk zamanlarda içine içki konan kapların kırılması bile emredilmişti. Ayyaşların işret âlemlerinde kullandıkları hariç, bütün mûsikî âletleri kuş sesi gibi aslî hükmü üzerine mübah olarak bâkî kalır. Yeter ki, bu âletler içki ile ilgili olmasın, onu hatırlatmasın, ona teşvik etmesin, erbabına benzemeyi gerektirmesin. Hattâ denilebilir ki, içki âlemlerine mahsus sazlar; ölçülü, âhenkli ve zevk vermeyecek şekilde bile çalınsa yine de bunları dinlemek haram olur. Şu halde bunların haram kılmışının sebebi hoş ve zevk verici sesler çıkarmaları değildir. Daha açıkçası, yapılacak olan kıyasın esası: "Helâl kılınmasında fesad bulunan şeyler hariç, hoş olan şeylerin tümü helâldır. Hak Teâlâ'nın kulları için çıkardığı Allah'ın zînetlerini ve helâli hoş olan rızıkları kim haram kılabilir? (Araf sûresi, 32)

3- *Ölçülü ve anlaşılır sesler:* (*Şiir*) Bu ses sadece insan hançeresinden çıkar. Onun için bunun mübah olduğu kesinlikle söylenebilir. Bu vasıftaki seste sadece,"anlaşılır" olma özelliği ilâveten bulunmaktadır. Anlaşılır söz haram değildir, aynı şekilde hoş ve ölçülü ses de haram değildir. O halde sesin iptidâî unsurları haram olmayınca bu unsurlardan meydana gelen bütün neden haram olsun? Evet, bu gibi şeylere bakılır, eğer anlaşılan mânâda dinî bir mahzur varsa böyle sözlerin nesri de nazmı da haram kılınır, besteli veya bestesiz olması müsâvîdir. Bestesiz okunması câiz olan şiirlerin besteli olarak okunması da câizdir. Çünkü mübah olan üniteler toplamından meydana gelen yekûn de mübah olur. Yekûn, ünitelerde bulunmayan bir mahzuru taşımadıkça bir mübaha başka bir mübahın eklenmesinden meydana gelen toplam dâima mübah olur. Şiirin Hz. Peygamber'in huzurunda

okunduğunu, tasvib gördüğünü hattâ teşvik edildiğini, bizzat Resulullâh tarafından şiir okunduğunu gösteren pek çok sahih rivayet mevcuttur. Kervanların arkasında deve türküleri söylemek öteden beri Arapların âdeti idi, bu âdet Hz. Peygamber ve sahabe zamanında da câri idi. Hudâ denilen bu nevi türküler hoş sadâ ve ölçülü sesten başka bir şey değildir. Hiç bir sahabenin bunu dinlemeyi tasvip etmediği bilinmemektedir. Tersine, bazen develeri hızlandırmak, bazen de zevk almak için bu gibi türkülerin söylenmesi ricâsmda bulunulurdu. Bu duruma göre şiirin; anlaşılan, mânâlı, zevk alınan, hoş nağme ve ölçülü sesle söylenen bir söz olması itibariyle haram olduğuna hükmedilmesi mümkün değildir. (2)

4- ***Kalbi hislendiren ve coşturan sesler:*** (Kalbi tehyîc ve tahrîk etmesi) Kalbi hislendirmesi ve heyecana getirmesi itibariyle mûsikînin hükmü hakkında kanaatım şudur: Ölçülü nağmelerle ruhlar arasındaki münasebette ilâhî bir sır vardır. Bunun içindir ki, mûsikî ruhlara çok garip bir şekilde tesir etmektedir. Bazı sesler ferahlandırma ve neşelendirme, bazıları üzme, bazısı uyutma, bazısı güldürme tesiri yapmaktadır. Diğer bazı sesler ise; el, ayak ve baş gibi organlardan seslerdeki ölçüye uygun hareketlerin (usul, tempo) çıkmasına sebep olmaktadır. Semâ'ın tesiriyle bu gibi hallerin kalbte husûle gelmesi mevzûn nağmelerle ruhlar arasında mevcut bulunan ve ilâhî sır diye tavsif edilen münasebetin bir ifâdesidir, mûsikî ruhları teshir eder, ruhlar nağmelerin tesirinde kalır. (3)

Bu gibi şeylerin şiirin manasını anlamaktan ileri geldiği zannedilmemelidir. Çünkü çalgı âletlerinden çıkan ses-

2. *İhyâ*, c. II, s. 270. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, s. 551.
3. *İhyâ*, c. II, s. 277. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, s. 552.

lerde de aynı tesir ve özellikler görülmektedir. Bunun içindir ki, bahar ve baharın çiçekleri karşısında duygulanmayan, saz ve tellerinin tesiriyle heyecanlanmayan kimsenin mizâcı bozuktur, tedâvisi de kabil değildir. Hissiz, aptal, katı kalbli ve mûsikî zevkinden mahrum olan kimseler; semâ'dan zevk alan, semâ'ın tesiriyle vecde gelen ve hâli değişerek sallanmaya başlayan, yüzü renkten renge girenlerin bu vaziyetlerinden; hayvanların badem helvasının tadından, çocukların başkanlık ve yetkilerinin genişliği zevkinden, hadımların (innîn) cinsî münasebetin lezzetinden, cahilin Allah'ın azameti, celâli ve mahlûklarındaki garib şeylerle ilgili marifetten duyulan manevî hazdan taaccub etmeleri gibi taaccub ederler. Bütün bunların sebebi bir şeydir: Zevk bir idrâk nevidir. İdrak, bir idrâk hassasının bir de müdrikenin bulunmasını gerektirir. Bir kimsede idrak gücü kemâl derecede olmazsa o kimsenin zevk alması tasavvur edilemez. Tatma duyusunu kaybeden kimse bir şeyin tatlı olduğunu nasıl idrak eder? İşitme hassasını kaybeden nağmeleri, düşünce hassasını kaybeden makûl ve mantıkî şeyleri nereden idrak edecektir? Bunun gibi kulağa ulaştıktan sonra kalb ile hissedilen mûsikî zevki, kalbte bulunan derûnî bir hassa ile idrak edilir. İç duygularını kaybedenler şüphesiz ki, bununla idrak edilen zevki de kaybedeceklerdir. (4)

Beşikteki bebekte bile sesin tesirleri görülürken bu gibi hususların şiirin manasını anlamaktan ileri geldiği nasıl iddiâ edilebilir? Hoş ve tatlı nağmelerle ağlayan çocukların sustukları, bunun neticesinde bebeklerin kendilerini ağlatan şeyleri bırakarak kulaklarına gelen ninnileri dinlemeye ve onunla avunmaya yöneldikleri her zaman görülen bir haldir. (5)

4. *İhyâ*, c. II, s. 277.
5. *İhyâ*, c. II, s. 273. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, s. 552.

Yaratılıştan hissiz ve kabiliyetsiz olmasına rağmen deve bile mûsikîden o kadar çok zevk alır ki, bunun tesiri altında sırtındaki çok ağır yükleri bile hafif bulur. Mûsikî neş'esinin kendisine verdiği güç ile uzak mesafeleri bile kısa görür. Mûsikî deveyi o kadar çok keyfe ve şevke getirir ki, onu âdetâ mest eder. Onun için uçsuz bucaksız çöllerde yol alan, sırtındaki ağır yük ve eşyanın tesiri ile yorulan, biten ve bıkan develer; deve çobanlarının nağmelerini işittikleri zaman boyunlarını uzatır, mavalları can kulağı ile dinler ve kulaklarını dikerek hızla yol almaya başlarlar. O kadar ki sırtlarında taşıdıkları yük ve eşyalar düşecek derecede sallanmaya başlar. Nice zamanlar olur ki, mûsikînin kendilerine verdiği keyfin tesiri ile sür'atli yürüdüklerinin ve ağır yük taşıdıklarının farkına bile varmaz ve kendilerini yer bitirirler. er-Rakkî nağmelerin tesiri ile ölen bir deve sürüsünü gördüğünü nakleder. (6)

Mûsikîyi Haram Kılan Arızî Sebepler

Mûsikînin; bazan mübah, bazan da mendûb olduğu bu şekilde kesin olarak gösterildikten sonra mûsikî söyleyenin, dinleyenin, çalgı âletlerin, güfte ve nağmelerin özelliğine göre bazan haram olduğunu da belirtelim.

1- *Mûsikî söyleyene göre:* Mûsikî söyleyen kadın veya gencin sesi şehveti ve nefsaniyeti tahrik edip bir fitneye sebep olacaksa, mûsikînin söylenmesi ve dinlenmesi haram olur. Fakat haram olma fitne endişesindendir. Bu endişe bulunmadığı zaman kadından ve gençlerden mûsikî dinlemek mübah olur. (7)

---

6. Aynı eserler, aynı yerler.

7. Sûfiler, ayrıca kendi mesleklerine uygun olmak üzere semâ'ın hükmünü rüyada gördükleri Hz. Peygamber'in beyânına göre tesbit et-

2- ***Mûsikî âletlerine göre:*** Ayyaş ve sarhoşlara, içki ve işret meclislerine, fuhuş ve sefahat mahallerine (bar, saz, pavyon, gece kulübü, bale, diskotek, meyhane v.s. gi-

meye çalışmışlardır. Sûfilerden biri Nebî (S.A.V.) yi rüyada görmüş, Resulullâh ona: *"Semâ'* bahsinde çokları hata etmektedirler," demişti. Kuşeyrî, *Risâle*. s. 158. Yani müsikînin günah olduğuna kâni olan ekseriyet hatalıdır, demek istemiştir, Sâlihlerden biri Hz. Hızır'ı görür ve: "Arkadaşlarımızın hükmünü tayin hususunda ihtilâf ettikleri semâ' hakkında ne buyurursunuz? diye sorar. Hz. Hızır bu soruya: *"Semâ'* kaygan bir mermerdir, bu zemin üzerinde ancak âlimlerin ayağı kaymaksızın durur," demişti. (İhyâ, c. II, s. 267, 286. *Avarifu'l-Maarif*, c. II, s. 234.) Zira semâ' kalbteki sırları ve gizli şeyleri tahrik eder, sarhoşluğun verdiği gibi bir teşviş ve dehşet verir." (*İhyâ*, c. II, s. 286.) Mümşâd ed-Dîneverî bir defa rüyasında Nebî (S.A.V.) i görmüş ve O'na Yâ Resulallâh, semâ'ı reddediyor musun? diye sormuş. "Reddetmiyorum, fakat semâ' yapanlara söyle de semâ'a Kur'ân okuyarak başlasınlar ve yine Kur'ân tilâveti ile bitirsinler," cevabını almıştı. Mümşâd: "Yâ Resulullâh, bunlar neşelenmekte ve bana eza vermektedirler," deyince Hz. Peygamber: "Buna tahammül et ey Mümşad. Çünkü bunlar arkadaşlarındır," buyurmuşlardı. (İhyâ, c. II, s. 267.) *Avarifu'l-Maarif*, c. II, s. 267.) Sâlihlerden biri demiş ki: "Cidde'nin sahil camilerinin birinde itikâfta bulunuyordum. Bir gün câminin bir köşesinde semâ' yapan bir topluluk gördüm. İçimden: "Allah'ın evinde şiir ve ilâhî okuyorlar" (yazık) dedim ve yaptıkları işi tasvip etmedim. O gece rüyamda Resulullâh (S.A.V.) i gördüm. Caminin semâ' yapılan köşesinde oturuyordu, yanında bulunan Ebû Bekir bir şeyler okuyordu. Semâ' yapan Nebî (S.A.V.) sanki vecde gelmiş gibi elini göğsüne koymuş bulunuyordu. Bu durumu görünce, içimden: "Semâ' yapanları reddetmem uygun değildir. Baksana Ebû Bekir söylüyor, Resulullâh da semâ' yapıyor," dedim. Sonra Resulullâh'a doğru döndüm. Şöyle diyordu: "Bu Hak ile haktır." veya "Haktan olan haktır." (*İhyâ*, c. II, s. 268, *Avarifu'l-Maarif*, c. II, s. 245.) Görülen rüyalarda bazan mûsikînin tehlikeli ve haram olduğu neticesine de varılmaktadır. Ebû'l-Hâris el-Evlâsî diyor ki: Bir kere rüyamda mel'ûn şeytanı şehir damlarından birinde görmüştüm. Ben de o damda idim. Sağında ve solunda güzel giyimli, temiz elbiseli birer cemaat vardı. Bu cemaattan birine: "Hadi söyleyin," dedi. Bu emir üzerine onlar söylemeye ve çalmaya başladılar. Mûsikînin hoş nağmeleri beni mest etmişti, o kadar ki, kendimi damdan atacaktım. Sonra şeytan diğerlerine: "Hadi siz de raksedin," dedi. Onlarda mümkün olan en hoş bir tarzda raksettiler. Sonra bana dedi ki: "Ey Ebû'l-Hâris! Size nüfuz ve hulûl etmek için bundan daha tesirli bir şey bulamadım." (*Risâle*, s. 158. *Telbîsu Iblis*, s. 242.)

bi) mahsus mûsikî âletlerinin kullanılması ve dinlenmesi haramdır. Kilise ve sinagog gibi gayr-i islâmî mabedlerde çalınan mûsikînin hükmü de böyledir.

3- *Güftesine göre:* İçinde fuhuş, ahlâksızlık, hiciv bulunan, Allah'a ve Resulüne yalan isnad eden veya saygısızlık yapan, sahabeyi yeren (şiîlerin mersiyeleri) güfteleri ve sözleri besteli veya bestesiz olarak dinlemek haramdır. Belli bir kadın tasviri için yazılmış olan güfteler için de durum böyledir. Çünkü kadının erkekler yanında vasfedilmesi câiz değildir. Fakat küffârin ve ehl-i bid'atın hicvi câizdir. Güftenin tasvir ettiği kadın ölmüşse bu da câizdir. *Teşbîb* ve *nesib* hakkında daha evvel de bilgi verilmişti.

4- *Dinleyene göre:* Gençlik çağında olan veya kendisinde şehvânî ve nefsânî arzular galib bulunan kimseler için mûsikî dinlemek haramdır. Böyle bir kimsenin gönlünde, ister muayyen, ister gayr-i muayyen bir kimsenin sevgisi olsun müsâvîdir. Çünkü her hâl-ü kârda; saç, yanak, hicran, vuslat v.s. gibi şeylerin zikredilmesi onun şehvetini tahrik eder. Onun için de işittiği bu gibi sözleri muayyen bir kadının vasıfları olarak anlar. Böyle kimselerin kalbine şeytan üfler ve orada bulunan şehvet ateşini yakar, şer duygularını azgınlaştırır. Bu ise İblis'in hizbini zafere ulaştırmaktır, şer hislere karşı durmaya çalışan ve Allah'ın hizbi demek olan aklm o hizib karşısında hezimete uğraması demektir. Kalbte, şeytanın ordusu demek olan şehvetle Allah'ın ordusu demek olan akıl nuru arasında devamlı bir savaş mevcuttur. Ancak bu iki ordudan biri nihaî zafere ulaşır ve kalbi tüm olarak istilâ ederse o zaman kalbte savaş son bulur. Şimdiki zamanda kalblerin çoğu şeytan ordusu tarafından fethedilmiştir. Kalbte galib vaziyette olan odur. Şeytanın ordusunu bu mevkiden söküp atmak için böyle zamanlarda zaferi te-

min edecek sebepleri hazırlamak ve savaşa yeniden başlamak gerekir. Durum bunu icâbettirirken şeytan ordusunun silâhlarını çoğaltmak ve bu silâhları bilemek nasıl câiz olabilir? Bu gibi kimseler hakkında mûsikî, şeytan ordusunun silâhlarını bilemekten başka bir şeye yaramaz. Bundan dolayı zarar görmesin diye bu gibi kimseleri mûsikî meclislerinden ihraç etmek lâzım gelir.

5- *Halka göre:* Halktan olan bir kimsede galib olan Allah aşkı değildir ki, mûsikî onun için iyi ve helâl olsun, şehvet galib değildir ki, haram olsun. Bu sebeple, bu gibi kimseler hakkında mûsikî zevk ve lezzet alınan diğer mübah şeyler gibi helâldir. Ancak bu gibi kimseler mûsikîyi daimî bir alışkanlık, sürekli bir âdet ve meşguliyet haline getirir ve bütün zamanlarını bu iş için harcarlarsa bu nevi kimseler şahidlikleri bile kabul edilmeyen sefih kimseler sayılırlar. Çünkü daimî eğlence cinayetten başka bir şey değildir. Israrla ve devamlı olarak işlenen küçük günahlar büyük günah haline gelirler. Aynı şekilde bazı mübahlar devamlı surette yapılırsa küçük günah haline gelir. Meselâ, devamlı olarak zencilerin raksına bakmak veya Habeşlilerin oyununu seyretmek böyledir, yani yasaktır, her ne kadar aslı yasak değil ise de. Çünkü bu fiil Hz. Peygamber tarafından işlenmiştir. Satranç oynamak da böyledir. (8)

Mûsikî Mutlak Olarak Mübahtır

Bu açıklamalar bazı mûsikî nevilerinin haram olduğunu âşikâr bir surette göstermiş bulunmaktadır. Bu durum nazar-ı itibara alınarak: "Hiç bir kayda ve şarta bağlı olmadan mûsikî mutlak bir surette mubahtır" demek nasıl

8. *Ihyâ*, c. II, s. 281.

câiz olabilir? İzah edilmesi lâzım gelen bir meselede "Evet" veya "Hayır" diye cevap vermek hata değil midir? sorusu sorulabilir. Bu soruya şöyle cevap verilmiştir: Bir şeyin bazı hallerde mubah oluşu eğer o şeyin zatı ile ilgili değilse mutlak olarak ona mubah demek doğru olmaz. Fakat bir şey zatından hariç ve ârizî olarak bazı hallerde haram olursa ona mutlak bir şekilde mübahtır, demek mümkündür. Meselâ, bal helâl mıdır, yoksa haram mıdır? diye sorulsa mutlak olarak helâldır, deriz. Halbuki bal bazı hastalar için haramdır, çünkü sıhhatları için zararlıdır. Aynı soru şarap için sorulsa, mutlak olarak haramdır, deriz. Halbuki bir kimsenin boğazında bir lokma kalsa ve onu indirmek için şaraptan başka bir şey bulamazsa boğulmaktan kurtulmak için o kimsenin şarap içmesi helâl olur. Fakat bu işin, cuma ezânı okunurken yapılması ârizî olarak haram olmasına sebep olur. *Mûsikî*; hoş, ölçülü ve mânâlı bir ses olması itibariyle mübahtır. Haram olması zatından ve hakikatından hariç ârizî sebepler dolayısıyladır. Mûsikînin mübah olduğunu gösteren delillerden örtüyü kaldırıp gerçeği bütün çıplaklığı ile ortaya koyduktan sonra varılan netice kimin fikrine aykırı düşerse düşsün buna aldırmayız. (9)

9. *İhyâ*, c. II, s. 281. Nice mübah şeyler vardır ki, ıksâri haramdır. Meselâ, hubz-i mübah gibi ki, iksâr edip hadd-i müşbi'den tecâvüz eylese haram olur. Amma hürmet-i ğınâya delâlet eden âsâr ve onda vârid olan ahbârın bâisi ya avâriz-i maharrime sebebiyledir, yahud temettu-i dünyadan hereb ve firara haml olunur. Selefin dahi ğınâyı ekser isti'mâı cevâri-i hisâdan asvât-i kîyândadır. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, . 559. Semâ'm leh ve aleyhinde yazılan eserler câiz olan mûsikîyi tesbit için ekseriye çok karışık ve âdeta öğrenilmesi ve uygulanması imkânsız birçok kayd ve şartlardan bahsetmişlerdir ki, İmam Gazzâli bu gibi şartların gereksiz olduğunu yukarıya naklettiğimiz fikirleri ile göstermiştir. Mûsikînin ekseriye istismar edilmesi ve günah işlerde kullanılması onun mübah olduğunu reddetmemize sebep olmamalıdır. Dünyada kö-

tüye kullanılmayan, sû-i istimale müsait olmayan hiç bir şey yoktur. Dünyanın hiç bir yerinde hilesiz ve yalansız alış-veriş eksik olduğu görülmemiştir. Alış-verişte ve ticarette ekseriye hile bulunuyor diye iktisadî ve ticarî muâmelelerin mübah olduğunu söylemekten kaçınmak veya bunu anlaşılması ve tatbiki güç bir sürü şartlara bağlamak ne kadar yanlış ise kötüye kullanılıyor diye mûsikînin mübah olduğunu söylemekten kaçınmak veya çok ağır şartlar altında bazı nevilerine müsaade etmek de o kadar yanlıştır. Esasen din gibi en küdsî ve en ülvî hisler her zaman istismar edilmekte ve halka zararlı olacak bir şekilde anlaşılmakta ve anlatılmaktadır. Buna rağmen din hiç bir zaman vazgeçilmesine imkân olmayan ve lüzumu şartlara bağlanamayacak olan içtimâî bir müessesedir.

VI. BÖLÜM

MÛSİKÎ'NİN ÇEŞİTLERİ

MÛSİKÎNİN ÇEŞİTLERİ

Mûsikâl ve melodik sesler, insan ruhunda meydana getirdikleri tesirler itibariyle birçok çeşitlere ayrılmıştır. Sûfîler mûsikînin birçok nevilerinden bahsetmişlerdir. (1) Biz burada en meşhur olan taksimi bahis konusu etmekle yetineceğiz.

1- Hac Mûsikîsi : (Ginâü'l-Hacîc)

Hacca gitmek isteyen kimseler yola çıkmadan evvel davul ve zurna ile dolaştırılır ve bu esnada Kâbe'yi tasvir eden, haccın fazîletinden bahsetmek suretiyle halkı hacca teşvik eden besteli şiir ve ilâhîler okunurdu. Mûsikînin bu çeşidini dinlemek mübahtır. Bu nevi mûsikî Kâbe'ye karşı şevk ve heyecan duymayan kalblerde bu hisleri uyandırır. Esasen içinde bu nevi hisler bulunan kalblerin duygularını ise coşturur. Hac bir ibadettir. Ona karşı özlem duymak iyi bir şeydir. Bundan dolayı; Kâbe, Zemzem, v.s. gibi dinî şiârları tasvir ederek buraları ziyaret edenlerin kazanacakları sevaptan bahseden teşvik edici sözlerin hepsi iyidir. Va'zeden bir kimse için düzgün

1. Bu nevilerden bir kısmı ilerde bahis konusu edilecektir.

ifâde ve seci'lerle süslü sözler söylemek, böylece halkı hacca teşvik etmek câiz olduğu gibi, diğer bazı kimselerin aynı şeyi şiirle yapmaları da câizdir. Çünkü seci'e vezin eklenince söz kalbe daha fazla tesir eder. Buna bir de hoş sada ve âhenkli nağmeler eklenirse tesiri daha da artmış olur. Buna bir de davul ve zurna ile tempo kabilinden olan hareketler ilâve edilirse tesir çok daha fazla olur. İşret meclislerine ve ayyaşlara has çalgı âletleri katılmadıkça bunların hepsi câizdir. Evet, bu gibi şeylerle, meselâ, hac vazifesini yerine getirmiş olan ve ikinci hac için de anne ve babasından izin alamayan bir kimseyi hacca teşvik etmek bahis konusu olursa bu nevi mûsikîyi o kimsenin dinlemesi haram olur. Çünkü hacca gitmek o kimse için haramdır. Fakat mûsikînin dışında, onu hacca teşvik için söylenecek bütün sözler de haramdır. Zira harama teşvik haramdır. Yollarda emniyetin bulunmaması ve tehlike ihtimalinin fazla olması halinde de hac için gönülleri tutuşturmak ve teşvik etmek câiz değildir. (2)

2- Marşlar: (Ginâü'l-Guzât)

Halkı gazaya teşvik için kullanılan mûsikî ve besteli şiirler de hacı müziği gibi câizdir. Fakat bu nevi beste ve

2 *İhyâ*, c. II, s. 274. Şaşılacak şeydir ki, İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olan hacca gidilmesi için davul ve zurna ile teşvik edilmesini, hacıların davul, zurna ve ilâhîlerle uğurlanıp karşılanmasını mûsikînin en şiddetli muhalifleri olan İbn Cevzî, İbn Teymiye ve İbn Kayyım da câiz görmektedirler. Bkz: *Telbisu Iblis*, s. 215. *Mecmuatü'r-resâil*, c. II, s. 309. İbn Cevzi Arab olmayan bazı kavimlerin hacca giderken yollarda ilâhî söylediklerini ve davul çaldıklarını anlatır. Garibtir ki mûsikînin sonraki muhalifleri bu nevi mûsikîye de cevaz vermemişlerdir.

Mesele: Tabl ve nekkarenin mücerred cihad içün mekamat üzere talim ve faallümü caiz olur mu?

Cevap: Asla, gayr-i garaz muhalata itmeyecek makamat üzere taallüm lezim gelmez. Ebu's-Suud, V, 383.

güftelerin hacılarınkinden farklı olması lâzımdır. Çünkü gazileri cesaretlendirerek küffâra karşı duyulan gayz ve gadabı tahrik etmek, şecâatın faziletinden bahsetmek, Allah yolunda savaşırken dünya malını ve hattâ canı önemsiz görmek lâzım geldiğini belirtmek ve cihad arzusunu coşturmak için okunacak cesaret verici güfte ve besteler başka, hacca teşvik gayesiyle söylenen ve dinlenen şiir ve nağmeler daha başkadır. (*)

Gaza zamanlarında mûsikînin bu nevini söylemek ve dinlemek mubah olur. Şayet gaza müstahap ise o zaman da mendub olur. Fakat bu, savaşa gitmesi icâbeden kimseler hakkında bahis konusudur. (3) İç savaşa teşvik eden mûsikî haramdır.

3- Hamasî Şiirler: (Receziyât)

Bu gibi güfte ve besteler düşmanla karşı karşıya gelindiği zaman cesur yiğitler tarafından söylenir. Maksad, in-

(*) Mehter mûsikîsi için bkz: Haydar Sanal, *Mehter Mûsikîsi*, M. Eğitim Yayınları, İstanbul, 1964.

3. Kaynaklar mûsikînin bu nevileri için Arapça misâller kaydetmektedir. Fakat biz bunların tercümelerini zikretmek yerine daha güzel olan Türkçe örneklerini nakletmeyi uygun buluyoruz.

"Annem beni yetiştirdi, bu yerlere gönderdi
Teslim etti alsancağı, Allah'a ısmarladı."

Ve:

Gafil ne bilir neşve-i pür şevk-i vegayi.
Meydani celâdetteki envâri safâyı
Allah yoluna cenk edelim, şan alalım, şan.
Kur'ân'da zafer vadediyor Hz. Yezdân.

gibi marşlar insanlarda cihad duyguları uyandırdığı için yukarıda anlatılan kısma girerler. *Plevne Marşı* gibi tarihî ve millî düşmanlarımıza karşı kin ve nefret hislerini tahrik eden marşlar da aynı hükümdedir. Ancak bu marşların 27 Mayıs 1960'dan sonra;

Olur mu böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu"

şeklinde milleti bölücü ve millet fertleri arasında kin ve düşmanlık hislerini yayıcı şekilde kullanılması haramdır.

şanın kendisini ve gaza arkadaşlarını cesaretlendirmesi, onların savaş aşkını ve şevkini kamçılamasıdır. Bu gibi şiirlerde cesaret, kahramanlık ve şeref duyguları övülerek gâziler coşturulur. Güzel kelime ve hoş nağmeler bu gibi şiirlerin esasını teşkil ederse ruhlar üzerinde daha tesirli olur. Bu neviden şiirlerin mübah olan savaşlarda söylenmesi mubah, mendûb savaşlarda söylenmesi mendub, müslümanlarla veya ehli zimmetle savaşmak gibi haram olan harblerde söylenmesi ise haramdır. Çünkü haram olan bir şeye teşvikde bulunmak haramdır. Hz. Ali ve Hz. Hâlid gibi sahabelerden bu gibi hamasî şiirler nakledilmektedir. Bu gibi sebeplerden dolayı ordugâhta ve savaş alanında insanı hüzne ve rikkata getiren, cesaretini kıran, moral gücünü zayıflatan, insanda âile, evlâd ve memleket hasretini uyandıran bir mûsikî âleti olan *şâhin*in çalınmasının yasak edilmesi uygun olur, diyoruz. Kalbi rikkata getiren ve savaş hevesini yok eden diğer nağme ve besteler için de hüküm böyledir. İnsanda rikkat ve hüzün hislerini uyandıran nağmeler cür'et ve cesaret veren nağmelere hiç benzemez. Bu gibi nağmeleri farz olan cihaddan halkı soğutmak ve onların kuvve-i manevilerini bozmak için kullananlar günaha girerler, aynı şeyi haram olan savaş için yapanlar sevap kazanmış olurlar. (4)

4. Namık Kemâl'in:

"İşte karşıda adû, hazırdır silâh.
Arş yiğitler vatan imdadına."

Ve:

"Zalim olsa ne rütbe bîperva yine bünyad-i zulmü biz yıkarız.
Merkez-i hâke atsalar da bizi küre-i arzı patlatır çıkarız."

gibi hamasî şiirleri bu nevin en güzel örneklerini teşkil eder. Ancak bu gibi şiirlerin de bir millet içinde anarşi çıkarmak için, değil, millet düşmanlarına karşı korumak için söylenmesi şarttır.

4- Mersiye : (Asvatu'n-Nihâye)

*Mersiye*ler, mersiyelere mahsus nağme ve bunların hüzün, elem, keder ve ağlama gibi duyguları coşturması da kötü ve iyi olmak üzere iki kısımda mütalâa edilebilir. *"Elinizden çıkıp giden şeylere üzülmeyiniz."* (Hadîd, 23) âyeti elden çıkıp giden ve bir daha ele geçirilmesi mümkün olmayan şeylere üzülmekten menetmiştir. Ölü için duyulan hüzün böyledir. Çünkü bu, Allah'ın kaza ve kaderine gücenme ve artık elde edilmesi mümkün olmayan bir şeyin derdi ile yanıp kavrulmak demektir. Bu nevi hüzün kötü olduğu izin mersiyelerle coşturulması da kötüdür. Bunun için Hz. Peygamber ni'yahet (ölüye ağlama) yı kesinlikle yasaklamıştır.

İyi olan hüzün ise insanın din bakımından kusurlu oluşuna üzülmesi ve hatalarını düşünerek ağlamasıdır. Bu gibi kusurlar için ağlama, ağlar görünme, hüzünlenme, hüzünlü görünme iyi bir şeydir. Hz. Âdem'in ağlaması böyle bir ağlama idi. Bu nevi hüzünleri tahrik etmek ve kuvvetlendirmek makbul bir şeydir. Çünkü insanda âhiret için hazırlıklı olma azmini uyandırır. Hz. Davud hüzünlü sesiyle ağlar ve yanındakileri ağlatırdı. Fakat bu işlenen günah ve hatalara ağlamak ve üzülmek şeklinde idi. Bu gibi besteler iyi bir şeydir. Çünkü iyi bir şeye sebep olan şey iyidir. Bu kaideye binâen birok müezzinin mahfilde güzel nağmelerle kalbleri hüzünlendiren ve rikkate getiren besteli şiirler okuması haram değildir. Başkasını ağlatma ve hüzünlendirme için ağlaması veya ağlar görünmesi de böyledir. (5)

5. İnsanı efkârlandıran, insana hüzün, elem ve keder veren bestelerin bir kısmı günahtır. Muayyen bir kimsenin ölümü için yazılan mersiyelerin sırf kederlenmek için söylenmesi helâl değildir. Zira elemi devam ettirmekte psikolojik mahzurlar vardır. Buna karşılık ciddî sayıla-

5- Sevinç ve Neş'e Zamanlarında Mûsikî:

Bayram ve düğünlerde, sünnet düğününde, birinin gurbetten gelmesi zamanında, davet ve ziyafetlerde, çocuğun doğumu zamanında, Kur'ân-ı Azimü'ş-şân'ı ezberleyenlerin hafızlık icâzetnâmesi aldıkları vakitlerde mûsikînin söylenmesi, çalınması, ve dinlenmesi câizdir. Zira bu gibi zamanlarda ve bu gibi vesilelerle sevinmek ve neş'elenmek mubahtır. Sebep de şudur: Bazı nağmeler ferah, sevinç ve neş'e hislerini kamçılar. Yapılması helâl olan her hususta neş'e hissini tahrik etmek câizdir. Hz. Peygamber Medine'ye ilk teşriflerinde Medineli kızların damlara çıkarak nağme ve defle şiir ve şarkı okumuş olmaları bunun câiz olduğunu gösterir. Bu gibi zamanlarda bazı sahabelerin raksettikleri bile bilinmektedir. Habeşli-

bilecek hiç bir fayda yoktur. Meselâ Şiî ve Rafizîlerin söyledikleri *Kerbelâ mersiyeleri* böyledir. Bu, unutulması lâzım gelen acı günleri hatırlamak ve küllenen ateşi tekrar kor haline getirmek, İslâm'ın manevî birliğini sarsmak ve insanı melânkonik bir hale getirmekten başka bir şeye yaramaz. Ancak Yunan, Bulgar ve Rus gibi milletlerin mezâlimini anlatan millî ve destanî mahiyetteki besteler böyle değildir. Ayrıca:

"Kimseye etmem şikâyet ağlarım ben halime."
"Titrerim mücrim gibi baktıkça istikbâlime."
"Rüzgâr kırdı dalımı ellerin günahı ne."
"Ben şaşırdım yolumu yolların günahı ne."
"Mahallede ölüm yok bu ne figandır."
"Havada bulut yok bu ne dumandır."
"Bir garib ölmüş diyeler üç günden sonra duyarlar."
"Soğuk su ile yuyalar, şöyle garib bencileyin."

gibi beşerî ve insanî dert ve ızdırabları terennüm eden beste ve şiirlerin dinlenmesi ve söylenmesi de dinî bir mahzur teşkil etmez.

lerin Mescid-i Nebîde oynamaları da bunun başka bir delilini teşkil eder. (6)

6- Aşk Şarkıları ve Türküleri: (Semâu'l-uşşâk)

Âşıkların sevgilileri için söyledikleri *aşk neşîdeleri,* faydalanması mubah olan dünya nimetlerindendir. Beşerî his ve heyecanların terennüm edilmesi, mecazî sevginin dile getirilmesi mübahtır. (7)

6. Neş'e ve sevinç zamanlarında mûsikî icra etmenin veya dinlemenin câiz olduğunu hemen hemen bütün din âlimleri kabul etmişlerdir. Bayramlarda söylenen mûsikînin ve çalınan deflerin haram olduğunu söyleyen âlim yok gibidir. Bu durumdan faydalanan Hz. Mevlânâ Allah âşıkları için her zaman bayram olduğunu ve bundan dolayı kendileri için mûsikî söylemenin veya dinlemenin daima helâl olduğunu belirtmektedir

"Arifân derdemî dû i'yd künend."
"Ankebûtân meks kadîd künend"

Sûfî ve ârifler bir nefste iki bayram yaparlar. Halbuki örümcek derekesinde bulunan ehl-i nefis bir bayramda bile kurbanların etini sebep yapmaktan başka bir şey düşünmezler. *Huccetu's-semâ'*, s. 26. Bu beyt Senai'nindir. bk: *Raşahat,* 125.

7. Burada bilhassa belirtmek lâzım gelir ki:

"Bu şehr-i Sitanbul ki bî-mislü behâdır."
"Bir sengine yek-pâre acem mülkü fedadır."

gibi şehir tasvir eden;

"Boğaziçi şen gönüller yatağı."
"Her köşesi sanki cennetin bağı"

gibi manzara tavsif eden;

"Gül devri ayş eyyamidir, zevkü safa hengâmıdır."
"Âşıkların bayramıdır, bu mevsimi ferhunde-dem."

gibi bahan tasvir eden;

"Mecliste hazır ol kelâmı dinle."
"El iki söylerse sen birin söyle."

7- Tasavvufî Mûsikî: (Semâ')

Allah'ı seven, O'na âşık olan, cemâlini görmenin iştiyâkı içinde kıvranan kimseler nereye baksalar O'nu görürler. Neyi işitirlerse O'ndan ve O'nda (mine'llâh, fi'llâh) işitirler. Böyle kimseler için mûsikî özlem hissini coşturan, aşk ve sevgiyi pekiştiren, çakmak taşına benziyen kalbteki kıvılcımların açığa çıkmasını temin eden bir çeliktir, kalpten bir takım lâtif ve şerif hâllerin çıkmasını sağlayan bir sebeptir. Bu gibi ulvî haller tavsif edilemez. Onu sadece tatanlar bilir, tatmıyan ise inkâr eder. Bu gibi hâllere lisân-i tasavvuf'ta *vecd* adı verilir. Vecd, bulmak

gibi hikemî (didaktik) ve ahlâkî şiirlerin ve güftelerin besteli olarak çalgılı veya çalgısız söylenmesinde hiç bir dinî sakınca yoktur.

"Istanbul'dan Üsküdar'a giderken aldı da bir yağmur"

diye başlıyan ve güftenin konusunu teşkil eden şahısların artık yaşamadığı şarkılar için de durum böyledir. Ancak;

"Bahçelerde mormeni, verem ettin sen beni."
"Ya sen Islâm ol ahcık, ya ben olam Ermeni."
"Yandım yandım kar mı verdi, ekşi tatlı nar mı verdi."
"Sarı saçlı yar mı verdi, nem alacak Tanrı benim."

diye başlayan şarkının:

"Yıldızların altında Allah ile rekabet ne güzel şey."

mısra'ı, v.s. gibi güftelerin söylenmesinin ve dinlenmesinin câiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira, bu gibi güftelerin müslümanların Allah Teâlâ hakkında besledikleri yüksek, nezih ve takdis inancına aykırı olduğu ortadadır. Din ve ahlâk duygusunu zayıflatmak ve hata yok etmekten başka bir fayda da temin etmez. Son zamanlarda plâk olarak doldurulan ve baldızın cinsî arzularını ablasının kocasına karşı tahrik eden veya enişteyi baldıza karşı tahrik eden türküler örf, âdet, dinî inanç ve ahlâka da müğayir görüldüğünden ve kanûnen menedilmekte olduğundan bunların dinî hükmünü burada bahis konusu etmeye değer bulmuyoruz. Ancak dinin yasaklama dâiresinin, kanunun yasaklama dâiresinden daha geniş olduğunu söylemekte de fayda görmekteyiz. Yani kanunun izin verdiği birçok mûsikî nevilerine din asla izin vermez. Bu da pek tabiîdir.

ve tesadüf etmek manasına gelmektedir. Semâ'dan evvel rastlanmayan manevî hâllere iç âlemde tesadüf etme demektir. Sonra bu gibi hallerin peşinden hemen başka bir takım şeyler gelir ki, bunlar kalbi âteş ile tutuşturur, kir ve pastan temizler. Tıpkı ateşin, içine konan demir cevherinin pasını temizlediği gibi. Semâ' ile hasıl olan kalb safiyetini müşâhede ve mükâşefe hali takibeder ki, Allah âşıklarının nihaî gayesi ve işlenen bütün taatların en son meyvesi budur. Bu neticenin husûlüne vesile olan şey günah cinsinden olamaz, belki ibadet cinsinden olur. Semâ' sebebiyle bu gibi hallerin kalbte husule gelmesi Allah'ın bir sırrıdır. Mûsikînin tesiriyle kalbte; şevk, ferahlık, hüzün, kabz, bast gibi hallerin meydana gelmesi, ruhların mûsikî ile büyülenerek ona müsahhar olması ve ruhlarla hoş nağmeler arasında bir münasebetin bulunması ilâhî bir sırdır. Seslerden ruhların nasıl etkilendiğinin sebeplerini bilmek mükâşefe ilminin inceliklerine girmeyi gerektirir. (8)

8. Tasavvufta *rûhânî semâ'* adı da verilen mûsikînin bu nevini İbn Arabi'ye dayanan Ankaravî şöyle anlatıyor: *"İlâhî semâ'* oldur ki: aslında her şey Allah'ın kelimeleridir. Zira "kün" (ol) emrinin eseridir. Pes Allah'ın kelimeleri sonsuzdur. Aynı şekilde Hakk'ın kelimelerini işiten evliyanın dahi sonsuz kelimeler kadar bâtınların da sonsuz kalb kulakları vardır. Pes ilâhî isimlerin bütün sırlarına vâkıf olan âriflerden başkası ilâhî kelimeler işitemez. İlâhî isimlerden her bir ismin bir lisânı ve her lisânın bir sözü vardır ve her söz için bizden ona bir kulak vardır. Halbuki söyleyenin ve dinleyenin hakikatta zâtı birdir. Bu mertebede olanlar halka konuşsalar Hak'la konuşmuş olurlar ve halktan bir söz işitseler onu Hak'tan işitirler. Hakikata nazaran vücudda Allah'tan başka bir şey mevcud olmadığı gibi, aynı şekilde hakikatte söyleyen ve dinleyen ondan başkası değildir. Bizden bazı kimse Rabbisiyle işidir ve bu Rabbisiyle işitmek Hak Teâlâ'nın "Ben onun kulağı olurum, benimle işitir." dediğidir. Bizden bazısı kendi zannınca kul bizzat kendisi işitir, der. Halbuki iş bunun aksinedir. İlâhî semâ' ona derler ki cem'i mesmû'ât'da sâridir. Hz. Pir'in: "Semâ nedir biliyor musun? Belâ nağmesini işitmektir. Fakat kendinden geçip Hakk'a vâsıl olmak suretiyle, demesi ilâhî semâ'a işarettir."

8- Dinî Mûsikî:

Aslında 7. olarak izâh edilen mûsikî nevi dinî mûsikînin en yüksek derecesini teşkil etmektedir. Ancak bugün dinî mûsikî denilince daha ziyade; ***ilâh, münacat, nâat, tekbîr, mevlûd, temcid , tevhîş, salât, Allahümme'-salli, ezân v.s.*** gibi cami ve tekkede uygulama alanı bulan mûsikî nevileri anlaşılmaktadır. S. Çelebi'nin:

"Allah adın zikredelim evvelâ",

Erzurumlu İ. Hakkı'nın:

"Hak şerleri hayr eyler,
Arif onu seyreyler.

"Pes *Rûhânî semâ*'a gelelim: Semâ-ı ruhânî oldur ki can kulağı ile her şeyin Hakk'ı tesbih kıldığın işitmektir ve onun manasını zevkle fehm etmektir. Zira şuhûd ehli indinde bu vücud yaygın bir defterdir. Âlem ve âlemdekiler bu defterde yazılı satırlardır. Halkın dilleri Hakk'ın kalemleridir. Pes Hakk'ın kalemlerinden sudûr eden ses, kelime ve harfler her ne ise can kulağı ile manasını işitip ona göre hareket etmektir. "Hiç bir şey yoktur ki, Allah'ı hamd ile tesbih etmiş olmasın. Lâkin siz onların tesbihlerini anlamıyorsunuz." (İsra, 44) âyetinin sırrı semâ'-ı rûhâniyete erdikten sonra, malûm olur ve bu mertebede her şeyin tesbihini akıl kulağı ile işitir. Mesnevî: "Bu ûd ve çeng ne diyor biliyor musun? Ey Vedûd olan Allah sen kâfîsin, sen yetişirsin" diyen çeng ve ûdun tesbihini bu semâ ile fehm etmiştir. Lâkin ancak bu tesbihini zikretmiştir ve illâ def, ney, küdüm, çenk, ûd ve ser-nây ve sair sazlar çalındığı vakitlerde her dahi başka türlü tesbih eder. Pes bu mertebelere vâsıl olan büyüklerin sûrî semâ'a ihtiyaçları kalmaz. Bunların semâ meclislerinde hazır bulunmaları ihtiyaç için değil, tâlibleri irşâd içindir veya tevâzû veyahut da hâllerini gizlemek içindir. Pes zevk–i dâima varan ve ilâhî ve rûhânî semâ'a erenin zevki ve hali sürekli olur. İsterse sûrî müheyyic ve müz'ic'den istiğna kılar. Büyüklerden bazılarına ilim ve marifet zevki hasıl olup bu nevi zevk ve vecd derûnlarından zâil olur. Semâ'da; vecd, zevk, raks ve hareket kılmadan kalırlar. Vecdin eksik oluşu mertebelerine zarar vermez. Artık niçin semâ' etmiyorsun, diye soran birine Cüneyd'in *"Dağları durur görürsün, halbuki onlar bulutlar gibi hareket eder."* (Neml, 88) demesi bunu gösterir. Yani bu âyet onun cesedin zâhiri raks ve vecden kalıp bâtını raks ve hareket eylediğini gösterir. (*Minhâcü'l-fukarâ*, s. 63-64, *el-Futûhatu'l-Mekkiyye*, II, s. 483, Kahire, 1293. . Aynı yazar, *Mevakiu'n-Nücüm*, s. 166, Kahire, 1325.)

Zannetme ki gayr eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler."

Ş. Hamza'nın:

"Senin aşkın kamu derde devadır yâ Resulallâh.
Senin katında hacetler revâdır yâ Resulallâh."

Y. Emre'nin

"Canım kurban olsun senin yoluna,
Adı güzel, kendi güzel Muhammed.
Şefaat eyle bu kemter kuluna,
Adı güzel, kendi güzel Muhammed.

gibi ta çocukluktan beri işitile işitile kulaklara küpe olan güzel nağmeli bestelerin cevazında hiç şüphe olmamakla beraber ileride görüleceği gibi bu gibi besteler de sert tartışmaların konusu olmaktan kurtulamamıştır. Makamla Kur'ân okumanın hükmü de bu kısma girmektedir.

DİNLEYENE GÖRE MÛSİKÎNİN NEVİLERİ

Mûsikî, dinleyicinin haline göre değişik hükümler alır. Mûsikî şu gibi mülâhazalarla dinlenir: (1)

1- ***Tab' ile semâ:*** Beşerî bir arzuyu tatmin için insânî ve beşerî tabiat ile dinlenen mûsikî. Bu halde mûsikîyi dinlemekten maksad sırf beste ve nağmelerden hissi bir zevk almaktır, mûsikî dinleyenin bundan başka gayesi ve nasibi yoktur. Bu nevi mûsikî mübahtır. Fakat mûsikînin en aşağı mertebesi de budur. Çünkü bu merte-

1. Sûfiler bu bakımdan mûsikîlerin nevileri için birçok tasnifler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan önemli olanlarını naklediyoruz:

Ebû Osman el-Hîrî: (ölm. h. 298 - m. 910) ***Semâ*** üç nevidir: a) ***Mübtedî ve müridlerin semâ'ı:*** Bunlar semâ' sayesinde şerefli ve yüce hâllere nail olmak isterler. Fakat bunu yaparken fitne ve riyâya düşmeleri endişesi mevcuttur. b) ***Sâdıkların semâ'ı:*** Bunlar semâ' ile sahip bulundukları manevî halleri arttırmak isterler. Bundan dolayı vakit ve makamlarına uygun olan semâ'ı dinlerler. c) ***İstikâmet sahibi olan âriflerin semâ'ı:*** Bunlar Allah Telâlâ'nın kalblerine bahşettiği hareket ve sükûne hiç bir şeyi tercih etmezler. (*Risâle*, s. 154.) Yani Allah bunların hareket ve vecde getirirse hareket ederler, getirmezse sükûn halinde bulunurlar, semâ' gibi sunî bir şeyi vesile kılarak vecde gelmek teşebbüsünde bulunmazlar.

Bündâr b. Hüseyn : (ölm. 353. H. - 964 M.) Semâ' üç nevidir: a) ***Tab' ile semâ':*** Tab' ile semâda havas ve avam müşterektir. Çünkü beşerî tabiat ve cibiliyet hoş nağmelerden zevk alır. b) ***Hâl ile semâ',*** itâb, hitab, vuslat, hicran, sevgiliye yakınlık, uzaklık gibi şeyler üzerin-

bede deve ve diğer hayvanlar bile insanlarla müşterek hazlara sahip bulunmaktadırlar. Bu nevi mûsikî hayatın icabıdır. Onun için her canlı kendine göre mûsikîden zevk alır.

2- *F e h m i l e s e m â ' :* Güftenin anlamını belli olan veya olmayan bir yaratığa uyarlanarak dinlenen mûsikî. Gençlerin ve şehvetperestlerin dinledikleri mûsikî bu kısma örnek teşkil eder. Bu, tatbik ve manalandırma işi bunların şehvetlerinin ve hallerinin icabına göre olur. Bu nevi mûsikî, sadece kötü ve yasak olduğunu belirme hâli müstesnâ, üzerinde konuşulmayacak derecede aşağı ve bayağıdır. Fakat yaratıklar için söylenen güfteler bazan yaratana uyarlanabilir. (*)

de düşürune, elden kaçan fırsatlara üzülme, geleceği hararetle bekleme, ahde vefa, va'di tasdik, ahdi bozma, hüznü akla getirme, özlem, ayrılık korkusu, vuslat sevinci, ayrı düşmekten endişelenme v.s. gibi halleri ve hususları hatırlamak bu kısım semâ'a girer. c) ***Hak ile semâ'***, Allâh ile ve Allah için olan semâ'dır. Bu nevi semâ' yukarda bahsedilen hallerle tasvif edilemez. Zira bu hâller beşerî hazlarla mezc edilmiş bir vaziyette bulunur. Bu gibi hallerin bir illetin bakiyyesi olduğu muhakkaktır. Bu derecede bulunan kimseler safâ-i tevhîd itibariyle haz ile değil, Hak ile semâ' ederler. *Risâle*, s. 155.

Serrâc şöyle diyor: Semâ' edenler üç nevidir. a) ***Hakikatin yavruları*** (ebnâü'l-hakâik): Bunlar semâ' ederken dinledikleri seslerle Hakk'ın kendilerine hitap etmesi haline rücû' ederler. Yani dinledikleri sesleri Allah'ın kendilerine bir hitabı şeklinde işitirler. b) Bu gurup; semâ esnasında hâl, makam ve vakitlerinin kendilerine hitapta bulunması durumuna dönerler. Bu halde iken: "Allah'a aittir" diye işarette bulundukları hususlarda ilimle bağlı, doğrulukla kayıtlı olurlar. c) Dünya ile ilgilerini kesen, dünyayı sevmek, dünyalık toplamak, dünyevî zararları men' gibi hususlarla kalbleri kirlenmemiş ve dünyadan tamamen sıyrılmış fukara. Bunlar hoş bir kalb ile semâ' ederler, zaten semâ' etmek de bunlara lâyıktır. Selâmete en yakın, fitneden en uzak olanlar bunlardır. Dünya sevgisiyle paslanmış olan bütün kalblerin semâ'ı sun'î ve nefsânîdir. Bkz: *el-Lumâ'*, s. 279. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 251. *Risâle*, s. 155.

(*) Tasavvufta dinî mûsikî ile din dişi mûsikî o kadar iç içe girmiştir ki bir sûfînin sevdiği bir kadın için mi yoksa Allah için mi mûsikî dinle-

3- ***Müridlerin semâ'ı:*** Bu nevi semâ'da semâ' eden dinlediği besteli şiirlerin manalarını Allah'la kendisi arasındaki muâmele ve münasebetin bir tasviri şeklinde anlar. Her müridin bir muradı bulunduğu muhakkaktır. Bu maksad; marifetullahı tahsil etmek, Cemâli İlâhiyi görmek, sırrı müşahede etmek ve aradaki perdeleri kaldırarak ona vasıl olmak v.s. gibi hususlar olur. Mürid maksadına ulaşmak için elbetteki bir yol tutacaktır, bu yolda sabır ve tahammül ile karşılaması lâzım gelen bir takım güçlükler bulunacaktır, bu güçlükleri ve muâmeleleri göğüslerken bazı hallerle karşılaşacaktır. Dinlediği şiirde hicran, vuslat, vefa, cilve, naz, niyaz, hüzün, neşe, gülme, ağlama, temâşa, özleme v.s. gibi hususların geçtiğini görecek, bunların bir kısmının kendisi ile âşıkı bulunduğu Allah'ı arasındaki hale uygun olduğuna kanaat getirecek, çeliğin çakmak taşına vurulmasından çıkan kıvılcımlar çıkacaktır. Bu kıvılcımla aşk ateşi tutuşur, uyanan iştiyak ve heyecan duyguları güçlenir, bu ve-

diğini kestirmek bazı halerde mümkün olmamaktır. Evliyaların bile bazan âşık oldukları kadınlar için mûsikî dinlediklerini görmek tasavvufta şaşılacak bir şey sayılmaz. "Sahib-i Fûtûhât-i Mekkiye (R.A.) getürür ki Mekke'de mücavir idi. Ziyade za'ka (nara) lar ider idi, vecd fi'llâh hâlinde. Bir haysiyette ki Beytüllâhı tavaf idenlere teşvîş virir idi, vecd fi'llâh hâlinde. Bir haysiyette ki Beytüllâhı tavaf idenlere teşvîş virir idi. Ve haremin satihleri üzerinde tavaf eyler idi. Ve sâdikü'l-hâl idi. Nâgâh bir müğanniye avretin muhabbetine mübtelâ oldu. Ve hiç kimse ol hâle müttalî değil idi. Ve evvel nice sayhalar eyler ise yine öyle eyler idi. Amma evvelki sayhaları Allah için idi. Ve sonrakiler ol müğanniye için idi. Şeyh bildi ki yine halâyik itikad eylerler ki bu şimdiki sayhası gine Allah Teâlâ içindir. Sûfiyye-i Harem'in meclisine geldi ve hırkasını çıkardı, onların önüne bıraktı. Ve kıssasını hikâye eyledi. Ve ayıttı: İstemezem ki hâlimde kâzib olam. Pes ol müğanniyenin hizmetine mülâzemet eyledi. Şeyhin aşkı ve mahabeti hâlini o müğanniyeye dediler. Ve ayıttılar ki, bu sana taallük eden kimse evliyâü'llâhın ekâbirindendir. Müğanniye bu hali bilup tevbe eyledi. Ve şeyhe hizmet eylemeye başladı. Pes Şeyhin gönlünden o mahabbet zâil oldu. Yine meclis-i sûfiyyeye gelip hırkasın giydi." *Nafahat* trc, s. 300.

sile ile kendisini fevkalâde hâller istilâ eder, dinlediği güfteleri kendisine göre anlaması için geniş ufuklar açılır. Bu neviden bir semâ'ı dinleyenin şâirin şiiri ile kastettiği manalara rivayet etmesi gerekmez. Şiirleri bu şekilde kendi kendine anlamaya ve manalandırmaya örnekler verelim; ta ki cahiller dudak, yanak, saç ve kaş gibi kelimelerin geçtiği beyitlerle bunların zahiri manalarının kastedildiğini zannetmesinler:

Hikâye olunur ki, birisi: "Elçi dedi ki: Yarın onu ziyaret edeceksin. Ona dedim ki: Sahi mi? Düşünerek mi söylüyorsun? *(Kâle'r-Resîl ğaden tezûrîi)* beytini işitti. Beytin bestesi ve güftesi onu mestetti ve vecde geldi. Durmadan bu beyti tekrarlamaya başladı. Fakat: "Tezûrü" (ziyaret edeceksin) kelimesini: "Ezûrü" (ziyaret edeceğim) şeklinde değiştirmişti. Nihayet duyduğu derin sevincin, neş'enin ve ferahlığın tesiriyle kendinden geçerek baygın olarak yere yığılıverdi. Kendisine gelince, vecde gelişinin sebebi soruldu. (1) Şöyle cevap verdi: "Hz. Peygamber, cennete gidenler,her cuma günü Rablarını bir kere ziyaret edecekler, buyurmuştur. Bu hadîs aklıma geldi de ondan."

Kemâl-ı Hocendî bir şiirinde: "Böyle göz, böyle kaş, böyle naz, böyle cilve olursa artık elvedâ ey zühd ve takva! el-Fırâk ey akıl ve din" deyince onu kınadılar. Dedi ki: Gözden maksad ayn ve zattır. Kaş perde anlamına gelir, bununla Allah'ın sıfatları kasdedilir" (*Nafahat*, 680) Görüldüğü gibi sûfîler bu tür şiirleri Allah'a uyarlayabiliyorlar.

Cânâ gam-ı aşkınla perişan gezer oldum
Bir yerde karar eylemeyez derbeder oldum
Pervane gibi aşk ile yandım heder oldum

1. *İhyâ*, II, s. 285.

Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır
Yalnız senin aşkınla ruhum solacaktır
Son darbe-i kalbim yine ismin olacaktır.
Yalnız senin aşkınla ruhum solacaktır.

gibi güfteler rahatlıkla dinî ve ilâhî anlamda değerlendirilebilir. Bu durumda bu tür şarkı ve türküler ilâhîler gibi dinlenebilir.

Son zamanlarda başta Yunus'un olmak üzere bazı tasavvuf şairlerinin ilâhî ve hakiki aşka dair olan şiirleri mecazî ve beşerî aşka dair imiş gibi söylenmekte ve değerlendirilmektedir.

Bu şekilde Allah'tan, Allah'a ve Allah'da semâ' edenlerin Allah ve sıfatlarını çok iyi bilmeleri lâzımdır. Aksi halde bu nevi semâ' esnasında Allah'a ait olması imkânsız olan bazı sıfatların O'na izâfe edilmesi düşünülebilir, böylece küfre düşmüş olabilir. Onun için başlangıç halinde bulunan müridlerin semâ'mda tehlike mevcuttur. Ancak dinlediği semâ'dan çıkardığı manaları ve değişik halleri Allah'ın sıfatları ile ilgili bulunan kendi durumu olarak anlarsa o zaman tehlike ortadan kalkmış olur. Değişme ve renkten renge girme halini Allah'ta ve Allah'a ait olarak görürse küfre kayar, kendinde görürse kaymaz. Bundan dolayı bu nevi semâ' şehvânî ve nefsânî arzuları tahrik eden mûsikîden daha tehlikelidir. Çünkü şehvanî arzuları tahrik eden semâda hata edilirse en fazla günah kazanılmış olur, lâkin dinî semâda hataya düşmek insanı küfre götürür. (2)

2. Bir şiirle vecde gelmek için şairin kastettiği manaya bağlanmanın şart olmadığını, hatta basit bir benzerlikten dolayı manası bilinmeyen başka yabancı dil ile yazılmış olan güftelerin tesiri ile bile vecde gelmenin mümkün olduğunu Gazzâli şöyle bir örnekle göstermektedir: Bir ses benzerliği olursa Arapça bilmeyen bir Acem bile Arapça manzumelerin tesiriyle vecde gelebilir. Birisi: "Mâ zârenî fi'lleyl illâ hayâlühü"

4-Bütün hâl ve makamları geçenlerin semâ'ı : Kendilerinin Allah'la birlikte olan hal ve muameleleri de dahil olmak üzere Allah'tan başkasını düşünmekten ve hatır ve hayale getirmekten pek çok uzakta bulunan kimselerdir. Şuhûd denizine dalan bu kimseler hayret ve dehşet içinde kalmışlardır. Bunların hâli; Hz. Yusuf'un güzelliğini temâşâ ettikleri için duyarlıklarını kaybederek ellerindeki bıçaklarla hiç farkına varmadan parmaklarını doğrayan kadınlara benzer. (Yusuf, 31) Tasavvuf dilinde bu hale: *"Nefisten fâni olmak"* tâbir edilir. Kendilerinden bile fani olanlar diğer şeylerden daha çok fânî olurlar; bunlar, müşahede edilen Vâhid Teâlâ müstesna her şeyden fani olurlar. Şuhûdlarından bile fânîdirler. Kalbin kendine ve şuhûda doğru yönelmesi sözkonusu olursa müşâhede ettiği şeyden gafil olur. Görüneni temâşâya dalan istiğrak halinde iken ne kendisi-

(gece onun hayalinden başka beni ziyaret eden olmadı" beytini okumuş, bir acem bunun tesiri ile vecde gelmiş, sebebi sorulunca: "Mâ zârîm" (zâr zâr ağlıyoruz, helâk olacağız) şeklinde anladığını bildirmişti. Bu manadan da âhiretteki tehlikelere intikâl etmişti. Kalbi Allah'ın aşk ateşi ile yananın vecdi anlayışına, anlayışı da tahayyülüne göre olur. *İhyâ*, c. II, s. 280.

Nefis ve şehvet sahipleri için semâ'ın tehlikeli olacağını Ş. Sa'dî: Hânendeye hacet yoktur, eğer sende aşk varsa hayvanların ayaklarından çıkan ses de semâ'dır. Bir sinek bir âşıkın yanında kanadını çırpınca âşık vecde gelir, elini sinek gibi başına vurmaya başlar. Alem mûsikî ile doludur, fakat ne çare ki, her kulak açık değildir. Aşk şarabını içip sarhoş olan âşıklar dolap sesi ile de cûş ü hurûşa gelirler. Dolap gibi döner, dolap gibi kendi hallerine ağlarlar. ("Çünşûrîdegân mey perestî künend" "Be-âvâz-i dûlâb mestî künend") ("be-Çerh ender âyed dûlâb vâr" "Çû dûlâb ber-hod bi-girîned zâr) Âşıklar teslimiyet ile başlarını eğmişler, yakalarının altına sokmuşlardır. Fakat takatları bitince yakalarını yırtarlar. Kendini kaybetmiş olan mest ve hayran dervişi ayıplama, o aşk denizine düşmüştür. Onun için el ve ayakla çırpınıp durmaktadır. (*Bostan*'ın aşk, muhabbet ve tarikat bahsinin son kısmı) Sözleri ile ifade etmiştir. Bu dertli dolabın âhü zâr ile dolu mûsikîsini Yunus Emre'de de bulmak mümkündür.

ni,ne rü'yetini, ne de görme vasıtası olan gözü farkedemez. Serbest olanın sarhoşluktan haberi olmaz, zevk alan, zevkini değil sadece kendisinden zevk aldığı şeylerden haberdârdır. Bir şeyi bilmek o şeyi bildiğini bilmekten ayrı bir şeydir. **Ebû'l-Hasan en Nûrî**'nin yalın ayak keskin kamışlıklarda yürümesine rağmen acı hissetmemesi bu nevi bir semâ'ın tesiriyle olmuştur. Hâl sahiplerinin semâ'ları kemâl derecesinden aşağıdır, çünkü bunda beşerî haz ve sıfatlar karışık olarak bulunur, bunun için de bir kusur sayılır. Kemâl, nefsten ve nefse âit hâllerden bilkülliye fânî olmaktır. Buna: ***"Lillah billâh, fillâh ve âlellâh"*** (Allah için, Allah ile, Allah'da ve Allah'dan) semâ' adı verilir. Amel ve hâl sahilini gerek hakikatlar deryasına dalan, ihlâsla kaynaşan, kendisinde nefse ait hiç bir şey kalmayan, beşeriyeti bilkülliye sönen ve beşerî sıfatlara iltifattan fânî olanın mertebesi budur. (3)

3. Tasavvufta dâima, sükût hâli konuşma halinden, sessizlik hali mûsikî dinleme halinden üstün tutulmuştur. Bu, bütün tarikatlarda böyledir. Fakat bu sükût haline de tasavvufta sessizlik mûsikîsi adı verilmiştir. Aynı şekilde sükûn ve durgunluk hâli de vecd ve raks halinden üstün tutulmuştur. "Yüksek mertebelere vâsıl olan büyüklerin sûrî ve şekli semâ'a ihtiyaçları yoktur, semâ meclislerinde bulunmaları ya tâlibleri irşad, ya tevazû veya hâllerini gizlemek içindir, yoksa ihtiyaç için değildir. Nitekim Şeyh Hazretleri buyururlar: O kimsenin hâli gayet aşağıdır ki, bir müşevvik ve müheyhice muhtac ola." *Minhâcü'l-fukara*, s. 64. Semâ' yapmayı yüksek zümreden olan evliyalara mahsus olduğunu iddia edenlere şöyle cevap verilmiştir: "Bazı münkirler derler ki: semâ' ve vecd Cüneyd, Mevlâna ve İbn Fârız hazretleri gibi kemâl ehli olanlara lâyıktır, mübtediler ve mükallid olanlar onlar gibi semâ' edemezler. O, mübtedilerin onlar gibi sem'i ve şuhûdü yoktur. Pes raks ve semâ' mübtedî ve mükallid olanlara haramdır. Biz de bunu diyene deriz ki: Sen bizim kalbimizi yardın mı? Bizim esrarımıza müttalî oldun mu? Ne delil ile bildin ki, biz onların semâ'ı gibi semâ' etmiyoruz. Ne mahalden ve ne makamdan anlarsın ki, biz onların raksı gibi raks etmiyoruz? Hakikat şudur ki, semâ' aslında mübtediler için vaz'olunmuştur. Mertebesi yüksek, makamı yüce olan sultanların derecesine lâyık değildir. Zira onlar semâ' sınırından geçmişlerdir, hatta mahabbet ve

Kurân-ı Kerîm ve Semâ'ın Tesir Dereceleri

Genel olarak semâ'dan bahseden eserler tesir itibariyle Kur'ân'la semâ'ı mukayese etmek lüzumunu duymuşlardır. Bu husus, mûsikînin hem lehinde, hem de aleyhinde yazılan eserlerde yer almış bulunmaktadır. Bundan dolayı evvelâ ulemânın itirazını kısaca naklettikten sonra sûfîlerin bu nevî tenkitler karşısında aldıkları vaziyeti ana çizgileriyle izah edelim.

İtiraz : "Sûfîler; Allah Teâlâ'nın kelâmı olan Kur'ân'ı dinledikleri zaman kendilerinde vecd zuhur etmemekte, buna karşılık şâir sözü olan besteleri dinledikleri zaman vecde gelmektedirler. *Semâ;* şeytan aldatmacasının eseri olan bir batıl olmasaydı da Allah'ın lutfunun eseri olan bir hak olsaydı bu tesiri semâ'dan ziyâde Kur'ân'ın vücûda getirmesi lâzım gelirdi."

C e v a p : Hak ve samimî olan vecd; Allah'a âşık olmaktan, irade ve niyetin halis oluşundan ve Allah Teâlâ'nın cemâlini temâşâya duyulan iştiyaktan ileri gelmektedir. Bu gibi hislerin coşturulması Kur'ân dinlemekle de mümkündür. Fakat Kur'ân dinlemek mahlûklarla ilgili sevgiyi ve yaratıklarla alâkalı aşkı coşturmaz. Kur'ân din-

aşktan bile öte geçmişlerdir. Kemâl sahiplerinin ekseri, semâ' ve raksı müridlere talim, irşad olunmak istiyenlere anlatma ve onları irşad etmek içindir. İhtiyaç için değildir. Büyüklerden bazıları son hallerinde raks ve hareketi terk eylediler, inkâr eylediklerinden değil, belki bu zevkten daha yüksek zevke vasıl olup bundan müstağnî olduklarından ötürüdür." *Huccetu'-semâ,* s. 9. Görülüyor ki, semâ'a en büyük ilgiyi göstermiş olan Mevlevîler bile onu tasavvufun nihaî bir merhalesi ve kemâlin en son mertebesi olarak görmemişlerdir. Tersine raks ve mûsikînin müridler için faydalı ve lüzumlu, müridlik derecesini geçen kemâl sahipleri için ise lüzumlu olmadığını ifade etmişlerdir. Mûsikînin en çok aleyhinde bulunan bir kimse zannedilen İmâm Rabbânî'nin fikirleri de böyledir. Bkz: *Mektubât,* c. II, s. 306.

lerken aşka, şevke ve vecde gelerek ölenlerin, örnekleri hem Resulullâh, hem sahabe ve hem de sûfîler ve zâhidlerde mevcuttur. Bu sözler karşısında şöyle bir itirazda bulunabilir: "Madem ki Kur'ân dinlemek vecd için faydalıdır, o halde niçin hâfızlar (kurrâ) meclisinden Kur'ân dinlemek için değil de müğannîler (kavval, hânende) meclisinde toplanılmaktadır? Müğanniler halkası yerine Kurrâ çevresinde halka teşkil edilse davet ve ziyafetlerde hânende yerine hafız çağrılsa daha uygun olmaz mı? Kelâmullâh'ın mûsikîden efdal oluşu muhakkak değil midir?" Bu soruya: "Yedi sebepten dolayı Kur'ân'dan ziyade mûsikî insanı daha çok coşturur" şeklinde cevap vermiştir.

1- *Kur'ân'ın her âyeti dinleyenin haline münasip düşmeyebilir, anlayışına uygun gelmeyebilir.* Kur'ân dinleyen kimse âyetleri kendi durumuna göre manalandıramaz. Bir kimseyi; hüzün, şevk ve pişmanlık gibi hisler kaplamış ise: *"Allah çocuklarınız hakkında erkeğe iki, dişiye birhisse tavsiye eder."* (Nisa, 11) âyeti veya bunun gibi miras, talâk ve ceza v.s. gibi hükümlerden bahseden âyetler onun haline nereden uygun düşecektir? Kalbi, ona münasip düşen şeyler coşturur. Şâirler şiirlerini gönül hallerini tasvir ve izah için terennüm etmişlerdir. Bundan dolayı bir kimse söylenen şiiri kendi haline göre anlaması için külfete muhtaç olmaz. Evet, başka bir şeyle ilgilenmeye imkân vermiyecek derecede galib ve kâhir bir halin istilâsında bulunan bir kimse, bu hal içinde iken söylenen sözlerden kastedilmesi mümkün olan en uzak manaları bile kolaylıkla kavrayabilecek derecede açık ve parlak bir zekâya sahip olsa dinlediği her şeyden vecde gelebilir. Meselâ bahis konusu âyetten vasiyet yapma zaruretini doğuran ölüm hâdisesini hatırlar. Ölümden sonra herkesin arkaya mal ve evlâd bırakacağı muhakkaktır, dünya-

da en çok sevilen bu iki şeydir. Sevilen bu iki şeyden biri diğerine terkedilmektedir, daha sonra da her ikisi terkedilerek gidilmektedir. Hatırına bunu getiren bir kimsede korku ve ızdırab halleri galeyana gelir veya *"Yûsî-kümü'llâhü fî evlâdi'küm"* âyetinde Allah'ın zikrini işitir, bu ibarenin üst ve alt kısmından kat'ı nazar ederek dehşete düşer veya hem hayatlarında, hem de mematlarında hallerine bakarak mirası bile bizzat taksim edecek kadar kulları hakkında şefkat ve merhamet sahibi olan Hak Teâlâ ve O'nun rahmeti hatırına gelir de: "Ölümümüzden sonra evlâdımıza bakan Allah şüphesiz ki, bize de nazar kılacaktır", der. Böyle düşünmek onda ümit duygularını coşturur. Bu ise sevinme ve neşelenme hallerinin doğmasına sebep olur. Veya: *"Erkekler için iki, dişiler için bir hisse vardır"* âyetini işittiği zaman erkeğin adam (recül) olduğu için dişiden üstün tutulduğunu hatırlar. Şüphesiz ki, âhirette üstünlük: *"Ticaret ve alış-verişin bile Allah'ın zikrinden alıkoyamadığı adamlar içindir."* (Nûr, 37) Allah'ı bırakıp da O'ndan başkası ile eğlenen ve avunan muhakkak ki erkek değil, dişidir. Böyle düşündüğü için (mirasta olduğu gibi) az hisse alarak mahcûb olaktan veya kadınlar dünya malından geri bırakıldıkları gibi, kendisinin de âhiret nimetlerinden geri bırakılmasından endişelenir. Bu gibi hususlar; gâlib, kâhir, boğucu ve istilâ edici bir hale sahip olanlarla yakın işaretlerle uzak manalara süratle intikal edebilecek derecede keskin bir zekâya ve mükemmel bir sezgi gücüne mâlik olanlarda vecd halinin meydana gelmesine sebep olur. Fakat bu iki vasfa hâiz bulunanlar ender-i nevâdırdan olduğundan, güftelerin çeşitli hallere uygun düşmesi sebebiyle derhal vecd ve heyecan hallerinin uyanmasına sebebiyet veren mûsikîye meyledilmektedir.

2- *Birçokları Kur'ân'ı ezberlemişlerdir. Tekrar okunan Kur'ân'a kulaklar ve kalbler alışmıştır.* İlk defa dinlenen bir şeyin kalbteki tesiri azâmî derecede olur, bu tesir ikinci dinlemede zayıflar, üçüncüsünde ise hissedilmeyecek derecede hafif olur. Coşkun bir vecde sahip bulunan bir kimseye devamlı olarak muayyen bir şiir veya ilâhî okunsa, okuma işi sık sık tekrarlansa, sonra da vecde gelmesi teklif edilse, bu onun için mümkün olmaz. Fakat o alışılmış şiirin yerine yeni bir şiir okunsa, evvelce sık sık dinlediği şiirle aynı manâya bile gelse yine de kalbinde yeni bir tesir meydana gelir. Ama ikinci şiirin nazmı ve lâfzı evvelkine nazaran orijinal olsa aynı manaya gelse bile yine nefsi coşturur. Hafızlar her zaman ve her yerde Kur'ân'ı orijinal bir şekilde okumaya muktedir değillerdir. Çünkü Kur'ân mahdut ve muayyendir, ona ilâve yapmak imkânsızdır, baştan sona kadar ezberlenmiş ve tekrar tekrar okunmuş bir metindir. **Hz. Ebû Bekir** Kur'ân okurken ağlayan bir bedevî görünce: "Biz de sizin gibi idik, fakat sonra kalblerimiz kasvetlendi," demişti. O bu sözü ile izah ettiğimiz manâya işâret etmişti. Yoksa Hz. Sıddîk'in kalbinin bedevîlerin kalblerinden katı olduğu asla zannedilmemelidir. Onun kalbinin bedevîlerin kalblerinden çok Allah ve Allah'ın kelâmı, sevgsi ile dolu olduğunda hiç şüphe yoktur. Fakat tekrar tekrar dinlediği Kur'ân onda bir alışkanlık meydana getirmişti, bu ise zamanla az etkilenmesi sonucunu doğurmuştu. Zira, defalarca dinlediği Kur'ân'la ünsiyet ve ülfet peydâ etmişti. Bir kimsenin hiç işitmediği bir âyeti dinlediği zaman ağlaması, sonra 20 sene kadar bir zaman zarfında bu âyeti sık sık tekrarlaması ve her seferinde ağlaması mümkün değildir. Burada birinci okumanın ikincisinden farkı yeni ve orijinal olmasından ibarettir. Her yeni zevkli olur. (li-külli cedidin lezzetün) İnsana ârız olan yeni bir şey bir

sarsıntı tesiri yapar, alışılan her şeyle ünsiyet edilir ki, bu sarsıntının (sadme) zıddı olan bir şeydir. Yine bundan dolayı **Hz. Ömer** halkı Kâbe'yi çok tavaf etmekten menetmiş, sonra da: "Halkın önemini küçümsemelerinden endişe duydum," demişti. Hacca ilk defa giden bir kimse Kâbe'yi görünce ağlar, sonra nara atar, hatta baygınlık geçirir. Sonra arada bir ay ikâmet ederse artık böyle bir tesir hissetmez. Bu sebeple, müganniler her zaman orijinal güfteler söylemek imkânına sahip oldukları halde hâfızlar her vakit garib âyetler okumak imkânına sahip değillerdir.

3- *Şiir zevkiyle okunan ölçülü sesler ruha tesir eder, hoş ve ölçülü olan sesler ölçülü olmayan hoş sesler gibi değildir.* Vezin; âyetlerde değil, sadece şiirde bulunur. Şiir okuyan kimse şiir okurken uzun sesleri kısa (zihaf), kısa sesleri uzun (imâle) okuyacak olsa veya hata yapsa (lahn) veyahut da şi'r okumak usûlünden ayrılsa dinleyicinin kalbi rahatsızlaşır, onun için de vecdi ve semâ'ı batıl olur. Âhenk bulunmadığı için insan tabiatı bu gibi seslerden nefret eder. Tabiat nefret duyunca kalb rahatsızlık ve perişanlık içinde kalır. O halde vezin tesirlidir, onun için de şiir hoş bir şeydir.

4- *Şiirin kalbteki tesiri beste adı verilen nağmelerin muhtelif olmasına göre değişik olur.* Nağmelerin değişik olması uzun sesleri kısaltmak (kasrü'l-memdûd), kısaları uzatmak (meddü'l-maksûr),bazan kelimenin ortasında durmak (vakf), bazı kelimeleri kesik okumak (kat'), bazı kelimeleri ise bitiştirmek (vasl) gibi değişiklerle olur ki, bu tasarruflar şiirde câiz olduğu halde Kur'ân'ın tilâvetinde câiz değildir. Kur'ân'ın yegâne okuma tarzı O'nu nâzil olduğu gibi okumaktır. Tilâvetin gereğinin aksine; med, kasr, vasl, kat', vakf, yapmak haramdır, veya mekruhtur. Kur'ân nâzil olduğu gibi okundu mu ses ölçüsünden ha-

sıl olan tesir kaybolur ki, seslerin mevzûn oluşu başlı başına bir tesir vasıtasıdır. Saz ve ney gibi âletlerden çıkan, fakat manâları anlaşılmayan seslerin tesirli olmaları sadece ölçülü olmalarından ileri gelmektedir.

5- *Boğazdan çıkan ölçülü seslerin ve nağmelerin tesiri, ayrıca def ve ney gibi âletlerin çıkardığı ölçülü ses ve nağmelerle takviye edilir, pekiştirilir.* Zayıf bir vecd kuvvetli bir tesir ile dışarıya fırlar. Bu gibi sesler tesiri güçlendirir. Bu seslerin tesir itibariyle ayrı ayrı rolleri mevcuttur. Halbuki Kur'ân'ın bu gibi şeylerden korunması vâciptir. Çünkü bu gibi sesler halkın çoğuna göre oyun ve eğlence suretinde görülür. Kur'ân ise bütün insanlara göre serâpâ ciddiyettir. Saf hakikat olan bir şeyi, halk nazarında eğlence sayılan -havâssa göre bile görünüş itibariyle eğlence suretinde olan- bir şeyle karıştırmamak lâzım gelir. Kur'ân'ın tazîm ve tebcîl edilmesi icâbeder. Bundan dolayı da Kur'ân'ı caddelerde ve sokaklarda değil, vakar ve sukûnet bulunan meclislerde; cenâbet ve abdestsiz bir halde değil, temiz halde okumak lâzım gelir. Mürakebe ehli hariç, diğer kimselerin Kur'ân'ın hürmetine hakkı ile riâyet etmeleri mümkün değildir. Bu sebeple, bu derecede saygı gösterilmesi icâbetmeyen semâ'a genellikle meyledilmektedir. Yine bundan dolayıdır ki, düğünlerde def çalarak Kur'ân okumak câiz görülmemiştir. Halbuki düğünlerde def çalmak Hz. Peygamber tarafından emredilmiştir. Def çalarak Kur'ân okumak câiz değilken şiir okumak câizdir. Bu sebeple **Rubeyyi' bint Muavviz**'in evinde bulunan şarkıcı kızlar peygamberlikle ilgili bulunan bir şiiiri def çalarak söylemekten menolunmuşlardı. Çünkü dinî mes'eleler ciddîdir, eğlence şeklinde olan şeylerle birlikte zikredilmemesi gerekir. İmdi semâ'ı takviye ederek kalbi coşturan hususları Kur'ân'a tatbik etmek kabil değildir. Bu sebeple, saygı icâbı Kur'ân'dan semâ'a meyledilmektedir.

6- *Bazan hânende; dinleyicinin haline uygun gelmeyen ve hoşuna gitmeyen bir şeyler söyler. Dinleyici hânendeden onu bırakıp başka bir şey söylemesi ricasında bulunur. Her söz her hale münasip düşmez.* Bir davet veya toplantıda bir hafız dinlenmek istense, hâfız onların haline uygun olmayan bir aşır okumuş olabilir. Kur'ân; halleri değişik olmasına rağmen bütün insanlar için şifâdır. rahmet âyeti, içinde Allah korkusu bulunan kimse için; azab âyeti kendi halinden emin olan aldanmış kimse için şifadır. Hâl böyle olunca; okunan şeyin hâle uygun düşmesini te'min suretiyle, ruhların Allah'ın kelâmından hoşlanmama tehlikesine marûz kalarak helâk olmalarının önüne geçilmiş olur. Zira, bu hoşlanmama hissini defetmenin hiç bir yolu yoktur. Onun için, bu tehlikeden sakınmak ileriyi gören ve tedbirli İhareket eden bir zekânın vazifesidir. Bundan kurtulmak ancak Kur'ân'ı kendi haline göre anlamakla mümkün olur. Halbuki Allah'ın kelâmını Allah Teâlâ'nm murad ettiği manâdan başkası için anlamak câiz değildir. Şairlerin şiirlerini ise onların kastettikleri manâlardan başka şeyler için de anlamak câizdir. Şu halde Kur'ân'ı dinlemede, dinlenen Kur'ân'dan hoşlanmama tehlikesi ile birlikte dinlenen Kur'ân'ı kendi hâline göre hatalı bir şekilde anlama, değerlendirme ve te'vil tehkilesi mevcuttur. Bu sebeple Allah'ın kelâmını bu gibi şeylerden korumak ve hürmete lâyık bir halde tutmak icâb etmektedir. Sûfîlerin Kur'ân dinlemeyi bırakıp semâ'a yönelmelerinin başlıca sebepleri bunlardır. **Serrâc** bu konuda sûfîleri mazur göstermek için 7. bir sebepten daha bahsetmiştir.

7- *Kur'ân Allah'ın kelâmı ve O'nun sıfatlarından bir sıfattır.* Kur'ân hakdır, ona beşerî varlık takat getiremez, çünkü o mahlûk değildir, ona mahlûk sıfatlar tahammül edemez. *Kalbler onun manasından ve heybetinden zerre mik-*

tarına vakıf olsalar perişan olurlar, hayret ve dehşet içinde kalırlar. Hoş nağmeler ise insan tabiatına münasip düşmektedir. Tabiatla nağmeler arasında bulunan bu münasebet hak yönünden değil, haz yönündendir. Şiir de bu bakımdan nağmeler gibidir. Ses ve nağmelerle şiirde bulunan latîf manâ ve işâretler arasında bir bağ kuruldu mu -ki zâten şekil bakımından bunlar birbirine benzemektedir- daha çok haz alınır, kalbler için daha hafif olur. Zira mahlûk mahlûka benzer, beşerî varlığımız devam ettikçe, beşerî sıfatlar ve hazlar bizde bulundukça hoş sadâ ve güzel nağmelerden bir nimet olarak faydalanırız. Hazlarımızı kasîdelerde görmek ve bulmak suretiyle neş'elenmek; Allah'tan başlayan, Allah'a dönen, Allah'ın sıfatı ve kelâmı olan Kur'ân'da görüp neşelenmekten iyidir. (1)

Semâ'ın Âdâbı

Semâ'dan bahseden kaynaklar bunun âdâb ve erkânından da bahsetmektedirler. Semâ'da zaman, mekân ve ihvanı iyi seçmek, şeyhin -kendilerine zararlı olacaksa-

1. Kur'ân'la mûsikînin tesir derecelerini mukayese ederek mûsikînin insanı daha çok coşturmak, rûhu tahrik etmek ve vecde getirmek özelliğine sahip olduğunu ileri sürenlerin başında Serrâc ve Gazzâli gibi sûfîler gelmektedir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: *el-Lumâ*, s. 284, 285. *Ihyâ*, c. II, s. 295. *Mevzûâtü'l-ulûm*, c. II, s. 564. Biz bu bahsi Serrac ve Gazzâli'ye dayanarak izah ettik. Gazzâli'nin vecd ve semâ' ile ilgili olan İhyâ'daki fikirlerinin bir tercümesi için bkz: *Tercüme Dergisi*, 81. 1965, s. 10. Bu açıklamalar göstermektedir ki, sûfilerin semâ'a meyletmeleri coştukları zaman Kur'ân'a hürmette kusur etmemek düşüncesinden ileri gelmektedir. Kur'ân'a derinden bağlılıkları onu ihtiyat, itina, temkin ve dikkatle okumalarına sebep olmuştur. Onlar semâ' ayinlerinde hiç bir zaman Kur'ân okumakla başlamayı ihmal etmemişlerdir. Mümşâd ed-Dîneverî bir defa rüyasında Hz. Peygamberi görmüş ve Ona: "Yâ Resulallâh semâ'ı reddediyor musun?" diye sormuş ve Ondan şu cevabı almıştı: "Reddetmiyorum, fakat semâ' yapanlara söyle, semâ'a Kur'ân okuyarak başlasınlar ve Kur'ân okuyarak bitirsinler." *Ihyâ*, c. II, s. 234. *Avarifu'l-maarif*, c. II, s. 267.

müridlerin yanında semâ' etmemesi, okunan ilâhîleri, her nevi dünyevî düşünceleri terkederek can kulağı ve kalb huzuru ile dinlemek, semâ' esnasında, mecbur kalmadıkça bağırıp çağırmamak, hay huy etmemek, semâ' edenlere ayak uydurmak, onlarla birlikte kalkmak ve oturmak semâ' esnasında riayet edilmesi lâzım gelen âdâbın başlıcalarıdır. (2)

Sûfîlerin semâ' âyini esnasında bir de "Hırka atma" (remyü'l-hırka) dedikleri bir âdetleri vardır. Semâ' esnasında zâkir-başından, veya şeyhten veyahut da müridlerin birinden düşen elbise semâ'dan sonra parçalanarak müridlere dağıtılır, müridler bu parçaları teberrüken muhafaza ederler ki, buna "elbise yırtmak" (temzîkü's-siyâb) adı verilmektedir. (3) Daha ziyade semâ' âyininin icra ediliş şekli ile ilgili olan bu husus üzerinde fazla durmuyoruz.

2. Eski sûfîlerin semâ' adâbı ve erkânından Gazzâli ve Suhreverdî bahsetmişlerdir. Bkz: *İhyâ*, c. I, s. 284, 298. *Avarifu'l-maarif*, c. II,s. 279.

Ebû Abdullah Ahmed b. Atâ er-Rûzbârî (ölm. H. 369) şöyle diyor: "Semâ'ın sırları üçtür: Lâfzın belîğ, mananın latîf ve usûlünün düzgün olması. Semâ'da samimî olanın sırrı da üçtür: Allah'ı bilmesi, vecîbelerini ifâ etmesi ve düşüncelerini derli-toplu tutması. Semâ' yapılan yerin şu üç vasfa sahip olması îcabeder: Güzel koku, bol ışık, sükûnet. Şu üç şeyin ise bulunmaması lâzımdır: Zıd (yabancı) ları görmemek, sakınılan kimse olmamak, ilgi duyulan kimse bulunmamak. Semâ' üç kimseden dinlenir: Sûfîler, fakirler ve bunların sempatizanları. Semâ' şu üç şeye niyet edilerek dinlenir: Sevgi, vecd ve korku. Semâ'da üç nevi hareket vardır: Neşelenme, korku ve vecd. Neşelenmenin üç âlâmeti vardır: Raks, alkış, ferahlık. Korkunun üç âlâmeti vardır: Ağlama, üstünü başını dövme, feryâd ve figân. Vecdin de üç alâmeti vardır: Gaybet (kendinden geçmek), sarsılmak, nara atmak. Sülemî, s. 500.

3. Bk: Ankaravî, *Minhacu'l-Fukara*; Gölpınarlı, *Mevlevîlikte Adab ve Erkân*.

SEMÂ' KONUSUNDA TEORİLER

Mutasavvıflar; mûsikînin meşruiyetini göstermek için münakaşaları amelî sahaya inhisar ettirmemişler, bu hususta çeşitli nazariyeler ortaya atarak ve muhtelif felsefî nazariyelerden faydalanarak ihtilâfı daha da derinleştirmişlerdir. *İnsan niçin mûsikîden zevk alır? Meyhane mûsikîsi nevileri niçin haramdır? Diğerleri niçin helâldır?* gibi sorulara cevap verirken sûfîlerin dayandıkları nazarîyelerden kısaca bahsetmek; hem sûfîlerin bu konudaki görüşlerinin iyi anlaşılmasını, hem de kendilerine yöneltilen tenkitlerin hedefinin tayin edilmesini sağlayacağından faydalı ve lüzumlu olacaktır.

1- Bezm-i Elest Nazariyesi:

Cüneyd ve **Ruveym** gibi ilk sûfîlerin ilk defa semâ' ile Elest Bezmi arasında bir münasebet kurmuş olduğundan bahsedilmişti. Daha sonra bu görüş tasavvufta ve muhtelif tarikatlar arasında hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. ***Rufaiyye, Mevleviyye, Halvetiyye*** gibi büyük tarikatların hepsinde bu telâkkileri görmek mümkündür.

Büyük sûfî **Ahmed er-Rufâî** şöyle diyor: "Siz bu tekkede Allah'ı zikretmekte, sallanmakta ve şevkinizi açığa

vurmaktasınız. Fıkıhçılar ise: "Sûfîler oynuyor, raksediyor" demektedirler. Doğrusu: "Kim fasid maksad için çalışıp yalandan şevk izhar ederse fıkıhcıların dediği gibi raksediyor, oynuyor" demektir. Kim ki, güzel maksad ile zikirle meşgul olup Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Onlar ki, sözü dinlerler ve en güzeline tâbi olurlar."* (Zümer, 18) emrine imtisâlen çalışırsa bu ittiba Hakk'ın davetine icabet olduğundan Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Rabbın âdem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini alıp ve onları kendisine şahid kılıp: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da "Evet, Rabbimizsin.""* (Araf, 172) *(Elestü bi-Rabbi'küm. Kâlû-belâ)* âyeti kerimesinde beyan buyrulduğu üzere, keyfiyetsiz ve şekilsiz olarak dinlenen ilâhî hitabı işitmenin zevki kalblerde yer tuttuğundan *Hz. Âdem'in* yaratılmasından ve zürriyetinin dünyaya gelmesinden sonra bu gizli sırlar zuhur eden halden dolayı bir nağme veyahut güzel bir kelime işittikçe o eski ahitteki zevkli dinlemenin sebebiyle kalb uçacak hale gelir. Bunlar sevgi ve aşkları ezelden beri Allah için ve Allah ile olan, irfan sahipleridir. Bu gibi sûfîlere *zâkir* denilir. Yani bunlar gerçek manasiyle hatırlama demek olan zikr ile meşguldurlar. Bu gibilerin oyunu raks-ı rûhânî, azimeti sahih bir azimet ve düşünceleri kemâl derecesinde olup amel defterlerinin sayfaları günah kiri ile kirlenmemiştir. Bundan dolayı mûsikîde dürülü olan gizli sırları idrak eder ve hazlarını alırlar.Şüphesiz ki *Elest* hitabını işitmiş olma sırrı bütün canlıların tabiatında mevcuttur. Onun için her cins kendi tabiatına uygun bir şekilde semâ' eder, semâ'dan kendi himmeti nisbetinde hisse alır. Görmez misin süt emen çocukları ninnilerin nağmesinden nasıl uyuyorlar? Develer dahi yüklendikleri ağır yüklerin ağırlığını nağmelerle unutuyorlar. Haberde vârid olmuştur ki, yerde ve gökte İsrafil (S.A.) in sesinden güzel ses yaratılmamıştır. Bunun için

İsrafil ne vakit bir şey okusa göklerin melekleri kendi zikir ve tesbihlerini bırakıp onu dinlerler.

Hz. Âdem yeryüzüne indirilince 300 sene müddetle ağlamıştı. Cenab-ı Hak ona: Niçin ağlıyorsun, diye sorunca; Ya Rabbi ne cennetten ayrıldığım için, ne de cehennemden korktuğum için ağlıyorum. Arş-ı Azam'ın etrafında el ele vererek şevk ile raksedip: "Padişahımız, mâlikimiz ne büyüktür! Mâlikimiz olmasa helâkımız muhakkaktır. Madem ki Sen Rabbımız ve Ma'bûdumuzsun, bizden daha bahtiyar kim vardır? Sevgilimiz sensin, melce'imiz sensin, kim bize benzer" diyerek dolaşan 70 bin güzel yüzlü meleğe iştiyakımdan ağlıyorum, diye cevap vermişti. Bunun üzerine Allah; başını kaldır, onları gör, demiş. O da başını kaldırınca, Arşın etrafında bunların oynadıklarını, Cebrail'in ise bunlara başkanlık ettiğini, Mikâil'in zâkirbaşlık yaptığını görmüş ve ağlaması kesilmişti. (1) Bu kısa izah göstermektedir ki Mevlânâ'dan

1. *el-Burhanü'l-müeyyed*, s. 37-38 ve bu eserin tercümesi, s. 51. İstanbul, 1303. Rufaî şöyle diyor: Allah'ı zikir ile meşgul olanlar "kavuşma" sözü geçen neşideleri işittiklei zaman Allah'a kavuşmayı düşünür ve hoşlanırlar. Fırkat sözü geçen neşideleri dinledikleri zaman dünyayı hatırlarlar ve onun sevgisini gönüllerinden çıkarırlar. Sâlih insanları öven neşideler dinledikleri zaman onları sever bu suretle Allah'a yaklaşırlar. Ayna eser, s. 49. Yalancılar kınanır, onlara semâ' haramdır, bunların semâ' meclislerine gelmemeleri lâzımdır, yalancılıktan kurtuluncaya kadar semâ'dan menedilmelidirler. Lâkin Sıdk ehli olanlar nerede ise semâ' meclislerinde melek olurlar. Nefs-i emmârelerine galebe çalarak ruh kanadı ile uçarlar. "Denâ fe'tedellâ" (Necm, 8) semtine basiret gözü ile bakarlar. Yazık ki, bunların sayısı azdır. Aynı eser, s. 50. Arşın altında Hak Teâlâ'nın güzel yüzlü ferişteleri vardır ki, Allah'ın zikri ile meşgul olur ve sallanır dururlar. Bunlar öyle tayyib ve mücerred ruhlardır ki, Allah için ve Allah ile raks ederler. Aynı eser, s. 51. Semâ'ı sevmiyorum diyemem. "Sözün en güzelini dinleme" makamında hakikate vasıl oldum. Ancak kendilerinde noksanlık bulunan fakirlerin semâ' yapmalarını hoş görmem. Bu mertebeye vasıl olmadıklarından semâ' onlar için belâ olur, hataya girmiş olurlar. Aynı eser, s. 52.

(604-672/1207-1273) çok evvel yaşamış olan **Ahmed Rufâî** (512-578/1118-11183) daha sonra Mevlânâ tarafından sık sık tekrarlanacak olan fikirleri aynen söylemiş, ***mûsikî*** ve ***raksın*** ilâhî, semâvî, melekî, kudsî ve ulvî bir menşe'ye sahip olduğunu en açık bir şekilde ifâde etmiştir. Esasen aynı hususlara ondan çok daha evvel, bütün sûfîlerin büyük bir evliya olarak gördükleri Seyyidü't-tâife Cüneyd ile Ruveym de temas etmişlerdir.

Mevlânâ aynı fikirleri *Mesnevi'nin* IV. cildinin 730. beyitlerinden sonra **İbrahim b. Edhem**'den bahsederken şöyle ifade eder:

"Padihaşın rebâb sesinin dinlemesinden maksadı iştiyak içinde bulunan kimseler gibi ilâhî hitabı hayaletmek idi, âşıklar gibi ruhânî âlemdeki ilâhî hitabı tahayyül etmek idi.

(Lîk büd maksûde'ş ez bânk-i rebâb.
Hem'çû müştâkân hayâl-i ân hitab)

Sûfî şeyhlerinin ittifakı bunun üzerinedir ki, Hak Teâlâ âlem-i ervahta bütün ruhlara en lezîz bir hitab, en latîf bir kelâm-i ilâhî ile "elestü bi'Rabbi'küm" deyû hitab eyledi. O zevk onların ekserisinin ruhlarında kaldı. O âşinâlık akıllarında da gizli ve saklı bir şekilde var olmakta devam etti. Çünkim bu madde âlemine gelip beşerî bir varlık olarak mevcud oldular. Kaçan bir kimseden bir latîf hitap ve lezîz bir âvâz işitseler onların ruhları ol hitab-i latîfin ve ol âvâz-i lezîzin eseri olduğunu bilir ve eserden müessirin letâfet ve lezâzetine intikal eder. (2)

"Davul ve zurna sesleri bir parçacık o küllî nefirin, kıyamet gününde çalınacak olan sur'un sesine benzer." Bu yüzdendir ki, ruh ondan haz ve zevk alır.

2. Mesnevî beyitlerinin izahlarını *Ismail Rusuhî Ankaravî Şerhi*'nden aldık.

"Pes hakîmân güfte'end: în lahn'hâ,
Ez devrân-çerh bigiriftîm mâ"

Filozoflar, "bu mûsikî nağmelerini feleklerin dönüşünden aldık, demişlerdir." Ehl-i rasad olan hakîmler mûsikî ilmini feleklerin devrinden almışlar, 12 makamı 12 burc, yedi avazı yedi seyyâre yıldız, mûsikînin 24 şubesini günün 24 saatı, 48 terkibi 48 hafta olarak anlamışlardır. Yani mûsikî nizâmı astromik nizamdan alınmıştır.

"Halkın tanburla çaldığı, hançere ile söylediği bu şarkılar ve nağmeler hep o felekin hareketlerinden alınmadır." Hançere ve âletle olan sesler felekin sadâsının aksi ve eseridir. Mevzûn nağmeler feleklerin ölçülü hareketlerinden istifâde edilerek vücûda getirilmiştir. Üstad, bu nağmeleri ve besteleri onların devrî hareketlerinden almıştır. Pes ârif ve âşıklara göre bu tatlı nağmeleri ve güzel sesleri dinlemek feleklerin devretmesinden hasıl olan âvâzları dinlemek gibidir, ki aşk ehli indinde helâli hoştır ve haram olması na-ehil olana, ehl-i nefise ve bir takım haram kılcı şeylerle birlikte olması itibariyledir. Bu izahlar bestekârların makam ve nağmeleri nasıl icad ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

"Mü'minân gûyend'ki âsâr-ı behişt.
Nağz kerdânîd her âvâz-i zişt."

"Mü'minler demişlerdir ki, cennetin tesiriyle bütün çirkin sesler hoş ve lâtîf hale gelir." Âdem oğullarının cennette iken edâsında ve sedâsında nâhoş hiç bir şey yoktu. Bu dünyaya geldikte o güzellik bazısının edâsında, bazısının sadâsında kaldı. Bazısının hem edâsı hem sadâsı hoş oldu, diğer bazısında ise ikisi de nâhoş oldu.

"Mâ heme eczây-i âdem bûde'îm.
Der behiş ân lahn'hâ bişunude'îm."

"Âdem'in zürriyeti ve cüzleri olarak cennet-i âla içre olan hoş nağmeleri ve tatlı besteleri kulak ve ruhla dinledik. (3)

3. Bu gibi teorilerin tesiri ile olacak ki, pek erken bir zamandan beri tasavvuf, mûsikîyi bir cennet nimeti olarak görmüştür. Mücahid "Fî ravzatin yuhberûn" (Rûm, 15) "Cennet bahçelerinde dinletilirler" âyetinden maksad iri gözlü hûrîlerin hoş nağmelerle: "Biz edebîleriz. Hiç ölmeyiz. Lâtîfiz, hiç solmayız," diye söyledikleri semâ'ı dinlemektir. *el-Lumâ*, s. 274. *Risâle*, s. 154. demiştir ki, cennetteki hûriler terennüme başlayınca cennetin ağaçları sallanacaktır. *Risâle*, s. 157. Yani ağaçlar bile raksedecektir. bk: *Camiu's-sağîr*, 1/87. Hanımlar beylerine işitilmemiş güzellikte mûsikî söylerler. el-Cureyrî: "Kûnû rabbâniyyîn" "Rabbanîler olunuz" âyetini "Allah'tan semâ eden ve Allah'la neşideler söyleyen kimseler olunuz" şeklinde tefsir etmiştir. *Risâle*, s. 157. "Muhakkiklere göre cennet iki nevidir, dünyadaki cennet, âhiretteki cennet. "Ölmeden evvel ölünüz" düstûrüne uyup kendi iradeleri ile ölenlerin bedenleri cennet bahçelerinden bir bahçe hükmünde olan bir kabir haline gelir. Böylece marifet cennetine girmiş olur. Rabbisini şuhûd gözü ile görür. "Bir dünya cenneti vardır, oraya girenler âhiretteki cenneti artık özlemezler. Bu cennet nedir? denilecek olursa, marifetü'llâh, deriz. Dünya cennetine giren fakirler ve ârifler semâ'nın yapılacağı gün bir araya gelip, bunların canları zikrüllah ve fikrüllah bahçelerinde ruhaniyet güllerini ve ahadiyet sırlarının sümbüllerini otlayıp gıda alırlar. Hz. Peygamber, cennetin bahçelerinde otlayınız, deyince, cennet bahçesinin ne olduğu sorulmuş, o da zikir veya ilim meclisleridir, demişti. Dünya cenneti içinde Şeyh, Tûbâ ağacına benzer. Kemâl sahibi şeyhin gölgesinde toplanan ve vücudunun ağacından hasıl olan marifet meyvelerini ve latîf yemişleri toplayanlar o meclisin müdavimleridir. Hadîste: "Cennetin ağaçlarından bir ağaca rastladığınız zaman gölgesinde oturun ve meyvesinden yeyin" buyurulmuştur. Dünyada bu nasıl mümkün olur? diye sorulunca: İlim sahibi birine rastlamanız bir cennet ağacına rastlamanız gibidir buyrulmuştu. Pes cennetin ağacına kavuşanlar onun kalb menbalarından akan sır nehirlerinden içerler. Bu nehirlerden biri ilim suyu, diğeri marifet balı, öbürü zevk ve ruhaniyet sütü, dördüncüsü de muhabbet şarabıdır. Marifet meyveleri yenip, bu 4 nehirden içip nimetin son haddine varıldı mı semâ'dan da zevk almak murad edilecek. Nitekim âritetteki cennet sahipleri de yeme ve içmeden sonra semâ'a ihti-

"Gerçi su ile toprak, yani maddî varlığımız bize bir parça şüphe verdi ama yine de o nağmeleri biraz hatırlıyoruz." Cennette olan nefis ve tatlı sesler, mutribler hançeresinden veya mûsikî âletlerinden çıkan tatlı nağmeler sayesinde hatırımıza gelmektedir.

"Fakat beşeriyet ve madde şerri ile karıştıktan sonra bu zir (ince sesli saz) ve bem (kalın sesli saz) perdeleri o nağmelerin verdiği zevki nereden verecek." Cenneti âlâ'da olan tatlı sesler, hoş nağmeler tatlı ve temiz bir su gibidir. O sesler insan vücuduna gelip hançere ve âletten

yaç duyarlar. Cennetin ağaçlarına ziller (ceres) asılır, Allah Arş'ın altından bir yel gönderir. O yel ağaçlara dokunur ve harekete geçirir. Ağaçların üzerinde bulunan ziller nefis nağme ve tatlı bestelerle ötmeye başlarlar, öyle ki, dünyadakiler işitse ölürler. Dünyadaki cennetin sahipleri olan fakirler ve arifler de marifet sofrası tamam olduktan sonra semâ'dan da nimet ve zekv almak isterler. Onun için dünyadaki cennetin ağacı olan neyzenlere yönelirler. Hak Teâlâ onların derunlarında bulunan Arştan nefes rüzgârını gönderir, bunlar zil gibi olan neylere dokundukta herbirinden tatlı nağmeler ve nefis sesler çıkar ki, âşıkların ruhları bunu dinlemekten mest olur. Ehli dünya eğer bu nağmelerin tadını onların aldığı gibi alsa nefisleri olsaydı, dervişlik yolunda bulunmuş olsalardı: "Ölmeden evvel ölünüz" sırrına ererlerdi. Âşıkların ruhları, cennet bahçelerinden bir bahçe mesabesinde olan beden mezarında bu şekilde dünya cenneti zevklerinden tad alırken, ârif itibâri bir berzah olan sahv ile mahv arasında bulunurken: "Sûra üflendiği zaman, işte o gün, kâfirler için hiç de kolay olmayan çok çetin bir gündür." (Müddessir, 8) âyetinin sadası hayrette bulundukları bir zaman ansızın kulaklarına erişir. Bundan duydukları aşk ve şevkin tesiriyle bambaşka bir hayata kavuşup, kıyamet günü ölülerin kabirlerinden kalkması misâli ellerini yere vurarak yerlerinden doğrulurlar. Küçük kıyametin bir örneğini göstererek lisân-i hâl ile: "Ey gaflet uykusuna yatmış olan kimseler artık uyanın ki, nefhadan sonra sür'a kadar ve ikinci sür çalınınca bütün ölüler mezarlarından ayağa kalka ve hayat bula." Pes gerektir ki, bugün bu sırrı göresin ve bizim gibi hazır ve müheyya olasın ve kıyamet-i kübra için tedarikte bulunup varlık dairesinin merkezi olan bir azîzin etrafına dolanasın. Tâ âhirette herkes tâbi olduğu kimse ile davet olundukta sende Huda nezdinde makbul olan bir önder ile davet kılınasın. *Minhacü'l-fukara*, s. 67-68. İşte mevleviler ***mükabele*** adını verdikleri ***semâ'*** ve ***devri*** bu anlayış içinde yapmaktadırlar.

zuhur ettiği zaman, tatlı ve temiz bir suyun insan vücuduna girdikten sonra pisliğe karışıp kötü bir hale gelmesi gibi fenalaşır.

"Su, sidik ve pislikle karışınca bozulur, tabiatı acı ve sert bir hale gelir." İnsan vücudunda biraz su varsa, sen onu sidik bile farzetsen yine ateşi sondürür ya! Yani insanın içinde ateşi söndürebilen bir madde olan su bozması sidik gibi o âlemin ideal nağmelerinin bir müsveddesi olan nağmeler vardır ki, bu da aşk ateşini söndürmeye yarar.

"Su, pis bile olsa tabiatı bakîdir. O tabiat ile gam ateşini söndürür." Cennet-i âlâdaki tatlı nağmeler insan vücuduna gelmek ve ondan zuhur etmekle, insan vücuduna gelen ve ondan zuhur eden tatlı suyun acı olması gibi acı ve pis bir hale geldi ise, yine o acı ve bozulmuş suyun özelliğini koruyarak ateşi söndürme vasfına haiz oluşu gibi, o nağmeler de tam safiyetini kaybedip bozulmuş olmasına rağmen gam ateşini söndürebilir. Esas özelliğini kaybetmiş olsaydı bu işi yapabilir mi idi? Buradaki nağmeler cenneteki nağmelere nisbetle bevl gibi, cennetteki nağmeler ise saf ve tatlı su gibidir. Bu, yermeye benzeyen bir övmedir.

"Pes gıdây-i âşikân âmed semâ.
Ki der'û bâşed hayâli ictimâ'"

"Bunun içindir ki, güzel ses âşık ve ârifler için gıdadır. Çünkü hoş nağmeleri dinlemede Allah'a vasıl olup onunla birleşme hayali vardır." Bu dünyadaki hoş seslerin aslı cennet-i âladaki tatlı sesler olduğundan, âşıkların ruhları için semâ' gıda oldu. Ruhları için rızk ve kuvvet oldu. Cân ü gönülden semâ' eden kimse dağınık ve perişan olan düşüncesini toplamış olur. Ehlüllâh'a göre cem'iyeti hâtır kalbin hayatı, tefrika-i hatır ise ölümüdür. İşte se-

mâ'da ümit edilen toplanma budur. Veya semâda, ferî bir zevk olan dünyadaki semâ' lezzetinin aslî bir zevk olan cennetteki semâ' lezzeti ile birleşmesi ümidi vardır. Ehl-i semâ' dünyadaki semâ' vasıtasiyle âhiretteki semâ'ın tadını ve çeşnisini tatmış olur. Buradaki semâ' oradaki semâ'ı hayal ettirir. Şu da mümkündür: İlâhî hitabta bulunan zevkin hoş nağmelerde bulunan zevkle birleşmesi semâ' esnasında ümit edilir.

"Semâ'da hayal gücü kuvvetlenir, hattâ ses ve nağmelerin tesiriyle mühayyiledeki hayâller suret ve şekillere bürünerek zuhur ederler. Çünkü semâ' derûnda bulunan hayalleri coşturur, galeyâna getirir." Ateşe atılan cevizler nasıl ateşi kuvvetlendirirse güzel sesler de öylece aşk ateşini kuvvetlendirir. Yâni sâlikin gönül ocağında yanan aşk ateşine za'f gelse güzel nağmelerin tesiriyle o ateş kuvvet bulur, tatlı bestelerden gıdalanır.

Mevlânâ'da çeşitli şekillerde, fakat hep aynı gaye için muhtelif vesilelerle tasvir edilen mûsikînin evvel ve sonra izâhı özet olarak şöyledir: Allah'tan başka hiç bir şeyin hakikî bir varlığı yoktur. Eşyadaki varlık, rüzgârın esmesinden denizde hasıl olan dalgaların varlığı gibi muvakkat bir zaman içindir. Rüzgâr esmediği zaman dalgalardan eser kalmaz. Güneşin harareti tesiriyle denizden uçan buharlar havada bulut olur. Sonra dağlara ve ovalara yağmur halinde düşer. Bundan; çaylar, ağlayanlar, dereler, ırmaklar ve nehirler peydâ olur. Fakat hepsi oradan buradan, yakından ve uzaktan toplanıp çıktıkları yer olan denize kavuşurlar. Dalgalar rüzgâr geçinceye kadar nasıl inliyorsa, çaylar ve nehirler de öylece taşarak ve coşarak denize kavuşuncaya kadar dert ve hicranla feryâd eder dururlar. (*)

(*) Bk: M. Ali Aynî, *İntikad ve Mülâhazalar*, s. 151, 153. Istanbul 1923.

Mûsikîyi izah için ileri sürülen bu nazariye karamsardır. Bu nazariye taraftarlarına göre insanlar bu âleme ruhlar âleminden gelmişlerdir ve devamlı olarak o âlemin özlemi ve hasreti içindedirler. Aslî vatana karşı duyulan bu iştiyak ve tahassürü dile getirmek zarûretinden mûsikî doğmuştur. Sular esas vatanı olan denize varmak için ve oraya varıncaya kadar çıkardıkları yanık seslerle feryad ve figân ederler. Bu feryad insana veya suya mahsus değildir. Aslından ve esas yurdundan ayrılan her şey ana vatanına dönmek için âhü zârlar içinde sızlanır durur.

"Dinle neyden çün hikâyet etmede.
Ayrılıklardan şikâyet etmede."

diye *Mesnevi*'sine başlayan Mevlânâ'ya göre neydeki âhenkli ve yanık nağmelerin zuhura gelmesi neyin esas vatanı olan kamışlığa dönmek için duyduğu derin özlemden ve bu özlemin ifâdesi olan feryadındandır. Allah - Mâsivâ itibarî ikiliğinden âhenkli sesler doğar, feryad ve figânlar bu itibâri ikiliği ortadan kaldırmak için kopar.

Aynı inançlar Yunus Emre'yi kuvvetli bir şekilde tesiri altında bulundurmaktadır. (4) Yunus bu inancı herkesin en kolay bir şekilde anlayabileceği bir şekilde anlatmasını bilmiştir.

4. *(Çün şûrîdegân mey perestî künend.)*
(Bâ âvâz-i dûlab mestî künend)
(Be'çerh ender âyed dûlâb-vâr,)
(Çû dûlâb ber hôd bi'girîned zâr)

Mey ile mest olan âşıklar dolabın sesi ile de cûş u hurûşa gelirler. Dolab gibi döner, kendi üzerlerine doğru dönе-dönе zâr zâr ağlarlar, diyen Sa'dî, Yunus'a ne kadar benzemektedir.

Dinle neyden: Dinle mürşid-i kâmilden; demektir, ses ve nağme hakiki bir rehberdir, elçidir, ilâhî mesajı iletir.

Benim adın dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş çalap
Derdim vardır inilerim.

Beni bir dağda buldular
Kolum kandım yoldular
Dolaba lâyik gördüler
Derdim vardır inilerim.

Suyumu alçaktan çekerim
Dönüp yükseğe dökerim
Görün ben neler çekerim
Derdim vardır inilerim.

Nehirlerden su çekmek için kurulan dolapların aağaç bir mihver etrafında dönmesinden ve nehirden alınan suların bir kısmının tekrar tabiî mecraya, diğer bir kısmının ise sun'î bir mecraya dökülmesinden meydana gelen sesleri Yunus bu inancın misalleri olarak ifâde etmektedir. Dolap geldiği dağa geri dönmek için, su ayrıldığı mecraya kavuşmak için feryad etmektedir. Ruhlar da esas vatanlarına, melekûtî yurtlarına nisbetle çok karanlık, pek kasvetli, dert ve ızdırap dolu dünyadan kurtulmak ve ebedî olarak kalacakları nurlu âleme kavuşmak için yanık avaz ve âhenkli nağmelerle feryad edip durmaktadırlar. Yunus'un:

"Yunus bunda gelen gülmez
Bu fânîde kimse kalmaz
Kişi muradına ermez
Derdim vardır inilerim."

demiş olması bunu gösterir. (5)

5. ***Neo-plâtonizm***'den gelen ve ***Vahed-i Vücud*** görüşleri ile kaynaşan bu telâkkilerin izlerine birçok şairde tesadüf etmek mümkündür.

Şeriat dışı bir tarikat mensubu olan **Pir Sultan Abdal**'ın:

"Ey benim sarı tanburam
Sen niçin inilersin?
İçim oyuk, derdim büyük,
Ben onun için inilerim."

demesinde de mûsikînin bedbin, ızdıraplı ve dertli bir izahı mevcuttur.

Kâinattaki bütün seslerin itibârî ikilikten doğduğunu ileri süren vahdet-i vücûdcular mûsikînin kendi sistemlerine uygun bir izâhını yapmışlar ve bu izâhı yaparken bazan çok acâib durumlara düşmüşlerdir. (6)

2- İlâhî Güzellik Nazariyesi:

İlâhî ve ezelî güzellik; düşüncenin keyfiyetini kavrayamayacağı, zekânın izâhını yapamayacağı bir tarzda ruhlar tarafından temâşâ edilmektedir. Düşünce, madde âlemi ile ilgili hususlarda yetkili olduğundan mücerred âleme ulaşmak için yol bulamamakta, ruhlar tarafından temâşâ edilen gayb âleminin sırlarını bilmeye imkân kal-

6. Bir gün Sûfî Ebû Hamza (ölm. H. 289) Hâris el-Muhâsibî'nin evine gitmiş ve orada bir papağan kuşu (şâhmürğ) görmüştü. Kuş ötünce Ebû Hamza bir nara attı ve: "Lebbeyk yâ Seyyidî (Buyur Mevlâm, emret Efendim) diye kuşa hitab etti. Onun böyle yapmasına çok sinirlenen Muhâsibi, hemen eline bir bıçak alarak Ebû Hamza'ya: "Eğer içinde bulunduğun halden dolayı tevbe etmezen seni bu bıçakla boğazlarım," dedi. *el-Lumâ*, s. 495. Bundan dolayı Ebû Hamza hulûla inanan bir zındık olmakla itham edilmişti. *Telbisi Iblis*, s. 164. *er-Risâle fî vahdeti'l-vücûd*, adlı eserde şöyle denilmektedir: İbn Arabî bir şiirinde: "Varlık âlemindeki her söz O'nun kelâmıdır. Bizim için O'nun nesri de nazmı da eşittir. "(Küllü kelâmin fi'l-vucûd kelâmühü. Sevâün aleynâ nesrühü ve nizâmühü.)" Bu beyitleri okuyan ve doğruluğuna inanarak lebbeyk, demiş ve ona secde etmişti. Halbuki Hz. Peygamber: "Biriniz havlayan bir köpeğin sesini işitirse Allah'a sığınsın, zira bir şeytan görmüştür," buyurmuştur.

mamaktadır. Bu ilâhî güzelliğin tecellîsini temâşâ eden âşıkların hal ve makamlarına göre zevk, şevk, vecd ve semâ'ları olur. (7) Suhreverdî'nin bahis konusu ettiği bu fikirlerde Plâtonik ve Neo-Plâtonik felsefelerin tesirini görmemek kabil değildir. Fakat aynı görüşleri daha evvel Gazzâlî de kısmen ifade etmiştir. Âlemde hiç bir hayır, hiç bir güzellik ve sevilen hiç bir şey yoktur ki, Onun güzelliklerinden bir güzellik, kereminin eserlerinden bir eser ve cömertlik denizinden bir katre olmasın. Daha doğrusu; ta süreyyadan yerin dibine kadar, âlemin başlangıcından tutun da sonuna kadar kulakla işitilen, gözle görülen veya diğer duyularla idrâk edilen hiç bir güzellik yoktur ki O'nun kudret hazinelerinden bir zerre ve nurlu huzurundan bir pırıltı olmuş olmasın. Nitelikleri bu olan bir varlığın sevgisi nasıl olur da düşünülemez! Ârifler için bu vasıflar ilâhî aşkı pekiştirmenin sebebi nasıl olmaz! Her güzellik o güzelliğin idrâk organı tarafından sevilir. Allah güzeldir, güzeli sever, bölünmez aşkın konusu olur. (8) Bu ilâhî güzellik şu şekilde semâ'a bağlanmaktadır: "Rûhânî âlem bütün güzelliklerin ve iyiliklerin toplandığı bir yerdir. İster fiil, (*raks*), ister söz (*şiir, semâ'*) ile ilgili olsun maddî âlemde görülen tenâsüp güzel ve hoş bir şeydir. Şekil ve sûretlerde görülen bu tenâsüp rûhânî âlemden kalan bir mîrastır. Rûh, zevk veren nağmeleri ve âhenkli sesleri dinlediği zaman bunun tesiri altında kalır, çünkü ikisi de aynı cinstendir, aynı cinsten olanlar birbirini bulmuşlardır. Sonra; ruh, bir hikmete dayanan şu âlemdeki maslahatları gözeten şeriatın hükümleri ile kayıtlanır. Bir kimsenin şeriatın hükümleri

7. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 248. *İhyâ*, c. II, s. 278.1
8. Gazzâli, *İhyâ*, c. IV, s. 290. M. Ali Aynî, a.g.e., s. 151.

ile kendini kayıtlaması onun için maslahatın tâ kendisidir. (9)

3- Ruhun Erkekliği, Nefsin Dişiliği Nazariyesi:

Ruhun nağmelerden zevk almasının diğer bir sebebi şudur: "Nağmeler vasıtasiyle nefs ile ruh gizli bir şekilde işaret ve şifre ile fısıldaşırlar, âşıklar gibi gizli gizli söyleşirler. Nefs ile Ruh arasında ezelden beri karşılıklı bir aşk bulunmaktadır. Bunun sebebi, nefsin dişiliği (ünûset), ruhun erkekliği (zükûret) tir. Dişi ile erkek arasında tabiî olarak karşılıklı bir meyil ve aşk bulunmaktadır. Bir âyette: "Onunla tatmin olsun diye Allah Havvâ'yı Âdem'den yarattı." (Araf, 189) buyrulmuştur. Bu âyette: "Min-hâ" (Havvâ'yı Âdem'den yarattık) denilmiş olması karılıklı aşka ve ülfete sebep olan birbirine bitişmenin lüzûmuna işâret edilmiş olmasından dolayıdır. Rûh nağmelerden

9. *Avârifu'l-maarif*, c. II, . 268. Suhreverdî *vecd, raks* ve *semâ*'ın metafizik izâhını yapmak için şu bilgiyi vermektedir: "Vecd kaybedilen bir şeyin bulunması manasına gelmektedir. Gayb (fakd) ı olmayanın buluşu (vecd) olmaz. Kulun abd olarak varlığı, kendi sıfatlarının ve sıfat kalıntılarının varlığı ile birlikte bulunmadığı için kaybetme (fakt) hâdisesi vukû'a gelmiştir. İnsan hâlis ve mükemmel bir kul haline gelse katıksız bir hürriyete kavuşmuş olur. Tam olarak hür olan kimse vecd şirkinden kurtulur. Şu halde vecd şirki ile varlığın bakiyyeleri avlanır, bu kayyilerin sebebi ise ilâhî atâ ve ihsana tam olarak nail olunamadığından ileri gelmektedir. Bundan dolayı el-Husrî: "Bir sâikin tesiri ile hareket edilmesi, derûnun etkilenmesi, etkilenmenin dışta tesirinin görülmesi ve kulun bir halden diğer bir hale doğru durumunun değişmesi itibariyle semâ'ın tesiri altında kalarak vecde gelmek hak üzere bulunan kimse (muhıkk) için ne ise bâtıl üzere olan kimse için de odur. Hak üzere olan (mühik) ile batıl üzere olan (mübtıl) arasında mevcûd olan fark şudur: Batıl üzere olan nefsinin heva ve hevesini bulup bundan zevk aldığı için vecde gelir, yani coşar. Hak üzere olan ise kalbinin iradesini bulduğu için ve onun isteği ile vecde gelir. Bunun içindir ki: "Semâ, kalbte yeni

zevk alır. Çünkü bu nağmeler iki âşık arasında geçen ve âşıkları mestedecek derecede eğlendiren fısıldaşmalardır. Hikmet (mâdde) âleminde Havvâ Âdem'den yaratıldığı gibi kudret (mânâ) âleminde de nefs ruhtan meydana getirilmiştir. İkisi arasındaki ünsiyet ve ülfetin esasını bu husus teşkil etmektedir. Şöyle ki, nefs hayvânî bir ruhtur, ruhânî ruha yakın olmakla onun cinsiyetine girmiştir. Ruhânî ruha komşu olan hayvânî rûh bu yakınlığın kendisine verdiği şerefle, diğer hayvânî ruhlarda bulunmayan bir meziyete sahip olmuş ve böylece bir nevi cinsiyet değiştirmiştir. Bunun neticesi olarak hayvânî nefsten yeni bir nefs meydana çıkmıştır. Nefs ruhtan halk olunmuştur. Bundan dolayı nefs ile ruh arasında bulunan karşılık-

hiç bir şey meydana getirmez. Sadece orada zâten mevcut olan şeyi tahrik eder." denilmiştir. Bir kimsenin derûnû Allah'tan başkası ile alâkalı ise semâ' onun bu hislerini harekete geçirir. O da hevâ ve hevesine uyarak vecde gelir, coşar. Fakat bir kimsenin bâtını Allah sevgisi ile ilgili bulunuyorsa irâdesi ve kalbinin isteği ile vecde gelir. O hâlde bâtıl üzere bulunanlar nefis perdesi ile perdelenmişlerdir. Hak üzere olan ise kalb perdesi ile perdelenmiştir. Yani birincisinde Hak ile insan arasında nefis perdesi, ikincisinde ise kalb perdesi vardır. Nefis perdesi maddî ve zulmânî'dir, kalb perdesi ise semâvî ve nûrânidir. Şûhûd mertebesindeki hakikatler ile hakikatlenip kendisini dâimî bir yokluk haline getirmeyenler ve varlıklarının eserlerini bile tamamen silmeyenler ne semâ' edebilirler, ne de vecde gelebilirler. Vecd için: "Vecd, küllî kanın âteşidir, ona söz tesir etmez," denilmesi bu düşünce iledir. Mümşâd ed-Dineverî'nin: "Dünyanın çalgısını kulağına koysanız benim himmetimi O'nunla meşgul olmaktan alıkoymuz," demiş olması bu durumu izâh içindir.

Vecd, bazan -bâtıl üzere olana göre- nefis belâsına tutulduğu için, bazan -hak üzere olana göre- kalb ile mübtelâ olduğu için ruhun feryâd etmesidir. Bu duruma göre -hak üzere olana göre de, bâtıl üzere olana göre de- vecd rûhânî rûhun coşmasıdır. Dinleyici, bazan sadece sözün mânasının tesiri ile, bazan sadece nağmelerin etkisi ile vecde gelir. Mânâları anlama nevinden olan vecd'de nefs ruhun zevkine iştirak eder, fakat bu batıl üzere olanın semâ'ı için söz konusudur. Hak üzere olanın semâ'ında ise kalb ruhun zevkine iştirak eder. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 265, 267.

lı aşk ve ülfet dişiliğe ve erkekliğe dayanmaktadır. Nitekim Âdem ile Havvâ arasındaki aşk ve ülfette de durum böyledir. Nağmeler iki âşıkın mektuplaşması ve konuşması olduğu için ruhun hoşuna gider. "Varlık âleminde bizim adımıza gözlerimiz konuşmuştu. Biz susuyorduk ama aşkımız konuşuyordu," diyen şâir bunu anlatmak istemiştir. Bu duruma göre ruh nağmelerden zevk alınca heva ve heves hastalığına tutulmuş olan nefs vecde gelir, coşar. Çünkü semâ'm tesiri ile kalbte yeni bir şey meydana gelmiştir. Aynı şekilde irade hastalığına tutulmuş olan kalb de vecde gelir. Çünkü semâ'ın tesiri ile kalbte bulunan şey harekete geçmiştir. Semâ'dan esas itibariyle zevk alan ruhtur, nefsin ve kalbin zevki ruhtan alman i'retî bir zevktir. Nitekim şâir: "İçtik, bir damla yere döktük, zira asîl insanların kadehinden yer de nasib alır," demiştir. Bu duruma göre batıl üzere bulunanın nefsi kalb semâ'sının arzıdır. Allah adamları (ricalü'llah) derecesine ulaşan ve hâl arazlarından sıyrılarak saf bir cevher haline gelenler mukaddes vâdiye vardıkları zaman nefs ve kalb ayakkabılarını çıkarıp atarlar. (Tâhâ, 12). Artık kudret sâhibi bir padişahın huzurunda bulunmaktadırlar. İlâhî cemâlin nurları beste ve nağmeleri yakmış, kül etmiştir. İlâhî cemâli temaşaya daldığı için ruh âşıkı bulunduğu sevgilisinin fısıldamasını işitemez olmuştur. Bu halde bulunan kimseyi semâ' coşturmaz. Çünkü nağmeler ne kadar latîf ve hafif olursa olsun, artık böylesi bir ruha yetişemezler. Nağmeler bile bu ruhun gerisinde kalınca daha kesif olan şiir dinlemek şeklindeki semâ' ona nasıl yetişecektir? En latîf işâretleri bile taşıyamayacak derecede zayıf olanlar ağır ibâre yüklerini taşımaya nasıl tahammül edeceklerdir. Vecd, anlaşılması en kolay bir ibâredir, Haktan gelen bir vârid'dir. Gayeleri Allah'ı taleb etmek olanlar Allah'tan gelene kanaat etmezler. Allah'a yakın olma merte-

besini kendilerinde gerçekleştirmiş olanlar Allah'tan gelene kanaat etmezler . Allah'a yakın olma mertebesini kendilerinde gerçekleştirmiş olanlar Allah'tan gelen şeyle coşmaz ve onunla avunmazlar. Allah'tan bir şeyin gelmesi O'ndan uzakta olmak manasına gelir, vecd halinde bulunan Allah'a yakındır, o halde Allah'tan geleni ne yapacak! Vecd bir nâr (âteş) dir, Rabbını bulup vecde gelenin kalbi ise bir nûrdur. Nûr nârdan daha lâtiftir. Kesif olan bir şey lâtif olan bir şeye hâkim olamaz. Hak ile olanın ayağı sürçtüğü zaman kalb üzerine, kalb ile olanın ayağı sürçtüğü zaman nefs üzerine düşer. (10)

4- Fisagor'un Nazariyesi:

İslâm âleminde, özellikle tasavvufî çevrelerde yaygın olan nazariyelerden biri de **Fisagor**'a ait olanıdır. Kâtip **Çelebî** bu nazariyeyi şöyle anlatmaktadır: "Mûsikînin mûcidi Süleyman (A.S.) ın talebelerinden Fisagor'dur. Bir şahıs Fisagor'a üç gün üst üste rüyasında şöyle demişti: Kalk, falan denizin sahiline git, orada garib (orijinal) bir ilim tahsil edeceksin. O da kalkıp oraya gitmiş, fakat orada kimseyi bulamamış, bu rüyânın zâhirî mânâsının kastedilmediğine hükmetmiş ve burada demircileri toplayıp tenâsüplü ve âhenkli bir şekilde çekiçleri vurmalarını emretmiş, kendisi de bu sesler üzerinde derin derin düşünmeye başlamış, sonra dönüşte sesler arasındaki nisbetlerin nevileri üzerinde düşünmüş, uzun düşünce, ilâhî feyz ve Rabbânî ilhâm eseri olarak gayesine varmış, bir âlet yapmış, üzerine bir ibrişim bağlamış, sonra tevhide dair inşâd ettiği şiirleri (münacat) söylemeğe başlamış, halkı âhiretle ilgili işlere teşvik eden ilâhîler okumuş, bu şekilde birçok kimsenin dünyadan el–etek çekip âhiret işleri

10. *Avarifü'l-maarif*, c. II, s. 267-268.

ile meşgul olmasını temin etmiş. Ondan sonra bu âdet hükemâ arasında azîz olmuştu. Fisagor kısa bir süre içinde, saf bir cevhere sahip olduğu için riyâzât ilminde muhakkik bir hakîm olmuş, ruhların yurduna, ufukları geniş olan semâ'lara vasıl olmuştu. "Feleklerin hareketlerinden hasıl olan cazib (şehiyye) nağmeleri ve güzel besteler işitiyorum," bu terennümler mühayyileme ve hâfızama yerleşmiştir," diyen Fisagor buna dayanarak bu ilmin kaidelerini ortaya koymuştur. Sonra bu sahada diğer filozofların icâdları onu takip etti. (11) Daha sonra gelen Aristo, *Organon* adındaki mûsikî âletini yaptı. Bu sanatın kaidelerinin ortaya konmasından maksad ruhların ve nefs-i nâtıkanın küdsî âlem ile ünsiyet etmesini sağlamaktır, ga-

11. "Hz. Mevlânâ zer-kûb (kuyumcu) lar etrafından geçer idi, onların darb-ı âvâzesinden Hz. Mevlânâ'ya bir azîm hâl geldi ve çerha girdi, öğle namazından ta ikindi namazına dek. Hz. Mevlânâ semâ'da idi." (*Nafahat terc.*, s. 523) diye menkibesi nakledilen Mevlânâ ile Fisagor arasında bir benzerlik görmemek kabil olmamaktadır. Her ikisi de demirci ve kuyumcuların çekiç seslerinden ilham almışlar ve mûsikînin menşeini semâvî bir kaynakla izah etmişlerdir. Zemahşerî mûsikînin menşeini izah için çeşitli menkibeler nakleder: "İlk besteler denizin tatlı seslerinden alınmıştır." *Rebîü'l-Ebrâr*, Râşid Efendi, Kayseri, no: 56. "İlk besteler Yunan diyarında çok güzel bir sesle öten bir kuştan alınmıştır." Aynı eser, c. II, s. 171. "Irak'ta balıkçılar balık avlarken mûsikî söyler, bu nağmeleri işiten balıklar balıkçıların etrafında toplanır ve böylece balıkçılar balık avlarlardı." Aynı eser, c. I, s. 171. Menşei itibariyle semâvî ve ilâhî olan mûsikînin bazı nevileri niçin ve nasıl haram oluyor? sorusuna mutasavvıflar şöyle cevap vermişlerdir: Mamlûmdur ki, âdî bir sürüngen ile varlıkların en mükemmeli olan insanı harekete geçiren hayat gücü aynı şeydir. Aslında bir ve aynı olan hayal kudreti ilgili bulunduğu varlığın eksikliğine ve mükemmelliğine göre kendisini göstermektedir. Sürüngenin sadece hareketini sağlayan hayat gücü insanda zuhur ederse hissetmek ve düşünmek gibi yüksek fonksiyonları da icra eder. Bunun gibi aslında bir olan nefes (soluk) âdi bir düdük ile ney'den bir çıkar mı? Sonra o neye üfleyen zâtın mahareti sayesinde hep aynı olan o nefes nasıl can-fezâ nağmeler haline geliyor, düşününüz! Bundan anlaşıldığı gibi bütün insanlarda bir ve aynı olan ruhun; tabiat, nefs, kalb ruh ve sır gibi muhtelif mertebeleri vardır. Tabiatın meyl ve arzusuna şehvet, nef-

ye mücerred lehv ve lu'b (oyun ve eğlence) değildir. Bazan nağmelerdeki tenasübü ve makamlardaki güzelliği dinleyen ruhta manevî bir neşe (bast) hasıl olur. Böylece ruh yüksek nefsler (nüfûs-i âliyye) ile olan arkadaşlığını ve ulvî âlemle olan komşuluğunu hatırlar ve : "Tabiatın fiskü fucûruna ve maddenin zulmetine gark olmuş nefs ruhânî akıllara, nurlu hazinelere ve "kudsî mekânlara dön. Muktedir bir Melikin nezdinde sıdk makamında bulunduğun halde." hitabını işitir. (12)

sinkine heva ve heves, kalbinkine aşk, ruhunkine mahabbet ve sükûn, sırrınkine üns denilir. Lâtif nağmeler, sadece şehvet hissini tahrik ederse makbul değildir. Zaten bu his fânidir, dâimî değildir, muvakkattir, organik bünye zayıfladıkça o da zayıflar ve nihayet yok olur. Onun için hevaperest olanların eğlenceleri süreksizdir, çabuk bıkılır, ihtiyarlık zamanında ise bu zevk hiç kalmaz. Fakat ruhla ilgili safaların hadd ve pâyânı yoktur, sonsuz feza kadar geniştir. Yaş ilerledikçe, kemâl arttıkça insan ondan daha ziyade safa bulur. İnsanı böyle Hakk'a yaklaştıran ruhânî ve lâhûtî semâ' ve deverân nasıl zemmedilebilir?" M. Ali Ayni, *İntikad ve Mülâhazalar*, s. 153. İstanbul, 1923. Aslı bir ve aynı olan seslerden bir kısmının mübah, diğer bir kısmının haram olması daha başka şekillerle de izah edilmiştir: Bir meyhanenin veya bir genelevin inşasında kullanılan taşlarla bir caminin yapımında kullanılan taşlar mahiyetleri itibariyle aynı olmakla beraber kullanıldıkları gaye ve kullanan kimselere göre yekdiğerinden çok farklı hükümler alırlar. Demek oluyor ki, esas itibariyle aynı olan şeyler kullanılan âletin mükemmelliğine, kullanan şahsın maharet ve kabiliyetine ve kulanma maksadına göre farklılıklar gösterir. Bunun gibi mûsikî nefsin hevâsını ve tabiatın şehvetini tahrik ve tehyic ettiği sürece kötüdür. Fakat aynı mûsikî insanî ve ulvî hisleri kamçıladığı sürece iyidir.

12. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, c. II, s. 903. M. Ali Ayni aynı konuda şöyle diyor: "Eski astronomiye göre sayıları yedi olan felekler şeffaf bir kubbeler halinde birbirinin mihveri etrafında dönerler, dönerken de nehirden su çekip bağ ve bahçelere akıtan dolaplar gibi sesler çıkarırlar. Göklerin ve feleklerin dönüşünden hasıl olan lâtif ve ruhnüvaz nağmeleri, lâhûtî mûsikîyi herkes işitemez. Bunları, uzun bir mücâhededen sonra filozof Fisagor işitmiş ve o sayede mûsikî kaidelerini ortaya koymuştur. Eskilerin bu hikâyesi mûsikî ile âşikâr olan aralarında açık bir münasebet bulunan mûsikînin ruh üzerindeki tesisini lâhûtî bir menşe'e istinad ettirmek istemelerinden mütevellid olsa gerektirir." *İntikad ve*

Mûsikî bahsinde genellikle ileri sürülen teoriler bunlardır. Bu teorilerin hepsi de mûsikîyi insânî, beşerî, zarûrî, lüzumlu, faydalı, melekî, semâvî ve ilâhî göstermektedir. Böyle düşünen ve düşündüklerine sarsılmaz bir imanla itikad eden sûfîler mûsikîyi akide, din, vicdan ve mistik tecrübeleri ile birleştirmişlerdir. Onun için ***semâ'*** adı verilen tasavvufî mûsikîyi tenkit edenleri; tasavvufî imanı, sûfîlerin akide ve vicdanlarını tenkit eden kimseler olarak görmüşlerdir. Bundan dolayıdır ki, mutasavvıflar semâ' adı altında kendi iman ve din anlayışlarını tenkit edenleri en ağır bir tarzda tenkit etmekten hiç çekinmemişler ve denilebilir ki, bu bakımdan hasımlarından geri kalmamışlardır. Mûsikî muhaliflerini hissiz, zevksiz, düşüncesiz, mizacı bozuk, hayvan, eşek, sığır olmakla itham etmek, hattâ hemen hemen bütün hayvanlar mûsikîden zevk aldıkları cihetle mûsikî aleyhtarlarını hayvanlardan da aşağı olmakla suçlamak -evvelce de görüldüğü üzere- sûfîlerin alışkanlığını teşkil etmektedir. İsmail Hakkı Bursevî'nin; mûsikî muhaliflerine hitaben: "Ne acib bîmeşrebsin ki hayvandan betersin ve ne garib fersûde -dilsin ki, har (eşek) dan betersin." "Ey sığır, insan ol ki aşk demidir ve ey sağır perde-i sem'in kaldır ki hakîkatlar hengâm'dır," demesi bunu göstermektedir. (13)

Mülâhazalar, s. 151. Mevlânâ'nın: "Pes hakimân gôfte'end; în lahnhâ. Ez devrân-i çerh bigiriftîm mâ" "Filozoflar, biz mûsikîyi feleklerin dönüşünden aldık, demişlerdir" demesi aynı düşüncenin mahsulüdür.

13. *Türk Azizleri*, s. 215.

Sırr-ı nây ü küdümü anlamayan
Kafana, dümbelek desem yeridir
Bak, bu mebhasta şâkkidi sofu
Sana ondan eşek desem yeridir.

Ferid KAM

Sûfîler ortaya attıkları veya diğer medeniyet mensuplarından aldıkları mûsikî ile ilgili teorilerle mûsikînin önem ve değerini izah edip onu müdafaa ederken bir tepki olmak üzere mûsikî muhaliflerinin de bu konuda çeşitli nazariyeler ileri sürerek mûsikîyi nefsânî, şehvânî, süflî ve şeytânî bir menşeye bağlamak istedikleri görülmüştür. Bazan uydurma hadîsler şeklinde de ortaya konan bu nazariyeler bahis konusu edilmeye değmeyecek derecede basit ve iptidâîdir. Sûfîlerin mûsikî nazariyelerinde mûsikînin şeytânî, nefsânî ve süflî kısmı da yer almış iken mûsikî muhalifleri ortaya attıkları nazariyelerle mûsikîyi toptan mahkûm etmek istemişlerdir. (14)

Tasavvufî Mûsikî Üzerinde Felsefî Tesirler:

Semâ' üzerindeki felsefî tesirler inkâr edilmeyecek derecede açık, küçümsenmeyecek mertebede önemlidir.

14. Mûsikî muhaliflerinin bu sanatın hevâî, hayvânî ve şeytanî bir menşe'e sahip bulunduğunu göstermek için ileri sürdükleri nazariyelerden birkaçı şunlardır: "Yeryüzünde ilk defa feryâdü figân eden ve teğannîde bulunan İblîs olmuştur." (kâne iblîs evvelü men nâhe ve evvelü men teğannâ) Buna göre yeryüzünde mûsikî ilk defa şeytan tarafından icâd edilmiş, insanlar bunu ondan öğrenmişlerdir. Bir hadîs olarak rivayet edilen bu söz için Irâkî, aslını bulamadım demektedir. *İhyâ*, c. II, s. 282.

İlk defa mûsikî âletini icad eden Kabil'in oğullarından Sevbâl isminde bir kimsedir. Sevbâl Kinan oğlu Mehlâil zamanında davul, zurna ve düdük gibi mûsikî âletlerini icad etti. Bundan sonra Kabil'in oğulları eğlenceye daldı. O kadar ki, Şit'in sülâlesinden olup da dağ başında ikâmet eden insanlara bu haber yayıldı. Bunun üzerine dağda yayaşanlardan bazıları Kabil oğullarının yanlarına gelerek yerleştiler. İşte bundan sonradır ki, içki ve fuhuş dünyanın her tarafına yayıldı. *Telbîsü iblis*, s. 215. Bu nazariye mûsikînin menşeini insanlığın ilk kâtili olarak bilinen Kabil'e bağlamakta, içki ve fuhşun meydana geliş sebebi olarak mûsikîyi göstermektedir.

Ancak her tesirin lüzumsuz ve faydasız olduğunu iddia etmeye de imkân yoktur. İslâm filozoflarının, Yunanlı selefleri gibi mûsikîye büyük önem verdikleri bilinmektedir. İlk defa filozof Farabî'nin (ölm. M. 950 - H. 339) mûsikînin hem nazarî, hem amelî cihetinden ciddî bir şekilde bahsettiği, hattâ mûsikî âleti icad edecek derecede bu sahada başarı gösterdiği bilinmektedir. İbn Sina (ölm. M. 1036 - H. 428) *el-İşârât* adlı eserinin sonunda makâmât-ül -ârifîn bölümünde âriflerin hallerini anlatırken buhların mûsikî dinlemeye de muhtaç olduklarını anlatır: "Arif riyâzete muhtaçtır. Riyâzet onu üç hedefe ulaştırır: a) Haktan başka her şeyden uzaklaştırır. b) Nefs-i emmâreyi nefs–i levvâmeye itaat eder hale getirir. Bu sayede hayâl ve vehim gücü süflî âlemden yüz çevirerek kudsî âleme doğru yönelir, kudsî âlem onu kendi tarafına cezbeder. c) Uyanması ve hassas hale gelmesi için sırrı latîf hale getirir. Birinci gayenin gerçekleşmesi için hakikî zühd yardımcı olur. İkinci gayenin gerçekleşmesini tefekkür ve teemmüle dayanan çeşitli ibadetler temin eder, kuvâ-i nefs için kullanılan elhân da buna yardımcı olur. Beliğ nağme, hoş sada ve güzel edâ ile ifade edilen zeki vâizlerin hitabeleri de bunu destekler. Üçüncü hedefe ulaşılması lâtif fikir ve afîf aşk temin eder, bu halde bulunanların zihnine sadece sevgilinin şekli ve sûreti gelir, şehvet sultanı bu zihinde barınamaz. (15) Görülüyor ki, İbn Sinâ ideâl ve örnek insan dediği ârif için mûsikîyi lüzumlu görmektedir.

M. 1047 – H. 439 da Mısır¬da yazıldığı bilinen *İhvânü's-safâ ve hillânü'l-vefâ* risâlelerinin beşinci risalesi mûsikîye tahsis edilmiştir. Bu risalelerde sesin dinlendirici, neşelendirici, cesaret verici, üzücü, kin ve nefret hislerini

15. İbn Sinâ, *el-İşârât ve't-tenbihât*, makâmâtü'l-ârifîn, c. III, s. 225, Kahire, 1947'nin ilk kısmı.

körükleyici ve insanı kızdırıcı, kin ve nefret duygularını izâle edici, barışı sağlayıcı ve sevdirici özelliklerinden bahs olunmaktadır. (16) İhvanü's-safâ felsefesine göre mûsikîyi ilk defa îcâd eden ve kullanan filozoflar olmuştur. Yıldızların sebebiyet verdiğine inanılan bedbahtlığı yok etmek ve mesud bir hayat yaşamak için mûsikî kullanılmıştır, mâbedlerde hüzünlü seslerle Allah'a yalvarmak suretiyle bu bedbahtlıktan kurtulacağına inanılmıştır. Onun için mûsikînin doğuşunda ilm-i ahkâm-i nücûm'ün tesiri olmuştur. Izdırap çekenlerin elemini hafifletmek, dertlilere derman, hastalara şifa sağlamak için hastahanelerde kullanılan mûsikî, develerin ve kervanların sür'atini arttırmak için de kullanılmıştır. İhvânü's-safâ ayrıca süt sağarken, hayvanları çiftleştirirken, kuş ve diğer hayvanları avlarken bebekleri teskin ve uyumalarını temin ederken istifade edilen nağmelerden de bahsedilmiştir. (17) İhvanü's-safa risalelerinde seslerin çıkış yerlerine göre taksimi, her miletin giyinme ve yeme zevki gibi kendine has bir mûsikî zevki bulunması, seslerin fizik ve fizyolojik nitelikleri, sayılarla seslerin münâsebeti, ses nisbetleri ile vücudun organları arasında bulunan oran, mûsikî âletlerin yapılış tarzı... v.s. gibi konulara temas edilmekte, bu hususlar geniş geniş izâh edilmekte, semâ'ların ve feleklerin sekeneleri olan meleklerin mûsikî âletleri gibi, fakat bu âletlerden çok daha hoş nağmeleri bulunduğu, dünyadâki elhan ve nağmelerin o ideâl nağmelerin birer kopyası bulunduğu, bu semâvî nağmeleri ilk defa saf bir cevhere ve parlak bir zekâya sahip bulunan Fisagor'un işittiği anlatılmaktadır. (18) Bu noktada sûfîlerin Elest

16. *Resâilü ihvâni's-sâfâ*, c. I, s. 184, 185, 186, 187. Beyrut, M. 1957 - H. 1376.

17. Aynı eser, c. I, s. 187, 188.

18. Aynı eser, c. I, s. 206, 208.

Bezmi nazariyesine yaklaşılmaktadır. (19) Fakat sûfîlerin mûsikî ile ilgili bu gibi fikirleri İhvânü's-safa'dan evveldir. Onun için arada ne kadar benzerlik bulunursa bulunsun sûfîlerin bu felsefenin tesiri altında kalmış olması o kadar çok önemli sayılmamalıdır. Bu benzerlik daha çok her iki görüşün de aynı kaynaktan faydalanmış olmalarından ileri gelmektedir.

Kâtip Çelebi bu konuda şöyle diyor: "Nağmelerin ruh ve beden üzerinde tesiri olduğundan hükemâ şöyle demiştir; şol kimsenin ki ruhu nefsine gâlib ola, tasfiye ve riyâzetle nefs-i emmâreyi kahr eyleyup beden memleketinde hâkimiyet dizginini ruh sultanının eline vere, nağmeleri ve mûsikâl sesleri dinlemek ruhu ruhâniyet cânibine tahrik edup teellüh ve mebde-i evvel evsafı ile ittisaf ve teşebbühe şevk verir. Ol ecilden Aristo organonu icade edip meşşâîlere ve işrâkîlere talim ve nasihat es-

19. Aynı eser, c. I, s. 210. İhvanu's-safâya göre filozoflar mûsikîyi ruhu terbiye etmek, ahlâkı düzeltmek, kalbi saf ve temiz bir hale getirmek için îcad etmişlerdir, fakat sonradan insanlar mûsikîyi bu aslî gayesinden saptırmışlardır. Dinler hedefinden saptırılan mûsikî nevini haram kılmışlardır. c. I, s. 210. *İhvanü's-safâ Risalelerinde* tasavvufî eserlerdekine benzeyen oldukça hoş fıkra ve menkîbeler nakledilmektedir: "Birbirini öldürmeye kaşd etmiş iki zâtı gören bir mûsikâr teskin edici ve yumuşatıcı nağmelerle terennüme başlamıştı. Bunun üzerine yekdiğerinin boğazına sarılmış olan bu iki düşmanın öfkeleri zâil oldu, birbirine sarılarak barıştılar." c. I, s. 185. Mûsikînin kin, nefret ve düşmanlık hislerini ortadan kaldıran, yerine sevgi, barış, kardeşlik ve dostluk duygularını yerleştiren bu gibi tesirlerinden başka insanı aşka, şevke, vecde ve cezbeye getiren tesirleri de bulunmaktadır. c. I, s. 240. Filozof ve hakîmlerden bir topluluk bir padişahın verdiği ziyafette bir araya gelmişlerdi. Padişah bunların söyleyecekleri hikemî sözleri yazmaları için kâtiplere emir vermişti. Bir ses sanatkârı güzel ve hoş nağmelerle mûsikî söylemeye başlaymca hâkimlerden biri dedi ki: Mûsikînin, dil ile izah ve kelimelerle ifâde edilmesine imkân olmayan bir fazileti vardır, ruh bu fazileti ölçülü nağmeler halinde ortaya koymuştur. İnsan tabiatı bunu işitince ondan zevk alır, ferahlık duyar, neşelenir. O halde ruhun konuşmasını ve fısıldamasını dinleyiniz. Diğeri şöyle dedi:

nasında çaldurdi." "Amma bazı meşâyih-i kibâr; hükemâ-i müteellihîn mesleğine gidup onların şartı üzere tasfiye yolunda, ruhu nefsine gâlib sülûk tâliblerini teşvikte müessirdir deyu kimi nây gibi, dümbelek ve küdûm istimâl eyledi. Ve ekseri semâ tesmiyesi ile usûl kaidesi üzere nağmeler dinledi. Bunların bu tarz tavrı hakîmâne (hikmete ve felsefeye uygun) düşüp tedâvî bahsinde zehirli ilâçlar kullanmak kabilinden oldu. Zira ekseri ehl-i tasavvuf hikmet-i işrâk üzere mebnîdir. Ve ıstılahı ondan me'hûzdur." (20)

Başta Kâtip Çelebi olmak üzere muhtelif zatlar tarafından ileri sürülen bu tesir, tasavvufî mûsikî olan semâ'ın metafizik mahiyeti ile ilgili fikir ve inançlar bakımından bahis konusu edilmiştir. Yani sûfîler mûsikînin menşe'ini izah eden teorileri ve mûsikînin felsefesini filozoflardan mülhem olarak ortaya koymuşlardır. Mûsikînin tekniği, icrâsı, nazariyatı ve makamları itibariyle onların tesirinde kalıp kalmadıklarını tesbit konumuzun ve yetkimizin sınırlarını aşmaktadır.

Mûsikî dinlerken çok dikkatli olunuz. Zira nefsânî, şehvânî ve behîmî arzular sizi süflî ve âdî bir istikamete sürükliyebilir. Böylece doğru yoldan sapmış ve en ulvî ruhla fısıldamaktan uzaklaşmış olursunuz. Bir diğeri mûsikâra şöyle dedi: "Hadi bakalım, ruhun hilim, cömertlik, cesaret, adalet, asalet, şefkat gibi yüce istidatlarını coştur. Tabiatı bırak, behîmî arzulara ilişme. Diğer biri şöyle dedi: Ses sanatkârı mahir olursa ruhu yüce hasletlere doğru yöneltir, kötü huylardan uzaklaştırır. Bir diğeri de şöyle dedi: Bir filozof müğanniye bir câriyenin sesini işitti, arkadaşına, gidip şunu dinleyelim, belki bize güzel bir haslet kazandırır, dedi. Yaklaşınca cariyenin ölçüsüz ve bed bir sesle mûsikî söylediğini gördü. Arkadışına dedi ki: Kâhinler derler ki, baykuşun sesi insan ölümüne âlâmettir. Eğer kâhinlerin sözü doğru ise bu müğanniyenin sesi baykuşun ölümüne delâlettir. Bir diğeri şöyle dedi: Mûsikî âleti her ne kadar canlı değilse de fasih bir dil ile ruhun sırlarını, kalbin saklı hislerini ve arzularını anlatmaktadır. *Resâilü'l ihvâni's-safâ*, c. I, s. 234, 235.

20. Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak*, ikinci bahsin sonu.

TARÎKATLAR VE SEMÂ'

İstisnasız bütün tarîkatlar *semâ*'ın insanı Allah'a yaklaştıran ve yükselten bir özelliği bulunduğunu kabul etmişlerdir. Zâten başka türlü düşünmek ilk sûfîlerin halefleri için mümkün olamazdı. Bu bakımdan *Rufâîlik, Kadirîlik, Halvetîilk, Mevlevîlik, Kübrevîlik* ve *Nakşilîk* gibi büyük tarikatlar arasında fark yoktur. Ancak ilk zamanlarda *Melâmetîlik,* daha sonraları ise nakşîlik semâ'ın insanı Allah'a götüren özelliğini kabul etmekle beraber bu hususa kendi seyrü sülûk sistemleri içinde yer vermemişlerdir. Tarîkatlar tarafından semâ' ayinlerinin ne şekilde icra edildiği ve bu hususa ne derece ehemmiyet verildiği ayrı bir konudur. Biz burada semâ'a en çok değer veren mevlevîlikle semâ'a düşman oldukları zannedilen nakşîlerin konu ile ilgili görüşlerine kısaca temas etmek istiyoruz.

Mevlânâ - Mevlevîlik - Semâ'

Mevlânâ Celâleddin Rûmî aslında kendinden evvelki sûfîlere nazaran semâ' konusunda hiç bir yenilik yapmamıştır. Onun yaptığı şey daha evvel muhtelif sûfîler tarafından çeşitli şekillerde ifâde edilen fikir ve inançları kendisine has bir üslûp ile ifâde etmekten ibâret olmuştur.

Mevlâna ile selefî olan sûfîlerin semâ' meclisleri arasında da hiç bir fark yoktur. Ancak mevlevîliğin daha sonraları aldığı şekil içinde semâ' bu tarîkatın esası haline getirilmiş olduğundan semâ' âyinin bu tarîkata mahsus olduğu zannedilmekte ve münâkaşalar da bu noktada yoğunlaştırılmaktadır. Bir yandan Mevlânâ'nın hiç semâ' yapmadığı kuru kuruya iddia edilirken, diğer taraftan da mevlevîlikte sonradan ortaya konmuş olan semâ' âyininin aynen Mevlânâ zamanında mevcut olduğu boşu boşuna ileri sürülmektedir.

"Dinle neyden çûn hikâyet etmede."
"Ayrılıklarından şikâyet etmede."

beyti ile *Mesnevî*'sine başlayan Mevlânâ güzel ses demek olan semâ' ile güzel söz demek olan şiire özel bir alâka duymuş, *Mesnevî*'sinde, *Divân*'ında, gazel ve rübâilerinde her vesîle ile güzel sese temas etmekten âdeta derûnî bir zevk almıştır. (1)

"Ateşest în bânk-i nây ve nîst bâd."
"Her ki în ateş nedâred nîst bâd."

"Neyin çıkardığı sesler ilâhî aşkın âteşleridir, içine üfürülen maddî bir soluk değildir." "Bir kimsede bu âteş olmazsa o yok olsun daha iyidir." diyen Mevlânâ neyin çevreye aşk ateşlerini saçtığına inanmaktadır. Ona göre

1. *Mesnevî*'nin ilk beytinde geçen ve diğer beyitlerinde sık sık tekrar edilen *ney* kelimesi ile Mevlânâ'nın kâmil ve ideal insan olan velî ve sûfîleri kastettiği, veya neyden maksadın kamış kalem olduğu veyahut da bu kelime ile Kalem-i â'lâ demek olan *Hakîkat-i Muhammediyye*'yi anlatmak istediği ileri sürülmüştür. Fakat bunun kabul edilmesi halinde bile böyle yüce ve şerefli varlıkların bir çalgı âletine benzetilmesi Ona göre neyin taşıdığı önemi anlatmaya kâfidir. Bkz: Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, c. I, s. 24.

"Ney'den dinle" demek; mürşidden ve insan-ı kâmilden dinle, demektir.

neyden çıkan ses perdeleri insanla Rabb'ı arasında bulunan perdeleri kaldırarak kulun âşıkı bulunduğu Allah'ı seyretmesini temin eder.

"Ney harîf her ki ez yâr berîd."
"Perdehâyeş perdehâ—i mâ derîd."

"*Ney*, yarinden ayrı düşmüş olan herkesin dert arkadaşıdır, onun ses perdeleri bizim hicablarımızı yırtmıştır."

Mevlânâ mûsikînin Tanrı âşıkları için rûhânî bir gıda olduğuna dair selefleri tarafından ileri sürülen görüşü paylaşır:

"Pes gıdâ-i âşıkân âmed semâ."
"Ki derd û bâşed hayâl-i ictimâ."

"Mûsikî Tanrı âşıkları için ruhun gıdası olmuştur, zira mûsikîde sevgili ile birleşme ümidi mevcuttur." (2)

Mevlânâ sık sık semâ'a medhiyeler söylemiştir:

"Dânî semâ' çi bûd, savt-ı belâ şenîden.
Ez hîşten, berîden bâ vasl-ı Hak resîden.
Dânî semâ' çi bûd, der devây–i Ya'kûb.
Bûy-i visâli Yûsuf ez pîrehen şenîden.
Dânî semâ' çi bûd, sırrî zi'lî ma'allah.
Ancâ melek ne genced bî vâsıta residen."

Semâ' nedir biliyor musun? Kendimden geçmek ve Hakka vâsıl olmak sureti ile: "Belâ" sesini işitmektir. Semâ' nedir, biliyor musun? Gömlekten Yusuf'a vasıl olma kokusunu almak suretiyle Yakub'un derdine devâ olmaktır. Semâ' nedir, biliyor musun? Benim Allah'la öyle bir zamanım var ki, o zaman içinde bana ne bir melek-i mükarreb, ne de nebiyy-i mürsel ulaşabilir" hadîsinin sırrıdır. (3)

2. *Mesnevi*, c. IV, beyt, 740.
3. Ankaravî, *Minahacü'l-fukarâ*, s. 64.

Mevlânâ semâ'ın havas için olduğunu, avam için olmadığını belirtir:

Her çîz ki ân hoşest nehyest müdâm
Tâ mîneşeved delîl-i în merdüm-i âmm
Ver ne; meyü, çengü, sûret-i hûbânü, semâ'
Ber hâs helâlestü ber âmm harâm.

"Hoş olan şeyler daima nehyedilmiştir, halktan olan kimseler için delil olmasın diye. Yoksa mey, mûsikî, güzellerin yüzü ve semâ' havastan olanlar için helâldır, her ne kadar halk için haram ise de. (4)

Mevlânâ mûsikî aleyhtarlarına en ağır şekilde hücum ederken seleflerinden geri kalmamış ve bu konuda müsamahayı unutmuştur:

Ger semâ-ı âşıkân'râ münkirî
Haşr kerdî der kiyâmet bâ segân
Şehbâz-i Cenab-i Zû'l-Celâlest semâ'
Firâş-i kulûb-i ehl-i hâlest semâ'
Der mezheb-i âşıkân helâlest semâ'
Der mezheb-i münkirân harâmest semâ'

"Tanrı âşıklarının semâ'ı konusunda inkârcılık yaparsan kıyamet günü köpeklerle haşrolunsun. Semâ' Cenâb-ı Zu'l-Celâl'm şehbâzıdır. (Kullarını semâ' doğanı ile avlar) Semâ', manevî hâl sahibi olan kimselerin gönülleri için döşektir. Âşıklar mezhebinde semâ' helâldir, fakat münkirler mezhebinde semâ' haramdır. (5)

4. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 78.

5. *Minhâcü'l-fukarâ*, 61. *Huccetu's-semâ*, s. 24. Mevlânâ, "Mûsikî, sadece düğün ve bayramlarda helâl olur" diyenlere: "Arifân der demî dû i'yd künend. Ankebûtân meks kadîd künend" (ârif ve âşıklar bir nefeste iki bayram yaparlar. Ehl-i nefis ise örümcekler gibi eti kebap yaparlar.) demektedir. *Huccetu's-semâ*, s. 26. Yani ehl-i nefis bayramlarda bile kurban etinden kebap yapmaktan başka bir şey düşünmez. Mevlânâ semâ' ve raks yapanların eğlenen kimselerin kibri içinde olmamalarını ister:

Mevlânâ daha evvel mûsikî teorileri bahsinde de gösterdiğimiz gibi bu âlemdeki mûsikâl seslerin misâl, ideler ve rûhânî âlem gibi isimler verilen öbür âlemdeki mûsikâl seslerin bir örneği olduğunu kabul etmektedir.

Mevlânâ'nın mûsikî ve semâ' hakkındaki nazarî düşünceleri, semâ'ın dinî hükmü ve metafizik mahiyeti hakkındaki kanaatı budur. Acaba böyle düşünen Mevlânâ mûsikî dinlemiş midir? Dinlemişse nasıl dinlemiştir? Bu hususta en sağlam malûmat **Eflâkî**'nin *Menâkibü'l-Arifin*'inde bulunmaktadır. **Eflâkî**'nin bu eserini neşretmiş olan **Tahsin Yazıcı**, Mevlânâ'nın semâ'ı ile ilgili kısımlarını ayrıca pek güzel bir şekilde özetlemiştir. Onun için bu özeti aynen aklediyoruz. Hoşa giden veya manalı bir ses Mevlânâ'yı semâ' ettirmeye kâfi gelirdi. (s. 562) (6) Sokakta (s. 282), pazarda (277, 278) Merâm mescidinde, Ilıcada, değirmende, Konya meydanında (s. 356) semâ' ederdi. Semâ' için önce kabiliyet şart koşulur (s. 355) fazla semâ'dan, Konya halkının alttan alta semâ' aleyhinde bulunduklarından şikâyet ederdi. (s. 356) Menâkibü'l-ârifîn'de biri Mevlânâ'nın tek başına yaptığı, diğeri bir topluluk halinde olmak üzere iki semâ' şekline dair kayıtlar bulunmaktadır.

"Semâ'ı mâ çû rûhânist ey cân. Meşev în câ be-kibrü kîni raksân." (Bizim semâımız rûhânî olduğu için ey dost buraya dans edenlere mahsus kin ve kibir ile gelme) *Minhacü'l-fukara*, s. 65. Mevlevîlikte mûsikî âletlerinin bile çıkardıkları seslerle Allah'ı tesbih ettiklerine inanılır. "Çist mîdânî saday-i çünkü ûd. Ente hasbî ente kâfî yâ Vedûd." *Hucce-tu's-semâ*, s.27. "Mestâne olup depredelim çeng ile nâyi. Semâ' safâ câna vefâ ruha gıdadır." beytini besteli olarak mevlevî âyinlerinde okumak âdettir. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s.380.

6. Parantez içindeki rakamlar *Menâkibü'l-ârifin'in* Tahsin Yazıcı neşrinin cild ve sayfalarını göstermektedir. Ankara, 1959, 1961.

Mevlânâ'nın Tek Başına Yaptığı Semâ':

Şems'in 21 Şevval 642'deki gaybûbetinden sonra, Mevlânâ kendisine hindbârî'den bir ferecî, bal renkli yünden bir külâh yapmalarını emretti ve gömleğinin önünü açtı da satın lâlisi sarığını şakarâviz biçimi bağladı, Mevlevîlere has ayakkabı ve çizme giydi, ferecesinin yenini topladı. (s. 62b) Rebabı da altı haneli hale getirmelerini emretti ve bunların ikmâlinden sonra semâ'a başladı. (s. 224) Dünyada üç şeyi seçmişti: semâ', şerbet, hamam. Şems de daha önceleri Irak-ı Acem'de semâ' ediyordu. (s. 89, 624) Mevlânâ'nın semâ' esnasında aynı zamanda şiirler söylediği ve onların zevki ile raks ettiği oluyordu. (s. 631) Mesnevi'nin bazı kısımlarını söylediği sırada kavvâller çalgı çalıyor ve teğannîde bulunuyor, o da heyecanlar gösteriyor ve nâralar atarak semâ' ediyordu; aynı şekilde diğer müridlerin de nâralar attığı olurdu. Kavvâller sustuktan sonra bir köşeye çekilip etrafında bulunanlara gözlerindeki Tanrı nûrunu seyretmelerini emrediyordu. (s. 99. 191, 543, 569) Bir gün de büyük bir heyecanla medreseden çıkmış, semâ' ederek Sivas Kadısı İzzeddin'in odasına girmiş, onu çeke çeke âşıklar toplantısına getirmiş ve o da elbisesini yırtarak semâ'a başlamıştı. (s. 99, 100) Mevlânâ'nın semâ' esnasında büyük bir vecd içinde, her şeyde Allah'ı gördüğünü söylediği de olurdu. (s. 104) Semâ'da uzun müddet kalır, bazan durması için ricâda bulunulurdu. (s. 110) Hamamdan çıkar çıkmaz semâ'a başlardı. (s. 122) Şevkinden, sabahtan gece yarısına kadar, raksederek ve dönerek, semâ' ederdi. (s. 125) bazan bir haftadan fazla semâ' ettiği olurdu. (s. 149) Ilgın'da kaldığı müddetçe 40 gün semâ'a devam ettiği vâkî idi. (s. 228, 355, 356, 443) Semâ'a devam edildiği vakit da-

vet edilen evin kapısında durur, müridlerin hepsinin içeri girmesini beklerdi. (s. 443) Bazan, semâ' ederek yalın ayak medreseye gelir, (I, 154) dışarda başladığı semâ'ı medresede devam ettirirdi. (I, 772) Semâ'da semâ' edenlere sırtını çevirmek saygısızlıktır. (I, 161, 280, 353) Kendisine getirilen güllerin ve heyecanlı konuşmaların (I, 457, 151) da semâ'a vesîle olduğu görülürdü. (I, 339) Bir nâra atarak semâ'a girer, (I, 163) hey diyerek semâ'a kalkar, bazı kimseleri kendisine hayran hayran baktırırdı. (I. 185) Semâ' esnasında fetvâ yazdığı (I, 187), sorulan suallere manzum cevaplar verdiği oluyordu. (I, 209) Semâ' esnasında zaman zaman gôyendelerin tahtına geliyor, orada eğilip özürler diliyordu. (I, 579) Ölmek üzere olan ney-zen Hamza'yı diriltir ve üç gün durmadan semâ eder, Semâ' bitince de ney-zen ölür. (I, 222 ve dvm.) Semâ' ederken çalıp şarkı söyleyen kanbur bir gôyendesi vardı. (I, 231) Semâ' esnasında halka ve gôyendelere bahşiş dağıtırdı. (I, 232) Semâ'dan çıkıp hamama gittiği olurdu. (I, 257) İlâhî bilgiler (maarif) saçarken vecde gelip semâ' ettiği de olurdu. (I, 293) Bazan fazla semâ' etmesinden gôyendeler çalıp sôylémekten âciz kalırdı. (I, 305, 306) Semâ' ederken başkasının kendisine çarptığına kızdığı (I, 320, 394) görüldüğü gibi, mest bir insanın çarpmasını hoş karşıladığı da olurdu. (I, 356) Medresede bir köşede kendisi, diğerinde meşhur şâir **Fahreddin-i Irakî** büyük bir heyecan içinde semâ' ediyordu. (I, 356) Sabahleyin dostlar gelir gelmez semâ' başladığı da olurdu. (I, 399) kendisi fazla semâ'dan hastalanırdı. (I, 409) Semâ' esnasında mest olduğu vakit, kavvâlleri veya oğlu **Sultan Veled**'i yakalar, dönerek ve raksederek salavât getirir ve sonra tekrar semâ'a başlardı. (I, 407) **Salâhaddîn Zerkûbî**'nin dükkânından gelen çekiç seslerine (7) veya bir meyhaneden

7. Selâhaddin Zerkûbî'nin dükkânının önünden geçerken semâ'a başlıyan Mevlânâ'nın: "Yekî gencî bedîd âmed der'în dükkân-i zerkûbî.

gelen rebâb sesine ayak uydurarak semâ' etmeye ve dönmeye başladığı meşhurdur. (I, 412, 805) Fazla semâ' yüzünden normal şehevî arzularını bile unuturdu. (I, 489) Zekî Kavvâl'ı içeri girer girmez çaldırmaya başlatır ve semâ'a koyulurdu. (I, 449) ve semâ'dan sonra göğsünü ovdururdu. (I, 470) Semâ' ortasında elini eteğinin altından çıkarıp, gôyendelerin defi üzerine para atardı. (I, 471) Orkestrada bekçi gûyende (deffâf) ve neyzenler vardı. (I, 487) Ayrıca kadın defci ve neyzenlerden de bahsedilmektedir. (I, 486, 490) Soğuk suyun altından çıkıp semâ' ettiği (I, 490) uzun müddet yemek yemeden ve "el-cû el-cû sümme rucû" (açlık açlık sonra Allah'a dönüş) diyerek semâ'a girişiği olurdu. (I, 490) Nadir hallerde semâ' esnasında kendisini fazla keybettiği üzerinde bir gömlekten gayri ne varsa kavvâllere verip çıplak raksettiği vakit, etrafında bulunanlar, üzerine kıymetli kumaşlardan elbiseler giydirirlerdi. (I, 490) Bazan devrin ileri gelenlerinin hanımları semâ' davetlerine icâbet eder, gôyende defci ve neyzenlerin çalgı ve şarkılarının refakatı ile semâ' eder, onlar da başına güller saçarlardı. (I, 487) Hamama gider, oradan çıkınca medreseye varıp orada semâ'a başlardı. Kendisi ile birlikte semâ'da bulunanlar veya münferiden semâ' edenler arasında da elbiselerini yırtanlar vardı. (I, 488) Şems'in ölümünü duyunca da semâ' ederek mersiye mahiyetinde gazeller söylemişti. (I, 489, 602) Düğün merasimlerinde de semâ'a kalktığı olurdu. Selahaddîn Zerkûbî de hükümdarın huzurunda, Mevlânâ'nın sözleri üzerine şevke gelip semâ' ediyordu. (I, 490) *Mesnevî*'nin bazı parçalarıını da semâ' esnasında söylediği anlaşılmaktadır. (I, 499)

Zehî sûret, zehi ma'nâ, zehî hûbî, zehî hûbî." Kuyumcunun dükkânından bir genç zuhur etti. Bu ne güzel suret, ne güzel mânâ, ne hoş güzellik, ne hoş güzellik: dediği çok meşhurdur. Bk: *Nafahat Tercümesi*, s. 523.

Toplu Halde İcrâ Edilen Mevlevî Semâ'ı

Başlangıçta **Mevlânâ**'da klâsik şekli ile başlayıp, **Şems**'in teşviki ile dönme şeklinde tezahür eden semâ' âyini kısa zamanda büyük bir rağbete mazhar olmuş ve devrin ileri gelenlerinin, bir nevi yarı dinî eğlence ziyâfetini hâlini almıştır. (8) Toplu halde icra edilen bu semâ' âyinleri, Mevlânâ'nın bulunduğu medresede (I, 222, 227) **Hüsameddîn Çelebi**'nin evinde (I, 16) Ilgın'da, devrin ileri gelenlerinin evlerinde veya **Sadreddîn Konevi**'nin medresesinde (I, 141, 151, 212, 431) tertip ediliyordu. Baş-

8. Bu nevi semâ meclislerinin dünyevî ve cismânî lezzetler için akdedilmiş olduğunu, kısmen de olsa nefsânî bir zevkin tatmin edilmesinin hedef alındığını söylemek mümkün değildir. Bazı zevk ve keyf sahipleri bu gibi meclislere eğlence ve nefsanî zevk alma gibi gayelerle gitmiş olabilirler. Fakat semâ' meclislerinin gayesi hiç bir zaman bu olmamıştır. Tabiî bu hüküm Mevlânâ zamanı için söz konusudur. Esasen bu nevi semâ' meclislerinin evvelce de görüldüğü gibi Mevlânâ ile başladığını söylemek kabil değildir, semâ' meclislerinin münferiden de toplu olarak da icra edilmesi bakımından Mevlânâ ile başladığını söylemek kabil değildir, semâ' meclislerinin münferiden de toplu olarak da icra edilmesi bakımından Mevlânâ kendisinden evvelki tasavvufî geleneği devam ettirmekten başka bir şey yapmamıştır. Mevlanâ'nın babası Bahaeddîn Veled'in şeyhi olduğu söylenen (bkz: *Nafahat tercümesi*, 514) Necmeddîn Kübrâ'nın muhtelif semâ' meclislerinde hazır bulunduğu bilinmektedir. "Şeyh Necmeddin-i Kübra, İsmail Kasrî'nin hankâhında misafir olmuştu, hasta idi. Dervişlere mahsus sofanın karşısında bulunan bir sofaya yerleştirilmişti. Hastalığı bir hayli uzamıştı. Derdi ki, bütün ızdıraplara rağmen, *tekke*de semâ' edilmesinden duyduğum üzüntüyü hastalığımdan duymazdım. Zira ben gayet semâ'ı inkâr ederdim. Başka bir yere gitmeye de takatım yoktu. Bir gece tekkede semâ' edildi. Şeyh semâ' esnasında başımın uzuna geldi ve : "Kalkmak ister misin?" diyo sordu. Evet, dedim. Elimden tuttu ve beni kenara çekti, sonra semâ' mahallinin ortasına iletti, bir zaman bana devrettirdi, daha sonra da duvara yaslandırdı, derhal düşeceğimi sandım. Kendime gelince sıhhat ve afiyete kavuştuğumu gördüm, artık vücûdümde hiç hastalık kalmamıştı. *Nafahat terc.*, s. 478. Bu hadîse Necmeddin Kübrâ'nın şeyhine intisap etmesine de sebep olmuştu. Bu menkîbe semâ' ve mûsikî'nin

langıçta semâ' zamanı, Mevlânâ'nın vecd hallerinin gelişine bağlı görülmektedir. Onun herhangi bir heyecan uyandıran hâli, bir sözü veya nükesi (I, 141) veyahut bir kerâmeti (I, 169, 227) gibi hâl ve hareketler (I, 274), başta kendisi olmak üzere toplu halde bir semâ'a vesile oluyordu. Ölümünden sonra Hüsameddin Çelebi, ihtimal pîri'nin hâtırasını anmak ve Onun en çok sevdiği bir âyinin sönmemesini sağlamak maksadı ile her cuma namazını müteakip Kur'ân okunduktan sonra toplu bir halde semâ' yapılmasını esas haline getirdi. (I, 777, 967) Ancak, bilhassa tarîkatın başında bulunan Pîrin ânî heyecanları ile bu esasın dışına çıkmak da kabildir. (I, 780) Sâir kimselerin semâ' tertip etmesine ise, muhtelif sebepler vesile oluyordu. Bazen Mevlânâ'ya âşık bir gencin Mevlânâ'ya mürid

hem mûsikî inkârcılığı gibi manevî hastalıkları, hem de bedenî hastalıkları iyi edici ve şifa verici bir özelliğe sahip bulunduğunu anlatmaktadır. Kübreviye tarîkatının kurucusu olarak kabul edilen N. Kübrâ'nın semâ'dan zevk aldığı ve hoş-hâl olduğu bilinmektedir. *Nafahat terc.* 481. "Necmeddin-i Kübrâ'nın yüce makamlara ulaşmış Zengi adında bir müridi vardı. Şeyhinin yanında o kadar itibar sahibi idi ki o çıkmayınca Şeyh semâ'a başlamazdı. Bir gün semâ' esnasında vecde geldi ve vakti hoş oldu, yerinden kalktı, orada bulunan yüksek bir taka çıkıp oturdu, buradan inerken oradan geçmekte olan Şeyh Necmeddin'in üzerine sıçradı, ayaklarını boynundan aşağıya sarkıttı. Necmeddin onunla çerh vurup dönmekte idi. Zengi boyu uzun, kilosu ağır, Necmeddin ise zayıf ve narin bir kimse idi. Semâ' bitince Necmeddin şöyle dedi: Boynumdaki serçe midir, Zengi midir hiç bilemedim. *Nafahat terc.* s. 483.

Büyük sûfî şâir Ebû Sâîd Ebu'l-hayr (h. 357-440-M. 967-1049) da aynı şekilde semâ' yapmakla meşhurdur. Ebû Saîd'in babası, âdetleri vechiyle haftanın her gecesi bir evde yapılan toplantılara oğlunu götürürdü. Bir aziz veya yabancı kişi gelmişse, o da bu toplantıya çağrılır, yemek yenir, namaz kılınır, evrad okunur, sonra da semâ' edilirdi. Semâ' esnasında kavvâl söyler, onlar da bazan sabaha kadar raks ederlerdi. Bir gün şeyhin dervişleri pazardan geçiyorlardı, Tus'tan gelen ve pazarda semâ' eden dervişler gördüler. Şeyh onların semâ'ını görmek istedi, Ebû Cafer isimli bir zattan aldığı 50 dinar ile bu meblâğa malolan bir semâ' meclisi kurdu. Bkz: Tahsin Yazıcı, *Şarkiyât Mecmuası*, sayı, V, yıl, 1964, sayfa, 140.

olmasını temin için bu gencin babası tarafından (I, 127) ticarette dâima ziyan eden bir tacir tarafından bir daha ziyan etmemesi için (I, 137, 139) **Sultan** ve **Mu'inüddin Pervâne** (I, 150, 183, 184, 191, 292, 339, 377) gibi ileri gelen devlet ricâli (I, 145, 489) veya değerli aziz bir kişi (I, 149) kerâmetini gören halktan biri (I, 343) **Kemâlettin Kadı** gibi bir kadı (I, 179, 180) veya devrin devlet ricâlinin hanımları ve tacirler veyahut da kendisini seven halktan bir kadın tarafından semâ' tertip edildiği görülmektedir. Bu arada ileri gelenlerin davet edildiği sünnet düğünü veya düğünlerde de semâ' yapıldığı olurdu. Medreselerde yapılan semâ' toplantılarına emirler ve ileri gelenlerin de katıldıkları görülmektedir. Bu arada kendi müridleri arasında da semâ' tertip edenler oluyordu. (I, 319, 327, 339, 346, 474, 491, 11, 601)

Bu ziyafetler davet edenlerin hususiyetine göre, evlerde, sarayda, bir *iclâs* (posta oturma) veya herhangi bir dinî merasim yapılan medreselerde verilirdi. Bir nevi mevlid merasimine benziyordu. Bilhassa dinî mahiyet arzeden yerlerde Kur'ân okunduktan sonra semâ' edilmeğe ve ondan sonra da yemek yenmeğe başlandığı anlaşılmaktadır (11, 694) Evlerde ve saraylarda da aynı sıranın takip edilmiş olması çok muhtemeldir.

Semâ' toplantılarında bir orkestra (heyet-i mütribân), semâ' edenler ve seyirciler bulunurdu. Mutripler heyetini her zaman aynı çalgıcı ve okuyucuların teşkil edip etmedikleri kesinlikle bilinmemektedir.Orkestrada yer alanlardan en çok *gôyende, kavvâl* ve *neyzen* gibi isimlerden bahsedilmektedir. *Defciler* (Deffâfân) ile *rebâb* çalanların da büyük bir rağbet gördükleri anlaşılmaktadır. Çalgılar arasında en çok isimleri geçenler şunlardır: ***ney, rebab, def, zurna, nekkâre, başarat.*** Semâ' yapılan yerde gûyendelere tahsis edilen yüksekçe bir yer (taht) bulun-

makta idi. Semâ'a bir hey nidası ile başlanmakta idi. Gündüzleri yapılan semâ' gece yarılarına ve geceleyin başlayan semâ'm sabaha kadar devam ettiği olurdu. Davete katılanlar arasında şerîat ve tarîkat ehli ile devlet ricâli bulunmakta idi. (I, 131, 292) (9)

Görülüyor ki Mevlânâ'nın bizzat semâ' ile meşguliyeti ve mûsikînin ameli yönü ile ilgilenmesi nazarî sahada ileri sürdüğü görüşlerden daha az önemli değildir.

Coşkun ve cezbeli bir ruha sahip bulunan Mevlânâ, Şems–i Tebrizî ile görüştükten sonra semâ'a başlamış, gece gündüz bağırarak çağırarak semâ' etmiş, yerlerde dönerek raksetmiş, mutriblere altın ve gümüş dağıtmış, çalıp söylemekten kavvâllerde takat kalmamış, ona uyan

9. Tahsin Yazıcı'nın bu yazısı için Bkz: *Şarkiyât Mecmuası*, V. 1964, s. 143.

Şu rivayetler de Mevlânâ'dan evvel sûfîler arasında yaygın bulunan semâ'ın mevlevî semâ'ına ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. "Şeyh Sadreddin bir gün semâ' meclisinde Şeyh Sa'deddîn ile bulunuyordu. Sa'deddin semâ' esnasında teveccüh eyledi ve tam edeble bir müddet ayakta durdu, gözü kapalı olan Sa'deddin, Sadrettin'i yanına çağırdı ve gözünü onun üzerine açtı. Sonra, Resulullâh'ı bu sofada gördüm, istedim ki, onun güzelliğini gören gözü ilk defa senin üzerine açayım. *Nafahat terc*, s. 486. Görülüyor ki, Hz. Peygamber'i görmek gibi en yüksek mistik hâllerin semâ' esnasında zuhur ettiğine tasavvufta inanılmaktadır. Bundan başka en zor ve halli çok müşkil meseleler de yine semâ' esnasında haledilmektedir. *Melâmet*, s. 88. Semâ' zihni temizleyip onu parlak hale getirdiğinden bu suretle saflaştırılan ve dinlendirilen zihne hakikatlar doğmaktadır.

Semâ' edenler, gûyendenin güzel yüzlü olmasını, semâ' meclisinde güzel kokunun bulunmasını ve sesin güzel olmasını isterler. Rûz-bihân Baklî (ölm. H. - 606 M. 1209) *Kitabü'l-envâr* isimli eserinde demiştir ki: "Kavvâl gerektir ki, hûb-rûy ola. Zira ârifler semâ' mecma'ında tervîh-i kulûb için üç nesneye muhtaçtır: revâyih-i tayyibe ve vech-i sabîh ve savt–i melîh. Ve bazıları demiştir ki, bu kavvâlde ictinab gerektir. Zira bunun gibi kâr şunun gibi ârife müsellemdir ki, taharet-i kalbin kemâline erişmiş ola ve didesini gayr-i Hakk'a nazar etmekten örtmüş ola. *Nafahat terc.*, s. 299.

şehir halkı semâ'a mübtelâ olmuştu. Oğlu Sultan Veled'in *Ibtidânâme*'sinde verdiği bu malûmattan başka (10) Mevlânâ'nın semâ'ı ile ilgili daha başka rivayetlerde bulunmaktadır. (11)

Mevlânâ zamanında, daha evvelki tasavvufî semâ'dan hiç de farklı olmayan, Mevlânâ' nın oğlu Sultan Veled'den sonra yavaş yavaş şimdi bildiğimiz şekli alarak *Mevlevî tarikatı*nın esas âyini haline gelen, sonra da *mukabele* adını alan semâ' şekli hakkında çok sayıda tetkikler yapılmıştır. Bundan dolayı bu konu üzerinde durmuyoruz. (12) Şu kadarını söyleyelim ki, *Mukabele* ismi

10. Tahsin Yazıcı, *"Mevlânâ Devrinde Semâ,"* *Şarkiyât Mecmuası*, sayı, V. s. 142.

11. Şems-i Tebrizî'ye mülâki olmadan evvel babası **Bahaeddin Veled** ve **Muhakkik Burhaneddîn**'in yolunda giden Mevlânâ'nın hiç semâ' yapmadığından bahseden kaynaklar, coşkun ve cezbeli bir sûfî olan Şems'in kendisini semâ'a teşvik etmesiyle bu işe başladığından ve semâ'ı bir tarik ve âyin haline getirdiğinden bahsedilmektedir. *Şarkiyât Mecmuası*, v. 142. "Mevlânâ bir gün buyurdu ki, rebâb âvâzı cennetin sarîrı (gıcırtısı) dır, ki biz işitiriz. Bir münkir ayıttı: Biz dahi ol âvâzı işitiriz. Niçin Mevlânâ germ (vecd ve cezbe) olduğu gibi germ olmayız? Mevlânâ Hazretleri buyurdu ki: Haşa ve kellâ, ol nesne ki biz işitiriz kapunun açıldığı âvâzdır ve ani ki ol işitir kapandığının âvâzıdır. *Nafahat terc.*, s. 518. Câmi, Mevlânâ Şemseddîn Muhammed b. Esed (ölm. H. 864) den bahsederken: "Onun tamam hâli ve azîm vecdi var idi, Semâ' meclisinde hâli değişince sayhalar ve naralar atardı, tesiri meclistekilere sirayet eder ve cümlesinin vakti hoş olurdu," demektedir. *Nafahat terc.* s. 153.

12. Bu tetkikler için Bkz: *Islâm Ansiklopedisi*nin; Celâleddin Rûmî, Mevlevîlik ve Semâ mâddeleri. Son zamanlarda yapılan mevlevi semâ'ı, Hellmut Ritter tarafından bizzat erbabına müracaat edilmek suretiyle en ince teferruatına varıncaya kadar resimleriyle birlikte tesbit ve neşredilmiştir. Bkz: H. Ritter: *Die Mevlânâ feier in Konya*, 11-17. Dezember, 1960 oriens. (1962) XV, 249-270. Ayrıca Bkz: Ahmed b. Fedidûn, *Sipehsâlâr terc.*, s. 91-95. Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, s. 60, bab-ı tâsi' semâ'ın envâı, s. 67, bab-ı âşır mukabele, A. B. Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, 1963. İstanbul. Mevlânâ devrinde yaşamış olan Yunus Em-

verilen mevlevî tarîkat âyininin esası Mevlânâ'nın mûsikî hakkında ileri sürdüğü bahis konusu görüşlerdir. Mevlevî semâ' ve mûsikîsi bu temel üzerine kurulmuş, inkişâf için Mevlânâ'nın görüşlerinden hız ve kuvvet almıştır.

Nakşîlik ve Semâ'

En büyük İslâmi ve Sünnî tarîkatlardan biri olan ve özellikle Türkiye'de her devirde çok kalabalık bir mensubu bulunan *Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyye* öteden beri mûsikî ve semâ' inkârcılığı ile bilinmektedir. Ne mûsikî taraftarları, ne de bu tarîkatın mensupları tarafından Nakşiliğin *semâ'* hakkındaki görüşü doğru olarak bilinmemektedir. Anadolu'ya yaygın halde bulunan bu tarîkatın şeyhlerî bile nakşîliği ve nakşîliğin semâ' görüşünü hakkiyle bilmemektedirler, bilenleri ise nakşiliğin semâ' görüşünü anlatacakları yerde kendi indî ve şahsî kanaatlarını anlatmaktadırlar. Böylece nakşîliğin semâ' görüşü yanlış bir şekilde anlatılmaktadır.

re'de de Mevlânâ'da rastlanan fikirlere aynen rastlanır. Taptuk-Yunus Emre münasebetlerinde de saz ve tel sesleri işitilir. Aziz Mahmud Hüdâî, *el-Vâkiât* adlı eserinde Şeyh Üftâde'yi anlatırken Tapduk'a da temas eder ve: "Taptuk Emre *Şeşta* (altı telli saz) çalardı. Bir gün yanında birisi vardı. Taptuk yine şeşta çalmaya başladı. Şeştanın sesi adama dokundu. Cezbelendi. Zenâatını bırakıp Tapduk'a derviş oldu," der. Yunus Emre'nin şiirlerinde bu gibi telâkkilerin aksettiğini görmekteyiz:

Ben oruç namaz içün sûçi (mey) içdüm, esirdüm (sarhoş oldum)
Tesbih ü seccadeyçün dinledüm çeşte kopuz
Iy kopuz ile çeşte aslun ne durur işte
Sana sûal sorarem aydivir bana üşte
Ölmez ışk bilişleri, esrük meclis başları
Dâim bunların işi çeng ü şeşta ve rebab durur.

Nakşî tarikatının en önemli özelliği evrâd ve ezkârını sessiz (hafiyyen) bir şekilde icrâ etmesidir. Onun için nakşîlik turuk-i cehriyyeden, yanı evrâd ve ezkârını açık ve sesli olarak yapan tarikatlardan değil, turuk-i hafiyyeden, yani tarikat âyinini gizli ve sessiz yapan tarikatlardan sayılmaktadır. Zikir ve âyini sesli olarak yapmayan bir tarikatta elbette ki, mûsikînin yeri olamaz, olması da düşünülemez. Nakşiler, müridlerine âyin ve zikir esnasında ancak kendilerinin işitebilecekleri kadar ses çıkarmalarına izin vermişler, yüksek sesten ve gürültüden şiddetle menetmişlerdir. Nakşîliğin esası, sesiz sadasız bir şekilde manevî âlemi ve ilâhî sıfatları teemmül ve tefekkür yolu ile temâşâ etmekten ibarettir. "Rabbınıza gizlice ve tazarru' ederek dua ediniz." (A'râf, 55) meâlindeki âyet nakşilikteki sükûtün esasını teşkil etmiştir.

Nakşî tarikatının diğer mühim bir özelliği bu tarikatta raks ve deverânın, yani ayakta (kâimen) veya otururak (kâiden) sallanarak ve düzenli hareketler yaparak âyin icra etmenin olmayışıdır. Sessizlik, raksın bu tarikatta yer almamasını gerektirdiği gibi, raksın olmayışı da bu tarikatta mûsikînin bulunmamasını icabettirmiştir. Rakssız, mûsikî, mûsikîsiz raks düşünülemez.

Semâ' ve raksa bu tarikatta yer verilmemesi, kitap ve sünnete sıkı sıkıya bağlı bulunan, semâ' ve deverân gibi şeyleri hoş görmeyen, bu gibi hususlara bid'at nazarı ile bakan muhafazakâr tabiatlı müslümanlara bu tarikatı çok câzip göstermiştir. Bu sebeple bu tip müslümanlar genellikle bu tarikatta toplanmaktadır. Böylece esasen muhafazakâr bir yapıya sahip bulunan bu tarikat muhafazakâr tabiatlı müslümanlarm intisabiyle zaman zaman aşırı muhafazakâr bir hüviyete bürünmektedir.

Nakşî tarikatının büyük şeyhleri umumiyetle Hanefî mezhebine mensup bulunmaktadır, Hanefî mezhebinin

mûsikî hakkındaki görüşü ise son derece menfîdir. Irak fıkıh ekolü mûsikî bahsinde aşırı derecede aleyhte bir tutuma sahip çıkmıştır. Bu sebeple nakşî tarikatine intisap etmiş olan Hanefî fıkıh âlimleri, mezheplerinin mûsikî aleyhindeki görüşünü bu tarikatte aynen devam ettirmişlerdir.

Bütün bu sebeplerden dolayı tarikatın bir unsuru olacak şekilde Nakşîlerin semâ'a yer vermedikleri görülmektedir. Nakşiliği meydana getiren inanış, düşünüş, görüş ve âyinleri icra ediş tarzında ve Allah'a yaklaşma usullerinde mûsikîye yer verilmemiştir. (13)

Bir taraftan seyrü sulûk'ta takib ettikleri özel metodun ve tarikatlarının icâbı semâ'a muhalif olan Nakşîler, diğer taraftan tasavvufun umumî meyline ve mistik düşüncenin esas vasfına uymak ve mûsikî aleyhtarlığını ölçülü tutmak, hattâ bazan ona taraftar görünmek mecburiyetinde kalmışlardır. Nakşîliğin kurucusu sayılan Bahâeddin Naşkbendî'nin kendisinden evvelki ve tarikat silsilesinde dahil bulunan birçok sûfînin semâ' lehinde söz söylemiş olması; sonradan yetişen ve nakşiliği geliştiren sûfîlerin mûsikî hakkında mutedil olmaya zorlamış ve ifrata kaçmalarına engel olmuştur. Ayrıca nakşî şeyhlerine muasır bulunan birçok tarikat büyüğünün ve sûfînin semâ, lehinde olması ve bu konu ile ilgili inanç ve düşüncelerini çeşitli delillere istinâden eserlerinde beyan etmeleri; nakşîleri, nazarî olarak semâ' üzerinden düşünmeye ve bu mevzuû incelemeye sevketmiştir. Âdeta moda haline gelmiş olana semâ' hakkında, herhangi bir sûfînin fikirlerini açıklamamış olması düşünülemezdi. Meselâ İmam Gazzâli ve Mevlânâ gibi büyük sûfîlerin semâ'

13. Bizzat pir-i tarikat Bahaeddin Nakşbendî: "Bu işi ne yaparım, ne de inkâr ederim. (un-kâr nemîkünim inkâr nemî künim) demiştir.

hakkındaki fikirlerine karşılık olmak üzere nakşî şeyhleri, mukabil beyanlarda bulunmak zaruretini hissetmişlerdir. Gazzâlî ve Mevlânâ gibi ammenin kabûlüne ve teveccühüne mazhar olan sûfîlerin nakşîlerce de red ve inkâr edilmeyişi, bu gibi sûfîlerin semâ' ile ilgili fikirlerinin dikkat ve itina ile incelenmesini ve inceleme sonucunun ilmî ve ölçülü olmasını gerektirmiştir.

Nakşîlik hakkında verdiğimiz bu umumî malûmattan sonra bu tarikatın büyüklerini semâ' hakkındaki görüşlerini kısaca gözden geçirelim:

Zamanın en nüfuzlu şeyhlerinden olan ve nakşîlikte büyük bir otorite olarak kabul edilen **Hâce Yûsüf Hemedânî** (440-535 H.) Bu konuda şöyle diyor: *"Semâ'* Hakk'a doğru yapılan bir seferdir, Hak'tan bir resûl'dür. Hakk'ın bir lütfu ve fazlıdır. Gaybın faydalarındandır, gaybtan gelen feyz, semâ' vasıtasiyle gelir. Fethin tecellilerindendir, fetih nimeti ve alışkanlığıdır. Keşfin mânası ve müjdesidir. Semâ; ruhun rızkı, bedenin gıdası, kalbin hayatı ve sırrın bekâsıdır. (*) Hak Teâlâ semâ'ı, bir tâifeye tenzîh şâhidi ve anlayışı ile dinletti, diğer tâifeye rubûbiyet vasıflariyle dinletti, başka bir tâifeye rahmet niteliğiyle dinletti, diğer bir tâifeye de kudret sıfatı ile dinletti. Onun için, onların yerine dinleten ve dinleyen Hak oldu. O halde semâ' perdeleri yırtmaktır, sırları keşfetmektir, parlayan bir şimşektir, doğan bir güneştir. Ruhânî semâ; kalb kulağı ile, Allah'a yakınlık sergisi üzerinde, huzûr şâhidi ve anlayışı ile ve nefsâniyetten burada hiç eser bulunmaması kaydı ile yapılır. Bundan dolayı bu hâlde semâ' yapan kimseleri; hayran, şaşkın, bitkin, esir, sarhoş ve boynu büyük bir vaziyette görürsün. Şeksiz bir şekilde bil ki:

(*) Fehüve li'l-ervâh kûtühâ ve li'l-eşbâh gizâühû ve li'l-kulûb hayâtühâ ve li'l-esrâr bekâühâ.

Allah nûrunun güzelliğinden yetmiş bin melâike-i mükrarrebîn yarattı, bunlara Arş ile Kürsî arasında üns hazretinde yerleştirdi. Bunların elbiseleri yeşil softandır, yüzleri ayın ondördü gibidir. Bunlar yaratıldıkları zamandan itibaren hayret, dehşet, şaşkınlık, sarhoşluk ve huşû içinde Arş'm bir köşesinden Kürsî'nin bir köşesine doğru koşarak vecd içinde devr etmektedirler, içinde bulundukları şiddetli hayret ve şaşkınlık hâli onları bu harekete sevketmektedir. İşte göktekilerin sûfîleri bunlardır. (**) Bunların idarecileri ve mürşidleri İsrafil, reisleri ve gûyendeleri Cebrâil, enîs ve melîkleri Hak Teâlâ'dır. (14) Şeyhu'ş-şuyûh, imâm, âlim, ârif-i rabbânî gibi unvanlarla anılan **Yusuf-i Hemedânî**'nin (15) mûsikî hakkmdaki görüşü budur.

Yusüf-i Hemedânî'nin mürid ve halîfelerinden olan ve nakşî şeyhlerinin en büyüklerinden kabul edilen **Abdülhâlik Gucdüvânî** (v. 575) manevî evlâdı **Hâce Evliyâ Kebîr**'e şöyle vasiyetde bulunuyor: "Vasiyyet eylerim sana ey oğul ki: çok semâ' eyleme ki ziyâde semâ' derhal nifak peyda eyler ve semâ'm çokluğu gönül öldürür ve semâ' inkâr eyleme ki, semâ'ın ashabı çoktur." (16) Nakşî tarikatının kurucusu büyük mürşid **Bahaeddin Nakşîbend** hazretleri (v. 791) mûsikî konusundaki görüşünü tek cümle ile gayet güzel bir şekilde ifâde etmişlerdir: "ânkâr nemî künim, inkâr nemî künîm." (Biz bu işi yapmayız, mûsikîyi dinlemeyiz. Fakat redd, tenkid ve inkâr da etmeyiz.) Nakşîliğin âdâb, erkân ve esaslarına vâkıf

(**) Fehüm sûfiyyetü ehli's semâ'.

14. Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, c. I, s. 135-136.

15. *Reşehât terc.*, s. 409, 411.

16. *Reşehât terc.* s. 32. Hâcegân tarikatında huccet ve bilcümle tarikatlarca makbul bir sûfî sayılan (*Nafahat terc.*, s. 411) Hâce Abdülkâdir Gucdüvânî'nin semâ' hakkındaki tavsiyesi budur.

olan aklı başında hiç bir şahıs bu esas dışında mütalâa beyan etmemiş, bu düsturla tenâkuz teşkil eden bir davranışa sahip olmamıştır.

İmam Rabbânî'ye gelince, O, *Mektûbât*'ın birçok yerlerinde bu konuya temas etmiştir. Ayrıca uzun bir mektubu semâ'a tahsis ve konu ile ilgili görüşlerini bu mektubta geniş bir şekilde açıklamıştır. Semâ' bakımından mutasavvıfları; tarîkata yeni girmiş olan *"mübtedîler"*, tarikatta halleri orta olan *"mütavassıtlar"* ve tasavvufun en son merhalesine ulaşmış olan *"mühtediler"* şeklinde üçe ayırdıktan sonra bunlardan her birini de ikişer kısma ayırmakta ve müntehîlerden bir tâife hariç diğerleri için semâ'ın duruma göre faydalı veya zararlı olabileceğinden bahsetmektedir. Hâlleri dâimî surette değişme durumunda bulunan, vaktin hâkimiyeti altında bulundukları için "ebnâü'l-vakt" adını alan sûfîler tâifesi için semâ' ve vecd faydalıdır. Fakat zâtî tecelliye mazhar olan, hâllerin değişmesi durumundan, hâlleri değiştirene vasıl olarak kurtulan, zamana mahkûm değil, hâkim olan, vakitlerine hâkim oldukları için "âbâü'l-vakt" ve "erbâbı temkîn" adını alan sûfîler tâifesi semâ' ve vecde muhtaç değillerdir. Bununla beraber tasavvufun nihâî merhalesine ulaşan sûfîler tâifesinden bazıları için, semâ'ın faydalı olduğu da vardır. (17) İmam Rabbânî; mûsikînin, insanı Allah'a yaklaştıran, yükselten ve yücelten hususiyetini kabul ve buna inandığını açıkça bildirmektedir. Yalnız bu nevi semâ'da diğer sûfîlerde olduğu gibi bazı şartların bulunması lâzım geldiğine inanmaktadır.

17. İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât*, c. I, s. 306 ve dv. 285. mektûb. "Hallerin değişmesi sıfatı ile muttasıf olan cemâat için semâ' ve vecd faydalıdır." Aynı eser, aynı yer. "Tasavvufun nihâî merhalesine ulaşan bir tâife için de semâ' faydalıdır" (inne tâifeten mine'l-müntehîn yenfe'uhümü's-semâ') aynı eser, c. I, s. 307. "Müntehîlerden bazıları kemâl derecelerine ulaştıktan sonra kendilerine bir soğukluk (bürûdet) arız olur. Semâ'

İmam Rabbânî mektuplarının bazılarında şiddetle semâ'ın aleyhinde bulunmakta, semâ' yapanları ağır ve acı bir dille kötülemektedir. İ. Rabbânî bu mektupta mûsikî

bunlara ârız olan soğukluğun giderilmesini sağlayan bir sıcaklığın (hararet) meydana gelmesine sebep olur, böylece bunların urûcunü , yani manevî bir mirac yapmalarını temin eder." Aynı eser, aynı yer. (ve yeteyesserü lehüm fî külli vaktin bi'mededi's-semâ el-urûc ilâ menâzili'l-kurb) Aynı eser, aynı yer. "Müntehîlerden bir tâife ile mütavassıtlar için semâ' faydalıdır." (inne's-semâ nâfiün li'l-mütavassıtîn ve tâifetin mine'l-müntehîn) Aynı eser, c. I,s. 309. Hülâsa İ. Rabbânî semâ'ın insanı Allah'a yaklaştırıcı ve götürücü niteliğini kabul ettiğini bu mektupta ifâde etmektedir, semâ' mü'mine mirac yaptırır.

İmâm Rabbânî 266. mektupta, (c. I, s. 279.) fıkıhcılara ve zâhir ulemasına rahmet okutacak kadar ağır bir şekilde semâ' ve raksı yermektedir. "Semâ ve raks gerçekte oyun ve eğlenceden ibarettir, "Haktan bazıları eğlendirici söz satın alır." (Lokman, 6) âyeti ile menedilmiştir. İmâm Mâtüridî demiş ki: Bir kimse zamanımızın hafızlarından birisine kıraat esnasında, "Güzel okudun" dese kâfir olur, karısı boş olur ve işlediği bütün sevaplar mahvolur." Kâdı Zahirüddîn demiş ki: bir kimse bir müğannîden veya başkasından mûsikî dinler veya haram bir fiilin işlendiğini görür, sonra da inanarak veya inanmayarak bunun güzel olduğunu söylerse derhâl irtidad etmiş olur. Çünkü bu kimse şeriatın bir hükmünü iptal etmiş demektir. Şeratın hükmünü iptal eden ise hiçbir müctehide göre mü'min sayılmamaktadır. Allah böyle birinin ibadet ve taatını kabul etmez, işlediği sevaplar hebâen mensûrâ olur, Allah saklasın. Mûsikînin haram olduğunu gösteren âyet, hadîs ve fıkhî rivayetler sayılmayacak kadar çoktur. Bu rivayetler karşısında nakledilecek mensuh bir hâdise veya zikredilecek şâz bir rivayete itibar edilmemelidir. Çünkü hiç bir zaman hiç bir fakih mûsikînin mübah olduğuna, raksetmenin, ayakları vurarak raksetmenin câiz olduğuna dair fetva vermemiştir. İmamü'l-Hümâm Ziyâeddîn eş-Şâmî *"Mülteka"* da böyle zikretmiştir. Bir şeyin haram veya helâl olduğunu tayinde sûfilerin fülleri sened değildir. Biz sûfîleri mazur görür, kendilerini kınamaz, ve işlerini Allah'a havale edersek bu onlara yetmez mi? Bu konuda muteber olan Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'un görüşleridir, Şiblî'nin ve Ebû'l-Hasan en-Nûrî'nin amelleri değil.. Bugün ehliyetsiz sûfîler, şeyhlerinin amellerine istinâden semâ ve raksı, dinleri ve mezhepleri haline getirmişler ve bu hususları ibadet ve taat saymışlardır. Dini oyun ve eğlence haline getirenler işte bunlardır. Yukarda naklettiğimiz rivayetlerden malûm olmuştur ki, haram bir fiile güzeldir, diyen İslâm zümresinin dışına çıkmış ve mürted olmuş olur.

dinleyenleri kâfir ve mürted sayacak kadar ileri gitmekte ve konu ile ilgili Hanefî fukahasmın ağır ve şiddetli hücumlarını aynen nakletmektedir. Mûsikînin İslâm tasavvufunda dinî bir ibadet ve âyin hâline getirilmesi İ. Rabbânî'yi ciddî surette endişelendirmektedir. Semâ'm ibadet sayılması karşısında İ. Rabbânî'nin takındığı tavır aynen **İbn Teymiye, İbn Cevzî** ve **İbn** Kayyim'e benzemektedir.

İmam Rabbânî'nin semâ' hakkındaki birbirini tutmayan iki nevi beyanda bulunmasının sebebi açıktır. O, bir yandan tarikatının esasına ve mezhebinin icabına uyarak mûsikîyi tenkit etmek mecburiyetini hissetmektedir. Ona göre semâ' sûfiyâne hayatta zarurî değildir. En iyi tarikat semâ'a bünyesinde hiç yer vermeyen tarikattır. Tasavvufta en doğru ve en sağlam yol semâ ile hiç ilgilenmiyenle-

O halde düşünmek lâzımdır ki, semâ' ve raks meclislerini tazim rezâletinin, daha doğrusu semâ' ve raksı ibadet ve taat haline getirme kepâzeliğinin dinî hükmü ne olur? Hak Sübhanehü ve Teâlâ'ya hamdü şükürler olsun ki, bizim şeyhlerimiz bu işe mübtelâ değillerdi, böylece kendilerini taklid eden bizleri bu işte de kendilerine tâbi olmaktan kurtarmışlardır. Mahdûmlarımızın semâ'a meyletmekte olduklarını işitmekte, semâ' meclisleri aktettiklerini ve cuma geceleri kasideler okuduklarını haber almaktayız, arkadaşlarımızın çoğunun da bu hususta kendilerine tâbi olduklarını öğreniyoruz. Yazık, binlerce yazıklar olsun. Diğer tarikatın müridlerini şeyhlerinin amellerine dayanarak bu işi irtikâb etmekte, şeriatın haram kıldığı bir şeyin hükmünü şeyhlerinin fiilleri ile bertaraf etmektedirler. Hakikatte bunlar bu hususta haklı değillerdir, fakat bizim tarikat arkadaşlarımızın aynı günahı irtikabta mazeretleri ne olabilir? Bir taraftan şeriat bakımından haram olan iş yapılmakta, diğer taraftan tarikat pirlerine muhalefet etme suçu işlenmektedir. Bu işe ne ehl-i şeriat ne de ehl-i tarikat razıdırlar. Semâ' dinlemede, şeran haram kılınmış olan bir günahı irtikab durum olmasa bile sadece tarikatta bir bid'at ihdas edilmesi bakımından dahi çok fena bir çirkinlik vardır. *Mektûbât*, c. I, s. 279-280, Mektûb, 266. I. Rabbânî bu mektubu semâ' meclislerine devama başlıyan nakşî müridlerini bu işten soğutmak için yazmıştır. Bu sebeple semâ' hakkında, maksadı temin edecek bir dil kullanmıştır.

rin yoludur. Hanefîlik ve Nakşîlik bunu icabettirir. Öbür yandan kendi tarikat silsilesinde dahil bulunan büyük şeyhlerin mûsikî hakkmdaki görüşlerine hürmetsizlik etmemek ve tasavvufun semâ' ile ilgili genel temâyülüne aykırı davranmamak için semâ' ve raksın insanı Allah'a götürdüğünü kabul etmektedir, fakat bu yolla Allah'a gidilmesini önemsiz görmekte ve bu yolu kimseye tavsiye etmemektedir. (18)

18. İlk sûfilere, büyük mutasavvıflara ve tanınmış tarikat pirlerine saygısızlık yapmamak, semâ' ve raks konusunda konuşurken onların durumunu nazarı itibara almak, vaziyetlerini kurtaracak ve mazur görülmelerini sağlayacak uzlaştırıcı bir çözüm şekli bulmak mûsikî ve raksa muhalif olan bütün sûfilerin riâyet ettikleri bir esastır. Semâ'ı mutlak olarak ve toptan reddedenler ya sünneti ve nakli bilmiyorlar, ya işledikleri iyi amellere güvenerek aldanmaktadırlar ve zevk-i selîmden mahrum hissiz kimselerdir, diyen Suhreverdi (Bkz: *Avârifu'l-maarif*, İhyâ kenarı, c. II, s. 242) Ebû Talib Mekki'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Meseleyi izah etmeden ve kayıtlar koymadan semâ'ı toptan ve mutlak olarak reddedecek olursak yetmiş sıddîki reddetmiş oluruz. Semâ'ı inkâr etmenin zâhid ve âbidler tarafından hoş karşılanacağını bilmekteyiz, fakat yine de biz bu red ve inkâr işini yapamayız. Zira biz; sahabe, tâbiîn ve seleften onların işitmediklerini işitmiş, bilmediklerini öğrenmiş bulunmaktayız." Aynı eser, c. II, s. 250. Abdülhâlik Gucdüvânî'nin: "Semâ' etmiyesiniz, fakat semâ'ı inkâr da etmiyesiniz, zira semâ' edenler çoktur." (*Raşahât terc.*, s. 26) demesinin manası da aynıdır.

Bazı nakşî şeyhlerinin semâ'ı zâhir ulemasının hücumlarına karşı müdafaa ettiklerini bile görmek mümkündür. *Reşehât tercümesi*nde (s. 27) Hâdim şeyhe ait şöyle bir hâdiseden bahsedilir: "Hâdim Şeyhin halifesi Cemâleddîn der idi ki: Bir gün zâhir ulemasından biri şeyhimizin yanına gelip Hz. Şeyhten sual edip dedi ki: Semâ' ve raks ehlinin hâli şundan halî değildir ki: semâ' zamanında şuurları ola veya olmaya. Eğer şuurları varsa, şuur varken raksetmek ve kendinden geçmiş gibi görünmek gayet çirkindir. Şuurları yoksa şuurun olmaması abdesti bozan sebeplerdendir, onun için abdest almadan namaz kılmak ondan daha çirkin değildir. Şeyh ona verdiği cevapta dedi ki: Abdesti bozan şeylerden biri, delillerde olduğu gibi aklın baştan gitmesidir, diğer biri ise, bayılanlarda olduğu gibi aklın gizlenmesi (meslûb olması değil, mestûr olması) dır. Bu tâifenin raks hâlinde şuursuzlukları bu iki cihetten de-

Nakşî tarîkatında bulunan gençlerin ve mûsikîye karşı kabiliyetli olan müridlerin semâ'ın câzibesine kapılarak, semâ' yapan tarikatların âyinlerine gitmeleri ve nakşîlikten soğuyarak ayrılmaları ihtimali İ. Rabbânî'yi endişelendirmektedir. Müridlerini korumak ve kurtarmak, kendisine bağlı olan kimseleri kaybetmemek O'nu semâ' şiddetle yermesine ve kötülemesine sebep olmaktadır. Semâ'ı zâhir ulemâsından daha şiddetli bir şekilde yermesinin sebebi budur. 266. mektubun sonunda: "Mahdumlarımızın, yani manevî evlâtlarımızın ve müridlerimizin semâ' meclislerine gittiklerini işitiyoruz, bu hal onların hem tarikatları olan ***Nakşîlik***, hem de mezhepleri olan ***Hanefîlik*** bakımından günahtır," diyen İ. Rabbânî'yi mûsikîye şiddetle hücûma sevk eden âmil budur. Bu endişe bütün nakşî pîrlerinde mevcuttur.

Nakşîliğin semâ' bahsinde görüşü bundan ibarettir. Prensip itibariyle mûsikînin insanı Allah'a yükselten ve yücelten (irtikâ ve urûcu temineden) bir özelliği bulunduğunu kabul eden nakşîler, sadece semâ'ın bazı uygulama şekillerine karşı çıkmışlardır, semâ'ı mutlak olarak inkâr etmenin kendi pirleri olan birçok büyük sûfîyi reddetmek manasına geleceğini daima nazar-i itibara almışlardır. Hal böyle iken son zamanın yetkisiz ve bilgisiz sözde nakşî şeyhleri İmam Rabbânî'nin semâ'ın lehindeki görüşlerinden ya hiç haberleri olmadan veya bu görüşleri

gildir. Belki şuursuzluğun sebebi oldur ki, semâ' hâlinde ilâhî âlemden akl-i küllî bu akl-ı cüzi'ye feyezân eder ve sâlikin beden memleketinde gâlib ve hâkim olur. Küllî aklın ise âlemin bütününü def'aten zabt ve idare etme kudreti var iken insan nevinden bir şahsın bedeninin himayeti o tasarrufa nisbetle emr-i cüz'îdir. Şüphesiz ki sâlikin bedeni o halde bir vech ile küllî aklın himayesinde olur ki, abdesti bozan şeyler ona yol bulamaz ve tâlib-i sâdık o zamanda tabiatin hükmünden bir derece masûn ve mahfûz olur ki, levâzim-i beşeriyet onda zuhur etmez, pes tecdîd-i vuzû'a asla ihtiyaç kalmaz. *Reşehât terc.*, s. 27-28.

semâ'ın aleyhindeki görüşleri ile mensûh sayarak mûsikîyi mutlak olarak reddetmişlerdir. (19)

Semâ'a tarikatta yer vermemek ve reddetmek nakşîliğe mahsus bir keyfiyet değildir. Riyâdan şiddetle kaçınan ve ihlâsı esas alan *Melâmetî*ler de, gizli kalması lâzım gelen bir takım manevî ve tasavvufî hallerin açığa çıkmasına sebebiyet veriyor, diye semâ'ı reddetmişlerdir. (20) Nakşîlikten evvel ve sonra semâ'ı kabul etmeyen bir sûfiyye gurubu her zaman bulunmuştur.

19. Son zamanlarda nakşilik adına konuşan müteşâyih İmam Rabbânî'yi mûsikî düşmanı gösterebilmek için *Mektûbât*'ı tahrife varan cüretli teşebbüslerde bulunmakta, İmam Rabbânî'nin tasavvufî hayatta geçirdiği fikrî ve ruhânî tekâmülü bahis konusu ederek tutarsız gibi görünen fikirleri sathî bir şekilde te'life çalışmaktadırlar. Onun için İmâm Rabbâni'nin semâ' lehindeki fikirlerine hiç temâs edilmemekte, semâ' aleyhindeki görüşlerinin ise şiddet tonu artırılarak nakledilmektedir. Semâ'ı ibadet sayanların tekfir edilmesi hâlinde 285. mektubundan dolayı İmâm Rabbânî'nin de tekfir edilmiş olacağını hiç hesaba katmamaktadırlar.

Rufâî'nin fikirleri için bu eserin, 331. sayfasına bakınız.

20. Sülemî şöyle diyor: "Esaslarından biri de şudur: Şâyet semâ' bir kimsenin üzerinde tesir ederse, ilâhî heybetin hareket etmeye veya bağırmaya mani olduğunu düşünürler; çünkü o heybet onları tamamiyle kucaklamıştır.

Muhammed b. el-Hasan el-Haşşâb der ki: Ali b. Hârun el-Husrî'nin şöyle dediğini işittim: Hakikî semâ', hakîkate eren bir kalbte bulunursa onu türlü türlü kerâmetlerle süsler. Bunların en birincisi, herkesin huzurunda hissettiği heybettir ki, herkesi kımıldamaktan alıkoyar. Heybetin bütünlüğü yüzünden herhangi bir kimse bağırıp çağıramaz ve herhangi bir huzursuzluğa uğramaz, Semâ' arkadaşlığının hakîkatı; vaktinin, mecliste hazır bulunanların vaktine gâlip gelmesi ve hakimiyeti altına almasıdır. Bu yüzden hepsi de onun emri ve hâkimiyeti altında kalırlar." *Melâmetiye Risalesi terc.*, s. 131. Her halde burada bahis konusu olan sesli mûsikî tarzında olan semâ' değil, sessiz mahiyette olan rûhânî ve ilâhî semâ'dır. Yoksa melâmetiler semâ'dan genellikle kaçınmışlardır. Mamafih manevî hallerini açığa vurmamak kaydı ile semâ'ı hoş karşılayan melâmetîler de vardır." Melâmî, başkasını fiiline ve hâline âşinâ kılmayı, yâni hâlini bilerek fâş etmeyi koyu bir riyakârlık sayar, bu yüzden hâllere ve fiillere ait her nevi gösterişle mücadele eder, vecd

İbn Arabî Allah'a giden yolda aşktan çok marifete önem verdiğinden semaa fazla önem vermez. Ona göre *semâ*'ın terki daha yüksek bir haldır. Fakat ona göre semâ iki çeşittir: ***Mutlak semâ, mukayyed semâ,*** mutlak semâ kâinattaki bütün seslerin, hatta edip etmelerin kaynağı olarak Hakk'ı görmek her sesi ondan dinlemek, her şeyi ondan bilmektir. Vahdet-i vücud anlayışına uygun düşen bu anlayış İbn Arabî'de çok önemlidir. Fakat bu anlamdaki semâ daha çok marifet anlamına gelir. Mukayyed semâ ise melodik sesler olup bunun faidesi geçici ve sınırlıdır.

(bk. **Asin placies,** *Ibn Arabî hayatuhu ve mezhebühü*, trc., A. Bedevi, Mısır, 1965. s. 172-181-202.)

ve semâ'ı çirkin sayar." Aynı eser, s. 61. "Melâmetî ermiş olduğu "hâl"i belli etmek istemediği için "hâl"ini açıklamak yolunda kendisini kışkırtacak her hareketten sakınır. Onun için semâ, vecd ve zikirden; içini dolduran aşkı sayhalarla ifade etmekten son derece çekinir." Melâmetîlerin çoğuna göre semâ'dan çekinmek daha doğrudur, fakat onlar semâ'ı müridlerine büsbütün de yasak etmezler. Bir melâmetî'ye: "Niçin semâ' meclislerinde hazır bulunmuyorsun?" diye sorulunca: "İstemediğimizden veya inkâr ettiğimizden değil, fakat gizlediğimizi açığa vurmaktan korktuğumuz için! Bu ise bizim için çok kıymetlidir." Aynı eser, s. 73-74, demişti. Nakşîlerden çok evvel gelmiş olan Melâmetîlerin semâ' hakkındaki fikirleri işte budur.

ESKİ MÛSİKÎ

Çok insan anlayamaz eski mûsikîmizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.
Açar bir altın anahtarla ruh ufuklarını,
Hemen yayılmaya başlar sadâ ve ruh akını
Ve seslenir büyük İtrî, semâyı örten ruh,
Peşinden dalgalanır bestesiyle Seyyid Nuh,
O mutlu devrede İtrî'ye en yakın bir dost
Işıklı danteleler bestekârı Hâfız Post...
Bu neslin ortada dahicedir başardığı iş,
Vatan nasıl karışır mûsikîyle, göstermiş.
Bu yaz kemençeyi bir dinledinse Kanlıca'da,
Baharda bir gece tanburu dinle Çamlıca'da.
Bu sazların duyular her telinde sade vatan,
Sihirli rüzgâr eser dâima bu topraktan...
Evet, bu eski nesil şerefli bir âlem açar,
Duyuşta ince zamanlardan inkıraza kadar.
Yüz elli yıl, sıra dağlar birer birer yükselir
Ve akıbet Dede'nin anlı şanlı devri gelir.
Bu mûsikîyi, O, son kudretiyle parlattı;
Ölünce, ülkede bir muhteşem güneş battı.

Yahya KEMAL

MÛSİKÎ ALEYHİNDE VERİLEN FETVALAR VE SÛFÎLERİN SAVUNMALARI

Sûfîlerin semâ'a düşkünlükleri arttıkça ulemanın mûsikî aleyhinde daha ağır fetvalar vermeye başladıkları, hattâ daha ileri giderek semâ' yapmanın küfür, semâ' yapanların ise kâfir olduklarına ulemânın icmâ ve ittifakı bulunduğunu iddia ettikleri görülmektedir. İbn Kemâl ***raks*** ve ***semâ***'ın küfür olduğunu göstermek için yazdığı risâlede: "Raks ve semâ'ın haram olduğu icmâ ile sabittir, onun için bu gibi şeyleri helâl sayan kâfir olur" demektedir. (1)

1. İbn Kemâl, *Risâletün fî Tahkîki'r-Raks*, Süleymaniye, Murad Buhârî, No: 323, varak, 212. Bu risâlede: *et-Tetimme*, *Nisâbü'l-İhtisâb*, *Cevâhirü'l-Fetâvî*, *el-Uyûn*, *ez-Zahîre*, *Kitâbü'l-Hayvan*, *Kurtubî*, *Fetâva's-Sûfiyye* v.s. gibi eserlerden nakiller yapılarak mûsikî ve raksın kesinlikle haram olduğu ispat edilmeye çalışılmakta ve müslümanların selâmeti bakımından semâ' ve deverân yapan sûfîlerin habsedilmelerinin veya sürgüne gönderilmelerinin bile câiz olduğundan bahsedilmektedir. Bkz: Aynı eser, varak, 210b. İbrahim Halebî, *el-Rahs ve'l-Vaks li Müstahili'r-Raks* adlı eserinde aynı iddiaları tekrar etmiştir. Kayseri, Raşid Efendi Kütüphanesi, No: 1087. Ebû's-Suud Efendinin, *Fetavây-i Ebî Suud* adlı fetva kitabının Kitâbü'l-Hudûd bölümünde de mûsikî hakkında bu gibi ağır hükümlere genişçe yer verilmiştir. Birgivi Mehmed Efendi bu konuya dair yazdığı bir risâleden başka (Bkz: M. Arif, M. Murad kütüphanesi, No: 174, v. 143-146) *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* adlı eserin-

Bu yüzden mutasavvıflar; semâ' ve raksa küfür, semâ' ve raks yapanlara ise kâfir diyenlere karşı şöyle bir mantık silsilesi ile kendilerini müdafaa etmişlerdir:

"Ulemâdan bazıları fukarâmn deverânı hakkında fetva verip: "Raksın haram olduğu icmâ' ile sabittir, raksı helâl sayan kâfir olur, raksa helâldır, demeden raksedenler ise fasık olurlar" demişlerdir. (2) Bu fetvanın âşıklar ve fakirler hakkında anlaşılması birkaç bakımdan batıl ve saçmadır. (3) Bu fetva doğru olarak kabul edilecek olsa İ. Şâfiî, İ. Gazzâli, Suhrevrdî, Necmeddin Dâye, Ebû Talib el-Mekkî, İbn Fârız, Kaşânî ve Mevlânâ gibi kemâl ve tahkîk sahibi sultanların kâfir ve yalancı sayılmaları icabeder. Zira bunlar raks ve semâ'ı câiz görüp ibadet ve fazilet saymışlardır. (4)

de mûsikîyi dilin afetlerinden (Bkz: adı geçen esr, s. 140) saymış, daha sonra kulağın afetleri bölümünde de aynı konuya temas etmiştir, s. 168. Ona göre raks ve oyunlar da bedenin âfetlerinden bulunmaktadır, s. 184. Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak* adlı eserin 20. bahsin sonunda Birgivî'yi; tarih bilmeyen, örf ve âdet tanımıyan bir insan olarak tanıtmak suretiyle onun bu nevi aşırı görüşlerini mazur göstermeye çalışmaktadır. Saçaklızâde (Bkz: *Osmanlı Müellifleri*, c. I,s. 325) *Risâletün fi'r-Raks* (Bkz: Süleymaniye, Hacı Mahmud Kütüphanesi, No: 1915, v. 5 b. 13b.) adlı eserinde semâ'a hücum etmiştir. Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa No: 1041, v. 55b,. 57b'de kayıtlı bulunan ve müellifin zikri kaydedilmeyen *Risâletün fi'r-Raks* adlı bir risâlede de sûfîler ağır bir dille tenkit edilmektedir.

Mesele: Hürmeti ictihadla sâbit olanın müstahili kâfir olmayıcak "Raks helâldür" diyen tâife-i mütasavvıfayı tekfir iderler ne vech ile tekfir iderler.

Cevap. "Icmâ vardür" deyü tekfir iderler, raksa haramdur, dimek bir müctehid yoktur. *Ebu's-Suud*, V. 453-454.

2. Ankaravî, *Huccetu's-Semâ'*, s. 4.

3. Aynı eser, aynı yer.

4. Aynı eser, aynı yer. İlk zamanlardan itibaren ileri sürülen delillerden biri de semâ'a haram, semâ yapanlara ise kâfir veya fasik denilmesi halinde semâ' yaptıkları ve semâ'a cevaz verdikleri kesinlikle bilinen Cüneyd, Gazzâli ve Mevlânâ gibi büyük velilerin durumlarının ne ola-

Sûfîleri inkâr ederek: "Sûfîlerin deverânı rakstır, raks haramdır, haramı helâl sayan kâfir olur," sözü doğru değildir, belki saçmadır, batıldır, asla kabule şâyan değildir. (5)

Bu söz lügat yönünden batıldır. *Kamus* sahibi: "*Raks*; oynamak, kaynamak, sallanmak ve coşmak manasına gelir," demiştir. Raks; sadece rakkâsm oynaması, devenin sallanması ve şarabın kaynaması için kullanılmaktadır. Raks, herkes tarafından bilinen rakkâselerin ölçülü hareket ve oyunları (Dance)'dır. Kısaca raks oyun demektir. Deverân ise raks ve oyun demek değildir.

Bu söz örf yönünden de bâtıldır. Âşıkların ve müştâkların deverânı hakkında, zamanımızın mutaassıpları hariç hiç bir kimsenin: "Bunlar oynuyorlar, eğleniyorlar ve raksediyorlar" dediği işitilmemiştir. Semâ' eden sûfîlerin; semâ'a oyun ve eğlence dedikleri hiç bir zaman duyulmamıştır. Tersine semâ' yapanlar bu hareketleri için: "Biz Allah'a ibadet ediyoruz, Onun Cemâl-i bâ-kemâline müştâkız, Onun aşk ve fırkatı ile sallanır ve devr ederiz," demişlerdir. (6)

Diyelim ki, sûfîlerin *semâ'* ve *deverânı* rakstır. Fakat raksın şeriat tarafından câiz görüldüğünü ifâde eden kesin deliller mevcuttur. Habeş oyuncularının Mescid'de oynamaları bu delillerden sadece bir tanesidir. Oyun, eğlence ve raks mutlak olarak haram olsaydı Hz. Peygamber ve Hz. Âişe oyunu seyretmezlerdi. Oyun ve eğlenceye din izin verince raksedenlere kâfir demek nasıl câiz olur? (7)

cağı meselesidir. Mûsikî muhalifleri ya bilgisizlikten bunların semâ' yaptıklarını inkâr etmişler, ya bunların görüşlerinden döndüklerini öne sürmüşler veya bunları âlim saymamışlardır.

5. *Huccetu's-Semâ*, s. 4.

6. Aynı eser, aynı yer.

7. Aynı eser, s. 7.

"Raksın haram olduğu hususunda icmâ vardır," iddiası asılsızdır. İ. Şâfiî, İ. Gazzâli, Mevlânâ ve daha pek çok âlimler raksı mübah görmüşlerdir. Onun için bu konuda bir icmâ'm bulunması mümkün değildir. İcmâ olmayınca da raksedenlere kâfir denemez. Ebû Hanife'ye göre haram sayılan raks oyun ve eğlence şeklinde olan rakstır. Fakat bu nevi raks bile Şâfiî mezhebinde mübahtır ve bazan Şâfiî mezhebine göre amel etmek caizdir. İmam Ebû Yûsuf'un: "Medineli kardeşlerimizin kavli ile de amel ederiz," demesi ve Hanefîlikte olmadığı halde gaib ölü üzerine cenaze namazı kılınması gibi örnekler bunu gösterir. (8)

Mutasavvıflar; semâ' bahsinde, icmâ'a dayanarak sûfîlere kâfir diyenlerin bu görüşlerini çürütmek için icmâ'm muhtelif derecelerinden ve her birine ait hükümlerden bahsetmişlerdir.

İcmâ'ın birinci derecesi sahabenin icmâ'ıdır. Bu icmâ' tevatürle nakledilir ve icmâ' konusunda da hiç ihtilâf

8. Aynı eser, s. 13. Daha evvel aynı hususlar *Sünbüliye tarikatı*nın kurucusu olan Şeyh Sünbül (Bkz: *İslâm Ansiklopedisi*, Sünbüliye maddesi) tarafından da ifade edilmişti. "Halka teşkil edip toplu halde deverân etmek rakstır, raks haramdır, raksa hêlâldır diyen kâfirdir," demek ve böyle fetvalar vermek fahiş bir hatadır, batıldır, saçmadır. *er-Risâletü'l-Tahkîkiyye*, Süleymaniye, esâd Efendi, No: 1761. v. 2b. Zikredenlerin deverânı lügat ve şeriat itibariyle raks manasına gelmez. Devr ede ede zikredenlere, zamanımızın gâfil müftülerinden başkası; bunlar eğleniyor, oynuyor, demez. Kâmil ve sâliklerden birçoğu raksetmişlerdir. Devr ede ede zikredenler Arş etrafında dönen meleklere (Zümer, 75) benzerler. Bu dönüş, hadîslerde haber verildiği üzere meleklerin zikir meclislerinde zikredenlerin etrafında dönmeleri gibi bir dönüştür. Aynı eser, v. 3b, 4a. Aynı hususlar, aşağı yukarı aynı ifadelerle Zenbilli Ali Efendi'nin: *"Risâletü'd-Deverân"* (Varak, 41a.)'da da tekrar edilmiştir, Abdu'l Ahad en-Nûrî de bu noktaya önemle temas etmiştir. Bkz: *er-Risâle fî Hakki'd-Deverâni's-Sûfiyye*, s. 92-93. İstanbul, tarihsiz. "Âşık hû der döner kâfir mi olur?" Eşrafzade.

edilmediği sabit olursa böyle bir icmâ' nas ve muteber bir haber hükmünde tutulur. Bu nevi bir icmâ ile sabit olan hükmü inkâr küfürdür.

İcmâ'ın ikinci derecesi meşhur haber menzilesindedir. Bu nevi bir icmâ ile sabit olan hükmü inkâr edene kâfir denemez, fakat dalâlet ve bid'at sahibi denebilir.

İcmâ'ın üçüncü derecesi âhâd haber makamındadır. Bu nevi bir icmâ'ı veya bu neviden bir icmâ ile sabit bulunan hükmü inkâr edene ne kâfir denebilir, ne de bid'at ve delâlet sahibi. (9)

Sûfîlere göre raks ve semâ konusunda icmâ bulunduğunu iddia edenler büyük bir bühtan, korkunç bir iftirada bulunmuşlardır. (10)

9. *Şeyh Sünbül Risâlesi*, v. 20a. *Huccetu's-Semâ*, s. 15. Kendilerini savunmak için birçok süfî yazdığı risâlede icmâın çeşitlerinden ve derecelerinden bahsetmiş ve bu istidlâl tarzı ile kendisini müdafaa etmiştir.

10. *Şeyh Sünbül Risâlesi*, v. 3a. *Huccetu's-Semâ*, s. 15. "Belki asla icmâ bunun üzerine yoktur. Ve şol kimse ki, icmâ iddia eder bühtân-i azîm ider." Aynı eser, aynı yer. Başta sahabe olmak üzere birçok ulema ve bütün sûfîyye raks ve semâ'ın mübah olduğu görüşünde iken ve bu husus gün gibi âşikâr iken kendilerinde ilim var zannedenler raks ve semâ'ın bütün ulemanın icmâ'ı ve görüş birliği ile haram olduğunu ısrarla iddia etmekten geri durmamışlardır. Onun için eş-Şevkânî bu gibi kanaatların batıl olduğunu göstermek için: "İbtâlu *Da'vâ'l-Icmâ' alâ't Tahrîmi Mutlaki's-Semâ*" adıyle bir eser yazmıştır. Bkz: *Neylül-Evtâr*, c. VIII, s. 209. Şu hususu da belirtelim ki, mûsikî muhalifleri el-Gazzâli ve Mevlânâ gibi âlim ve ârifleri icmâ'a ehil görmemişler ve bunların muhalif olmaları icmâ'ın tekevvününe manâ değildir, demişlerdir. Abdü'l-Ahad en-Nûrî'ye göre, İslâm cemiyetnide yeni şeyler zuhur ettiği zaman ulemâ fazla sertlik göstererek bu gibi şeylere haram derler, böyle cemiyette kötü alışkanlıkların yerleşmesine engel olmaya çalışırlar, fakat gösterdikleri titizlik, hassasiyet ve şiddete rağmen o şey cemiyette yaygın hale geldi mi bu sefer çeşitli yollardan giderek ve ruhsat kapılarını açarak hafifletici sebepler aramaya ve o işi yapanları mazur göstermeye gayret ederler. Fetvaların esası budur. Mûsikîda verilen fetvalar arasında görülen zıddıyetin sebebi de budur. *er-Risâle fî Hakkı'd-Devrân*, s. 101.

Sûfîler raks ve semâ'ın haram olduğuna dair fetvalar veren ulemanın halini şu şekilde belirtmişlerdir. **Hasedcilerin hasedinden ve Resulullâh'ın:** "Allah Teâlâ ilmi tutup da kullarının kalblerinden çıkarmaz, fakat O evvelâ hakikî âlimleri cemiyetten alır. Cemiyette âlim kalmayınca halk cahilleri ilim mevkilerine getirirler, bilgisizleri kendilerine başkan yaparlar. Halk bunlara soru sorar, bunlar da onlara fetva verirler. Verdikleri fetvaların sonucu olarak hem kendileri sapıtırlar, hem de başkalarını saptırırlar, hadîsi ile tarif ettiği mağrur ulemanın fetvasından Allah'a sığınırız." (11)

11. *Şeyh Sünbül Risâlesi*, v. 20, a. *Huccetu's-Semâ*, s. 15. Bu hadîs *Buharî* tarafından Kitabü'l-İlm'de rivayet edilmiştir. Bkz: *Tecrid Tercümesi*, c. I, s. 83. Zenbilli Ali Efendi raks ve semâ'ın haram olduğuna dair verilen fetvaların kara ve cehâletin ve taassubun ifadesi olduğunu, kin ve garazın mahsulü bulunduğunu açıkça belirtmiştir. Bkz: *Risâletün fi'd-Deverân*, v. 41, 42, 43.

NETİCE

Semâ ve *raks* konusuna dair pek çok eser, makale ve risale yazılmıştır. Birçok müellifler yazdıkları umûmî eserlerde raks ve semâ'dan bahsetmiştir. Mutasavvıflar yazdıkları eserlerde genellikle bu konuya temas etmişlerdir. Bu eserlerin çoğu indî, şahsî ve hissî görüşlerle doludur. Bu husus son zamanlarda yazılan eserlerde daha da artmıştır. **Zenbilli Ali Efendi** gibi semâ ve raksın lehinde yazan, **İbn Kemâl** gibi semâ' ve raksın aleyhinde yazan müelliflerde öfkeye dayanan hissî görüşlere açıkça rastlanmaktadır. (1) Bu nevî hissî görüşlerden ve peşin fikirlerden kendimizi uzaklaştırırsak bu konudaki islâmî görüşün ve bu görüşün geçirdiği muhtelif safhaların şundan ibaret olduğu görülecektir:

1. Zikredilenlerden başka bu konuya dair yazılan eserler: Şeyh Cemaleddîn, Akşemseddîn, Şeyh Fazlu'l-Lâh, Amasya Müftüsü Hüsâme'd-Dîn, Şeyh İsmail, Müfti Muhammed Efendi, İbnü'l-Müderris, (bunlar için Bkz: *Keşfu'z-Zûnun*, c. I, s. 864 ve 894) İmâdu'd-Dîn, Kutbu'd-Dîn, el-Kâdi Ebû't-Tayyib, İbn Kuteybe, Ebû Mansur, Abdül'l-Melik, İbn Hazm, İbn Tâhir, el-Edfevî, İbn Kayyim, İbn Kesîr, Tartûşî, (bunlar için Bkz: *Keşfu'z-Zunûn*, c. II, s. 1001). Ayrıca daha birçok Osmanlı âlimi bu konuya dair eser yazmıştır. Tokatlı Hüsameddin Çelebi'nin, Şeyh Sünbül'ün, Abdülkerim ve Abdülahâd Nûrî Celvetî'lerin, Aziz Mahmud Hüdâî'nin ve Şeyhü'l-İslâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin mûsikîyi ve raksı hararetle müdafaa eden risaleleri vardır. Amasya Müftüsu Hüsameddin, İbn Bezzâzi; İbrahim Halebi, Şeyh Sünbül'ü red için eser yazmışlardır. İbn Kemâl, Saçaklı Zâde, Birgili Mehmed,

1- *Kur'ân–ı Kerîm*'de raks ve mûsikînin lehinde ve aleyhinde hiçbir şey yoktur. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in prensipleri ve esprisi; insanlık şeref ve haysiyetine uygun olan, Kur'ân'ın ruhu ve gösterdiği yüksek hedeflere ters düşmeyen bir semâ' ve raks anlayışına engel değildir.

2- Hadîsler, Hz. Peygamberin ve Sahabenin tatbikatı raks ve mûsikîden zevk almanın, dünyanın eğlencelerinden istifade etmenin mutlak surette mübah olduğunu en

Ebû's-Suud da mûsikîyi red için eser yazmışlardır. Üstüvani Mehmet Efendi. (1661) mûsikînin şiddetle aleyhindedir. (Bkz. ilahiyat fak. derg. c. 10. s, 71, 1962.) Ayrıca Haydar Zâde Muhammed Fevzî'nin: *"Risaletün fî cevâzi Deverâni's-Sûfiyye"*, (Bkz: *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 60), Hüseyn Efendi (Hacı Evhad Şeyhi)'nin: *"Risâle-i Deverâniyye"*, Şeyh Beşîr Efendi ile Niksarlı İbrahim b. Muhammed'in: *"Bürhânü'l-Elhân fi Hükmi't-Teğannî ve ve'd-Deverân* 5 (Bkz: Aynı eser, c. I, s. 62, 78), Âşık Paşanın: *"Risâletün fî Beyâni's-Semâ'"*, Muhammed Muizüddîn Efendi'nin: *"Keşfu'l-Kınâ' an vechi's-Semâ"*, (Bkz: *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 149 ve 164; ayrıca Aziz Mahmud Hüdâînin bu isimde bir eseri olduğu gibi et-Tartûşî'nin de: *"Keşfu'l-Kınâ an meseleti's-Semâ"'* adlı bir eseri vardır), İzzi Zâde Abdüllâtif Efendinin: *"Andelîbü'l-Uşşâk fi's-Semâ'"*, (Bkz: Aynı eser, c. I, s. 138), Aksaraylı Cemâleddîn Muhammed'in: *"Risâletün fî Cevâzi'd-Deverâni's-Sûfîyye ve's-Semâ'"*, (aynı eser, c. I, s. 266), adında eserleri Osmanlı müellifleri tarafından yazılan başlıca eserlerdir. Bunlardan başka mûsikî ve raksa karşı olan Belgrad'lı Münirî ile Bayramîler'den Hüseyn lâ Mekânî ve A. M. Hüdâî'nin bu konuyu tartışan mektuplaşmaları vardır. (Bkz: Süleymaniye, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi, No: 2810 ve *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 291 ve c. II, s. 26.)

Bunlardan başka; Cemâleddîn Hadramî'nin: *"Mültatü'l-Esmâ' bi Ahkâmi's-Semâ"*, Abdülkerim el-Ceylî'nin: *"Ğunyetü Erbâbi's-Semâ fi Keşfil-Kınâ' an Vechi's-Semâ"* (Bkz: *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, c. II, s. 148, 426) Hacı Baba'nın eğlenceyi haram kılan: *"Risâletün fi'l-Lehv"* (Bkz: Keşfu'z-Zünûn, c. I, s. 887), İbn Hacer Heytemî'nin: "Keffu'r-Ruâ,"' ve bu eserle reddedilen: *"Farahu'l-Esmâ bi Ruhasi's-Semâ"*, eş-Şevkânî'nin: *"İbtâlü' Da'vâ'l-Icmâ' âlâ Tahrimi Mutlakı's-Semâ'"*, İbn Ebî Dünyâ ile İbn Hamdân'in bu konuya dair te'lifleri (Bkz: *Neylü'l-Evtâr*, c. VIII, s. 107, 109) adlı eserleri metinde zikredilenlerden başka bu mevzuya dair olmak üzere yazılan eserlerin başlıcalarıdır.

Beyâni'l-icmâ âlâ men'i'l-ictimâ fi bid'ati'l-ğınâ ve's-semâ, Burhanettin İbrahim. V. 885. (*Kşf. Zun.* 1/260.)

açık şekilde göstermektedir. Fakat hadîslerdeki bu belâğat uydurulan hadîsler ve yapılan içtihadlarla örtülmüştür.

3- İkinci asrın sonlarından itibaren mûsikî, semâ' adı altında tasavvufa girmeye başlamış ve İslâm mistisizminin belli başlı bir karakteristiği haline gelmiştir. Böylece bütün sûfî ve tarîkat mensupları tarafından benimsenen semâ' insanı Allah'a yaklaştıran ve yükselten dinî bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Fakat Mevlevîlik gibi bazı tarikatlar semâ'ı tarikatlarının esası haline getirdikleri halde, Nakşîlik gibi bazı tarikatlar -semâ'ın dinî değerini inkâr etmemekle beraber- bu hususa sistemlerinde yer vermemişlerdir.

4- Her asırda raks ve semâ'ın aleyhinde bulunan din adamları bulunmuştur, bunların görüşleri zaman zaman itibar da görmüştür. Umumiyetle fıkıh âlimleri her nevi mûsikî, eğlence ve oyunu yasak sayarken, hadîs âlimleri dinî bir gâye gütmeyen raks ve mûsikîyi müsâmaha ile karşılamışlar, fakat dinî ve tasavvufî mûsikîyi ve deverânı en az fıkıh âlimleri kadar ağır bir dille vermişlerdir.

5- Tasavvufun raks ve semâ' hakkmdaki görüşü dinî ve millî hayatın teşekkül ve tekâmülünde önemli rol oynamıştır. Bu konu ile ilgili İslâmî telâkkiyi doğru bir şekilde aksettiren tasavvufun görüşü, Müslümanlara her zaman rehber olacak kadar doğrudur.

BİBLİYOGRAFYA

Abdü'l-Kerîm Celvetî, *Risâletün fî Hakkı'd-Deverâni's-Sûfiyy* Süleymaniye, Esad Efendi Kütüphanesi, no: 3632. Varak, 311.

Abdü'l-Ahad en-Nûrî, *Risâletün fî Hakkı'd-Deverâni's-Sûfiyy* İstanbul, litografya, tarihsiz.

Abdü's-Sabûr Şâhîn, *Târihu'l-Kur'ân*, Kahire, 1966.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ân mâ Iştehere mine'l-Ahâdîs âlâ Elsineti'n-Nâs*, I-II. Beyrut, 1351.

Ahmed Gazzâli, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *Bevârikü'l-Ilmâ' fî Tekfîri men Yuharrimü's-Semâ'*, Süleymaniye, Esad Efendi Kütüphanesi, No: 1314. Varak, 28 a. 34 b.

Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-IV. Beyrut, M. 1969-H. 1389.

Ahmed Emîn, *Fecrü'l-Islâm*, Kahire, 1969.

Ahmed Emîn, *Duha'l-Islâm*, I-II. Kahire, 1956.

Ahmed Emîn, *Zuhrü'l-Islâm*, I-IV. Kahire, 1962.

Ahmed Naim, *Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, I-III. İstanbul, M. 1928/H. 1346.

Aliyyü'l-Kârî, Alî b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Fethu'l-Esmâ' fî Şerhi's-Semâ'*. Kayseri, Râşid Efendi Kütüphanesi, No: 690. Varak, 88b.

Ali b. el-Hüseyn el-Vâiz el-Kâşifî, *Raşahât Aynü'l-Hayat terc.* İstanbul, 1291.

Ankaravî, Rusûhî İsmail Efendi, *Huccetu's-Semâ'*, Bulak, 1256.

Ankaravî, Rusûhî İsmail Efendi, *Minhâcü'l-Fukarâ, Bulak,* 1256.

Ankaravî Rusûhî İsmail Efendi, *Şerh-i Mesnevî*, I-IV. İstanbul 1289.

el-A'ynî, Bedre'd-Dîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, I-XI. İstanbul, 1308.

Aziz Mahmud Hüdâî, *Keşfü'l-Kınâ' 'an vechi's-Semâ'*, Süleymaniye, Lâla İsmail Kütüphanesi. No: 190/1.

Bağdatlı İsmail Paşa, Keşfu'z-Zunûn Zeyli, *İzâhü'l-Meknûn*, I-II. İstanbul 1972.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn esmâu'l-Müellifin ve esmâü'l-musannifîn*, I-II. İstanbul, 1951.

el-Bezzâz, Hafîzü'd-Dîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye* (el-Câmiü'l-Veciz, I-III. Bulak. 1310. el-Fetâvâ'l-Hindiye kenarında.

Birgili, Muhammed b. Pîr Ali, *Risâletün fî ihtimâmi emri'l-Mürîdîn*, Süleymaniye, M. Arif - M. Murad Kütüphanesi, No: 174, Varak, 143.

Birgili, Muhammed b. Pîr Ali, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye*, İstanbul 1300.

Buhârî, Ebû Abdi'llâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1315.

el-Câmî, Abdu'r-Rahman b. Ahmed, *Risâletün fi'r-Raks*, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi.

el-Câmî, Abdu'r-Rahman b. Ahmed, *Nafahâtü'l-Üns min Hadarati'l-Kuds*, el-Lâmiî tercümesi, İstanbul, 1289.

el-Cezerî, Abdu'r-Rahman, *Kitâbü'l-Fıkh 'alâ'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, I-IV. Kahire, tarihsiz.

Corci Zeydan, *Medeniyet-i Islâmiye Tarihi*, I-IV. İstanbul, 1328.

Çubukçu, İ. Agâh, *Gazzâli ve Batinîlik*, Ankara, 1964.

Doğrul, Ömer Rıza, *Melâmet*, İstanbul, 1950.

Ebû Dâvud, es-Sicistânî, Süleyman el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî, *Sünenu Ebî Dâvud*, I-II, Mısır, M. 1952/H. 1371.

Cemâle'd–Dîn Ebû Süleymân Davud b. Şeyh Sâlih Ebû's-Senâ Mahmûd et-Temîmî, *Teşnifu'l-Esmâ' bi Ahkâmi's-Semâ'*, Süleymaniye, Şehîd Ali Paşa Kütüphanesi, No: 2723, varak, 1-78.

Ebû Hayyân, Esîrü'd-Dîn Ebû Abdi'llâh Muhammed b. Yusuf b. Ali, *el-Bahru'l-Muhît* (et-Tefsîrü'l-Kebîr) I-VIII, Rıyâd, 1329.

Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, I-XXIII. Beyrut, M. 1962/H. 1381.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Yeni Meâlli Türkçe Tefsir*, I-IX. İstanbul, 1935.

Ergin, Osman, *Türkiye Maarifi Tarihi*, I-IV. İstanbul, 1939.

el-Fetâvâ'l-Hindiyye (el-Fetâvâ'l-Alemgîriyye) Heyet, I-VI. Bulak, H. 1310.

Feyruzâbâdî, *Kamus Terc.* I-IV. İstanbul, 1305.

Farmer, H. G. *Islâm Ansiklopedisi*, Mûsikî Maddesi.

el-Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Ihyâü' Ulûmi'd-Dîn*, I-IV. Mısır, M. 1939/H. 1358.

Husâm Çelebî, *Risâletin fî Raksi'l-Mutasavvıfa*, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi, No: 2818. Varak, 39.

el-Irâkî, Zeynu'd-Dîn Ebû'l-Fadl Abdu'r-Rahim b. el-Hüseyn, *el-Müğnî 'an Hamli'l-Esfâr fî tahrîci mâ fî'l-Ihyâ mine'l-Ahbâr*, I-IV. Mısır, M. 1939/H. 1358. İhyâ kenarında.

İbn Abidîn Muhammed Emîn, *Reddü'l-Muhtâr âlâ Durri'l-Muhtâr*, I-IV. İstanbul 1307.

İbn Abdi'l-Ber, Ebû Amr Yusûf b. Abdi'llâh, *el-istiâb fî esmâi's-Sahhâb*, I-IV. Mısır, M. 1939/M. 1358. el-İsâbe kenarında.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâle'd-Dîn Abdu'r-Rahman b. Ali b. Muhammed, *Telbîsu Iblîs*, Mısır, tarihsiz.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâle'd-Dîn Abdu'r-Rahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fî ilmi't-Tefsir*, I-IX. Beyrut, M. 1964/H. 1384.

İbn Hacer, Şihâbü'd-Dîn Ahmed b. Ali b. el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XVII. Mısır, M. 1959/H. 1378.

İbn Hacer, Şihâbü'd-Dîn Ahmed b. Ali b. el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîz's-Sahâbe*, I-IV. Mısır, M. 1939/H. 1358.

İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir 'an iktirafi'l-Kebâir*. Kahire, 1356.

İbn Hacer el-Heytemî, *Keff'r-Ruâ' 'an Muharremâti'l-Lehv ve's-Semâ'*, Kahire, 1356, ez-Zevâcir kenarında.

İbn Haldûn, *Mukaddime*, I-III. İstanbul, 1957. Z.K. Ugan tercümesi.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ*, I-XI. Beyrut, tarihsiz.

Islam Ansiklopedisi IV. 773-779. X, 464.

İsmetullah Seharenpurî, *Sekafetül-Hind*, IV, sayı III, s. 54-55.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *Risâletün fi'l-Ginâ'l-mülhi e Mübâhun hüve em Mahzûrun*, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi, No: 2704. Varak, 232 a. 234 b.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdü'l-Melik b. Hişâm, *Sîretü'n-Nebî*, I-IV. Kahire, M. 1963/H. 1383. Neşr: Muhammed Muhiddin Abdulhamid.

İbn Kayyim, Ebû Abdi'llâh Muhammed b. ebû Bekir, *Iğâsetü'l-Lehfân min Masayidi'ş-Şeytân*, I-II. Mısır. M. 1961/H. 1381.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm* (tefsiru İbn Kesîr) I-IV. Mısır, tarihsiz.

İbn Kemâl, Kemâl Paşazâde, *Risâletün fî tahkîki'l-Hak ve İbtâli Re'yi's-Sûfiyye fi'r-Raks ve'd-Deverân.* Süleymaniye, Murad Buharî No: 327. Varak, 210. Hüsrev Paşa Kütüphanesi, No: 98, Varak 83.

İbn Mâce, Ebû Abdi'llâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce,* I-II. Mısır, M. 1952/H? 1372.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâle'd-Dîn Muhammed b. Mukarrem, *Lisânü'l-Arab,* I-XV. Beyrut, M. 1968/H. 1388.

İbn Nedîm, *el-Fihrist,* Kahire, tarihsiz.

İbn Nüceym, Zeynü'd-Dîn b. Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik,* I-VIII. İstanbul 1311.

İbn Teymiye, Takiyyü'd-Dîn Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdu'r-Rahîm, *Mecmûâtü'l-Resâili'l-Kübrâ,* I-II. Mısır, M. 1966/H. 1386.

İbrahim Halebî, *el-Rahs ve'l-Vaks li Müstahilli'r-Raks* Kayseri, Râşid Efendi Kütüphanesi, No: 429. Varak, 65 a. 72 a.

İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* I-IV. İstanbul, 1306.

İsmâil Hâkimî, Semâ' der Tasavvuf, Tahran, 1367.

Kâtib Çelebi, Hâcı Halife, *Keşfuz-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn,* I-II. İstanbul M. 1943/H. 1362.

Kâtib Çelebi, Hâcı Halife, *Mizânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak,* İstanbul, 1990. *Islamda Tenkit ve Tartışma Usulü* nşr. S. Uludağ.

el-Kâsânî, Alâu'd-Dîn Ebû Bekr b. Mesûd, *Bedâyiu's-Sanayi' fî Tertibi'ş-Şerâi'* I-VII. Mısır, 1372.

Kâdı-Hân, Mahmûd el-Evzcendî, *Fetavâl-Kâdı-Hân,* I-III. Bulak, 1310. Hindiye kenarında.

Kâmil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi,* IV-XII. Ankara, 1971.

el-Kâdi İ'yâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ, *eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafâ,* I-II. Mısır, M. 1950/H. 1369.

el-Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire, M. 1960/H. 1380.

Kettânî, Abdülhay el-Fâsi, *et-Teratibu'l-idariyye*, Rabat, 1346.

el-Kirmânî, Şemse'd-Dîn Muhammed b. Yusuf b. Ali, *Sahihu Ebî Abdi'llâh el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, I-XXV. Kahire, 1356.

Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsim Abdu'l-Kerîm b. Kuşeyrî, *er-Risâlü'l-Kuşeyriye fî ilmi't-tasavvuf*, Mısır, M. 1957/1367.

Kurtubî, Ebû Abdi'llâh b. Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX. Kahire, M. 1967/H. 1381.

el-Makdisî, Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî, *Kitâbü's-Semâ'*. Köprülü Kütüphanesi, no: 391.

Ma'sum Ali Şah, *Tarâiku'l-hakaik*, I, 475.

Mevlânâ Celâle'd-Dîn Rûmî, *Mesnevi*, I-V. İstanbul, 1942. Veled İzbudak tercümesi.

Mehmed Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I-II. İstanbul 1333.

Mehmed Ali Aynî, *Intikad ve Mülâhazalar*, İstanbul M. 1923/H. 1339.

Mehmed Ali Aynî, *Türk Azîzleri*, İsmail Hakkı, İstanbul, 1944.

el-Mebârî Kefûrî, Ebû'l-Ali Muhammed b. Abdi'r-Rahman, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'it-Tirmizî*. Neşr: Abdü'l-Vehhâb Abdü'l-Lâtif. I-X. Kahire, M. 1964/H. 1384.

Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, *el-Mu'camü'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ân*, Mısır, 1378.

Muhammed Ahmed Başmil, *İstâtü'r-Ruâ bi Edilleti Tahrîmi'l-Lehvi ve'l-Ğinâ ve's-Semâ'*, Mekke, 1961.

el-Münzirî, Zekiyyü'd-Dîn Abdü'l-Azîm b. Abdü'l-Kavî, *et-Terğîb ve't-Terhîb min Hadîsi'ş-Şerîf*, I-IV. Mısır, M. 1954/H. 1373.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim* I-V. Mısır, M. 1955/H. 1374. Neşr: Muhammed Fuâd Abbdü'l-Bâkî.

el-Münâvî, Muhammed Abdü'l-Reûf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu Câmi'is-Sağîr*, I-VI. Mısır. M. 1928/H? 1356.

en-Nesâî, Ebû Abdu'r Rahman b. Şuayb, *Sünenu Nesâî*, I-VI-II. Mısır, M. 1964/H? 1383.

Nablûsî, Şeyh Abdü'l-Ğanî b. Şeyh İsmail, *er-Risâle fî Tahkîki'd-Deverâni's-Sûfiyye ve Semâ'ihim* (veya *er-Risâle fî Hakki'z-Zikri'l-Cehr ve'r-Raks*) Süleymaniye, Süleyman Paşa Kütüphanesi, No: 392.

Naimâ, Mustafa, *Tarih-i Naimâ*, I-VI. İstanbul tarihsiz.

en-Nevevî, Muhiddîn Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Sahihu Müslim bi Şerhi'n*-Nevevî, I-VIII. Mısır, 1349.

Okiç, Tayyib, *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûp ve Kıraatı*, Ankara, 1963.

er-Râğib, Ebû'l-Kâsimi'l-Hüseyn b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, I-II. Kahire, M. 1961/H. 1371.

Resâilü Ihvâi's-Safâ ve Hüllâni'l-Vefâ, I-IV. Beyrut, M. 1957)H. 1376.

er-Rufâî, Ahmed, *el-Burhânü'l-Müeyyed tercümesi*, İstanbul, 1303.

er-Rabbânî, Ahmed el-Fârûk el-Serhendî, *Mektûbât*, I-II. İstanbul 1963.

Saçaklızâde, *Risâletün fi'r-Raks*, Süleymaniye, Hâcı Mahmûd, no: 1915, v. 5 b.

es-Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf*. London, 1963. Neşr: Nicholson, R.A.

es-Suyûtî, Celâle'd–Dîn Abdu'r-Rahman, *Te'yîdü'l-Hakîki'l-Aliyye ve Teşyîdi't-Tarîkati'ş-Şâzeliyye*, Süleymaniye, Şehîd Ali Paşa Kütüphanesi, No: 1131.

es-Suyûtî, Celâle'd–Dîn Abdü'r-Rahman, *el-Câmi'u's-Sağîr fi Ahâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, I-II. Mısır. 1954.

es-Suyûtî, Celâle'd–Dîn Abdu'r-Rahman, *el-Itkân fî Ulümi'l-Kur'ân*, I-II. Mısır M. 1951/H. 1370.

es-Suyûtî, Celâle'd–Dîn Abdu'r-Rahman, *Zehrii'r-Ribâ 'alâ'l-Müctebâ*, I-VIII. Mısır, M. 1964/H. 1383.

Suhreverdî, Şihâbü'd-Dîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Avârifu'l-Maarif*, I-IV. Mısır, M. 1939/H. 1389. İhyâ kenarında.

es-Sülemî, Ebû Abdu'r-Rahman, *et-Tabakâtu's-Sûfiyye*, Mısır, M. 1969/H. 1389. Neşr: Nûre'd-Dîn Şarîba.

es-Sülemî, Ebû Abdu'r-Rahman, *er-Risâletü'l-Melâmetiyye*, Ö. R. Doğrul tercümesi, İstanbul, 1950.

Sünbül, Şeyh Sünbül, *er-Risâletü'l-Tahkikiyye li Tüllâbi'l-İrfân fi't-Tarîtati's-Sûfiyye el-Muhammediyye*. Süleymaniye, Esad Efendi, Kütüphanesi, No: 1761.

eş-Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Kahire, M. 1961/H. 1381.

eş-Şa'rânî, Abdü'l-Vehhâb Ahmed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (levkîhü'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr) I-II, Mısır. M. 1954/H. 1373.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr fi Şerhi Müntekâ'l-Ahbâr*, I-VIII. Mısır, M. 1961/H. 1370.

Şeyhzâde Abdu'r-Rahman b. Şeyh Muhammed b. Süleyman, *Mecmau'l-Enhür fi Şerhi Mültekâ'l-Ebhur*, (Dâmâd) İstanbul, 1302.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Cerîr, *el-Câmiu'l-Beyân ân Te'vîli'l-Kur'ân*, I-XXX. Mısır m. 1954/H? 1373.

Taşköprüzâde, Ahmed Efendi, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, I-II. İstanbul 1313.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ el-Câmi'u's-Sahîh, *Sünenü't-Tirmizî*, Mısır, M. 1937/H. 1356. Neşr: Ahmed Muhammed Şâkir.

Üçok, Bahriye, "İslâmda Mûsikî Üzerine," *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1966, c. XIV. s. 83.

Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Mısır, M. 1959/H. 1379.

Wincinck, A. J. *el-Mu'cemü'l-Mufehres li Elfâzi Hadîsi'n-Nebevi (Concordance et Indice de la Tradition Müslümane)* I-VII. Leiden, 1936-1969.

Yazıcı, Tahsin, *Mevlânâ Devrinde Semâ'*, Şarkiyât Mecmuası, V. 1964. s. 135-159.

Yazıcı, Tahsin, *İslâm Ansiklopedisi*, Semâ' Maddesi.

Zenbilli, Ali Cemâlî Efendi, *Risâletu'd-Deverân*. Süleymaniye, Harput Kütüphanesi, No: 11. Varak, 122 b. Abdullah Çelebî Kütüphanesi, No: 196/2. Varak, 41.

ez-Zerkeşî, Bedre'd-Dîn Muhammed b. Abdi'llâh, *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, M. 1057/H. 1376.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I-X. Beyrut, M. 1968/H. 1388.

Zekî Mübarek, *et-Tasavvufu'l-İslâmî fi'l-Edeb ve'l-Ahlâk*, I-II, Mısır, M. 1954/H. 1373.

ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Rebîu'l-Ebrâr ve nüsûsu'l-Ahbâr*, I-II. Kayseri, Raşid Efendi Kütüphanesi, No: 56.

İslâm Açısından

Mûsıkî ve Semâ'

Beşerî duyguların en tabiî olanlarından birisi şüphesiz ki estetiktir. Güzellik hissi, insanlarda doğuştan itibaren mevcuttur. İnsanlar güzele karşı dâima ilgi duymuşlardır. Güzele karşı duyulan bu ilgi ve meyil çeşitli sanat eserlerinin doğmasına sebep olmuştur.

Söz ve beste, insanî duyguların ifade edilmesi için iki önemli vasıtadır. İnsanlar öteden beri hislerini ses ve sözle ifade etmişlerdir. İlk insanlar gayet basit, kaba, haşin ve iptidaî nağmelerle ve ağaçtan yaptığı basit aletlerle güzellik duygusunu ve müsikî zevkini tatma yoluna gitmişken; son zamanlarda yaşayan insanlar bu gibi şeylerle tatmin olmamışlar, onun için de kendilerini bu bakımdan tatmin edecek yeni besteler, nağmeler, makamlar ve mûsikî aletlerini icad etmişlerdir.

Elinizdeki bu eser müsikînin kısa bir tarihçesiyle beraber, esas olarak; **"Kur'ân'a, Hadislere göre mûsıkî; fakîhlerin mûsikî ve Semâ' hakkında görüşleri, Dinî Mûsıkînin doğuşu ve gelişmesi, ilk sûfîlerin ve tarikatların görüşleri..."** gibi konularda ilmî objektivite ışığında bilgi vermektedir. Kısaca **"Mûsıkînin dinî hükmü nedir?"** sorusuna cevap aranmaktır.

ISNB 975 - 359 - 134 - 9